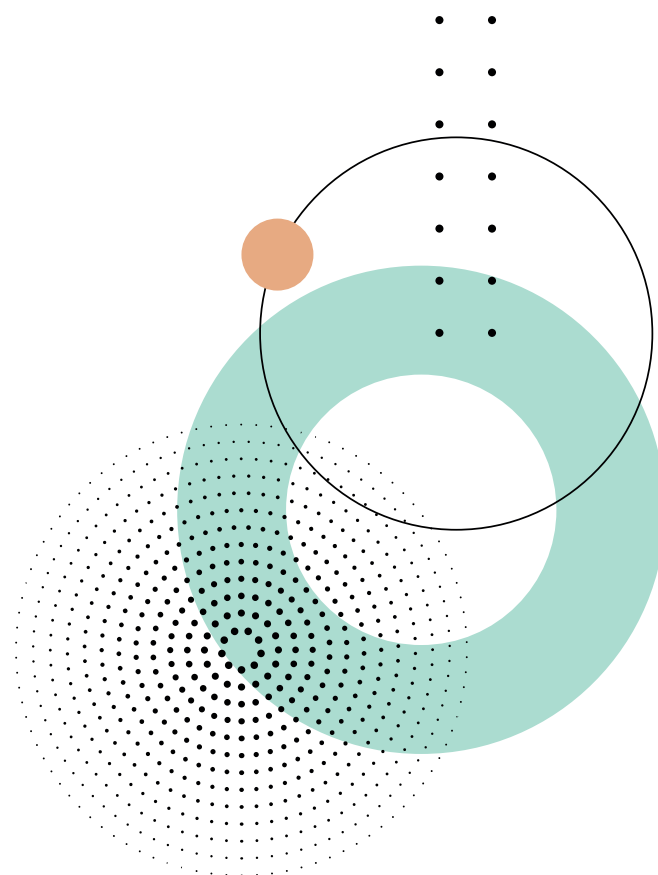
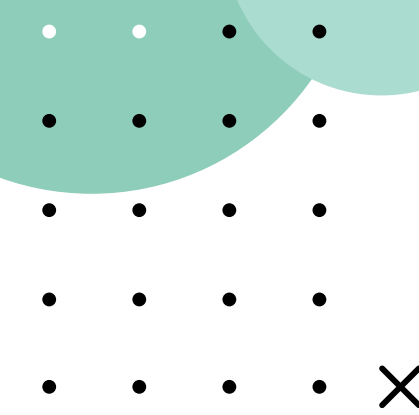

DROGA I NARKOMANIJA PRAVNI, KRIMINOLOŠKI, SOCIOLOŠKI I MEDICINSKI PROBLEMI

INSTITUT ZA KRIMINOLOŠKA I SOCIOLOŠKA ISTRAŽIVANJA

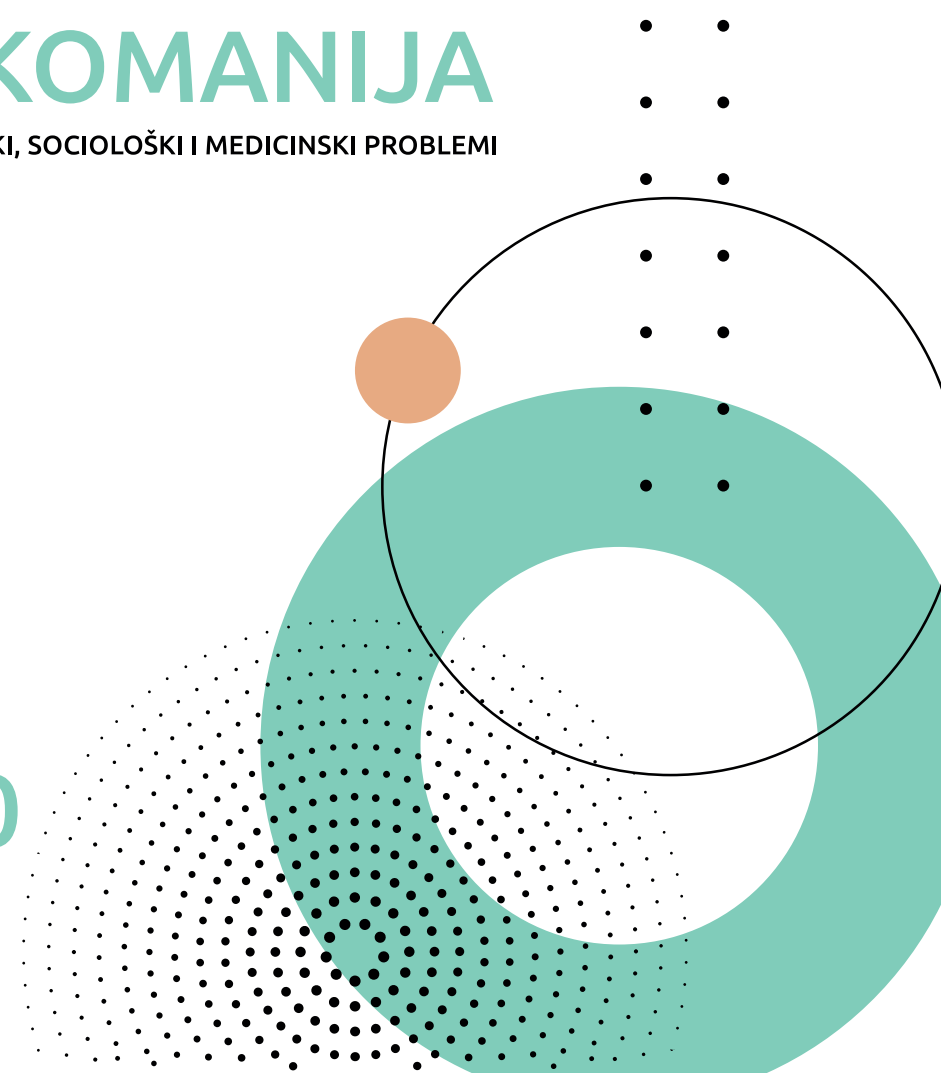

DROGA I NARKOMANIJA

PRAVNI, KRIMINOLOŠKI, SOCIOLOŠKI I MEDICINSKI PROBLEMI

MEĐUNARODNI NAUČNI TEMATSKI SKUP

2020

Međunarodni naučni tematski skup
International scientific thematic conference

Droga i narkomanija:
pravni, kriminološki, sociološki
i medicinski problemi

Drugs and Drug Addiction:
Legal, Criminological, Sociological
and Medical issues

TEMATSKI ZBORNIK RADOVA MEĐUNARODNOG ZNAČAJA
THEMATIC CONFERENCE PROCEEDINGS
OF INTERNATIONAL SIGNIFICANCE

Palić, 02-03 septembar 2020.
Palic, 02-03 september 2020.

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
Srbija, 2020
Institute of Criminological and Sociological Research
Serbia, 2020

Izdavač
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
Beograd, Gračanička 18

Za izdavača
Dr Ivana Stevanović
Direktorka Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja

Urednice
Dr Milena Milićević
Dr Ivana Stevanović

Recenzenti
Akademik prof. dr Igor Leonidovič Trunov
Prof. dr Božidar Banović
Prof. dr Vid Jakulin

Kompjuterska obrada teksta
Slavica Miličić

Dizajn korica
Dr Ana Batrićević

Tehničko uređenje
Milka Raković
Ana Paraušić

Štampa
Pekograf d.o.o.

Tiraž
300

Održavanje međunarodnog naučnog skupa podržalo je
MINISTARSTVO PROSVETE, NAUKE I TEHNOLOŠKOG RAZVOJA
REPUBLIKE SRBIJE

Publisher
Institute of Criminological and Sociological Research
Belgrade, Gračanička 18

For Publisher
Ivana Stevanović, PhD
Director of the Institute of Criminological and Sociological Research

Editors
Milena Milićević, PhD
Ivana Stevanović, PhD

Reviewers
Academician Igor Leonidovič Trunov, PhD
Božidar Banović, PhD
Vid Jakulin, PhD

Prepress
Slavica Miličić

Cover design
Ana Batrićević, PhD

Technical Editor
Milka Raković
Ana Paraušić

Print
Pekograf d.o.o.

Impression
300 copies

International Scientific Conference was supported by
MINISTRY OF EDUCATION, SCIENCE AND TECHNOLOGICAL
DEVELOPMENT SERBIA

MEĐUNARODNI NAUČNI SKUP
Droga i narkomanija:
pravni, kriminološki, sociološki i medicinski problemi

PROGRAMSKI ODBOR

Prof. dr Claus Roxin, Pravni fakultet Univerziteta u Minhenu, Nemačka
Prof. dr Igor Leonidovič Trunov, Ruska akademija prirodnih nauka u Moskvi, Rusija
Dr Marc Coola, Univerzitet u Briselu, Belgija
Prof. dr Vid Jakulin, Pravni fakultet Univerziteta u Ljubljani, Slovenija
Prof. Dr Gorazd Meško, Fakultet bezbednosnih studija Univerziteta u Mariboru, Slovenija
Prof. dr Đorđe Ignjatović, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Srbija
Prof. dr Milan Škulić, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Srbija
Prof. dr Miodrag Simović, Pravni fakultet Univerziteta u Banja Luci, Republika Srpska
Prof. dr Stanko Bejatović, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu
Dr Ivana Stevanović, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, Srbija
Prof. dr Zoran Pavlović, Pravni fakultet Univerziteta Privredna Akademija Novi Sad, Srbija
Dr Sanja Ćopić, Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, Srbija
Prof. dr Jelena Želeskov Đorić, Univerzitet Čarls Darvin, Fakultet za psihološke i kliničke nauke, Australija
Dr Olivera Pavićević, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, Srbija
Dr Milica Kolaković Bojović, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu
Prof. dr Slađana Jovanović, Pravni fakulteta Univerziteta Union u Beogradu, Srbija
Prof. dr. Flaviu Ciopec, Pravni fakultet u zapadnom Temišvaru, Rumunija
Dr Valentina Ranaldi, Univerzitet „Niccolo Cusano“, Pravni Fakultet, Rim, Italija

ORGANIZACIONI ODBOR

Dr Ivana Stevanović, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Srbija
Nenad Vujić, Pravosudna akademija, Srbija
Dr Milena Milićević, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Srbija
Nikola Vujičić, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Srbija
Ana Paraušić, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Srbija
Milka Raković, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Srbija

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
Drugs and Drug Addiction:
Legal, Criminological, Sociological and Medical issues

PROGRAMME COMMITTEE

Claus Roxin, PhD, University of Munich Faculty of Law, Germany
Academician Igor Leonidovič Trunov, PhD, Russian Academy of Natural Sciences, Moscow, Russia
Marc Cools, PhD, Universities of Brussels and Genth, Belgium
Vid Jakulin, PhD, Faculty of Law, University of Ljubljana, Slovenia
Prof. Gorazd Meško, PhD, Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor, Slovenia
Đorđe Ignjatović, PhD, University of Belgrade Faculty of Law, Serbia
Milan Škulić, PhD, University of Belgrade Faculty of Law, Serbia
Miodrag Simović, PhD, University of Banja Luka Faculty of Law, Republic of Srpska
Stanko Bejatović, PhD, University of Kragujevac Faculty of Law, Serbia
Ivana Stevanović, PhD, Institute of Criminological and Sociological Research, Serbia
Zoran Pavlović, PhD, University of Business Academy Novi Sad, Serbia
Sanja Čopić, PhD, Institute of criminological and sociological research, Belgrade, Serbia
Prof. Jelena Želeskov Đorić, PhD Charles Darwin University, School of Psychological and Clinical Sciences, Australia
Olivera Pavićević, PhD, Institute of criminological and sociological research, Belgrade, Serbia
Milica Kolaković Bojović, PhD, Institute of criminological and sociological research, Belgrade, Serbia
Slađana Jovanović, PhD, Union University of Belgrade Faculty of Law, Serbia
Prof. Flaviu Ciopec, PhD, Faculty of Law of the West University of Timișoara, Romania
Valentina Ranaldi, PhD, Faculty of Law, Niccolò Cusano University, Rome, Italy

ORGANIZING COMMITTEE

Ivana Stevanović, PhD, Institute of Criminological and Sociological research, Serbia
Nenad Vujić, Judicial Academy, Serbia
Milena Milićević, PhD, Institute of Criminological and Sociological research, Serbia
Nikola Vujičić, Institute of Criminological and Sociological research, Serbia
Ana Paraušić, Institute of Criminological and Sociological research, Serbia
Milka Raković, Institute of Criminological and Sociological research, Serbia

SADRŽAJ

PREDGOVOR	13
Milan Škulić	
OSNOVNE KRIVIČNOPRAVNE KONSEKVENCE UPOTREBE ZABRANJENIH PSIHOAKTIVNIH SUPSTANCI	33
Đorđe Đorđević	
KAZNENA POLITIKA ZA KRIVIČNA DELA ZLOUPOTREBE OPOJNIH DROGA	57
Dragana Kolarić	
SUZBIJANJE ZLOUPOTREBE OPOJNIH DROGA U KRIVIČNOM PRAVU SRBIJE - osvrt na Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 2019. godine -	69
Stanko Bejatović	
KRIVIČNOPRAVNI INSTRUMENTI PREVENCIJE NARKOKRIMINALITETA	87
Jovan Ćirić	
OPIJUMSKI RATOWI - JUČE, DANAS, SUTRA	103
Nataša Delić	
NEOVLAŠĆENO DRŽANJE OPOJNIH DROGA (ČLAN 246a KZ) - PROGRESIVNO ILI REGRESIVNO REŠENJE	117
Mladen Nenadić, Milica Vujanić Đorđević	
PRAVNI I KRIMINOLOŠKI PROBLEMI OTKRIVANJA I GONJENJA ZA KRIVIČNO DELO NEOVLAŠĆENA PROIZVODNJA I STAVLJANJE U PROMET OPOJNIH DROGA IZ ČL. 246 KRIVIČNOG ZAKONIKA SA ELEMENTIMA ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA	131
Miodrag N. Simović, Mira Spremo	
ZLOUPOTREBA PSIHOAKTIVNIH SUPSTANCI I KRIVIČNOPRAVNA REAKCIJA U BOSNI I HERCEGOVINI	157
Gorazd Meško, Urška Pirnat	
OSVRT NA NARKOTIKE I ZAVISNOST OD NARKOTIKA U SLOVENIJI – PRAVNI, KRIMINOLOŠKI, ZDRAVSTVENI I SOCIJALNI ASPEKTI	171
Ljubinko Mitrović, Veljko Ikanović	
DROGE U NAJNOVIJEM KRIVIČNOM ZAKONODAVSTVU REPUBLIKE SRPSKE	187
Dragan Jovašević	
NEOVLAŠĆENA PROIZVODNJA I PROMET OPOJNIH DROGA U SAVREMENOM KRIVIČNOM PRAVU (Nemačka, Švajcarska, Francuska, Rusija)	203
Ilija Racić	
PRIMENA POLICIJSKO-OBAVEŠTAJNOG MODELA U SPREČAVANJU I SUZBIJANJU OPOJNIH DROGA U REPUBLICI SRBIJI	221
Dragan Obradović	
DETEKCIJA I DOKAZIVANJE KRIVIČNIH DELA VEZANIH ZA DROGU U SUDSKOJ PRAKSI – ODREĐENI PROBLEMI	231

Sadmir Karović, Marina M. Simović KOMPLEKSNOST OTKRIVANJA, ISTRAŽIVANJA I DOKAZIVANJA KRIVIČNIH DJELA IZ OBLASTI ZLOUPOTREBE OPOJNIH DROGA	245
Slađana Jovanović, Vera Sofrenović, Ljubinka Marković MALOLETNI UČINIOCI KRIVIČNIH DELA I DROGA – GDE SMO DANAS?	259
Sonja Protić PROGRAMI PREVENCIJE UPOTREBE DROGE MEĐU ADOLESCENTIMA: ŠTA SMO NAUČILI U PROTEKLIM 20 GODINA?	277
Ivana Stevanović, Olivera Zečević KRIVIČNA DELA MALOLETNIKA U VEZI SA DROGOM – PREVENCIJA I SUZBIJANJE	287
Oliver Bačanović, Saše Gerasimoski MAKEDONSKO DRUŠTVO IZMEĐU INTEGRACIJE I SOCIJALNOG ISKLUČIVANJA ZAVISNIKA OD DROGA	301
Milana Ljubičić KAKO SE GRAĐANI SRBIJE BORE PROTIV DROGA? ANALIZA ON LINE DISKURSA UDRUŽENJA GRAĐANA SV. SAVA IZ LAZAREVCA	311
Zoran S. Pavlović NASILJE U PORODICI I ZLOUPOTREBA OPOJNIH DROGA	327
Valentina Ranaldi, Jelena Kostić EU I MEĐUNARODNI INSTRUMENTI OD ZNAČAJA ZA SUZBIJANJE TRGOVINE I KORIŠĆENJA OPOJNIH DROGA	337
Ana Batrićević, Andrej Kubiček HEROIN I MARGINALIZOVANE GRUPE Pravni i sociološki aspekti	353
Olivera Pavićević ON LINE KULTURA DROGA	365
Marina Matić Bošković LEGALIZACIJA I DEKRIMINALIZACIJA MARIHUANE: UTICAJ NA ORGANIZOVANI KRIMINAL I KRIVIČNO PRAVOSUĐE	379
Milica Kolaković-Bojović, Ana Paraušić MEDIJSKI PORTRET VOĐA NARKO KLANOVA U SRBIJI	391
Ljeposava Ilijić, Milena Milićević, Nikola Vujičić KARAKTERISTIKE POPULACIJE LICA KOJIMA JE IZREČENA MERA BEZBEDNOSTI OBAVEZNOG LEČENJA NARKOMANA U SRBIJI – REGIONALNI PRIKAZ	405
Aleksandar Stevanović KRIJUMČARENJE DROGE I KRIMINALITET BELOG OKOVRATNIKA: KRIMINOLOŠKA I NORMATIVNA PERSPEKTIVA	427
Dragana Nedeljković PRIMENA PSIHO SOCIJALNOG TRETMANA ZAVISNIKA U KAZNENO-POPRAVNOM ZAVODU U SREMSKOJ MITROVICI	439

TABLE OF CONTENTS

A WORD FROM THE EDITORS	23
Milan Škulić	
BASIC CRIMINAL CONSEQUENCES OF THE USE OF PROHIBITED PSYCHOACTIVE SUBSTANCES	33
Đorđe Đorđević	
PENAL POLICY FOR CRIMINAL OFFENCES OF DRUG ABUSE	57
Dragana Kolarić	
SUPPRESSION OF NARCOTIC DRUG ABUSE IN THE CRIMINAL LAW OF SERBIA - Review of the Law on Amendments to 2019 Criminal Code -	69
Stanko Bejatović	
THE CRIMINAL LAW INSTRUMENTS OF DRUG CRIME PREVENTION	87
Jovan Ćirić	
OPIUM WARS – YESTERDAY, TODAY, TOMORROW	103
Nataša Delić	
UNLAWFUL POSSESSION OF NARCOTICS (ARTICLE 246a OF THE SERBIAN CRIMINAL CODE): PROGRESSIVE OR REGRESSIVE REGULATION	117
Mladen Nenadić, Milica Vujanić Đorđević	
LEGAL AND CRIMINOLOGICAL PROBLEMS OF DETECTING AND PROSECUTING FOR CRIMINAL OFFENSE ILLEGAL PRODUCTION AND TRAFFICKING OF NARCOTICS ACCORDING TO ARTICLE 246 OF THE CRIMINAL CODE WITH ELEMENTS OF ORGANIZED CRIME	131
Miodrag N. Simović, Mira Spremo	
MISUSE OF PSYCHOACTIVE SUBSTANCES AND CRIMINAL REACTIONS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA	157
Gorazd Meško, Urška Pirnat	
AN OVERVIEW OF DRUGS AND DRUG ADDICTION IN SLOVENIA – LEGAL, CRIMINOLOGICAL, HEALTH AND SOCIAL ASPECTS	171
Ljubinko Mitrović, Veljko Ikanović	
DRUGS IN THE MOST RECENT CRIMINAL LEGISLATION OF REPUBLIKA SRPSKA	187
Dragan Jovašević	
UNAUTHORIZED MANUFACTURING AND TRAFFICKING OF DRUGS IN MODERN CRIMINAL LAW (Germany, Switzerland, France, Russia)	203
Ilija Racić	
THE APPLICATION OF AN INTELLIGENCE-LED POLICING IN THE PREVENTION AND FIGHTING OF DRUG ADDICTION IN THE REPUBLIC OF SERBIA	221

Dragan Obradović DETECTION AND EVIDENCE OF DRUG-RELATED CRIMINAL OFFENSES IN COURT PRACTICE – CERTAIN PROBLEMS	231
Sadmir Karović, Marina M. Simović COMPLEXITY OF DETECTION, INVESTIGATION AND PROVING OF CRIMINAL OFFENSES IN THE FIELD OF DRUG ABUSE	245
Sladana Jovanović, Vera Sofrenović, Ljubinka Marković JUVENILE OFFENDERS AND DRUGS – WHERE ARE WE NOW?	259
Sonja Protić DRUG PREVENTION PROGRAMS FOR ADOLESCENTS: WHAT DID WE LEARN IN THE LAST 20 YEARS?	277
Ivana Stevanović, Olivera Zečević DRUG-RELATED JUVENILE DELINQUENCY – PREVENTION AND SUPPRESSION	287
Oliver Bačanović, Saše Gerasimoski MACEDONIAN SOCIETY BETWEEN INTEGRATION AND SOCIAL EXCLUSION OF DRUG ADDICTS	301
Milana Ljubičić HOW THE CITIZENS OF SERBIA FIGHT DRUGS? AN ANALYSIS OF THE ONLINE DISCOURSE OF THE CIVIC ASSOCIATION ST. SAVA FROM LAZAREVAC	311
Zoran S. Pavlović THE DRUG RELATED DOMESTIC VIOLENCE	327
Valentina Ranaldi, Jelena Kostić DRUGS AND SECURITY: EU AND INTERNATIONAL LEGAL INSTRUMENTS AGAINST DRUG TRAFFICKING AND CONSUMPTION	337
Ana Batrićević, Andrej Kubiček HEROIN AND MARGINALISED GROUPS Legal and sociological aspects	353
Olivera Pavićević ONLINE DRUG CULTURE	365
Marina Matić Bošković LEGALIZATION AND DECRIMINALIZATION OF MARIJUANA: EFFECTS ON ORGANIZED CRIME AND CRIMINAL JUSTICE	379
Milica Kolaković-Bojović, Ana Paraušić MEDIA PORTRAIT OF DRUG LORDS IN SERBIA	391
Ljeposava Ilijić, Milena Milićević, Nikola Vujičić CHARACTERISTICS OF THE POPULATION OF PERSONS WITH COMPULSORY DRUG ADDICTION TREATMENT AS A SECURITY MEASURE IN SERBIA – A REGIONAL OVERVIEW	405
Aleksandar Stevanović DRUG TRAFFICKING AND THE UPPERWORLD: CRIMINOLOGICAL AND NORMATIVE REFLECTIONS	427
Dragana Nedeljković APPLICATION PSYCHOSOCIAL TREATMENT OF SUBSTITUTE IN THE DEPARTMENT OF CRIMINAL JUSTICE IN SREMSKA MITROVICA	439

PREDGOVOR

Droga i narkomanija: pravni, kriminološki, sociološki i medicinski problemi je tema XXXII Međunarodne naučne konferencije koja će se održati 2. i 3. septembra 2020. godine na Paliću u organizaciji Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, uz podršku Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije i Pravosudne akademije. Sa istoimenim naslovom, a povodom organizovanja naučnog skupa, publikovan je i tematski zbornik radova brojnih autora i eksperata iz Slovenije, Severne Makedonije, Republike Srpske, Bosne i Hercegovine, Italije i Srbije. Radovi istraživača Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja nastali su kao rezultat dela programskih aktivnosti za 2020. godinu koje je odobrilo Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Droga i narkomanija su trenutno, prema mnogim pokazateljima, među najznačajnijim problemima kako u svetu, tako i kod nas. Ovi problemi, reflektuju se i na krivičnopravnom nivou. Naime, prema statističkim pokazateljima, krivična dela koja su povezana sa zloupotrebom narkotika, jedna su od najučestalijih u celokupnoj strukturi izvršenih dela. Prema podacima o punoletnim učiniocima krivičnih dela u Republici Srbiji za 2018. godinu koje je objavio Republički zavoda za statistiku Republike Srbije, od ukupno 29.750 osuđenih lica te godine, 4.083 (13,72%) lica je osuđeno za krivično delo povezano sa opojnim drogama. Poređenja radi, u istoj strukturi jedino su zastupljenija punoletna lica osuđena za krivično delo protiv braka i porodice, njih 4.661 (15,67%) i punoletna lica osuđena za krivično delo protiv imovine, njih 8.807 (29,06%). Glavni zajednički cilj ove međunarodne konferencije je da se istraži sva složenost pitanja koja se odnose na drogu i zavisnost od opojnih droga sa nekoliko različitih aspekata, uključujući pravni, kriminološki, sociološki i medicinski, s obzirom na povezanost između narkomanije i prestupničkog ili kriminalnog ponašanja, sa neizbežnim psihološkim, zdravstvenim i društvenim posledicama. Obuhvaćen je širok spektar pitanja, od neovlašćene proizvodnje, trgovine i nezakonitog posedovanja i zloupotrebe opojnih droga, do primene policijsko-obaveštajnog modela u sprečavanju i suzbijanju opojnih droga, od osnovnih krivičnopravnih konsekvenci upotrebe zabranjenih psihoaktivnih supstanci do brojnih pravnih i kriminoloških problema otkrivanja i krivičnog gonjenja za krivična dela povezana sa drogom. Sa sociološkog stanovišta, između ostalog, razmatrana su pitanja marginalizacije narkomana, on-line kulture droga, medijski portreti vođa narko klanova, nasilje u porodici povezano sa zloupotrebom opojnih droga, ali i problemi društva koje se nalazi između integracije i socijalne isključenosti zavisnika od opojnih droga, kao i situacije kada građani vode borbu protiv droge. Na kraju, posebna pažnja je posvećena problemima maloletničke delinkvencije u vezi sa drogama i

programima prevencije za adolescente, karakteristikama psihosocijalnog tretmana u odeljenju za krivično pravosuđe, kao i obaveznom lečenju narkomana kao bezbednosnoj meri medicinskog karaktera. Činjenica je da pitanja u vezi sa drogom i narkomanijom predstavljaju stvarnu globalnu pretnju sa teškim posledicama koje pogađaju sve građane i društvo u celini.

Osnovne krivičnopravne konsekvence upotrebe zabranjenih psihoaktivnih supstanci su istražene u istoimenom radu čiji je autor prof. dr Milan Škulić, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu i sudija Ustavnog suda Republike Srbije. Ove vrste psihoaktivnih supstanci, opojna droga kao i zabranjena alkoholna pića i nikotinski proizvodi koliko je dozvoljeno, prvo su detaljno objašnjene. Značaj krivičnog prava instituta *actiones liberae in causa* je posebno objašnjen, sa stanovišta srpskog krivičnog prava i u uporednopravnom smislu. Posebna pažnja je posvećena analizi u *pro et contra* smislu, potrebi da se i samo držanje/posedovanje opojne droge u manjoj količini, propiše kao posebno krivično delo posedovanja, kao što je to učinjeno inkriminacijom iz člana 246a KZ Srbije. Prema autoru, ako se zavisnost od droga tretira kao bolest, a to sigurno jeste, postavlja se pitanje zašto se ovi tipovi pacijenata bezrezervno tretiraju kao „kriminalaci“, odnosno kao učinioci krivičnih dela samo zbog posedovanja supstance koja je uzrok njihove bolesti i čija konzumacija „održava“ njihovu bolest. Kao što je zaključeno, logičnije bi bilo tretirati posedovanje narkotika kao prekršaj koji se čini isključivo radi zadovoljavanja sopstvenih potreba, nakon čega će se pružiti adekvatan tretman narkomanima koji vrše takve prekršaje.

Prof. dr Đorđe Đorđević, redovni profesor Kriminalističko-policijskog univerziteta u Beogradu, predstavio je rad *Kaznena politika za krivična dela zloupotrebe opojnih droga*. Prvo, autor nas je podsetio da su one krivičnopravne odredbe kojima se inkriminiše zloupotreba opojnih droga često bile predmet izmena prilikom izmena i dopuna Krivičnog zakonika Srbije koji je od svog donošenja 2005. godine do danas menjan ukupno sedam puta. Drugo, te promene su uglavnom bile u skladu sa sve strožijim kaznenim politikama zakonodavca kada je reč o ovim krivičnim delima. Treće, došlo je do problema u primeni principa individualizacije kazne. Kao što je objašnjeno, jedan od razloga je proces pooštavanje kaznene politike sudova za ova dela. Prema autoru, ovaj proces je delimično uslovljen sužavanjem zakonskih mogućnosti za odmeravanje kazne. Stoga, autor je odlučio da razmotri prednosti i nedostatke ovakvog pristupa.

U radu pod nazivom *Suzbijanje zloupotrebe opojnih droga u krivičnom pravu Srbije* - osvrst na Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 2019. godine, prof. dr Dragana Kolarić sa Kriminalističko-policijskog univerziteta i sudija Ustavnog suda Republike Srbije, fenomen zloupotrebe opojnih droga i psihotropnih supstanci posmatra kroz prizmu krivičnog prava. Od početka XX veka, krivično pravo Srbije, odlikuje dinamična faza, kako je naglasila autorka. U radu su hronološki analizirane izmene u krivičnom zakonodavstvu, prepoznajući skoro dve decenije traženja adekvatnih rešenja u ovoj oblasti. Nakon toga, autorka je preispitala Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 2019. godine i pokušala da utvrdi da li je sadašnje stanje odredbi, prvenstveno člana 246 i 246a prihvatljivo, i da li su problemi utvrđeni u sudskoj praksi svedeni na minimum ili prevaziđeni. Autorka je dala i pregled trenutnih pravaca razvoja suzbijanja zloupotrebe opojnih droga u drugim zemljama. Na kraju rada, dati su predlozi de lege ferenda, kao i opažanja autorke u vezi sa poteškoćama i preprekama koje stoje na putu suzbijanja zloupotrebe opojnih droga.

Pitanja koja se tiču problematike prevencije narkokriminaliteta kao jednog od dva moguća načina državne reakcije kako na ovu vrstu kriminaliteta tako i na kriminalitet uopšte, analizirana su u radu pod naslovom *Krivičnopravni instrumenti prevencije narkokriminaliteta*, čiji je autor prof. dr Stanko Bejatović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu. Postavljene su dve grupe pitanja u vezi sa predmetnim pitanjima. Prva grupa pitanja se odnosila na opšte napomene o pojmu, značaju i pretpostavkama željenog stepena prevencije kriminala. Zaključeno je da se željeni nivo prevencije narkokriminaliteta, kao i prevencije kriminaliteta uopšte, može postići samo u slučajevima ispunjenja nekoliko pretpostavki koje se moraju posmatrati istovremeno i u međusobnoj povezanosti. Druga grupa pitanja bila je posvećena normativnoj i praktičnoj analizi ključnih pretpostavki željenog stepena preventivnog delovanja nadležnih državnih organa protiv narkokriminaliteta. Stav autora je da je samo u slučajevima kada jedna država (u ovom slučaju Republika Srbija) raspolaže adekvatnim preventivnim i represivnim instrumentima borbe protiv narkokriminaliteta, suprotstavljanje ovoj sve negativnijoj društvenoj pojavi je moguće. U suprotnom, ne samo da bi izostala adekvatna reakcija države, već bi to mogao postati svojevrsni signal za vršenje krivičnih dela određenoj kategoriji njenih građana, pre svega onih koji se bave neovlašćenom proizvodnjom i stavljanjem u promet opojnih droga.

Opijumski ratovi – juče, danas, sutra rad je autora dr Jovana Ćirića, sudije Ustavnog suda Republike Srbije, u kojima su razmotreni različiti konflikti koji su bili povezani sa drogom i trgovinom drogom, uključujući opijumske ratove u Kini u prvoj polovini XIX veka. Bez sumnje, ekonomski aspekti biznisa povezanog sa drogom su dalekosežni, pored geopolitičkih aspekata droga i ratova protiv droge. U tom smislu, autor je govorio o ratu u Vijetnamu, ratu protiv droge koji je proglasio američki predsednik Ronald Regan, ratu protiv Kolumbije i Eskobara, a osvrnuo se i na rat u Čečeniji i probleme sa mafijom u Čečeniji. Posebna pažnja posvećena je kosovskoj mafiji kao jednoj od najuspešnijih, veoma organizovanih i najopasnijih mafija na svetu. Pošto je NATO bio na istoj strani kao i trgovci drogom sa Kosova, u ratu na Kosovu 1999. godine, autor je zaključio da je i ovaj rat bio neka vrsta „opijumskog rata“. Važno je napomenuti da je autor primetio da je proizvodnja opijuma u Avganistanu sada veća nego što je bila pre Anglo-američke invazije, zbog čega veruje da je rat u Avganistanu takođe dobar primer opijumskih ratova.

Prof. dr Nataša Delić, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, u radu *Neovlašćeno držanje opojnih droga (član 246a kz) – progresivno ili regresivno rešenje*, kritički analizira krivično delo neovlašćenog držanja opojnih droga (član 246. KZ) koje je regulisano u poglavlju o krivičnim delima protiv zdravlja ljudi. U prvom delu, fokus je bio na najrelevantnijim spornim pitanjima koja su se pojavila tokom tumačenja i primene pojedinih objektivnih i subjektivnih obeležja ovog krivičnog dela. Drugi deo rada je posvećen primeni načela oportuniteta u slučaju držanja opojne droge marihuane u količini do pet grama. Kao što je potvrđeno, inkriminacija protivpravnog posedovanja narkotika, uključujući kasnije izmene i dopune njegovog pravnog opisa, primer je regresijskog zakonskog rešenja kada je u pitanju sadržaj, kao i u zakonodavno-tehničkom smislu. Teorijska stajališta podržana su dobro poznatim sudskim odlukama.

Rad napisan u koautorstvu Mladena Nenadića, tužioca za organizovani kriminal i Milice Vujanić Đorđević, višeg savetnika Tužilaštva za organizovani kriminal Republike Srbije, naslova *Pravni i kriminološki problemi otkrivanja i gonjenja za krivično delo neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga iz čl. 246 Krivičnog zakonika sa elementima organizovanog kriminaliteta*. U ovom radu predstavljeno je krivično delo Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga iz člana 246.

Krivičnog zakonika sa elementima organizovanog kriminala, kao i različiti pravni i kriminološki problemi do kojih dolazi tokom otkrivanja i gonjenja za pomenuto krivično delo. Takođe, predstavljeni su i problemi sa kojima se susreću Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije i Tužilaštvo za organizovani kriminal u vezi sa otkrivanjem navedenog krivičnog dela, kao i problemi sa kojima se Tužilaštvo za organizovani kriminal i Posebno odeljenje Višeg suda u Beogradu susreću tokom krivičnog gonjenja za krivično delo Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojne droge.

Zloupotreba psihoaktivnih supstanci i krivičnopravna reakcija u Bosni i Hercegovini naslov je rada koji analizira neke aspekte zloupotrebe psihoaktivnih supstanci, sa posebnim osvrtom na krivičnopravnu reakciju u Bosni i Hercegovini. Autori su akademik prof. dr Miodrag N. Simović, sudija Ustavnog suda Bosne i Hercegovine i redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci, redovni član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine i redovni član Evropske akademije nauka i umjetnosti i inostrani član Ruske akademije prirodnih nauka, i prof. dr Mira Spremo, Psihijatrijska klinika Univerzitetskog kliničkog centra u Banjoj Luci i vanredni profesor Medicinskog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci. Faktori rizika za kriminalitet, tipovi kriminaliteta zavisnika od droga i posledice delovanja psihoaktivnih supstanci pažljivo su analizirani. Razmotreni su različiti izazovi postavljeni pred teoriju i praksu, a u kontekstu krivičnopravnog regulisanja opojnih droga prema krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine i Federacije Bosne i Hercegovine. Takođe, postupak izricanja mere bezbednosti obaveznog lečenja od zavisnosti analiziran je generalno, imajući u vidu da nije izazvao prekomerne nedoumice u postupanje sudova. Autori su zaključili da je strategiju sprečavanja zloupotrebe droga potrebno implementirati kao deo ukupne strategije za sprečavanje i suzbijanje kriminaliteta.

Osvrt na narkotike i zavisnost od narkotika u Sloveniji – pravni, kriminološki, zdravstveni i socijalni aspekti dat je u radu pod istim naslovom čiji su autori prof. dr Gorazd Meško, redovni profesor Fakulteta za bezbednosne nauke, Univerziteta u Mariboru, Slovenija i Urška Pirnat, MA, asistent i istraživač, takođe sa Fakulteta za bezbednosne nauke Univerziteta u Mariboru, Slovenija. U radu su analizirani podaci iz Nacionalnog istraživanja o upotrebi duvana, alkohola i drugih droga iz 2018. godine kako bi se razmotrila situacija u vezi sa nezakonitom upotrebom narkotika u Sloveniji. Kriminološki i zdravstveni aspekti su dopunjeni statističkim podacima kojima raspolaže policija, kao i podacima Nacionalnog instituta za javno zdravlje. Sociološka perspektiva je predstavljena istraživanjem tretmana zavisnika od droga i istraživanjem javnog mnjenja o zloupotrebi narkotika. Kako autori dodaju, nedavno su sprovedene zakonodavne izmene u vezi sa upotrebom kanabisa i upotrebom "legalnih droga" (alkohola i duvana) u Sloveniji.

Prof. dr Ljubinko Mitrović, Ombudsmen za ljudska prava BiH i redovni profesor Fakulteta pravnih nauka Univerziteta "Apeiron" u Banjoj Luci, u koautorstvu sa prof. dr Veljkom Ikanovićem, sudijom Vrhovnog suda Republike Srpske i vanrednim profesorom Fakulteta pravnih nauka Univerziteta "Apeiron" u Banjoj Luci, analizirali su rešenja predviđena najnovijim krivičnim zakonodavstvom Republike Srpske iz 2017. godine. Istraživanje posebno obuhvata dva krivična dela, i to neovlašćena proizvodnja i promet opojnih droga, predviđeno u članu 207 zakonika i omogućavanje uživanja opojnih droga, iz člana 208 ovog zakonika. Rad je naslovljen *Droge u najnovijem krivičnom zakonodavstvu Republike Srpske* i polazi od osnovne postavke, a to je da savremeno krivično zakonodavstvo širom sveta predviđa jedno ili više krivičnih dela iz oblasti zloupotrebe opojnih droga, kao i sistem krivičnih sankcija za počinioce ovih krivičnih dela.

Neovlašćena proizvodnja i promet opojnih droga u savremenom krivičnom pravu (Nemačka, Švajcarska, Francuska, Rusija) naslov je rada autora prof. dr Dragana Jovaševića, redovnog profesora Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu. Polazište autora je da su sva nacionalna zakonodavstva svesna mnogo različitih oblika i načina zloupotrebe droga, zasnovanih na međunarodnim standardima usvojenim u/pod okriljem Ujedinjenih nacija. U ovom radu analiziran je sistem krivičnih dela neovlašćene proizvodnje i prometa opojnih droga u različitim oblicima i manifestacijama u zakonu Nemačke, Švajcarske, Francuske i Rusije, što je rezultiralo teškim krivičnim sankcijama.

Sledeći rad koji dolazi iz Republike Srbije je naslovljen *Primena policijsko-obaveštajnog modela u sprečavanju i suzbijanju opojnih droga u Republici Srbiji* je autorski rad Ilije Racića studenta doktorskih studija na Kriminalističko-policijskom univerzitetu u Beogradu i policijskog službenika Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije. Ovo istraživanje imalo je za cilj da opiše primenu policijsko-obaveštajnog modela, kao strategijskog načina upravljanja policijskim poslovima u prevenciji i suzbijanju opojnih droga u Republici Srbiji. Istraživanje je teorijsko, prezentovani su rezultati istraživanja koja su bila usmerena na filozofiju i efekte primene modela, a polazi se od činjenice da policijski rad zasnovan na policijsko-obaveštajnom modelu nije intenzivno analiziran u domaćoj naučnoj i stručnoj literaturi. Nalazi su pokazali da je za razliku od tradicionalnih modela policijskog rada, primena policijsko-obaveštajnog modela u periodu od 2018. do 2019. godine doprinela efikasnijoj, efektivnijoj i ekonomičnijoj prevenciji i suzbijanju opojnih droga u Republici Srbiji.

Detekcija i dokazivanje krivičnih dela vezanih za drogu u sudskoj praksi – određeni problemi naslov je rada čiji je autor dr Dragan Obradović, naučni saradnik i sudija Višeg suda u Valjevu. Kako je objašnjeno u ovom radu, razlog neprestanih promena načina otkrivanja i dokazivanja postojanja narkotika u sudskoj praksi leži u stalnom usavršavanju metoda izvršenja krivičnih dela koja počinioci koriste kako bi izbegli otkrivanje ovih nezakonitih radnji. Takođe, osnovni podaci o povezanim krivičnim delima koji se zasnivaju na zvaničnim podacima policije i Zavoda za statistiku Republike Srbije su dati, uključujući i zastupljenost ove grupe kriminala u Republici Srbiji prema poslednjim zvanično objavljenim podacima. Sveobuhvatno, istaknuti su neki problemi u otkrivanju i dokazivanju povezanih krivičnih dela, kroz sudsku praksu i sa stanovišta sudije, kao i predlozi kako ih prevazići.

Autori rada *Kompleksnost otkrivanja, istraživanja i dokazivanja krivičnih djela iz oblasti zloupotrebe opojnih droga* su doc. dr Sadmir Karović sa Pravnog fakulteta Univerziteta u Travniku i Državne agencije za istrage i zaštitu, Bosna i Hercegovina i prof. dr Marina M. Simović, sekretar u Ombudsmanu za djecu Republike Srpske i vanredni profesor na Fakultetu pravnih nauka Panevropskog univerziteta „Apeiron“ u Banjoj Luci. Kako ističu autori, sve veća prevalenca i dostupnost različitih vrsta opojnih droga, kako na ilegalnom tržištu Bosne i Hercegovine, tako i na ilegalnim tržištima zemalja iz njenog neposrednog okruženja, i snižavanje starosne granice potrošača i/ili ovisnika, zajedno ukazuju na stvarnu potrebu za efikasnijim funkcionisanjem institucionalnih i vaninstitucionalnih kapaciteta i mogućnostima otkrivanja, istrage i dokazivanja ovih krivičnih dela. Osim toga, ilegalna trgovina opojnom drogom prevazilazi nacionalne geografske granice što obavezuje sve organe za sprovođenje zakona i agencije da sarađuju i koordiniraju aktivnosti, kako na nacionalnom tako i na međunarodnom nivou, u cilju blagovremene, efikasne i zakonite akcije. Kao što je zaključeno, sprečavanje i suzbijanje krivičnih dela iz oblasti zloupotrebe opojnih droga i dalje predstavlja izazov za savremeno krivično pravo, uprkos izraženoj posvećenosti svih

institucionalnih i vaninstitucionalnih (društvenih) subjekata u oblasti efikasne i snažne borbe protiv kriminala koji uključuje zloupotrebu opojnih droga.

Sledeći koautorski rad se bavi značajnim porastom broja krivičnih dela u vezi sa drogom koji čine maloletnici, kao i aktuelnim odgovorima na ovaj problem, kako u normativnoj sferi, tako i u sudskoj praksi, sa fokusom na zvanične statističke pokazatelje na nivou Republike Srbije i praksu Višeg suda u Beogradu za period 2014–2019. godine. Prof. dr Slađana Jovanović, redovna profesorka Pravnog fakulteta Univerziteta Union u Beogradu, Vera Sofrenović, sudija za maloletnike i predsednica Odeljenja za maloletnike Višeg suda u Beogradu i Ljubinka Marković, psihološkinja, samostalna savetnica za pitanja maloletničke delinkvencije Višeg suda u Beogradu, autorke su rada *Maloletni učinioci krivičnih dela i droga – gde smo danas?* Kao što je istaknuto, različita dela maloletnih prestupnika moraju se uzeti u obzir kao „povezana sa drogom“ (pored neovlašćenog držanja opojne droge koje je najčešće krivično delo vezano za drogu), kao što su imovinski delikti, dela koja čine podstrekavani od strane punoletnih (a u vezi sa stavljanjem u promet opojne droge). Autorke skreću pažnju na složen problem krivičnih dela koja čine maloletnici u vezi sa drogom, ističući značaj prevencije.

Programi prevencije i tretmana zloupotrebe supstanci među adolescentima prikazane su u radu dr Sonje Protić. Preciznije, u radu je pružen pregled empirijskih podataka dobijenih u poslednjih dvadeset godina o efikasnosti, kvalitetu i dostupnosti ovog vida prevencije i tretmanima, pod nazivom *Programi prevencije upotrebe droge među adolescentima: šta smo naučili u proteklih 20 godina?*. Autorka rada dr Sonja Protić, naučna saradnica Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja iz Beograda, oslanjajući se na nalaze novijih metaanaliza, predstavlja ekološki model porodične terapije koji se izdvojio kao tretman izbora. Pored toga, odobren je bilo koji drugi pristup koji integriše porodičnu terapiju sa tehnikama kognitivno-bihevioralne terapije i motivacionim intervencijama zasnovanim na dokazima. S druge strane, glavni nedostaci su oni koji su povezani sa skromnim kvalitetom postojećih programa, kao i značajnim ograničenjima kada su u pitanju prevencija i dostupnost i sprovođenje lečenja.

Dr Ivana Stevanović, viši naučni saradnik i direktorka Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja iz Beograda, koautorka je rada naslovljenog *Krivična dela maloletnika u vezi sa drogom – prevencija i suzbijanje* koji je nastao u saradnji sa Oliverom Zečević, šefom Odseka za prevenciju i suzbijanje maloletničke delinkvencije Uprave kriminalističke policije Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije. Autorke su u radu ukazale da prevencija maloletničke delinkvencije predstavlja ključni deo prevencije kriminaliteta u društvu, kao i na složenost problema vršenja krivičnih dela od strane maloletnika u vezi sa drogom. Fokus analize je bio na prevenciji i suzbijanju krivičnih dela maloletnika u vezi sa drogom i mestu i ulozi policije imajući u vidu činjenicu da ova krivična dela, kao i dela povezana sa drogom poslednjih godina u značajnom porastu.

Makedonsko društvo se danas suočava sa vrlo ozbiljnom situacijom u vezi sa suzbijanjem narkomanije. To se može objasniti kontradiktornim društvenim odgovorom različitih segmenata društva kada je u pitanju socijalna integracija i socijalna isključenost zavisnika od droga. Nacionalne i lokalne vlasti, naučna zajednica i delovi društva podržavaju potpunu društvenu integraciju ovih osoba. Ipak, neki delovi društva protive se njihovoj društvenoj integraciji u lokalne zajednice, posebno u one u koje zavisnike od droga treba resocijalizirati. Shodno tome, sve se više manifestuju socijalna stigma, predrasude i jasno socijalno isključenje zavisnika od droga. Ozbiljnost ovih problema može se videti u činjenici da ne postoji način da se ove socijalne suprotnosti

izmire kako bi se pronašlo rešenje za odgovarajuću integraciju zavisnika od droga. Na kraju, autori su predložili moguća rešenja za prevazilaženje ovog ozbiljnog društvenog problema. Čitalac se može detaljnije informisati o problemu u radu *Makedonsko društvo između integracije i socijalnog isključivanja zavisnika od droga*, autora prof. dr Olivera Bačanovića, redovnog profesora Fakulteta bezbednosti, Skoplje, Univerzitet "Sv. Kliment Ohridski", Bitolj, Severna Makedonija i prof. dr Saše Gerasimoski, vanrednog profesora Fakulteta bezbednosti, Skoplje, Univerzitet "Sv. Kliment Ohridski", Bitolj, Severna Makedonija.

S druge strane, pitanje je kako se građani Srbije bore protiv droga. Bolesti zavisnosti u Srbiji sporadičan su predmet sistemski oblikovane društvene brige, što je primetila i prof. dr Milana Ljubičić, vanredna profesorica Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, u radu pod nazivom *Kako se građani Srbije bore protiv droga? Analiza on line diskursa Udruženja građana Sv. Sava iz Lazarevca*. Da bi se odgovorilo na to pitanje, izvršena je kritička analiza teksta, sadržaja vesti i komentara posetilaca na Facebook stranici Udruženja građana Sv. Sava iz Lazarevca. Analizirani su postovi i komentari objavljeni između 1. januara 2017. i 31. januara 2019. godine. Glavni nalaz je da su praktični postupci Udruženja opravdani retributivnim diskursom, što se može lako razumeti stavljanjem značenja u kontekst, odnosno milje društvene situacije u zajednici u kojoj se pojavljuje, okarakterisanu odsustvom, adekvatnih i krivičnih i preventivnih akcija, kao i pojavom visokog nivoa nepoverenja građana u formalne organe socijalne kontrole.

Da li je zloupotreba opojnih droga povezana sa nasiljem u porodici ili je nasilje u porodici vidljivo kao posledica zloupotrebe opojnih droga tema je rada prof. dr Zoran S. Pavlović, redovnog profesora Pravnog fakulteta za privredu i pravosuđe u Novom Sadu i Pokrajinskog zaštitnika građana - Ombudsman. Autor je pokušao da pronađe odgovore na ova pitanja u rad pod naslovom *Nasilje u porodici i zloupotreba opojnih droga*. Jedno od prvih pitanja je pitanje odgovarajućeg krivičnog zakonodavstva koje bi trebalo da odgovori današnjim potrebama. Autor je takođe naglasio da uspešno postupanje u slučajevima porodičnog nasilja, što se tiče krivičnopravnih i procesnih specifičnosti, ne bi bilo moguće ako pripadnici pravosudne profesije i drugih službi nemaju određena znanja i veštine. Navedeno se ne odnosi samo na zloupotrebu opojnih droga, već i na njihovu korelaciju sa nasiljem u porodici.

Dr Valentina Ranaldi, naučni saradnik Univerziteta „Niccolo Cusano“, Pravni fakultet, Rim, Italija i dr Jelena Kostić, naučni saradnik Instituta za uporedno pravo, Beograd, Srbija, objavile su koautorski rad o pravnim instrumentima koje su uspostavile Evropska unija i Ujedinjene nacije i koji su stvoreni za borbu protiv nezakonite trgovine i konzumiranja opojnih droga. Rad je naslovljen *EU i međunarodni instrumenti od značaja za suzbijanje trgovine i korišćenja opojnih droga*. Ovaj rad analizira kako način prevazilaženja navedenog problema, a koji u velikoj meri zavisi od samih država, kako u pogledu zdravstvene zaštite povezane sa upotrebom opojnih droga, tako i u pogledu upravljanja nacionalnom sigurnošću u vezi sa trgovinom opojnim drogama. Autorke su zaključile da bi države trebale da efikasnije ujednače pristup suzbijanju trgovine i konzumiranja opojnih droga, takođe sa kulturnog i obrazovnog stanovišta sprečavanja zloupotreba opojnih droga od strane novih generacija.

Dr Ana Batrićević, viši naučni saradnik i Andrej Kubiček, MA, istraživač pripravnika, sa Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, koautori su naučnog rada koji nosi naslov *Heroin i marginalizovane grupe: pravni i sociološki aspekti*. Autori prate trend demografskih promena heroinskih zavisnika od kada se ta supstanca prvi put pojavila u

Beogradu, od srednjih i viših klasa ka marginalnim i objašnjavaju da su ovaj proces uzrokovala tri faktora: cena i čistoća heroina koji je dostupan na tržištu, delovanja narkotika i društvene stigme, način konzumacije i njegovi korisnici. Tačnije, proučavana je tačka preseka između ove vrste zavisnosti i društvene grupe. Ovo pitanje je analizirano sa aspekta prevencije kriminala, uključujući kontekst primene mera bezbednosni i obaveznog lečenja zavisnika od droga.

Autorka dr Olivera Pavićević, naučna saradnica Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja iz Beograda, analizirala je onlajn kulturu droga nastojeći da istražiti relativno novo kulturno polje u koje je smeštena kultura droga. Osnova ovog rada je tvrdnja da se konzumiranje droga smatra društvenim i kulturnim fenomenom koji stvara njeno kulturno polje. Razumevanje interakcije između glavne kulture, kulture mladih i kulture droge smatra se ključnim za terapijske programe i rehabilitaciju, ali i za prevenciju. Zbog toga, nalazi predstavljeni u radu *On-line kultura droga* zahtevaju dalja istraživanja u ovoj oblasti.

Sledeći rad bavi se pitanjem legalizacije i dekriminalizacije marihuane. U današnje vreme, marihuana je najrasprostranjenija droga, te postoji pomak ka promeni politike i legalizaciji marihuane u SAD i Evropi, a nacionalne politike se razlikuju od stroge primene zabrane marihuane do dekriminalizacije i legalizacije. Srbija se zalaže za strogu politiku u pogledu opojnih droga i kriminalizaciju marihuane, mada nema dokaza da ova politika vodi smanjenju upotrebe ili suzbijanju crnog tržišta. U radu pod nazivom *Legalizacija i dekriminalizacija marihuane: uticaj na organizovani kriminal i krivično pravosuđe*, dr Marina Matić Bošković, naučna saradnica Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, govori o nekim efektima koje je legalizacija marihuane u SAD i nekoliko evropskih zemalja imala na organizovani kriminal i njegov potencijalni značaj za donosiocje odluka u Srbiji.

Medijski portret vođa narko klanova u Srbiji je koautorski rad dr Milice Kolaković-Bojović, naučnog saradnika Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd i Ane Paraušić, MA, istraživača pripravnika sa istog Instituta. Ovaj rad je nastojao da istraži na koji način mediji u Srbiji izveštavaju o ljudima koje su predstavnici relevantnih institucija ili drugi istaknuti vladini zvaničnici javno označili kao vođe narko klanova i kako se njihovi medijski portreti uokvireni novinarskim radom razlikuju od onih koje su stvorili korisnici društvenih mreža. Istraživanje je zasnovano na analizi medijskih portreta tri osobe koje su visoki državni zvaničnici javno označili kao vođe narko klanova u poslednjih pet godina. Analizom sadržaja uključene su vesti objavljene na portalima najtiražnijih dnevnih novina u Srbiji, kao i postovi na društvenoj Twitter u period od pet godina. Prema zaključku autorki, rezultati nisu očekivani s obzirom na redosled prioritarnih pitanja u vezi sa vođama narko klanova. Time se dodatno dovode u pitanje stereotipi to ne samo zakonski, već i kao društveni fenomen o „iskonskom zlu protiv ljudi i društva“. Uz to, postojala je značajna razlika između toga kako su vođe narko klanova prikazani u novinama u poređenju sa pristupom korisnika Twitter-a.

Tokom 2018. godine, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja iz Beograda, realizovao je projekat *Analiza primene mera bezbednosti u krivičnom pravnom sistemu Republike Srbije*, u saradnji sa Organizacijom za evropsku bezbednost i saradnju – Misija OEBS u Srbiji. Istraživanje karakteristika populacije zatvorenika kojima je izrečena mera bezbednosti obaveznog lečenja narkomana je retko sprovedeno u Srbiji. Za potrebe studije naslovljene *Karakteristike populacije lica kojima je izrečena mera bezbednosti obaveznog lečenja narkomana u Srbiji – regionalni prikaz*, izdvojeni su samo podaci o licima kojima je izrečena ova mera bezbednosti medicinskog karaktera u

odnosu na različite regione Srbije. Obuhvaćena je populacija od 1.638 osuđenih lica (91,5% muškog pola, prosečne starosti 36,6 godina). Prema nalazima, najvažnije sličnosti su uočene u dužini trajanja kazne zatvora i u stopi recidivizma. Od razlika, potvrđene su one koje su se odnosile na pol, bračni status, izrečenost kazni zatvora ili drugih kazni pored mere, u odnosu na prethodne presude i starost osuđenika u vreme sprovođenja istraživanja i u vreme početka kazne, kao i u odnosu na tip krivičnog dela. Utvrđivanje sociodemografskog profila lica kojima je izrečena mera bezbednosti obaveznog lečenja narkomana u različitim regionima Republike Srbije bi moglo da omogući detektovanje ciljane populacije, kao i razvoj i implementaciju odgovarajućih preventivnih mera. Autori ove studije su dr Ljeposava Ilijić, naučni saradnik, dr Milena Milićević, naučni saradnik i Nikola Vujičić, MA, istraživač saradnik, svi sa Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja iz Beograda.

U radu *Krijumčarenje droge i kriminalitet belog okovratnika: kriminološka i normativna perspektiva*, autor Aleksandar Stevanović, MA, istraživač pripravnika Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja iz Beograda, bavi se kriminalitetom belog okovratnika u kontekstu trgovine drogom i stavovima prema kriminalnim aktivnostima u društvu. Da bi se razmotrila uloga aktivnosti trgovine drogom u kriminalitetu belog okovratnika, autor je odredio glavna mesta susreta legalnih i ilegalnih aktera, dajući širi društveni kontekst njihovoj saradnji. Ključne kriminološke i normativne odrednice kriminaliteta belog okovratnika i njegovih socioloških aspekti su takođe uzeti u obzir.

Psihosocijalni tretman zavisnika predstavljen je u radu pod nazivom *Primena psihosocijalnog tretmana zavisnika u Kazneno-popravnom zavodu u Sremskoj Mitrovici*, čija je autorka mr Dragana Nedeljković specijalni predagog Kazneno-popravnog zavoda u Sremskoj Mitrovici. Prikazani su struktura specijalizovanih programa, rezultati o učesnicima programa i broja osuđenih lica koja su imala iskustva u konzumaciji droga pre dolaska na izvršenje kazne zatvora. Pored toga, prikazane su istaknute specifičnosti grupnog tretmana u Kazneno-popravnom zavodu u Sremskoj Mitrovici u odnosu na grupni tretman u vanzatsvorskom okruženju. Kao što je objašnjeno, specijalizovani programi usmereni na rad sa osuđenim licima koja su imala iskustva u konzumaciji droga se sprovodi od 2011. godine do danas. U Kazneno-popravnom zavodu se sprovode dva specijalizovana programa pod nazivima *Podrška održavanju apstinencije* i *Socioterapijski rad sa zavisnicima*. Ovom studijom je obuhvaćen uzorak od 727 lica koja su stupila na izvršenje kazne zatvora tokom 2019. godine.

Ovaj tradicionalni skup je imao za cilj da ukaže na osnovne aspekte ove društvene pojave, uz predlaganje načina za prevazilaženje problema u praksi. Posebna prednost ove konferencije, pored već pomenute multidisciplinarnosti, jeste i tzv. komparativni pristup koji se ostvaruje kroz učešće stručnjaka / naučnih radnika iz različitih država, što doprinosi razmeni iskustava i kreiranju novih ideja za buduća istraživanje i postupanje u ovoj oblasti.

Urednice
Dr Milena Milićević
Dr Ivana Stevanović

A WORD FROM THE EDITORS

The title of the XXXII International Scientific Conference, organised by the Institute of Criminological and Sociological Research is *Drugs and Drug Addiction: Legal, Criminological, Sociological and Medical issues*. The conference will be held on September 2nd and 3rd, 2020 at Palić, with the support of the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia and the Judicial Academy. Under the same caption, and on the occasion of organising a scientific meeting, this Thematic Conference Proceedings will include papers by numerous authors and experts from Slovenia, Northern Macedonia, Republika Srpska, Bosnia and Herzegovina, Italy and Serbia. The papers which will be presented by the researchers from the Institute of Criminological and Sociological Research are a part of the program activities for the year 2020 approved by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.

According to many indicators, drugs and drug addiction are currently among the most significant problems, both worldwide and in our country. These problems are also reflected at the criminal law level. In fact, according to statistical indicators, criminal offences related to drug abuse are some of the most common crimes in the entire structure of committed criminal acts. According to the data on adult perpetrators in the Republic of Serbia for 2018 published by the Statistical Office of the Republic of Serbia, out of a total of 29,750 convicted adult perpetrators that year, 4,083 (13.72%) were convicted of drug-related criminal offences. By comparison, in the same structure, more represented adult perpetrators were convicted of a crime against marriage and family, 4,661 or 15.67%, and adult perpetrators convicted of a crime against property, 8,807 or 29.06%.

The main common goal of this international conference was to explore the complexity of issues related to drugs and drug addiction from several aspects, including legal, criminological, sociological and medical ones, given the association between drug addiction and offending or criminal behaviours, with the inevitable psychological, health, and sociological consequences. A wide range of issues are covered, from unauthorized manufacturing, trafficking and unlawful possession or misuse of narcotics to the intelligence-led policing in the prevention and fighting of drug addiction, from the basic criminal law consequences to numerous legal and criminological problems of detecting and prosecuting for drug-related criminal offences. From a sociological point of view, issues considered include marginalization of drug addicts, online drug culture, media portraits of drug lords, drug-related domestic violence, but also problems of a society that lies between integration and social exclusion of drug addicts, as well as the

cases of citizens taking the fight against drugs. Finally, special attention has been dedicated to juvenile delinquency related to drugs and drug prevention programs for adolescents, as well as characteristics of psychosocial treatment at the department of criminal justice and compulsory drug addiction treatment as a security measure. Problems related to drugs and drug addiction represent a real global threat with severe consequences that affect all citizens and society as a whole.

Milan Škulić, full professor at the Faculty of Law University of Belgrade and judge of the Constitutional Court of the Republic of Serbia explored *the basic criminal law consequences of the use of prohibited psychoactive substances* in a paper with the same title. Both types of psychoactive substances - narcotics that are prohibited and alcoholic beverages or nicotine products that are permitted have been explained in detail for the first time. The importance of the criminal law institute *actiones liberae in causa* has been mainly analysed from the standpoint of Serbian criminal law and in a comparative way. Special attention has been dedicated to the analysis in the *pro et contra* sense of the need to prescribe possession of narcotic drugs in smaller quantities, as a specific criminal offence of possession, as done by the incrimination from Article 246a of the Criminal Code of Serbia. According to the author, if drug addiction is treated as a disease, and it certainly is, then the question is why these patients are unreservedly treated as “criminals”, i.e. as perpetrators only because of possession of the substance that is the cause of their disease and whose consumption “maintain” their illness. As concluded, it would be more logical to treat possession of narcotics as a criminal offence, when done solely to meet one's own needs and not in a large amount, followed by the provision of adequate treatment to drug addicts who commit such offences.

Dorđe Đorđević, full professor at the University of Criminal Investigation and Police Studies, Belgrade, Serbia, has presented his paper *Penal Policy for Criminal Offences of Drug Abuse*. First, the author has reminded us that those criminal law provisions that incriminated drug abuse had been the subject of amendments to the Serbian Criminal Code a total of seven times since its enactment in 2005. Secondly, he stresses out that these changes were mostly in line with the increasingly strict penal policy of the legislator when it comes to these criminal offences. Thirdly, he states that some problems in applying the principle of individualization of punishment have occurred. As explained, one of the reasons is the process of tightening the penal policy of the courts for these acts. According to the author, this process was conditioned partly by the narrowing of the legal possibilities for sentencing. Therefore, the author has decided to discuss the advantages and disadvantages of such an approach. Additionally, the effects that have been achieved in the field of combating this type of crime have been reviewed.

In a paper entitled *Suppression of Narcotic Drug Abuse in the Criminal Law of Serbia -Review of the Law on Amendments to 2019 Criminal Code-*, by professor Dragana Kolarić, from the University of Criminal Investigation and Police Studies and judge of the Constitutional Court of the Republic of Serbia, the phenomenon of abuse of narcotic drugs and psychotropic substances was observed through the prism of criminal law. Since the beginning of the 20th century, the Serbian criminal law has been characterized by a dynamic phase, as pointed out by the author. The paper has analyzed the amendments to the criminal legislation chronologically, recognizing almost two decades of seeking adequate solutions in this area. After that, the author has reconsidered the Law on Amendments to the 2019 Criminal Code and attempted to find if the present conditions of regulations, primarily Articles 246 and 246a, were acceptable and if the problems identified in court practice had been minimized or at least reduced. In the corresponding parts of the paper, the author has also given a review of the current

directions of the development of suppression of narcotic drug abuse in other countries. At the end of the paper, suggestions *de lege ferenda* were provided, as well as the observations of the author related to the difficulties and obstacles which stood in the way of narcotic drug abuse suppression.

Questions concerning the problem of drug crime prevention as one of the two possible ways of the state reaction to this type of crime in particular and crime in general were analyzed in the paper entitled *The criminal law instruments of drug crime prevention*, authored by Stanko Bejatović, full professor at the Faculty of Law, University of Kragujevac, Republic of Serbia. Two groups of questions related to the subject issues were set. The first one concerned general remarks on the concept, significance, and assumptions of the desired degree of drug crime prevention. It has been concluded that the desired level of drug crime prevention, as well as crime prevention in general, can be achieved only in cases of the fulfilment of several assumptions that must be observed simultaneously and interrelated. The second group of questions was dedicated to the normative and practical analysis of the key assumptions of the desired degree of preventive action of the competent state bodies against drug crime. The author's opinion was that only in the event that a state (in this case the Republic of Serbia) develops adequate preventive and repressive instruments to combat drug crime, counteracting this increasingly negative social phenomenon would be possible. Otherwise, not only that the adequate state reaction would be absent, but it could also be a signal for committing criminal acts for a certain category of its citizens, primarily those engaged in the unauthorized production and distribution of narcotics.

Opium Wars – Yesterday, Today, Tomorrow, the paper authored by Jovan Ćirić, PhD, judge of the Constitutional Court of the Republic of Serbia analyses how different conflicts connected with drugs and trading drugs were discussed, including the opium wars in China in the first half of the XIX century. Undoubtedly, economic aspects of the business related to drugs are far-reaching, in addition to the geopolitical aspects of the narcotics and wars against drugs. In that sense, the author speaks of the war in Vietnam, the war against drugs that was declared by the American President Ronald Regan, the war against Colombia and Escobar, acknowledging the problems with the mafia in Chechnya and war in Chechnya. Special attention has been dedicated to the Kosovo's mafia as one of the most successful, highly organised, and most dangerous mafias in the world. Since NATO supported drug traffickers from Kosovo during the war on Kosovo in 1999, the author has concluded that this war has been a kind of an "opium war" as well. It is important to note that the author has noticed that the production of opium in Afghanistan is higher now than it used to be before the Anglo-American invasion, which is why he believes that the war in Afghanistan is also an excellent example of opium wars.

Nataša Delić, full professor at the Faculty of Law, University of Belgrade, Republic of Serbia, wrote a report on *Unlawful Possession of Narcotics (Article 246a of the Serbian Criminal Code): Progressive or Regressive Regulation*. In this publication, the author critically examines the criminal offence of unlawful possession of narcotics (Art. 246 CC) that were regulated in the chapter dedicated to criminal offences against human health. In the first part, the focus was on the most relevant controversial questions, which arose during the analysis and application of this offence's objective and subjective elements. The principle of opportunity and its application in the cases of possession of the marijuana narcotic in quantities less than five grams was discussed in the second part of this publication. As confirmed, the incrimination of unlawful possession of narcotics, including the later amendments and additions to its legal description, is an example of

regressive legislation when it comes to content, as well as in the legislative-technical sense. Well-known court decisions supported theoretical viewpoints.

The co-authored paper written by Mladen Nenadić, Prosecutor for Organised Crime, Prosecutor's Office for Organised Crime of the Republic of Serbia and Milica Vujanić Đorđević, Senior Advisor, Prosecutor's Office for Organised Crime is entitled *Legal and Criminological Problems of Detecting and Prosecuting for Criminal Offense Illegal Production and Trafficking of Narcotics According to Article 246 of the Criminal Code with Elements of Organised Crime*. In this paper, criminal offence Illegal Production and Trafficking of Narcotics from Article 246 of the Criminal Code with elements of organised crime is presented along with different legal and criminological problems that occurred during detection and prosecution for the mentioned criminal offence. Moreover, problems that Ministry of Interior and Prosecutor's Office for Organised Crime encounter regarding detection of the named criminal offense, as well as the difficulties encountered by Prosecutor's Office for Organised Crime and Special Department of the Higher Court in Belgrade during prosecution for the criminal offense Illegal Production and Trafficking of Narcotics have been analysed. Examples from practice and the proposed measurements for improving the existing condition and achieving better results in the future presented in this paper are especially noteworthy.

Misuse of Psychoactive Substances and Criminal Reactions in Bosnia and Herzegovina is the title of the paper that analyses some aspects of psychoactive substance abuse, with particular reference to the criminal law response in Bosnia and Herzegovina. The authors are academic Miodrag N. Simović, judge of the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina, full professor at the Faculty of Law of Banja Luka University, a full member of the Academy of Sciences and Arts of Bosnia and Herzegovina, a full member of European Academy of Sciences and Arts and a foreign member of the Russian Academy of Natural Sciences, and Mira Spremo, from the Psychiatric Clinic of University Clinical Center of Banja Luka and associate professor of Medical Faculty of Banja Luka University. Risk factors for crime, types of the crime of drug addicts, and the effects of psychoactive substances have been all carefully considered. Various challenges to theory and practice are presented, and they are mostly related to the criminal regulation of narcotic drugs, some issues from the criminal laws of Bosnia and Herzegovina and the Federation of Bosnia and Herzegovina. Also, the procedure for imposing a security measure of mandatory treatment from addiction has been analysed in general was analysed, bearing in mind that it did not raise excessive doubts in the actions of courts. The authors concluded that the application of provisions related to this procedure relied on criminal law and that the strategy of drug abuse prevention needed to be implemented as a part of the overall crime prevention and suppression strategy.

An Overview of Drugs and Drug Addiction in Slovenia from the Legal, Criminological, Health, and Social Perspective has been presented in a paper under the same title written by Gorazd Meško, PhD, full professor at the Faculty of Criminal Justice and Security of the University of Maribor, Slovenia, and Urška Pirnat, B.A., assistant and a young researcher at the Faculty of Criminal Justice and Security of the University of Maribor, Slovenia. Data from the 2018 *National Survey on the Use of Tobacco, Alcohol, and Other Drugs* have been discussed with the focus on the illicit drug situation in Slovenia. Criminological and health aspects have been complemented with the official Police statistics data compiled by the National Institute of Public Health. The social perspective has been presented by exploring the treatment of drug addicts and public opinion of drug users, while recent legislative changes regarding the use of

cannabis and the use of legal drugs (alcohol and tobacco) in Slovenia have been outlined. In conclusion, the authors discussed the main implications of the paper.

Ljubinko Mitrović, Human Rights Ombudsman of Bosnia and Herzegovina and full professor, and Veljko Ikanović, judge of the Supreme Court of Republika Srpska and associate professor have analysed the solutions envisaged in the most recent criminal legislation of Republika Srpska. These included the adoption of the Criminal Code of Republika Srpska in 2017 given that the system of criminal offences related to the abuse of intoxicating drugs has not changed in its contents (compared to the situation set out in 2003 Criminal Code of Republika Srpska). Here, two criminal offences are included - Unauthorized Production and Sale of Intoxicating Drugs foreseen in Article 207 of the Code and Enabling Another to Enjoy Narcotics covered by Article 208 of the Code. The paper is entitled *Drugs in the most recent criminal legislation of Republika Srpska*. It starts from the primary setting, which is that contemporary criminal legislation worldwide provides for one or more offences in the field of intoxicating drug abuse, as well as a system of criminal sanctions for the perpetrators of these offences.

Dragan Jovašević, full professor at the Faculty of Law, University of Niš, Republic of Serbia has presented a paper *Unauthorized Manufacturing and Trafficking of Drugs in Modern Criminal Law (Germany, Switzerland, France, Russia)*. The author's starting point is that all national legislations are aware of many different forms and modes of drug abuse, based on international standards adopted within and under the auspices of the United Nations. The paper analyses the system of criminal offences of unauthorised production and trafficking of narcotic drugs in different forms and manifestations in the law of Germany, Switzerland, France, and Russia, resulting in severe criminal sanctions.

The next paper coming from the Republic of Serbia is entitled *The Application of an Intelligence-Led Policing in the Prevention and Fighting of Drug Addiction in the Republic of Serbia*, and it is the author's work of Ilija Racić, MA, from the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Serbia, crime specialist and PhD candidate at the University of Criminal Investigation and Police Studies, University of Criminal Investigation and Police Studies. This research aimed to scientifically describe the application of the intelligence-led policing, as a strategic way of managing police affairs in the prevention and suppression of drug addiction in the Republic of Serbia. The research is theoretical, focused on the philosophy and effects of model application, and it starts from the fact that police work based on the intelligence-led policing has not been analysed extensively in the domestic scientific and professional literature. The findings indicated that, unlike traditional police work models, the application of the intelligence-led policing in the period from 2018 to 2019 contributed to the more effective and efficient economic prevention and suppression of drug addiction in the Republic of Serbia.

Dragan Obradović, PhD, research associate and judge at the Higher Court in Valjevo, Republic of Serbia presented the paper *Detection and Evidence of Drug-Related Criminal Offences in Court Practice – Certain Problems*. In this paper, it is explained that the reason for continually changing ways for detecting and proving the existence of narcotics in jurisprudence lies in the constant improvement of methods of committing crimes that the offenders use to avoid the detection of these illegal activities. The paper also presents data on related criminal offenses that are based on the official data of the police and the Statistical Office of the Republic of Serbia. They include the representation of this criminal group in the Republic of Serbia according to the latest officially published data. Overall, some problems regarding detecting and proving

related criminal offences have been highlighted through case law and from the point of view of a judge. Furthermore, possible suggestions on how to overcome these obstacles have been presented as well.

The paper entitled *Complexity of Detection, Investigation and Proving of Criminal Offenses in the Field of Drug Abuse* is written by Sadržir Karović, assistant professor at the Law Faculty, Tuzla University in Travnik, employed in a State Agency for Investigation and Protection, Bosnia and Herzegovina, and Marina M. Simović, secretary of the Ombudsman for Children of the Republika Srpska and Associate Professor at the Faculty of Law of University “Apeiron” in Banja Luka. According to the authors, there is a real need for the more efficient functioning of institutional and non-institutional capacities and possibilities for detecting, investigating and proving of these criminal offenses. This has been indicated by the increasing prevalence and accessibility of different types of narcotic drugs, both in the illegal market of Bosnia and Herzegovina and in the illegal markets in surrounding countries as well as lowering of the age limit of consumers and addicts. Moreover, illicit drug trafficking exceeds national geographical boundaries, which obliges all law enforcement entities/agencies to cooperate and coordinate activities, both nationally and internationally, with the aim of timely, efficient, and lawful action. As concluded, the prevention and suppression of criminal offences in the field of narcotic drug abuse is still a challenge for contemporary criminal law, despite the expressed commitment of all institutional and non-institutional (social) entities in the field of the effective and vigorous fight against crime related to abuse of narcotic drugs.

The next paper focuses on a significant increase in drug offenses perpetrated by juveniles, and also with actual responses to this problem in both the normative sphere and judicial practice, with the focus on official statistical indicators and the practice of the Higher Court in Belgrade, collected for the 2014–2019 period. The authors of this paper entitled *Juvenile Offenders and Drugs – Where Are We Now?* are Slađana Jovanović, full professor at the Union University Faculty of Law, Belgrade, Vera Sofrenović, president of the Department for Juveniles at the Higher Court in Belgrade, and Ljubinka Marković, independent advisor of the Department for Juveniles at the Higher Court in Belgrade. As pointed out by the authors, different acts of juvenile offenders must be taken into consideration as „drug-related” (beside the unlawful possession of drugs which is the most frequent criminal offence related to drugs) such as crimes against property, family/peer violence, and other offenses related to („soft”) drug consumption. Overall, the authors have successfully drawn attention to the complex problem of juvenile drug-related criminal offences, emphasizing prevention, and diversion from the criminal justice system.

The following paper deals with drug prevention programs for adolescents. More precisely, it is a review that aims to give an overview of empirical data obtained over the past twenty years on the efficacy, quality, and availability of adolescent substance abuse prevention and treatment. The paper entitled *Drug Prevention Programs for Adolescents: What did We Learn in the Last 20 Years?* has been written by Sonja Protić, PhD, research fellow at the Institute of Criminological and Sociological Research, from Belgrade, Republic of Serbia. Following the findings of the recent meta-analyses, the ecological models of family-based therapy are treatments of choice. Additionally, any other approach that integrates family therapy with evidence-based techniques of cognitive-behavioural therapy and motivational interventions are approved. On the other hand, the main shortcomings are those related to the modest rankings of the quality of

interventions as well as to significant limitations when it comes to availability and delivery of prevention and treatment.

Ivana Stevanović, PhD, senior research fellow and director of the Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Serbia co-authored a paper entitled *Drug-Related Juvenile Delinquency – Prevention and Suppression* with Olivera Zečević, the Chief of the Department for Prevention and Suppression of Juvenile Delinquency within the Criminal Police Directorate of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Serbia. Authors Have pointed out that prevention of juvenile delinquency stands out as the critical element of crime prevention in the society, and that the problem of drug-related crimes of juvenile perpetrators are very complex. Having in mind that these offences and other drug-related crimes have been on the rise over the past years, the focus of the analysis is prevention and suppression of drug-related juvenile crimes, as well as the role of the police in this task.

Macedonian society nowadays faces a very urgent situation concerning dealing with drug addiction. This can be explained by a contradictory social response of different segments of society when it comes to social integration and social exclusion of drug addicts. National and local authorities, the scientific community, and parts of society are supportive of the full social integration of drug addicts. Nevertheless, some parts of society oppose their social integration into local communities, particularly the local communities where drug addicts should be re-socialised. Consequently, social stigma, prejudice, and apparent social exclusion of drug addicts are being increasingly manifested. The seriousness of these problems can be seen in the fact that there is no way to reconcile these social contradictions to find a solution for the proper integration of drug addicts. Finally, the authors have suggested possible solutions to overcome this serious social problem. The reader can get informed about the problem in more detail in the paper entitled *Macedonian Society Between Integration and Social Exclusion of Drug Addicts* by Oliver Bačanović, full professor at the Faculty of Security, Skopje, University “St. Kliment Ohridski”, Bitola, North Macedonia, and Saše Gerasimoski, PhD, associate professor at Faculty of Security, Skopje, University “St. Kliment Ohridski”, Bitola, North Macedonia.

The issue of how the citizens of Serbia fight drugs has also been addressed. Addictions in Serbia are a sporadic subject of systemically designed social concern, as noticed by Milana Ljubičić, Assistant Professor at Faculty of Philosophy, University of Belgrade. She has presented her findings on this topic in her paper *How the Citizens of Serbia Fight Drugs? An Analysis of the Online Discourse of the Civic Association St. Sava from Lazarevac*. To answer that question, authors offer a critical analysis of the text and the contents of news and visitors' comments on the Facebook page of the Association of Citizens of St. Sava from Lazarevac. Posts and comments posted between January 1 2017, and January 31, 2019, were analysed. The main finding is that the practical actions of the Association are justified by retributive discourse, which can be easily understood by placing the meaning in context, that is, the milieu of the social situation in the community in which it emerges, characterized by the absence of adequate both criminal and preventive actions and a high level of distrust of citizens in formal social control bodies.

The following paper has examined whether drug abuse has been associated with violence, or if domestic violence could be perceived as a consequence of drug abuse, and analysed the preventive strategies in this area. Zoran S. Pavlović, full professor at the University of Business Academy Novi Sad, Law Faculty, Head of the Criminal Law

Department, and the Provincial Protector of Citizens Ombudsman, AP Vojvodina, tried to find answers to these questions in a paper entitled *The Drug-Related Domestic Violence*. One of the key issues is the appropriate criminal legislation, which should meet the needs of today. The author has emphasized that successful treatment in cases of domestic violence, concerning criminal law and procedural specifics, could not be possible if members of the judicial profession and other services had not obtained specific knowledge and skills. This issue has been analysed within the field of drug abuse and in correlation to domestic violence.

Valentina Ranaldi, PhD, research fellow at the European Union Law, “Niccolò Cusano” University, Rome, Italy and Jelena Kostić, PhD, research fellow at the Institute of Comparative Law, Belgrade, Serbia coauthored the paper on the legal instruments put in place by the European Union and the United Nations which have been created to combat illicit drug trafficking and drug consumption. The paper is entitled *Drugs and Security: EU and International Legal Instruments Against Drug Trafficking and Consumption*. This paper analysed how the burden of managing the drug problem lies essentially within the States, in terms of health care related to drug use as well as in terms of management of national security in the context of drug trafficking. The authors concluded that the States should sort out more effective and uniform tools to tackle the scourge of drugs from the cultural and educational point of view of the prevention of the use of drugs by the new generations.

Ana Batričević, PhD, senior research fellow at the Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Serbia and Andrej Kubiček, MA, a research assistant at the Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Serbia wrote a report on *Heroin and Marginalised Groups: Legal and Sociological Aspects*. The authors have explored the trend of demographic change of heroin addicts since this substance first appeared in Belgrade, from a costly middle and upper class to marginal one. They have explained that this process was caused by three factors: price and purity of heroin available on the market, narcotic effects, and social stigma related to the narcotics, modes of consummation, and its users. More precisely, this point of intersection between the type of addiction and the social group has been studied. This issue has been analysed from the aspect of crime prevention, including the context of the application of security measures and obligatory drug addiction treatment.

Olivera Pavićević, PhD, research fellow at the Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Serbia, has analysed the online drug culture with the intention to explore a relatively new cultural space into which the drug culture is accommodated. The basis of this paper is the statement that drug consumption has been regarded as a social and cultural phenomenon that creates its cultural field. Understanding the interaction between mainstream culture, youth culture and drug culture is considered valuable for therapy programs and rehabilitation, as well as for prevention. Consequently, the findings presented in the paper *Online Drug Culture* require further research in this area.

The next paper deals with the issue of legalization and decriminalization of marijuana. Nowadays, marijuana is the most commonly used drug, and there is a shift towards changing policy and legalization of marijuana in the USA and Europe. National policies differ from strict enforcement of prohibition to decriminalization and legalization of marijuana. Serbia went for strict drug policy and criminalization of marijuana, although there is no evidence that this policy leads to a decrease of use or

suppression of the black market. In her paper *Legalization and Decriminalization of Marijuana: Effects on Organized Crime and Criminal Justice*, Marina Matić Bošković, PhD, research fellow at the Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Serbia, discussed some of the effects that marijuana legalization in the US and several European countries had on organized crime and its potential relevance for Serbian decision-makers.

Media Portrait of Drug Lords in Serbia is a title of the paper authored by Milica Kolaković-Bojović, PhD, research fellow at the Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Serbia, and Ana Paraušić, MA, a research assistant at the Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Serbia. This paper tried to explore how media in Serbia report on persons publicly labelled as drug lords by representatives of relevant institutions or other prominent government officials, and how their media portraits framed by journalists' work differ from those created by users of social networks. The research was based on the analysis of media portraits of three persons publicly labeled as drug lords by the high-level state officials. The content analysis included news published on the portals of the most circulated daily newspapers in Serbia, as well as the posts on the social network Twitter over five years. According to the authors, the results are unanticipated given the order of issue prioritization, further questioning the stereotypes on drug lords as a not only legal but social "evil against people/society" phenomenon. Additionally, there was a significant difference between how drug lords have been portrayed in the newspapers compared with the approach of Twitter users.

During 2018, the Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Serbia has conducted the project *Assessment of the Application of Medical Security Measures in the Criminal Justice System of the Republic of Serbia*, funded by the Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE Serbia). Research on characteristics of the population of imprisoned persons with compulsory drug addiction treatment imposed as a security measure in Serbia is insufficient. For the study entitled *Characteristics of the Population of Persons with Compulsory Drug Addiction Treatment as a Security Measure in Serbia – a Regional Overview*, only data on compulsory drug addiction treatment were selected. In this paper, readers can discover a report on the characteristics of the population of persons with this security measure imposed in different regions of Serbia. A population of 1,638 offenders (91.5% males, mean age 36.6 years) has been included. According to the findings, the most important similarities were in the prison sentence length and recidivism rate. It has been confirmed that there are differences related to gender, marital status, prison or other sentences, the type of criminal offence, previous convictions, and the age of offenders at the time of study and when the sentence began. It has been emphasised that the identification of the sociodemographic profile of offenders with compulsory drug addiction treatment in different regions of the Republic of Serbia could allow detection of target population as well as development and implementation of appropriate preventive measures. The authors of this study are Ljeposava Ilijić, PhD, a research fellow at the Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Serbia, Milena Milićević, PhD, a research fellow at the Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Serbia, and Nikola Vujičić, MA, a research associate at the Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Serbia.

The paper *Drug Trafficking and the Upperworld: Criminological and Normative Reflections* by Aleksandar Stevanović, MA, a research assistant at the Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade deals with the upperworld crime in

the context of drug trafficking and attitudes toward criminal activity in society. In order to consider the role of drug trafficking activities in upperworld crime, the author has determined the main meeting points of legal and illegal actors, giving a broader social context of their cooperation, and key criminological and normative determinants of the upperworld crime and its sociological aspects were taken into account.

The psychosocial treatment of addicts from the department of criminal justice in Sremska Mitrovica has been presented in the paper entitled *Application psychosocial treatment of substitute in the department of criminal justice in Sremska Mitrovica*, written by Dragana Nedeljković, MSc, special pedagogue from the Correctional Facility in Sremska Mitrovica. She has demonstrated the structure of specialized programs, research results on program participants, and the number of prisoners who had experience with drug use before coming to prison. In addition, the paper offers prominent specificities of group treatment at the KP department of criminal justice in Sremska Mitrovica concerning group treatment in prison. It has been analysed how specialized programs aimed at working with prisoners who had experience in drug use were implemented after 2011. There are two specialised programs within the auspices of the Correctional Facility department of criminal justice under the name *Support for Maintenance of Abstinence* and *Sociotherapy Work with Addicts*. A total of 727 persons who entered the prison sentence during 2019 have been included in this study.

This traditional conference aimed to highlight the main aspects of this social phenomenon, while proposing ways to overcome the problems in practice. The comparative approach is special contribution of this conference, in addition to the already mentioned multidisciplinary. It has been achieved through the participation of experts and scientists from different countries, contributing to the exchange of experiences and the creation of new ideas for future research and in this area.

Editors

Milena Milićević, PhD
Ivana Stevanović, PhD

OSNOVNE KRIVIČNOPRAVNE KONSEKVENCE UPOTREBE ZABRANJENIH PSIHOAKTIVNIH SUPSTANCI

Prof. dr Milan ŠKULIĆ*

U radu se objašnjavaju osnovne krivičnopravne konsekvence upotrebe zabranjenih psihoaktivnih supstanci. Psihoaktivne supstance se mogu podeliti na dve osnovne vrste: 1) zabranjene, gde pre svega spadaju opojne droge i 2) dozvoljene, kao što su pre svega, alkoholna pića, ali i nikotinski proizvodi, mada oni po pravilu, nisu povezani sa relevantnim krivičnopravnim efektima. Obe vrste psihoaktivnih supstanci mogu biti relevantne i u krivičnopravnom smislu, što se u radu detaljno objašnjava.

U radu se posebno objašnjava značaj krivičnopravnog instituta actiones liberae in causa, kako sa stanovišta srpskog krivičnog prava, tako i u uporednopravnom smislu, uz analizu relevantnih normativnih rešenja u krivičnom zakonodavstvu Nemačke, krivičnom pravu Sjedinjenih Američkih Država, te u Rimskom statutu o osnivanju stalnog Međunarodnog krivičnog suda.

U zaključku se posebna pažnja posvećuje analizi u pro et contra smislu potrebi da se i samo držanje/posedovanje opojne droge u manjoj količini, propiše kao posebno krivično delo posedovanja, kao što je to učinjeno inkriminacijom iz člana 246a KZ Srbije. Autor ističe da takvo rešenje kod nas decenijama nije postojalo, te da je prvi put uvedeno u krivičnopravni sistem Srbije tek 2003. godine, a da je osnovni ratio legis bio rešavanje određenih dokaznih problema u praksi. Načelno je sporno da ako se narkomanija tretira kao bolest, a ona to svakako jeste, zašto bismo onda tu vrstu bolesnika, samo zbog posedovanja supstance koja je uzrok njihove bolesti i čijim konzumiranjem svoju bolest „održavaju“, bezrezervno tretirali još i kao „kriminalce“, odnosno kao učinioce krivičnih dela. Logičnije bi bilo da se kao što je to slučaj u nekim državama, samo držanje opojne droge, kada se to čini isključivo radi zadovoljavanja sopstvenih potreba i kada se ne radi o velikoj količini opojne droge, tretiralo kao prekršaj, a da se u isto vreme, omogućí adekvatno lečenje narkomana, koji čine takve prekršaje.

KLJUČNE REČI: *psihoaktivne supstance / opojne droge / krivično delo / krivično pravo / skrivena neuračunljivost / actiones liberae in causa*

* Redovni profesor, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i sudija Ustavnog suda Republike Srbije.
E-mail: skulic@ius.bg.ac.rs

UVODNA RAZMATRANJA

Verovatno se ljudi od samih početaka nastanka društva na razne načine, u početku sasvim slučajno i sporadično, a kasnije ciljano, suočavaju sa psihoaktivnim supstancama, sadržanim u određenim biljkama i vrsti hrane, a početak civilizacije je između ostalog, obeležen i sistematskim, odnosno rutinskim korišćenjem određenih supstanci te vrste, poput alkoholnih pića, a od vremena otkrića novog kontinenta, kasnije nazvanog Amerika i tzv. stari svet počinje da koristi duvan, koji se brzo raširio u manje više svim geografskim područjima.

Alkoholna pića i duvan spadaju u tzv. socijalno tolerisane „droge“, odnosno psihoaktivne supstance, mada je jedno vreme u SAD u periodu tzv. prohibicije proizvodnja i upotreba alkoholnih pića bila zakonom zabranjena, te inkriminisana kao krivično delo, što se u praksi svelo na masovan i masivan „socijalni eksperiment“, kada se ispostavilo da je takva zabrana samo dovela do poskupljenja alkoholnih pića i njihove nešto teže dostupnosti, ali ni tada u SAD, kako „obično“, tj. tzv. umereno konzumiranje alkohola, tako ni alkoholizam kao teška bolest, ni u kom slučaju nisu iskorenjeni. Međutim, prohibicija je imala jednu drugu izuzetno značajnu konsekvencu, a to je ekspanzivan rast organizovanog kriminaliteta u SAD, što je naravno, trajalo i nakon što je „prohibicija“ posle izvesnog vremena u SAD ukinuta.¹ Danas takođe, postoje određeni oblici limitiranja korišćenja nekih inače zakonom dozvoljenih psihoaktivnih supstanci, poput davana, što je često skopčano sa značajnim društvenim „licemerjem“, jer većina država koje se istovremeno bore protiv pušenja, te konstantno povećanjem odgovarajućih fiskalnih obaveza na proizvode od davana, podižu cenu duvanskih proizvoda, ostvaruju značajne poreske i druge fiskalne prihode, baš zahvaljujući prodaji tih proizvoda.

Istorija upotrebe psihoaktivnih supstanci je izuzetno interesantna, a nekada čak i sa elementima svojevrzne bizarnosti. Tako su zbog nekih psihoaktivnih supstanci, koje u stvari, spadaju u ozbiljne opojne droge, vođeni i međudržavni ratovi, započeti imperijalnim oružanim „intervencijama“, u stvari agresijama, radi zaštite sopstvenih finansijskih interesa utemeljenih na proizvodnji i prodaji droge. Tokom 19. veka Velika Britanija je vodila dva „ograničena“ rata protiv Kine. Naime, britanske kompanije su bile između ostalog, veliki trgovci opijumom, koji su decenijama izvozili u Kinu, gde je postojao veliki broj opijumskih zavisnika, odnosno konzumenata takve „britanske robe“, tako da je onda kada je tadašnja Kina, radi zaštite zdravlja svog stanovništva, zabranila uvoz i upotrebu opijuma, Velika Britanija je nakon što je Kina odbila ultimatum da bez odlaganja ponovo dozvoli uvoz i korišćenje britanskog opijuma, započela prvi „opijumski“ rat protiv nje (1839 – 1842.), da bi je nakon što je Kina pretrpela vojni poraz, primorala da ponovo dozvoli uvoz i upotrebu opijuma. Potom je Velika Britanija od 1856. do 1860. protiv Kine vodila „drugi opijumski rat“, čiji su ciljevi između ostalog (pored davanja Velikoj Britaniji statusa „najpovlašćenije nacije“ u trgovini sa Kinom, otvaranja celokupne teritorije Kine za britanske trgovce itd.), bio i da se u Kini potpuno legalizuje kupoprodaja opijuma.

Zavisno od vrste opojne droge, ali u nekoj meri i u zavisnosti od ličnosti osobe koje opojnu drogu uzima, mogući su različiti vidovi njenog delovanja. Opojne droge predstavljaju supstance prirodnog ili sintetskog porekla, čijom se upotrebom mogu stvoriti stanja zavisnosti koja mogu da izazovu oštećenja zdravlja ili da na drugi način ugroze ljudski integritet u fizičkom, psihičkom ili socijalnom smislu. Termin "opojne

¹ Više o tome u Škulić, 2018, str. 122 – 124.

droge" je uobičajen i on predstavlja i zakonski termin, koji se upotrebljava kako u krivičnom zakonodavstvu, tako i u drugim zakonskim i podzakonskim propisima, ali se takođe prilikom naučne analize ove materije mogu koristiti i drugi adekvatni termini, od kojih posebno adekvatnim čini izraz „psihoaktivne supstance“, koji se uz preciziranje da su u pitanju „zabranjene“ psihoaktivne supstance, može upotrebljavati kao dobar sinonim za termin „opojne droge“.

Kada je reč psihoaktivnim supstancama, odnosno „opojnim drogama“, u kriminološkoj teoriji se tradicionalno smatra da postoji značajna veza između njih i kriminaliteta, što se ogleda kako u određenim „trendovima u upotrebi droga“, korišćenju/zloupotrebi opojnih droga, kao uzročniku, odnosno etiološkom činiocu određenih krivičnih dela, ali i obrnuto manifestacijama krivičnih dela iz kojih proizlazi upotreba droga, tj. koja „prouzrokuju upotrebu droge“ (Newburn, 2007: 477-479, 484-486). Za alkohol se primećuje da postoje određeni „obrasci“ u njegovom korišćenju/zloupotrebi, kao i da se zloupotreba alkohola često, a naročito kada se radi o mladim učiniocima krivičnih dela (u pogledu kojih se ovde ponekada ispoljava i tzv. moralna panika), pojavljuje kao generator ili stimulišući činilac u vršenju krivičnih dela (*Ibid.*: 488-490). Dakle, upotreba psihoaktivnih supstanci, kako onih koje su zakonima i uopšte, izvorima prava dozvoljene, tako i onih koje su zabranjene, imaju i određene veoma dalekosežne krivičnopravne konsekvence.

1. OSNOVNI KRIVIČNOPRAVNI ASPEKTI UPOTREBE PSIHOAKTIVNIH SUPSTANCI UOPŠTE

Psihoaktivne supstance mogu da se podele na dve osnovne kategorije: 1) psihoaktivne supstance koje su zabranjene i 2) psihoaktivne supstance čije je korišćenje legalno.

U zabranjene psihoaktivne supstance spadaju razne vrste opojnih droga, u odnosu na koje u krivičnom zakonodavstvu Srbije postoji nekoliko inkriminacija, a koje mogu imati i poseban krivičnopravni značaj isto kao i neke inače zakonom dozvoljene psihoaktivne supstance, onda kada se prilikom izvršenja nekih krivičnih dela, koriste kao oblik *sile*, ili kada se zahvaljujući njima lice dovodi u stanje skrivljene/neskrivljene neuračunljivosti, kada pod određenim uslovima može biti primenjen krivičnopravni institut *actio liberae in causa*.

U dozvoljene psihoaktivne supstance spadaju pre svega tzv. socijalno dopuštene „droge“, poput alkohola i duvana, odnosno nikotinskih proizvoda, ali u tu kategoriju se mogu svrstati i raznovrsni lekovi, koji se nekada mogu i zloupotrebljavati, kada praktično imaju svojstvo opojnih droga. Neke dozvoljene psihoaktivne supstance, pre svega alkohol, ali i određeni psihoaktivni lekovi imaju značajne krivičnopravne konsekvence, onda kada se zahvaljujući njima učinilac nalazi u stanju skrivljene neuračunljivosti, ili kada se ispunjava/uslov za primenu krivičnopravnog instituta *actio liberae in causa*, ali takođe, ukoliko se pod određenim uslovima, njihovo delovanje na određeno lice, može smatrati *silom* u krivičnopravnom smislu.

2. SUMARNI OSVRT NA KRIVIČNA DELA KOJA SE ODOSE NA ZABRANJENE PSIHOAKTIVNE SUPSTANCE

U pitanju su krivična dela koja se nesporno smatraju tipičnim za organizovani kriminalitet, koji najveći deo svojih nelegalnih profita zarađuje učestvovanjem u proizvodnji i prometu zabranjenih psihoaktivnih supstanci, odnosno raznovrsnih droga, čime stiže ogromnu finansijsku moć, mada inače, vršenje ovih krivičnih dela može biti i van sfere organizovanog kriminaliteta. Kada je reč o krivičnim delima koja se odnose na inkriminisanje samog posedovanja opojne droge, kao i omogućavanje korišćenja opojne droge, ona najčešće nisu neposredno povezana sa organizovanim kriminalitetom, ali u praksi iz njega po pravilu, proističu. Kako se ističe u literaturi: „Izvoz i uvoz zabranjenih opojnih droga je jedan od najbrže rastućih biznisa u današnjem svetu. Na bilo kom nivou – od rasturača droge koji su najniži na lestvici, pa do barona koji žive u luksuzu – prave se veliki profiti. Stoga ne začuđuje da se neki od najvećih umova u svetu organizovanog kriminaliteta rado upuštaju u tu oblast“ (Greig, 2005: 33). Pored toga, njegovo učešće u ovim visokoprofitnim kriminalnim aktivnostima je samo po sebi generišućeg karaktera i za vršenje niza drugih krivičnih dela, čije je izvršenje povezano s poslovima organizovanog kriminaliteta u vezi sa drogom, kao što su na primer, ubistva lica svrstanih u kriminalnu konkurenciju, otmice predstavnika državne vlasti koji se suprotstavljaju tim aktivnostima i naravno „pranje“ novca, dobijenog u trgovini drogom, koji je pretežno u „kešu“, te zahteva transferisanje u legalne tokove.

Izvršenjem krivičnih dela koja se odnose na zabranjene psihoaktivne supstance pripadnici organizovanog kriminaliteta stiču ogromnu finansijsku moć koja je, potom, poreklo drugih vrsta moći, od opšte društvene, pa do političke, iz čega proizlazi i velik uticaj organizovanog kriminaliteta na čitav niz oblasti društvenog života, ali i na brojne elemente pravnog sistema. Pojedine kriminalne organizacije su čak zahvaljujući „narko-profitima“ uspele da bukvalno postanu država u državi (za šta je tipičan primer situacija u Kolumbiji,² ali sve više i u Meksiku, kao i u nekim drugim državama Latinske

² Svojevremeno je nesporna „zvezda“ na tržištu kokaina i u svetu organizovanog kriminaliteta uopšte, bio čuveni Kolumbijac Pablo Eskobar, koji je razvio neverovatno ekspanzivan kriminalni biznis, tako što je posao sa proizvodnjom i izvozom kokaina organizovao po principima funkcionisanja i organizovanja uspešnih multinacionalnih kompanija, stvarajući veoma efikasnu mrežu (poznatu kao „Medelin kartel“), koja se sastojala od čvrstog lanca proizvođača sirovine (lišće koke), pa do subjekata proizvodnje i distribucije kokaina (pretežno u SAD), uz svu ostalu neophodnu logističku podršku. Suština osnovne „poslovne logike“ ovog istaknutog predstavnika miljea organizovanog kriminaliteta je bila da „uvek droge (kokaina) gladno tržište“ (pre svega Sjedinjenih Američkih Država), mora konstantno biti „namireno“, tj. droga uvek mora da bude dostupna svima koji imaju volje i finansijskih sredstava da je kupe. Eskobar je bio prilično velikodušan u deljenju profita sa ostalim članovima mreže, što je, istovremeno, uz njegovu izrazitu brutalnost u obračunu sa protivnicima (on je navodno „izumeo“ kolumbijsku „kragnu“, koja označava poseban ritualni način ubistva, kada se žrtva ubija nožem, ali tako da joj se potom, jezik izvuče kroz otvorenu ranu na vratu), te pored toga i uz odgovarajuću kombinaciju sa izvesnom filantropijom u odnosu na siromašne slojeve stanovništva (finansirao je izgradnju škola, sirotišta itd.), doprinelo da on postane jedna od najmoćnijih figura Latinske Amerike.

Međutim, od 1989. godine SAD, već veoma iritirane Eskobarovim uspehom u kriminalnom biznisu, vrše ekstremno jak pritisak na kolumbijske vlasti, koje su konačno, bile primorane da pokažu daleko veću „kooperativnost“ u odnosu na grozničavu težnju SAD da eliminišu Eskobara, koji je preživевši u međuvremenu nekoliko pokušaja atentata, sam finansirao izgradnju posebnog veoma luksuznog („one person“) „zatvora“. Dok je boravio u njemu, tobož izdržavajući kaznu, uživao je punu zaštitu (između ostalog i u odnosu na ekstradicioni zahtev SAD), te nesmetano i dalje vodio svoje kriminalne aktivnosti, sve dok 1991., kada je dobio informacije da će biti izručen SAD, te se tako naći u pravom zatvoru, jednostavno nije „išetao“. Međutim, on tada na slobodi više nije imao moć koju je ranije posedovao. Prijatelji i saradnici su ga uveliko napuštali, te se obruč oko njega polako ali sigurno čvrsto stezao, sve dok 2. decembra 1993., tada već usamljeni Pablo Eskobar nije ubijen u razmeni vatre sa policijom, dok je pokušavao da preko krova pobegne iz opkoljenog stana. Međutim, njegova

Amerike). Uspeli su da formiraju svojevrstne paradržavne elemente vlasti, te da kontrolišu značajan deo državne teritorije, ponekad se čak kroz određene pregovaračke mehanizme nameću državi kao partner, raspolazu dobro naoružanim privatnim armijama, a u odnosu na stanovnike koji žive na teritoriji koju oni kontrolišu, imaju svoj sistem pravila uz efektivno sankcionisanje njihovog kršenja i slično.

Opojne droge se definišu odredbama Krivičnog zakonika, ali na posredan način, tako što se upućuje na primenu drugih „vankrivičnopravnih“ propisa, što ovim normama daje blanketni karakter, ali ne u sadržini samih tih inkriminacija, dakle ne u posebnom delu Krivičnog zakonika, već posredstvom odgovarajućih odredbi u opštem delu našeg osnovnog izvora krivičnog prava. Opojnim drogama smatraju se supstance i preparati koji su zakonom i drugim propisom zasnovanim na zakonu proglašene za opojne droge, kao i ostale psihoaktivne supstance (član 112 stav 15 KZ). Ova definicija je uneta u Krivični zakonik novelama iz 2012. godine i time je rešen problem nastao zbog drugačijeg definisanja opojnih droga i psihoaktivnih supstanci u izvoru prava na koji se upućivalo blanketnim normama Krivičnog zakonika.³

Prema svojim farmakološkim i hemijskim svojstvima, ali i prema dejstvu na ljude koji ih koriste, opojne droge mogu da budu: 1) halucinogene, 2) depresorne, i 3) stimulativne. Ove materije se u inkriminaciji iz člana 246 KZ-a određuju kao supstance ili preparati koji su proglašeni za opojne droge. Iz ovoga proizlazi da krivično delo neovlašćene proizvodnje, držanja i stavljanja u promet opojnih droga ima blanketni karakter. Blanketni karakter ove inkriminacije je implicitan, jer se u normi ne govori striktno o potrebi primene drugih konkretnih propisa, i to onih propisa koji nisu sami po sebi krivičnopravnog karaktera, ali se to svakako čini time što se traži da u pitanju budu supstance ili preparati koji su proglašeni za opojne droge. Zakonom o proizvodnji i prometu opojnih droga utvrđeno je da njih kao takve određuje nadležni organ rešenjem koje se objavljuje u „Službenom glasniku“. Opojnim drogama smatraju se supstance i preparati koji su zakonom i drugim propisom zasnovanim na zakonu proglašene za opojne droge, kao i ostale psihoaktivne supstance (član 112 stav 15 KZ). Liste opojnih droga i psihotropnih supstanci utvrđene su međunarodnim ugovorima i zakonodavstvom pojedinih zemalja i na taj način je postavljena granica prema drugim supstancijama koje ne stvaraju toksikomaniju već samo naviku (duvan, kafa, određena umirujuća sredstva i sl.), a iz ove liste je isključen i alkohol, iako i on spada u grupu narkotika čija zloupotreba (hronični alkoholizam) prouzrokuje slične posledice kao i upotreba droga i psihotropnih supstanci obuhvaćenih pomenutim listama (Grupa autora, 1986: 750). U stvari kada je u pitanju alkohol, ali i neka druga slična sredstva, to samo predstavlja dobar primer za tzv. socijalno dozvoljene psihoaktivne supstance, koje su shodno tome dozvoljene i zakonskim propisima, pa samim tim ni njihova proizvodnja i promet nisu sankcionisani krivičnim pravom.⁴

„zaostavština“ je opstala, jer je proizvodnja i trgovina kokainom i dalje tekla nesmetano, na istim onim efikasnim „principima“ koje je on ustanovio. Više o tome: Škulić, 2018: 34–36.

³ Pre novele iz 2012. godine, u odredbi člana 112 stav 15 Krivičnog zakonika, bilo je propisano da se opojnim drogama smatraju supstance i preparati koji su propisima zasnovanim na zakonu proglašeni za opojne droge. To znači da ova definicija nije obuhvatala i sve ostale psihoaktivne supstance, a što je potom, bilo u kontradikciji sa drugim relevantnim propisima (*propisi zasnovani na zakonu*), na čiju je primenu upućivala blanketna norma Krivičnog zakonika sadržana u njegovom tzv. pojmovniku, tj. odredbama koje se odnose na *značenje izraza* u osnovnom izvoru krivičnog prava Srbije.

⁴ U istoriji su pokušaji nekih puritanskih društvenih slojeva da zakonskim zabranama eliminišu korišćenje alkohola (epoha *prohibicije* u SAD), doživeli očigledan neuspeh, ali se kao jedna od posledica tog svojevrstnog *socijalnog eksperimenta*, ispoljilo strahovito jačanje organizovanog kriminaliteta u SAD, koji je opstao i nakon ukidanja *prohibicije*, kada je zahvaljujući već stečenoj moći i brzom preorijentisanju na bavljenje drugim

Osnovno krivično delo koje se odnosi na opojne droge u krivičnom zakonodavstvu Srbije je neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga (član 246 KZ).⁵ Ovo centralno krivično delo koje se tiče opojnih droga je i u kriminalno-političkom smislu daleko značajnije od druga dva krivična dela definisana u krivičnom zakonodavstvu Srbije koja se odnose na opojne droge, a koja su u stvari, u praksi generisana tim osnovnim/centralnim krivičnim delom ove vrste. To su krivično delo neovlašćenog držanja opojnih droga (član 246a KZ) i krivično delo omogućavanje uživanja opojnih droga (član 247 KZ).

Suštinski *ratio legis* krivičnog dela neovlašćenog držanja opojnih droga je pretežno skopčan sa dokaznim teškoćama koje ponekad u praksi postoje u odnosu na promet opojnih droga, jer je činjenica da se većina narkomana bavi i tzv. dilovanjem, pa je stoga samo posedovanje/držanje opojne droge inkriminisano, u pogledu čega je moguće izneti niz opravdanih kriminalno-političkih prigovora. Krivično delo omogućavanja uživanja opojnih droga je praktično supsidijarnog karaktera u odnosu na osnovno krivično delo koje se odnosi na droge, a to je neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga. Ovo krivično delo je imalo jasniji *ratio legis* u vreme (tako je kod nas bilo decenijama), kada samo posedovanje opojne droge, nije predstavljalo krivično delo, jer se tada odnosilo na radnje koje su u suštini pomaganje, a nekada i podstrekavanje, ali su se ticale aktivnosti, koje same po sebi, nisu kriminalne, pa je bilo neophodno da se one propišu kao radnje izvršenja posebnog krivičnog dela, jer nije dolazilo u obzir da se smatraju radnjama saučesništva. Sada je i na nivou pozitivnog krivičnog zakonodavstva Srbije to drugačije, jer iako ni sada samo po sebi, korišćenje opojne droge, nije krivično delo, zato što su narkomani posebna vrsta bolesnika, koji boluju od bolesti zavisnosti određene vrste, nije moguće zamisliti upotrebu opojne droge bez njenog prethodnog posedovanja/držanja, nakon čega se ona konzumira, iz čega proizlazi da je svaki narkoman po definiciji, učinilac krivičnog dela iz člana 246a KZ. Stoga i jeste kriminalno-politički sporno da li krivičnopravni sistem u ovoj situaciji treba apriorno da takvu vrstu bolesnika implicitno, ali i sasvim realno tretira kao učinioca krivičnog dela. Naime, iako samo korišćenje opojne droge po sebi, nije radnja izvršenja krivičnog dela, kako nema korišćenja opojne droge bez njenog posedovanja/držanja, svako ko opojnu drogu koristi, obavezno stupa u „kriminalnu zonu“, odnosno vrši krivično delo iz člana 246a KZ, a samo je pri tom, pitanje kolika je tamna brojka u pogledu ovog krivičnog dela.

3. PSIHOAKTIVNE SUPSTANCE KAO ETIOLOŠKI OSNOV SKRIVLJENE NEURAČUNLJIVOSTI

Faktor koji deluje na intelektualnu ili voluntativnu sposobnost konkretnog lica iz koje bi proizišla neuračunljivost u krivičnopravnom smislu, može biti kako određeno duševno stanje (neki od u Krivičnom zakoniku opciono propisanih biološko-etioloških osnova), tako i odgovarajuća psihoaktivna supstanca. Takva supstanca tada deluje na intelektualnu ili voluntativnu moć učinioca, te ima/može imati značaj etiološkog osnova

unosnim poslovima (posebno proizvodnjom i trgovinom drogom), uspeo da postane još moćniji, te da opstane do današnjih dana, uz veliku izvesnost da država nikada neće ni biti u stanju da ga definitivno suzbije.

⁵ Ova inkriminacija se temelji na međunarodnopravnim osnovama u pogledu kojih je najznačajniji i istovremeno najnoviji izvor – Konvencija Ujedinjenih nacija protiv nezakonitog prometa opojnim drogama i psihotropnim supstancama („Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori“, broj 14/90.). Odredbama člana 3 ove konvencije predviđene su obaveze za države članice da predvide kao kažnjiva (krivična) dela određene delatnosti koje se odnose na neovlašćenu proizvodnju opojnih droga i psihotropnih supstanci i njihovo stavljanje u promet.

na kojem se zasniva isključenje/bitno smanjene intelektualne ili voluntativne komponente u svesti učiniooca.

Za razliku od biološko-etioloških osnova kod neuračunljivosti, koji su „spoljnog“ karaktera i nastupaju nezavisno od volje učiniooca, a najčešće se svode na odgovarajuće mentalno-zdravstveno stanje, kao kada se radi o duševnim bolestima ili duševnoj zaostalosti, etiološki osnovi koji proizlaze iz korišćenja određenih psihoaktivnih supstanci, onda kada se radi o institutu skrivljene neuračunljivosti, nastaju voljom samog učiniooca, bilo kada postoji njegov umišljaj, bilo nehat, ukoliko se radi o izvršenju krivičnog dela koje se može izvršiti i iz nehata, a koje proizide iz delovanja učiniooca u stanju skrivljene neuračunljivosti. To može biti kako ona psihoaktivna supstanca koja predstavlja opojnu drogu, kada se radi o zabranjenim psihoaktivnim supstancama, tako i ona koja je inače dozvoljena (tzv. socijalno tolerisane, a pravom dozvoljene „droge“), što se praktično primarno odnosi na alkoholna pića, kada se ona konzumiraju u meri koja se svodi na njihovu zloupotrebu.

3.1. Skrivljena neuračunljivost u srpskom krivičnom pravu

Jednom od upadljivijih promena u našem relativno novom krivičnom materijalnom pravu, nastalih stupanjem na snagu Krivičnog zakonika Srbije iz 2005. godine (čija je primena započela početkom 2006. godine), smatra se i formalno formulisanje krivičnog dela na objektivno-subjektivan način, time što je striktno samim zakonskim odredbama uređeno da bez krivice nema ni krivičnog dela. Doduše, u našoj krivičnopravnoj teoriji se i ranije smatralo da se opšti pojam krivičnog dela ne sastoji samo iz objektivnih elemenata, već da u njega, nezavisno od ne baš sasvim jasne i nedvosmislene tadašnje pozitivno-pravne definicije, spada i krivica (vinost),⁶ kao subjektivni element opšteg pojma krivičnog dela. Međutim, ovo pitanje je i pored toga bilo prilično komplikovano i zbog toga što je krivična odgovornost tada bila zakonski definisana na način koji takođe potencijalno nije bio sasvim jasan,⁷ jer je vinost (krivica) bila element krivične odgovornosti,⁸ a istovremeno se ona u teoriji, odnosno delu naše tadašnje krivičnopravne teorije, smatrala i subjektivnim elementom opšteg pojma krivičnog dela.⁹

⁶ Takav pristup je u našoj teoriji postojao i u vreme Kraljevine Jugoslavije, čiji Krivični zakonik od 27. januara 1929. godine uopšte nije sadržavao opšti pojam krivičnog dela, već se ograničavao na utvrđivanje niza normativnih elemenata, iz kojih je teorija mogla zaključivati o postojanju određenih segmenata koji zajedno čine opšti pojam krivičnog dela, poput načela zakonitosti (§ 1) pravila o deobi krivičnih dela na zločinstva i prestupe (§ 15 stav 1), pravila o određenim osnovima isključenja protivpravnosti, pravila o uslovima krivične odgovornosti i kažnjivosti (§§ 16 – 18) itd. Na osnovu ovoga je deo teorije, krivično delo definisao kao "delo koje je predviđeno u zakonu, protivpravno, ugroženo najmanje kaznom zatvora ili novčanom kaznom, vezano sa vinošću krivčevom i upravljeno protiv jednog od pravnih dobara zakonom zaštićenih." Više o tome: Čubinski, 1934, 52- 53. Isti autor (1934: 53), tako navodi: "Da bez vinosti učiniooca ili učesnika ne može biti krivičnog dela, to je jasno iz direktnih zakonskih propisa o uslovima krivične odgovornosti i kažnjivosti (§§ 16 – 18), prema kojima nema mesta kažnjivosti, niti odgovornosti, ako nema vinosti u formi umišljaja ili nehata."

⁷ Prema članu 11 stav 1 KZ SFRJ, bilo je propisano da je krivično odgovoran učinilac koji je uračunljiv i koji je krivično delo učinio sa umišljajem ili iz nehata, dok je u članu 11 stav 2, bilo utvrđeno da je za krivično delo učinjeno iz nehata učinilac krivično odgovoran samo kad zakon to određuje.

⁸ U tom je pogledu donekle bilo izvesne sličnosti i sa rešenjem nekada sadržanim u Krivičnom zakoniku Kraljevine Jugoslavije iz 1929. godine, u kojem se ne koristi izraz "krivica", ili "skriviljeno delo" i tsl., ali se termin "odgovornost" upotrebljava na način, koji se u suštini svodi na sinonim za krivicu. Tako se na primer u § 19 stav 1 ovog Zakonika navodi da "neće biti odgovoran za umišljeno krivično delo, ko u vremenu učinjenja dela nije znao ma za koje od bitnih obeležja bića krivičnog dela, bila ova stvarne ili pravne prirode" (*stvarna zablude*), a u § 22 navodi se da "neće biti odgovoran ko u vreme učinjenja dela nije mogao shvatiti prirodu i značaj svog dela ili prema tome shvatanju raditi usled duševnog rastrojstva ili pomućenja svesti ili slaboumnosti" (*neuračunljivost*).

⁹ Tako se na primer, u jednom poznatom radu iz tog vremena, tj. iz doba jugoslovenskog socijalističkog krivičnog prava, ističe da "bez obzira na teorijska shvatanja o pojmu krivičnog dela (objektivno ili objektivno-subjektivno)

Iz tadašnje definicije sadržane u članu 8 stav 1 KZ SFRJ, po kojoj je krivično delo bilo društveno opasno delo, koje je zakonom određeno kao krivično delo i čija su obeležja određena zakonom, nije nesporno proizlazilo da se svakako, radilo o objektivno-subjektivnom opštem pojmu krivičnog dela, već se mogao izvlačiti i zaključak da je u pitanju krivično delo definisano na potpuno objektivnan način, što bi bilo blisko koncepciji T. Živanovića (1935) i njegovoj teoriji triparticije.

Krivično delo je ono delo koje je zakonom predviđeno kao krivično delo, koje je protivpravno i koje je skrivljeno (član 14 stav 1 KZ). U osnovne elemente opšteg pojma krivičnog dela spadaju: 1) radnja 2) predviđenost krivičnog dela u zakonu, 3) protivpravnost i 4) krivica u odnosu na učinjeno krivično delo (Stojanović, 2019: 85). Izostanak društvene opasnosti kao tzv. materijalnog elementa krivičnog dela (koji je do nedavno postojao u našem krivičnom zakonodavstvu), nije od većeg značaja za krivičnopravnu dogmatiku, jer je i inače bio u pitanju jedan čisto deklarativni element,¹⁰ koji je u naše zakonodavstvo svojevremeno i unet po uzoru na nekadašnje sovjetsko zakonodavstvo.¹¹

Neće postojati krivično delo ukoliko je isključena protivpravnost ili krivica, iako postoje sva obeležja krivičnog dela određena zakonom (čl. 14 st. 2 KZ). S obzirom na ovako određen opšti pojam krivičnog dela u našem Krivičnom zakoniku, za koji je karakteristično da je krivica (vinost) izričito svrstana u elemente pojma krivičnog dela (*objektivno-subjektivni pojam krivičnog dela*), krivična odgovornost više ne predstavlja samostalni element odlučivanja u krivičnom postupku, jer ako sud ustanovi da nema krivice okrivljenog, to će automatski značiti da ne postoji ni krivično delo.¹² Da bi neka radnja bila krivično delo, neophodno je da se ona može učinocu pripisati u krivicu, a pripisati određeno delo nekome u krivicu, istovremeno znači i to da mu se pripisuje odgovornost za to delo, što znači da je krivično odgovoran onaj učinilac koji je izvršio radnju koja je u zakonu predviđena kao krivično delo, koja je protivpravna i koja mu se može pripisati u krivicu (Stojanović, 2008: 144). Iz delovanja načela krivice proizlazi da

i krivične odgovornosti (subjektivno ili subjektivno-objektivno), zakon nedvosmisleno stoji na stanovištu da nema kažnjivosti ako ne postoje dve međusobno povezane komponente: krivično delo i krivična odgovornost." Iz ovoga bi u stvari, proizišlo da se opšti pojam krivičnog dela shvata potpuno objektivno, ali se u istom tom radu, potom ističe da se pod krivičnim delom podrazumeva "delo odnosno ponašanje čoveka koje je društveno opasno, zakonom određeno kao krivično delo i za koje je učinilac vin, tj. u pogledu kojeg je postupao sa umišljajem ili iz nehata", a iz čega bi proizišlo da se opšti pojam krivičnog dela shvata objektivno-subjektivno. Više o tome: Grupa autora, 1985: 33, 41.

¹⁰ Radilo se o "deklarativnom" elementu (možda na svojevrsan način, čak i "dekorativnom"), jer se u stvari, bez obzira što je *društvena opasnost* bila svrstana u "konstitutivne" element opšteg pojma krivičnog dela, praktično po pravilu, uvek podrazumevalo da ono delo koje je inače ispunjavalo ostale zakonske uslove, svakako moralo biti i društveno opasno. To znači da nije bilo moguće da na primer, sud okrivljenog oslobodi, jer je ustanovio da određeno delo koje inače, po svim svojim elementima predstavlja krivično delo, nije društveno opasno, te da se zato ne radi o krivičnom delu. Postojanje tadašnjeg instituta neznatne društvene opasnosti nije u tom pogledu bilo od značaja, jer su samo ona dela koja bi se u konkretnom slučaju mogla smatrati "bagatelnim", slično sadašnjem institutu "dela malog značaja", mogla podvesti pod tu kategoriju, te tako "izgubiti" karakter krivičnog dela, odnosno ne smatrati se krivičnim delima, a to se nije odnosilo baš na sva krivična dela, jer kao što je objašnjeno, u daleko najvećem broju slučajeva je društvena opasnost praktično bila imanentna svakom delu koje je inače ispunjavalo sve ostale zakonske uslove da se smatra krivičnim.

¹¹ Više o tome u Lazarević, 1996: 349. Vidi više o argumentima protiv unošenja društvene opasnosti u zakonsku odredbu o opštem pojmu krivičnog dela u Stojanović, 1999: 32-33.

¹² Iz tih razloga sam termin „krivično delo“ koji se spominje u Zakoniku o krivičnom postupku ne treba uvek shvatati na istovetan način kao što je to definisano u članu 14 stav 1 Krivičnog zakonika, već se on, uvek, kada je u pitanju krivični postupak koji još nije pravnosnažno okončan odlukom kojom je utvrđena krivica, mora tretirati samo kao određeni *pravno-tehnički pojam*, čijom se upotrebom ne prejudicira postojanje krivice okrivljenog protiv koga se vodi krivični postupak, a isto važi i za maloletnika prema kojem se vodi postupak za maloletnike.

učinilac može biti *odgovoran* za svoje delo koje je protivpravno i zakonom propisano kao krivično delo, samo ukoliko ima određeni subjektivni odnos prema takvom delu, što drugim rečima znači, jedino ako mu se takvo delo može pripisati u krivicu. Da bi učinilac uopšte i mogao da ima relevantan subjektivan odnos prema svom delu koje je protivpravno i zakonom propisano kao krivično delo, on mora imati odgovarajući mentalni, odnosno duševni *kapacitet*.

Samo lice koje u vreme izvršenja dela ima odgovarajuću moć razumevanja svog dela i koje je u stanju da upravlja svojim postupcima, može biti krivo za svoje delo koje je protivpravno i zakonom propisano kao krivično delo. To drugim rečima objašnjeno, znači da samo *uračunljiv* učinilac može snositi krivicu za svoje protivpravno delo koje je zakonom propisano kao krivično delo. Samo se takvom učiniocu delo može pripisati u krivicu, što u stvari, znači da se samo delo uračunljivog učinioca koje je protivpravno i zakonom propisano kao krivično delo, može smatrati krivičnim delom, ukoliko je uračunljivi učinilac pri tom, u konkretnom slučaju ispoljio i određeni relevantni oblik krivice, što znači da je postupao u vidu činjenja ili kažnjivog propuštanja, tj. odgovarajućeg nečinjenja, sa umišljajem ili iz nehata, ako je zakonom za takvo delo i nehat propisan kao mogući oblik krivice (Škulić, 2019: 28-29). Određena stanja učinioca u vreme izvršenja krivičnog dela, odnosno dela koje je protivpravno i zakonom propisano kao krivično delo, isključuju postojanje krivice učinioca koji u odnosu na svoje delo, odnosno svoju konkretnu radnju, tj. činjenje ili nečinjenje (kažnjivo propuštanje), propisano kao krivično delo, nije imao bilo intelektualnu, bilo voluntativnu moć. U našoj krivičnopravnoj teoriji se ističe da „učinilac koji je krivično delo učinio u stanju neuračunljivosti ne može biti smatran krivim“, tako da „neuračunljivost isključuje krivicu kao obavezan element krivičnog dela“, a s obzirom na to da se stanje neuračunljivosti u praksi retko sreće, polazi se od pretpostavke, koja se može obarati, da je učinilac uračunljiv, što znači da „postoji dužnost suda da u slučaju sumnje u pogledu uračunljivosti utvrđuje da li ona kod učinioca postoji ili ne.“¹³

Stanje neuračunljivosti učinioca, osim zbog delovanja odgovarajućih opcionalno propisanih biološko-etoloških osnova (duševna bolest, privremena duševna poremećenost, zaostali duševni razvoj ili druga teža duševna poremećenost), može proizići i usled korišćenja određenih psihoaktivnih supstanci. Tada se učinilac, kod kojeg

¹³ Stojanović (2019: 136), piše o *dužnosti suda da uvek oficijelno rešava pitanje (ne)postojanja uračunljivosti*, ako se pojavi sumnja da je uračunljivost isključena ili bitno smanjena, što je korektno i logično jer samo tako sud može da, onda kada su ispunjeni svi potrebni krivičnopravni procesni i materijalni uslovi, pa i oni koji se odnose na postojanje krivice (koju neuračunljivost isključuje), ostvaruje svoje pravo kažnjavanja (*Ius puniendi*). Međutim, u kontekstu bitno promenjenih pravila dokazivanja sadržanih u novom Zakoniku o krivičnom postupku iz 2011. godine, odnosno pre svega, pravila o tome ko snosi teret dokazivanja, te zakonskih pravila koja značajno dokazno pasiviziraju krivični sud, nije uopšte izvesno da li sada sud formalno uopšte ima takvu dužnost, te kako bi on u praksi i mogao tu „dužnost“ ostvarivati, tj. pitanje je na koji način bi sud te činjenice mogao utvrđivati, kada je dokazivanje primarno povereno strankama.

Naime, teret dokazivanja optužbe je na tužiocu (član 15 stav 2 ZKP), a sud dokaze izvodi samo izuzetno, tj. na predlog stranaka (član 15 stav 3). Nije izvesno da li ZKP uopšte i dopušta da sud sam, tj. po sopstvenoj inicijativi, odnosno „samoaktiviranjem“, može izvoditi bilo koji dokaz, ako u tom pogledu ne postoji predlog stranke. S druge strane, prema članu 15. stav 4. ZKP-a, sud može *dati nalog stranci* da predloži dopunske dokaze ili izuzetno sam odrediti da se takvi dokazi izvedu, ako oceni da su izvedeni dokazi protivrečni ili nejasni i da je to neophodno da bi se predmet dokazivanja svestrano raspravio. S druge strane, ovde se radi samo o "nalogu" stranci, sam sud se ne "ovlašćuje" da izvodi dokaze. Sud može dokaz izvesti jedino ako to predloži stranka, što sud stranci može sugerisati, ali je praktično ne može "prinuditi" na davanje takvog, odnosno bilo kojeg dokaznog predloga. I ako sud naredi izvođenje određenih dokaza, to podrazumeva da će dokaze izvesti određena stranka, a ne sam sud, jer se sud ne može dokazno aktivirati ako stranka to nije predložila. Nije propisana bilo kakva procesna konsekvencija za odbijanje stranke da ispuni nalog suda. Radi se stoga o poprilično nelogičnoj i nepotpunoj normi, koja u nekom praktičnom slučaju može otežati i dokazivanje/utvrđivanje (ne)uračunljivosti. Više o dokazivanju prema pravilima ZKP-a iz 2011. godine: Škulić, 2019a, 185-187.

inače ne postoji neki od alternativno propisanih biološko-etioloških osnova iz člana 23 stav 2 KZ, zahvaljujući dejstvu alkohola, odnosno drugih psihoaktivnih supstanci, poput opojnih droga, nalazi u stanju koje se alternativno odlikuje time što nije mogao da shvati značaj svog dela (nije imao *intelektualnu moć*) ili nije mogao da upravlja svojim postupcima (nije posedovao *voluntativnu sposobnost*). Krivični zakonik predviđa „institut *actiones liberae in causa (seu ad libertatem)*“, nazivajući ga skrivljena neuračunljivost“ (Stojanović, 2019: 142). Iz ovog pravila proizlazi da se „krivica učinioca koji se upotrebom alkohola, droga ili na drugi način doveo u stanje neuračunljivosti, utvrđuje prema jednom „prethodnom vremenu“, u odnosu na vreme izvršenja krivičnog dela, tako što se vrši odgovarajuće „vremensko prelociranje“ ocene (ne)uračunljivosti. Prema članu 24 stav 1 Krivičnog zakonika krivica učinioca krivičnog dela koji se upotrebom alkohola, droga ili na drugi način doveo u stanje u kojem nije mogao da shvati značaj svog dela ili da upravlja svojim postupcima utvrđuje se prema vremenu neposredno pre dovođenja u takvo stanje. Na ovaj se način odstupa od „pravila po kojem se krivica učinioca dela utvrđuje prema vremenu preduzimanja radnje izvršenja (*tempore criminis*)“.¹⁴ U teoriji se ističe da je cilj instituta *actiones liberae in causa* rešavanje problema krivice onih učinilaca koji su krivično delo učinili u stanju neuračunljivosti, ali su sami sebe doveli u to stanje, tako da „otuda potiče naziv ovog instituta: iako u momentu izvršenja (*in actu*), njegove radnje nisu bile slobodne, tj. on je bio neuračunljiv, u jednom prethodnom stanju (*in causa*), pre nego što je prouzrokovao stanje sopstvene neuračunljivosti, radnje učinioca su bile slobode u smislu skrivenog započinjanja uzročnog toka koji se završio vršenjem krivičnog dela u neuračunljivom stanju“ (Stojanović, 2019: 142-143).

Ovde je bitno da učinilac *sam sebe* upotrebom određenih psihoaktivnih supstanci ili eventualno na drugi način (što je samo teorijski zamislivo, poput korišćenja „samohipnoze“), doveo u stanje neuračunljivosti. Učinilac mora biti *kriv* zato što je prouzrokovao sopstvenu neuračunljivost, a ako je do toga došlo potpuno nezavisno od njegove volje, odnosno bez njegove krivice, onda kada nije ispoljavao ni umišljaj, niti nehat u odnosu na upotrebu alkohola, opojne droge ili drugo relevantno sredstvo, kao na primer, kada neko učiniocu bez njegovog znanja, prevarno da određenu opojnu drogu, pa učinilac u psihičkom stanju izazvanom tako konzumiranom psihoaktivnom supstancom, učini krivično delo, tada ne postoji krivica samog učinioca za takvo krivično delo, jer mu se delo koje je sam neposredno učinio ne može pripisati u krivicu. U ovakvom slučaju bi pod određenim uslovima, došla u obzir primena koncepcije o posrednom izvršilaštvu, koje nije definisana u našem Krivičnom zakoniku, ali je krivičnopravna teorija poznaje, pa bi se tako, lice koje je u stanju neuračunljivosti koje je prouzrokovano bez njegove krivice neposredno izvršilo krivično delo, smatralo „pukim oruđem“, koje je za izvršenje „sopstvenog krivičnog dela“, koristilo drugo lice kao posredni izvršilac.

Dakle, kada se radi o neskrivljenom dovođenju u stanje neuračunljivosti, onda bi se pod određenim uslovima (koji u našem krivičnom pravu nisu zakonskog karaktera, već bi se u tom pogledu morali koristiti teorijski postulati), moglo smatrati da je neuračunljivi učinilac koji je u stanje neuračunljivosti doveden bez svoje krivice, bio samo sredstvo/oruđe, koje je za izvršenje „sopstvenog“ krivičnog dela, koristio posredni izvršilac, koji je prethodno svojim radnjama neposrednog izvršioca doveo u stanje neuračunljivosti, a pri tom u odnosu na krivično delo koje izvršava, ispoljava potreban oblik krivice. Smatra se u teorijskom smislu da je posredni izvršilac onaj ko krivično delo

¹⁴ Uporedi: Jovašević, 2018: 155.

izvrši koristeći se drugom osobom, kao pukim sredstvom ili običnim „slepim“ oruđem izvršenja krivičnog dela.¹⁵ Krivičnopravna teorija razlikuje više oblika posrednog izvršilaštva, počev od najjednostavnijeg kada izvršilac koristi „snagu svog *znanja i/ili* moć svoje *volje*, da bi pomoću drugog čoveka („ljudskog oruđa“), uključenog u određeni „kauzalni lanac“, „ostvario zakonom propisano biće krivičnog dela“, odnosno izvršio konkretno krivično delo, pa do nekih vrlo složenih ili spornih formi kao što je posredno izvršilaštvo radnjom propuštanja ili specifičnog oblika koji je posebno interesantan sa stanovišta organizovanog vršenja krivičnog dela, a to je – delovanje „učinioca iza učinioca“ u formi „(državne) organizacije“. Korišćenje drugog čoveka kao pukog oruđa ili sredstva za izvršenje krivičnog dela, se „školski“ objašnjava sledećim veoma jednostavnim primerom: „Kada neko upotrebi jedno mehaničko oruđe ili životinju da bi izvršio krivično delo, on je neposredni, a ne posredni izvršilac. Ali kada neko za ostvarenje jednog zakonom propisanog bića krivičnog dela, upotrebi drugog čoveka,¹⁶ tada je on neposredni izvršilac, dok čovek koji je upotrebljen da se izvrši krivično delo (ljudsko oruđe), uopšte ne preduzima kažnjivu radnju“ (Schmidt, 2007: 383).

3.2. Skrivena nesposobnost snošenja krivice u nemačkom krivičnom pravu

Umišljaj i nehat se u nemačkom krivičnom pravu smatraju subjektivnim obeležjima krivičnog dela ili tzv. subjektivnim bićem krivičnog dela u odnosu na koje postoji tzv. objektivno biće krivičnog dela. Ni umišljaj ni nehat nisu više formalno definisani u samom Krivičnom zakoniku Nemačke (*Strafgesetzbuch - StGB*), a nemački zakonodavac se pored toga, ne upušta ni u definisanje opšteg pojma krivičnog dela. Umišljaj i nehat u nemačkom krivičnom pravu *nisu formalno određeni kao oblici krivice*, već se oni smatraju subjektivnom komponentom krivičnog dela, sadržanom u biću krivičnog dela, a sama krivica postoji kao odvojen pojam koji formalno nije deo opšteg pojma krivičnog dela, kao što je to inače, slučaj u našem pozitivnom krivičnom pravu.

Iako krivica nije svrstana u opšti pojam krivičnog dela, te bez obzira što se umišljaj i nehat ne smatraju oblicima krivice, kao što je to slučaj u našem krivičnom pravu, nemačko krivično pravo poznaje *dva osnovna oblika krivice*: 1) *umišljajnu* – koja je pravilo i 2) *nehatnu* – koja može postojati samo onda kada se u pogledu određenih krivičnih dela, u zakonu izričito propisuje da se ono može učiniti i iz nehata.¹⁷

U nemačkoj teoriji se ističe da „savremeno krivično pravo počiva na principu krivice“.¹⁸ Princip krivice se kao jedno od najbitnijih obeležja nemačkog krivičnopravnog sistema, posebno izdvaja i u radovima uporedno-pravne orijentacije (Foster, Sule, 2010: 340). Iz toga proizlazi da samo skriveno protivpravno delo koje je zakonom određeno kao krivično delo, jeste krivično delo. Načelno se samo tada učiniocu takvog dela mogu izricati krivične sankcije, što se u prvom redu, odnosi na kaznu. Princip krivice znači da

¹⁵ Ovo se u jednom metaforičnom smislu može objasniti time što posredni izvršilac sprovodi *svoju volju* da izvrši krivično delo, služeći se za to „tuđim rukama“, što se svodi na korišćenje neposrednog izvršioca kao „pukog sredstva/oruđa“ za izvršenje *sopstvenog krivičnog dela*.

¹⁶ Citirani autor ovo ilustruje sledećim primerom: Osoba A gurne lice B na osobu C, koja stoga padne i povredi glavu. Ovde je A neposredni izvršilac, a B uopšte ne čini krivično delo.

¹⁷ Više o tome: Škulić, 2018: 47 – 74.

¹⁸ Ova konstatacija ipak, u prvom redu važi za kontinentalnu Evropu i klasično evropsko krivično pravo, a nešto je drugačije u anglosaksonskom pravnom svetu. Tako na primer, kako to ističu Ješček i Vaigend (Jeschek, Weigend, 1996: 24), krivično pravo SAD po pravilu, zahteva postojanje umišljaja ili nehata za postojanje krivičnog dela, ali poznaje takođe i slučajeve postojanja objektivne odgovornosti, koji se svode na kažnjivost i bez krivice (*strictliability*).

se kazne koje propisuje država mogu utemeljiti jedino na konstataciji da se učiniocu može prebaciti za njegovo delo“, pri čemu iz ovog principa s jedne strane, proizlazi da „kazna podrazumeva postojanje krivice, tako da se onaj ko je delovao bez krivice, ne može kazniti, dok to s druge strane označava da „kazna takođe ne sme ni prekoračiti meru krivice“ (Jescheck, Weigend, 1996: 24) što u stvari, znači da kazna mora biti „pravična“, odnosno na odgovarajući način srazmerna,¹⁹ tako da po vrsti i meri odgovara stepenu krivice. Postojanje obeležja krivičnog dela utvrđenih zakonom, kao i protivpravnosti, mora biti skopčano i sa postojanjem skrivljenosti, da bi se za takvo delo učinilac mogao smatrati odgovornim, što „kako se to uglavnom objašnjava“, znači da se učiniocu za njegovo delo može „prebaciti“ ili „prigovoriti“, a „pretpostavke za to su da je on sposoban da snosi krivicu, te da ne postoje okolnosti koje bi predstavljale „izvinjavajuće osnove“, kao što su to na primer, neotklonjiva pravna zabluda ili izvinjavajuća krajnja nužda“ (Roxin, 2006: 197).²⁰ U nemačkoj krivičnopravnoj teoriji se ističe da „razlika između nepostojanja protivpravnosti i nedostajuće krivice, tj. između osnova koji opravdavaju delo koje bi inače (da nema takvih osnova), bilo krivično i onih koji delo čine neskrivljenim, leži u tome, da je ponašanje koje nije protivpravno od strane zakonodavca priznato kao zakonito i dozvoljeno, te ga kao takvog može preduzeti bilo ko, dok ponašanje koje se smatra neskrivljenim, nije kao takvo odobreno i stoga ostaje nedozvoljeno i zabranjeno“ (Roxin, 2006: 197).

Krivično pravo Nemačke ne razdvaja poput srpskog krivičnog prava *neuračunljivost* i *krivicu*, tako što bi uračunljivost bila osnovna pretpostavka da se učiniocu delo uopšte može pripisati u krivicu, onda kada pri tom, postoji i odgovarajući oblik krivice (umišljaj po pravilu, ili nehat, kada se radi o nehatnim krivičnim delima), već poznaje jedinstven pojam *nesposobnosti snošenja krivice* (*Schuldunfähigkeit*), pod kojom se podrazumevaju svi slučajevi kada se određenim kategorijama lica, odnosno učinilaca, učinjeno delo koje je protivpravno i zakonom propisano kao krivično delo, ne može pripisati u krivicu, pa onda zbog toga, takvo (u krivicu „nepripisivo“) delo, ni ne predstavlja krivično delo.²¹ Jedan od tih slučajeva nesposobnosti snošenja krivice se svodi na stanje neuračunljivosti, slično našem krivičnom pravu. Prema odredbi § 20 StGB, bez krivice postupa onaj koji je prilikom činjenja dela, usled duševnog poremećaja izazvanog bolešću ili zbog značajnog poremećaja svesti, ili usled maloumnosti, odnosno zbog drugog teškog duševnog poremećaja, bio nesposoban da shvati protivpravnost svog dela ili da usled toga postupa. Bitna razlika u odnosu na srpsko krivično pravo, je što se *intelektualna moć* u nemačkom krivičnom pravu odnosi striktno na *aspekt protivpravnosti* dela. U srpskom krivičnom pravu se intelektualna sposobnost ne definiše funkcionalno i ograničeno - u odnosu na *protivpravnost dela*, već uopšteno u jednom više *psihološko-životnom smislu*, na „značaj dela“. Učinioci koji u vreme izvršenja dela nisu bili sposobni da snose krivicu, ne mogu biti kažnjeni, ali ukoliko su zbog psihičkog stanja u kojem se nalaze, opasni po okolinu, te se može očekivati da čine krivična dela, njima se može izreći jedna vrsta mere bezbednosti, a to je smeštanje u psihijatrijsku ustanovu § 63 StGB). Ovakva mera nije moguća za „bagatelne delikte“ i

¹⁹ Zahtev srazmernosti se u nemačkom krivičnom pravu, odnosi kako na kaznu koja se izriče učiniocima koji su krivi za delo koje je protivpravno i zakonom propisano kao krivično delo, tako i učiniocima koji u vreme izvršenja dela nisu bili sposobni da snose krivicu, pa se stoga i ne smatraju učiniocima krivičnih dela, a kojima se mera bezbednosti smeštanja u psihijatrijsku bolnicu, može izreći samo ako su opasni po okolinu, jer se zbog duševnog stanja u kojem se nalaze može očekivati da čine ozbiljnija krivična dela.

²⁰ Ovde treba imati u vidu (uz isticanje da problematika krivice, kao i uopšte, osnova krivičnopravne dogmatike, daleko prevazilazi temu ovog rada), da nemačko krivično pravo razlikuje dve vrste krajnje nužde: 1) izvinjavajuću (*der entschuldigende Notstand*), koja isključuje postojanje krivice i 2) opravdavajuću (*der recht sferigende Notstand*), koja isključuje postojanje protivpravnosti.

²¹ Više o tome: Wessels, Beulke, 2003: 135-136.

ona mora biti *ultima ratio* u odnosu na zaštitu okoline, odnosno društva (*die Allgemeinheit*).

U nemačkom Krivičnom (Kaznenom) zakoniku, nema posebnih odredbi kojima se striktno reguliše skrivljena nesposobnost snošenja krivice, odnosno institut *actio libera in causa*, već se pitanje (samo)skriviljenog prouzrokovanja sopstvene nesposobnosti snošenja krivice, radnjama samog učinioca krivičnog dela, a koje prethode izvršenju krivičnog dela, rešavaju odgovarajućim modelima koje je izgradila krivičnopravna teorija.²² Kako nemačko krivično pravo poznaje posebno krivično delo *potpune* opijenosti (§ 323 a StGB), institut *actio libera in causa* dolazi u obzir samo onda kada nema uslova da učinilac odgovara za to specifično krivično delo, odnosno kada to ne bi bilo pravično, s obzirom na kaznu koja je propisana za krivično delo potpune opijenosti u odnosu na propisanu kaznu za krivično delo koje je izvršio učinilac u stanju samoizazvane/skrivljene nesposobnosti snošenja krivice.²³ To predstavlja osnovni *ratio* za razvoj koncepcije *actio libera in causa* u nemačkoj sudskoj praksi, a na temelju odgovarajućih različitih teorijskih shvatanja, koja omogućava da se i bez obzira na nepostojanje striktno zakonske regulative, primeni institut skrivljene nesposobnosti snošenja krivice. Kada se radi o teorijskim modelima kojima se rešava problem skrivljene nesposobnosti snošenja krivice, oni počivaju na objašnjenju kažnjivosti prethodne radnje učinioca (*actio praecedens*), kojom je umišljajno ili iz nehata prouzrokovao svoju nesposobnost da snosi krivicu, te potom u takvom stanju učinio protivpravno delo koje je zakonom propisano kao krivično delo (*actio subsequens*), što se u praksi pretežno odnosi na učinioce koji vrše krivična dela u stanju teške alkoholisanosti.

3.2.1. Krivično delo potpune opijenosti u krivičnom zakonodavstvu Nemačke

Odredbama sadržanim u § 323a KZ Nemačke propisano je krivično delo potpunog opijanja, koje postoji kada se učinilac umišljajno ili iz nehata alkoholnim pićima ili drugim opojnim sredstvima dovede u stanje potpune opijenosti i u takvom stanju učini protivpravno delo, za koje se ne može kazniti, jer je usled stanja potpune opijenosti bio nesposoban da snosi krivicu (§ 323a stav 1 StGB).

Potrebno je postojanje dva kumulativno propisana uslova da bi se radilo o krivičnom delu potpune opijenosti: 1) neophodno je da se učinilac sam, korišćenjem alkoholnih pića ili drugih opojnih sredstava, sa umišljajem ili iz nehata doveo u stanje nesposobnosti snošenja krivice, te 2) potrebno je da potom, učinilac u takvom stanju učini protivpravno delo za koje se inače, ne može kazniti, jer prilikom njegovog izvršenja, zbog stanja opijenost, nije bio sposoban da snosi krivicu.

Učinilac se praktično ne kažnjava za protivpravno delo zakonom propisano kao krivično delo, a koje je on učinio u stanju nesposobnosti snošenja krivice usled potpune/totalne opijenosti, već se kažnjava za samo prouzrokovanje takve opijenosti, iz koje je potom, proizišlo delo koje je učinio u stanju nesposobnosti da mu se pripiše

²² U nemačkoj teoriji se za ovaj institut naješće koristi formulacija u jednini (*actio libera in causa*), a često se piše skraćeno: a.l.i.c.

²³ Uobičajeno se ovo u nemačkoj krivičnopravnoj teoriji objašnjava time da je za krivično delo potpune opijenosti (*Vollrassuch* -§ 323 a StGB), propisana kazna zatvora/lišenja slobode do pet godina, dok se na primer, za teško ubistvo može izreći i kazna doživotnog zatvora, pa onda kada učinilac u stanju nesposobnosti snošenja krivice koju je sam prouzrokovao/skrivio, izvrši teško ubistvo, nije pravično da odgovara „samo“ za krivično delo u pogledu kojeg može biti kažnjen maksimalno sa pet godina zatvora.

krivica, zbog čega se to delo ni ne smatra krivičnim delom. Samo učinjeno protivpravno delo u stanju potpune opijenosti praktično predstavlja objektivni uslov kažnjivosti (Schönke, Schröder, 2019: 3304).

Za izvršenje krivičnog dela potpune opijenosti propisana je alternativno kazna zatvora/lišenja slobode do pet godina ili novčana kazna, a kao poseban uslov propisano je da kazna ne sme biti teža od kazne koja je zaprećena za delo koje je izvršeno u stanju opijenosti (§ 323 a stav 2 StGB). Iz ovako propisanog maksimuma kazne za ovo krivično delo je, kao što je to već delimično objašnjeno u prethodnom tekstu, u nemačkoj sudskoj praksi, a na temelju odgovarajućih učenja/modela krivičnopravne teorije i proizišla primena instituta *actio libera in causa*, utemeljena isključivo na teorijskim koncepcijama i stavovima sudske prakse, jer se načelno smatra da kada je reč o teškim krivičnim delima, nekada zaprećenim i kaznom doživotnog zatvora (poput teškog ubistva), u konkretnim slučajevima nije pravično da izvršilac odgovara „samo“ za krivično delo potpune opijenosti (§ 323 a StGB), a da protivpravno (krivično) delo koje je izvršio u stanju nesposobnosti snošenja krivice koju je sam prouzrokovao/skrivio, ostane nekažnjeno. Zato se zahvaljujući jednom veoma širokom shvatanju, koje se temelji na nekoj od teorijskih koncepcija, takvo delo ipak smatra krivičnim delom, odnosno postoji kažnjivost u odnosu na njega, iako učinilac prilikom izvršenja dela (u vreme izvršenja), nije bio sposoban da snosi krivicu, ali je takvu nesposobnost sam prouzrokovao, te je u vreme kada je korišćenjem alkohola ili drugih opojnih sredstava, ispoljio odgovarajući subjektivni odnos, kako prema radnjama kojima sebe dovodi u stanje nesposobnosti snošenja krivice tako i u odnosu na svoje buduće krivično delo koje će učiniti u stanju takve samoizazvane/skrivljene nesposobnosti snošenja krivice, pri čemu kao što će se to detaljnije objasniti u daljem tekstu, u obzir prema stanovištu kako teorije, tako i sudske prakse, u obzir dolazi isključivo umišljaj.

3.2.2. *Actio libera in causa* u nemačkoj krivičnopravnoj teoriji i sudskoj praksi

Kao što je prethodno objašnjeno, u nemačkom krivičnom zakonodavstvu nema posebnih odredbi kojim se striktno propisuje institut *actio libera in causa*, već se problem samoizazvane/samoskrivljene nesposobnosti snošenja krivice, rešava u sudskoj praksi na temelju određenih teorijskih stavova, koji se po pravilu, u nemačkoj krivičnopravnoj teoriji definišu kao odgovarajući *modeli*. Bez obzira ne teorijski model koji objašnjava/obrazlaže mogućnost i opravdanost primene instituta *actio libera in causa*, neophodno je da postoji *prethodni* umišljaj ili nehat kod učinioca, što znači u vreme kada je sebe konzumiranjem određenih psihoaktivnih supstanci, poput opojnih droga ili alkohola (koji se u praksi najčešće sreće) doveo u stanje nesposobnosti snošenja krivice. Tako se u nemačkoj krivičnopravnoj teoriji najčešće govori o dve vrste *actio libera in causa*: 1) umišljajnoj (*vorsätzliche actio libera in causa*) i nehatnoj (*fahrlässige actio libera in causa*) (Schmidt, 2007: 206-207). Kada se radi o umišljajnoj *actio libera in causa*, ona podrazumeva da je učinilac sebe umišljajno upotrebom psihoaktivnih supstanci doveo u stanje nesposobnosti snošenja krivice, te da je već tada ispoljio umišljaj u odnosu na svoje „buduće“ krivično delo, koje je potom u takvom stanju učinio, a koje se stoga, smatra učinjenim sa umišljajem. Kod nehatne *actio libera in causa* učinilac se iz nehata dovodi u stanje nesposobnosti snošenja krivice, te eventualno, ispoljava nehat u odnosu na svoje „buduće“ krivično delo, pa se konsekvantno tome i krivično delo koje čini u takvom stanju smatra nehatnim krivičnim delom, što znači da tada u obzir dolazi samo odgovornost za ona krivična dela koja se mogu izvršiti i iz nehata.

Nemačka teorija, a posebno s obzirom na postojanje krivičnog dela potpune opijenosti, koje je sasvim adekvatno kada se radi o nehatnim krivičnim delima proizašlim iz stanja „potpune opijenosti učinioca“, konstrukciju *actio libera in causa* smatra „preteranom“, te se ona u praksi, praktično ni ne koristi. Ovde treba imati u vidu i da u pogledu određene vrste krivičnih dela, kao kada se radi o saobraćajnim krivičnim delima (*die Straßenverkehrs delikte*), uopšte nema značaja da li su ona učinjena sa umišljajem ili iz nehata, tj. u oba slučaja svakako postoji kažnjivost, kada su ispunjeni drugi elementi bića krivičnog dela, a za krivicu je dovoljan kako umišljaj, tako i nehat, pa stoga ni ne dolazi u obzir primena instituta *actio libera in causa*, kao što je to inače, ustaljeno potvrđivano i konkretnim sudskim odlukama (BGHSt 42, 235 (235)).

U nemačkoj krivičnopravnoj doktrini je razvijeno nekoliko relevantnih teorija/modela za korišćenje instituta *actio libera in causa* u sudskoj praksi (Schmidt, 2007: 208), od kojih se posebno ističu: 1) model izuzetka od opšteg pravila koje se odnosi na nesposobnost snošenja krivice („model izuzetka“ (*Das Ausnahmmodell*)), 2) model učinioca koji sebe koristi kao „oruđe“ („model oruđa“ – *Das Werkzeugmodell*)), 3) model proširenja kriminalne zone (*Das Ausdehnungsmodell*)), kao i 4) model koji podrazumeva da se radnje dovođenja u stanje nesposobnosti snošenja krivice uvrste u biće krivičnog dela (*Das Tatbestandsmodell/Vorverlagerungsmodell*) (Schönke, Schröder, 2019: 392-395).

Model izuzetka. - Model *izuzetka* se zasniva na sasvim jednostavnoj ideji da se u slučaju *actio libera in causa* radi o „posebnom slučaju“, odnosno izuzetku u odnosu na pravilo iz § 20 StGB, koje normira načelo krivice, shodno kojom učinilac prilikom izvršenja krivičnog dela mora biti sposoban da snosi krivicu. Ovaj stav se temelji na „teleološkoj redukciji“, jer bi se, ako bi se smatralo da ne postoji krivično delo, jer se učinilac „poziva na neposobnost da snosi krivicu“ u vreme izvršenja dela, a sam je izazvao takvu sopstvenu nesposobnost, radilo o zloupotrebi prava od strane samog učinioca.

Teorijski stav izražen kroz model izuzetka se u nemačkoj sudskoj praksi i najvećem delu krivičnopravne teorije ne smatra prihvatljivim, jer je suprotan ustavnim pravilima sadržanim u članu 103 II nemačkog Osnovnog zakona (Art. 103 II GG), prema kojem se za delo može kazniti, jedino ukoliko je njegova kažnjivost utvrđena zakonom, pre nego što je ono učinjeno.

Model oruđa. - Model *oruđa* počiva na poznatoj koncepciji o posrednom izvršilaštvu, koja je u nemačkom krivičnom pravu i zakonskog karaktera (§ 25 I Var. 2 StGB),²⁴ ali koja je posebno prilagođena potrebama instituta *actio libera in causa*, tako što se smatra da učinilac onda kada je sam sebe „učinio nesposobnim za snošenje krivice“, korišćenjem alkohola ili drugih psihoaktivnih supstanci, na taj način sebe samog koristi kao „puko oruđe za izvršenje krivičnog dela, a koje nije sposobno da bude krivo“.

Kod modela oruđa je sporno iz logičkih razloga da li je uopšte moguće i prihvatljivo polazište da neko može sam sebe koristi kao sredstvo/oruđe za izvršenje krivičnog dela, a kada se radi o pozivanju na zakonske norme koje se inače odnose na posredno izvršilaštvo, protiv takve mogućnosti govori već „jezik zakonodavca“, jer se u odredbi § 25 I Var. 2 StGB, utvrđuje mogućnost izvršenja krivičnog delo „korišćenjem nekog drugog“ (Schmidt, 2007: 209).

²⁴ Uprethodnom tekstu je već objašnjena suština posrednog izvršilaštva u njegovim osnovnim oblicima, a ta koncepcija je u nemačkoj krivičnopravnoj teoriji inače izuzetno razvijena, te ima i neke veoma široko formulisane oblike, poput teorije o „učiniocima za pisaćim stolom“ (*Schreibtischtäters*) i koncepcije o krivičnim delima koja proističu iz organizovanog aparata moći/vlasti (*Organisatorische Machtsapparate*).

Model proširivanja. - Model proširivanja se temelji na ideji da se zahtev iz § 20 StGB, po kojem učinilac mora biti sposoban da snosi krivicu u vreme izvršenja svog krivičnog dela, ispuni tako što se relevantno vreme u kojem je učinilac morao biti sposoban da mu se pripiše krivica („schuldfähig“), proširi/rastegne i na vreme u kojem je „budući“ učinilac sebe upotrebom alkohola ili drugih psihoaktivnih supstanci, doveo u stanje nesposobnosti snošenja krivice.

Modelu proširivanja se može prigovoriti da nije jasno zašto bi se u ovom slučaju smatralo da zakonodavac vreme izvršenja krivičnog dela, odnosno „izraz pri/prilikom izvršenja dela“ (kada se upućuje na uslov da učinilac tada *bude sposoban da snosi krivicu*), u odredbi iz § 20 StGB, definiše šire nego inače, kao što je to slučaj u §§ 16 I, II, 17 StGB.

Model bića krivičnog dela. - Model bića krivičnog dela, koji se takođe označava i kao „model prelociranja“ utemeljen je na ideji da se već samo stavljanje u stanje opijenosti posmatra kao radnja učinioca koja je sadržana u biću krivičnog dela, pa se stoga ne odstupa od pravila sadržanog u odredbama § 20 StGB, što znači da ni ne postoji izuzetak u odnosu na pravilo da učinilac mora prilikom izvršenja krivičnog dela da bude sposoban da snosi krivicu. U nemačkoj teoriji se smatra da je prednost ovog modela u tome što se njegovom primenom izbegava kolizija sa striktnom normom iz § 20 StGB, pa se stoga u najvećem delu krivičnopravne teorije Nemačke, kao i u sudskoj praksi, ovom modelu daje prednost prilikom dogmatskog opravdanja za primenu instituta *actio libera in causa* (Wessels, Beulke, 2003: 137).

Međutim, čini se da je kod modela bića krivičnog dela potencijalni problem što takvo rezonovanje prilično asocira na kažnjivost pripremnihi radnji, jer se realno vrlo teško i samo sa priličnom dozom „fleksibilnosti“ u interpretaciji krivičnopravnih normi, takve prethodne aktivnosti kojima se učinilac upotrebom psihoaktivnih supstanci dovodi u stanje nesposobnosti snošenja krivice, mogu smatrati radnjama koje ulaze u sastav bića krivičnog dela, koje učinilac potom (naknadno), čini u stanju samoizazvane/samoskrivljene nesposobnosti snošenja krivice.

3.3. Intoksikacija u krivičnom pravu SAD

Povezano sa neuračunljivošću u krivičnom pravu SAD se razrađuje i koncept intoksikacije pod kojom se podrazumeva izlaganje učinioca delovanju određenih medikamenata, odnosno psihoaktivnih supstanci kojima se utiče na njegovu svest, odnosno čine ga nesposobnim za rasuđivanje ili odlučivanje. Radi se o upotrebi alkohola, opojnih droga i drugih sličnih sredstava koja imaju odgovarajuće opijatsko dejstvo.

U krivičnom pravu SAD se razlikuju dva osnovna tipa intoksikacije učinioca: 1) *dobrovoljna (skriviljena) intoksikacija*, kada se postupa slično kao što je to kod nas slučaj sa institutom skriviljene neuračunljivosti (*actiones liberae in causa*), te 2) *neskriviljena intoksikacija*, koja ima značaj koji je sličan, odnosno identičan efektu neuračunljivosti u krivičnom pravu smislu.

U većini država SAD se, kada je reč o dobrovoljnoj intoksikaciji, vodi računa o tome da li je učinilac u vreme kada je koristio alkohol ili druge medikament koji su ga potom učinili nesposobnim za rasuđivanje ili odlučivanje, imao „specifičnu nameru“ u odnosu na kasnije činjenje krivičnog dela, što je u osnovi slično skriviljenoj neuračunljivosti u našem krivičnom pravu. S obzirom na veliki značaj pitanja tereta dokazivanja u SAD, to pitanje se povezuje sa obavezom tužioca da, onda kada se okrivljeni poziva na

intoksikaciju u vreme izvršenja krivičnog dela, dokaže da je učinilac u vreme kada je konzumirao psihoaktivne supstance bio svestan da može učiniti krivično delo.

Pored toga, u nekoliko značajnih sudskih odluka (*United States v. Hanson, Commonwealth v. Bridge, State v. Keaten, Johnson v. State*), striktno je zauzet načelni stav da treba odbiti odbranu koja se zasniva na dobrovoljnoj intoksikaciji, čime bi se isključila generalna namera da se učini krivično delo, odnosno isključio bi se u apriornom smislu *mens rea* element.²⁵ Takvo rezonovanje je u osnovi zasnovano na kriminalno-političkom stavu da nije opravdano, odnosno pravično da se onaj ko je dobrovoljno umanjio ili eliminisao sopstvenu sposobnost rasuđivanja, potom poziva na taj razlog kao osnov koji bi isključivao njegovu krivicu (M. Scheb, J. M. Scheb, 1999: 339-340).

U retkim slučajevima dobrovoljna intoksikacija može biti osnov koji isključuje u potpunosti odgovornost učinioca za krivično delo, do čega može doći jedino ako sam učinilac (okrivljeni u krivičnom postupku), dokaže da je intoksikacija imala isti efekat kao i neuračunljivost (*Insanity*), što znači da u onim jurisdikcijama u okviru SAD (tj. u krivičnopravnim sistemima pojedinih država SAD), okrivljeni treba da bude uspešan prilikom dokazivanja prema standardu tzv. *M`Naghten testa*, što se svodi na dokazivanje da ga je intoksikacije sprečila da „razlikuje dobro od zla“ (Hall, 1992: 269).

3.4. Intoksikacija kao osnov isključenja krivičnog dela u nadležnosti Međunarodnog krivičnog suda

Na konferenciji u Rimu tokom priprema teksta Rimskog statuta, države učesnice su se „brzo saglasile da nedobrovoljna intoksikacija svakako treba da bude osnov isključenja krivične odgovornosti, ali je pitanje da li bi i u kojoj meri, dobrovoljna intoksikacija, mogla oslobađati učinioca od odgovornosti, izazivala stalne konflikte i ta rasprava je trajala do samog kraja konferencije“ (Werle, 2005: 163). U Rimskom statutu (član 31 stav 1 tačka (b)), propisano je da nije krivično odgovorno ono lice koje je u vreme izvršenja dela bilo u stanju intoksikacije, usled čega nije bilo sposobno da rasuđuje o protivpravnosti ili prirodi svog ponašanja ili nije moglo da kontroliše svoje ponašanje u skladu sa zahtevima propisanim pravom,²⁶ osim ukoliko se lice samo i dobrovoljno dovelo u takvo stanje, u okolnostima u kojima je učinilac znao ili je zanemario dužnost da zna za rizik da se usled intoksikacije može ponašati na način koji predstavlja krivično delo iz nadležnosti Suda. U teoriji se primećuje da je na ovaj način formulisana „ustanova skrivljene neuračunljivosti, poznatija kao *actiones liberae in causa*, koja je slično određena kao i u našem krivičnom zakonodavstvu“ (Бабић, 2011: 73). U odredbi član 31 stav 1 tačka (b) Rimskog statuta definisane su dve vrste intoksikacije: 1) *neskrivljena intoksikacija*, a to je intoksikacija koja ne dovodi do skrivljene neuračunljivosti, te isključuje krivičnu odgovornost učinioca i 2) *skrivena intoksikacija*, koja postoji kada se učinilac skrivljeno dovodi u stanje neuračunljivosti, te se stoga, ne isključuje krivična odgovornost učinioca.

²⁵ Više o tome: M. Scheb, J. M. Scheb, 1999: 339-340.

²⁶ U originalnom tekstu se u stvari, govori o „intoksikaciji koja razara odgovarajuću psihičku funkciju/kapacitet, odnosno odgovarajuću psihičku sposobnost učinioca, te se odnosi na njegovu intelektualnu ili voluntativnu moć (...person is in a state of intoxication that destroys that person's capacity...“), ali je sa stanovišta naše uobičajene krivičnopravne terminologije, pa i jezika uopšte, adekvatnije govoriti o relevantnoj (intelektualnoj/voluntativnoj) nesposobnosti lica usled intoksikacije, pa je stoga, ovo na takav način i prevedeno.

Na ovaj se način u Rimskom statutu, intoksikacija koja je dovela do gubitka intelektualne ili voluntativne moći učinioca, prvo definiše kao jedan od osnova koji isključuje krivičnu odgovornost učinioca, ali se zatim, uvodi klasičan institut skrivljene neuračunljivosti (*actiones liberae in causa*), shodno kojem postoji krivična odgovornost učinioca, ako se skrivljeno doveo u stanje nesposobnosti rasuđivanja o protivpravnosti ili prirodi svog ponašanja (*intelektualna nemoć*) ili nesposobnosti kontrolisanja svog ponašanja (*voluntativna nemoć*). Suština instituta *actiones liberae in causa* (radnje slobodne u uzroku), i ovde se, kao i inače, u krivičnom pravu, svodi na relaciju između dva stanja učinioca, koja se odnose na njegovu intelektualnu ili voluntativnu sposobnost u različitom trenutku. Jedan je trenutak pre izvršenja krivičnog dela u vreme intoksikacije, a drugi je u vreme izvršenja krivičnog dela. Jedno je stanje učinioca u vreme dovođenja u stanje neuračunljivosti, a drugo je njegovo stanje u vreme izvršenja krivičnog dela. To znači da kada se radi o stanju učinioca u vreme izvršenja krivičnog dela, ono podrazumeva da je bio neuračunljiv, te „nije imao slobodu“, u odnosu na krivično delo koje je učinio u takvom stanju, ali kako je u prethodnom stanju, pre izvršenja krivičnog dela, on „bio slobodan“, u smislu da je posedovao kako potrebnu intelektualnu, tako i neophodnu voluntativnu moć u momentu samoprouzrokovanja svoje neuračunljivosti, te stoga, *snosi i krivicu* za krivično delo koje je potom učinio u stanju skrivljene neuračunljivosti.

Kod intoksikacije, koja ne dovodi do skrivljene neuračunljivosti, postoje istovetni oblici intelektualne ili voluntativne moći učinioca kao i kod neuračunljivosti, a to su alternativno: 1) nesposobnost rasuđivanja o protivpravnosti dela ili prirodi ponašanja učinioca ili 2) nesposobnost kontrolisanja ponašanja u skladu sa zahtevima koji su propisani pravom. Razlika između neuračunljivosti i neskrivljene intoksikacije je u tome što kod neuračunljivosti postoji jedan od dva alternativno propisana biološko-etiološka osnova, kojih nema kod intoksikacije. Učinilac koji je u stanju intoksikacije nije duševno bolestan, niti pati od duševnog poremećaja, ali je pod uticajem neke psihoaktivne supstance, kao što su alkohol i opojne droge. Ukoliko je takva intoksikacija neskrivljena, ona predstavlja osnov koji isključuje krivičnu odgovornost učinioca, a ukoliko je skrivljena, tada nije osnov koji isključuje krivičnu odgovornost. Intoksikacija će biti skrivljena ukoliko se učinilac sa umišljajem ili iz nehata, korišćenjem određenih psihoaktivnih supstanci doveo u stanje nesposobnosti rasuđivanja o protivpravnosti ili prirodi svog ponašanja (*intelektualna nemoć*) ili nesposobnosti kontrolisanja svog ponašanja (*voluntativna nemoć*). Ovo je u Rimskom statutu formulisano alternativno kao *dobrovoljno* dovođenje učinioca u stanje intoksikacije, uz alternativno: a) *znanje* učinioca za rizik da usled intoksikacije može učiniti krivično delo iz nadležnosti Suda ili b) *zanemarivanje dužnosti* učinioca da zna za takav rizik.

Kada se radi o znanju učinioca za rizik da usled intoksikacije može učiniti krivično delo u stanju „intoksikacione psihoze“, zaključuje se da se to prema klasičnom krivičnopravnom rezonu, „spada u eventualni umišljaj“ (Safferling, 2011: 120). U obzir bi, kada je reč o ovoj formulaciji, u stvari, došao i svesni nehat, ali on ovde ne bi trebalo da bude relevantan, jer su sva krivična dela u nadležnost Međunarodnog krivičnog suda isključivo umišljajna, što znači da ukoliko je do intoksikacije došlo usled nehata učinioca, onda takva intoksikacija predstavlja osnov koji isključuje postojanje konkretnog međunarodnog krivičnog dela, odnosno krivičnu odgovornost učinioca koji je delovao u stanju intoksikacije.

4. UPOTREBA PSIHOAKTIVNIH SUPSTANCI KAO VID SILE U KRIVIČNOPRAVNOM SMISLU

Upotreba određenih psihoaktivnih supstanci, koje u relevantnoj meri deluju na svest i volju lica u odnosu ne koje se koriste, može u nekim slučajevima, biti i vid sile u krivičnompravnom smislu. Pod pojmom sile treba podrazumevati u skladu sa članom 112 stav 12 Krivičnog zakonika i primenu hipnoze ili omamljujućih sredstava, s ciljem da se neko protiv svoje volje dovede u nesvesno stanje ili onesposobi za otpor. U omamljujuća sredstava svakako spadaju alkohol, opojne droge i slični medikamenti (Симић, Петровић, 2002: 105). Sila se u krivičnom pravu tradicionalno deli na dve vrste: 1) apsolutnu i 2) kompulzivnu. U krivičnompravnoj teoriji se problematika razlikovanja apsolutne i kompulzivne sile (*vis absoluta und vis compulsiva*), povezuje sa postojanjem ili nepostojanjem (nedostatkom) sposobnosti za preduzimanje radnje (*Handlungsfähigkeit und Fehlender Handlungsfähigkeit*), koja ima odgovarajući „kvalitet“, što znači da se može smatrati radnjom činjenja krivičnog dela (*Handlungsqualität*) (Wessels, Beulke, 2003: 33-34). Tako se u literaturi navodi da takav „kvalitet nedostaje kada je do radnje došlo usled prinude koja je postignuta neodoljivom silom“ (*Ibid.*: 34). Ovo shvatanje koje se odnosi na problem radnje koja sama po sebi, predstavlja radnju izvršenja krivičnog dela, ali koja to neće biti, jer se vrši pod uticajem apsolutne sile, kada bi pod određenim uslovima, takav čovek mogao da se samo smatra oruđem u rukama posrednog izvršioca.

Pod pojam sile se kao i inače, kada je reč o prinudi u krivičnompravnom smislu, podvode i hipnoza, kao i određena omamljujuća sredstva, odnosno psihoaktivne supstance koje žrtvi onemogućavaju otpor, ili ga čine neefikasnim, odnosno uopšte, deluju na odgovarajući način na svest i/ili volju lica prema kojem se takva sredstva koriste. Tu pre svega spadaju alkohol i razne opojne droge. U pogledu nekih krivičnih dela, čije je bitno obeležje prinuda, poseban značaj imaju i određene psihoaktivne supstance, koje mogu da se smatraju vidom sile. Zavisno od konkretne vrste psihoaktivnog sredstva, njegovo dejstvo na određeno lice, može biti ispoljeno bilo kao apsolutna, bilo kao kompulzivna sila. Tako na primer, kada je reč o krivičnom delu silovanja u našem krivičnom pravu, kao i u drugim krivičnim zakonodavstvima koja silovanje definišu kao prinudnu oblubu/prinudni sa oblubom izjednačeni čin, mogu biti od značaja i supstance koje poseduju jaka afrodizijačka svojstva, a tada bi se po pravilu i po logici stvari, radilo, odnosno moglo raditi (zavisno od okolnosti konkretno slučaja) o kompulzivnoj sili. Obrnuto, neka druga psihoaktivna sredstva koja se smatraju tzv. drogama za silovanje, poput „*knock out* kapi“ (što se detaljnije objašnjava u daljem tekstu), bi u najvećem broju konkretnih slučajeva, delovale kao apsolutna sila u krivičnompravnom smislu.

Kada je reč o primeru silovanja, kod kojeg se prinuda ispoljava u korišćenju određenih psihoaktivnih supstanci čijom se upotrebom omogućava prinudna obluba ili sa oblubom izjednačeni čin (koja u ovakvim situacijama često ima i poseban element lukavosti, ali i podmuklosti), psihoaktivne supstance se prema kriterijumu njihovog dejstva mogu podeliti na dve vrste: 1) supstance koje žrtvu dovode u nesvesno stanje, odnosno stanje opijenosti u manjem ili većem stepenu, usled čega se smanjuju ili eliminišu mogućnosti pasivnog subjekta u pogledu pružanja otpora i 2) materije koje svojim afrodizijačkim delovanjem bude kod žrtve neodoljivu seksualnu želju, čak i onda kada takve želje realno ne bi bilo, tako da tada otpora nema, ali ne što ga žrtva inače, u normalnim okolnostima ne bi pružila, već usled dejstva psihoaktivne supstance.

Neophodno je da učinilac žrtvi/pasivnom subjektu krivičnog dela, takva sredstva da mimo njene/njegove slobodne volje, koristeći se prevarom ili upotrebljavajući prinudu. Kada je reč o psihoaktivnim supstancama koje deluju tako što žrtvu potpuno ili bitno onemogućavaju u otporu, „zombiraju“ i sl., one su žargonski poznate kao „*knock out* kapi“. Radi se o specifičnim hemijsko-farmakološkim sredstvima, odnosno psihoaktivnim supstancama koje žrtvu potpuno ili u bitnoj meri onesposobljuju, tako što je žestoko ošamućuju i potpuno, odnosno u značajnoj meri otupljuju. Kada je reč o nekim od takvih sredstava, žrtva je u specifičnom polusvesnom stanju, pa čak i u „komatoznom“ stanju, poput stanja teškog pijanstva, nesposobna za bilo kakav i iole delotvoran otpor, najčešće je otežana i njena sposobnost komunikacije, a pri tom, čak kasnije kada prođe dejstvo nekih od tih medikamenta, odnosno nakon sna u koji žrtva vremenom upada, ona se budi potpuno nesvesna onoga što je doživela ili u sećanju ima samo određene nepovezane „sekvence“ seksualnog čina kojom je bila izložena, odnosno samo pojedine delove drugih dešavanja, čiji je nevoljni akter bila pod uticajem hemijskog sredstva. Takvo dejstvo ovih sredstava je izuzetno „pogodno“ za učinioca, jer veoma otežava otkrivanje i dokazivanje krivičnog dela, pošto žrtva najčešće i nije sasvim sigurna da je zaista bila pasivni subjekt konkretnog seksualnog krivičnog dela, niti šta joj se sve dešavalo, a i kada to nekako i „otkrije“ (često i kroz tzv. fleš-bekove), ili bar pretpostavi da je bila žrtva silovanja, samo stanje nesvesti ili polusvesti, u kojem je bila, kao i protek vremena, značajno otežavaju dokazivanje u konkretnim situacijama.²⁷

U pogledu svih krivičnih dela, a ne samo jednog broja krivičnih dela protiv polne slobode u našem krivičnom zakonodavstvu (poput prethodno izloženog primera koji se tiče silovanja), kod kojih je *prinuda* jedno od bitnih obeležja (kao na primer, u slučaju razbojništva) ili kada se radi o samom krivičnom delu prinude (član 135 KZ), sila kao oblik prinude može biti manifestovana i delovanjem određenih psihoaktivnih supstanci, koje relevantno utiču na svest i volju lica prema kojem se primenjuju, odnosno na pasivnog subjekta konkretnog krivičnog dela.

ZAKLJUČAK

Upotreba psihoaktivnih supstanci je povezana sa nizom krivičnopravnih konsekvenci koje iz toga proizlaze, počev od krivičnih dela koja su povezana sa opojnim drogama, odnosno kojima se inkriminiše proizvodnja, stavljanje u promet opojnih droga, njihovo držanje itd., te delovanja psihoaktivnih supstanci kao sredstva za prouzrokovanje skrivljene neuračunljivosti, kao i njihovog korišćenja kao vida sile, pa do postojanja posebnih krivičnih sankcija – mera bezbednosti, koje su kreirane radi odgovarajućeg terapijskog delovanja na učinioce krivičnih dela/protivpravnih dela zakonom propisanih kao krivična dela, koji su zavisnici od korišćenja određenih psihoaktivnih supstanci, kako onih dozvoljenih (mera bezbednosti obaveznog lečenja alkoholičara), tako i onih koje su zakonom zabranjene i čije držanje predstavlja krivično delo (mera bezbednosti obaveznog lečenja narkomana). Treba imati u vidu i neka krivična dela za koja je u praksi karakteristično da ih često vrše učiniocu u stanju

²⁷ Ovi medikamenti, poznati pod žargonskim nazivom „K.O. kapi“, se stoga i označavaju kao *droge za silovanje* (*Date-Rape-Drugs*, *Rape-Drogen*, *Vergewaltigungsdrogen*) U takva sredstva spadaju: *Benzodiazepine*, *Flunitrazepam*, *Temazepam*, *Antihistaminika* (*Histamin-Rezeptorblocker* ili *Histamin-Rezeptorantagonisten*), *Hydroxybutanskiselina* itd.

Sam naziv „K.O kapi“, potiče od engleske žargonske složenice *knock-out*, što veoma ilustrativno opisuje stanje žrtve, koja je usled delovanja takvog sredstva praktično „nokautirana“. Više o tome: Škulić, 2019b.

alkoholisanosti, ili pod dejstvom drugih psihoaktivnih supstanci, poput teških krivičnih dela protiv bezbednosti javnog saobraćaja, nasilja u porodici, nasilničkog ponašanja itd.

Dakle, veoma je širok spektar krivičnopravnih konsekvenci, koje proizlaze iz korišćenja psihoaktivnih supstanci, a ako bi se dejstvo takvih supstanci razmatralo i sa stanovišta kriminološke etiologije i fenomenologije, te njihovo delovanje analiziralo u svetlu posmatranja psihoaktivnih supstanci kao kriminogenog činioca, te faktora koji deluje na pojavne oblike određenih oblika kriminaliteta, onda se taj spektar još i značajno širi. Kada je reč o psihoaktivnim supstancima, veoma je važno pravilno oceniti koji su realni dometi, kako uopšte, pravne reakcije, tako i posebno, koje su realne mogućnosti krivičnopravne reakcije na tu vrstu zloupotrebe. U pogledu krivičnopravne reakcije koja se tiče inkriminisanja pojedinih oblika zloupotrebe određenih psihoaktivnih supstanci, a tu se naravno, radi o opojnim drogama u krivičnopravnom smislu, posebno je interesantno pitanje procenjivanja da li krivično delo iz člana 246a KZ, zaista ima u potpunosti opravdan ratio legis, te da li u pogledu inkriminisanja i samog posedovanja, odnosno držanja opojnih droga, onda kada se to čini isključivo u cilju sopstvene upotrebe, pretežu razlozi koji govore protiv takvog zakonskog rešenja, u odnosu na one koji mu idu u prilog. Naravno, ne treba izgubiti iz vida da se kažnjivost držanja opojnih droga, ne mora propisivati isključivo krivičnim zakonodavstvom, već se ona može postići i propisivanjem odgovarajućih prekršaja, kao delikta koji je načelno manje težine nego krivično delo.

Držanje opojnih droga kod nas dugo nije predstavljalo krivično delo, a onda je izmenama našeg krivičnog zakonodavstva 2003. godine, kao radnja izvršenja krivičnog dela proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga, odnosno jedan oblik tog krivičnog dela, propisano i držanje opojnih droga i ako to nije činjeno radi njene prodaje, odnosno puštanja u promet. Ratio legis ovakvog rešenja se u suštini krije u očiglednim dokaznim problemima koji su se redovno pojavljivali u praksi. Naime, lica kod kojih je pronađena opojna droga su se često, čak po pravilu, branila da su i sama korisnici tih sredstava (što često i jeste istina, jer većinu „ditera“ čine sami narkomani), te da se radi o opojnoj drogi za njihovu „ličnu upotrebu“, što je zaista u mnogim slučajevima (pa čak i kada je u pitanju bila relativno veća količina droge), dovodilo do nemogućnosti da se oni oglase krivim, a sudovi su se u praksi često rukovodili pravilom in dubio pro reo, odnosno smatrali su da je samo po sebi, posedovanje droge i u relativno većim količinama, samo indicija, a ne i neposredni dokaz, da se ta droga drži radi njene prodaje, odnosno puštanja u promet. Kasnije je u našem KZ-u propisano i posebno krivično delo neovlašćenog držanja opojnih droga (član 246a KZ), što je učinjeno novelama 2009. godine, kojim se inkriminiše i samo držanje opojnih droga u manjoj količini, čak i onda kada se to čini isključivo radi sopstvene upotrebe.²⁸ Poslednjim novelama KZ-a u inkriminaciju je unesen poseban oblik koji se sastoji u neovlašćenom držanju u velikoj količini supstanci ili preparata koji su proglašeni za opojne droge (član 246a stav 2 KZ), čime se teži prevazilaženju nekih do sada postojećih problema u sudskoj praksi.

Nastojeći da olakša rešavanje ovog pitanja iz domena dokaznog prava, zakonodavac se opredelio za inkriminisanje samog držanja opojnih droga, ako se to čini radi sopstvene upotrebe, čime se eliminiše mogućnost da se lice koje je posedovalo drogu, a u pogledu kojeg se ne može dokazati da je to činilo radi prodaje, zbog nedostatka dokaznih mogućnosti u odnosu na prodaju kao cilj tog držanja, automatski oslobodi. Naime,

²⁸ U članu 246 stav 3 KZ, bio je prvobitno (do novela iz 2009. godine), propisan sličan poseban oblik krivičnog dela neovlašćene proizvodnje držanja i stavljanja u promet opojnih droga, koji se sastojao u neovlašćenom držanju supstanci ili preparata koji su proglašeni za opojne droge, a u članu 246 stav 4 KZ, bilo je propisano da se učinilac tog oblika krivičnog dela može osloboditi od kazne ako drogu drži radi sopstvene upotrebe.

ukoliko se može dokazati da je držanje droge bilo u svrhu njene prodaje, takvo lice će odgovarati za krivično delo iz člana 246 KZ, ali ukoliko se takva svrha držanja ne može dokazati, on će odgovarati i za samo držanje opojne droge, čak i onda kada je to činjeno samo u cilju sopstvene upotrebe.

Dakle, učinilac će odgovarati za držanje opojne droga i onda kada je sasvim izvesno da ju je posedovao radi svoje lične upotrebe, što inače kriminalno-politički može da bude sporno, naročito s obzirom na to da se narkomani tretiraju kao svojevrsni bolesnici. U stvari, učinilac i odgovara za držanje ukoliko je sud stekao uverenje da je on drogu posedovao za ličnu upotrebu, što će važiti i ukoliko se u krivičnom postupku nije moglo dokazati suprotno, odnosno da je on opojnu drogu posedovao radi prodaje, odnosno stavljanja u promet. Ovde se u stvari, radi o posrednom kažnjavanju zloupotrebe opojnih droga, jer se polazi od pretpostavke da je nedozvoljeno posedovanje opojnih droga svakako namenjeno zloupotrebi.²⁹ Potom je 2009. godine novelama Krivičnog zakonika iz 2005. godine (čija je primena započela 2006.), uvedeno posebno krivično delo neovlašćenog držanja opojnih droga (član 246a KZ). Ova inkriminacija nije formulisana ni na sasvim korektan pravno-tehnički način, a to je krivično delo potom nedavnim novelama („Službeni glasnik RS“, broj 35/2019), doživelo određene prethodno objašnjene modifikacije. Suština je ostala ista, a to je da se kao kažnjivo definiše i samo posedovanje opojne droge, onda kada je ona namenjena sopstvenoj upotrebi, što onda praktično sve narkomane, koji su pre svega bolesnici, pretvara i u kriminalce. Čini se da ovo normativno rešenje nije dobro iz nekoliko osnovnih razloga, a pre svega, stoga što na svojevrsan način značajno „otupljuje“ borbu protiv onih učinilaca krivičnih dela koji su u kriminalnom smislu daleko opasniji, a to su učinioci koji se bave proizvodnjom i stavljanjem u promet opojnih droga. Ovim se stvaraju uslovi da kriminalna politike bude ono što ne bi smela da bude, a to je „ribarska mreža u koju se hvataju male ribe, a koja propušta velike ribe“. Konačno, zahvaljujući i takvom zakonskom rešenju, ali i zbog zakonske zabrane ublažavanja kazne za krivično delo iz člana 246 KZ,³⁰ sada su srpski zatvori po svemu sudeći, prepuni narkomana, što nije dobro ni iz elementarnih penoloških razloga.

Konačno, načelno je sporno da ako se narkomanija tretira kao bolest, a ona to svakako jeste, zašto bismo onda tu vrstu bolesnika, samo zbog posedovanja supstance koja je uzrok njihove bolesti i čijim konzumiranjem svoju bolest „održavaju“, bezrezervno tretirali još i kao „kriminalce“, odnosno kao učinioce krivičnih dela. Logičnije bi bilo da se kao što je to slučaj u nekim državama, samo posedovanje, odnosno držanje opojne droge, kada se to čini isključivo radi zadovoljavanja sopstvenih potreba i kada se ne radi o velikoj količini opojne droge, tretiralo kao prekršaj, a da se u isto vreme, omogućći adekvatno lečenje narkomana, koji čine takve prekršaje.

²⁹ Z. Stojanović i O. Perić, *op. cit.*, crp. 83.

³⁰ Naime, u praksi bi ublažavanje kazne takvim učiniocima ove vrste krivičnih dela, imalo svrhe kada se radi o tzv. sitnim dilerima, koji su najčešće i sami narkomani, što bi naravno, trebalo da bude stvar procene suda u svakom konkretnom slučaju. I inače je veoma sporno u krivičnompravnom, pa i u kriminalno-političkom smislu, kazuističko/taksativno pravljenje u Krivičnom zakoniku liste krivičnih dela kod kojih je apsolutno zabranjeno ublažavanje kazne, što između ostalog, predstavlja ne samo jedan od izraza u našem društvu, ali i u pravnom sistemu, veoma naglašenog „penalnog populizma“, već i specifičan vid velikog nepoverenja zakonodavca u sudije.

LITERATURA

1. Babić, M. (2011) *Međunarodno krivično pravo*. Banja Luka: Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci.
2. Čubinski, M.P. (1934) *Naučni i praktični komentar Krivičnog zakonika Kraljevine Jugoslavije (drugo izdanje)*. Beograd: Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon.
3. Foster, N. & Sule, S. (2010) *German Legal System and Laws, Fourth Edition*. Oxford: Oxford University Press.
4. Greig, C. (2005) *Criminal Masterminds – Evil Genius of the Underworld*. London: Capella.
5. Grupa autora (red. N. Srzentić). (1985) *Komentar Krivičnog zakona SFRJ*. Beograd: Službena administracija.
6. Grupa autora (red. N. Srzentić). (1986) *Komentar Krivičnog zakona SFRJ*. Beograd: Savremena administracija.
7. Hall, D. (1992) *Criminal Law and Procedure*. New York: Lawers Cooperative Publishing & Delmar Publishers INC.
8. Jescheck, H.H. und Weigend, T. (1996) *Lehrbuch des Strafrechts – Allgemeiner Teil, Fünfte vollständige bearbeitete und erweiterte Auflage*. Berlin: Duncker & Humblot.
9. Jovašević, D. (2018) *Krivično pravo – opšti deo*. Beograd: Dosije.
10. Konvencija Ujedinjenih nacija protiv nezakonitog prometa opojnim drogama i psihotropnim supstancama. „Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori“, broj 14/90.
11. Lazarević, LJ. (1996) Perspektive jugoslovenskog krivičnog zakonodavstva. *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 82(1–3), str. 345-356.
12. Newburn, T. (2007) *Criminology*. London: Willan Publishing.
13. Roxin, C. (2006) *Strafrecht: Allgemeiner Teil, Band I, Grundlagen – der Aufbau der Verbrechenslehre, 4. vollständige neubearbeitete Auflage*. München: Verlag C.H. Beck.
14. Safferling, C. (2011) *Internationales Strafrecht – Strafanwendungsrecht, Völkerstrafrecht, Europäisches Strafrecht*. Heidelberg: Springer Verlag.
15. Scheb, M. and Scheb, J.M. (1999) *Criminal Law and Procedure*. Belmont, Bonn, Boston, Washington: West/Wodsworth – an International Thomson Publishing Company.
16. Schmidt, R. (2007) *Strafrecht – Allgemeiner Teil, 6. Auflage*. Bremen: Verlag Rolf Schmidt.
17. Schönke, A. und Schröder, H. (Hrsg) (2019). *Strafgesetzbuch – Kommentar, 30. Auflage*. München: C. H. Beck.
18. Simić, I. i Petrović, M. (2002) *Krivični zakon Republike Srbije – praktična primena*. Beograd: Službeni glasnik.
19. Škulić, M. (2018) Opšti pojam krivično dela u SAD – sličnosti i razlike u odnosu na srpsko krivično pravo. U: Đ. Ignjatović (ur.) *Kaznena reakcija u Srbiji, V deo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 47-74.
20. Škulić, M. (2018) *Organizovani kriminalitet – pojam, pojavni oblici, krivična dela i krivični postupak (drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje)*. Beograd: Službeni glasnik.
21. Škulić, M. (2019) Neuračunljivost u krivičnom pravu. U: I. Stevanović, N. Vujičić (ur.) *Tematski zbornik radova međunarodnog značaja: „Kazneno pravo i medicina“*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 27-56.
22. Škulić, M. (2019a) *Krivična dela protiv polne slobode*. Beograd: Službeni glasnik.
23. Škulić, M. (2019b) *Krivično procesno pravo, deseto izdanje*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
24. Stojanović, Z. (1999) *Mogući pravci razvoja jugoslovenskog kaznenog zakonodavstva*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
25. Stojanović, Z. (2008). *Krivično pravo*. Podgorica: CID.

26. Stojanović, Z. (2019) *Komentar Krivičnog zakonika, deveto izmenjeno i dopunjeno izdanje*. Beograd: Službeni glasnik.
27. Stojanović, Z. (2019) *Krivično pravo – opšti deo*, XX izdanje. Beograd: Pravna knjiga.
28. Stojanović, Z., Perić, O. (2009) *Krivično pravo - posebni deo*. Beograd: Pravna knjiga.
29. Werle, G. (2005) *Principles of International Criminal Law*. The Hague: T.M.C. Asser Press.
30. Wessels, J. und Beulke, W. (2003) *Strafrecht – Allgemeiner Teil - die Straftat und ihre Aufbau*, 35. neu bearbeitet Auflage. Heidelberg: C.F. Müller.
31. Živanović, T. (1935) *Osnovi krivičnog prava Kraljevine Jugoslavije – opšti deo, I knjiga*, dostupno na <https://www.uzzpro.gov.rs/doc/biblioteka/digitalna-biblioteka/1935-osnovi-krivcnog-prava-I-knjiga.pdf>

Milan Škulić, PhD

Full Professor at the Faculty of Law University of Belgrade
and Judge of the Constitutional Court of the Republic of Serbia

BASIC CRIMINAL CONSEQUENCES OF THE USE OF PROHIBITED PSYCHOACTIVE SUBSTANCES

The basic criminal law consequences of the use of prohibited psychoactive substances are explained in the paper. Psychoactive substances can be divided into two basic types: 1) prohibited, which primarily include narcotics and 2) permitted, such as alcoholic beverages, but also nicotine products, although they are usually not associated with relevant criminal effects. Both types of psychoactive substances can be relevant as criminal law issues, which is explained in detail in the paper.

Importance of the criminal law institute actiones liberae in causa is particularly explained, both from the standpoint of Serbian criminal law and in a comparative sense, with an analysis of relevant normative solutions in German criminal law, criminal law of the United States, and the Rome Statute establishing a permanent International criminal court.

In the Conclusion, special attention is paid to the analysis in the pro et contra sense of the need to prescribe possession of narcotic drugs in smaller quantities, as a special criminal offense of possession, as done by the incrimination from Article 246a of the Criminal Code of Serbia. The author points out that such a solution has not existed in our country for decades, and that it was first introduced into the criminal justice system of Serbia only in 2003, and that the basic ratio legis was to solve certain evidence problems in practice. In principle, it is disputable that if drug addiction is treated as a disease, and it certainly is, then why should we unreservedly treat this type of patient, just because of the substance that is the cause of their disease and whose consumption "maintain" their disease, as "criminals", i.e. as perpetrators of criminal offense. It would be more logical that, as is the case in some countries, only possession of narcotics, when done solely to meet one's own needs and when it is not a large amount of narcotics, was treated as a misdemeanor, and at the same time, enable adequate treatment of drug addicts who commit such offenses.

KEY WORDS: *Psychoactive Substances / Narcotics / Criminal Offence / Criminal Law / Intoxication / actiones liberae in causa*

KAZNENA POLITIKA ZA KRIVIČNA DELA ZLOUPOTREBE OPOJNIH DROGA¹

Prof. dr Đorđe ĐORĐEVIĆ*

Krivičnopravne odredbe kojima se inkriminiše zloupotreba opojnih droga često su bile predmet izmena prilikom izmena i dopuna Krivičnog zakonika Srbije koji je od svog donošenja 2005. godine do danas menjan ukupno sedam puta. Većina tih izmena, bilo da su se odnosile na uslove za postojanje pojedinih oblika ovih dela, na propisane kazne ili na mogućnosti njihovog odmeravanja bila je na liniji sve strožije kaznene politike zakonodavca kada su ova dela u pitanju. Paralelno s tim tekao je i proces postrožavanja kaznene polike sudova za ova dela, koji je delimično uslovljen sužavanjem zakonskih mogućnosti za odmeravanje kazne, što je s druge strane dovelo do problema u primeni principa individualizacije kazne. U ovom radu govori se o prednostima i nedostacima ovakvog pristupa i efektima koji su na polju suzbijanja ove vrste kriminaliteta postignuti njegovom primenom.

Ključne reči: krivično pravo / Krivični zakonik / opojne droge / krivične sankcije / odmeravanje kazne / ublažavanje kazne / kaznena politika

UVOD

Jedan od najznačajnijih aspekata sveukupne borbe društva protiv zloupotrebe opojnih droga kao jednog od narastajućih problema u svetu i kod nas, svakako je uspostavljanje sveobuhvatne i dosledne kaznenopravne reakcije na ovakva ponašanja (Delić, 2019: 82). Važan deo te reakcije društva mora biti i adekvatna kaznena politika kada su ova dela u pitanju, kako zakonodavna, tako i sudska, jer se samo izbalansiranom i ujednačenom kaznenom politikom mogu ostvariti ciljevi koji se kaznenom reakcijom žele ostvariti na polju suzbijanja ove vrste kriminaliteta.

To naravno važi i za naše društvo koje na tom polju čini značajne napore. Odredbe našeg krivičnog zakonodavstva koje se odnose na ovu vrstu kriminaliteta i njegovo suzbijanje predmet su čestih izmena u cilju pronalaženja što boljih rešenja u

* Redovni profesor, Kriminalističko-policijski univerzitet, Beograd, Srbija. E-mail: djordje.djordjevic@kpu.edu.rs

¹ Ovaj rad je rezultat realizovanja naučnoistraživačkih projekata koje finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije: Kaznena reakcija u Srbiji kao ključni element pravne države (br. 179051), koji realizuje Pravni fakultet u Beogradu 2011-2019 (rukovodilac projekta prof. dr Đorđe Ignjatović) i *Razvoj institucionalnih kapaciteta, standarda i procedura za suprotstavljanje organizovanom kriminalu i terorizmu u uslovima međunarodnih integracija* (br. 179045), koji realizuje Kriminalističko-policijska akademija u Beogradu 2011-2019 (rukovodilac projekta prof. dr Saša Mijalković)

borbi protiv ovog društvenog zla. Međutim, primetno je da se nasuprot velikom interesovanju i teoretičara i praktičara za zakonska rešenja i njihovo unapređivanje, daleko manje pažnje posvećuje praktičnim posledicama primene takvih rešenja i formiranju adekvatne kaznene politike sudova kada su ova dela u pitanju.

Načelno, kaznena politika sudova se pojavljuje kao realizacija osnovne intencije zakonodavca kada je u pitanju suzbijanje kriminaliteta i kao njena konkretizacija u svakom pojedinačnom slučaju, s tim da je osnovni mehanizam kojim sudovi sprovode određenu kaznenu politiku politika odmeravanja i izricanja kazni i drugih krivičnih sankcija učinocima krivičnih dela (Radulović, 1999: 118).

Kada se govori o kaznenoj politici sudova ona se najčešće sagledava generalno, kroz analizu politike odmeravanja i izricanja kazni uopšte u jednom društvu. Međutim, ponekad je radi njenog detaljnijeg sagledavanja neophodno analizirati kaznenu politiku sudova za pojedine vrste kriminaliteta, na primer, za imovinska krivična dela, za dela protiv života i tela, za seksualne delikte, saobraćajne delikte, delikte u privredi i dr. Ovakve analize često pokazuju da se kaznena politika sudova po pojedinim oblastima veoma razlikuje, i da se u nekim oblastima može oceniti kao blaža ili strožija. Osim toga neretko se dešava da se u nekim oblastima pojavljuju i značajne razlike u kaznenoj politici između pojedinih sudova (Čirić, Đorđević, Sepi, 2006: 65). O kaznenoj politici sudova svakako se najviše govori kada su u pitanju najteža krivična dela, naročito ona protiv života i tela, što ne čudi jer takva krivična dela izazivaju najviše pažnje stručne ali i najšire javnosti, pa su i odluke sudova u takvim slučajevima najviše izložene kritici javnosti.

Međutim, zbog svoje brojnosti i značaja i krivična dela zloupotrebe opojnih droga takođe zaslužuju posebnu pažnju kad je u pitanju kaznena politika. Stoga ćemo se u ovom radu baviti upravo kaznenom politikom sudova i njenim odnosom sa kaznenom politikom zakonodavca kada su u pitanju ova krivična dela.

1. KRIVIČNA DELA ZLOUPOTREBE OPOJNIH DROGA U KRIVIČNOM ZAKONIKU REPUBLIKE SRBIJE

Krivični zakonik Srbije (u daljem tekstu KZ) sadrži tri krivična dela kojima se inkriminiše zloupotreba opojnih droga: Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga (član 246. KZ), Neovlašćeno držanje opojnih droga (član 246a KZ) i Omogućavanje uživanja opojnih droga (član 247. KZ). Ova tri krivična dela svrstana su u grupu krivičnih dela protiv zdravlja ljudi. Ona po svojoj učestalosti predstavljaju daleko najbrojnija krivična dela iz ove grupe čineći preko 99% ovih krivičnih dela.

U toku reforme našeg krivičnog zakonodavstva započete donošenjem KZ iz 2005. godine ova krivična dela bila su više puta predmet izmena i dopuna. Prvobitna verzija KZ iz 2005. godine sadržala je dva krivična dela: Neovlašćena proizvodnja, držanje i stavljanje u promet opojnih droga (član 246. KZ) i Omogućavanje uživanja opojnih droga (član 247. KZ). Zakonom o izmenama i dopunama KZ iz septembra 2009. do tada postojeće krivično delo neovlašćene proizvodnje, držanja i stavljanja u promet opojnih droga praktično je podeljeno u dva krivična dela: Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga (član 246. KZ) i Neovlašćeno držanje opojnih droga (član 246a KZ). Ostale izmene koje su u vezi sa ovim krivičnim delima učinjene reformama iz 2009 (septembra), 2012. i 2019. godine odnosile su se na uslove za postojanje pojedinih oblika ovih dela, na propisane kazne ili na mogućnosti njihovog odmeravanja i sve su bile na liniji sve strožije kaznene politike zakonodavca kada su ova dela u pitanju. Ovakav stav

zakonodavca prema učinciocima ovih krivičnih dela uticao je i na sudove da ne samo prilagode svoju kaznenu politiku postojećim strožijim zakonskim okvirima već da je i dodatno postrože. Tome su doprinela i nova zakonska rešenja kojima su sužene zakonske mogućnosti za odmeravanje kazne.

Ovakav pristup kaznenoj reakciji kad je u pitanju ova vrsta kriminaliteta svakako je imao za krajnji cilj njegovo što efikasnije suzbijanje. Međutim, ako pogledamo statističke podatke o broju punoletnih lica pravosnažno osuđenih za neko od krivičnih dela zloupotrebe droga u periodu 2011–2018.² godine oni nam ne govore u prilog uspešnosti ostvarivanja tog cilja (Tabela 1). Naime, iako razlika nije drastična, poslednje, 2018. godine, zabeležen je najveći broj osuda za posmatrana krivična dela. Iz tabele možemo konstatovati da ovaj broj konstantno raste od 2013. godine. Iako broj osuda ne mora da bude i nije uvek pouzdan pokazatelj obima nekog oblika kriminaliteta (na to može da utiče i povećan procenat otkrivanja dela, doslednije optuživanje i dr) sigurno je jedan od značajnijih pokazatelja obima i dinamike neke vrste kriminaliteta. Za očekivati je da se postrožavanje kaznene politike u nekoj oblasti posle izvesnog vremena odrazi kroz smanjenu stopu te vrste kriminaliteta, ali će takav zaključak u ovom slučaju, na žalost, morati da izostane.

Osim toga, Tabela 1 nam pokazuje i kretanje broja osuda za pojedina od ovih krivičnih dela u posmatranom periodu. Iz nje vidimo da iako ukupan broj ovih krivičnih dela beleži kontinuiran blag porast pojedina od ovih dela ne prate taj trend. Tako krivično delo neovlašćene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga (teže krivično delo) beleži konstantan pad u ovom periodu, od 2026 slučajeva u 2011. do 1020 slučajeva u 2018, dok nasuprot tome krivično delo neovlašćenog držanja opojnih droga (znatno lakše krivično delo) beleži stalni rast, od 1452 slučajeva u 2011. do 3000 slučajeva u 2018. (broj slučajeva krivičnog dela omogućavanja uživanja opojnih droga takođe pada, ali ovog krivičnog dela, kao što se vidi iz tabele, ima daleko manje u praksi). Pošto se ne vidi nikakav objektivni razlog za ovakvo kretanje broja slučajeva ova dva krivična dela, a promene koje su u međuvremenu od 2009. godine do 2018. učinjene u njihovoj zakonskoj regulativi nisu takve da bi vodile „prelivanju“ slučajeva iz jedne u drugu inkriminaciju, čini nam se da rešenje treba potražiti u promenjenom shvatanju sudova po pitanju pravne kvalifikacije pojedinih slučajeva u praksi, a sve to, između ostalog, vezano i za prestrogu kaznenu politiku zakonodavca kad su ova dela u pitanju. O tome će više reći biti u narednim izlaganjima.

Tabela 1. Broj pravosnažno osuđenih punoletnih lica za krivična dela zloupotrebe droga u periodu 2011–2018.³

Krivično delo	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011
Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet	1020	995	990	847	1191	1331	1395	2026
Neovlašćeno držanje	3000	2592	2164	1999	1676	1443	1568	1452
Omogućavanje uživanja	63	50	58	92	82	81	113	110
Ukupno	4083	3637	3212	2938	2949	2855	3076	3588
Ukupno kr. dela protiv zdravlja ljudi	4127	3660	3234	2970	2972	2883	3106	3619

² Godina 2018 je poslednja godina za koju je statistički zavod objavio podatke o broju pravosnažno osuđenih punoletnih lica, a 2011. je odabrana kao prva godina u kojoj se eventualno mogu sagledati efekti reforme iz 2009. godine

³ izvor podataka: Bilten Republičkog zavoda za statistiku, www.stat.gov.rs, pregledano 22.6.2020.

2. NEOVLAŠĆENA PROIZVODNJA I STAVLJANJE U PROMET OPOJNIH DROGA (ČLAN 246. KZ)

Krivično delo neovlašćene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga svakako je najznačajnije i najteže krivično delo među posmatranim krivičnim delima zloupotrebe droga. Svojom brojnošću i težinom kako propisanih tako i izrečenih kazni ono svakako zaslužuje našu posebnu pažnju kad je u pitanju analiza kaznene politike za krivična dela zloupotrebe droga, bilo kad je u pitanju kaznena politika zakonodavca ili sudova.

Inače, osnovni oblik ovog krivičnog dela se sastoji u neovlašćenoj proizvodnji, prerađivanju, prodaji, nuđenju na prodaju, kupovini, neovlašćenom držanju ili prenošenju radi prodaje, posredovanju u prodaji ili kupovini ili u stavljanju u promet supstanci ili preparata koji su proglašeni za opojne droge. Pojam opojne droge određen je članom 112. st. 15 KZ prema kome se opojnim drogama smatraju „supstance i preparati koji su zakonom i drugim propisom zasnovanim na zakonu proglašeni za opojne droge i ostale psihoaktivne kontrolisane supstance“. Prema Zakonu o psihoaktivnim kontrolisanim supstancama kao ove supstance smatraju se: opojne droge, odnosno narkotici, psihotropne supstance, proizvodi biološkog porekla koji imaju psihoaktivno dejstvo i druge psihoaktivne kontrolisane supstance (o pojmu opojne droge: Delibašić, 2019: 356).

Radnje ovog oblika krivičnog dela alternativno su određene tako da se ovo krivično delo može izvršiti preduzimanjem svake od navedenih radnji, ali u svakom slučaju one moraju biti vršene neovlašćeno, tj. suprotno pomenutom Zakonu o psihoaktivnim kontrolisanim supstancama i drugim odgovarajućim propisima (Đorđević, Đorđević: 179). Kazna za osnovni oblik ovog dela je zatvor od tri do dvanaest godina.

Drugi oblik ovog krivičnog dela se sastoji u uzgajanju opijumskog maka, psihoaktivne konoplje ili neke druge biljke od koje se dobijaju opojne droge ili koja u sebi sadrži materije koje predstavljaju opojnu drogu. Ovo uzgajanje treba da se vrši neovlašćeno, tj. protivno propisima kojima je uzgajanje ovih biljaka regulisano. Kazna za ovaj oblik dela je zatvor od dve do osam godina.

Treći oblik ovog krivičnog dela postoji: 1) ako je osnovni oblik dela izvršen od strane grupe; ili 2) ako je učinilac organizovao mrežu preprodavaca ili posrednika za vršenje delatnosti. Kazna za ovaj oblik dela je zatvor od pet do petnaest godina.

Četvrti oblik dela čini onaj: 1) ko prodaje, nudi na prodaju ili bez naknade radi daljeg stavljanja u promet daje opojne droge maloletnom licu, duševno bolesnom licu, licu koje je privremeno duševno poremećeno, licu koje je teže duševno zaostalo ili licu koje se leči od zavisnosti od opojnih droga, 2) ko stavlja u promet opojnu drogu pomešanu sa supstancom koja može dovesti do teškog narušavanja zdravlja, 3) ko izvrši osnovni oblik ovog dela u ustanovi obrazovanja i vaspitanja ili u njenoj neposrednoj blizini ili ustanovi za izvršenje krivičnih sankcija ili u javnom lokalitetu ili na javnoj priredbi, 4) ako prvi ili drugi oblik ovog dela učini službeno lice, lekar, socijalni radnik, sveštenik ili lice zaposleno u ustanovi obrazovanja i vaspitanja, iskorišćavanjem svog položaja, 5) ko za izvršenje tog dela koristi maloletno lice. Kazna za ovaj oblik dela je zatvor od pet do petnaest godina. Ovaj oblik dela je uveden Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 2019. godine, a u cilju usaglašavanja KZ sa Okvirnom odlukom EU, br. 2004/757/JHA od 25. oktobra 2004 (Đorđević, Kolarić: 155). Ovaj oblik dela dakle nije obuhvaćen statističkom analizom kojom se bavimo u ovom radu.

Peti, najteži oblik ovog dela, postoji ako je osnovni oblik ovog dela izvršen od strane organizovane kriminalne grupe, a kazna za ovaj oblik dela je zatvor najmanje pet godina.

Poseban oblik ovog krivičnog dela sastoji se u pravljenju, nabavljanju, posedovanju ili davanju na upotrebu opreme, materijala ili supstanci za koje učinilac zna da su namenjene za proizvodnju droga. U ovom slučaju radi se o inkriminisanim pripremnim radnjama. Stoga ovaj oblik dela postoji samo ako učinilac navedena sredstva nije (još nije) upotrebio za proizvodnju droge, a ako jeste postoji samo osnovni oblik ovog krivičnog dela. Kazna je zatvor od jedne do osam godina godina.

Opojne droge i sredstva za njihovu proizvodnju ili preradu obavezno se oduzimaju kao mera bezbednosti kod svih oblika ovog krivičnog dela. Iz kriminalno političkih razloga predviđeno je da se učinilac ovog krivičnog dela, svih njegovih oblika, može se osloboditi od kazne ako otkrije od koga nabavlja drogu.

Članom 57, stav 2. zabranjeno je ublažavanje kazne za prvi, treći i četvrti oblik ovog krivičnog dela. Ova odredba značajno je uticala na odmeravanje kazne za ovo krivično dela i odrazila se na kaznenu politiku sudova u smislu njenog postrožavanja.

Tabela 2. Krivične sankcije izrečene prvosnažno osuđenim punoletnim licima za krivično delo neovlašćene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga 2014–2018.⁴

Sankcija/godina	2018	2017	2016	2015	2014
Zatvor 5–15 god	36	45	37	60	33
Zatvor 3–5 godina	366	372	350	297	383
Zatvor do 3 god	354	361	410	337	557
Kućni zatvor	58	47	36	39	-
Novčana kazna	40	-	27	-	41
Uslovna osuda	142	146	112	79	147
Rad u javnom interesu	4	7	5	9	3
Sudska opomena	-	-	-	-	1
Oslobodenje od kazne	1	3	3	10	11
Vaspitna mera	19	14	10	16	15
Ukupno	1020	995	990	847	1191

Iz Tabele 2 vidimo da su kazne izrečene učiniocima ovog krivičnog dela prilično stroge. To se naravno pre svega odnosi na prvi, treći i peti (do izmena 2019. to je bio četvrti) oblik dela. Prvi i treći oblik obuhvaćeni su zabranom ublažavanja, a za peti (raniji četvrti) oblik zaprećena je veoma stroga kazna. Zato među izrečenim kaznama dominiraju kazne zatvora od 3 do 5 godina, jer blažu kaznu za ove oblike nije ni moguće izreći. Ipak nisu sporadične, mada su znatno ređe, i kazne zatvora od 5 do 15 godina. Sve blaže kazne, kao i druge sankcije, odnose se na druge, lakše oblike ovog krivičnog dela. Izuzetak čine situacije kada su u pitanju prvi i treći oblik dela, a ispunjeni su uslovi za oslobodenje od kazne, pa sud to ne iskoristi, jer mu tada ostaje mogućnost da kaznu neograničeno ublaži. Kada je u pitanju ovo krivično delo mogućnost oslobodenja od kazne je, kao što je rečeno, izričito propisana, ali nije naročito često korišćena.

Propisivanje veoma strogih kazni i zabrana ublažavanja sa svim negativnim efektima o kojima su se teoretičari već mnogo puta izjasnili (Delić, 2010: 187; Lazarević, 2013: 421; Đorđević 2010: 171; Ristivojević 2012: 46), dovela je do svojevrstne unifikacije izrečenih kazni kada je ovo delo u pitanju. Kada je u pitanju osnovni oblik dela daleko najveći procenat kazni se kreće u relativno uzanom rasponu od 3 do 5 godina zatvora, što nije karakteristično za većinu drugih krivičnih dela. Imajući u vidu da se pojavni oblici pojedinih od ovih krivičnih dela značajno razlikuju (ako ni po čemu drugom ono po vrsti i količini opojnih droga koje predstavljaju predmet krivičnog dela) onda postaje očigledno da se ovde nije mnogo vodilo računa o principima individualizacije kazne, već da su kazne, u ovako ograničenom prostoru, izricane prilično uniformno i šablonski.

⁴ izvor podataka: Bilten Republičkog zavoda za statistiku, www.stat.gov.rs, pregledano 22.6.2020.

3. NEOVLAŠĆENO DRŽANJE OPOJNIH DROGA (ČLAN 246A KZ)

Neovlašćeno držanje opojnih droga je najlakše, a poslednjih godina i najčešće izricano krivično delo iz ove grupe. Kao što je već rečeno uneto je u naš KZ njegovim izmenama i dopunama iz septembra 2009. godine.

Prvi oblik dela se sastoji u držanju supstanci ili preparata koji su proglašeni za opojne droge. Kod ovog dela, za razliku od krivičnog dela neovlašćene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga u kome je obuhvaćeno i držanje droge radi prodaje, radi se o slučajevima kada se droga drži radi sopstvene upotrebe. Time se praktično inkriminiše i samo uživanje opojnih droga što se smatra društveno prihvatljivim jer se propisivanjem ovog oblika dela omogućava primena mera bezbednosti obaveznog lečenja narkomana (Đorđević, Đorđević, 2020: 180), a i proizlazi iz Konvencije Ujedinjenih nacija protiv nezakonitog prometa opojnih droga i psihotropnih supstanci iz 1988. god (Đorđević, Kolarić, 2020: 157). Da bi postojao ovaj oblik krivičnog dela potrebno je da je u pitanju mala količina droge. Kazna za ovo delo je zatvor do tri godine, a učinilac se može i osloboditi od kazne. Odredba o fakultativnom oslobodenju od kazne kod ovog oblika izaziva nedoumice jer je to jedino mesto u KZ da je ovakva mogućnost predviđena bez ikakvih dodatnih uslova (Delić, 2019: 100).

Drugi oblik ovog dela postoji ako neko neovlašćeno drži u velikoj količini supstance ili preparate proglašene za opojne droge. Kazna za ovaj oblik dela je zatvor od tri do deset godina, a učinilac koji bude osuđen za ovaj oblik dela na kaznu zatvora ne može istu izdržavati u prostorijama u kojima stanuje (kućni zatvor). Ovaj oblik dela unet je u KZ njegovim izmenama i dopunama iz 2019, (o razlozima uvođenja ovog novog oblika vidi u: Đorđević, Kolarić, 2020: 155), tako da on nije obuhvaćen statističkom analizom u ovom radu.

KZ posebno određuje mogućnost oslobodenja od kazne ako učinilac oba oblika ovog dela otkrije od koga nabavlja drogu, što odgovara odredbi koju sadrži i krivično delo neovlašćene proizvodnje i stavljanja u promet opojne droge, o čemu je već bilo reči. Čuđenje samo izaziva činjenica da je ova mogućnost koja se odnosi na oba oblika dela uslovljena otkrivanjem lica od koga učinilac nabavlja drogu, dok je kod prvog oblika ova mogućnost predviđena bez ikakvih uslova, što je, kad je prvi oblik u pitanju, u međusobnoj koliziji. Ova neusklađenost može se objasniti samo redakcijskom omaškom.

Opojna droga koja je predmet ovog krivičnog dela obavezno se oduzima.

Tabela 3. Krivične sankcije izrečene prvosnažno osuđenim punoletnim licima za krivično delo neovlašćenog držanja opojnih droga 2014–2018.⁵

Sankcija/godina	2018	2017	2016	2015	2014
Zatvor 1–3 god	54	38	46	43	36
Zatvor 3–12 meseci	313	195	231	232	256
Zatvor do 3 meseca	126	99	133	118	167
Kućni zatvor	101	104	89	40	-
Novčana kazna	762	694	499	488	392
Uslovna osuda	1584	1410	1113	1022	767
Rad u javnom interesu	44	44	35	41	34
Oduzimanje vozačke dozvole	-	-	-	1	1
Sudska opomena	1	2	1	-	3
Oslobođenje od kazne	9	5	12	9	16
Vaspitna mera	6	1	5	5	4
Ukupno	3000	2592	2164	1999	1676

Iz Tabele 3 vidimo da kad je u pitanju krivično delo neovlašćenog držanja opojnih droga upadljivo dominira uslovna osuda kao najčešće izricana krivična sankcija. Na nju otpada u proseku oko 50% svih krivičnih sankcija izrečenih prvosnažno osuđenim punoletnim licima za ovo krivično delo. Imajući u vidu propisane kazne, ovo ne iznenađuje previše, jer je procenat izrečenih uslovnih osuda kada je u pitanju kriminalitet uopšte na nivou naše zemlje čak i viši, i pojedinih godina dostiže blizu 60% (2011. godine 58,7%; 2015. godine 58,1%).⁶ Od ostalih sankcija prisutna je novčana kazna u dosta velikom broju u odnosu na druga krivična dela (u proseku oko 25% slučajeva), dok je kazna zatvora najčešća u trajanju od 3 do 12 meseci (u proseku u oko 10% slučajeva). Prisutna je i kazna zatvora do 3 meseca kao i kućni zatvor, tačnije kazna zatvora koja se izdržava u prostorijama u kojima osuđeni stanuje, dok su duževremene kazne zatvora relativno retke i javljaju se u oko 1–2% slučajeva. U sličnom obimu pojavljuje se i kazna rada u javnom interesu, dok se ostale sankcije javljaju samo sporadično. Već smo napomenuli da se ova analiza odnosi na period pre nego što je došlo do uvođenja novog (težeg) oblika ovog krivičnog dela koji će ubuduće, zbog težine za njega propisane kazne, sigurno uticati da ovakva statistička analiza izgleda znatno drugačije.

4. OMOGUĆAVANJE UŽIVANJA OPOJNIH DROGA (ČLAN 247. KZ)

Ovo krivično delo se sastoji u navođenju drugog na uživanje opojne droge, davanje opojne droge drugom da je on ili neko drugi uživa, stavljanje na raspolaganje prostorije radi uživanja opojne droge, ili na drugi način omogućavanje drugom da uživa opojnu drogu (Đorđević, Đorđević, 2020: 181).

Navedeni oblici radnje ovog krivičnog dela u stvari predstavljaju oblike saučešća: podstrekavanje drugog ili pomaganje drugom da uživa drogu. Iako po svojoj prirodi radnje saučesništva one su kod ovog krivičnog dela propisane kao radnje izvršenja čime je omogućeno kažnjavanje za njih nezavisno od toga da li je podstrekavano lice odnosno lice kome je pruženo pomaganje i koristilo drogu (Šantrić, 2009: 37), što samo po sebi nije krivično delo i da li je ono u vezi sa tim izvršilo krivično delo držanja droge (Đorđević, Kolarić, 2020: 161).

⁵ izvor podataka: Bilten Republičkog zavoda za statistiku, www.stat.gov.rs, pregledano 22.6.2020.

⁶ izvor podataka: Bilten Republičkog zavoda za statistiku, www.stat.gov.rs, pregledano 22.6.2020.

Teži oblik ovog krivičnog dela postoji ako je delo učinjeno: 1) prema maloletnom licu, duševno bolesnom licu, licu koje je privremeno duševno poremećeno, licu koje je teže duševno zaostalo ili licu koje se leči od zavisnosti od opojnih droga, 2) prema više lica, 3) u ustanovi obrazovanja i vaspitanja ili u njenoj neposrednoj blizini ili ustanovi za izvršenje krivičnih sankcija ili u javnom lokalitetu ili na javnoj priredbi, 4) od strane službenog lica, lekara, socijalnog radnika, sveštenika ili lica zaposlenog u ustanovi obrazovanja i vaspitanja, iskorišćavanjem svog položaja. Još teži oblik ovog krivičnog dela postoji ako je usled izvršenja osnovnog oblika ovog dela nastupila smrt lica kome je izvršenjem ovog dela omogućeno uživanje droge.

Kazna za osnovni oblik dela je zatvor od šest meseci do pet godina, a za prvi teži oblik dela zatvor od dve do deset godina, a za drugi teži oblik zatvor od tri do petnaest godina. Osim toga pri osudi za ovo krivično delo obavezno se, kao mera bezbednosti, oduzimaju opojne droge.

Ovo krivično delo mnogo je manje prisutno u praksi pravosudnih organa u odnosu na prethodna dva, pa je samim tim daleko teže izvoditi neke pouzdane zaključke o kaznenoj politici sudova kada je ono u pitanju. Kaznena politika zakonodavca je svakako stroga, o čemu najrečitije govori kazna propisana za najteži oblik koja je, kad je u pitanju njen posebni maksimum, izjednačena sa ubistvom. Ovo se može oceniti kao prestrogo jer je u pitanju krivično delo kvalifikovano težom posledicom koja je proizašla iz nehata učinioca, dok je kod ubistva posledica naravno obuhvaćena umišljajem učinioca. Razliku pravi samo posebni minimum kazne.

Ovako strogo propisane kazne za ovo delo uklapaju se u potpunosti u već više puta izrečenu konstataciju o veoma strogoj kaznenoj politici zakonodavca za krivična dela zloupotrebe droga, a sve u cilju suzbijanja ove izuzetno štetne društvene pojave.

Tabela 4. Krivične sankcije izrečene prvosnažno osuđenim punoletnim licima za krivično delo omogućavanja uživanja opojnih droga 2014–2018.⁷

Sankcija/godina	2018	2017	2016	2015	2014
Zatvor 1 god. i više	6	4	4	11	9
Zatvor 6 meseci do 1 god.	9	3	8	10	13
Zatvor do 6 meseca	8	9	4	21	16
Kućni zatvor	16	14	11	10	-
Novčana kazna	-	-	2	-	3
Uslovna osuda	24	20	27	39	40
Oslobođenje od kazne	-	-	-	1	-
Vaspitna mera	-	-	2	-	1
Ukupno	63	50	58	92	82

Iz Tabele 4 vidimo da se i kod ovog dela, kao i kod prethodnog, kao najčešće izricana krivična sankcija pojavljuje uslovna osuda koja je zastupljena u otprilike 35–45% slučajeva. Poslednjih godina dosta se izriče i tzv. kućni zatvor.⁸ Kazna zatvora koja se izvršava na klasičan način prisutna je u oko 25–35% slučajeva, najčešće u trajanju do 6 meseci. Ostale sankcije pojavljuju se samo sporadično. Mogućnost oslobođenja od kazne nije predviđena kod ovog dela (osim naravno u slučaju postojanja uslova za neki od opštih osnova), pa se ono gotovo i nije javljalo.

⁷ izvor podataka: Bilten Republičkog zavoda za statistiku, www.stat.gov.rs, pregledano 22.6.2020.

⁸ do 2015. godine Statistički zavod nije posebno vodio evidenciju o broju osuda na kaznu zatvora koja se izvršava u prostorijama u kojima osuđeni stanuje, što ne znači da ih nije bilo, nego su bile kategorisane prema dužini izrečene kazne zatvora

Na osnovu relativno malog broja slučajeva teško je govoriti o kaznenoj politici sudova za ovo krivično delo, ali se ona na osnovu dostupnih podataka čini kao relativno blaga, što treba tumačiti kao odgovor na strogu kaznenu politiku zakonodavca.

5. ODNOS KAZNE NE POLITIKE SUDOVA I KAZNE NE POLITIKE ZAKONODAVCA ZA KRIVIČNA DELA ZLOUPOTREBE DROGA

Sudovi u Srbiji u poslednje vreme često trpe kritiku zbog navodne blage kaznene politike, što se najčešće argumentuje velikim brojem kazni izrečenih blizu zakonskog minimuma, čestim ublažavanjem kazni i velikim procentom izrečenih uslovnih osuda. To s druge strane dovodi do sve prisutnije težnje, naročito kod političkih činilaca (Soković, 2012: 199), a pod njihovim uticajem i sudskih, da se udovolji stavovima javnog mnjenja koje prema blagoj kaznenoj politici (po njihovom mišljenju), ima uglavnom negativan stav. Opšte je poznato da su stavovi javnog mnjenja po pitanju kažnjavanja učinilaca krivičnih dela i kaznene politike, čak i onda kad ih moguće realno sagledati, po pravilu veoma represivni. S obzirom da su u osnovi bazirani na opravdanom strahu građana od kriminaliteta oni su veoma pogodni za različite manipulacije (Ćirić, 2012: 23). Tome često doprinose i sredstva javnog informisanja koja ponekad senzacionalistički izveštavaju o pojedinim slučajevima i utiču na formiranje izrazito represivnih stavova javnog mnjenja. S druge strane, težnja da se po svaku cenu udovolji stavovima javnog mnjenja, zarad određenih političkih interesa, često dovodi do neopravdanog pooštavanja kaznene politike (Soković, 2011: 2016).

Opšte je poznato da je kaznena politika sudova tesno vezana za kaznenu politiku zakonodavca i da često predstavlja odgovor na kaznenu politiku zakonodavca odnosno njen korektiv. Sudovi su ponekad u poziciji da moraju da ispravljaju propuste zakonodavca ili da ublažavaju promašaje njegove kaznene politike (Ćirić, 2001: 75–78). Za kaznenu politiku zakonodavca u našoj zemlji može se reći da je u poslednje vreme često nedosledna, neujednačena po oblastima, ponekad u funkciji dnevno političkih ciljeva. Izmene zakona su često parcijalne, ishitrene, gotovo isključivo u okviru posebnog dela, i najčešće se svode na nove inkriminacije ili nove, po pravilu strožije kazne za već postojeće inkriminacije koje često nisu usklađene sa ostalim odredbama KZ. Tako dolazi do nelogičnih pa i nepravdebnih situacija koje onda sudovi moraju da koriguju svojom kaznenom politikom (Đorđević, 2018: 166). Međutim, sve češće se dešava da zakonodavac svesno pojedinim svojim odredbama onemogućava sudove da u značajnijoj meri vrše ti svoju korektivnu funkciju kad je kaznena politika u pitanju. Takva je situacija, na primer, sa već pomenutim odredbama o zabrani ublažavanja kazne koje postoje u Krivičnom zakoniku i Zakonu o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima koje ne samo što smanjuju manevarski prostor suda u pojedinim situacijama, nego i narušavaju postojeće odnose između propisnih kazni za pojedina krivična dela i time dovode do nelogičnih i nepravdebnih situacija.

Tako, na primer, učinilac krivičnog dela neovlašćene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga (član 146, stav 1. KZ), može biti kažnjen najmanje tri godine zatvora, čak i ako je delo ostalo u pokušaju, ili je u pitanju samo pomaganje ili je učinilac bitno smanjeno uračunljiv, pa čak i ako je u pitanju sticaj više okolnosti koje mogu dovesti do ublažavanja kazne, jer kod ovog dela ublažavanje nije dozvoljeno. Istom minimalnom kaznom može biti kažnjen učinilac krivičnog dela ubistva ili krivičnog dela terorizma (kod kojih je ublažavanje moguće, naravno uz postojanje traženih uslova).

Ovakve nelogične situacije do kojih može da dovede primena odredaba o ublažavanju odnosno zabrani ublažavanja kazne za pojedina krivična dela ponekad u praksi mogu da navedu sud da, rukovodeći se načelom pravičnosti, izlaz iz situacije potraži u promeni pravne kvalifikacije dela (Stojanović 1, 2012: 10), procenjujući da je manja greška neopravdano odrediti blažu pravnu kvalifikaciju dela, nego učiniocu izreći nepravično visoku kaznu za delo koje je zaista učinio. Izbor pravne kvalifikacije dela, kao svojevrsni način sprovođenja kaznene politike sudova može da dođe do izražaja i u situacijama kad postoji izvesno preklapanje između pojedinih inkriminacija, pa sudovi izborom odgovarajuće pravne kvalifikacije "pokrivaju" krivičnu sankciju koju smatraju adekvatnom za dati slučaj (Stojanović 2, 2012: 4). Iako se ovakvo postupanje sudova ne može smatrati opravdanim čini se da deo krivice snosi i zakonodavac koji sve češće uvodi nove inkriminacije koje se jednim, većim ili manjim delom preklapaju sa već postojećim, i na taj način omogućava sudovima da postupaju na ovakav način. Čini nam se da je jedna ovakva situacija prisutna i kad su u pitanju posmatrana krivična dela zloupotrebe droga. Krivična dela neovlašćene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga i neovlašćenog držanja opojnih droga nisu dovoljno precizno razgraničena (Đorđević, Kolarić, 2020: 154). To nije učinjeno ni prilikom uvođenja ovog drugog krivičnog dela u KZ 2009. godine, ni prilikom njihovih kasnijih izmena 2012. i 2019. godine (Delić, 2019: 82). Imajući u vidu veoma stroge zaprećene kazne za krivično delo neovlašćene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga i zabranu ublažavanja kazne za neke njegove oblike, stiče se utisak da su sudovi ponekad kad su u pitanju lakši slučajevi ovog krivičnog dela, u nemogućnosti da odmere adekvatni kaznu koja će odgovarati težini samog dela i ličnosti učinioca svesno vršili svojevrsnu "prekvalifikaciju" dela u neovlašćeno držanje opojnih droga kao znatno lakše krivično delo. U prilog ovoj pretpostavci govore i podaci o kretanju broja ova dva krivična dela (Tabela 1), o čemu je već bilo reči u prethodnom izlaganju.

ZAKLJUČAK

Zvanične statistike o stanju kriminaliteta u našoj zemlji u poređenju sa drugim, naročito evropskim zemljama, govore o tome da stanje kriminaliteta u Srbiji "nije ni alarmantno, ni idilično", što znači da nema mesta panici i preduzimanju ishitrenih mera, ali ni umanjivanju razmera ovog društvenog zla (Ignjatović, 2013: 186). Ovaj podatak uz često konstatovanu činjenicu da je naše krivično zakonodavstvo po propisanim kaznama među najstrožijim u Evropi (Stojanović 2, 2012: 5), daje osnova za uverenje da je kaznena reakcija na kriminalitet u Srbiji adekvatna i primerena strukturi i obimu kriminaliteta u našoj zemlji.

Što se tiče kaznene politike sudova u Srbiji, o kojoj je u ovom radu takođe bilo reči, kreće se u okvirima koje joj nameće kaznena politika zakonodavca koristeći pritom raspoloživi sistem krivičnih sankcija i pojedine institute koji omogućavaju njegovu primenu. Sudovi su slobodni da u tom prostoru kreiraju određenu kaznenu politiku za koju smatraju da je adekvatna i da odgovara potrebama društva u određenom momentu, a sve u cilju suzbijanja kriminaliteta i zaštite onih društvenih vrednosti koje se zaštićuju krivičnim zakonodavstvom (Milutinović, 1984: 111).

Međutim, primetna je tendencija, ne samo u našem, nego i u uporednom krivičnom zakonodavstvu, da se taj slobodni prostor koji sudovi imaju na raspolaganju što više ograniči i suzi. U našem zakonodavstvu ta se pojava ogleda u čestom usitnjavanju krivičnih dela kroz uvođenje novih krivičnih dela koja u stvari predstavljaju samo posebne oblike već postojećih, ograničavanju primene pojedinih opštih instituta

krivičnog prava i dr. čime se sužava manevarski prostor suda prilikom odmeravanja kazne. Ova pojava u suštini odražava odnos između zakonodavne i sudske vlasti u kome ova prva, i pored nedvosmislenog proklamovanja podele vlasti i nezavisnosti sudstva, teži da ovu drugu što je moguće više ograniči, izražavajući time i izvestan stepen nepoverenja prema njoj (Đorđević, 2018: 171).

Ovakvi generalni zaključci prisutni su i kad je u pitanju kaznena politika za krivična dela zloupotrebe droga o kojima je u ovom radu bilo reči. Problemi koji se javljaju kad su ova dela u pitanju svode se na neprecizno formulisane inkriminacije (Delić, 2019: 83), veoma stroge propisane kazne i naročito na zabranu ublažavanja kazne sa svim negativnim efektima o kojima je bilo reči. To dovodi do šablonskog odmeravanja kazne za najteže krivično delo i čestih prekvalifikacija u cilju iznalaženja adekvatnijeg rešenja.

Zbog toga bi se prvi i najvažniji zaključak kad je u pitanju kaznena politika sudova odnosio na zakonodavne okvire koje stoje na raspolaganju sudovima prilikom odmeravanja kazni koji neće sudovima predstavljati dodatni problem prilikom izbora adekvatne krivične sankcije. Drugi važan preduslov za sprovođenje izbalansirane i dosledne kaznene politike sudova jeste postojanje raznovrsnog, razgranatog i funkcionalnog sistema krivičnih sankcija. Ispunjavanje ovih preduslova treba da predstavlja osnov na kome će se izgrađivati jedna stabilna i kontinuirana kaznena politika sudova u Srbiji.

LITERATURA

1. Delibašić, V. (2019). Opojna droga, objekt radnje krivičnog dela ili lek. U: Stevanović, I. & Vujičić, N. (Ur.) *Kazneno pravo i medicina*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, pp. 351–362.
2. Delić, N. (2019). Odredbe čl. 246, 246a i 247 Krivičnog zakonika Srbije u svetlu najnovijih izmena i dopuna. *Pravni život*, 68(9), 81–110.
3. Delić, N. (2010). Zabrana (isključenje) ublažavanja kazne u određenim slučajevima. U: Ignjatović, Đ. (ed.) *Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja – IV deo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, pp. 177–195.
4. Ćirić, J., Đorđević, Đ. i Sepi, R. (2006). *Kaznena politika sudova u Srbiji*. Beograd: Centar za mir i demokratiju.
5. Ćirić, J. (2001). *Društveni uticaji na kaznenu politiku sudova*. Beograd: Institut za uporedno pravo i Vojnoizdavački zavod.
6. Ćirić, J. (2012). Egzemplarno kažnjavanje, *Crimen*, 3(1), 21–38.
7. Đorđević, Đ. (2010). Nova rešenja o ublažavanju kazne u KZ Srbije. *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 3, 161–172.
8. Đorđević, Đ. (2018). Kaznena politika sudova u Srbiji – izazovi i mehanizmi unapređenja, u publikaciji. U: S. Bejatović (Ur.), *Organizacija pravosuđa i efikasnost sudske zaštite (evropski standardi i stanje u Srbiji) – krivičnopravni aspekt*. Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.
9. Đorđević, Đ., & Kolarić, D. (2020). *Krivično parvo – posebni deo*. Beograd: Kriminalističko-policijski univerzitet.
10. Đorđević, M., & Đorđević, Đ. (2020). *Krivično pravo sa osnovama privrednoprestupnog i prekršajnog prava*, deseto izdanje. Beograd: Projuris.
11. Ignjatović, Đ. (2013). *Komparacija kriminaliteta i kaznene reakcije: Srbija – Evropa*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta.

12. Lazarević, J. (2013). Zabrana ublažavanja kazne – da li ne. U: *Nova rešenja u kaznenom zakonodavstvu Srbije i njihova praktična primena*. Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu i Intermex, pp. 421–423.
13. Milutinović, M. (1984). *Kriminalna politika*. Beograd: Savremena administracija.
14. Radulović, Lj. (1999). *Kriminalna politika (politika suzbijanja kriminaliteta)*. Beograd: Savet projekta Konstituisanje Srbije kao pravne države: Centar za publikacije Pravnog fakulteta Univerziteta.
15. Ristivojević, B. (2012). Aktuelna pitanja sadašnjeg stanja materijalnog krivičnog zakonodavstva Srbije. U: *Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva (normativni i praktični aspekt)*. Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu i Intermex, pp. 42–68.
16. Soković, S. (2011). Savremene globalne tendencije u kontroli kriminaliteta (karakteristike, perspektive i osvrt na domaće prilike). *Crimen*, 2, 212–226.
17. Soković, S. (2012). Savremena kaznena politika-globalne tendencije i perspektive. U: *Kaznena politika (raskol između zakona i njegove primjene)*. Istočno Sarajevo: Ministarstvo pravde Republike Srpske, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, str. 195–210.
18. Stojanović, Z. (2012). Kaznena politika: raskol između zakona i njegove primene. U: *Kaznena politika (raskol između zakona i njegove primjene)*. Istočno Sarajevo: Ministarstvo pravde Republike Srpske, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, str. 7–22.
19. Stojanović, Z. (2012). Kaznena politika u Srbiji: sukob zakonodavca i sudske prakse. U: Ignjatović, Đ. (ed.), *Kaznena reakcija u Srbiji – II deo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, pp. 1–17.
20. Šantrić, J. (2009). *Krivično pravo i zdravlje*. Beograd: Zadužbina Andrejević.

Dorđe Dorđević, PhD

Full professor, University of Criminal Investigation and Police Studies, Belgrade, Serbia

PENAL POLICY FOR CRIMINAL OFFENCES OF DRUG ABUSE

Criminal law provisions that incriminate drug abuse have often been the subject of amendments to the Serbian Criminal Code, which has been amended a total of seven times since its enactment in 2005. Most of these changes, whether they referred to the conditions for the existence of certain forms of these offences, on their penalties or to the possibility of their imposition, were in line with the increasingly strict penal policy of the legislator when it comes to these criminal offences. At the same time, the process of tightening the penal policy of the courts for these acts took place, which was partly conditioned by the narrowing of the legal possibilities for sentencing, has led, on the other hand, to problems in applying the principle of individualization of punishment. This paper discusses the advantages and disadvantages of such approach and the effects that have been achieved in the field of combating this type of crime.

Keywords: Criminal Offence / Criminal Code / Illegal Drugs / Criminal Sanctions / Determination of Sentence / Mitigation of Penalty / Penal Policy

**SUZBIJANJE ZLOUPOTREBE OPOJNIH DROGA
U KRIVIČNOM PRAVU SRBIJE**
- osvrt na Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika
iz 2019. godine -

Prof. dr Dragana KOLARIĆ*

Zloupotreba opojnih droga i psihotropnih supstanci predstavlja oblik kriminaliteta za čije suzbijanje su zainteresovane sve zemlje sveta. Radi se o globalnoj pretnji sa teškim posledicama koje pogađaju kako građane, tako i društvo u celini. Na međunarodnom i nacionalnom planu se preduzima niz mera i aktivnosti uperenih na suzbijanje ove pojave. Radi se o problemu koji zahteva multidisciplinarni pristup. Ovom prilikom se nećemo baviti merama prevencije već ćemo pojavu posmatrati kroz prizmu krivičnog prava. Naše krivično pravo, od početka XX veka, odlikuje dinamična faza. U toj dinamici koja prati krivično zakonodavstvo značajno mesto zauzima reforma krivičnih dela u vezi sa zloupotrebom opojnih droga. Ako hronološki pogledamo izmene i dopune krivičnog zakonodavstva uočićemo skoro dve decenije traganja za adekvatnim rešenjima u ovoj oblasti. Autor analizira te izmene i dopune sa posebnim apostrofom na Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 2019. godine i nastoji da dođe do odgovora na pitanje da li je sadašnje stanje odredbi, pre svega, člana 246 i 246a prihvatljivo i da li su sada prevaziđeni problemi identifikovani u sudskoj praksi ili bar smanjeni. U odgovarajućim delovima rada autor se osvrće i na aktuelne pravce razvoja suprotstavljanja zloupotrebi opojnih droga u drugim zemljama. Na kraju rada, kao što se to i očekuje, dati su predlozi de lege ferenda, kao i opažanja autora u vezi sa poteškoćama i preprekama koje stoje na putu suzbijanja zloupotrebe opojnih droga.

KLJUČNE REČI: *krivični zakonik / suzbijanje / opojne droge / proizvodnja i stavljanje u promet / neovlašćeno držanje / manja količina / sopstvena upotreba / velika količina*

* Redovni profesor, Kriminalističko-policijski univerzitet i sudija Ustavnog suda Republike Srbije.
E-mail: dragana.kolaric@kpu.edu.rs, draganakolaric.kpa@gmail.com

UVODNE NAPOMENE

Upotreba opojnih droga i psihotropnih supstanci je problem koji postoji u celom svetu. Na našem kontinentu problem dobija nove dimenzije sa osnivanjem i razvojem procesa integracije u EU. Otvorene granice dozvoljavaju lakše kretanje ljudi i kapitala, ali dovode i do pojave novih bezbedonosnih pretnji. Proces globalizacije na tlu Evrope ima dvostruke negativne efekte. Prvi su objektivne prirode i povezani sa činjenicom da jedna valuta i otvorene granice dovode do sve većih mogućnosti za zloupotrebe pa i u oblasti zloupotrebe opojnih droga. Sa druge strane, imamo često korišćenje krivičnog prava koje prestaje da bude supsidijarnog karaktera i vraća se tome da bude prima ratio socijalne politike, jedna vrsta iluzorne panaceje koja se hoće suprostaviti i pomoću nje rešiti sasvim različiti problemi (Moccia, 2013 prema Stojanović, Kolarić, 2015).

U novom okruženju zakonodavna aktivnost se povećava, usvajaju se brojni međunarodni instrumenti koji, između ostalog, podrazumevaju i progresivnu putanju prava EU. Najvažnija konvencija u ovoj oblasti jeste Konvencija Ujedinjenih nacija protiv nezakonitog prometa opojnim drogama i psihotropnim supstancama, usvojena u Beču 1988. godine.¹ Naročito je značajan član 3. ove konvencije koji predviđa određene radnje koje bi trebalo inkriminisati. Za ovu oblast važna je i Jedinstvena konvencija o opojnim drogama iz 1961. godine, ratifikovana 1964. godine², kao i Konvencija o psihotropnim supstancama iz 1971. godine.³

Na ovom mestu bitno je pomenuti i Okvirnu odluku EU⁴ čije su odredbe uticale na izmene i dopune Krivičnog zakonika 2019. godine. Ona nam je interesantna jer ne predviđa obavezu ili preporuku da se inkriminiše držanje opojne droge radi sopstvene upotrebe što nije promenilo stav našeg zakonodavca, ali je uticala na zakonopisca, kao što ćemo kasnije videti, u delu odredbi koje propisuju nove teže oblike.

Nema sumnje da je veći broj razloga išao u prilog tome da je neophodno da se preispitaju krivična dela u vezi sa opojnim drogama. Ali postavlja se pitanje u kom pravcu je trebalo koračati? Da li su jednostavnije bile za primenu odredbe koje su postojale pre izmena iz 2009. godine. Naime, tada je postojao privilegovani oblik dela iz člana 246 koji se sastojao u držanju opojne droge i onda kada ona nije namenjena prodaji čime je inkriminisano i držanje radi sopstvene upotrebe. Taj stav 3 člana 246 se nije promenio stupanjem na snagu novog Krivičnog zakonika 2006. tj. zadržan je u identičnom obliku kao što je izgledao u Zakonu o izmenama i dopunama Krivičnog zakona iz 2003. godine (ko neovlašćeno drži supstance ili preparate koji su proglašeni za opojne droge). Unošenje, ZID KZ-om iz 2009, u biće krivičnog dela elemenata „u manjoj količini i za sopstvenu upotrebu“ (član 246a) samo je stvorilo određene dileme i dovelo do neujednačenog postupanja sudske prakse. Da li je danas kada imamo novi stav 2 člana 246a koji se sastoji u neovlašćenom držanju u velikoj količini supstanci ili preparata koji su proglašeni za opojne droge prevaziđen problem ili je, naprotiv, otvoreno još niz pitanja? U sudskoj praksi se mogu čuti i predlozi da bi najbolje bilo vraćanje na period pre 2003, dok još nije uveden ni privilegovani oblik iz stava 3 člana 246. Za takav korak treba da postoji politička spremnost i svest pripadnika društvene

¹ „Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori“, br. 14/90.

² „Službeni list SFRJ“ – dodatak, br. 2/64.

³ „Službeni list SFRJ“, br. 40/73.

⁴ COUNCIL FRAMEWORK DECISION 2004/757/JHA of 25 October 2004 laying down minimum provisions on the constituent elements of criminal acts and penalties in the field of illicit drug trafficking.

zajednice da se suzbijanje neovlašćenog korišćenja i zloupotrebe opojnih droga ne postiže na način na koji je zakonodavac delovao sa skoro celokupnim ZID KZ iz 2009. godine gledajući na građane kao na „neprijatelje koje treba neutralisati“ (Kolarić, 2016).

1. DVE DECENIJE REFORMI KRIVIČNOG PRAVA U OBLASTI SUZBIJANJA OPOJNIH DROGA

Svima je jasno da zakonodavac prilikom donošenja i uobličavanja nekog zakonskog teksta ne može da anticipira sve buduće probleme i predvidi nove pojavne oblike kriminaliteta. Ali kod suzbijanja zloupotrebe opojnih droga se, u principu, i ne radi o novim pojavnim oblicima kriminaliteta jer su oni poznati još od davnina ali su se, sa druge strane, iznedrili problemi u primeni tih odredbi. Stoga je jasno da glavne razloge za izmene prepoznamo u poteškoćama za primenu tih normi u sudskoj praksi. Time se dovodi u pitanje normativno uobličavanje i nomotehnika zakonodavca.

Ukratko, Krivični zakon SFRJ iz 1976. godine je sistematizovao ova krivična dela u dva člana: neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga (član 245) i omogućavanje uživanja opojnih droga (član 246). Osnovni oblik krivičnog dela neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga činio je onaj ko neovlašćeno proizvodi, prerađuje, prodaje ili nudi na prodaju, ili radi prodaje kupuje, drži ili prenosi, ili posreduje u prodaji ili kupovini, ili na drugi način neovlašćeno stavlja u promet supstancije ili preparate koji su proglašeni za opojne droge (stav 1). Teži oblik je postojao ako je delo iz stava 1 ovog člana izvršilo više lica koja su se udružila za vršenje tih dela, ili je učinilac ovog dela organizovao mrežu preprodavaca ili posrednika (stav 2). Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakona SFRJ iz 1990. godine propisan je novi oblik koji je činio onaj ko neovlašćeno pravi, nabavlja, poseduje ili daje na upotrebu opremu, materijal ili supstancije za koje zna da su namenjene za proizvodnju opojnih droga.⁵

Od 2003. godine uočavaju se intenzivniji naponi zakonodavca usmereni na efikasnije suzbijanje zloupotreba opojnih droga. No, da li je to postignuto? Naime, Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakona SRJ iz 2003. godine⁶ prvi put se inkriminiše držanje opojne droge i onda kada ona nije namenjena prodaji, odnosno stavljanje u promet na drugi način, čime je inkriminisano i držanje radi sopstvene upotrebe (ko neovlašćeno drži supstancije ili preparate koji su proglašeni za opojne droge, stav 3 člana 245).⁷ Iz tih razloga je promenjen i naziv dela u neovlašćena proizvodnja, držanje i stavljanje u promet opojnih droga. Ovaj oblik je i pored najbolje namere zakonodavca izazivao izvesne dileme. Naime, radnju izvršenja ovog oblika predstavljalo je svako neovlašćeno držanje supstance ili preparata koji su proglašeni za opojne droge, osim u slučaju kada se droga drži radi prodaje. S jedne strane, ovaj oblik obuhvatao je i držanje droge radi sopstvene upotrebe, pa se na taj način inkriminisa narkomanija, dok se, s druge strane, ovaj oblik primenjivao i onda kada se radilo o ozbiljnim trgovcima opojnom drogom, tj. kada je bila reč o delu iz člana 246 stav 1, ali se zbog problema u dokazivanju namere da se droga drži u cilju prodaje, delo kvalifikovalo kao privilegovani

⁵ „Službeni list SFRJ“, br. 44/76, 36/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54/90 i „Službeni list SRJ“, br. 35/92, 16/93, 31/93, 37/93, 41/93, 50/93, 24/94, 61/2001.

⁶ „Službeni glasnik RS“, br. 39/2003. Tada je promenjen i naziv iz Krivični zakon SRJ u Osnovni krivični zakon.

⁷ Kod ovog oblika držanje je moralo biti za sopstvenu upotrebu, jer bi se u suprotnom radilo o nekom obliku krivičnog dela iz stava 1 člana 246. Takođe, radnja neovlašćenog držanja opojnih droga je konzumirana radnjom krivičnog dela neovlašćenog stavljanja u promet opojnih droga iz člana 246 stav 1, jer se promet ne može obaviti ako se droga istovremeno i ne drži, pa optuženi ne može biti oglašen krivim i za stav 3 i za stav 1 člana 246 (Presuda Vrhovnog suda Srbije KŽ. 843/06 od 13. maja 2006. godin).

oblik. To je, u stvari, svojevremeno i bio osnovni razlog uvođenja ovog oblika (Stojanović, 2018). Za njega je bila zaprećena i znatno blaža kazna tj. novčana kazna ili zatvor do tri godine. Stav 1 i stav 2 su, izmenama iz 2003, ostali nepromenjeni u delu dispozicije a u delu sankcije su bile propisane znatno oštrije kazne. Za stav 1 kazna zatvora najmanje pet godina, dok je za stav 2 bio propisan zatvor najmanje sedam godina. Nekadašnji stav 3 je postao stav 4 i za njega je bila zaprećena kazna zatvora od šest meseci do pet godina (ko neovlašćeno pravi, nabavlja, poseduje ili daje na upotrebu opremu, materijal ili supstancije za koje zna da su namenjene za proizvodnju opojnih droga).

Stupanjem na snagu Krivičnog zakonika Srbije krivična dela u vezi sa zloupotrebom opojnih droga su sitematizovana u grupu krivičnih dela protiv zdravlja ljudi. Krivično delo neovlašćena proizvodnja, držanje i stavljanje u promet opojnih droga je u novom zakonodavstvu našlo svoje mesto u članu 246, dok je omogućavanje uživanja opojnih droga regulisano članom 247. Osnovni oblik dela neovlašćena proizvodnja, držanje i stavljanje u promet opojnih droga (stav 1), kao i teži (stav 2) i privilegovani (stav 3) nisu se menjali ali je zakonodavac u skladu sa tadašnjom opštom orijentacijom koja je bila na liniji slabljenja krivičnogprave represije (Kolarić, 2019) propisao blaže kazne. Dodati su novi stavovi 4 i 5, tj. predviđena je mogućnost oslobođenja od kazne učinioca krivičnog dela iz stava 3 ukoliko je opojnu drogu držao za sopstvenu upotrebu, i takođe, novo je bilo i propisivanje mogućnosti oslobođenja od kazne za učinioca krivičnog dela iz stava 1 do 3 ako otkrije od koga nabavlja opojnu drogu.

Probleme koje smo pomenuli u vezi sa primenom člana 246, a o kojima ćemo detaljnije u kasnijim delovima rada, zakonodavac je pokušao da reši Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 2009. godine⁸ i to brisanjem privilegovanog oblika krivičnog dela iz stava 3 člana 246 i uvođenjem novog, samostalnog krivičnog dela neovlašćeno držanje opojnih droga (član 246a). To je, međutim, naročito na početku primene, dovelo do lutanja sudske prakse i pogrešnih odluka u smislu da je izvršena potpuna dekriminalizacija držanja opojnih droga. Posle intervencije Vrhovnog kasacionog suda (Kzz 133/10 i Kzz 153/10) u sudskoj praksi je došlo do prihvatanja stava da se ne radi o potpunoj dekriminalizaciji već samo o sužavanju kriminalne zone. ZID KZ iz 2009. godine neovlašćeno držanje opojnih droga inkriminiše kao krivično delo, ali ne svako neovlašćeno držanje opojne droge kao što je bio slučaj sa krivičnim delom iz člana 246 stav 3 KZ, već samo držanje droge za sopstvene potrebe i u manjoj količini. Izvan toga neovlašćeno držanje opojne droge iz bilo kojeg drugog razloga više nije bilo krivično delo, te je u tom smislu novi krivični zakon bio blaži od ranijeg zakona (Stojanović, Kolarić, 2020).

I konačno, Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 2019. godine⁹ uvodi novi oblik krivičnog dela iz člana 246a koji se sastoji u neovlašćenom držanju u velikoj količini supstanci ili preparata koji su proglašeni za opojne droge (stav 2). U sudskoj praksi su se pojavile mnogobrojne sporne situacije te novi oblik ima za cilj ujednačavanje iste, kako se navodi u obrazloženju predloga Zakona. Takođe, rezultat izmena iz 2019. je i usaglašavanje sa Okvirnom odlukom EU¹⁰ pa su propisani novi kvalifikovani oblici koji postoje ako neko prodaje, nudi na prodaju ili bez naknade radi daljeg stavljanja u promet daje opojne droge maloletnom licu, duševno bolesnom licu, licu koje je privremeno duševno poremećeno, licu koje je teže duševno zaostalo ili licu koje se leči od zavisnosti

⁸ „Službeni glasnik RS”, br. 72/2009.

⁹ „Službeni glasnik RS”, br. 35/2019.

¹⁰ *COUNCIL FRAMEWORK DECISION 2004/757/JHA* of 25 October 2004 laying down minimum provisions on the constituent elements of criminal acts and penalties in the field of illicit drug trafficking.

od opojnih droga, ili ako stavlja u promet opojnu drogu pomešanu sa supstancom koja može dovesti do teškog narušavanja zdravlja, ili ko izvrši delo iz stava 1 ovog člana u ustanovi obrazovanja i vaspitanja ili u njenoj neposrednoj blizini ili ustanovi za izvršenje krivičnih sankcija ili u javnom lokalu ili na javnoj priredbi, ili ako delo iz stava 1 i 2 ovog člana učini službeno lice, lekar, socijalni radnik, sveštenik ili lice zaposleno u ustanovi obrazovanja i vaspitanja, iskorišćavanjem svog položaja ili ko za izvršenje tog dela koristi maloletno lice.

2. PROBLEMI U VEZI SA ODREĐIVANJEM POJMA OPOJNIH DROGA U KRIVIČNOPRAVNOM SMISLU

Prema članu 112 stav 15 Krivičnog zakonika opojnim drogama smatraju se supstance i preparati koji su zakonom i drugim propisom zasnovanim na zakonu proglašeni za opojne droge i ostale psihoaktivne kontrolisane supstance. Zakon o psihoaktivnim kontrolisanim supstancama¹¹ pod psihoaktivnim kontrolisanim supstancama podrazumeva: 1) opojne droge, odnosno narkotike; 2) psihotropne supstance; 3) proizvode biološkog porekla koji imaju psihoaktivno dejstvo; 4) druge psihoaktivne kontrolisane supstance. Na osnovu Zakona o psihoaktivnim kontrolisanim supstancama, pod opojnom drogom se podrazumeva svaka supstanca biološkog, odnosno sintetičkog porekla, koja se nalazi na Spisku psihoaktivnih kontrolisanih supstanci, u skladu sa Jedinstvenom konvencijom o opojnim drogama, odnosno supstanca koja deluje primarno na centralni nervni sistem smanjujući osećaj bola, izazivajući pospanost ili budnost, halucinacije, smetnje u motornim funkcijama kao i druge patološke ili funkcionalne promene centralnog nervnog sistema. Kako se prema članu 112 stav 15, pod opojnim drogama podrazumevaju i ostale psihoaktivne kontrolisane supstance, treba istaći da tu prema Zakonu o psihoaktivnim kontrolisanim supstancama spadaju: a) psihotropne supstance, pod kojima se podrazumeva svaka supstanca biološkog odnosno sintetičkog porekla koja se nalazi na Spisku, u skladu sa Konvencijom o psihotropnim supstancama, odnosno supstanca koja deluje primarno na centralni nervni sistem i menja moždane funkcije, zbog čega se menjaju percepcija, raspoloženje, svest i ponašanje, b) proizvodi biološkog porekla koji imaju psihoaktivno dejstvo; i c) druge psihoaktivne kontrolisane supstance.

Danas više nema dileme da se pod opojnim drogama podrazumevaju i ostale psihoaktivne kontrolisane supstance. To decidno proizilazi iz autentičnog tumačenja datog u članu 112 stav 15 Krivičnog zakonika. Međutim, u jednom periodu, do stupanja na snagu Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 2012. imali smo situaciju koja je bila sporna i u teoriji i u praksi.

Naime, stupanjem na snagu Zakona o psihoaktivnim kontrolisanim supstancama prestao je da važi Zakon o proizvodnji i prometu opojnih droga¹² koji je određivao da se pod opojnim drogama smatraju supstance prirodnog ili sintetičkog porekla čijom se upotrebom mogu stvoriti stanja zavisnosti koja mogu da izazovu oštećenja zdravlja ili na drugi način ugroze ljudski integritet u fizičkom, psihičkom ili socijalnom smislu, kao i da se pod opojnim drogama smatraju i psihotropne supstance. Zbog toga je je odredba stava 15 člana 112 pre ZID KZ i 2012. glasila: „Opojnim drogama smatraju se supstance i preparati koji su propisima zasnovanim na zakonu proglašeni za opojne droge.“ Kako su

¹¹ „Službeni glasnik RS”, br. 99/2010. 57/2018.

¹² „Službeni list SRJ”, br. 46/96.

se pod tim pojmom podrazumevale i psihotropne supstance primena ove odredbe u sudskoj praksi nije izazivala dileme.

Međutim, novi Zakon o psihoaktivnim kontrolisanim supstancama pojam opojne droge (član 3 stav 1) i pojam psihotropne supstance (član 3 stav 2) odvaja i posebno ih definiše. Stoga, autentično tumačenje iz člana 112 stav 15 postaje usko, i otvara put za diskusiju da li je moguća primena i drugih vrsta tumačenja, pre svega teleološkog koje bi pošlo od svrhe/*ratio legis* odredaba člana 246, 246a i 247, koja bi u konkretnom slučaju dovela do toga da se i psihotropne supstance smatraju opojnim drogama.

Po tom pitanju ni krivičnopravna teorija ni sudska praksa nije imala jedinstveni stav. Apelacioni sud u Beogradu ističe da nakon što je prestao da važi Zakon o proizvodnji i prometu opojnih droga i stupio na snagu novi Zakon o psihoaktivnim kontrolisanim supstancama krivično delo neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga iz člana 246 stav 1 Krivičnog zakonika postoji samo ako je objekat radnje opojna droga, a ne i psihotropna supstanca (Kž. br. 5528/2011 od 27.12.2011). Podršku ovom stavu pruža i tvrđenje da je u krivičnom pravu najvažnije načelo zakonitosti koje, pored ostalog, sadrži zabranu stvaranja prava putem analogije i da je donošenjem Zakona o psihoaktivnim kontrolisanim supstancama došlo do krivičnopravne dekriminalizacije zloupotreba koje se odnose na psihotropne supstance (Delibašić, 2014: 26–27).

Suprotno tome, nailazimo na mišljenje da zakonodavac 2012. godine nije trebao da se umeša u određenje opojnih droga jer je to namerno ostavljeno „zavisnim od podzakonskih akata“. Naime, kako se dalje ističe, inventivnost i brzina proizvođača opojnih droga je toliko velika da nema potrebe da se zakonodavac upušta u trku sa njima već treba da ostavi prostor u kojem mu pomaže upravni postupak, koji ima odgovarajuće „brzinske“ karakteristike (ministar nadležan za poslove zdravlja donosi, po potrebi, odgovarajući podzakonski akt u kojem određuje šta se smatra „opojnom drogom“). Stoga, nema nikakve prepreke da se po rešenju, pre ZID KZ/2012, iz člana 112, da se i „psihoaktivne kontrolisane supstance“ smatraju „opojnim drogama“ (Ristivojević, 2012: 180). Kriminalnopolitička neprihvatljivost stava da inkriminacije iz člana 246, 246a i 247 ne obuhvataju i psihotropne supstance zastupa se i argumentima zasnovanim na istorijsko-subjektivnom (volji zakonodavca) i teleološkom tumačenju (Stojanović, 2018: 421).

Viši sud u Valjevu je, prateći prethodno zauzeto stanovište Apelacionog suda, doneo oslobađajuću presudu u predmetu K.br. 30/12, od 30.05.2012. godine. Naime, okrivljeni, inače prethodno dva puta pravnosnažno osuđivan uslovnim osudama za neovlašćeno držanje opojnih droga (2008. i 2011. godine), oslobođen je od optužbe da je u periodu od kraja jula 2011. do 05.08.2011. godine, učinio krivično delo neovlašćenog prometa opojnim drogama, za koje ga je optužbom teretilo Više javno tužilaštvo u Valjevu. Naime, policija je kod istog, pretresom stana i drugih prostorija, pronašla 37,33 grama psihotropne supstance „amfetamina“. Isti je bio u pritvoru do donošenja prvostepene oslobađajuće presude (od 05.08.2011. do 30.05.2012. godine). U sudskom postupku, a nakon sprovedenog glavnog pretresa sud je zaključio da je okrivljeni „amfetamin“ nabavljao i prodavao u cilju nabavljanja novčanih sredstava potrebnih za dalju nabavku te psihotropne supstance radi sopstvene upotrebe i dalje prodaje. Sud je naložio i veštačenje gde je od strane sudskog veštaka, specijaliste kliničke farmakologije, dat nalaz i mišljenje da je „amfetamin“ psihotropna supstanca i po psihostimulativnom dejstvu nema bitne razlike između njega i „kokaina“ kao opojne droge. Nalaz i mišljenje sudskog veštaka sud je prihvatio kao stručan, jasan i dat po pravilima nauke i struke, i isti je uvrstio u dokazni materijal. Međutim, na osnovu prikupljenih dokaza, sud je

polazeći od Zakona o psihoaktivnim kontrolisanim supstancama (koji pravi razliku između opojnih droga i psihotropnih supstanci), Rešenja o utvrđivanju opojnih droga i psihotropnih supstanci koje je donelo Ministarstvo zdravlja (kojim se „amfetamin” svrstava u psihotropne supstance a ne u opojne droge), i Konvencije o psihotropnim supstancama („amfetamin” svrstava u psihotropne supstance) i Krivičnog zakonika (objekat radnje člana 246 je supstanca ili preparat proglašen za opojnu drogu), okrivljenog oslobodio od optužbe na osnovu člana 355 stav 1 ZKP-a (Marković, 2016: 135–136).

Međutim, Apelacioni sud u Beogradu (Kž1 4120/12, od 8.11.2012. godine) preinačio je prvostepenu presudu Višeg suda u Valjevu, pri čemu je optuženog oglasio krivim što je „u periodu od kraja jula 2011. do 05.08.2011. godine, u Valjevu, sposoban da shvati značaj svoga dela i upravlja svojim postupcima, svestan zabranjenosti svog dela čije izvršenje je i hteo, radi prodaje i sopstvene upotrebe neovlašćeno nabavio i držao „amfetamin“ supstancu proglašenu za opojnu drogu, shodno odredbama Zakona o psihoaktivnim kontrolisanim supstancama („Sl. glasnik RS“, br. 99/2010) i Konvencije o psihotropnim supstancama, „Službeni list SFRJ“, br. 40/73, tako što je u Beogradu od njemu znanog lica kupio 60 grama ove opojne droge, za iznos od 150 eura, da bi deo ove nabavljene droge prodavao uživaocima opojnih droga na teritoriji Valjeva, a deo koristio za sopstvene potrebe, što je činio do 05.08.2011. godine, kada mu je ostatak ove droge, koju je neovlašćeno držao kod sebe i u stanu u ukupnoj količini od 37,33 grama, od strane ovlašćenih službenih lica oduzet“, čime je izvršio krivično delo neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga iz člana 246 stav 1 KZ. Apelacioni sud mu je izrekao kaznu zatvora u trajanju od 3 (tri) godine (Marković, 2016: 135–136).

U obrazloženju presude Apelacioni sud je naveo da je prilikom zauzimanja ovakvog stava u donošenju odluke krenuo od člana 1 stava 1 tačke j. Jedinstvene konvenciji o opojnim drogama iz 1961. (koju je naša država ratifikovala 1978 godine), Konvencije o psihotropnim supstancama iz 1971. godine (od naše države ratifikovane 1973. godine), Konvencije Ujedinjenih nacija protiv nezakonitog prometa opojnih droga i psihotropnih supstanci (naša država ratifikovala 1990. godine) i odredbi Zakona o psihoaktivnim kontrolisanim supstancama, iz kojih nesumnjivo proizilazi da je zabranjena i kažnjiva proizvodnja, kako opojnih droga, tako i psihotropnih supstanci, te da se na neovlašćenu proizvodnju psihotropne supstance primenjuju propisi kojima se uređuju ta krivična dela. Kako se navodi „sama činjenica da odredbom člana 246 KZ nije izričito propisano da krivično delo neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga vrši i onaj ko se neovlašćeno bavi proizvodnjom psihotropnih supstanci, ne može biti od uticaja na postojanje ovog krivičnog dela i ne može govoriti u prilog stavu da onaj ko se neovlašćeno bavi proizvodnjom psihotropnih supstanci ne vrši krivično delo iz člana 246 KZ“. Sud se prilikom donošenja ovakve odluke pozvao i na to da je odredbom člana 16 i 194 Ustava RS izričito propisano da svi zakoni i drugi opšti pravni akti doneti u RS moraju biti u saglasnosti sa Ustavom, kao i da potvrđeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava predstavljaju deo pravnog poretka RS, istovremeno nalazeći da KZ, kao propis kojim se uređuju krivična dela, u konkretnom slučaju nije u suprotnosti sa ratifikovanim Konvencijama.

Analizirajući odredbe Ustava kada su u pitanju ratifikovani međunarodni ugovori i njihova primena ukazaćemo na član 16 stav 2 Ustava gde se ističe da opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava i potvrđeni međunarodni ugovori predstavljaju sastavni deo pravnog poretka Republike Srbije i neposredno se primenjuju. Takođe, u istom stavu se navodi da potvrđeni međunarodni ugovori moraju biti u skladu s Ustavom.

Prvo pitanje koje se ovde nameće je da li se ratifikovani ugovori mogu neposredno primeniti i drugo, da li bi takva „evropeizacija“ ugrozila načelo zakonitosti?

Delimo mišljenje da do neposredne primene međunarodnih ugovora može doći samo ako su ispunjena dva kumulativna uslova: da se radi o odredbama sadržanim u potvrđenim međunarodnim ugovorima i da su te odredbe u saglasnosti sa Ustavom (Škulić, 2010). Kako je načelo zakonitosti jedno od krivičnopravnih načela koje Ustav podiže na rang ustavnog načela jasno je da te odredbe moraju da ispunjavaju sve zahteve u pogledu segmenata *praevia*, *stricta*, *scripta* i *certa*. U međunarodnim ugovorima poseban problem predstavlja segment *lex certa*. A sa stanovišta primene odredbi međunarodnih ugovora u nacionalnom zakonodavstvu i taj segment mora biti ispunjen. To je opšteprihvaćeni standard koji sprečava kažnjavanje na osnovu neodređenog zakona što je garancija za ostvarivanje osnovnih sloboda i prava čoveka. Načelo zakonitosti predstavlja branu za primenu i onih odredbi međunarodnih ugovora koje nemaju propisanu kaznu jer je jako važno da se načelo legaliteta poštuje u punom kapacitetu i celokupnom značenju kao jedna od najvažnijih tekovina pravne države.

U kojoj meri se nacionalni sudovi pozivaju na odredbe ratifikovanih međunarodnih ugovora, sa kojima još nije izvršena harmonizacija, nemamo precizan podatak. Činjenica je da se na takve presude nailazi, ali one još uvek predstavljaju izuzetak. Osnovno pitanje na koje treba dati odgovor u takvim slučajevima je da li su takve sudske odluke u suprotnosti sa načelom *nullum crimen nulla poena sine lege* sa njegovim segmentima *praevia*, *stricta*, *scripta* i *certa*?

Postoje dve kategorije presuda. One koje nisu u suprotnosti sa načelom legaliteta ako su ispunjeni uslovi koje smo već pominjali i one koje bi verovatno bile neprihvatljive. U stvari je važno skrenuti pažnju na potrebu razlikovanja dve situacije. Prva prepoznaje prilike u kojima je zbog primene već postojeće inkriminacije u nacionalnom pravu potrebno utvrditi sadržinu određenih pojmova tj. značenje izraza koji su određeni u zakonu ali „omaškom“ zakonodavca koja predstavlja „incident“ nisu u saglasnosti sa međunarodnim i regionalnim izvorima ali i nekim zakonskim i podzakonskim aktima u našoj zemlji. U drugoj situaciji nacionalno zakonodavstvo uopšte ne sadrži određenu inkriminaciju niti ima propisanu kaznu za to ponašanje, pa bi neposredna primena međunarodnih ugovora u takvim situacijama bila vrlo opasna jer takvi izvori nevažavaju ni minimalne standarde u pogledu načela zakonitosti kada je u pitanju uobličavanje krivičnog dela i ne sadrže sankciju već uglavnom samo sintagmu da sankcije moraju biti „delotvorne, proporcionalne i odvraćajuće“. Neposredna primena takvih izvora ne dolazi u obzir.

Na kraju ovog dela želimo da primetimo da i opojne droge i psihotropne supstance objedinjujemo pojmom psihoaktivne kontrolisane supstance. Naime, Zakon o psihoaktivnim kontrolisanim supstancama pod psihoaktivnim kontrolisanim supstancama podrazumeva: 1) opojne droge, odnosno narkotike; 2) psihotropne supstance; 3) proizvode biološkog porekla koji imaju psihoaktivno dejstvo; 4) druge psihoaktivne kontrolisane supstance. Takođe, odredba Krivičnog zakonika u članu 112 stav 15 ističe da se pod opojnim drogama smatraju supstance i preparati koji su zakonom i drugim propisom zasnovanim na zakonu proglašeni za opojne droge i ostale psihoaktivne kontrolisane supstance. Jasno je, dakle, da bi se korišćenjem termina psihoaktivne kontrolisane supstance izbegle nedoumice ali bi to zahtevalo novu reformu Krivičnog zakonika (krivičnih dela, mere bezbednosti, brisanje stava 15 člana 112, itd) i Zakonika o krivičnom postupku. Slažemo se sa mišljenjem da termin opojne droge ima dugu tradiciju u našem krivičnom pravu i da termin psihoaktivna kontrolisana

supstanca ima medicinski prizvuk (Delibašić, 2014: 30) pa bi to bili mogući razlozi za otpor ovakvim izmenama.

3. (NE)OPRAVDANE IZMENE KRIVIČNIH DELA U VEZI OPOJNIH DROGA U ZID KZ IZ 2019.

Najveći broj izmena i dopuna u Zakonu o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika koji je Narodna skupština Republike Srbije usvojila 21. maja 2019. godine (ZID KZ) je na granici jačanja krivično-pravne represije (doživotni zatvor, višestruki povrat, proširivanje zabrane ublažavanja kazne, pooštreni uslovi za primenu uslovne osude, pripremanje krivičnog dela ubistva, napad na advokata, pooštavanje kaznene politike kroz propisane kazne...) što je rezultat opšte društveno-političke klime i oblaka koji možemo nazvati penalni populizam.

Izmene u Opštem delu najčešće nisu izraz preke potrebe jer se u savremenom krivičnom zakonodavstvu retko nailazi na opravdane razloge za njegove promene osim u pogledu malog broja odredbi (sistem krivičnih sankcija). Izmene u Posebnom delu su mnogo češće čak i u zemljama koje su poznate po stabilnom krivičnom zakonodavstvu. Osim promena u pojavnim oblicima kriminaliteta dodatni razlog za to jeste i usaglašavanje s pravom i standardima Evropske unije, kao i sa konvencijama Saveta Evrope. Razlog za relativno česte izmene Posebnog dela može se tražiti i u unutrašnjim potrebama kada je zakonodavac rukovođen određenim (ne)opravdanim razlozima. Intervencije u posebnom delu koje donosi ZID KZ su različite. One idu od uvođenja novih krivičnih dela, preko preciziranja obeležja bića krivičnog dela do propisivanja strožih kazni.

Glavni nedostaci čestih izmena koje primećujemo u većini krivičnih zakonodavstava tj. neke negativne tendencije u nauci krivičnog prava koje prepoznajemo u poslednjem periodu su korišćenje krivičnog prava u populističke svrhe (sa javnošću je relativno lako manipulirati jer je ona osetljiva na vršenje teških krivičnih dela i stoga uvek spremna da prihvati najteže kazne) i u skladu sa tim jačanje krivično-pravne represije. Nije redak slučaj da se u javnom mnjenju zastupaju nenaučni stavovi, ili da se nauka i praksa razilaze po nekom pitanju. Iako to zavisi od konkretnog pitanja u načelu prednost treba dati stavovima nauke krivičnog prava koja i sama mora voditi računa o stavovima i mogućnostima sudske prakse, reakcijama javnog mnjenja i dr. (Stojanović, 2005). Jačanje krivično-pravne represije se ogleda kako kroz pooštavanje kaznene politike tako i kroz krivičnopravni ekspanzionizam (brojne nove inkriminacije, nova krivična dela).

Ovde će biti reči o novinama vezanim za krivična dela u vezi sa opojnim drogama). Neke od tih novina su rezultat usaglašavanja sa međunarodnim izvorima (uvođenje novih kvalifikovanih oblika), dok je cilj nekih izmena, kako se u obrazloženju ističe, rešavanje problema neujednačenosti sudske prakse.

Kod krivičnog dela neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga radnja izvršenja je alternativno određena i može se sastojati u proizvodnji, preradi, prodaji ili nudi na prodaju opojnih droga, kao i u kupovini, držanju ili prenošenju radi prodaje opojnih droga. Inkriminisano je i posredovanje u prodaji ili kupovini, kao i svako drugo neovlašćeno stavljanje u promet opojnih droga. U svakom slučaju, učinilac mora postupati neovlašćeno, jer su proizvodnja, prerada i promet opojnih droga u određene svrhe dozvoljeni (npr. u medicinske, naučne i druge svrhe, što je regulisano

zakonom i drugim propisima). Pojam većine navedenih radnji izvršenja nije sporan. U sudskoj praksi su kod nekih radnji zauzeti stavovi koji znače njihovo preciziranje.¹³

Imajući u vidu nekoliko poslednjih izmena i dopuna zadržaćemo se na radnji držanja opojne droge radi prodaje koja u sudskoj praksi ima poseban značaj. Držanje je faktička vlast nad stvari, u ovom slučaju opojne droge, te nije od značaja čija je opojna droga. Međutim, ovde se javlja problem razgraničenja sa privilegovanim krivičnim delom iz člana 246a, a još je ozbiljniji problem razgraničenja sa slučajevima koji uopšte nisu obuhvaćeni kriminalnom zonom. Naime, reč je o držanju opojne droge koja nije namenjena prodaji. Iako je to često izgovor koji se ističe u odbrani okrivljenih u cilju izbegavanja odgovornosti, ne može se osporiti da zaista postoje i takvi slučajevi kada neko drži drogu ne radi prodaje već iz nekih drugih razloga. To može biti za sopstvenu upotrebu (ali se ne radi o manjoj količini, pa stoga jezičko tumačenje ne daje osnova za postojanje krivičnog dela iz člana 246a) ili, na primer, radi davanja drugom licu da je koristi (što predstavlja nekažnjivu pripremnu radnju za krivično delo iz člana 247). Ne bi bilo opravdano da se pođe od pretpostavke da se opojne droge koje nisu u manjoj količini uvek drže radi prodaje iako se takva tendencija nazire u našoj sudskoj praksi. Tako, na primer, Apelacioni sud u Kragujevcu konstatuje da je količina od preko 54 grama marihuane i oko 5 grama hašiša, koja je pronađena kod okrivljenog, bila namenjena prodaji, a ne ličnoj upotrebi. Količina opojne droge može biti samo jedna od okolnosti (mada važna) za utvrđivanje da li je droga bila namenjena prodaji. U navedenom slučaju, izvesno je da uslov za postojanje dela iz člana 246a da se radi o manjoj količini opojne droge nije bio ispunjen, ali navedena količina sama po sebi ipak nije dovoljna za zaključak da je ona bila namenjena prodaji.

¹³ Tako, opšte je prihvaćeno da je *radnja izvršenja prodaje* opojne droge ostvarena i samim postizanjem sporazuma između kupca i prodavca, te da za postojanje dela nije neophodno da je droga i predata kupcu (vid. presudu ASB Kž.1 3480/11). U istoj odluci zauzet je i stav da za *posredovanje* kao radnju izvršenja nije od značaja da li je ono bilo uspešno, tj. da li je došlo do prodaje, odnosno kupovine opojne droge. Sudska praksa se naročito bavila utvrđivanjem *pojma proizvodnje i prerade* opojnih droga. Nesporno je bilo u sudskoj praksi da sadenje i uzgajanje indijske konoplje predstavlja takvu proizvodnju ukoliko je dobijena zrela biljka koja sadrži aktivnu supstancu proglašenu opojnom drogom (VSS Kž. 890/04). Onda kada se u uzgajanju biljke nije došlo do te faze, postojao bi pokušaj koji je, s obzirom na zaprećenu kaznu, kažnjiv. Pod proizvodnjom se podrazumeva svaka aktivnost izvršioca kojom se iz određenog materijala može dobiti supstancu koja ima svojstvo opojne droge (VSS Kž. 1517/05). Međutim, treba imati u vidu da je sada uzgajanje biljaka iz kojih se dobija opojna droga propisano kao privilegovani oblik, tako da se radnja izvršenja proizvodnje iz stava 1. uže shvata i ne obuhvata više setvu i negu biljke do njenog biološkog zrenja i okončanja vegetacije. U tom smislu je u sudskoj praksi zauzet stav po kome je potrebno razlikovati uzgajanje biljke iz koje se dobija opojna droga od proizvodnje opojne droge iz te biljke, što je kriterijum za razgraničenje između osnovnog oblika iz stava 1 i lakšeg oblika iz stava 2 (vid. odluku VKS Kzz. 130/10). U sudskoj praksi je opšteusvojen stav da je bez značaja da li se opojna droga proizvodi ili prerađuje radi prodaje, odnosno stavljanja u promet ili za sopstvenu upotrebu (tako, VSS Kž. I 60/09). *Stavljanje na drugi način opojne droge u promet* obuhvata sve načine kojima se opojna droga čini dostupnom drugom licu, a koji nisu izričito navedeni u zakonskom opisu osnovnog oblika ovog krivičnog dela, a ne predstavljaju ni radnju davanja opojne droge drugom licu radi uživanja krivičnog dela iz člana 247. To, na primer, može biti pozajmica ili davanje u zalogu (VSS Kž. 1932/02). Pojam stavljanja u promet u pretežnom delu sudske prakse shvata se široko. Tako i AS u Beogradu smatra da je tom radnjom obuhvaćeno ne samo pozajmljivanje i razmena za neku drugu drogu ili robu, već i poklanjanje droge (ASB Kž.1 3480/11). Međutim, bez obzira na to što deo sudske prakse zastupa stav da i poklon predstavlja radnju stavljanja u promet, u tom pogledu se javljaju određene dileme, tako da je ovo pitanje sporno. Ne samo zbog problema razgraničenja sa krivičnim delom iz člana 247, već je i sam pojam „stavljanja u promet“ vezan za trgovinu kao delatnost. Ako se taj pojam shvati kako se on uobičajeno shvata u trgovini (uključujući i pozitivnopravne propise koji regulišu tu delatnost), on ne obuhvata i besplatno davanje robe, tj. njeno poklanjanje. Međutim, ovde ipak ima razloga da se taj pojam šire odredi, tako da obuhvati i besplatno davanje robe, tj. njeno poklanjanje. To je izuzetno moguće, pa bi i ovde, u zavisnosti od okolnosti konkretnog slučaja, i poklanjanje opojne droge moglo da se shvati kao stavljanje u promet u smislu radnje izvršenja ovog krivičnog dela. U vezi sa tim, *de lege ferenda*, zakonodavac bi trebalo da koristi u opisu brojnih radnji izvršenja i izraz koji nesumnjivo obuhvata i poklon, tj. davanje opojne droge bez naknade.

Dakle, iako namjera nije izričito uneta u zakonski opis, ona je ipak neophodna kod nekih oblika radnje izvršenja. Naime, kupovina, držanje i prenošenje opojne droge mora se vršiti radi prodaje, što znači da kod učinioaca mora postojati namjera da to čini u cilju prodaje. Ovo subjektivno obeležje se, po pravilu, utvrđuje posredno preko objektivnih okolnosti konkretnog slučaja. Na primer, na to ukazuje količina droge, njeno pakovanje i dr. Prilikom utvrđivanja da li je droga namenjena prodaji ili ličnoj upotrebi, sudovi posebnu pažnju poklanjaju i okolnosti da li je okrivljeni zavisnik od upotrebe opojnih droga, te da li je bio lečen. Potrebno je da više ovih okolnosti ukazuje na to da je cilj držanja bila prodaja. Sama količina droge koja se držala samo će u retkim slučajevima biti dovoljna za takav zaključak (ako je reč o veoma velikim količinama opojne droge). VSS ističe da se kod držanja radi prodaje opojne droge „subjektivno obeležje ove radnje izvršenja utvrđuje posredno, preko objektivnih okolnosti kod konkretnog slučaja, na to ukazuje obično količina opojne droge, njeno pakovanje, okolnost da li je učinilac i sam konzument opojne droge kao i svaka druga okolnost koja može ukazivati na nameru učinioaca da se bavi prodajom opojne droge“ (VSS Kž. I 811/08). Izneti stav je u načelu prihvatljiv, s tim što nije potrebno da se utvrđuje namjera „bavljenja prodajom“, već je dovoljno da postoji namjera da se konkretna opojna droga proda.

Do ZID KZ/2019, posmatrajući neke primere iz sudske prakse, jasno je bilo da uslov za postojanje dela iz člana 246a da se radi o manjoj količini opojne droge za sopstvenu upotrebu nije bio ispunjen. Te je stoga sud imao mogućnost ili da pojam manje količine ekstenzivno tumači¹⁴ što bi vodilo kvalifikaciji po članu 246a ili da smatra da krivičnog dela nema (ni 246 ni 246a) jer navedena količina sama po sebi ipak nije dovoljna za zaključak da je ona bila namenjena prodaji. Zato se zakonodavac 2019. odlučio da uvede novi oblik krivičnog dela iz člana 246a koji se sastoji u neovlašćenom držanju u velikoj količini supstanci ili preparata koji su proglašeni za opojne droge (Đorđević, Kolarić, 2020: 154–155).

Dalje, kada su u pitanju izmene, Zakon o izmenama i dopunama KZ Srbije iz 2009. uvodi privilegovani oblik ovog krivičnog dela. Njegova radnja izvršenja jeste uzgajanje maka ili psihoaktivne konoplje ili druge biljke, iz kojih se dobija opojna droga ili koje

¹⁴ Okrivljeni je dana 19.10. 2012. godine u Beogradu kupio 31 gram opojne droge heroin i radi prenosa istu stavio u donji veš. Prilikom pretresa vozila u kojem se nalazio od strane policije oduzeta opojna droga heroin mase 30,93 grama. Viši sud u Valjevu je presudom K.br. 92/12 od 28.03. 2013. godine *osudio MM zbog izvršenja krivičnog dela iz člana 246a* i izrekao mu uslovnu osudu. Sud je prilikom donošenja presude zauzeo stav da 30,93 gram opojne droge heroin pronađene kod lica u vozilu predstavlja manju količinu namenjenu za sopstvenu upotrebu (zato što nije upakovano u više PVC kesica već u jednu a okrivljeni po njegovoj izjavi konzumira do 2 grama heroina dnevno, pa se sa njegovog subjektivnog aspekta to može smatrati manjom količinom). Žalbu na prvostepenu presudu je uložio VJT ali je Apelacioni sud u Beogradu potvrdio prvostepenu presudu (Kž.1 2821/13 od 27.05. 2013. godine). Slično, u sledećem primeru policija je pronašla 357,55 grama opojne droge marihuane, proizvedene od sedamnaest stabala biljke indijske konoplje koju je isti uzgajao u svom domaćinstvu, i pet PVC kesica ukupne neto mase 253,72 grama opojne droge marihuane koju je po njegovoj izjavi kupio od nepoznatog lica. Na glavnom pretresu okrivljeni se branio da je pronađena marihuana istom služila za sopstvene potrebe (611 grama) i da utroši 20-30 grama kuvajući čaj od iste, koji konzumira tokom dana. Presudom Višeg suda u Valjevu K.br. 39/121 od 27.05.2013.godine, lice PP osuđen je za izvršenje krivičnog dela 246 st. 2 KZ u sticaju sa krivičnim delom neovlašćeno držanje opojne droge iz čl. 246a KZ na jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od jedne godine i tri meseca. U obrazloženju presude navodi se da VJT Sudu nije predložilo niti pružilo bilo kakav dokaz da je optuženi opojnu drogu koja je oduzeta od njega nameravao da proda. Namjera kod svakog krivičnog dela, pa i namjera prodaje opojne droge je pravni institut koji se ne sme pretpostavljati, već se u postupku mora neovlašćeno dokazati. Sud je naveo mišljenje ukoliko se namjera pretpostavljala prekršila bi se prezumpcija nevinosti lica protiv koga se vodi postupak, čime bi se prekršilo jedno od osnovnih načela na kojima se temelji savremeni krivični postupak. Sud je svoje mišljenje pokrepio još i dobijenim podacima iz postupka da je okrivljeni koristio 20-30 grama marihuane koju je kuvao kao čaj, pa obzirom na višegodišnju zavisnost, realno je da količinu marihuane koja je nađena kod njega mogao koristiti za sopstvene potrebe. Vidi: Marković (2015).

same sadrže opojnu drogu. ZID KZ/2019 precizira ovaj privilegovani oblik naglašavajući da se mora raditi o „opijumskom“ maku.¹⁵

U cilju usaglašavanja sa Okvirnom odlukom EU propisani su novi, kvalifikovani oblici (stav 4) koji postoje ako neko prodaje, nudi na prodaju ili bez naknade radi daljeg stavljanja u promet daje opojne droge maloletnom licu, duševno bolesnom licu, licu koje je privremeno duševno poremećeno, licu koje je teže duševno zaostalo ili licu koje se leči od zavisnosti od opojnih droga, ili ako stavlja u promet opojnu drogu pomešanu sa supstancom koja može dovesti do teškog narušavanja zdravlja, ili ko izvrši delo iz stava 1 ovog člana u ustanovi obrazovanja i vaspitanja ili u njenoj neposrednoj blizini ili ustanovi za izvršenje krivičnih sankcija ili u javnom lokalu ili na javnoj priredbi, ili ako delo iz st. 1 i 2 ovog člana učini službeno lice, lekar, socijalni radnik, sveštenik ili lice zaposleno u ustanovi obrazovanja i vaspitanja, iskorišćavanjem svog položaja ili ko za izvršenje tog dela koristi maloletno lice.

Još jedna novina ZID KZ/2019 zasluhuje pažnju. Naime, u pogledu osnovnog oblika ovog krivičnog dela (stav 1), kao i težeg oblika iz stava 3, Zakon o izmenama i dopunama KZ Srbije iz 2009. je uveo zabranu ublažavanja kazne (član 57 stav 2). Ta zabrana se nije odnosila na najteži oblik iz stava 4, tj. moguće je bilo kaznu ublažiti ako je delo učinjeno od strane organizovane kriminalne grupe, a nije moguće ako je učinjeno od strane grupe. Naime, 2009. godine su izvršene izmene kojima su unete nove odredbe (čl. 57 st. 2) po kojima se kazna ne može ublažiti za pojedina krivična dela i to: otmicu (čl. 134 st. 2 i 3), silovanje (čl. 178), obljudu nad nemoćnim licem (čl. 179), obljudu sa detetom (čl. 180), iznudu (čl. 214. st. 2 i 3), neovlašćenu proizvodnju i stavljanje u promet opojnih droga (čl. 246 st. 1 i 3), nedozvoljen prelaz državne granice i krijumčarenje ljudi (čl. 350 st. 3 i 4.) i trgovinu ljudima (član 388). Na ovaj način ublažavanje kazne je prestalo da bude opšti institut u srpskom krivičnom pravu, jer se od tada ne primenjuje kod svih, već samo kod nekih (doduše daleko većeg broja) krivičnih dela (Delić, 2010: 238). Ova odredba je otvorila niz nedoumica, jer se ne vidi njena prava svrha. Ubilažavanje kazne je uvek fakultativno, pa je to bio slučaj i kod ovih krivičnih dela. Ovim je dakle samo oduzeta sudu jedna mogućnost, a da se ništa nije dobilo na planu odmeravanja kazne. (Đorđević, 2010: 169). ZID KZ iz 2019. menja tačku 3 člana 56 (sudsko ubilažavanje kazne), tako što proširuje krug krivičnih dela kod kojih je zabranjeno ubilažavanje kazne, čime se otklanjaju odavno uočene nelogičnosti u ranijem rešenju ali, sa druge strane, rezerve prema toj zabrani i dalje postoje. Do proširivanja je došlo jer su neka teška krivična dela, kao teško ubistvo, bila izostavljena iz člana 57 stav 2. Takođe, isti slučaj je bio i sa 246 stav 4 (sada je zabranjeno ubilažavanje i ako je delo iz člana 246 učinjeno od strane organizovane kriminalne grupe).

Kada je u pitanju krivično delo neovlašćeno držanje opojnih droga uveden je novi stav 2. Naime, do sada se kažnjavao onaj ko neovlašćeno drži u manjoj količini i za sopstvenu upotrebu supstance ili preparata koji su proglašeni za opojne droge (stav 1). A po ZID KZ/2019 kažnjava se i onaj ko neovlašćeno drži u velikoj količini supstance ili preparate koji su proglašeni za opojne droge (stav 2).

Neujednačeno postupanje sudske prakse i problemi u dokazivanju namere prodaje kod člana 246 očigledno su vodili brojnim lošim zakonskim rešenjima na materijalno-

¹⁵ Uzgajanje mora biti neovlašćeno. Kada i pod kojim uslovima je to dozvoljeno, propisano je Zakonom o psihoaktivnim kontrolisanim supstancama. Posle faze uzgajanja, po pravilu, sledi faza proizvodnje ili prerade, tako da ukoliko do toga dođe, ovo delo više nema karakter privilegovanog oblika jer će biti u pitanju radnja izvršenja osnovnog oblika iz stava 1. Kao i kod proizvodnje, i ovdje je irelevantno da li se uzgajanje vrši radi prodaje opojne droge, odnosno njenog stavljanja u promet, ili radi sopstvene upotrebe.

pravnom planu. Polazeći od ovih problema, zakonodavac je 2009. godine pokušao da ih reši ukidanjem privilegovanog oblika krivičnog dela iz člana 246 stav 3 i uvođenjem novog krivičnog dela neovlašćenog držanja opojnih droga (član 246a). Za razliku od ranijeg oblika ovog krivičnog dela, koje je glasilo „ko neovlašćeno drži supstance ili preparate koji su proglašeni za opojne droge“, sada je u članu 246a propisano „ko neovlašćeno drži u manjoj količini za sopstvenu upotrebnu supstance ili preparate koji su proglašeni za opojne droge“. Dakle, za postojanje dela iz stava 1, pored ostalog, potrebno je da budu kumulativno ispunjena dva uslova: manja količina i za sopstvenu upotrebu.

Radnja izvršenja jeste držanje opojne droge. Za stav 1 potrebno da se radi o manjoj količini opojne droge (objektivni uslov) i za sopstvenu upotrebu (subjektivni uslov). Nema ovog krivičnog dela ukoliko je ostvaren samo jedan od ova dva uslova. Tada može postojati delo iz člana 246 ili uopšte nema dela. Zbog toga zakonodavac odlučuje da u posebnom stavu inkriminiše kada neko drži u velikoj količini supstance ili preparate koji su proglašeni za opojne droge. Posebno je bila sporna situacija u praksi kada ne postoje obeležja dela iz člana 246 stav 1, a nije u pitanju manja količina opojne droge za sopstvenu upotrebu. U takvoj situaciji se ili pojam manje količine ekstenzivno tumačio što je vodilo kvalifikaciji po članu 246a ili se smatralo da krivičnog dela nema (ni 246 ni 246a). Naravno, bilo je situacija u sudskoj praksi gde se smatralo da sama činjenica da neko drži veću količinu opojne droge ukazuje da se ona drži radi stavljanja u promet. Što jeste značajna indicija ali ne sme biti jedina.¹⁶ Uvođenjem novog oblika, pojavila se i nova opasnost a to je da se sada svi slučajevi držanja opojne droge u većoj količini kvalifikuju po članu 246a i da se na taj način zanemari utvrđivanje bitnih obeležja dela iz člana 246 (ne mora da se utvrđuje zašto neko drži opojnu drogu i uz to, nema ni zabrane ublažavanja kazne). Naravno, ostavljeno je sudskoj praksi da fino izbruši i ovu odredbu i precizira pojam „velike količine“.¹⁷ Dakle, za stav 2, kada je u pitanju radnja izvršenja, potrebno je da se radi o držanju velike količine opojne droge.

Što se tiče pitanja šta je opojna droga u manjoj količini, u sudskoj praksi su postavljeni neki kriterijumi. Jedan od kriterijuma jeste i koliko je određene vrste opojne droge potrebno prosečnom konzumentu te droge za nekoliko dana. Po pravilu, u konkretnim slučajevima u kojima je došlo do primene ovog krivičnog dela, to su neznatne količine koje se, kada je u pitanju marihuana, kreću do nekoliko grama. Zasluhuje da bude spomenuto Obavezno uputstvo Republičkog javnog tužioca A. br. 478-10 od 24. februara 2011. godine, u kojem je navedeno da postoji opravdanje za primenu principa oportuniteta radi odlaganja krivičnog gonjenja u smislu člana 236 ZKP za krivično delo iz člana 246a u slučajevima držanja opojne droge marihuana u količini do 5 grama uzimajući u obzir i sve druge okolnosti koje se cene i kod svakog drugog krivičnog dela. Ipak, u nekim slučajevima sudovi su smatrali da je ovaj uslov ispunjen i kada nisu u pitanju sasvim male količine. Tako je Osnovni sud u Čačku (K. br. 1344/10), kao i Apelacioni sud u Kragujevcu (Kž1 br. 5003/10) smatrao da „opojna droga marihuana u ukupnoj neto težini od 15,25 grama predstavlja manju količinu opojne droge u smislu objektivnog elementa krivičnog dela neovlašćeno držanje opojnih droga iz čl. 246a st. 1 Krivičnog zakonika“.

Na kraju ovog dela ističemo da ZID KZ/2019 kod krivičnog dela omogućavanje uživanja opojnih droga menja stav 2. Teži oblik iz stava 2 sada postoji ako je delo iz stava 1 izvršeno prema maloletnom licu (licu koje nije navršilo osamSada naest godina),

¹⁶ *Krivični zakonik*, Sl. glasnik, Beograd, 2019, predgovor i registar - Z. Stojanović, str. 46.

¹⁷ *Ibidem*.

duševno bolesnom licu, licu koje je privremeno duševno poremećeno, licu koje je teže duševno zaostalo ili licu koje se leči od zavisnosti od opojnih droga ili prema više lica (najmanje dva lica), ili ko to delo izvrši u ustanovi obrazovanja i vaspitanja ili u njenoj neposrednoj blizini ili ustanovi za izvršenje krivičnih sankcija ili u javnom lokalitetu ili na javnoj priredbi, ili ako to delo učini službeno lice, lekar, socijalni radnik, sveštenik ili lice zaposleno u ustanovi obrazovanja i vaspitanja, iskorišćavanjem svog položaja.

ZAKLJUČNE NAPOMENE

Dakle, u pokušaju da se suzbije ilegalni promet opojnih droga države, u zavisnosti od pristupa, imaju manje ili više uspeha. Koliko god iznenađujuće delovalo, liberalniji odnos prema posedavanju tzv. lakih droga za sopstvenu upotrebu, pre svega kanabisa, kao i slobodna prodaja istih utiču na smanjenje stope korisnika marihuane, smanjenje stope zaraženih HIV virusom i što je najvažnije do smanjenja ilegalne trgovine drogom (Ćirić, 2014). Takav stav ne dele sve zemlje u Evropi i ovi različiti pristupi ne retko izazivaju sukobe između zemalja članica EU jer pojedine države usvojenu politiku svojih suseda o suzbijanju opojnih droga doživljavaju kao negativan uticaj (Anderson, 2012).

Uočavaju se različiti modeli reagovanja zakonodavca.¹⁸ Najavangardniji je svakako model Holandije koja je poznata po svojoj toleranciji prema trgovini kanabisom u čuvenim kafi-šopovima, ali je u međuvremenu ograničila „narko-turizam“ količinom kanabisa koju kafi-šopovi mogu da prodaju (Anderson, 2012: 3). Naime, prema propisima Holandije kanabis se može prodavati odraslima, slobodno, na osnovu posebnih dozvola koje izdaju državni organi kojima se klasifikuju lokali kao kafi-šopovi. Takvo ponašanje ne sadrži pretnju kaznom ukoliko su ispunjeni sledeći uslovi: ne sme se prodati više od pet grama kanabisa po osobi u jednoj transakciji; ne smeju se prodavati teške droge; opojne droge se ne smeju reklamirati; kafi-šopovi ne smeju da stvarju buku i neprijatnost; opština nije naredila da se kafi-šop zatvori i ne sme biti više od 500g ukupno u prodaji (Wade, 2009). Putem dekriminalizacije krenuo je i Urugvaj. U ovoj zemlji je legalizovana marihuana tj. svako može da kupi do 40 grama mesečno iste (Ćirić, 2014).

Portugalija je 2001. godine izmenila svoj odnos prema suzbijanju zloupotrebe opojnih droga polazeći od pretpostavke da su lica kod kojih se nađe manja količina opojnih droga bolesna lica kojima treba pružiti odgovarajući medicinski tretman. Model Portugalije možemo nazvati „delimičnom dekriminalizacijom“ za razliku od Holandije i Urugvaja (Wade, 2009: 156). Naime, u Portugaliji su građanima kod kojih se pronade do 10 dnevnih doza sudilo pred posebnim administrativnim tribunalom (neku vrstu suda za prekršaje) gde im je izricana posebna mera npr. u upućivanju u ustanovu za lečenje zavisnosti, uz propisivanje mera dobrovoljnog rada u javnom interesu (Ćirić, 2014).

Neke zemlje su izvršile kategorizaciju opojnih droga i prema njihovoj težini propisale sankcije.¹⁹ Takođe, u poslednjih deset godina je posebno uočljiva izmena zaprećenih

¹⁸ Zemlje u Evropi, kao i druge razvijene zemlje širom sveta moraju da se nose sa problemom zloupotrebe opojnih droga. Ukazujući koliko upotreba opojnih droga ugrožava javno zdravlje i dovodi do porasta krivičnih dela koja se sastoje neovlašćenoj proizvodnji i stavljanju u promet opojnih droga, zemlje članice Evropske Unije su pomogle da se osnuje Evropski centar za praćenje droga i narkomanije (EMCDDA). Centar vodi detaljne podatke o korišćenju droga i pravnim sredstvima reagovanja u evropskim zemljama.

¹⁹ Npr. u Rumuniji zakon iz 2004. godine pravi razliku između visoko-rizičnih i rizičnih supstanci. Kazna za prve je zatvor od dve do pet godina, a za druge šest meseci do dve godine. Vidi: *Annual report on the State of the drugs problem in Europe*, European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, 2011. Vidi: <http://www.emcdda.europa.eu/online/annual-report/2011/policies-law/5> (pristupljeno 1.12.2014. godine)

kazni kada je u pitanju držanje male količine opojnih droga za sopstvenu upotrebu. Tako je Belgija ove kazne značajno redukovala (u Belgiji je posedovanje male količine kanabisa za sopstvenu upotrebu prvobitno kažnjavano zatvorom od najmanje pet godina, a sada je zaprećena novčana kazna).²⁰

Što se naše zemlje tiče, teško je očekivati promenu orijentacije zakonodavca u bliskoj budućnosti i poseban tretman lica koji su uživaoci opojnih droga. Oni su učinioci krivičnih dela i eventualno mogu da računaju na primenu mere bezbednosti obaveznog lečenja narkomana. Uvidom u neke predmete utvrdili smo da je veliki recidiv kod ovih krivičnih dela. Uglavnom se radi o specijalnom povratu. To su lica koja pored krivičnih dela iz člana 246 i 246a često vrše i imovinska krivična dela, što je povezano sa njihovom zavisnošću od upotrebe opojnih droga. Radi se, dakle, o bolesnim ljudima. To je sigurno glavni razlog drugačijeg pristupa pojedinih zemalja suzbijanju ovih dela.

Česte izmene ovih odredbi u Krivičnom zakoniku Srbije, koje se sastoje u propisivanju novih oblika krivičnog dela, proširivanju kriminalne zone ili pooštavanju kazni, mogu da pruže pozitivne rezultate samo ukoliko postoji spremnost države da se obračuna sa tim problemom, ali i multidisciplinarni pristup koji podrazumeva uključivanje svih nadležnih državnih organa i ustanova. Takođe, nije dovoljno samo menjati odredbe KZ neophodno je i da postoji efikasna primena. Potrebna je dobra saradnja između tužilaštva i policije, pogotovo kada je u pitanju prikupljanje dokaza, kao i sprečavanje gimnastike u prekvalifikaciji dela iz 246 stav 1 u 246a. Moguće je da su poslednje izmene još više otvorile put primeni člana 246a, kao što smo već ranije istakli, jer se sada svi slučajevi držanja opojne droge u većoj količini mogu kvalifikovati po članu 246a i da se na taj način zanemari utvrđivanje bitnih obeležja dela iz člana 246 (ne mora da se utvrđuje zašto neko drži opojnu drogu i uz to, nema ni zabrane ublažavanja kazne).

LITERATURA

1. Anderson, S. (2012) European drug policy: the cases of Portugal, Germany, and The Netherlands. *The Eastern Illinois University Political Science Review*, 1(1), 2.
2. Ćirić, J. (2014) Mogućnosti i granice krivičnog prava u suzbijanju ilegalnog prometa opojnim drogama. U: *Optuženje i drugi krivičnopravni instrumenti državne reakcije na kriminalitet*, LIV redovno godišnje savetovanje Udruženja, Zlatibor, 2016; organizator: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu (str. 543–556). Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.
3. Delić, N. (2010) Zabrana (isključenja) ublažavanja kazne u određenim slučajevima. *Crimen*, 2, 228–245.
4. Delibašić, V. (2014) *Suzbijanje zloupotreba opojnih droga sa stanovišta krivičnog prava*. Beograd: Službeni glasnik.
5. Đorđević, Đ. (2010) Nova rešenja o ublažavanju kazne u KZ Srbije. *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 48(3), 161–172.
6. Đorđević, Đ., & Kolarić, D. (2020) *Krivično parvo – posebni deo*. Beograd: Kriminalističko-policijski univerzitet.
7. Kolarić, D. (2016) Evropske integracije i krivično materijalno zakonodavstvo Republike Srbije. U: *Evropske integracije i kazneno zakonodavstvo (Poglavlje 23 – norma, praksa i mere harmonizacije)*, LVI redovno godišnje savetovanje Udruženja, Zlatibor, 2016;

²⁰ Annual report on the State of the drugs problem in Europe, European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, 2011. Vidi: <http://www.emcdda.europa.eu/online/annual-report/2011/policies-law/5> (pristupljeno 1.12.2014. godine)

- organizator: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu (str. 32). Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.
8. Kolarić, D. (2019) Krivični zakonik i (ne)adekvatnost državne reakcije na kriminalitet (sadašnje stanje i nova rešenja). U: *Izmene u krivičnom zakonodavstvu i status nosilaca pravosudnih funkcija i adekvatnost državne reakcije na kriminalitet (međunarodni pravni standardi i stanje u Srbiji)*, LIX redovno godišnje savetovanje Udruženja, Zlatibor, 2019; organizator: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu (str. 23). Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.
 9. Marković, S. (2015) Zloupotreba opojnih droga i institut zabrane ublažavanja kazne u praksi Višeg suda u Valjevu. U: *Suđenje u razumnom roku i drugi krivičnopravni instrumenti adekvatnosti državne reakcije na kriminalitet*, LL redovno godišnje savetovanje Udruženja, Zlatibor, 2015; organizator: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu (str. 224). Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.
 10. Marković, S. (2016) Problemi u sudskoj praksi u vezi sa utvrđivanjem pojedinih elemenata biča krivičnih dela iz člana 246 i 246a Krivičnog zakonika Srbije. U: *Međunarodni naučni skup „Dani Arčibalda Rajsa“*, Beograd, 2016. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija.
 11. Ristivojević, B. (2012) Negativna kriminalno-politička kretanja u materijalnom krivičnom zakonodavstvu Srbije od donošenja KZ – temeljno opredeljenje zakonodavca ili incident. *Crimen*, 3(2), 170–190.
 12. Stojanović, Z. (2005) Nove tendencije u savremenoj nauci krivičnog prava i neka pitanja našeg materijalnog krivičnog zakonodavstva. U: *Nove tendencije u savremenoj nauci krivičnog prava i naše krivično zakonodavstvo: zbornik radova*, XLII redovno godišnje savetovanje, Zlatibor, 2005; organizator: Udruženje za krivično pravo i kriminologiju Srbije i Crne Gore (str. 19). Beograd: Udruženje za krivično pravo i kriminologiju Srbije i Crne Gore.
 13. Stojanović, Z. (2018) *Komentar Krivičnog zakonika*, Beograd, str. 816.
 14. Stojanović, Z., & Kolarić, D. (2015) Savremene tendencije u nauci krivičnog prava i krivično zakonodavstvo Srbije. *Srpska politička misao*, 3, str. 111–136.
 15. Stojanović, Z., & Kolarić, D. (2020) *Krivičnopravno suzbijanje organizovanog kriminaliteta, terorizma i korupcije* (2. izmenjeno izd.). Beograd: Pravni fakultet Univerziteta.
 16. Škulić, M. (2010) Načelo zakonitosti u krivičnom pravu. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 58(1), 66–107.
 17. Wade, M. (2009) Prosecutors and Drugs Policy: A Tale of Six European Systems. *Utah Law Review*, 1, 153–174.

Dragana Kolarić, PhD
Full professor, University of Criminal Investigation and Police Studies,
the Judge of the Constitutional Court of the Republic of Serbia

SUPPRESSION OF NARCOTIC DRUG ABUSE IN THE CRIMINAL LAW OF SERBIA

- Review of the Law on Amendments to 2019 Criminal Code -

Abuse of narcotic drugs and psychotropic substances represents the form of crime for suppression of which all the countries of the worlds are interested in. This is a global threat with severe consequences which affect all citizens and society as a whole. On this occasion we shall not deal with preventive measures but shall observe this phenomenon through the prism of criminal law. Since the beginning of the 20th century the Serbian criminal law has been characterized by a dynamic phase. In this dynamics which accompanies the criminal legislation the significant place is taken by the reform of criminal offences related to narcotic drug abuse. Chronologically observing the amendments to the criminal legislation, we can recognize almost two decades of seeking the adequate solutions in this area. The author analyses these amendments with special accent on the Law on Amendments to the 2019 Criminal Code and tries to find the answer to the question if the present conditions of regulations, primarily Articles 246 and 246a, is acceptable and if the problems identified in court practice have been overcome or at least reduced. In the corresponding parts of the paper the author also gives a review of the current directions of development of suppression of narcotic drug abuse in other countries. At the end of the paper, as expected, there are suggestions de lege ferenda, as well as the observations of the author related to the difficulties and obstacles which stand in the way of narcotic drug abuse suppression.

KEY WORDS: Criminal Code / suppression / narcotic drugs / manufacturing and selling / unauthorized possession / small quantity / personal use / big quantity

KRIVIČNOPRAVNI INSTRUMENTI PREVENCIJE NARKOKRIMINALITETA

Prof. dr Stanko BEJATOVIĆ*

Predmet analize u radu su pitanja koja se tiču problematike prevencije narkokriminaliteta kao jednog od dva moguća načina državne reakcije kako na ovu vrstu kriminaliteta tako i na kriminalitet uopšte.

Predmetna problematika u radu je stručno-kritički analizirana kroz dve grupe pitanja. Prva se tiče opštih napomena o pojmu, značaju i pretpostavkama željenog stepena prevencije narkokriminaliteta. Osnovni zaključak izvršene analize ove grupe pitanja je stav autora da se željeni stepen prevencije narkokriminaliteta, kao i prevencije kriminaliteta uopšte, može dostići samo u slučajevima ispunjenosti većeg broja pretpostavki koje se imaju posmatrati istovremeno i u uzajamnoj povezanosti. Druga grupa pitanja posvećena je analizi (normativnoj i praktičnoj), po stavu autora, ključnih pretpostavki željenog stepena preventivnog delovanja nadležnih državnih organa protiv narkokriminaliteta. Pojedinačno posmatrano to su: Krivičnoporavne norme (krivično zakonodavstvo shvaćeno u širem smislu značenja); Način primene krivičnopravnih normi; Efikasnost otkrivanja i dokazivanja predmetne grupe krivičnih dela i njihovih učinilaca; Oduzimanje droge, sredstava za njenu proizvodnju i preradu i imovinske koristi stečene vršenjem krivičnih dela; Stepen izvesnosti krivične odgovornosti u slučaju izvršenja krivičnog dela i isključenje zloupotrebe pravne norme u njenoj praktičnoj primeni.

Na kraju rada, data su zaključna razmatranja čija se suština ogleda u stavu autora da samo u slučajevima kada jedna država (u ovom slučaju Republika Srbija) raspolaže adekvatnim preventivnim i represivnim instrumentima borbe protiv narkokriminaliteta ona ima – može da ima uspeha u suprotstavljanju ovoj sve negativnijoj društvenoj pojavi. U suprotnom, ne samo da toga nema, već to može da bude i signal za vršenje krivičnih dela određenoj kategoriji njenih građana – pre svega onih koji se bave neovlašćenom proizvodnjom i stavljanjem u promet opojnih droga.

KLJUČNE REČI: narkokriminalitet / droga / prevencija / krivično zakonodavstvo / efikasnost otkrivanja / dokazivanja i presuđenja / izvesnost kažnjavanja / krivično delo / učinilac / krivična sankcija / načelo oportuniteta

* Redovni profesor, Pravni fakultet u Kragujevcu i predsednik Srpskog Udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu, Srbija. E-mail: st.bejatovic@eunet.rs

1. OPŠTE NAPOMENE

Brojni su ciljevi koje pred sebe postavlja svaka država pa i Republika Srbija. Jedan od važnijih je i što uspješnija borba protiv kriminaliteta, i to posebno njegovih najtežih oblika među koje, bez svake sumnje spada i narkokriminalitet. Osnov ispravnosti davanja takvog značaja ovoj problematici leži pre svega u činjenici posljedica koje za sobom ostavlja ova vrsta kriminalnih aktivnosti ne samo na pojedinca i njegovu porodicu već i na državu kao celinu. Ako se ovome doda i činjenica obima prisutnosti ove vrste kriminalnih aktivnosti ne samo na prostoru jedne države već i sveta kao celini, onda predmetna problematika još više dobija na svom značaju. Već duže vremena, a to važi i za vreme našeg sadašnjeg bitisanja narkokriminalitet je, zbog tako visokog stepena svoje društvene opasnosti, problem međunarodne zajednice kao celine – univerzalni, svetski problem. Najbolji primer ispravnosti ovakve jedne konstatacije jesu i brojne aktivnosti (normativne i praktične) koje se po ovom pitanju preduzimaju na međunarodnom planu (Bejatović, 2016). S obzirom na sve ovo i Republika Srbija, kao i druge države, preduzima razne aktivnosti na polju borbe protiv ove njene – univerzalne negativne društvene pojave. Posmatrano uopšte, aktivnosti ovog karaktera su brojne i mogu se grupisati u dve kategorije - kategoriju preventivnih i kategoriju represivnih mera (Stojanović, 2004). Samo u slučajevima kada jedna država, a time i Republika Srbija raspolaže adekvatnim preventivnim i represevnim instrumentima borbe protiv ove vrste kriminaliteta, kao u ostalom i kriminaliteta uopšte, ona ima – može da ima uspeha u suprotstavljanju ovoj negativnoj društvenoj pojavi. U suprotnom ne samo da toga nema već to može da bude i signal za vršenje krivičnih dela određenoj kategoriji njenih građana, pre svega onih koji se bave neovlašćenom proizvodnjom i stavljanjem u promet opojnih droga.

I pored činjenice da se prevencija i represija kao dve kategorije mera državne reakcije na kriminalitet moraju posmatrati u uzajamnoj povezanosti, ipak se mora priznati da jedno društvo – država ako hoće da ima uspeha na polju borbe kako protiv ove vrste kriminalnih aktivnosti kao i kriminaliteta uopšte, posebnu pažnju mora da posveti pre svega merama prevencije. Samo u slučajevima kada jedna država raspolaže adekvatnim preventivnim merama (posmatrano sa njihovog i normativnog i praktičnog aspekta) ona može da ima uspeha na polju suprotstavljanja kriminalnim aktivnostima na njenom prostoru. Upravo imajući u vidu ovakav značaj mera prevencije kriminaliteta kada je reč o sveukupnim državnim aktivnostima na polju borbe protiv istog, kao ključno postavlja se pitanje: Koji su to preduslovi željenog stepena preventivnog delovanja države na polju borbe protiv ne samo ove vrste već i kriminaliteta uopšte, i da li su oni ispunjeni, u ovom slučaju u Republici Srbiji i ako ne, šta bi trebalo preduzeti u tom cilju? Preduslovi su brojni s tim da među njima ključnu ulogu imaju sledeći: Krivičnoporavne norme (krivično zakonodavstvo shvaćeno u širem smislu značenja); Način primene krivičnih pravni normi; Efikasnost otkrivanja i dokazivanja krivičnih dela i njihovih učinilaca; Oduzimanje droge, sredstava za njihovu proizvodnju i preradu i imovinske koristi stečene vršenjem krivičnih dela; Stepen izvesnosti krivične odgovornosti u slučaju izvršenja krivičnog dela i isključenje zloupotrebe pravne norme u njenoj praktičnoj primeni. Naravno, pored ovih tu su i drugi preduslovi željenog stepena prevencije kriminaliteta i svi se oni moraju posmatrati u međusobnoj povezanosti.

2. POJEDINI PREDUSLOVI ŽELJENOG STEPENA PREVENCIJE NARKOKRIMINALITETA

Kao što je to već konstatovano nije mali broj preduslova koji su u funkciji željnog stepena prevencije narkokriminaliteta. Preduslova, koji moraju biti ispunjeni i normativno i praktično ako država hoće da ima uspeha na polju borbe protiv istog, posmatrano sa aspekta ovog načina njene reakcije na narkokriminalitet. Preduslovi su brojni i njihov značaj i sadržina su različiti. Pojedinačno posmatrano, osnovne osobenosti pojedinih od njih su:

2.1. Krivičnopravne norme – krivično zakonodavstvo i prevencija narkokriminaliteta

Jedan od ne samo neizostavnih već i izuzetno značajnih faktora prevencije i ove vrste kriminaliteta, jeste krivično zakonodavstvo (materijalno, procesno i izvršno). I u teoriji i u praksi nesporna je kako njihova funkcionalna povezanost, tako i činjenica da od kvaliteta zakonskih, u ovom slučaju krivičnopravnih normi i njihove adekvatne primene u praksi (u ne malom obimu), zavisi i stepen uticaja krivičnog zakonodavstva na prevenciju narkokriminaliteta. Nema sumnje, ako određeni zakonski tekst odgovara savremenim zahtevima borbe protiv ove vrste kriminaliteta i ako njegove takve norme nalaze adekvatnu primenu u praksi, onda je uloga krivičnog zakonodavstva u njegovoj prevenciji ne samo veća već i znatno uspešnija i suprotno. Ovakva kauzalna povezanost između krivičnog zakonodavstva i prevencije kriminaliteta uopšte posebno dolazi do izražaja kod organizovanog i drugih teških oblika kriminaliteta u koje nema sumnje spada i narkokriminalitet (Ignjatović, 2004). Ovo iz razloga što je upravo kod ovih oblika kriminaliteta nesporna nužnost, neophodnost i opravdanost što adekvatnije i efikasnije primene mera krivične prinude, a neophodan preduslov zato je i adekvatno krivično zakonodavstvo (Bejatović, 2019). Ovde kao i uopšte samo adekvatno krivično zakonodavstvo i efikasna primena mera krivične prinude je instrument uspešne borbe protiv narkokriminaliteta i time i instrumenat njegove prevencije (Bejatović, 2015).

Kada je reč o ovom faktoru prevencije narkokriminaliteta treba, pre svega, imati u vidu sledeće: *Prvo*, na normativnom planu krivično zakonodavstvo predstavlja zakonsku osnovu za izgradnju onog dela kriminalne politike koji se realizuje na represivnom planu. Kao takvi, konkretni zakoni, da bi bili u funkciji adekvatne kriminalne politike a time i u funkciji prevencije narkokriminaliteta, moraju da odgovaraju savremenim zahtevima borbe protiv istog, da budu usklađeni sa stvarnošću i da budu primenljivi. Jednom rečju, moraju, posmatrano sa aspekta svog sadržaja, da budu oslobođeni normativnog romantizma i da u sebi sadrže onoliko represivnosti koliko je to stvarno neophodno. Moraju da budu adekvatni vremenu i prostoru na kojem se primenjuju. I pored toga što je nesporno da preventivna funkcija krivičnopravne norme nije toliko u njenoj strogosti koliko u neminovnosti njene primene na svako lice u slučajevima kada su ispunjeni zato propisani zakonski uslovi ipak se mora priznati i činjenica da samo u onim situacijama kada ona istovremeno ima i potreban stepen strogosti i efikasnosti primene u funkciji je željenog stepena prevencije kriminaliteta uopšte, a posebno njegovih najtežih oblika. U situacijama kada istovremeno postoje i jedan i drugi (kada krivičnopravne norme imaju i potreban stepen strogosti i efikasnosti u primeni), možemo da konstatujemo da su stvoreni preduslovi željenog stepena prevencije krivičnopravnih normi na prevenciju narkokriminaliteta posmatrano sa ovog aspekta. Samo takvo krivično zakonodavstvo

ima potreban stepen prevencije (i generalne i specijalne) na polju borbe i protiv ove vrste kriminalnih aktivnosti. Uz ovo, da bi konkretne krivičnopravne norme bile adekvatno primenjene i da bi kao takve bile u funkciji prevencije narkokriminaliteta njih moraju da karakterišu i visok stepen preciznosti određivanja pojedinih zakonskih pojmova (izraza) i propisivanje preciznih uslova za primenu pojedinih mera i instituta. Jednom rečju, preciznost sadržaja krivičnopravnih normi mora da bude izuzetno visoka, odnosno da ne pruža mogućnost različite primene u konkretnim krivičnim stvarima. *Drugo*, opšti cilj politike suzbijanja kriminaliteta uopšte, a time i narkokriminaliteta – zaštita društva od istog, ostvaruje se i preko primene krivičnog zakonodavstva koja mora da bude adekvatna i u skladu sa intencijama zakonodavca, a ne samo da ostane mrtvo slovo na papiru. *Treće*, u praktičnoj primeni krivičnopravnih normi zloupotreba prava mora biti sprečena ili svedena na najnižu moguću meru. Samo uz istovremeno postojanje sva tri ova preduslova krivično zakonodavstvo je u funkciji potrebnog stepena prevencije narkokriminaliteta – u protivnom zasigurno toga nema.

Ako se prihvati osnovna hipoteza postavljena u radu da pozitivno krivično zakonodavstvo stoji u kauzalnom odnosu sa prevencijom narkokriminaliteta, odnosno da je samo adekvatno – savremeno krivično zakonodavstvo, zakonodavstvo usklađeno sa društvenom stvarnošću u funkciji adekvatne politike suzbijanja narkokriminaliteta uopšte, i to posmatrano sa aspekta sva tri prednje navedena načina njegove manifestacije, onda se kao neminovno nameće pre svega pitanje: Da li je pozitivno krivično zakonodavstvo Republike Srbije posmatrano sa aspekta svog sadržaja u funkciji željenog stepena prevencije narkokriminaliteta – u funkciji adekvatne kriminalne politike posmatrano sa aspekta ovog njenog preduslova ili ne? Ako ne, šta bi u njemu trebalo menjati da bi ono bilo u toj funkciji? Polazeći od činjenice brojnosti pitanja krivičnog zakonodavstva uopšte i nemogućnosti analize svih u okvirima jednog referata iznosimo samo, po mišljenju autora, najvažnije stavove po ovom pitanju, i to sa aspekta dva ključna zakonska teksta ovog karaktera (KZ i ZKP). Naravno, pri ovakvom pristupu ovoj problematici nužno je imati u vidu i nespornu činjenicu da pored ova dva zakonska teksta i drugi zakonski tekstovi iz ove oblasti predstavljaju normativnu osnovu za željeni stepen prevencije narkokriminaliteta – za željeni stepen adekvatnosti državne reakcije na narkokriminalitet posmatrano sa aspekta ove njegove pretpostavke.

Kada je reč o Krivičnom zakoniku RS onda pre svega treba istaći činjenicu da on posebnu pažnju, sasvim opravdano, posvećuje upravo ovoj kategoriji krivičnih dela, što je samo za sebe još jedna potvrda činjenice izuzetno visokog stepena njihove društvene opasnosti i nastojanja zakonodavca da putem krivičnopravnih normi sa jedne strane doprinese što većem stepenu prevencije ovih kriminalnih aktivnosti a sa druge strane da omogući da se učinocima te kategorije krivičnih dela izreknu adekvatne krivične sankcije i obezbedi oduzimanje opojnih droga i imovonske koristi pribavljene vršenjem ove kategorije krivičnih dela. U prilog ovakvog, sasvim ispravnog stava zakonodavca prema ovoj kategoriji krivičnih dela govori i Zakon o izmenama i dopunama KZ RS iz 2019. god.¹ koji posebnu pažnju posvećuje upravo odredbama koje regulišu ovu problematiku. Od ukupno 41 odredbe ovog zakonskog teksta tri su posvećene drugačijem krivičnopravnom normiranju opojnih droga. Analiza izvršenih intervencija 2019. god, pokazuje da je sedam osobenosti ovog zakonskog teksta po ovom pitanju.

Prvo, jačanje krivičnopravne represije za najveći broj posebnih oblika sva tri krivična dela koja se tiču opojnih droga, i to povećanjem i opšteg minimuma i opšteg

¹ „Sl. glasnik RS“, br. 35/2019.

maksimuma propusane kazne zatvora (sa šest meseci do pet godina na dve godine do osam godina);

Drugo, propisivanje nemogućnosti izvršenja kazne zatvora izrečene za krivično delo neovlašćenog držanja opojnih droga iz čl. 246a st. 2. KZ u prostorijama u kojima osuđeni stanuje (kućni zatvor);

Treće, uvođenje novog oblika krivičnog dela iz čl. 246a (Neovlašćeno držanje opojnih droga) koji se sastoji u neovlašćenom držanju u velikoj količini supstanci ili preparata koji su proglašeni za opojne droge (Kolarić, 2019);

Četvrto, u cilju usaglašavanja sa Okvirnom odlukom EU² propisan je novi kvalifikovani oblik krivičnog dela neovlašćene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga. On postoji ako neko prodaje, nudi na prodaju ili bez naknade radi daljeg stavljanja u promet daje opojne droge maloletnom licu, duševno bolesnom licu, licu koje je privremeno duševno poremećeno, licu koje je teže duševno zaostalo ili licu koje se leči od zavisnosti od opojnih droga, ili ko stavlja u promet opojnu drogu pomešanu sa supstancom koja može dovesti do teškog narušavanja zdravlja, ili ko izvrši delo iz stava 1. ovog člana u ustanovi obrazovanja i vaspitanja ili u njenoj neposrednoj blizini ili ustanovi za izvršenje krivičnih sankcija ili u javnom lokalitetu ili na javnoj priredbi, ili ako delo iz st. 1. i 2. ovog člana učini službeno lice, lekar, socijalni radnik, sveštenik ili lice zaposleno u ustanovi obrazovanja i vaspitanja, iskorišćavanjem svog položaja ili ko za izvršenje tog dela koristi maloletno lice.”

Peto, širenje mogućnosti oslobađanja od kazne učinioa ove kategorije krivičnih dela. Naime, pored mogućnosti oslobađanja učinica krivičnog dela neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga iz čl. 246 st. 1–5, koji otkrije od koga nabavlja opojne droge sada takva mogućnost, i to po istom osnovu, postoji i za krivično delo neovlašćeno držanje opojnih droga iz st. 1 i 2 čl. 246a KZ;³

Šesto, sužavanje, tačnije rečeno skoro isključenje zakonske mogućnosti primene načela oportuniteta krivičnog gonjenja u slučajevima izvršenja ove kategorije krivičnih dela. Izuzetak je st.1.čl. 246a (neovlašćeno držanje u manjoj količini za sopstvene upotrebe supstance ili preparata koji su proglašeni za opojne droge) i st.1.čl. 247. KZ (omogućavanje uživanja opojnih droga);

Sedmo, širenje slučajeva isključenja mogućnosti ublažavanja kazne kod krivičnog dela neovlašćene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga iz čl 246.KZ.

I pored toga što su iznesene novine Zakona o izmenama i dopunama KZ iz maja meseca 2019. god. u funkciji većeg stepena generalne prevencije ove kategorije krivičnih dela, a time i u funkciji većeg stepena adekvatnosti državne reakcije na ovu kategoriju krivičnih dela, to ni u kom slučaju ne znači da neka od njegovih rešenja nisu, čini se sasvim opravdano, podložna kritici. Među njima se posebno ističu dva. To su:

Prvo, uvođenjem novog oblika krivičnog dela neovlašćenog držanja opojnih droga iz čl. 246a KZ stvara se mogućnost da se svi slučajevi držanja opojne droge u većoj količini tretiraju po čl. 246a i da se na taj način zanemari utvrđivanje bitnih obeležja krivičnog dela iz čl. 246 – neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga (ne mora da se utvrđuje zašto neko drži opojnu drogu i uz to, nema ni zabrane ublažavanja) (Kolarić, 2019).

² Council Framework Decision 2004/757/JHA of October, 25 2004.

³ Čl. 246a. st. 3. KZ RS

Drugo, tu je i pojam „velika količina“ koji dozvoljava različita tumačenja u praktičnoj primeni ove krivičnoporavne odredbe.

Kada je reč o krivičnoprocesnom zakonodavstvu kao faktoru prevencije narkokriminaliteta, kao i kriminaliteta uopšte, onda pre svega treba konstatovati činjenicu da su dva preuslova koje ono mora da ispuni da bi bilo u funkciji željenog stepena prevencije kriminaliteta uopšte a time i prevencije ovog njegovog oblika. To su da stvori normativnu osnovu za: efikasan krivični postupak i za isključenje ili pak svođenje na minimum mogućnost zloupotrebe pravne norme od strane krivičnoprocesnih subjekta. Samo u slučajevima kada konkretni zakonski tekstovi ovog karaktera, pre svega Zakonik o krivičnom postupku svojim normama obezbeđuje ova dva preduslova može se smatrati da je ono u funkciji željenog stepena prevencije kriminaliteta. U protivnom, zasigurno toga nema. Imajući u vidu ove dve pretpostavke a pre svega zahtev da se obezbede takve krivičnoprocesne odredbe koje predstavljaju normativnu podlogu za željeni stepen efikasnosti krivičnog postupka ključni cilj skoro dvadeset godina dugog procesa reforme krivičnog procesnog zakonodavstva Srbije je stvaranje normativne osnove za što efikasnije delovanje nadležnih državnih organa na polju otkrivanja i dokazivanja krivičnih dela za što efikasniji krivični postupak a time i željeni stepen prevencije kriminaliteta (Banović, 2012). Ovo iz razloga što su samo one krivičnoprocesne norme koje obezbeđuju potreban stepen efikasnosti otkrivanja, dokazivanja i presuđenja konkretne krivične stvari u funkciji prevencije kriminaliteta. S ovim ciljem proces reforme krivičnoprocesnog zakonodavstva Srbije je doneo niz novina. Ne ulazeći u prikaz istih od donošenja ZKP iz 2001. godine pa do poslednjeg zakonskog teksta ovog karaktera ZKP iz 2011.god (Bejatović, 2018) može se konstatovati da su odredbe važećeg teksta ZKP RS, načelno posmatrano u funkciji osnovnog cilja procesa reforme – u funkciji stvaranja normativne osnove za dostizanje željenog stepena efikasnosti otkrivanja i dokazivanja izvršenih krivičnih dela – željenog stepena efikasnosti krivičnog postupka a time i željenog stepena prevencije kriminaliteta posmatrano iz ugla ove njegove pretpostavke. Međutim, njihova normativna razrada u ne malom broju slučajeva ne samo da nije u toj funkciji već i svojom praktičom primenom može da pruži – i daje i potpuno suprotan efekat. Primera za ispravnost ovakve jedne konstatacije je ne mali broj (Škulić, 2019). Upravo ovo predstavlja i osnov, čini se više nego opravdanog, stava stručne javnosti za preduzimanje intervencija u ovom kontekstu s ciljem da normativna razrada ne malog broja načelno opravdanih instituta važećeg teksta ZKP bude razrađena na drugačiji način – na način koji će biti u normativnoj funkciji željenog stepena efikasnosti krivičnog postupka a time i u funkciji željenog stepena prevencije kriminaliteta što trenutno nije slučaj.

2.2. Način primene krivičnopravne norme i prevencija narkokriminaliteta

Kao što je to već istaknuto adekvatna krivičnopravna norma je jedan od ključnih preduslova adekvatnosti suprotstavljanja narkokriminalitetu a time i njegovoj prevenciji, ali ne bezuslovno. Neophodna je i adekvatna primena takve norme. Samo u situacijama kada imamo adekvatnu zakonsku normu i njenu adekvatnu primenu možemo govoriti o stvorenim preduslovima adekvatne državne reakcije na narkokriminalitet uopšte, a time i željenog stepena njegove prevencije. Svako odstupanje od tog dovodi do nesklada između normativnog i realnog, između onog što je zakonom propisano i onog što se dešava u praktičnoj primeni zakona. Organi koji primenjuju zakon ne smeju da u takvom stepenu derogiraju zakonska rešenja da ih čine besmislenim i pretvaraju u deklarativne odredbe.

Između normativnog i aplikativnog aspekta zakonske norme mora da se uspostavi jedna normalna i racionalna ekvivalencija, da i na jednoj i na drugoj strani postoji osećaj vrednosti o stvarnim društvenim potrebama i kriminalno-političkim zahtevima u propisivanju pojedinih instituta i rešenja uopšte i njihovoj primeni u praksi. Samo u takvom slučaju krivično zakonodavstvo konkretne države je u funkciji željenog stepena prevencije ne samo narkokriminaliteta već i svakog drugog nedozvoljenog ponašanja. Preventivna funkcija zakonske norme uopšte, a time i normi krivičnog zakonodavstva nije toliko u njenoj strogosti koliko u neminovnosti njene primene na svako lice u slučajevima kada su ispunjeni zato propisani zakonski uslovi, i to u skladu sa ratio legis-om njenog ozakonjenja.

S obzirom na izneseni značaj ove pretpostavke prevencije narkokriminaliteta postavlja se pitanje njenog praktičnog aspekta na prostoru Republike Srbije. Dve su činjenice koje mogu dati odgovor na ovo pitanje. Prva se tiče sudske kaznene politike kod ove kategorije krivičnih dela a druga primene načela oportuniteta krivičnog gonjenja kod istih. Kada je reč o sudskoj kaznenoj politici kod ove kategorije krivičnih dela navodimo rezultate sprovedenog istraživanja na temu „Kaznena politika (Zakon i praksa)“.⁴ Pet je ključnih rezultata do kojih se došlo u sprovedenom istraživanju kada je u pitanju krivično delo neovlašćene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga iz čl. 246. KZ. *Prvo*, ceneći prema zaprećenoj krivičnoj sankciji za ovo krivično delo izrečene krivične sankcije bile su stroge. Od svih izrečenih krivičnih sankcija za ovo krivično delo u 86,5% izrečena je kazna zatvora, a u ostalim slučajevima izrečene su novčana kazna, uslovna osuda i oslobođenje od kazne. Kazna zatvora najčešće je izricana u trajanju preko tri do pet godina (35,3%), a u trajanju preko jedne do tri godine u 31,6%. *Drugo*, oduzimanje opojne droge i sredstava za njihovu proizvodnju je pravilo postupanja suda kada je u pitanju ovo krivično delo. *Treće*, u 12,7% analiziranih slučajeva došlo je do ublažavanja kazne. Podatak je dosta interesantan s obzirom na činjenicu da je ovo krivično delo (st.1 i 3.) obuhvaćeno zabranom ublažavanja kazne iz čl. 57.st.2.KZ;⁵ *Četvrto*, od ukupno 419 analiziranih predmeta ovog krivičnog dela u 10 slučajeva učinioci su oslobođeni su od kazne; *Peto*, saučesništvo u izvršenju ovog krivičnog dela je izraženije od drugih krivičnih dela obuhvaćenih istraživanjem. Naime, od ukupno 410 analiziranih predmeta ovog krivičnog dela saučesništvo je bilo prisutno u 182 (%) slučaja, što je još jedan u nizu dokaza tako visokog stepena njegove društvene opasnosti.

Kada je reč o primeni načela oportuniteta krivičnog gonjenja prema učiniocima ovih krivičnih dela onda pre svega pažnju zaslužuje činjenica opravdanosti stava zakonodavca da propisivanjem strožijih krivičnih sankcija za najveći broj kako osnovnog tako i posebnih oblika ovih krivičnih dela isključi zakonsku mogućnost primene načela oportuniteta krivičnog gonjenja prema izvršiocima istih. Opravdanost ovakvog stava zakonodavca autor rada vidi i u činjenici dosadašnjih iskustava u inače obimnoj primeni načela oportuniteta krivičnog gonjenja uopšte.⁶ Ona se uglavnom kod uslovnog odlaganja krivičnog gonjenja kao ključnog vida načela i vida koji se jedino može da primeni u slučajevima izvršenja nekog od krivičnih dela iz ove kategorije, svodi na

⁴ O tome detaljnije vidi: Bejatović, S. i dr. (2018) *Kaznena politika u Srbiji (zakon i praksa)*. Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.

⁵ O tome detaljnije vidi str. 85 u: Bejatović, S. i dr. (2018) *Kaznena politika u Srbiji (zakon i praksa)*. Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.

⁶ Prema zvaničnim izveštajima Republičkog javnog tužilaštva, u poslednjih nekoliko godina primenom načela oportuniteta krivičnog gonjenja rešava se oko 25% podnesenih krivičnih prijava. (Vidi str. 12 u: Bejatović, S. i dr. (2019) *Priručnik za primenu načela oportuniteta krivičnog gonjenja*. Beograd: Misija OEBS-a u Srbiji).

obavezu uplate određenog novčanog iznosa na račun propisan za uplatu javnih prihoda.⁷ S obzirom na ovo kao i ciljeve koji treba da budu ostvareni primenom načela oportuniteta krivičnog gonjenja čini se sasvim opravdanim i izdavanje Opšte obaveznog uputstva Republičkog javnog tužioca o.br.2/19 od 22.07.2019. god. Prema istom „Radi postizanja zakonitosti, delotvornosti i jednoobraznosti u postupanju, potrebno je da javni tužilac prilikom primene instituta odlaganja krivičnog gonjenja iz čl. 283.ZKP za krivično delo novlašćeno držanje opojnih droga iz čl. 246.a Krivičnog zakonika, kada su za to ispunjeni zakonski uslovi, osumnjičenom ponudi da prihvati kao obavezu ili jednu od obaveza da se podvrgne odvikavanju od opojnih droga, shodno odredbama člana 283.st.1. tačka 5. ZKP, ukoliko to nalažu okolnosti konkretnog slučaja (iskaz osumnjičenog, medicinska dokumentacija i sl.) imajući pri tom u vidu i akt Republičkog javnog tužioca A.broj 478/10 od 24.02. 2011.godine o mogućnosti primene ovog instituta u slučajevima neovlašćenog držanja opojne droge "marihunane" u količini do pet grama“ (Đurđić 1996).

2.3. Zloupotreba krivičnoprane norme i prevencija narkokriminaliteta

Jedan od sledećih faktora koji utiče na konkretnu efikasnost krivičnog postupka a time, posredno i na prevenciju narkokriminaliteta – na stepen adekvatnosti borbe protiv istog jeste i zloupotreba prava od strane pojedinih krivičnoprocesnih subjekata. S obzirom na ovo sasvim je opravdano što je zakonodavac u čl.14. ZKP normirao načelo suđenja u razumnom roku propisujući da je „sud dužan da postupak sprovede bez odugovlačenja i da onemogućiti svaku zloupotrebu prava usmerenu na odugovlačenje postupka“. U vezi sa ovakvom sadržinom čl. 14 st. 1 ZKP postavlja se pitanje kada postoji zloupotreba prava. I pored toga što Zakonik koristi termin „zloupotreba prava“ on ne daje njegovo pojmovno određenje. To je prepušteno teoriji u kojoj nema jedinstvenog pristupa u određivanju tog pojma. Ne ulazeći u prikaz različitih shvatanja pojma „zloupotrebe prava“ (Đurđić, 1996), jer bi to prelazilo prirodu ovoga rada, može se konstatovati da zloupotreba prava postoji u slučaju kada se od strane ovlašćenih subjekata njihova, inače zakonska ovlašćenja, iako formalno-pravno saglasna sa zakonom, koriste suprotno duhu i cilju norme. Posmatrano u ovom kontekstu, moguće su brojne zloupotrebe prava i to od strane svih procesnih subjekata (Đurđić, 1996: 345). Tako npr., među onima koji u takvom slučaju dovode do odugovlačenja krivičnog postupka i na taj način direktno utiču i na njegovu efikasnost od posebnog značaja su: Brojne instruktivne norme čije nepoštovanje uvek nije posledica nedostatka kadrova i njihove preopterećenosti (slučaj npr. kad javni tužilac duže vremena ne odbacuje krivičnu prijavu niti pak ne inicira postupak. Ili, slično je npr. i u slučajevima kada se presuda pismeno ne izrađuje u zato određenom roku i sl.); Predlaganje izvođenja dokaza i ako se unapred zna da oni nemaju nikakvog značaja; „Čuvanje“ dokaza za postupak po pravnom leku, i pored toga što se dobro zna da taj dokaz u prvostepenom postupku ima značaj za utvrđivanje istine (Đurđić, 2019); Zloupotrebe vezane za institut izuzeća, kao i moguće zloupotrebe u vezi sa doslednom primenom pojedinih načela krivičnog postupka i sl.

⁷ Npr. na prostoru Apelacionog javnog tužilaštva u Novom Sadu, a slično je i na prostorima tri preostala apelaciona javna tužilaštva, u 91% primenjen slučajeva odlaganja krivičnog gonjenja iz čl. 283. ZKP jedina naložena obaveza naložena osumnjičenom je da na propisani račun uplati određeni nivčani iznos (Vidi: str. 15 u: Bejatović, S. i dr. (2019) *Priručnik za primenu načela oportuniteta krivičnog gonjenja*. Beograd: Misijska OEBS-a u Srbiji).

Zloupotrebu prava kao faktor (ne)efikasnosti krivičnog postupka a time i (ne)adekvatnosti državne reakcije na narkokriminalitet – a time i na njegovu prevenciju nije uvek lako utvrditi. Međutim, i pored tih teškoća zloupotreba prava ne sme da bude tolerisana. Obaveza je suda da spreči zloupotrebu prava ali ne putem sprečavanja zakonom propisanih prava procesnih subjekata već primenom zakonom propisanih mera koje mu stoje na raspolaganju prema subjektima koji zloupotrebljavaju dato im pravo. Slučaj npr. sa neprihvatanjem predloga izvođenja dokaza koji nisu u funkciji ostvarivanja zadatka krivičnog postupka. Ili, neodređivanje objektivno nužnog roka za preduzimanje određene krivičnoprocesne radnje (npr. za obavljanje naloženog veštačenja).

Na kraju, u vezi sa ovom pretpostavkom adekvatnosti državne reakcije na narkokriminalitet a time i na njegovu prevenciju treba istaći i činjenicu da brojne instruktivne norme u pozitivnom krivičnom procesnom zakonodavstvu Srbije predstavljaju pokriće za zloupotrebe zakonske norme. Ovo posebno s obzirom na činjenicu da njihovo nepoštovanje nije uvek posledica nedostatka kadrova i njihove preopterećenosti. S obzirom na ovo kao i činjenicu da to direktno utiče na efikasnost reagovanja nadležnih državnih organa na kriminalitet uopšte, a time i narkokriminalitet neophodno je posvetiti posebnu pažnju isključenju uslova mogućnosti zloupotrebe prava po ovom osnovu. Npr. propisivanjem konkretnih posledica nepoštovanja instruktivnih rokova (Bejatović, 2015).

2.4. Izvesnost kažnjavanja u slučaju izvršenja krivičnog dela i prevencija narkokriminaliteta

Jedan od izuzetno značajnih preduslova željenog stepena generalno-preventivnog dejstva krivičnopravnih normi na kriminalitet uopšte a posebno njegove najteže oblike u koje spada i narkokriminalitet je „izvesnost kažnjavanja u slučaju izvršenja krivičnog dela“. Kada je reč o generalno preventivnoj funkciji zakonske norme važno je ne samo kakvu će krivičnu sankciju sudovi izreći učiniocu krivičnog dela, već i osećaj stepena verovatnoće da se neće moći „izvući“ od zaslužene krivične sankcije zbog izvršenog krivičnog dela. I danas je više nego nesporno da krivična sankcija a pre svega kazna ima svrhu odvratanja od vršenja krivičnih dela, svrhu prevaspitanja onih koji su počinili krivično delo, kao i svrhu jačanja opšteg morala u društvu samo u slučaju postojanja potrebnog stepena izvesnosti njenog izricanja i izvršenja. Na ovom stanovištu, sasvim ispravno, stoji i srpski zakonodavac propisujući svrhu kažnjavanja. Naime, u čl. 42. st. 2. KZ RS izričito je propisano da je u okviru opšte svrhe krivičnih sankcija (čl. 4 st. 2 KZ RS),⁸ svrha kažnjavanja: sprečavanje učinoca da čini krivična dela i uticanje na njega da ubuduće ne čini krivična dela; uticanje na druge da ne čine krivična dela; izražavanje društvene osude za krivično delo, jačanje morala i učvršćivanje obaveze poštovanja zakona, i ostvarivanje pravednosti i srazmernosti između učinjenog dela i težine krivične sankcije. Imajući u vidu ovakav značaj ovog faktora na prevenciju kriminaliteta postavlja se pitanje koji su to pokazatelji željenog stepena izvesnosti kažnjavanja učinilaca krivičnog dela zbog izvršenog krivičnog dela. Oni su brojni, s tim da među njima poseban značaj imaju sledeći: Efikasnost otkrivanja i procesuiranja izvršenih krivičnih dela; Efikasnost krivičnog postupka kao celine; Primena krivičnopravne norme na sve učinioce krivičnih dela; Oduzimanje droga, *sredstava za njihovu proizvodnju i preradu i imovinske koristi stečene vršenjem krivičnih dela* i saniranje drugih njegovih posledica;

⁸ Opšta svrha propisivanja i izricanja krivičnih sankcija je suzbijanje dela kojima se povređuju ili ugrožavaju vrednosti zaštićene krivičnim zakonodavstvom.

Izricanje adekvatne krivične sankcije učinocu krivičnog dela i njeno izvršenje. Samo u slučajevima kada su ispunjeni svi ovi preduslovi možemo reći da postoji željeni stepen izvesnosti krivične odgovornosti izvršioca zbog izvršenog krivičnog dela a time i željeni stepen generalno-preventivne funkcije krivičnog prava kao celine, posmatrano sa aspekta ovog njenog preduslova. U protivnom ne samo da toga nema već to može da bude i pokazatelj „isplativosti“ vršenja krivičnih dela određenom broju građana, u ovom slučaju pre svega onim koji se bave neovlašćenom proizvodnjom i stavljanjem u promet opojnih droga (Bejatović, 2019).

2.5. Oduzimanje droge, sredstava za njihovu proizvodnju i preradu i imovinske koristi stečene vršenjem krivičnih dela i prevencija narkokriminaliteta

Jedan od ne samo izuzetno važnih i neizostavnih, već bezmalo i ključnih faktora prevencije narkokriminaliteta, jeste i efikasno oduzimanje droge, sredstava za njihovu proizvodnju i preradu i imovinske koristi stečene vršenjem krivičnih dela. Brojni su kriminalno-politički razlozi neophodnosti što potpunije praktične primene ove mere. Među njima posebno se ističu sledeći: *Prvo*, primenom ove mere onemogućava se sticanje imovinske koristi vršenjem istoimene kategorije krivičnih dela, a što je ključni motiv njihovog izvršenja. *Drugo*, sprečavanje daljnjih ulaganja sredstava stečenih vršenjem ovih krivičnih dela ne samo u nastavak već i širenje ovih kriminalnih aktivnosti. Jedna od osobenosti funkcionisanja kriminalnih grupa uopšte, a posebno onih čiji je cilj sticanje imovinske koristi je stalno širenje njihove kriminalne zone i na taj način uvećavanje njihove finansijske moći. Osnovni način ostvarenja ovakvog njihovog cilja je ulaganje već kriminalnim aktivnostima pribavljenih sredstava u daljnje kriminalne aktivnosti. Sprečavanjem takvih puteva njihovog funkcionisanja ne samo da se smanjuje već i prekida mogućnost ulaganja u daljnje kriminalne aktivnosti što za svoju krajnu posledicu ima i prestanak njihovog rada. Zbog ovog predviđanje i praktična primena instrumenata kojima se onemogućava kasnije ulaganje u nove kriminalne aktivnosti je među najvažnijim faktorima borbe protiv narkokriminaliteta, budući da je osnovi motiv njihovog vršenja od strane onih koji su i najodgovorniji za ovu vrstu kriminalnih aktivnosti - sticanje imovinske koristi. Način sprečavanja praktične realizacije ovog motiva vršenja navedenog krivičnog dela je upravo blagovremeno i potpuno oduzimanje imovine stečene kriminalnim aktivnostima. *Treće*, sprečavanje infiltracije prihoda stečenih vršenjem ovih krivičnih dela u legalne finansijske tokove – sprečavanje pranja novca (Bejatović, 2016). Jedan od ključnih ciljeva izvršilaca krivičnih dela koja se vrše radi sticanja imovinske koristi jeste infiltracija nezakonito stečenih prihoda u legalne finansijske tokove i na taj način njihovo kasnije nesmetano korišćenje. S obzirom na ovo, ako jedno društvo hoće da se uspešno bori protiv narkokriminaliteta, odnosno protiv imovinskog kriminaliteta uopšte, ono mora da obezbedi i instrumente sprečavanja infiltracije nezakonito stečenih prihoda u legalne finansijske tokove, a jedan od važnijih instrumenata s tim ciljem je oduzimanje imovine stečene kriminalnim aktivnostima pre njene infiltracije u legalne finansijske tokove. *Četvrto*, slabljenje moći kriminalnih organizacija a potom i njihovo potpuno uništenje. Funkcionisanje jedne kriminalne , kao u ostalom i bilo koje druge organizacije zahteva i finansijska sredstva. Bez njihovog obezbeđenja ne samo da nema njihovog „uspešnog“ funkcionisanja već ni funkcionisanja uopšte. Jedan od ključnih instrumenata postizanja ovog cilja je upravo oduzimanje imovinske koristi stečene kriminalnim aktivnostima, i to posebno u slučajevima kada je ono blagovremeno i potpuno. *Peto*, na ovaj način preventivna funkcija krivičnog zakonodavstva posmatrano uopšte, znatno dobija na svom intezitetu i

time se daje značajan doprinos smanjenju kriminalnih aktivnosti ne samo ovog karaktera već i uopšte (Bejatović, 2016).

S obzirom na izneseni značaj efikasnog oduzimanja droge, sredstava za njihovu proizvodnju i preradu i imovinske koristi stečene vršenjem krivičnih dela mora se, pre svega postaviti pitanje: Koje su to pretpostavke za adekvatnu praktičnu realizaciju ove mere, da li su one ispunjene u Republici Srbiji i ako ne, šta bi trebalo preduzeti u cilju njihovog ispunjenja? Posmatrano sa aspekta pretpostavki adekvatnog preventivnog i represivnog delovanja države na polju borbe protiv kriminaliteta u čijoj osnovi je nezakonito sticanje imovinske koristi, kao i kriminaliteta uopšte, može se konstatovati njihova brojnost. No, ključne su četiri. To su:

1. Adekvatna zakonska norma. I u teoriji i u praksi kristalno je jasno da je zakonska norma jedan od ključnih preduslova adekvatnosti oduzimanja nezakonito stečene imovinske koristi, ali ne bezuslovno. Da bi konkretni zakonski tekstovi bili adekvatni instrumenti borbe protiv kriminaliteta posmatrano i sa ovog aspekta, oni moraju da ispunjavaju određene uslove. Među njima su ključna dva. Prvo, da budu usklađeni sa zahtevima savremene krivičnopravne nauke, relevantnim međunarodnim pravnim aktima i kompetentnim komparativnim zakonodvstvom iz te oblasti. Drugo, da budu usklađeni sa zahtevima vremena u kojem se primenjuju i konkretnim prilikama prostora na kojem nalaze svoju primenu. Samo onaj zakonski tekst koji po svom sadržaju odgovara ovim zahtevima (i u preventivnom i represivnom smislu) je instrumenat uspešnog oduzimanja nezakonito stečene imovinske koristi uopšte pa i imovinske koristi stečene vršenjem krivičnih dela. U protivnom one predstavljaju dekor bez upotrebne vrednosti. Samo u slučajevima kada konkretni zakonski tekstovi obezbeđuju efikasno oduzimanje imovinske koristi stečene vršenjem krivičnog dela oni su u funkciji efikasne borbe protiv kriminaliteta ne samo ovog karaktera već i uopšte. U protivnom, one mogu da budu i jedan od faktora u odlučivanju da li izvršiti kriminalnu aktivnost ili ne.

2. Isključenje zloupotrebe zakonske norme ili pak njeno svođenje na najminimalniju moguću meru. Da bi zakonska norma bila adekvatan instrumenat oduzimanja nezakonito stečene imovinske koristi ne sme da bude zloupotrebljena. Mora da bude primenjena u njenom duhu – u smislu ozakonjenja.

3. Adekvatna primena zakonske norme. Da bi zakonska norma bila adekvatan instrumenat i ovog aspekta borbe protiv kriminaliteta mora da bude i adekvatno primenjena. Samo u situacijama kada je norma koja odgovara prednje iznesenim zahtevima adekvatno primenjena ona ima jako prevetivno dejstvo. Primena norme ne sme da bude selektivna. Pod njen udar moraju da dođu svi oni koji su je prekršili.

Kada je reč o ispunjenosti napred navedenih pretpostavki adekvatnosti državne reakcije na narkokriminalitet posmatrano sa aspekta ovog njenog faktora treba pre svega konstatovati da se ova pretpostavka odnosi ne samo na oduzimanje droge, sredstava za njihovu proizvodnju i preradu, već i na oduzimanje imovinske koristi stečene vršenjem ove kategorije krivičnih dela a i krivičnih dela uopšte. S obzirom na ovo, kada je reč o oduzimanju droge, sredstava za njihovu proizvodnju i preradu, može se konstatovati da su ispunjene potrebne normativne pretpostavke za praktičnu realizaciju ovakvog jednog cilja. One su sadržane u odredbama čl. 246, 246a i 247. KZ RS koje nalažu oduzimanje opojne droge i sredstva za njihovu proizvodnju i preradu. Takođe, kada je reč o oduzimanju imovinske koristi stečene vršenjem krivičnih dela uopšte a time i ove njihove kategorije onda tu je, normativno posmatrano situacija ista. Naime, donošenjem Zakona o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela stvorena je dosta dobra normativna osnova za željeni stepen efikasnosti oduzimanja nezakonito stečene

imovinske koristi. Osnov ispravnosti ovakve jedne konstatacije leži kako u sadržini normi ovog zakonskog teksta tako i u dosadašnjim rezultatima njegovog donošenja. Donošenjem posebnog zakona u vezi sa ovom problematikom ostvarena je normativna osnova za brzo i efikasno reagovanje države po ovom pitanju. Stvorena je normativna osnova za delovanje specijalizovanih – posebno obučениh organa za oduzimanje imovine stečene kriminalnim aktivnostima i za neophodnu primenu posebnih istražnih tehnika otkrivanja i dokazivanja nezakonito stečene imovinske koristi. Jednom rečju krivično zakonodavstvo Republike Srbije usaglašeno je sa međunarodnim pravnim standardima iz ove oblasti (Bejatović, 2016). Međutim, i pored toga što su dosadašnji rezultati primene ovog zakona pozitivni oni još uvek nisu na nivou željenog.

2.6. Efikasnost otkrivanja, dokazivanja i presuđenja krivične stvari i prevencija narkokriminaliteta

Sledeća neizostavna, više nego značajna pretpostavka adekvatnosti državne reakcije na narkokriminalitet a time i na njegovu prevenciju je efikasnost otkrivanja, dokazivanja i presuđenja krivične stvari – efikasnost krivičnog postupka. Kao rezultat takvog značaja ove pretpostavke ne treba da čudi ni činjenica da je već dugi niz godina jedno od najaktuelnijih pitanja kada je reč o funkcionisanju pravnog sistema jedne države uopšte pitanje efikasnosti otkrivanja i dokazivanja krivičnih dela – efikasnosti krivičnog postupka.⁹ Brojni su razlozi ovako visokog stepena aktuelnosti ove problematike. Jedan među njima je i činjenica da je efikasnost krivičnog postupka pokazatelj i adekvatnosti državne reakcije na kriminalitet kao jednog od ključnih ciljeva njenog funkcionisanja uopšte, a time i njegove prevencije (Bejatović, 2010: 124). S obzirom na ovo ne treba da čudi ni činjenica da je upravo pitanje efikasnosti krivičnog postupka predmet, već dugi niz godina, intenzivne rasprave ne samo u krugovima stručne javnosti već i mnogo šire (Bejatović, 2017). Zahtev za efikasnošću krivičnog postupka je, slobodno se može reći, postao i jedan od važnijih osobenosti savremene nauke krivičnog procesnog prava a time i savremenog krivičnog procesnog zakonodavstva čija rešenja prate tendencije nauke – jedno od važnijih pitanja kriminalne politike uopšte. Efikasnost krivičnog postupka je, sasvim opravdano, jedan od ključnih međunarodnih pravnih standarda iz ove oblasti kao celine. Razlozi davanja ovakvog značaja efikasnosti krivičnog postupka su brojni. Među njima poseban značaj imaju tri. Prvi, leži u nespornoj činjenici da je samo efikasan krivični postupak jedan od instrumenata uspešne borbe protiv kriminaliteta i kao takav odgovara ciljevima i generalne i specijalne prevencije. Nasuprot ovom, neefikasna primena mera krivične prinude suprotna je ciljevima i generalne i specijalne prevencije. Kao takva, štaviše i ohrabruje potencijalne izvršioce krivičnih dela i izaziva, sasvim opravdano, i nezadovoljstvo javnosti, čime ova problematika još više dobija na svom značaju. Iz ovih, i ne samo ovih, razloga obaveza je države da stvori normativne kao i sve druge preduslove za što uspešniju borbu protiv kriminaliteta, za što uspešnije ostvarivanje ciljeva kriminalne politike uopšte, za što efikasniji krivični postupak, za što efikasnije funkcionisanje krivičnog pravosuđa uopšte. Drugo, zakonit krivični postupak ne znači samo takav postupak koji „osigurava da niko nevin ne bude osuđen, a da se krivcu

⁹ Pod efikasnošću krivičnog postupka (otkrivanja i dokazivanja krivičnih dela i njihovih učinilaca) podrazumeva se kako njegova kvalitativna komponenta (zakonitost vođenja krivičnog postupka i donošenje pravilne i zakonite sudske odluke) tako i njegova kvantitativna komponenta (vremenski razmak od pokretanja krivičnog postupka pa do donošenja pravnosnažne sudske odluke). Obzirom na ovo, efikasnim krivičnim postupkom može se smatrati samo onaj postupak u kojem je u realno kratkom vremenskom intervalu od njegovog pokretanja pa do okončanja, uz puno poštovanje zakonitosti njegovog vođenja, donesena pravilna i zakonita pravnosnažna sudska odluka (Vidi: Bejatović, 2010).

izrekne krivična sankcija pod uslovima koje predviđa krivični zakon i na osnovu zakonito sprovedenog postupka nego i takav postupak koji to omogućava u najkraćem mogućem trajanju“ (Bejatović 2015). Treće, i pored izvesnog napretka naši i ne samo naši krivični postupci su još uvek daleko od željenog stepena efikasnosti, što se pre svega odnosi na klasične krivične postupke.¹⁰ Ovakva jedna konstatacija svoju podlogu nalazi i u istraživanju sprovedenom po ovom pitanju (Bejatović i dr., 2018). Rezultati sprovedenog istraživanja pokazuju da u skoro 50% analiziranih predmeta krivični postupci su trajali (od prijave do pravnosnažnosti) preko 2 godine. Ako se tome doda i takođe nesporan podatak da je u 10,5% analiziranih predmeta krivični postupak trajao preko 5 godina onda ovakva jedna konstatacija još više dobija na svom značaju. Ako se predmetna problematika posmatra po pojedinim višim sudovima onda je vidljivo da kod pojedinih sudova skoro 20% krivičnih postupaka traje preko pet godina. S obzirom na sve ovo, jedan od zaključaka sprovedenog istraživanja je da je neophodno preduzeti dodatne aktivnosti (normativnog i praktičnog karaktera) na povećanju efikasnosti krivičnih postupaka do stepena standarda zahteva suđenja u razumnom roku (Bejatović i dr., 2018). Ovakav jedan zaključak, pored iznesenog, svoju podlogu nalazi i u činjenici da imamo krivične postupke u predmetima krivičnih dela narkokriminaliteta koji traju i preko deset godina. Umesto komentara samo stav ako hoćemo, a hoćemo i moramo da imamo efikasniju borbu protiv ovog kao i kriminaliteta uopšte, ako hoćemo a hoćemo da naše krivično zakonodavstvo ima željni stepen i generalnopreventivnog dejstva na ovaj kao u kriminalitet uopšte, moramo imati i efikasnije krivične postupke nego što je to slučaj sada.

ZAKLJUČAK

Izvršena analiza pitanja koja čine sadržinu rada pokazuje tri stvari. Prvo, brojne su pretpostavke željenog stepena preventivnog delovanja nadležnih državnih organa protiv narkokriminaliteta, s tim da među njima poseban značaj imaju: Krivičnoporavne norme (Krivično zakonodavstvo shvaćeno u širem smislu značenja); Način primene krivičnopravnih normi; Efikasnost otkrivanja i dokazivanja krivičnih dela i njihovih učinilaca; Oduzimanje droge, sredstava za njihovu proizvodnju i preradu i imovinske koristi stečene vršenjem krivičnih dela; Stepen izvesnosti krivične odgovornosti u slučaju izvršenja krivičnog dela i isključenje zloupotrebe pravne norme u njenoj praktičnoj primeni. Drugo, samo u slučajevima kada jedna država raspolaže adekvatnim preventivnim i represivnim instrumentima borbe protiv kriminaliteta ona ima – može da ima uspeha u suprodstaljanju ovoj negativnoj društvenoj pojavi. U suprotnom ne samo da toga nema već to može da bude i signal za vršenje predmetnih krivičnih dela određenoj kategoriji njenih građana. Treće, kada je reč o krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije (KZ i ZKP) kao normativnom preduslovu željenog stepena prevencije narkokriminaliteta izvršena analiza govori da je njihov ne mali broj rešenja, načelno posmatrano, u skladu sa željenim stepenom norme kao preduslovom adekvatnosti državne reakcije na narkokriminalitet posmatrano i sa ovog njenog preduslova. Međutim, njihova pojedinačna razrada, posebno kada je reč o ZKP daje sasvim drugačiji zaključak. Govori o njihovom ne malom raskoraku. Određeni broj načelno opravdanih instituta i drugih rešenja u ovom zakonskom tekstu nije normiran na način koji ih stavlja u funkciju potrebnog stepena adekvatnosti državne reakcije na kriminalitet, a time i prevencije narkokriminaliteta. Iz ovih razloga , a u cilju stvaranja normativne osnove za

¹⁰ O pojmu „klasični krivični postupci“ vidi str. 154 u: Bejatović, S. (2018) *Krivično procesno pravo*. Beograd: Službeni glasnik.

željeni stepen adekvatnosti državne reakcije na narkokriminalitet neophodno je nastaviti rad na reformi ZKP i u tom radu obratiti posebnu pažnju upravo otklanjanju uočenih nedostataka i njihovom normiranju u skladu sa opšteprihvaćenim standardima u ovoj oblasti, što trenutno nije slučaj. Svakako uz prilagođavanje našim specifičnostima.

LITERATURA

1. Bejatović, S. (2010) Efikasnost krivičnog postupka kao međunarodni pravni standard. U: *Krivično zakonodavstvo Srbije i standardi Evropske unije* (str. 184–203). Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.
2. Bejatović, S. (2015) Glavni pretres i njegov doprinos obezbeđenju suđenja u razumnom roku. U: *Glavni pretres i suđenje u razumnom roku (Regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni)* (str. 9–33). Beograd: Misija OEBS-a u Srbiji.
3. Bejatović, S. (2015) Kaznena politika i reforma krivičnog procesnog zakonodavstva Srbije. U: *Kaznena politika kao instrumenat državne politike na kriminalitet* (str. 7–36). Banja Luka: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.
4. Bejatović, S. (2016) Krivičnopravni instrumenti suprodastavljanja terorizmu i drugim krivičnim delima nasilničkog karaktera. U: *Terorizam i druga krivična dela nasilničkog karaktera i krivičnopravni instrumenti suprodastavljanja* (str. 98–104). Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.
5. Bejatović, S. (2016) Oduzimanje nezakonito stečene imovine i prevencija kriminaliteta. U: *Krivične i prekršajne sankcije i mere: Izricanje, izvršenje i uslovni otpust* (str. 58–74). Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
6. Bejatović, S. (2017) Evropski standardi u oblasti krivičnog procesnog zakonodavstva i razlozi neophodnosti njihove implementacije u nacionalna krivičnoprocesna zakonodavstva (stanje u Srbiji). U: *Krivično zakonodavstvo između prakse i propisa i usklađivanje sa evropskim standardima* (str. 7–24). Milići: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.
7. Bejatović, S. (2018) Efikasnost krivičnog postupka kao međunarodni pravni standard. U: *Organizacija pravosuđa i efikasnost sudske zaštite (Evropski standardi i stanje u Srbiji – Krivičnopravni aspekt)* (str. 124–136). Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.
8. Bejatović, S. (2018) *Krivično procesno pravo*. Beograd: Službeni glasnik
9. Bejatović, S. i dr. (2018) *Kaznena politika u Srbiji (zakon i praksa)*. Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.
10. Bejatović, S. (2019) Kaznena politika i prevencija kriminaliteta. U: *Kaznena politika i prevencija kriminaliteta*. Trebinje: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.
11. Bejatović, S. (2019) Step en izvesnosti kažnjavanja i oduzimnje nezakonito stečene imovinske koristi i adekvatnost državne reakcije na kriminalitet. U: *Izmene u krivičnom zakonodavstvu i statusu nosilaca pravosudnih funkcija i adekvatnost državne reakcije na kriminalitet*. Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.
12. Bejatović, S. i dr. (2019) *Priručnik za primenu načela oportuniteta krivičnog gonjenja*. Beograd: Misija OEBS-a u Srbiji
13. Banović, B. (2012) Posebne dokazne radnje i novi ZKP. U: *Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva (Normativni i praktični aspekt)* (str. 123–148). Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.
14. Đurđić, V. (1996) Zloupotreba vlasti organa krivičnog gonjenja. U: *Međunarodna konferencija Zloupotreba prava (zbornik radova)* (str. 345–352). Niš: Pravni fakultet Univerziteta, Institut za pravna i društvena istraživanja.
15. Đurđić, V. (2019) Instruktivni rokovi i efikasnost krivičnog postupka. U: *Izmene u krivičnom zakonodavstvu i statusu nosilaca pravosudnih funkcija i adekvatnost*

državne reakcije na kriminalitet (str. 369–384). Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.

16. Ignjatović, Đ. (2004) Suzbijanje najtežih oblika kriminaliteta u uslovima tranzicije i nesigurnosti. U: *Teški oblici kriminala* (str. 18). Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
17. Kolarić, D. (2019) Krivični zakonik i (ne)adekvatnost državne reakcije na kriminalitet. U: *Izmene u krivičnom zakonodavstvu i statusu nosilaca pravosudnih funkcija i adekvatnost državne reakcije na kriminalitet* (str. 38). Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.
18. Stojanović, Z. (2004) Krivično zakonodavstvo i teški oblici kriminaliteta. U: *Teški oblici kriminala* (str. 42–54). Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
19. Škulić, M. (2019) Krivičnoprocesno zakonodavstvo i (ne)adekvatnost državne reakcije na kriminalitet. U: *Izmene u krivičnom zakonodavstvu i statusu nosilaca pravosudnih funkcija i adekvatnost državne reakcije na kriminalitet* (str. 34–48). Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.

Stanko Bejatović, PhD

Full professor, Faculty of Law, University of Kragujevac

and Chairman of the Serbian Association for Criminal Law and Practice, Serbia

THE CRIMINAL LAW INSTRUMENTS OF DRUG CRIME PREVENTION

The paper is analyzing questions concerning the problem of drug crime prevention as one of the two possible ways of the state reaction to this type of crime in particular and to crime in general. The paper issues are professionally and critically analyzed through the two groups of questions. The first concerns general remarks on the concept, significance and assumptions of the desired degree of drug crime prevention. The main conclusion of the analysis of this group of questions is the author's attitude that the desired level of drug crime prevention, as well as crime prevention in general, can be achieved only in cases of fulfillment of a number of assumptions that must be observed simultaneously and interrelated. The second group of questions is dedicated to the normative and practical analysis of the key assumptions of the desired degree of preventive action of the competent state bodies against drug crime. In particular, such reaction need to be embodied in: Criminal settlement norms (criminal legislation understood in a broader sense); Application of criminal law norms; Efficiency of detecting and proving the subject group of criminal offenses and their perpetrators; Confiscation of drugs, funds for their production and property gains obtained by committing criminal offenses; The degree of certainty of criminal responsibility in the case of committing a criminal offense and the exclusion of abuse of legal norms in its practical application.

At the end of the paper concluding remarks are given reflected the author's attitude that only in cases when one state (in this case the Republic of Serbia) has adequate preventive and repressive instruments to combat drug crime – it can succeed in counteracting this increasingly negative social phenomenon. Otherwise, not only that the adequate state reaction will be absent, but it can also be a signal for committing criminal acts for a certain category of its citizens – primarily those who are engaged in the unauthorized production and distribution of narcotics.

KEY WORDS: drug crime / drug / prevention / criminal legislation / efficiency of detection / proving and adjudication / certainty of punishment / criminal offense / perpetrator / criminal sanction / principle of opportunity

OPIJUMSKI RATOVI - JUČE, DANAS, SUTRA

Dr Jovan ĆIRIĆ*

Kada kažemo „opijumski ratovi“ obično mislimo na Kinu iz prve polovine XIX veka. Autor ovog teksta govori o tim ratovima, ali on takođe govori i o drugim različitim konfliktima, koji su bili povezani sa drogom i trgovinom drogom. Ekonomski aspekt biznisa povezanog sa drogom, isto kao i geopolitički aspekt droge i ratova protiv droge veoma su značajni. U tom smislu autor ovog članka posebno pominje rat u Vijetnamu, koji je imao značajan aspekt u vezi sa drogom. Posebna pažnja je posvećena ratu protiv droge koji je proglasio američki Predsednik Ronald Regan. Taj rat se prvenstveno odnosio na rat protiv Kolumbije i Eskobara, ali pitanje koje postavlja Jovan Ćirić jeste pitanje: „koji drugi proizvod Kolumbija može da izvozi u SAD?“ Kokain je gotovo jedina vredna stvar koju kolumbijanski seljaci mogu da proizvode i da zarade značajnu sumu novca, tako da je rešavanje problema droge u izmeni međunarodnih ekonomskih odnosa i u privlačenju običnih ljudi da proizvode nešto drugo. U tom smislu je Eskobar bio na neki način političar, koji je imao političke ambicije i koji je pokušao da uđe u kolumbijanski parlament. On je bio veoma popularan među običnim ljudima koji su ga voleli zato što je davao dosta novca siromašnim ljudima i izgradio je mnoge škole, bolnice, puteve, terene za sport. Zbog toga su ga prozvali novi Robin Hud i imao je veliku podršku među građanima. Sa druge strane, ubio je mnogo ljudi, pa među ostalima i kolumbijanskog Ministra pravde, nekoliko sudija Vrhovnog suda, jednog predsedničkog kandidata, kao i mnoge druge. Bio je postavio bombu u jedan avion, kada je ubio mnoge putnike, pa su ga posle toga zvaničnici prozvali narko-teroristom, ali je Eskobar to pokušao da predstavi kao rat protiv SAD. Autor ovog članka je takođe analizirao probleme čečenske mafije i rata u Čečeniji. Posebna pažnja posvećena je kosovskoj mafiji. O temi kosovske mafije dosta je pisano u svetu. Veliki broj nezavisnih analitičara iz inostranstva govore da ta mafija predstavlja jednu od najuspešnijih, najorganizovanijih i najopasnijih mafija na svetu. U ratu na Kosovu 1999. NATO je bio na istoj strani kao i trgovci drogom sa Kosova, pa autor zaključuje da je i rat na Kosovu neka vrsta „opijumskog rata“. Slična situacija je i u Avganistanu. Podaci koje autor ovde pokazuje govore da je proizvodnja opijuma u Avganistanu danas veća nego što je to bilo pre Anglo-američke invazije. Autor misli da je rat u Avganistanu takođe dobar primer opijumskih ratova.

* Sudija, Ustavni sud Republike Srbije. E-mail: jovan.ciric@ustavni.sud.rs

Kada se kaže „opijumski ratovi“, onda se najpre pomisli na Kinu i ratove u prvoj polovini XIX veka, međutim, ispostavlja se da su se mnogi ratovi vodili i vode u vezi i povodom droge i borbe za tržište droge. Neki analitičari procenjuju da ukupna suma novca koju godišnje ostvare razne grupe organizovanog kriminala u svetu, prelazi oko 2.000 milijardi dolara.¹ Ovo se ne odnosi samo na trgovinu drogom, već i na sve ostale delatnosti organizovanog kriminala, ali je jasno da na trgovinu drogom otpada izuzetno veliki deo. Treba reći da, kada je reč o tržištu drogom i o prihodima od te trgovine postoje znatne nedoumice i nagađanja, pa tako neki govore o 205 miliona korisnika i o prihodima od oko 300 milijardi dolara, kao i da cena droge na tržištu opada.² Ipak, jasno je da trgovina drogom ima izuzetno veliki ekonomski, pa samim tim i politički i geopolitički značaj, što ovde nas navodi da koristimo termin: „opijumski ratovi“. No, vratimo se u Kinu u prvu polovinu XIX veka.

Za Kinu s kraja osamnaestog i prve polovine devetnaestog veka bile su karakteristične mnoge zablude, ali i problematični modni i moralni svetonazori, koji su tih godina bivali sve rasprostranjeniji u tadašnjoj Kini. Tako se verovalo da je opijum veoma koristan u lečenju mnogih bolesti, malarije i dijareje na primer, pa se upotreba i zloupotreba opijuma, veoma brzo raširila, najpre u tadašnjim elitnim krugovima kineskog društva, ali je (zlo)upotreba opijuma, zahvaljujući niskoj ceni na tržištu, vrlo brzo postala popularna kod svih kategorija kineskog društva, pogotovu među omladinom (Čirić, 2008: 105-127).

Suočavajući se sa brojnim medicinskim i socijalnim problemima, proisteklim iz činjenice da je vrlo veliki broj, naročito mladih ljudi konzumirao drogu, kineske vlasti rešile su da preseku „Gordijev čvor“ i da jednostavno zabrane upotrebu opijuma i njegovu trgovinu. Trgovina opijumom u Kini bila je formalno zabranjena još od 1800. godine, ali je ilegalno tržište veoma dobro funkcionisalo i dovelo je do toga da je preko 2 miliona Kineza postalo zavisno od opijuma. Veoma mali deo opijuma uzgajao se u samoj Kini, a najveći deo u britanskoj koloniji Indiji, odakle su ga britanski trgovci dopremali u priobalni deo Kine. Zbog toga je tadašnji kineski car zadužio jednog svog namesnika, izvesnog Lin Tse-Hsu-a da pokrene kampanju rešavanja problema opijuma i opijumske zavisnosti u Kini. Ovaj je taj svoj zadatak shvatio ozbiljno i jedna od mera sastojala se u tome da vojnim snagama blokira naselja u kojima su živeli britanski i ostali strani trgovci na kineskoj pacifičkoj obali i da time spreči trgovačke i ostale kontakte između zapadnjaka i Kineza, koji su u prethodnom periodu, za posledicu imali, između ostalog, i širenje „zaraze“ korišćenja opijuma.³

Ali, profitti koje je donosila trgovina drogom, kao i slabljenje kineskog društva iznutra, koje se odigravalo i na taj način što je drogom i nakaradnim moralnim shvatanjima „trovana“ kineska omladina i samim tim slabljen otpor prema ekonomskim i političkim pritiscima spolja, imali su presudnog uticaja na to da britanske imperijalne vojne snage,

¹ Navedeno prema proceni rumunskog stručnjaka za organizovani kriminal Dr Liviu Muršeanua, u intervjuu u tekstu pod naslovom „Kriminal sve više osvaja svet“, *Politika*, 1. avgusta 2005. str. 2.

² www.rts.rs/page/sr/story/10/svet/49346/prihod-trzista-droge-300-milijardi-dolara.html.

³ Chrastina, P. *Emperor of China Declares War on Drugs*, dostupno na internet adresi: <http://opioids.com/opium/opiumwar.html>

započnu svoj vojni pohod i direktnu oružanu intervenciju protiv Kine. Cilj je dakle bio obezbediti slobodnu trgovinu opijumom u Kini, ali, isto tako obezbediti i slobodu trgovačkog i svakog drugog mešetarenja za britanske, francuske i portugalske trgovce u Kini. Oslabljena, između ostalog zahvaljujući i duževremenom delovanju opijuma na psihi i moral njenih vojnika i omladine uopšte, Kina u tom tzv. Prvom opijumskom ratu, u periodu od 1839 do 1842. godine, nije bila u stanju da se odupre Britancima. Vojska je kapitulirala, uspostavljena je vlast koja je bila po volji stranih kolonizatora, uspostavljena je zona slobodne trgovine i opijumom, ali i ne samo opijumom. Kao kazna za pokušaj suprotstavljanja trgovini opijumom, britanske vlasti zaposele su Hong-Kong i otepile ga od ostatka Kine, a portugalske vlasti su to isto uradile sa gradom Makao i držali su ta dva dela kineske teritorije pod svojom kontrolom sve do kraja XX veka.⁴

Priča o opijumskim ratovima u Kini tu se nije završila. Ponovo su Kinezi pokušali da se odupru opijumu i njegovoj slobodnoj trgovini, ali su opet doživeli vojni poraz u tzv. II opijumskom ratu u periodu između 1850 i 1856. kada je zona slobodne trgovine opijumom i svim drugim robama, proširena na čitavu unutrašnjost Kine, a razne privilegije, britanskih, francuskih, portugalskih i ovoga puta i američkih trgovaca, bile su još više proširene.⁵

Na prvi pogled ovde se radi samo o jednoj istorijskoj priči, koja sa današnjim vremenom, uopšte ne mora imati nikakvih, ili skoro nikakvih dodirnih tačaka. Ali, napravimo za trenutak jedan mali misaoni eksperiment i kao nekakvim vremeplovom, otplovimo iz perioda kada je Hong-Kong bivao otepljen u period kada se on vraćao svojoj matici, a to je vreme kraja XX veka. Na jednom drugom kraju sveta, u tom drugom vremenu započinjala je, po mnogo čemu slična trgovinsko-vojna operacija otepljivanja dela teritorije od jedne druge zemlje matice. Naravno jasno je da imamo u vidu Kosovo i NATO intervenciju iz 1999. godine. I tada su se, slično kao i 150 godina pre toga, u glavnim ulogama nalazili trgovci drogom, zatim strani trgovci uopšte i njihovi interesi, a takođe se radilo i o započinjanju otepljenja jednog dela teritorije od jedne suverene države.

Sve u svemu, Drugi opijumski rat iz 1856. se takođe završio kineskim porazom, kada su prava stranih trgovaca da putuju i trguju po Kini, bila još više proširena.⁶ Ovo nam pokazuje da je droga još od tih vremena bila sredstvo za sticanje vanrednih dobiti i profita, a u jednom određenom smislu čak i način i sredstvo za vođenje tzv. specijalnog rata koji velike zapadne zemlje vode protiv malih zemalja u kojem su ciljna grupa obično mlada populacija, koju drogom i drugim subkulturalnim sadržajima treba držati u stanju kolonijalne otupelosti, podređenosti i zavisnosti (vid. Milašinović, 1996). Možda je danas nekome teško zamisliti da se država tako otvoreno i bez ikakvih ustezanja stavi na stranu „svojih“ trgovaca drogom, jer su metodi nešto (ali samo nešto) drugačiji i prikriveniji, ali suštinski i danas moćne države, vodeći svoju zvanučinu (ratnu) politiku, staju na stranu pojedinih polu-kriminalnih struktura, štiteći njihove ekonomske interese u trgovini drogom, ali i ne samo drogom.

Ponekad se u istoriji dešavalo da su prećutno, ili ne samo prećutno određene grupacije organizovanog kriminala dobijale zvanična odobrenja, dozvole od legalnih vlasti za bavljenje kriminalnom delatnošću. U tom smislu je najpoznatiji primer

⁴ O tome u tekstu pod naslovom: *Opium Wars* (1839-42), dostupno na internet adresi <http://www.sacu.org/opium2.html>

⁵ O opijumskim ratovima, videti i u članku „A Short History of the Opium War“, dostupno na internet adresi: www.druglibrary.org/shaffer/heroin/opiwar1.htm

⁶ Ibid.

britanskog gusara iz XVI veka, izvesnog Frensis Drejka, koji je dobio zvanično odobrenje, dozvolu od britanskih vlasti da organizuje gusarske posade koje su imale za zadatak da napadaju španske i portugalske brodove i da ih pljačkaju. Gusarstvo i piraterija su bili propisani kao krivično delo za koja je bila predviđena smrtna kazna, ali su nekim gusarima i piratima bile izdavane (polu)zvanične dozvole da se bave ovom delatnošću, koja je bila od koristi i gusarima, ali i državama. Zabeleženo je da je sa samo jednog putovanja – pljačkanja koje je bio organizovao Drejk u periodu 1572-1573, bilo opljačkano glavno stovarište zlata i srebra Španaca u Južnoj Americi i bilo prikupljeno toliko zlata i srebra da su se finansirali svi 7-godišnji izdaci britanske vlade. Zbog toga je Drejk bio zaslužio i dobio titulu admirala britanske kraljevske mornarice (vid. Chambliss, 1989).⁷

Mafijaško-kriminalni metodi karakteristični za Drejka iz vremena XVI veka, primenjeni su, kao što vidimo i u vremenima „opijumskih ratova“ u Kini, ali, isto tako, oni su bili primenjivani i u ratu u Indokini, u Vijetnamu, u dvadesetom veku, kada se često događalo da je država bila ta koja je zapravo organizovala kriminalne grupe i direktno ih pomagala (Chambliss).

Veza tajne policije (konkretno CIA) i organizovanog kriminala ostvarivala se za vreme vijetnamskog rata. Godine 1949. pojavio se problem za zapadne saveznike, za Francuze koji su tada ratovali u Indokini, ali su se suočili sa štrajkom, blokadom lučkih radnika, komunističkih sindikata. U pitanju je bio internacionalistički dug lučkih radnika prema komunistima u Indokini, pa su oni pokušavali da otežaju i uspore isporuku vojnog – ratnog materijala u južnim francuskim lukama, Marselju, pre svega. Francuska se bila našla paralisana, a onda je na scenu stupila CIA, koja se povezala sa izvesnom braćom Gverini, vođama korzikanske mafije. Oni su dobili zadatak od CIA da rasture francuske sindikate i uguše pobunu, a za uzvrat su dobili ekskluzivno pravo trgovine opijumom iz Indokine ne samo na evropskim, nego i na američkom tržištu.⁸ Sloboda, kako je tada CIA smatrala, ne dolazi bez ikakve cene (Farren, 1999: 16-20). A to znači da je u ratu protiv komunista dozvoljeno paktirati i sa mafijašima i trgovcima drogom.

Kada su vijetnamski, Ho Ši Minovi komunisti počeli da ugrožavaju francusku vlast u Indokini i sama francuska vlada je odlučila da iskoristi profite od opijuma za finansiranje rata, pa je uspostavljena saradnja sa planinskim plemenima u skrivenim delovima Vijetnama, a koja su kontrolisala proizvodnju opijuma. To je bio jedan od načina za organizovanje rata protiv komunista (McCoy, 1973: 107). Kasnije su Amerikanci i CIA preuzeli posao u vezi sa švercom droge, a pre svega preko svoje avionske linije (kompanije) „Air America“. „Air America“ je sasvim regularno i legalno organizovala Transporte opijuma iz Vijetnama, Laosa, Kambodže, Tajlanda i Burme, najpre u Sajgon, a zatim u Hong Kong i na kraju u Australiju (Chabliss, 1989: 183-208). Glavni organizator svega bio je izvesni Majkl Hend iz „zelenih beretki“, istovremeno i agent CIA, stacioniran u Vijetnamu, koji se 1969. preselio u Australiju, gde se upoznao sa izvesnim Frensisom Nuganom, Australijancem, sa kojim je 1976. u Sidneju osnovao „The Nugano-Hand bank“, čiji je kapital vrlo brzo rastao, a koja je od strane CIA korišćena za

⁷ S druge strane treba reći da ni španski, ni portugalski konkvistadori nisu bili milosrdni i nevini, odnosno imuni od korišćenja organizovano kriminalnih metoda u ostvarivanju svojih imperijalnih ciljeva u Latinskoj Americi. Pogrom, pljačka i genocid bilo je nešto što je karakterisalo osvajanje ovih „novootkrivenih“ prostora. Pomoć običnih (organizovanih) kriminalaca, u takvim uslovima uvek je bila dobrodošla (Paligorić, 2003).

⁸ Poznati film „Francuska veza“ sa Džinom Hekmanom u glavnoj ulozi, odnosi se upravo na tu trgovinu drogom preko Francuske i braće Gverini.

finansiranje tajnih operacija i za pranje novca, zarađenog od droge. Da je to bila CIA-ina banka, može se zaključiti i po letimičnom pogledu na spisak članova upravnog odbora koji su svi bili angažovani u CIA.⁹ Međutim, kasnih sedamdesetih ta je banka zapala u ozbiljne finansijske teškoće, pa je Frenk Nugano pronađen mrtav u svom „Mercedsu“ negde u okolini Sidneja. Zvanično objašnjenje je bilo da je reč o samoubistvu, a Majkl Hend je bezuspešno pokušavao da se prikrije i uništi sve dokumente. Na kraju su u Australiju doputovala dva zvaničnika CIA sa dva lažna pasoša, sa kojima je Hend otputovao, ali je njegov otac koji je živio u Nju Jorku poricao da bilo šta zna o tome gde se nalazi njegov sin. Nakon svega, australijska vlada, sprovela je posebnu, nezavisnu istragu, koja je došla do zaključka o direktnoj povezanosti visokih zvaničnika CIA sa dotičnom bankom za koju se utvrdilo da je bila glavni organizator pranja novca stečenog švercovanjem droge iz jugoistočne Azije (Ćirić, 2005: 265-290). Tako se završio CIA-in vijetnamski opijumski rat.

Nekoliko godina kasnije dogodio se slučaj „Irangejta“. Tu najpre treba ukazati na reči senatora Danijela Inoja sa Havaja, koji je u londonskom listu „Guardian“ 29.jula 1987. tvrdio da „postoji tajna vlada u okviru naše zvanične javne vlade“ koja finansira i izaziva ratove u zemljama trećeg sveta. „Irangejt“ je jedan od najboljih primera za to. Tokom 1986. je tadašnji američki Sekretar odbrane, Kaspar Vajnberger četiri puta izdao naredbu da se iz skladišta Pentagona, CIA-i isporuče određene količine oružja. Zatim je to oružje posredstvom pukovnika Olivera Norta (jedini koji je bio pozvan na krivičnu odgovornost u celom slučaju) preko iranskih preprodavaca Jakova Nimrodija, Manučera Gorbanifira i saudijskog biznismena Adnana Kašogija prodavano Iranu, čime su kršene odredbe američkog zakona o zabrani prodaje naoružanja Iranu. Sredstva dobijana od te trgovine korišćena su za finansiranje „kontraša“ u Nikaragvi, iako je i u tom slučaju postojala zabrana prodaje oružja bilo kojoj od strana u nikaragvanskom sukobu.¹⁰ Godine 1986. je Reganova administracija i zvanično priznala da je „kontraška“ grupa Adolfa Čamora bila pomagana od strane CIA, a da je istovremeno pomagala kolumbijanskim dilerima droge da drogu transportuju u SAD. Pre toga je Predsednik Regan optuživao Čamorine protivnike „sandiniste“ da su oni bili ti koji organizuju transport kolumbijanske droge u SAD. U tom je smislu izvesni Bari Sil,¹¹ islednik i pilot zaposlen u «Drug Enfocement Administration» (DEA),¹² bio angažovan da izvrši snimanja iz vazduha koja bi pokazala da su sandinisti ti koji vrše utovarivanje droge u avione za kasniji transport u SAD. U martu 1986. godine Regan je na nacionalnoj televiziji prezentovao te fotografije koje optužuju sandiniste. Nakon toga Kongres je odobrio sumu od 100 miliona dolara kao pomoć „kontrašima“ za borbu protiv „sandinista“. Kasnije je Bari Sil priznao da paketi koji su bili utovarivani u avione, a koje je on snimio nisu sadržavali drogu, kao i da je on lično bio svestan toga, da drogu nisu švercovali „sandinisti“ već „kontraši“, te da je „kontraška“ mreža bila povezana sa kolumbijanskim kokainskim sindikatima. Zbog toga je februara 1987. on bio ubijen, upravo od strane kartela iz Medeljina, a onda je i sama DEA izdala zvanično saopštenje o svemu tome (Chambliss, 1989). Interesantna su i svedočenja Džona Stokvela visokorangiranog zvaničnika CIA i Džordža Moralesa, jednog od najvećih trafikanata iz

⁹ Sve je preuzeto iz već citiranog članka William-a Chambliss-a.

¹⁰ Videti u članku: *Organized Crime, The CIA and the Savings and Loan Scandal*, dostupno na internet adresi: www.thirdworldtraveler.com/CIA/S&L_Scandal_CIA.html.

¹¹ Bari Sil se bavio raznim kriminalnim aktivnostima, pa je kao takav vrbovan od strane CIA da pilotira do i od Nikaragve, Kostarike. Saradivao je i sa Eskobarom, koji ga je na kraju i ubio u SAD. O tome je snimljen i film: „Beri Sil – američki original“ sa Tomom Kruzom u glavnoj ulozi. (www.srbijadanas.com/kultura/vesti/beri-sil-americki-original-tom-kruz-kakvog-jos-niste-videli-foto-video-2017-08-29)

¹² DEA je odeljenje za borbu protiv droge.

Južne Amerike da je upravo CIA bila ta koja je organizovala avio-bazu u Kostariki, gde su obučavani piloti kako da sleću i uzleću sa aerodroma u Nikaragvi i u SAD i kako da izbegavaju radare. Prema tim izvorima od 1985. do 1987. CIA je organizovala između 50 i 100 letova na aerodrome u SAD na kojima nije bilo nikakve carinske i policijske kontrole, tako da se droga lako mogla švercovati u SAD (Chambliss, 1989). Poznato je uostalom, da mnoge špijunske organizacije, pre svega CIA za svoje prikrivene akcije koriste ljude iz sveta organizovanog kriminalu, ljude vešte ubistvima, švercu, ucenama, reketu (Mirković, 1999). Makar samo po tome, jasno je da između obične, kriminalne trgovine drogom i (političkih, međudržavnih) ratova za i oko droge, postoji znatna povezanost.

U priči o opijumskim ratovima, svakako je nezaobilazan lik Pabla Eskobara. Ne samo zato što je on imao odgovarajućih političkih ambicija i aktivnosti, te je čak bio bio kandidat, pa i za kratko izabran za člana kolumbijanskog parlamenta, ali ga je na konstitutivnoj sednici tog parlamenta tadašnji Ministar pravde Rodrigo Lara Boniljo razotkrio da je on narko-diler i kao takvog ga izbacio iz Kongresa. Eskobar je tvrdio da je Lara američki plaćenik i da radi za američke interese, te je 30. aprila 1984. godine Eskobar organizovao atentat na Laru, kada su Eskobarovi plaćenici na motoru, pucali na Larin „Mercedes“ u prometnim ulicama Bogote (Chepesiuk, 1999: 101). Osim toga, nije reč samo o tome da je Eskobar bio izuzetno popularan kod običnog, mahom siromašnog kolumbijanskog stanovništva, pre svega stanovnika njegovog rodnog Medeljina, jer je on dobar deo svog ogromnog bogatstva stečenog u proizvodnji i trgovini drogom, delio gradskoj siroćinji i podizao škole, bolnice, sportske terene, zbog čega su ga građani voleli, pa je tako decembra 1993. na njegovoj sahrani bio prisutan izuzetno veliki broj građana, koji su tada napravili svojevrsnu političku manifestaciju i incidente (Chepesiuk, 1999: 101). U širem smislu radilo se o svojevrsnom sukobu sa SAD, koje su želele da on bude uhapšen i izručen Americi gde bi mu bilo suđeno i gde bi izdržavao kaznu. Tako je cela stvar poprimila patriotsku dimenziju i radilo se o onome što se u teoriji, kada se radi o organizovanom kriminalu, naziva „patriotskim igrama“, gde kriminalci bivaju doživljavani ne kao kriminalci već kao patriote koje sve što rade, rade u interesu otadžbine i građana, a protiv „omrznutog neprijatelja“ (Ignjatović, 1998: 13). Sa druge strane, zaista se postavlja pitanje šta je to što bi siromašna Kolumbija i njeni siromašni seljaci mogli da ponude, da izvoze u bogatu Ameriku, osim kokaina, te i na taj način treba tumačiti pojavu Pabla Eskobara, koga su nazivali „novim Robinom Hudom“ i njegovu veliku popularnost u običnom narodu (Paligorić, 2003).

Pitanje droge uvek je i ekonomsko – geostrateško pitanje. Ovo nije ni nova, ni nepoznata tema, o kojoj se raspravljalo i u okviru UN, juna 1998. kada su ministri Gane, Novog Zelanda, Hrvatske, Poljske, Ukrajine, Holandije, Bugarske, Moldavije, Luksemburga, Senegala, Jordana, Fidžija, Monaka, Šri Lanke, Grenade, Malte, Solomonskih ostrva i Togo, govorili o ekonomskim merama koje bi trebalo primeniti da bi se zemlje koje proizvode drogu preorijentisale na neke druge proizvode koji bi bili ekonomski isplativi, makar približno koliko i sama droga.¹³ Sve, ili gotovo sve zemlje „proizvođači“ i „prerađivači“ droge jesu siromašne i pripadaju krugu tzv. siromašnog juga. Od Indokine, preko Avganistana, Pakistana, Turske, Albanije, u Africi Nigerije, pa do zemalja Latinske Amerike, kao što su Kolumbija, Peru ili Bolivija. Sasvim pojednostavljeno, kada bi siromašne zemlje imale šta drugo da ponude u međunarodnoj ekonomskoj razmeni ekonomskih dobara zemljama bogatog severa, verovatno da bi one

¹³ O tome na primer i u tekstu: *Economic Dimension of Drug Menace, Plight of Transit Countries, Vulnerable Social Groups among Issues Discussed*, dostupno na internet adresi: www.un.org/News/Press/docs/1998/199806010.ga9421.html

to i učinile. Ovako, droga, ostaje kao jedini, ili gotovo jedini proizvodni artikal, koji zemlje siromašnog juga mogu da ponude tržištu bogatog severa i zapada. Treba pomenuti da su Kinezi suzili „zlatni trougao“,¹⁴ odnosno da je pred Olimpijadu u Peking, Kina finansijski pomogla seljake u Mjanmaru i drugim okolnim zemljama, da umesto maka gaje lekovito bilje.¹⁵ Kada bi i SAD na primer, finansijski pomogle da se seljaci iz Kolumbije, Perua, ili Bolivije, preorijentišu na gajenje krompira umesto koke, rezultati na planu borbe protiv droge, sigurno bi bili daleko efektivniji, nego što je to rat protiv droge koji su proglasili i vodili američki predsednici Regan i Buš stariji kada je u Kolumbiji zaista i započeo pravi rat.¹⁶

Rodrigo Lara, ubijeni kolumbijanski Ministar pravde, nije međutim bio jedina Eskobarova žrtva. Naime, tokom predsedničke kampanje 1989. godine, ubijen je i Luis Karlos Galan, veoma popularni političar, najozbiljniji kandidat za budućeg Predsednika Kolumbije. Atentat se dogodio 18. avgusta 1989. u kolumbijanskom gradu Kundinamarca, kada se Galan peo na govornicu sa koje je trebalo da održi svoj predizborni govor, a on se u svom predizbornoj programu zalagao za izručenje kolumbijanskih narko-dilera Americi, što je naravno izazivalo bes kod Eskobara. Samo dve nedelje ranije Galan se već bio nalazio na udaru Eskobara. Četvrtog avgusta, Galan je držao konferenciju na Univerzitetu u Medeljinu, a sa krova susedne zgrade na njega, odnosno zgradu u kojoj se on nalazio, trebalo je da bude ispaljena raketa, ali je jedan stanar u toj zgradi primetio nešto čudno i prijavio to policiji, pa je policija intervenisala i tako je sprečen atentat na Galana.¹⁷ Galan ipak nije na kraju izbegao sudbini, onako i na onaj način kako je to pošlo za rukom čoveku koji je na tim izborima bio izabran za Predsednika Kolumbije, a to je Sesar Gavirija. Novembra te 1989. godine, članovi Eskobarovog medeljinskog kartela podmetnuli su bombu u avion koji je leteo na relaciji Bogota – Kali i srušili su avion i usmrtili više od 100 putnika. U podmetanju bombe u avionu, Eskobarovim ljudima su pomogli i obučeni teroristi iz Baskije, a u samom avionu je trebalo da bude i tada već Predsednik Gavirija, ali u poslednjem trenutku on nije ušao u avion (Chepesiuk, 1999). Taj događaj je učvrstio Gaviriju u njegovoj rešenosti da Eskobara na kraju izruči Amerikancima i tada je lansiran izraz za Eskobara i njegove ljude – „narko-teroristi“. Opijumski rat u Kolumbiji bio je dakle vrlo žestok i u njemu je stradalo nekoliko sudija kolumbijanskog Vrhovnog suda, koji je čak bio i zapaljen u jednom trenutku, a jedan od glavnih Eskobarovih plaćenih ubica, izvesni „Popaj“, koji mu je ostao veran sve do (Eskobarove) smrti, 1993. godine, nakon izlaska iz zatvora 2015. je bio izjavio kako je on lično ubio 300 ljudi i kako je naredio likvidaciju još 3.000. Izjavio je takođe i to da bi on opet bio uz Eskobara da se ponovo rodi.¹⁸ Ovaj detalj (da li samo detalj?) otkriva i zaludenost i ideološko slepilo sa kojim su Eskobara pratili njegovi ljudi u njegovom „opijumskom ratu“ protiv Amerike, što samo potvrđuje da ovde nije bilo reči samo o kriminalu, već i o pravom ratu.

S druge strane, činjenica da su u „američkom rušenju, lovu na Eskobara“, određenu ulogu igrali i pripadnici konkurentnog klana iz Kalija (Chepesiuk, 1999) govori ipak da se tu nije radilo toliko o samom ratu protiv droge, koliko o želji da se iz čitave igre istisne jedan pojedinac, koji je postao previše moćan i kao takav počeo da ima značajnu

¹⁴ To su zemlje u kojima se proizvodi droga.

¹⁵ O tome i u članku: Kinezi suzili zlatni trougao, *Politika*, 6.7.2008, str. 5.

¹⁶ Edvard Vajdenfeld, svojevremeni Reganov savetnik, jedan od tvoraca američke kampanje „Rat protiv droge“, izjavljuje danas da se rat protiv droge vodio vrlo selektivno. (www.vijesti.me/index.php/svijet/globus/rat-protiv-droge-se-vodio-selektivno-protiv-manjina-vise-ne-razmisliam-kao-republikanac)

¹⁷ www.medellinabrazasuhistoria.com/assasination-of-presidential-candidate-luis-carlos-galan/:lang=en

¹⁸ www.kurir.rs/planeta/3180325/najozloglaseniji-placeni-ubica-otkriva-kako-je-oborio-avion-za-eskobara-na-neverovatan-nacin-su-uneli-bombu-ali-njihova-meta-je-cudom-srezivela

ekonomsku ulogu, koja više nije bila samo lokalnog karaktera, jer je Eskobar, čak sedam godina za redom bio proglašavan od strane lista „Forbes“ za jednog od deset najbogatijih ljudi na svetu.¹⁹ Jednostavno, nije se moglo dozvoliti da se u rukama jednog čoveka, pojedinca koji nije sasvim odan, lojalan Americi i njenim globalnim interesima, nađe toliko bogatstvo i takva moć, te je upravo i zbog toga rat protiv droge postao u stvari rat protiv Eskobara, a po sistemu da se politički motivisani nasilni akti usmereni protiv velikih sila (SAD, V. Britanija, Španija, Francuska, Belgija, Turska) skoro uvek kvalifikuju kao terorizam i prema nacionalnom i prema međunarodnom pravu, dok se s druge strane identični nasilni akti usmereni protiv vlada ili teritorijalnog integriteta malih ili manje prijateljskih država (Srbija, Libija, Sirija, Rusija) često proglašavaju legitimnom borbom naroda za ostvarivanje neotuđivih ljudskih prava, uključujući posebno pravo na samoopredeljenje“ (Stevanović, 2006: 38-39). U ratu protiv Eskobara vrlo važnu ulogu igrala je i organizacija koja se tada pojavila na sceni „Los PEPES“ („Perseguidos por Pablo Escobar“- „Progonjene žrtve Pabla Eskobara“) Oni su potajno sarađivali sa kolumbijanskom policijom, sa DEA i CIA, ali i sa rivalskim klanom iz Kalija. Njima je prećutno bilo dozvoljeno da rade ono što policija zvanično nije smela: da ubijaju Eskobarove saradnike, da podmeću bombe, itd, a što je sve doprinosilo slabljenju Eskobarove organizacije.²⁰ Jedna te ista stvar, zavisi kako se predstavi najširoj javnosti, može biti tretirana na krajnje negativan, ali i na vrlo pozitivan način. Eskobar je bio prikazan na sasvim negativan način, a oni koji su se služili njegovim kriminalnim metodama i koji su i sami bili povezani sa trgovinom drogom, bili su na odgovarajući način tolerisani, pa je tako u Kolumbiji tih godina zaista besneo pravi opijumski rat sa atentatima, otmicama, podmetnutim bombama, likvidacijama. Upravo suprotan primer od Eskobara, koji je prikazan kao „zao“ u najnegativnijem svetlu, jeste primer Čečenije i čečenske mafije i narko-terorista na koje je iz Amerike gledano sa određenom dozom blagonaklonosti.²¹

U tom smislu treba se vratiti u 1974. godinu, kada se u Moskvi međusobno upoznaju dvojica Čečena, koja su došla tu na studije. Žož-Ahnet Nuhaev, rođen 1954. godine, upisao se te godine na Pravni fakultet, gde se upoznao sa Said-Hasanom Abumuslimovom, koji je kasnije čak postao potpredsednik Čečenije. Iako je 1974. godina, godina kada se činilo da je SSSR na vrhuncu moći, ova dvojica oko sebe okupljaju grupice čečenskih studenata u Moskvi, studiraju najpre disidentsku literaturu toga doba, - Solženjicina i Saharova,²² a Nuhaev prvenstveno na sebe preuzima aktivnosti u vezi sa pribavljanjem finansijskih sredstava za aktivnosti grupa čečenskih studenata koji se drže izolovano od ostataka ruskih studenata.²³ Tako nastaje čečenska mafija, jedna hibridna organizacija, koja je, s jedne strane klasična kriminalna organizacija, a sa druge strane, klasična političko-separatistička organizacija, izrazito islamističkog tipa. Organizacija je razgranala veoma širok dijapazon kriminalnih aktivnosti, što je uključivalo i šverc droge. Sredstva stečena na ovaj način, koriste se za finansiranje nabavke oružja za separatističko ratovanje na području Čečenije i Kavkaza uopšte. Nije sasvim jasno da li pripadnici čečenske mafije žele da finansiraju svoj

¹⁹ www.themobmuseum.org/blog/colombian-drug-lord-pablo-escobar-spent-seven-years-on-forbes-list-of-worlds-richest/

²⁰ www.blic.rs/vesti/niko-vam-nece- reci-o-tome-ko-stoji-iza-ubistva-pabla-eskobara/utkkwpm

²¹ Postoje dakle „naši“, da ne kažemo „dobri“ narko-dileri i teroristi i „njihovi“, po prirodi stvari „loši“, „negativni“ narko-dileri i teroristi.

²² U toj priči kako su se oni nadahnjivali Solženjicinom i Saharovom, ima verovatno dosta preterivanja, odnosno želje da se zapadnom svetu prikažu kao anti-komunisti, a ne kao islamski radikali, što je možda bilo bliže istini.

²³ Svaka sličnost sa Albancima sa Kosova i time kako su se oni držali izdvojeno i u okviru JNA i u okviru raznih univerziteta u SFRJ, nije nimalo slučajna.

nacionalno-verski, separatistički pokret, ili žele da finansiranjem rata i političke nestabilnosti, stvore atmosferu haosa i bezakonja, koja u svakom slučaju pogoduje različitim kriminalnim aktivnostima, danas rasprostranjenim na širokom potezu od Vladivostoka do Beča (Čirić, 2012: 269-286).

Na sve to treba dodati geopolitičke, geostrateške interese pre svega SAD. Tu treba pomenuti organizaciju „Freedom House“. Formirana 1941. godine u Njujorku od strane dve različite političke grupacije. Jednu je predvodio Wendel Wilkie, republikanski predsednički kandidat iz 1940. a drugu je predvodila Eleonora Ruzvelt. Ova organizacija „Freedom House“ posebno se istakla u godinama „hladnog rata“, kada su se preko nje finansirale mnoge anti-režimske aktivnosti u suprotnom socijalističkom (sovjetskom) taboru. Nakon pada „Berlinskog zida“ ova organizacija nije raspuštena, već je i dalje nastavila da oko sebe okuplja značajne intelektualce, profesore, novinare, spoljno-političke analitičare i eksperte, itd, a sve sa ciljem podsticanja „demokratskih procesa“ u tzv. tranzicionim zemljama, odnosno u vezi sa finansiranjem disidentskih pojedinaca i grupacija u tim zemljama.²⁴ Jedan od projekata koji je „Freedom House“ aktivno pomagao, finansirao, jeste i osnivanje i organizovanje organizacije ACPC – „American Committee for Peace in Chechnya (Caucas)“. Ovaj komitet, osnovan 1999. godine, radi na programima edukacije lokalnog stanovništva, a prvenstveno lokalnih aktivista NVO-sektora i novinara, te objavljivanju lokalnih medijskih informacija, odnosno omogućavanju da se glas lokalnih čečenskih, kavkaskih aktivista čuje u inostranstvu, odnosno da se njihova (američko-čečenska) „istina“ o konfliktu na Kavkazu i o žrtvama tog konflikta čuje u zapadnoj javnosti.²⁵

Ovaj komitet (ACPC) promoviše ideju, stav da čečenski pobunjenici na najbolji način odlikavaju Putinov nedemokratski, autoritarni režim. ACPC komitet stalno sprovodi upoređivanje čečenske krize sa poznatim krizama u Bosni i na Kosovu, implicirajući da bez međunarodne intervencije ne može nigde, pa ni u regionu Kavkaza biti uspostavljena stabilnost i puna demokratija onako kako je vide Amerikanci i kakva odgovara njihovim interesima. U tom je smislu upravo ACPC, organizovao u avgustu 2005. dodeljivanje statusa političkog azila Iljasu Ahmadovu, čečenskom opozicionom Ministru inostranih poslova, koga zvanična Moskva opisuje kao teroristu.²⁶

Pažnju zaslužuje poznati događaj u mestu Beslan na Kavkazu, kada su čečenski teroristi 1. septembra 2004. upali u školu, uzeli decu za taoce, pa se sve završilo sa 396 mrtvih, Bela kuća je zvanično osudila taj događaj, ali je na primer Charles Fairbanks član ACPC komiteta, profesor sa John Hopkins Univerziteta, tada izjavio da se mora izvršiti pritisak na Moskvu da ona prihvati politički način rešavanja čečenske krize, a ne vojna sredstva, da se dakle Rusija natera da pregovara sa teroristima. To naravno nije važno za Ameriku nakon događaja od 11. septembra. Iako su dakle, makar samo neki pojedinačni primeri terorističke delatnosti od strane Čečena, sasvim očigledni, to ne nailazi na odgovarajuću ostru i jednodušnu osudu od strane zapadne, američke političke i medijske javnosti. Događaju se zapravo različiti vidovi umanjivanja i relativizacije terorističke delatnosti od strane Čečena. Isto je ili sasvim slično i kada je reč o klasičnoj kriminalnoj delatnosti od strane grupa čečenske mafije. Ta mafija se u najvećoj mogućoj meri koristi

²⁴ www.freedomhouse.org/content/our-history

²⁵ [http://rightweb.irc-online.org/profile/American Comittee for Peace in Chechnya](http://rightweb.irc-online.org/profile/American_Comittee_for_Peace_in_Chechnya)

²⁶ Laughland, J. *The Chechens' American Friends*, dostupno na internet adresi: www.guardian.co.uk/world/2004/sep/08/usa.russia.

ilegalnom trgovinom droge kako bi taj novac koristila za klasičan islamski terorizam i time ugrožavala bezbednost ruskog društva, a što je pre svega u interesu Zapada.²⁷

Slično tome je i delovanje albanske mafije na Kosovu i Metohiji, naročito kada je reč o trgovini drogom, pa to zasluđuje da o tome bude rečeno nešto više. Fenomen mafije na Kosovu zasluđuje posebnu pažnju (Čirić, 2006: 33-56). Treba poći od interesantne činjenice da je na sajtu američkog Ministarstva pravde, odeljenja za borbu protiv droge (DEA) na samo nedelju dana pre početka NATO bombardovanja Jugoslavije, uklonjen deo koji je sadržavao vrlo detaljan i iscrpan opis trgovine drogom koju sprovode kosovski Albanci preko OVK.²⁸ Pre toga je visoki zvaničnik SAD, Robert Gelbard agenciji Frans pres, 23.februara 1998. izjavio da je OVK bez ikakve dileme teroristička grupacija²⁹, a 6. aprila 1999. u članku Philipa Smucker-a i Tim-a Butcher-a "Shifting Stance over KLA has betrayed Albanians", bilo je zabeleženo i to kako je Kristofer Hil, šef američkog pregovaračkog tima u Rambujeu, vrlo oštro kritikovao činjenicu da se OVK finansira od strane poslova u vezi sa drogom.³⁰ Novinar Jerry Seper je u "Washington Times-u" još od 1998. izveštavao o tome kako su se pojedini pripadnici OVK, koja se finansirala od trgovine drogom, obučavali u terorističkim kampovima kojima je rukovodio sam Bin-Laden.³¹ Stejt Department je februara 1998. proglasio OVK međunarodnom terorističkom organizacijom.³²

Ugledni britanski list „The Guardian“ u seriji natpisa govori o problemu Kosova, droge i organizovanog kriminala. Kaže se tu da oko 40% heroina prodalog u Evropi i Severnoj Americi potiče sa Kosova, kojeg nazivaju "smugglers paradise". Ovaj raj za švercere, omogućen je, kako se kaže u pomenutom članku time što mirovne snage nemaju mandat, a ni mogućnosti u vezi sprečavanja šverca heroina. Proizvodnja i šverc heroina je izuzetno porasla nakon NATO intervencije, pa tako dostiže 5 tona mesečno, pri čemu, kako se ističe, nije zabeležen nijedan slučaj uspešne policijske akcije na hvatanju dilera droge.³³ Neke analize kažu da tržište heroinom u Švedskoj, Albanci pokrivaju u procentu od čak 80 do 90 odsto³⁴, te da oni svesno idu na manju zaradu, čime istiskuju ostale konkurente.³⁵

²⁷ Ekaterina Stepanova; - Illicit Drug Trafficking and Islamic Terrorism as Threats to Russian Security, dostupno na http://csis.org/files/media/isis/pubs/pm_0393.pdf

²⁸ Norman Grig, W. *Making the World Safe for Narco-Terrorism*, u listu "The new American", 8. maj 2000. Dostupno na internet adresi: www.stopthefaa.org/artman/publish/article_83.shtml. U istom članku navodi se takođe i to da je republikanski senator Charles Grassley (R-IA), odmah nakon početka bombardovanja Jugoslavije poslao pismo Clintonu u kojem ga pita kako je moguće da američka administracija paktira sa OVK, čija je uloga u trgovini drogom opšte poznata. Clinton mu je odgovorio tvrdeći da ni CIA, ni DEA ne raspolažu bilo kakvim obaveštajnim podacima o tome da je OVK ikada bila upletena u direktnu kriminalnu aktivnost, ili neku drugu direktnu vezu sa bilo kojom organizovanom kriminalnom grupom. Clinton je u svom pismu obećao dotičnom senatoru da će i on lično, kao i svi njegovi saradnici u budućnosti pomno nadgledati OVK..

²⁹ U članku "The Kosovo Liberation Army: Does Clinton Policy Support Group with Terror and Drug Ties" – United States Senate – Republican Policy Committee, dostupno na internet adresi: www.kosovo.com/rpc.html

³⁰ www.transnational.org/reuters/crimefinanced.html.

³¹ www.brasscheck.com/yugoslavia/directory/62399a.html

³² www.siri-us.com/background/Archives-Kosovo/KLA-drugs.html

³³ Članak pod naslovom: Kosovo Drug Mafia Supply Heroin to Europe, *The Guardian*, 13. mart 2000, dostupno na internet adresi: www.guardian.co.uk/kosovo/story/0,2763,193548,00.html

³⁴ To što su jeftiniji logički podrazumeva i da su produktivniji i organizovaniji od svih drugih, pa samim tim naravno i opasniji.

³⁵ O tome Elizabet Anderson, u članku "Heroin Seized from the East" u listu, *Svenska Dagbladet*, Stockolm, June 22.1998. Citirano prema tekstu: Cottin, H. *The Balkan Route and the Contras of Kosovo* dostupno na internet adresi: www.coveraction.org/content/view/77/75/ Interesantno je ovde primetiti i to da se pomenuti tekst u švedskim novinama pojavio još 1998. godine.

O problemima geopolitičkih dimenzija u vezi sa delovanjem kosovske mafije, švercovanja droge i trgovine oružjem, te korišćenja tako stečenog novca za širenje odgovarajućeg političkog uticaja, pisano je u specijalizovanom «Geopolitical Drug Watch». Dotični časopis je na to ukazivao još juna 1994³⁶, a slično tome u časopisu «Observatoire Geopolitique des Drogues» govori i Michel Koutouzis, ekspert za pitanja tokova droge.³⁷ Nemački časopis «Der Spiegel», za koji se ne može reći da je prosrpski u broju od 21.septembra 2002, zaključuje da je jedan od glavnih problema danas upravo to što protiv droge na Kosovu treba da se bore oni koji su nastali u vezi sa drogom, koji su se i sami nekada bavili proizvodnjom i prodajom droge.³⁸

U svakom slučaju radi se o izuzetno velikim sumama novca koje se zarađuju na trgovini drogom, pa su grčki predstavnici Interpola izvestili da su kosovski Albanci u 1998. bili najveći snabdevači kokainom i pre svega heroinom u Evropi, dok su francuski analitičari iz časopisa «France's Geopolitical Observatory of Drugs» procenjivali da je godišnji prihod iznosio 2 milijarde dolara, dok su nemački agenti za borbu protiv droge, bili nešto umereniji u procenama – 1,5 milijardi dolara.³⁹ Interesantan je i ilustrativan naslov „Balkan-Albania-Kosovo-Heroin-Jihad“⁴⁰, gde se govori o vezama Osama Bin-Ladena sa trgovinom drogom na Kosovu, pa i o tome da je američki Ministar odbrane Vilijem Koen, morao otkazati posetu Albaniji juna 2000. iz straha od atentata koji su na njega pripremali oni koje je Bin-Laden prethodno obučavao za rat na Kosovu.⁴¹

U svakom slučaju, Kosovo i kosovski trgovci drogom su odličan primer za ono o čemu mi ovde govorimo, a to su „opijumski ratovi“, ali se u tom smislu nikako ne može zaobići ni sve ono što se u Avganistanu događalo s početka dve hiljadite godine. Na prvi pogled se moglo očekivati da će američka i britanska intervencija u Avganistanu doprineti smanjenju biznisa u vezi sa drogom, ali se ipak dogodilo nešto drugo. Pre same invazije, 2001. godine, mak je u Avganistanu bio uzgajan na 74.000 hektara, ali se 15 godina nakon toga taj broj više nego učestvostručio – 328.000 hektara.⁴² Osim toga, opijum je bio sušen i krijumčaren iz Avganistana kao lepljiva smesa, koja bi se rafinirala negde drugde, ali se posle invazije oko polovina opijuma proizvedenog u Avganistanu, prerađivala u samom Avganistanu u morfijum ili heroin, što je olakšavalo krijumčarenje, ali i višestruko uvećavalo zaradu.⁴³ Rat u Avganistanu, koji je, zvanično, prvenstveno vođen protiv talibana i njihove ideologije, nije dakle urodio plodom kada je reč o borbi, o ratu protiv droge.

Toni Bler je bio predstavio anglo-američku invaziju na Avganistan kao nameru da se iskoreni droga.⁴⁴ Kasnije se međutim ispostavilo da je NATO kao institucija postao saučesnik u velikom poslu narko-trgovine i kriminalnih aktivnosti. Opijum ne samo što nije redukovao, već u stvarnosti cifre pokazuju da je trgovina drogom u Avganistanu u porastu.⁴⁵ Ponavlja se dakle ono što se događalo ne samo na Kosovu 1999. već i u Kini u

³⁶ www.realitymacedonia.org.mk/web/news_page.asp?nid=2865-24k

³⁷ www.balkanpeace.org/cib/kam/koso.01.shtml

³⁸ Članak (u prevodu sa nemačkog na engleski) pod naslovom: *Kosovo Liberation Army freedom Fighters or... - Truth in facts and testimonies*, dostupno na internet adresi: www.kosovo.com/kla2.html

³⁹ www.brasscheck.com/yugoslavia/directory/62399a.html.

⁴⁰ www.balkanpeace.org/our/ouro3.shtml

⁴¹ Znači, znali su da se Bin-Laden nalazio u Albaniji i morali su znati da se on tamo nalazio u vezi sa događajima oko Kosova. Ali su uprkos tome, prećutno paktirali sa njim, odnosno sa onima koje je on obučavao i podržavao. Izgleda da je Majkl Mur potpuno u pravu, kada u svom filmu „Farenhajt 9-11“ potencira tezu da su američke tajne službe bile u prećutnom dogovoru sa Bin-Ladenom.

⁴² www.bbc.com/serbian/lat/svet-48168405

⁴³ Ibid.

⁴⁴ www.mondialisation.ca/rat-u-avganistanu-droga-pranje-novca-i-bankarski-sistem/10521

⁴⁵ Ibid.

prvoj polovini XIX veka, kada su lokalne ekonomije u Indiji sistematski bile sputane od uzgoja redovnih kultura za prehranu zarad prodaje onoga što su britanski trgovci hteli da otkupe.⁴⁶ U tom smislu treba ovde citirati i ono što je izjavio jedan Avganistanac: „Pokušavam da sprečim decu da idu ovim putem kojim ja sada idem, a pogotovu da ih sprečim da postanu narkomani. Voleo bih da mogu da uzgajaju nešto drugo, ali država ne želi da pomogne, jer im se opijum isplati“, rekao je farmer opijuma.⁴⁷

Nije dakle rat protiv droge, kao i svi dosadašnji opijumski ratovi, nekakva filmska priča o veštima, preduzimljivim i hrabrim policajcima koji na ulicama američkih, ali i svih drugih svetskih gradova ratuju protiv zlih narko-dilera.⁴⁸ Radi se ipak o čitavom nizu ekonomskih i geo-političkih faktora na koje smo mi ovde samo pokušali da ukažemo, kada smo govorili o Kini s početka XIX veka, Vijetnamu s kraja šezdesetih godina XX veka, Kolumbiji osamdesetih i devedesetih godina XX veka, Kosovu 1999. godine, odnosno Avganistanu, nakon intervencije od 2001. godine.

LITERATURA

1. Chambliss, W.J. (1989) State Organized Crime. *Criminology*, 27, str. 183-208.
2. Chapesiuk, R. (1999) *The War on Drugs – An International Encyclopedia*. Santa Barbara: ABC-CLIO.
3. Ćirić, J. (2008) Droga i pravo na život. *Pravni život*, 9, str. 105-127.
4. Ćirić, J. (2006) O fenomenu kosovske mafije. *Sociološki pregled*, 1, str. 33-56.
5. Ćirić, J. (2005) Država i organizovani kriminalitet. *Sociološki pregled*, 3, str. 265-290.
6. Ćirić, J. (2012) Čečenija i Kosmet – moguće paralele. U: Gaćinović, R. (ur.) *Srbija – otimanje Kosova i Metohije*. Beograd, str. 269-286.
7. Farren, M. (1999) *The CIA Files: Secrets of the Company (consultant Michael Simmons)*, Godalming.
8. Ignjatović, Đ. (1998) *Organizovani kriminalitet: drugi deo*. Beograd: Policijska akademija.
9. McCoy, A.W. (1973) *The Politics of Heroin in Southeast Asia*. New York: Harper & Row.
10. Milašinović, R. (1996) *Američki pohod na svet*. Beograd.
11. Mirković, T. (1999) Specijalne akcije i operacije obaveštajnih službi SAD. *Vojno delo*, 3-4.
12. Paligorić, Lj. (2003) *Istorija Latinske Amerike*. Beograd.
13. Stevanović, O.M. (2006) Protivpravnost kao terorističko obeležje nasilja albanskih ekstremista na Kosovu i Metohiji. *Politika nacionalne bezbednosti*, (7) 1, str. 38-39.

Ostalo:

14. A Short History of the Opium War, dostupno na internet adresi: www.druglibrary.org/shaffer/heroin/opiwar1.html.
15. Chrastina, P. *Emperor of China Declares War on Drugs*, dostupno na internet adresi: <http://opioids.com/opium/opiumwar.html>.
16. Cottin, H. *The Balkan Route and the Contras of Kosovo* dostupno na internet adresi: www.coverfaction.org/content/view/77/75/.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ www.telegraf.rs/vesti/svet/2882191-pravi-razlog-zasto-amerikanci-ratuju-u-avganistanu-tamo-mafija-proizvodi-tone-droge-a-pare-idu-dzihadistima-video

⁴⁸ Pri svemu tome, ti „zli narko-dileri“, najčešće su ili crnci, ili latrino-amerikanci, ili neki drugi socijalni marginalci, narkomani o kojima i ovako i onako niko ne mari baš mnogo.

17. *Economic Dimension of Drug Menace, Plight of Transit Countries, Vulnerable Social Groups among Issues Discussed*, dostupno na internet adresi: www.un.org/News/Press/docs/1998/199806010.ga9421.html.
18. [http://rightweb.irc-online.org/profile/American Comittee for Peace in Chechnya](http://rightweb.irc-online.org/profile/American_Comittee_for_Peace_in_Chechnya)
19. Kinezi suzili zlatni trougao, *Politika*, 6.7.2008, str. 5.
20. Kosovo Drug Mafia Supply Heroin to Europe, *The Guardian*, 13. mart 2000, dostupno na internet adresi: www.guardian.co.uk/kosovo/story/0,2763,193548,00.html.
21. Kosovo Liberation Army freedom Fighters or... - Truth in facts and testimonies, dostupno na internet adresi: www.kosovo.com/kla2.html.
22. Kriminal sve više osvaja svet, *Politika*, 1. avgust 2005, str. 2.
23. Laughland, J. The Chechens' American Friends, dostupno na internet adresi: www.guardian.co.uk/world/2004/sep/08/usa.russia.
24. Norman Grig, W. *Making the World Safe for Narco-Terrorism*, u listu: "The new American", 8. maj 2000. Dostupno na internet adresi: www.stoptheftaa.org/artman/publish/article_83.shtml.
25. *Opium Wars (1839-42)* dostupno na internet adresi: <http://www.sacu.org/opium2.html>.
26. *Organized Crime, The CIA and the Savings and Loan Scandal*, dostupno na internet adresi: www.thirdworldtraveler.com/CIA/S&L_Scandal_CIA.html.
27. Stepanova, E. Illicit Drug Trafficking and Islamic Terrorism as Threats to Russian Security, dostupno na internet adresi: http://csis.org/files/media/isis/pubs/pm_0393.pdf
28. *The Kosovo Liberation Army: Does Clinton Policy Support Group with Terror and Drug Ties*, United States Senate – Republican Policy Committee, dostupno na internet adresi: www.kosovo.com/rpc.html.
29. www.balkanpeace.org/cib/kam/koso.01.shtml.
30. www.balkanpeace.org/our/ouro3.shtml.
31. www.bbc.com/serbian/lat/svet-48168405.
32. www.blic.rs/vesti/niko-vam-nece-reci-o-tome-ko-stoji-iza-ubistva-pabla-eskobara/utkkwpm.
33. www.brasscheck.com/yugoslavia/directory/62399a.html.
34. www.brasscheck.com/yugoslavia/directory/62399a.html.
35. www.freedomhouse.org/content/our-history.
36. www.freedomhouse.org/content/our-history.
37. www.kurir.rs/planeta/3180325/najozloglaseniji-placeni-ubica-otkriva-kako-je-oborio-avion-za-eskobara-na-neverovatan-nacin-su-uneli-bombu-ali-njihova-meta-je-cudom-srezivela.
38. www.medellinabrazasuhistoria.com/assasination-of-presidential-candidate-luis-carlos-galan/:lang=en.
39. www.mondialisation.ca/rat-u-avganistanu-droga-pranje-novca-i-bankarski-sistem/10521.
40. www.realitymacedonia.org.mk/web/news_page.asp?nid=2865-24k.
41. www.rts.rs/page/sr/story/10/svet/49346/prihod-trzista-droge-300-milijardi-dolara.html.
42. www.siri-us.com/backgrounder/Archives-Kosovo/KLA-drugs.html.
43. www.srbijadanas.com/kultura/vesti/beri-sil-americki-original-tom-kruz-kakvog-jos-niste-videli-foto-video-2017-08-29.
44. www.themobmuseum.org/blog/colombian-drug-lord-pablo-escobar-spent-seven-years-on-forbes-list-of-worlds-richest/.
45. www.transnational.org/reuters/crimefinanced.html.

46. www.vijesti.me/index.php/svijet/globus/rat-protiv-droge-se-vodio-selektivno-protiv-manjina-vise-ne-razmisljam-kao-republikanac.

Jovan Ćirić, PhD

Judge of the Constitutional Court of the Republic of Serbia

OPIUM WARS – YESTERDAY, TODAY, TOMORROW

When we say opium wars, we usually think about China in the first half of the XIX century. The author of this text speaks about those wars, but he also speaks about different other conflicts that were connected with drugs and trading drugs. The economic aspects of the business connected with drugs are very important as well as the geopolitical aspects of the drugs and wars against drugs. In that sense, the author of this article mentions the war in Vietnam that used to have significant drug aspects. Special attention was paid to the war against drugs that was declared by the American President Ronald Regan. That is related first of all to the war against Colombia and Escobar, but the question that was made by Jovan Ćirić is „what is the other product that Colombia could export to the USA?“ Cocaine is almost the only one valuable thing that Colombian peasants can make and earn respectable money, so the way to solve the problem of drugs is to change international economic relations and to attract ordinary people to produce something else. In that sense, Escobar was some kind of a politician who had political ambitions and tried to enter the Colombian Parliament. He was very popular among the ordinary people who loved him because he gave big money to poor people and built many schools, hospitals, roads, fields for sport. Because of that, he was called a new Robin Hood and had great support among citizens. On the other hand, he killed many people, besides else the Colombian Minister of Justice, several judges of the Supreme court, one presidential candidate, and many others. He put a bomb on the airplane when many passengers were killed, and after that, he was called narco-terrorist, but Escobar tried to present that it is the war against the USA. The author of this article analyzed also problems with the mafia in Chechnya and war in Chechnya. Special attention was paid to the Kosovan mafia. The theme of Kosovan mafia is a theme about which much was written in the world. A great number of independent analysts from abroad suggest that it represents one of the most successful, highly organized, and most dangerous mafias in the world. In the war on Kosovo in 1999, NATO was on the same side as drug traffickers from Kosovo. The author concludes that the war on Kosovo also was some kind of „opium wars“. A similar situation is in Afghanistan. Exact data that the author here presents shows that the production of opium in Afghanistan now is higher than it used to be before the Anglo-American invasion. That author thinks that the war in Afghanistan is also a good example of opium wars.

KEY WORDS: opium wars / China / Vietnam / Colombia / Kosovo / Afghanistan / economic aspects of drugs

UNLAWFUL POSSESSION OF NARCOTICS (ARTICLE 246A OF THE SERBIAN CRIMINAL CODE): PROGRESSIVE OR REGRESSIVE REGULATION

Nataša DELIĆ, PhD*

In this publication, the author critically examines the criminal offense of unlawful possession of narcotics (Art. 246 CC) regulated in the chapter containing criminal offenses against human health. The first, central part of the publication focuses on the most relevant controversial questions, which arise during the analysis and application of this offense's objective and subjective elements. The second part of this publication is concerned with the principle of opportunity and its application in the cases of possession of the marijuana narcotic in quantities less than five grams. In the final part of the publication, the author concludes that the incrimination of unlawful possession of narcotics, including the later amendments and additions to its legal description, is an example of regressive legislation when it comes to content, as well as in the legislative-technical sense. The theoretical viewpoints stated herein are supported by several illustrious decisions of the courts.

KEY WORDS: *abuse of narcotics / criminal offences against human health / criminal offence of unlawful possession of narcotic*

INTRODUCTORY REMARKS

The Criminal Code ("CC") of the Republic of Serbia criminalises various forms of narcotics abuse under three criminal offences in its chapter on offences against human health. These are: unlawful production and distribution of narcotics (Art. 246); unlawful possession of narcotics (Art. 246a) and facilitating the abuse of narcotics (Art. 247). The offence of unlawful production and distribution of narcotics was first introduced into national law in 1951, when it was termed „unlawful production and distribution of narcotics and poisons“ (former Art. 208). The 1977 law renamed the offence as „unlawful production and distribution of narcotics“ (former Art. 245), with the name remaining the same in later iterations of the CC. Amendments introduced in 2003 broadened the legal description of the offence by criminalising unlawful possession of narcotics, in addition to their production and distribution.¹ The offence was retained in CC 2006. The

* Full professor, Faculty of Law University of Belgrade, Serbia. E-mail: ndelic@ius.bg.ac.rs

¹ Interestingly, the first acquittal due to an irremediable mistake of law in Serbia occurred shortly after the

2009 amendments again altered the name of the offence and its description, with unauthorised possession now constituting a distinct crime.² Facilitating the abuse of narcotics was introduced as a criminal offence in 1977 (former Art. 246)³ and retained in subsequent amendments and the revised CC 2006. Some alterations to its legal description were made in 2009 and 2012.⁴ The latest amendments, made in 2019, expanded the scope of the two offences by prescribing a number of aggravating circumstances, in line with the relevant international convention, but the descriptions of the various aggravating factors were neither duly adapted to suit Serbian law drafting standards nor appropriately condensed.⁵

Unlawful possession of narcotics was first introduced into Serbian law as a separate offence in 2009. Between 2003 and 2009, unlawful possession was considered a form of unlawful production, possession, and distribution of narcotics (former Art. 246.3). An offender could be convicted without penalty for this offence if the narcotics were held “for personal consumption” (former Art. 246.4). As the Supreme Court of Serbia has noted, “the provisions of Art. 246.4 are irrelevant for the legal qualification of the offence but they do matter for the criminal sentencing of the perpetrator of the offence under Art. 246.3” (Kž.1 197/08). (Delić, 2013a: 346. and Delić, 2014: 108) According to some views, this wording of the offence was introduced as a conciliatory gesture towards public opinion. It has been argued that the offence is a proxy for penalising drug addiction, making it an illegitimate attempt at criminalisation and incompatible with the view that adults in a democratic society are free to choose how they live their lives (Stojanović, 2005: 12).⁶ It ought to be noted here that the Council of the European Union’s Framework Decision 2004/757/JHA of 2004 gives its signatories the liberty to independently decide whether and how to penalise possession of narcotics for own personal consumption (i.e. as either a criminal offence or a misdemeanour). A strong trend towards decriminalising this behaviour can be observed in European Union Member States. Even where penalties are envisaged, as a rule these offences are dealt with as misdemeanours. (Bajović, 2017: 517-538) In the few jurisdictions that treat possession as a criminal offence, procedural law gives wide powers to law enforcement bodies to refrain from prosecution if the quantity of narcotics is small. The prevailing view is that this approach relieves courts from the large burden of hearing these cases, which saves the resources that could be redirected from repression into prevention. (Delić, 2011: 175-176) Although the offence of unlawful possession of narcotics is based on controversial considerations of criminal policy, and notwithstanding the poor wording of its description, the latest amendments (2019) failed to make the necessary corrections. Rather, they introduced a new, qualified form of this offence (Art. 246a.2)

unlawful possession of narcotics was criminalised. The court noted that the defendant had held narcotics in his possession unlawfully on 13 April 2003, whilst the amendments took effect only a day earlier, on 12 April 2003: hence, the defendant was not obliged to and could not be aware that Serbian law had criminalised the unlawful possession of narcotics (Sremska Mitrovica District Court, K. 6/04). For a detailed discussion see: Delić, N. (2009) *Nova rešenja opštih instituta u Krivičnom zakoniku Srbije*. Beograd, pp. 93-94.

² For a detailed discussion see: Delić, N. (2013) *Krivično delo neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga* (član 246. KZ). *Suprotstavljanje organizovanom kriminalu, pravni okvir, međunarodni standardi i procedure*, Tara, 27-29 maj 2013. godine, Beograd, pp. 29-45.

³ For a detailed discussion see: Delić, N. (1999) *Krivično delo omogućavanje uživanja opojnih droga, Sprečavanje zloupotrebe droga – savremeni multidisciplinarni koncept*, Kopaonik, 26-29. mart 1999. godine. Beograd, pp. 37-58.

⁴ For a detailed discussion see: Delić, N. (2014) *Nova rešenja u posebnom delu Krivičnog zakonika Srbije*. Beograd, pp. 101-108.

⁵ For a detailed discussion see: Delić, N. (2019) *Odredbe čl. 246, 246a i 247 Krivičnog zakonika Srbije u svetlu najnovijih izmena i dopuna*. *Pravni život*, 9, pp. 105-108.

⁶ See: Ćirić, J. (2008) *Droga i pravo na život*. *Pravni život*, 9, pp. 118-121.

for which the perpetrator may be convicted without penalty (Art. 246a.3); moreover, if the perpetrator is sentenced to a term of imprisonment not exceeding one year, the sentence may not be served in the perpetrator's home (Art. 246a.4). (Delić, 2019: 82-83)

1. CONSIDERATIONS OF MATERIAL LAW

The basic form of the offence of unlawful possession of narcotics (Art. 246a.1) entails the unlawful possession of a small quantity of narcotics for personal consumption. The Supreme Court of Cassation (SCC) holds that "this criminal offence has not fully decriminalised the unlawful possession of narcotics under Art. 246.3 but has, by contrast, criminalised the possession of narcotics for purposes other than personal consumption. This means that, in each case, it ought to be assessed whether the new law is more lenient towards the offender. In criminalising the unlawful possession of narcotics, as a form of the offence described in Art. 246, the legislative intent was for this offence to comprise any possession of a narcotic that could not be characterised as possession for sale, meaning any possession that could not be deemed to be the basic form of this offence. The act of perpetration is defined more narrowly in Art. 246a.1 as only the possession of narcotics for personal consumption. The „small quantity“ of narcotics, as an element of the legal description of the offence, is a general provision that ought to be subjected to a targeted interpretation. The legislator has thus left it to the courts to determine whether the quantity of the narcotics is indeed small in any particular case" (Kzz. 6/12).⁷

Both legal theory and judicial practice have interpreted the law to mean that, in addition to the act of perpetration, which consists in the unlawful (SCC Kž. 478/05) possession⁸ of narcotics, two conditions must also be met for this criminal offence to exist: a) the quantity of narcotics must be small and b) the small quantity of narcotics must be held for one's personal use (Niš Court of Appeal, Kž.1 467/17). (Stojanović, 2019: 826, Stojanović, Delić, 2020: 199. and Škulić, 2015: 288) With regard to the first condition, the Belgrade Court of Appeal noted that the quantity must be identified or identifiable and suitable for personal consumption, rather than it being just trace amounts of a drug (Kž.1 20/14),⁹ and that "what constitutes a 'small quantity' ought to be assessed with reference to each individual perpetrator" (Kž.1 463/13). It was particularly emphasised that it was not sufficient for the court to indicate in the operative part of the judgment that the defendant had unlawfully held a small quantity of narcotics: rather, the court must specifically establish the exact quantity in question (Kž.1 20/14). The fact that the defendant was holding the drugs for their personal consumption must be established by the finding and opinion of a psychiatric court expert (Belgrade Higher Court, Kž.1 656/17). The Belgrade Court of Appeal also noted that the facts of each

⁷ For a more detailed discussion of how judicial practice has vacillated over this issue, see: Delić, 2014: 112-113.

⁸ The possession of narcotics means effective control of narcotics. Judicial practice emphasises that 'inhaling' narcotics does not constitute an act of perpetration (Belgrade Court of Appeal, Kž.1 3146/11). Theory distinguishes between actual possession and constructive possession of drugs (see Gardner, T.J., Anderson, T.M. (2009) *Criminal Law*. New York, p. 386). By contrast, other opinions see these so-called „crimes of possession“ as untenable, contesting their justification from the perspective of criminal policy, given that they envisage the mere possession of a particular object as a perpetrated criminal offence. See more in Roxin, K. (2008) *Delikti posedovanja* (prevod). *Branič*, 3-4, pp. 25-29.

⁹ The case laws of the various US states differ in this regard. In some cases, such as *People v. Mizell*, the courts ruled that any amount of an illegal drug was sufficient to sustain a conviction for possession, which would include drug residue on, say, a syringe needle or a banknote. By contrast, most courts in California and Florida follow the „usable quantity“ rule, meaning that an offence requires there to be a usable amount of a controlled substance. See: Gardner, Anderson, 2009: 388.

instance of unlawful possession of a small quantity of narcotics for personal consumption should be established based on: a) whether the defendant is a drug addict and b) what the defendant's daily drug needs are. It is particularly emphasised that this small quantity for personal consumption does not mean the amount needed for a single use, but rather the quantity that the defendant would consume, given their drug abuse patterns, within a relatively short period of time (Kž.1 463/13). Similarly, the court also held that 30.93 grams of heroin did not necessarily constitute a small quantity procured for personal consumption, but reference had to be made to: a) the defendant's financial situation; b) their heroin use patterns; c) how the heroin was packaged and d) the absence of other measurement or packaging equipment or paraphernalia (Kž.1 2821/13). In another case, the same court found a number of circumstances in favour of interpreting the quantity of drugs found on a defendant as a small amount for personal consumption: a) the defendant had previously purchased 10 heroin packets, four of which he had consumed completely and one partially; b) a psychiatric finding attested that the defendant was addicted to narcotics and had used heroin at the time in question and c) there was no evidence that the drugs had been bought for resale (Kž.1 1073/12). Consistent with this was the decision adopted by the Kragujevac Court of Appeal, which ruled that this offence existed in a case where the defendant was found in possession of 39.3 grams of heroin, 5.3 grams of cannabis, and one rolled cannabis cigarette weighing 0.3 grams. The court based its ruling on the fact that the defendant was a drug addict whose daily requirement, according to expert testimony, was approximately 5 grams of heroin, and that the narcotics were neither further separated into smaller quantities nor packaged (Kž. 1454/14). This court also held the same view in a case where the defendant, who was in the initial stages of psychological addiction, had been found in possession of 93.53 grams of cannabis (Kž. 192/18). As this overview demonstrates, judicial practice takes the firm view that any type (or stage) of drug addiction, coupled with the requisite attendant circumstances, implies that the narcotics were held for personal consumption. The same conclusion was also drawn in a case that involved chronic drug abuse lacking the hallmarks of addiction (Niš Court of Appeal, Kž.1 1015/17), as well as for a defendant who intermittently used heroin and cannabis (Belgrade Basic Court, 2K 25054/10). By contrast, in one case the Kragujevac Court of Appeal did not deem 71.13 grams of cannabis a small quantity purchased by the defendant for personal consumption, as it was established that the defendant was not addicted to cannabis but was rather at the chronic drug abuse stage and was not experiencing withdrawal symptoms (Kž.1 539/15). Given the above, and in consideration of the view held by the Belgrade Court of Appeal that a "subjective" approach, focusing in particular on the personal characteristics of the defendant, should be employed when assessing what a "small quantity" of narcotics means (Kž.1 6660/13), it can be noticed that the existence of this offence is primarily determined by the second requirement, namely that the narcotics be intended for personal consumption. Whether this requirement is met is established on the basis of two types of circumstances: a) the subjective circumstances of the offender, in this case manifested through their narcotic addiction and b) the objective circumstances, which can be either positively or negatively determined. Positively determined objective circumstances are related to the manner in which the narcotics were held and packaged, and negatively determined objective circumstances involve the lack of any drug measurement and packaging paraphernalia. The fulfilment of the second requirement – that the drugs be intended for personal consumption – regularly implies the fulfilment of the first requirement, that the quantity of the drugs be small. As a rule, this conclusion is drawn regardless of whether the quantity of narcotics in question is physically "small". This means that, if it is established

that the narcotics were being held for personal consumption, virtually any quantity of drugs can be deemed 'small'. (Delić, 2019: 86-87)

Although ulterior intent is not explicitly envisaged as an element of this offence, the Supreme Court held that the difference between the basic form of the criminal offence under Art. 246.1 and the basic form of the criminal offence under Art. 246a.1 lies in the defendant's ulterior intent, in this case meaning the absence of the ulterior intent to sell narcotics (Kzz. 13/17). The view that this offence requires the appropriate ulterior intent is also widespread in criminal legal doctrine. (Stojanović, 2019: 796. and Stojanović, Delić, 2020: 199) Nevertheless, the Kragujevac Court of Appeal ruled that, for offences under Arts. 246.1 and 246a.1, various types of intent were relevant for establishing culpability, clarifying this to mean that, for the offence under Art. 246.1, intent includes being aware that the narcotics were being held unlawfully for sale, and, for the offence under Art. 246a.1, being aware that the narcotics were being held for personal consumption (Kž.1 479/18). The Novi Sad Court of Appeal, conversely, held that intent for the unlawful possession of narcotics was to be established with reference to ulterior intent (Kž.1 3452/10). (Delić, 2019: 89)

In legal doctrine, the concept of ulterior intent involves the attainment of a future goal of an action that lies beyond the being of the offence. As a rule, this goal is a distant consequence. Ulterior intent exists if an action is motivated by the notion of there being a goal to it. Same as the motive, ulterior intent is an independent subjective category that exists separately from intent, with which it is functionally linked. The presence of ulterior intent must be established beyond doubt for all criminal offences whose legal description includes ulterior intent. Judicial practice reveals that ulterior intent should be established indirectly, with reference to the objective circumstances of the particular case (Supreme Court of Serbia, Kž.1 811/08). However, whether or not the ulterior intent was actually fulfilled is not relevant for the existence of the offence, because, as noted above, ulterior intent lies beyond the being of the offence. (Delić, 2016: 103-104) Seemingly, there are two causes of the inconsistency in judicial practice about the subjective characteristics of the being of the offence of unlawful possession of narcotics. Firstly, the term "ulterior intent" is not present in the wording of the definition of the offence. Secondly, the conclusion that ulterior intent is a characteristic of the being of the offence of unlawful possession of narcotics is drawn indirectly, employing a teleological interpretation, with reference to ulterior intent being a characteristic of the being of the offence of unlawful production and distribution of narcotics. Here it ought to be emphasised that ulterior intent is not explicitly required for unlawful production and distribution of narcotics, as the wording does not use the formula "with ulterior intent to sell", but rather "with purpose of sale". (Delić, 2013: 30, Delić, 2016: 107. and Delić, 2019: 88) If we do accept the view that, for both offences, being in possession of narcotics assumes the existence of the appropriate ulterior intent, the question is whether, thus (indirectly) defined, ulterior intent has the appropriate effect on intent by intensifying its volitional component and implying that direct intent is the relevant mode of culpability. Since reducing the subjective characteristics of the substances of these two offences to ulterior intent and direct intent would greatly narrow the range of actions treated as criminal offences, it should be assumed that the legislative intent was to word the provisions so as to define ulterior intent indirectly, in a descriptive manner, and by doing so more or less subtly permit a „more flexible“ interpretation of its criminal legal effect. This would mean that both direct and oblique/indirect intent could be included in these two offences. (Delić, 2016: 112)

Article 246a.2 criminalises the unlawful possession of a “large quantity” of narcotics. Here the legislative intent was to apply this offence in cases where the offender was found to be in possession of a substantial amount of narcotics, but it could not be determined whether their goal was to sell them. A linguistic analysis leads to the conclusion that Art. 246a.1 could not apply in these cases, as the quantity of narcotics involved would not be small. (Stojanović, 2019: 45) Yet, since the wording “large quantity” is just as imprecise as that of “small quantity”, the question here is which criteria to apply to differentiate between the contents of these general provisions, especially given the rather wide variety of interpretations accorded to the expression “small quantity” in judicial practice so far. Some rulings have taken quite a narrow view of this term, with convictions handed down to a defendant who had taken his mother’s benzodiazepine tablets for personal consumption without being prescribed the medication (Belgrade Court of Appeal, KŽ.1 306/15) and a person found to be in possession of 0.28 grams of heroin (Belgrade Basic Court, 2K 23306/11). By contrast, the judicial practice examples cited above reveal that in many cases the expression ‘small quantity of narcotics’ has been interpreted quite broadly.

The solution adopted in legislation, where the offence of unlawful possession of narcotics is given two distinct forms, permits a double interpretation. The first option is to consider that the basic form of the offence exists only where a physically small amount of drugs is found, and where, based on the circumstances of the case – that the defendant is a drug user or addict – it is established the drugs are intended for personal consumption, or that no other circumstances exist that support the conclusion that the narcotics are held for the purpose of sale (e.g. a drug user or addict is found in possession of 10 grams of heroin packed in a bag stored in a relatively visible location, but there are no drug measurement or packaging paraphernalia). The aggravated form of the offence would exist in all cases where a physically large quantity of narcotics is found, regardless of whether or not the defendant is a drug user or addict, if there are no other circumstances that support the conclusion that the narcotics are held for the purpose of sale (e.g. a drug user or addict is found in possession of 1 kilogram of heroin packed in a bag stored in a relatively visible location, but there are no drug measurement or packaging paraphernalia). According to the second interpretation, as with current practice, it would be irrelevant for the existence of basic form of the offence whether the quantity of narcotics was physically small or large if, based on the fact that the defendant is a drug user or addict, it is established that the narcotics are intended for personal consumption, or if, based on other circumstances, it is established that the physically “small” or “large” quantity of narcotics is not intended for sale (e.g. a drug user or addict is found in possession of 10 grams or 1 kilogram of heroin packed in a bag stored in a relatively visible location, but there are no drug measurement or packaging paraphernalia). The aggravated form of this offence would then exist where a person who was not a drug user or addict was in possession of physically large amounts of drugs and it could not be proven that these narcotics were intended for sale (e.g. a non-user or addict is found in possession of 2 kilograms of heroin stored in a relatively visible location but there are no drug measurement or packaging paraphernalia). (Delić, 2019: 90-91)

The above considerations make it clear that the definition of the extent of the first form of the offence primarily depends on whether the future judicial practice interprets the wording “small quantity of narcotics” extensively or restrictively. The solution adopted will influence the extent to which the recently introduced second, aggravated, form of the offence can be penalised – with its only aspect currently beyond dispute

being that it entails possession of a large quantity of narcotics not proven to be intended either for personal consumption or for sale. The key consideration that ought to be especially emphasised with regard to this aggravated form of the offence is that its application in any case doubly favours the offender: firstly, this offence carries a lesser punishment than that envisaged in Art. 246.1, and, secondly, it is not subject to the prohibition of punishment mitigation set out in Art. 57.2 of the CC.¹⁰

Finally, there is also controversy regarding which offence exists in the event of the possession of a large quantity of cannabis intended for the production of cannabis oil, which is claimed but not proven to have medicinal properties.¹¹ In one decision, the Kragujevac Court of Appeal acquitted a person who had bought and held cannabis so he could produce cannabis oil to treat a family member (Kž.1 69/18). In a different ruling, the same court held that the judgment of the first instance court had not exceeded the scope of the original indictment by failing to admit the offence as charged (under Art. 246.1) but instead pronouncing the defendant guilty of the offence under Art. 246a.1. In this case the offender had illicitly purchased 104.13 grams of hashish and 0.17 grams of cannabis with the intention of producing cannabis oil, which he claimed he needed for medicinal purposes as treatment for pain and discomfort he was feeling due to lung issues, injury to his right wrist, and knee injury, and based on the court expert's finding it was established that the offender was addicted to cannabinoids. As the court expert estimated this quantity of narcotics could yield 10 ml of oil, the court held this amount could be deemed a „small quantity“ within the meaning of the article (Kž.1 817/18). The Belgrade Court of Appeal, however, ruled that the offence under Art. 246.1 existed in a case where an offender was found in possession of 5,142.76 grams of cannabis and 5.5 litres of “dark green cannabis oil”, noting that this amount could be deemed a “large quantity” of narcotics and taken into account as an aggravating circumstance in sentencing (Kž.1 912/15). These examples of judicial practice imply that, in these situations, the characterisation of an offence essentially depends on two (rebuttable) presumptions. One is that a physically large quantity of cannabis is being held in order to be processed into oil. The other entails several alternatives: a) the oil may be intended for personal consumption; b) the oil may be intended for sale and c) the oil may be given free of charge to a person (from the perpetrator's immediate social circle). If the oil is to be consumed by the perpetrator, this constitutes the offence under Art. 246a.1; if it is for sale, the offence is that of Art. 246.1; and, finally, if the oil is neither for personal consumption nor for sale, the offence would be aggravated unlawful possession of narcotics under Art. 246a.2. The conclusion here is that the latest amendments further broaden the scope of criminalization to cases not hitherto included in the scope of existing criminal wrongs.

¹⁰ This rule defeats the purposes of punishment mitigation and a number of general features of criminal law, in evident contradiction of their legal nature. The essence of these general features is that they apply when statutory requirements have been met, regardless of the offence in question. For a detailed discussion see: Delić, N. (2010) *Zabrana (isključenje) ublažavanja kazne u određenim slučajevima*. In: Ignjatović, Đ. (ed.) *Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja - Četvrti deo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, pp. 186-190.

¹¹ For a detailed discussion see, Istraživački centar – Parlamentarni institut: *Zakonodavni tretman kanabisa u medicinske svrhe u državama članicama Evropske unije*, Podgorica 2012, p. 1-18. and Fijnaut, C. (2014) *Legalisation of Cannabis in Some American States, A Challenge for the European Union and its Member States*. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 22, pp. 207–217. California and Washington were amongst the first US states to authorise the possession of limited quantities of cannabis for medicinal purposes (‘medical marijuana’) provided this is prescribed by a doctor. See Wallace, H., Roberson, C. (2012) *Principles of Criminal Law*. New York, pp. 268-269.

If a prison sentence of up to one year is passed for the second, recently introduced aggravated form of unlawful possession of narcotics, a special provision prevents this sentence from being served in the offender's home (Art. 246a.4). This is yet another example of the general trend whereby the legislator has been introducing specific clauses that limit the application of general provisions, so harming the coherence and functional unity between the general and the specific criminal law. Although it may be said that the lawmaker was guided primarily by considerations of criminal policy, it seems that here, as in other similar instances (such as the exemption of a number of offences from punishment mitigation), there seems to be some mistrust of the courts' decision-making process and hesitancy on the part of the legislator to entrust penal policy to the courts and their judgment of whether the general features of criminal law can be applied – which should certainly entail an analytical and responsible approach in addressing each particular case. Given the creativity involved in this process, the legislator should clearly not restrict the courts' freedom but should rather give them room, clearly defined by law, to perform their highly significant social function. We believe that the provision of Art. 45.3 of the CC ("home detention") states abundantly clearly that its application is dependent not only on the fulfilment of a formal condition – the imposition of a prison sentence not longer than one year – but also on other circumstances that relate to the offence and the offender, which, given the nature of the criminalised behaviour and the *ratio legis* for the introduction of the offence, would surely never support a decision to allow an offender to serve a prison sentence at home.

The basic form of the offence of unlawful possession of narcotics (Art. 246a.1) carries a fine or a prison sentence no longer than three years, but remittance of punishment is also permitted. This provision is both unusual and debatable from the point of view of criminal policy, as remittance is allowed but no specific grounds for it are envisaged. The wording as adopted leads to the (absurd) conclusion that the elements of the criminal offence are at the same time the specific reasons for remittance of punishment. As a reminder, Serbian law holds that the court can convict a perpetrator without a penalty only in cases strictly defined by either general or specific legal provisions. In this context, we may group reasons for remittance into general and specific ones. General reasons are those set out in general law, and they can apply to any perpetrator and any criminal offence, whereas specific reasons are envisaged in specific laws and apply to particular criminal offences. Seemingly, with unlawful possession of narcotics, there is, on the one hand, a criminal offence, and, on the other, the option to convict the perpetrator without a penalty, but (due to a set of incomprehensible circumstances) there are no reasons why the penalty may be remitted. In the absence of such specific grounds, the courts have no choice but to justify remittance by citing the various extenuating and aggravating circumstances (which are relevant for regular sentencing). For instance, one decision of the First Basic Court of Belgrade states: "Within the meaning of Art. 54 the Court took into account all circumstances that affect sentencing. There were no aggravating circumstances against the defendant. The extenuating circumstances the court considered were [omitted], and the court found that convicting the defendant without a penalty was justified under those circumstances" (2K. 25186/10). Apart from optional remittance of penalty being allowed with no formally prescribed reasons, Paragraph 3 of this Article also allows a perpetrator of the offence under Paragraph 1 to be remitted of penalty if they reveal their supplier of narcotics. The wording of the law seems to mean that any offender has double their chances of penalty remittance by naming their drug dealer. It is unclear why the legislator would incriminate a particular behaviour if they also guaranteed remittance of penalty in every situation. Finally, if it was criminal policy considerations that motivated the criminalisation of unlawful possession of small

quantities of narcotics for personal consumption, then the only proper option would be to permit remittance only in cases where the offender reveals who they bought their drugs from. The law also permits remittance of penalty for the aggravated form of unlawful possession under Art. 246a. 2, again provided the offender discloses the identity of their drug supplier. (Delić, 2011: 186-187, Delić, 2019: 100 and Stojanović, Delić, 2020: 200).

It also ought to be noted that the penalty envisaged for the first form of the offence of facilitating the abuse of narcotics (Art. 246a.1) meets the formal requirements for the application of the minor offence rule (Art. 18 CC). The scope of penalty remittance is broader than that of the minor offence rule when it comes to the abstract seriousness of a criminal offence as measured by the penalty it carries, but the minor offence rule is far more favourable for the perpetrator as its application means no offence is deemed to have been committed. Doctrine notes that this offence can be considered minor if the quantity of drugs in question is “very small”. (Stojanović, 2019: 829) In our view, the key issue in applying the minor offence rule lies in the absence of clearly defined criteria that could allow a distinction to be drawn in practice between “small” and “very small” quantities of narcotics. It may be useful to recall that, even before the minor offence criterion was introduced in CC 2006, judicial practice had been inconsistent as to whether the “negligible danger to society” rule as it existed at the time could apply to the unlawful possession of narcotics under the former Art. 246.3. So, for instance, the Supreme Court of Serbia ruled that “the quantity of 0.06 grams of heroin was a negligible amount of narcotics, far below what is required for the usual single-use dose, which means this action constitutes negligible danger to society due to both its limited significance and the slightness of the harm likely to be caused” (Kž.II 622/04). The Supreme Court held the same view in cases involving 0.98 grams of drugs (Kž.II 1722/04) and one tablet of ecstasy (Kž.I 1493/05), respectively. Conversely, in a different decision, the same court ruled that “no action can be deemed to constitute negligible danger to society if it involves narcotics, since narcotics are a threat to health even when kept in small quantities” (Kž. 587/06). (Delić: 2009: 30-31)

2. CONSIDERATIONS OF PROCEDURAL LAW

The principle of opportunity, whereby a crime will be punished only if its prosecution is considered opportune, is accepted as applicable in cases involving up to 5 grams of cannabis. Pursuant to Art. 283 of the Criminal Procedure Code (‘CPC’), where so dictated by considerations of public interest, the prosecutor may defer prosecution of a criminal offence punishable by a fine or a prison sentence of not more than five years in the event that the suspect undertakes one or multiple obligations. Where the suspect fulfils the obligation(s) within a set period of time, which may not exceed one year, the prosecutor will dismiss the criminal complaint. This “conditional opportunity” is certainly much more favourable for the perpetrator of an offence than the substantive legal provisions cited above (remittance of penalty and minor offence rule), as the fulfilment of the obligation means there is no criminal proceeding, and, as such, no criminal sanctions either. Given the *ratio legis* of the principle of opportunity and the nature of the offence of unlawful possession of narcotics, the most meaningful approach here would be to impose two cumulative obligations: donation to a drug rehabilitation charity, fund, or public institution, and mandatory drug treatment. Importantly, these two obligations (just like all others envisaged in the law) are not criminal sanctions, even though they may resemble them. The requirements differ from criminal sanctions in

several respects: a) they are not imposed by a court; b) they are not imposed in a criminal proceeding; c) their objective is not repression but prevention; d) a key condition is that they be voluntarily accepted by the perpetrator; e) they are not included in the perpetrator's criminal record and f) they do not carry the legal consequences of conviction (Brkić, 2013: 77).

The principle of opportunity was first applied to this offence in 2011, and practice has since then revealed a growing number of cases when this option was exercised (Bejatović *et al.* 2012: 63-65 and 84-86). It would therefore be pertinent to ask whether the suspect could be the one to initiate the application of conditional opportunity by declaring they are prepared to undertake some of the statutory measures. Although the CPC is silent on this matter, there seems to be good reason to assume the suspect could do so even in the absence of an explicit legal provision, but the suspect's motion would not be binding on the prosecution. The broader adoption of this arrangement would certainly be encouraged if the suspect were unequivocally allowed to request it, as well as to be able to appeal the prosecutor's denial with a higher public prosecutor (Brkić, 2013:79).

In addition, between the adoption of the order to investigate and the entry of the defendant's plea at the main hearing, the prosecutor and the defendant may enter into a written plea agreement whereby the defendant admits the criminal offence in return for a more lenient sanction than that which would have been imposed in a standard proceeding (Art. 313 CPC). Where a defendant is charged with multiple offences, the plea agreement may envisage the discontinuance of prosecution for some offences if the defendant admits to others. This option extends leniency to the defendant in the interest of greater procedural efficiency. In the plea agreement the defendant may also undertake an obligation which, if fulfilled, may defer prosecution pursuant to Art. 283.1 of the CPC. The nature of this obligation must allow for it to commence before the plea agreement is submitted to the court for approval, which is necessary so that the court can be convinced that the defendant is truly prepared to fulfil the obligation (Art. 314 CPC). This means that, in the event that unlawful possession of narcotics is committed concurrently with theft (or another offence), the prosecutor could discontinue prosecution for unlawful possession if the defendant admits theft. Similarly, the prosecutor could discontinue prosecution for unlawful possession if the defendant admits the offence and undergoes drug rehabilitation therapy within the agreed period of time. In both of these cases – primary conditional opportunity and conditional opportunity as part of a plea agreement – the prosecutor's action effectively has the same impact on the defendant. Formally, the difference lies in that, in the first case, a procedural decision is adopted to dismiss the criminal complaint, and, in the second, either the prosecutor issues an order to discontinue the investigation (if the case is discontinued at the investigation stage), or the court hands down a judgment rejecting the criminal charges (if the case is discontinued by the prosecution during the main hearing).

It must be noted here that the generally accepted view in doctrine is that the principle of *ne bis in idem* is based more broadly in Serbian law than in the relevant international instruments, and that it applies not only to final court decisions based on the merits of a case (acquittals and convictions), but also to final rejections of indictments and final discontinuances of proceedings, which are both formal decisions. As is well known, this broader understanding of the *ne bis in idem* rule has caused the previous concept of the judgment that rejects the criminal charges to be restructured and made it applicable exclusively in cases of lasting and irremediable procedural impediments (Art. 422 CPC). Otherwise, a procedural decision dismissing the indictment is now adopted in the event

of temporary and remediable procedural impediments (Art. 416 CPC). The court adopts this decision without considering the fundamental issues of the case, making the decision not subject to the *ne bis in idem* rule as it is not one of the four types of final decisions that the principle applies to. (Brkić, 2013: 68) Therefore, the procedural decision to dismiss the criminal complaint due to the application of the principle of conditional opportunity is also not subject to the *ne bis in idem* rule. The same holds true for the order to discontinue investigation in case of a plea agreement. Finally, this means that a person could face prosecution for an offence even after a procedural decision is adopted to dismiss the complaint for that offence. According to one opinion, this certainly unacceptable state of affairs could be overcome by means of an extensive interpretation of Art. 1 of the CPC, which puts forward the lawful conduct of criminal proceedings as an objective of the Code. (Škulić, 2017: 310 and 344) Criminal procedural law obviously lacks a clearly defined and accepted view of whether application of the principle of opportunity in cases when a defendant has complied with a set of obligations can qualify as *res judicata* for the purposes of the *ne bis in idem* rule (even though it is not *res judicata*). By contrast, magistrates' courts seem to have been able to overcome this problem: an examination of current judicial practice in relevant literature shows that magistrates' courts have in most cases accepted the position of the Higher Magistrates' Court of 30 November 2011, according to which the right to legal certainty would be violated if the same person were to be prosecuted for the same act in any penal procedure after previously having fulfilled their obligations and having the criminal charges against them dismissed. This position, which relates to all penal procedures, was created though an analogy with the rule that the aggrieved party is not able to criminally prosecute a person who had charges against them dismissed because they completed their obligation. (Vuković, 2018: 150-152)

The considerations discussed above make it reasonable to expect that the increasing use of the opportunity principle to relieve pressure on the criminal judiciary will lead in the relatively near future to the total forbearance from the application of substantive law in the cases of the basic form of the offence of unlawful possession of narcotics (Art. 246a.1 CC) involving less than 5 grams of cannabis (Delić, 2019: 104-105). It is quite certain that the noticeable increase in the use of diversionary measures in cases when this incrimination is applicable towards adults will defeat the purpose of both general and specific provisions of substantive criminal law. Although these arrangements offer greater convenience by allowing more flexibility towards the least serious and relatively minor criminal offences, it ought to be borne in mind that the principle of opportunity should be applied only in exceptional circumstances, in cases in which there is important and legitimate public interest that justifies giving precedence to procedural over material law (Cigler, 1995: 157-158).

CONCLUDING REMARKS

The discussion above lends support to the conclusion that the criminalisation of unlawful possession of narcotics (Art. 246a CC) and the subsequent amendment of the legal description of this offence are examples of regressive regulation, in terms of both content and law drafting technique. Firstly, the very legitimacy of this offence is dubious. Secondly, the relevant provisions are quite poorly worded. The use of general clauses for both the basic and the aggravated forms of the offence prevent the precise definition of the bounds of the objective being of this criminalisation. Also lacking is a clear definition of the subjective being of this offence. Remittance of penalty as contained in this specific

provision is in conflict with the general rules of criminal law. Finally, within this particular incrimination, the legislator has proscribed, without a rational reason, a specific rule which precludes the application of a general norm. By doing so, the legislator has significantly limited the judicial discretion and displayed distrust towards the expertise and creative capacities of the judicial organs.¹²

REFERENCES

1. Bajović, V. (2017) Zloupotreba opojnih droga i legitimnost krivičnopravne zaštite, *Crimen*, 3, pp. 517-538.
2. Bejatović, S. et al. (2012) *Primena načela oportuniteta u praksi, izazovi i preporuke*, Beograd.
3. Brkić, S. (2013) *Krivično procesno pravo II*, Novi Sad.
4. Vuković, I. (2018) *Prekršajno pravo*, Beograd.
5. Gardner, T. J, Anderson, T. M. (2009) *Criminal law*, New York,
6. Delić, N. (1999) Krivično delo omogućavanje uživanja opojnih droga. *Sprečavanje zloupotrebe droga – savremeni multidisciplinarni koncept*, Kopaonik, 26-29. mart 1999. godine, Beograd.
7. Delić, N. (2009) *Nova rešenja opštih instituta u Krivičnom zakoniku Srbije*. Beograd.
8. Delić, N. (2010) Zabrana (isključenje) ublažavanja kazne u određenim slučajevima. In: Ignjatović, Đ. (ed.) *Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja - Četvrti deo*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, pp.131-151.
9. Delić, N. (2011) Krivičnopravni aspekt zloupotrebe opojnih droga – zakonodavstvo, teorijski stavovi i sudska praksa. In: Ignjatović, Đ. (ed.) *Kaznena reakcija u Srbiji - Prvi deo*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, pp. 167-192.
10. Delić, N. (2013) Krivično delo neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga (član 246. KZ). *Suprotstavljanje organizovanom kriminalu, pravni okvir, međunarodni standardi i procedure*, Tara, 27-29 maj 2013. godine, Beograd.
11. Delić, N. (2013a) Zloupotreba opojnih droga u svetlu reforme krivičnog zakonodavstva. *Nova rešenja u kaznenom zakonodavstvu Srbije i njihova praktična primena*, Zlatibor-Beograd.
12. Delić, N. (2014) *Nova rešenja u posebnom delu Krivičnog zakonika Srbije*. Beograd.
13. Delić, N. (2016) Volja i namera u srpskom krivičnom pravu. In: Ignjatović, Đ. (ed.) *Kaznena reakcija u Srbiji - Šesti deo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, pp. 92-116.
14. Delić, N. (2019) Odredbe čl. 246, 246a i 247 Krivičnog zakonika Srbije u svetlu najnovijih izmena i dopuna. *Pravni život*, 9.
15. Istraživački centar – Parlamentarni institut (2012) *Zakonodavni tretman kanabisa u medicinske surhe u državama članicama Evropske unije*. Podgorica.
16. Lukić, R. (1995) *Metodologija prava*. Beograd.
17. Roxin, K. (2008) Delikti posedovanja (prevod). *Branič*, 3/4.
18. Stojanović, Z. (2005) Pravno-filozofske koncepcije u Predlogu krivičnog zakonika Srbije i Krivičnom zakoniku Crne Gore. *Kazneno zakonodavstvo – progresivna ili regresivna rešenja, XVII seminar prava, Budva, 8-10. jun 2005*, Beograd.
19. Stojanović, Z. (2019) *Komentar Krivičnog zakonika*. Beograd: JP Službeni glasnik.

¹² “When interpreting a rule, the interpreter assumes the creator of the rule is perfect and ideal. Since neither the creator nor its law are perfect, the interpreter must in some cases admit this imperfection and act accordingly. This means that the interpreter must determine any shortcomings and correct what can be corrected. In doing so the interpreter must take scrupulous care not to exceed its authority nor assume the role of the creator of law. This means that the interpreter must adhere to the linguistic and logical sense of the legal rules and may deviate from them only in precisely defined cases, where this is absolutely necessary and inevitable.” See Lukić, R. (1995) *Metodologija prava*, Beograd, pp. 134-135.

20. Stojanović, Z, Delić, N. (2020) *Krivično pravo, posebni deo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
21. Fijnaut, C. (2014) Legalisation of *Cannabis* in Some American States, A Challenge for the European Union and its Member States. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 22.
22. Cigler, S. (1995) *Načelo legaliteta i oportuniteta krivičnog gonjenja*, Novi Sad.
23. Ćirić, J. (2008) Droga i pravo na život, *Pravni život*, 9.
24. Škulić, M. (2015) *Organizovani kriminalitet – pojam, pojavni oblici, krivična dela i krivični postupak*. Beograd: JP Službeni glasnik.
25. Škulić, M. (2018) *Krivično procesno pravo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
26. Wallace, H. Roberson, C. (2012) *Principles of Criminal Law*, New York.

NEOVLAŠĆENO DRŽANJE OPOJNIH DROGA (ČLAN 246A KZ) - PROGRESIVNO ILI REGRESIVNO REŠENJE

Autor u radu kritički razmatra krivično delo neovlašćeno držanje opojnih droga (čl. 246a KZ) koje pripada glavi krivičnih dela protiv zdravlja ljudi. Od 2003. do 2009. godine neovlašćeno držanje opojnih droga je bilo predviđeno kao poseban oblik krivičnog dela neovlašćena proizvodnja, držanje i stavljanje u promet opojnih droga (ex čl. 246 st. 3). Za dati oblik krivičnog dela bila je predviđena mogućnost oslobođenja od kazne ukoliko se opojna droga „drži radi sopstvene upotrebe“ (ex čl. 246 st. 4). Krivično delo neovlašćeno držanje opojnih droga je kao samostalno krivično delo u naše zakonodavstvo uneto 2009. godine. Uprkos spornoj kriminalno-političkoj osnovanosti ovog krivičnog dela kao i neadekvatno formulisanog zakonskoj normi u kojoj je krivično delo sadržano, zakonodavac u poslednjoj noveli iz 2019. godine ne vrši neophodne korekcije već unosi jedan novi kvalifikovani oblik krivičnog dela (čl. 246a st. 2) i za taj oblik predviđa fakultativni osnov za oslobođenje od kazne (čl. 246a st. 3) i takođe propisuje da se za ovo krivično delo izrečena kazna zatvora do jedne godine ne može izdržavati u prostorijama u kojima osuđeni stanuje (čl. 246a st. 4). U prvom, centralnom delu rada fokus interesovanja je usmeren na najznačajnija sporna pitanja koja se javljaju prilikom tumačenja i primene pojedinih objektivnih i subjektivnih obeležja bića krivičnog dela. Drugi deo rada je posvećen primeni načela oportuniteta u slučaju držanja opojne droge marihuane u količini do 5 grama. U datom kontekstu autor uočava da afirmacija diverzionog koncepta u odnosu na punoletne učinioce krivičnih dela i u ovom slučaju ima za posledicu naglašenu dominaciju procesnog nad materijalnim pravom. U završnom delu rada autor zaključuje da pro pisivanje krivičnog dela neovlašćeno držanje opojnih droga kao i kasnije izvršene izmene i dopune njegovog zakonskog opisa predstavljaju primer regresivnog zakonskog rešenja. Kao prvo, sporna je legitimnost ovog krivičnog dela. Takođe, sama inkriminacija je loše oblikovana kako u sadržinskom tako i u legislativno-tehničkom smislu. Korišćenje generalnih klauzula u osnovnom i težem obliku krivičnog dela onemogućava jasno definisanje granica objektivnog neprava ovog krivičnog dela. Osim toga, izostalo je i precizno određenje njegovog subjektivnog bića. Institut oslobođenja od kazne je u posebnoj normi inkorporiran na način koji nije u skladu sa opštim pravilima krivičnog prava. Najzad, zakonodavac bez racionalnog razloga posebnim pravilom sadržanim u normi koja propisuje ovo krivično delo isključuje mogućnost primene jedne opšte norme (čl. 45 st. 3) i time ograničava slobodno sudijsko uverenje i istovremeno iskazuje svoje nepoverenje u odnosu na raspoloživ stručni i kreativni kapacitet pravosudnih organa.

KLJUČNE REČI: zloupotreba opojnih droga / krivična dela protiv zdravlja ljudi / krivično delo neovlašćeno držanje opojnih droga

PRAVNI I KRIMINOLOŠKI PROBLEMI OTKRIVANJA I GONJENJA ZA KRIVIČNO DELO NEOVLAŠĆENA PROIZVODNJA I STAVLJANJE U PROMET OPOJNIH DROGA IZ ČL. 246 KRIVIČNOG ZAKONIKA SA ELEMENTIMA ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA

Mladen NENADIĆ*
Milica VUJANIĆ ĐORĐEVIĆ*

U ovom radu biće reči o krivičnom delu Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga iz člana 246. Krivičnog zakonika sa elementima organizovanog kriminala. Predmet rada jeste upravo analiza pravnih i kriminoloških problema prilikom otkrivanja i gonjenja za ovo krivično delo. Biće analizirano sa kojim se problemima sreću Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije i Tužilaštvo za organizovani kriminal, u odnosu na otkrivanje navedenog krivičnog dela, kao i problemi sa kojima se susreće Tužilaštvo za organizovani kriminal tokom gonjenja za krivično delo Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojne droge, a biće navedeni i pojedini primeri iz prakse. Takođe, biće predložene određene mere za poboljšanje postojećeg stanja i postizanje što boljih rezultata u budućnosti.

KLJUČNE REČI: opojna droga / otkrivanje / gonjenje / organizovani kriminal / javni tužilac / Tužilaštvo za organizovani kriminal / Posebno odeljenje Višeg suda u Beogradu

* Tužilac za organizovani kriminal, Tužilaštvo za organizovani kriminal, Srbija. E-mail: kabinet@tok.jt.rs

* Viši savetnik, Tužilaštvo za organizovani kriminal, Srbija. E-mail: milica.vujanic@tok.jt.rs

1. NADLEŽNOST DRŽAVNIH ORGANA U BORBI PROTIV ORGANIZOVANOG KRIMINALA (ZAKONODAVNI OKVIR)

Tužilaštvo za organizovani kriminal formirano je na osnovu izmena i dopuna Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela (Službeni glasnik RS, br. 72/2009) koje su stupile na snagu 11.9.2009. godine. Pre navedenih izmena važio je Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela (Službeni glasnik RS, br. 42/2002, 27/2003, 39/2003, 60/2003, 67/2003, 29/2004, 58/2004, 45/2005, 61/2005) po kojem je do tada postojalo Specijalno tužilaštvo. Tužilaštvo za organizovani kriminal nadležno je za otkrivanje i krivično gonjenje za krivična dela propisana u članu 2 i 3 Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije, Službeni glasnik RS, br. 94/2016 i 87/2018 od 24.11.2016. godine, koji je počeo da se primenjuje odloženo, tačnije 1.3.2018. godine, i to za celu teritoriju Republike Srbije, odnosno radi otkrivanja, krivičnog gonjenja i suđenja propisano je u članu 2. da se taj Zakon primenjuje radi otkrivanja, krivičnog gonjenja i suđenja za: krivična dela organizovanog kriminala; krivično delo ubistvo predstavnika najviših državnih organa (član 310. Krivičnog zakonika, Sl. glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 3/2019 - u nastavku: KZ) i krivično delo oružane pobune (član 311. KZ); krivična dela protiv službene dužnosti (čl. 359. i čl. 361. do 368. KZ) i krivično delo davanje i primanje mita u vezi sa glasanjem (član 156. KZ); krivična dela protiv privrede (čl. 223, 223a, 224, 224a, 227, 228, 228a, 229, 230, 231, 232, 232a, 233, člana 235. stav 4, čl. 236. i 245. KZ); krivično delo terorizam (član 391. KZ), krivično delo javno podsticanje na izvršenje terorističkih dela (član 391a KZ), krivično delo vrbovanje i obučavanje za vršenje terorističkih dela (član 391b KZ), krivično delo upotreba smrtonosne naprave (član 391v KZ), krivično delo uništenje i oštećenje nuklearnog objekta (član 391g KZ), krivično delo finansiranje terorizma (član 393. KZ) i krivično delo terorističko udruživanje (član 393a KZ) te krivična dela protiv državnih organa (član 322. st. 3. i 4. i član 323. st. 3. i 4. KZ) i krivična dela protiv pravosuđa (čl. 333. i 335, član 336. st. 1, 2. i 4. i čl. 336b, 337. i 339. KZ) ako su izvršena u vezi sa krivičnim delima iz tač. 1 do 5 ovog člana, dok je članom 3 Zakona predviđeno da su krivična dela za koja postupaju državni organi nadležni za suzbijanje organizovanog kriminala i terorizma: krivična dela iz člana 2. tač. 1), 2) i 5) ovog zakona; krivična dela protiv službene dužnosti (čl. 359, 366, 367. i 368. KZ), kada je okrivljeni, odnosno lice kojem se daje mito, službeno ili odgovorno lice koje vrši javnu funkciju na osnovu izbora, imenovanja ili postavljenja od strane Narodne skupštine, predsednika Republike, Vlade, opšte sednice Vrhovnog kasacionog suda, Visokog saveta sudstva ili Državnog veća tužilaca; krivična dela iz člana 2. tačka 4) ovog zakona ako vrednost imovinske koristi prelazi 200.000.000 dinara, odnosno ako vrednost javne nabavke prelazi 800.000.000 dinara; krivična dela iz člana 2. tačka 6) ovog zakona ako su izvršena u vezi sa krivičnim delima iz tač. 1) do 3) ovog člana, kao i krivično delo pranja novca (član 245. KZ) u slučaju ako imovina koja je predmet pranja novca potiče iz krivičnih dela iz tač. 1) do 4) ovog člana.

Dakle, za otkrivanje, gonjenje i suđenje za krivična dela koja se imaju smatrati krivičnim delima organizovanog kriminala nadležni su Tužilaštvo za organizovani kriminal, Ministarstvo unutrašnjih poslova – organizaciona jedinica nadležna za suzbijanje organizovanog kriminala, Posebno odeljenje Višeg suda u Beogradu za

organizovani kriminal, Posebno odeljenje Apelacionog suda u Beogradu za organizovani kriminal i Posebna pritvorska jedinica Okružnog zatvora u Beogradu – tzv. Posebna pritvorska jedinica (član 4. i 5. Zakona).

Pre nego što pređemo na sledeće Poglavlje ovog rada, u kojem ćemo se baviti otkrivanjem krivičnog dela Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga iz čl. 246 Krivičnog zakonika sa elementima organizovanog kriminala, moramo se najpre pozabaviti utvrđivanjem definicija nekih pojmova.

Pa tako, pojmovi organizovani kriminal i organizovana kriminalna grupa definisani su Zakonikom o krivičnom postupku, Sl. glasnik RS, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 55/2014 i 35/2019 - u nastavku: ZKP i to čl. 2. st. 1. t. 33. i 34. koji je i naslovljen kao značenje izraza, ali i odredbom čl. 122 st. 1 t. 35 KZ, koji doduše definiše samo pojam organizovane kriminalne grupe, ali na identičan način kao i ZKP prema kojima je:

Organizovana kriminalna grupa - grupa od tri ili više lica, koja postoji određeno vreme i deluje sporazumno u cilju vršenja jednog ili više krivičnih dela za koja je propisana kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna, radi neposrednog ili posrednog sticanja finansijske ili druge koristi, dok je

Organizovani kriminal vršenje krivičnih dela od strane organizovane kriminalne grupe ili njenih pripadnika.

Konvencija UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori, br. 6/2001) definiše u čl. 2 pod nazivom Korišćenje termina u stavu prvom, tački a) „grupu za organizovani kriminal“ koja „označava organizovanu grupu od tri ili više lica, koja postoji u izvesnom vremenskom periodu i koja deluje sporazumno u cilju činjenja jednog ili više teških zločina ili krivičnih dela u skladu sa Konvencijom, radi zadobijanja, posredno ili neposredno, finansijske ili druge materijalne koristi“, dok u tački c) definiše „organizovanu grupu“ koja označava „grupu koja nije slučajno formirana radi neposrednog izvršenja krivičnog dela, i koja ne mora da ima formalno definisane uloge svojih članova, kontinuitet članstva ili razvijenu strukturu“.

U velikom delu, definicija koja se nalazi u pozitivnom zakonodavstvu Republike Srbije jeste preuzeta iz ove Konvencije.

Već pomenuti Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije, ne definiše pojmove organizovane kriminalne grupe, niti organizovanog kriminala, ali određuje koja su to dela organizovanog kriminala, kao i to koji su to državni organi, koji su nadležni za postupanje za krivična dela organizovanog kriminala, odnosno za njihovo otkrivanje, gonjenje i suđenje.

2. OTKRIVANJE

„CERCA TROVA”
“Seek and you shall find”
„Traži i naći ćeš“

Italijanska fraza

Zakonom o policiji, Sl. glasnik RS, br. 6/2016, 24/2018 i 87/2018, i to članom 30. propisane su vrste policijskih poslova, te je stavom 3. tačkom 2. navedeno da su policijski poslovi, u smislu tog Zakona, otkrivanje i rasvetljavanje krivičnih dela, obezbeđivanje dokaza, njihova analiza, kriminalističko forenzičko veštačenje upotrebom savremenih forenzičkih metoda i evidencija i otkrivanje imovine proistekle iz krivičnog dela, a stavom 4. da su to otkrivanje i hapšenje učinilaca krivičnih dela, prekršaja i drugih lica za kojima se traga i privođenje nadležnim organima, dok je članom 1. propisano da policija u predistražnom postupku primenjuje policijska ovlašćenja utvrđena Zakonikom o krivičnom postupku i postupa po nalogu i zahtevima javnom tužioca i suda.

ZKP, u članu 43. stavu 1. predviđa osnovnu dužnost javnog tužioca, a to je gonjenje učinilaca krivičnih dela, a u stavu 2. tačka 1. da javni tužilac rukovodi predistražnim postupkom. Članom 282. stavovima 4. i 5. je propisano da, ako tužilac nije u mogućnosti da sam preduzme radnje koje su predviđene stavom 1. navedenog člana, zahtevaće od policije da prikupi potrebna obaveštenja i preduzme druge mere i radnje u cilju otkrivanja krivičnog dela i učinioca, a policija je dužna da postupi po nalogu javnog tužioca i da ga obavesti o merama i radnjama koje je preduzela, najkasnije u roku od 30 dana kada je primila zahtev.

U krivičnim postupcima za krivična dela organizovanog kriminala, kao što smo već naveli, postupa Tužilaštvo za organizovani kriminal, a u predistražnom postupku mere i radnje, prema Zakonu o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije preduzima organizaciona jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije, Uprave kriminalističke policije – Služba za borbu protiv organizovanog kriminala (*u nastavku*: SBPOK). SBPOK je formiran 1.10.2001. godine kao Uprava za borbu protiv organizovanog kriminala, a bavi se suzbijanjem svih do sada uočenih oblika organizovanog kriminala: krijumčarenja narkotika, trgovine ljudima i ilegalnih migracija, krijumčarenja oružja i eksploziva, međunarodnog krijumčarenja krađenih motornih vozila, otmica, iznuda, ucena sa elementima organizovanog kriminala, pranja novca, korupcije, falsifikovanja novčanica, prevara sa platnim karticama, visokotehnološkog kriminala (krivična dela u vezi zloupotreba računarskih sistema, zloupotreba prava intelektualne svojine, dečja pornografija).

S druge strane, postoji još jedna organizaciona jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije, čija uloga je od velike važnosti u otkrivanju upravo krivičnog dela Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga, a to je Služba za prevenciju narkomanije i suzbijanje krijumčarenja narkotika, koja je u međuvremenu promenila ime i sada se naziva Služba za borbu protiv droga, takođe pri Upravi kriminalističke policije. Ona je oformljena 2013. godine, kao organizaciona jedinica koja obavlja poslove suzbijanja krijumčarenja narkotika, prevencije i zloupotrebe droga i koordinacije svih aktivnosti usmerenih na borbu protiv droga i to na teritoriji cele Republike Srbije. Ovu službu čine tri odeljenja i to dva koja su usmerena na represiju, a

jedno na preventivne aktivnosti. Ova služba, takođe, imajući u vidu da se bavi i represijom i prevencijom, ima ovlašćenja da sprovodi proaktivne istrage u cilju suprotstavljanja nedozvoljenom prometu svih narkotika i prekursora na teritoriji čitave države, ali i ovlašćenja da implementira strateške projekte, koji se tiču prevencije zloupotrebe droga.¹

Ne smemo zaboraviti i da je u odnosu na krivična dela kojima se bavi ovaj rad Tužilaštvo za organizovani kriminal veoma efikasno sarađivalo i sa Bezbednosno-informativnom agencijom (*u nastavku: BIA*), koje je imala veoma dobre rezultate na otkrivanju krivičnih dela Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga sa elementima organizovanog kriminala. BIA je osnovana 2002. godine i njeni osnovni zadaci su: zaštita bezbednosti Republike Srbije, otkrivanje i sprečavanje delatnosti usmerenih na podiranje ili rušenje Ustavom utvrđenog poretka Republike Srbije, istraživanje, prikupljanje, obrada i procena bezbednosno-obaveštajnih podataka i saznanja od značaja za bezbednost Republike Srbije i informisanje nadležnih državnih organa o tim podacima, kao i obavljanje i drugih poslova određenih Zakonom o BIA. Dakle, reč je o još jednom državnom organu, koji ima nadležnost na celoj teritoriji Republike Srbije, a koja je deo bezbednosno-obaveštajnog sistema Republike Srbije.²

Zašto je ovo važno?!

Važno je zato što, iako je predviđeno da Tužilaštvo u svom radu sarađuje sa SBPOK-om na otkrivanju krivičnih dela organizovanog kriminala, u praksi, veoma često sarađuje i sa BIA, ali i Službom za borbu protiv droga, jer je, kao što je već navedeno, ova služba takođe nadležna, kako u preventivnim, tako i u represivnim aktivnostima, za celu teritoriju Republike Srbije. Još jedna stvar je takođe bitna, a to je da je ova služba formirana i obavlja sve aktivnosti isključivo na polju opojnih droga, te smatramo da je tu bilo bitno naglasiti na ovom mestu, kako bi bilo jasno da, iako nije na taj način predviđeno strogo u Zakonu, u praksi zapravo dve organizacione jedinice Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije, kao i BIA, sarađuju sa Tužilaštvom za organizovani kriminal na otkrivanju krivičnih dela i učinilaca za krivično delo Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga sa elementima organizovanog kriminala.

To je bitno jer u praksi, a kako je predviđeno kako odredbama Zakona o policiji, tako i odredbama ZKP, otkrivanje krivičnih dela i učinilaca, za bilo koje delo koje se goni po službenoj dužnosti, pa i za delo koje je predmet ovog rada, otpočinje u policiji, na osnovu njihovih operativnih saznanja na terenu, nakon čega o tome obaveštavaju nadležnog javnog tužioca i sa njime, u prekrivičnom postupku, smišljaju strategiju za prikupljanje dokaza za gonjenje učinilaca, a kasnije ako bude dovoljno kvalitetnog dokaznog materijala i podizanje optužnice.

Postoji i drugi način, a to je da do javnog tužioca dopre glas da je izvršeno krivično delo i to podnošenjem krivične prijave, nakon čega javni tužilac, u smislu već pomenutog člana 282. ZKP dostavlja policiji Zahtev za prikupljanje potrebnih obaveštenja. Ali ovim načinom nećemo se baviti u ovom radu, jer se tako nešto zaista izuzetno retko dešava, kada je u pitanju predmetno krivično delo.

Kada policija, na osnovu svog terenskog rada i operativnih podataka dođe do indicija da neko lice vrši krivično delo Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga, policiji i javnom tužiocu na raspolaganju stoji nekoliko mera, na

¹ www.mup.gov.rs

² www.gov.rs

osnovu kojih se ta saznanja mogu proširiti i/ili potvrditi, kao i prikupiti dokazi za gonjenje.

Krivično delo koje je predmet ovog rada, posebno imajući u vidu da govorimo o izvršenju tog krivičnog dela od strane organizovanih kriminalnih grupa, što pretpostavlja veći broj lica (kako smo već naveli svakako više od tri) i po pravilu dobru organizovanost, dobru bezbednosnu kulturu (mali broj telefonskih razgovora na osnovu kojih se može reći bez dvoumljenja o čemu se radi), dakle skrivenost i tajnovitost, te upornost u izvršenju krivičnog dela, nije lako otkriti.

Pored operativnih tehnika policije, koje na ovom mestu, naravno, nećemo otkrivati, ZKP propisuje posebne dokazne radnje, koje se mogu koristiti za krivična dela za koja je posebnim zakonom određeno da postupa tužilaštvo posebne nadležnosti, što je, bez dileme, Tužilaštvo za organizovani kriminal, i to ukoliko se na drugi način ne mogu prikupiti dokazi za krivično gonjenje ili bi njihovo prikupljanje bilo znatno otežano (članovi 161. i 162. Zakonika). ZKP u članovima od 166-187 predviđa posebne dokazne radnje: tajni nadzor komunikacije, tajno praćenje i snimanje, simulovane poslove, računarsko pretraživanje podataka, kontrolisanu isporuku i prikrivenog islednika. U svima se navode uslovi za njihovo određivanje, ko i na čiju inicijativu, odnosno predlog ove mere može odrediti, njihovo trajanje i postupanje sa dostavljenim materijalom. Jedina radnja koja je izuzetak, po organu koji je može odrediti je kontrolisana isporuka i nju određuje Republički javni tužilac, odnosno javni tužilac posebne nadležnosti, dok ostale mere određuje, na predlog javnog tužioca i inicijativu policije, sudija za prethodni postupak.

Smatramo da je kod otkrivanja krivičnog dela Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga najvažnija, odnosno najdelotvornija posebna dokazna radnja prikriveni islednik. Reći ćemo malo više o ovoj radnji i o razlozima za ovakav stav. Najpre, naredba, kojom sudija za prethodni postupak određuje prikrivenog islednika, mora neizostavno da sadrži podatke o licima i grupi prema kojima se primenjuje, opis mogućih krivičnih dela, način, obim, mesto i trajanje posebne dokazne radnje, a u samoj naredbi može biti određeno da prikriveni islednik može upotrebiti tehnička sredstva za fotografisanje ili tonsko, optičko i elektronsko snimanje. Angažovanje prikrivenog islednika traje dok se ne prikupe dokazi, a najduže može trajati godinu dana, s tim što se može produžiti za još najduže šest meseci, pod uslovima propisanim u ZKP. Svakako, njegovo angažovanje prestaje čim prestanu razlozi za to angažovanje (član 184.). Prikrivenog islednika, pod pseudonimom ili šifrom angažuje ministar nadležan za unutrašnje poslove, direktor BIA ili direktor VBA, ili lica koja oni ovlaste. Po pravilu prikriveni islednik je ovlašćeno službeno lice organa, koji su ovlašćeni da ga angažuju, a ukoliko to zahtevaju posebne okolnosti slučaja to može biti i drugo lice, koje može biti i strani državljanin. Radi zaštite njegovog identiteta, nadležni organi mogu izmeniti podatke u bazama podataka i izdati prikrivenom isledniku lične isprave sa izmenjenim podacima, koji naravno predstavljaju tajne podatke. Ono što je izuzetno bitno je zabrana i propisivanje kažnjavanja ukoliko prikriveni islednik podstrekava na izvršenje krivičnog dela (član 185.). Prikriveni islednik u toku angažovanja dostavlja periodične izveštaje svom starešini, a nakon završetka angažovanja, sudiji za prethodni postupak starešina dostavlja svu prikupljenu dokumentaciju, snimke, dokaze i detaljan izveštaj, sa podacima, koji su predviđeni decidno u ZKP, nakon čega sudija za prethodni postupak dostavljeni materijal dostavlja javnom tužiocu (član 186.).

Ranije, tačnije kada su ove posebne dokazne radnje bile prvi put određene u ZKP, izvanredne rezultate daval je posebna dokazna radnja tajni nadzor komunikacije,

međutim, sa razvojem tehnologije i pojavljivanjem sve više aplikacija u mobilnim telefonima, koje je nemoguće pratiti, ova radnja je, nažalost izgubila na svom značaju. Može se desiti da i sada da rezultate, ali su takvi slučajevi postali izuzeci.

Dokazna radnja tajnog praćenja i snimanja je takođe radnja koja može dati dobre rezultate prilikom otkrivanja predmetnog krivičnog dela, ali njena primena je ograničena pojedinim faktorima, i to: ograničen broj ovlašćenih službenih lica, koja mogu biti angažovana na sprovođenju ove radnje, loša tehnička opremljenost Ministarstva unutrašnjih poslova (neretko su učinioci tehnički bolje opremljeni od policije, što ovu radnju maltene onemogućava) sve veća osposobljenost i obrazovanost učinilaca na polju bezbedonosne kulture i oprez prilikom izvršenja krivičnih dela, te loši tereni za primenu ove radnje – po pravilu izvršici ovog krivičnog dela biraju slabo osvetljene, teško pristupačne i teritorijalno ograničene prostore, na kojima vrše krivična dela, pa je praktično nemoguće prići, a da se ne bude otkriven ili zabeležiti valjan dokazni materijal.

Imajući sve navedeno u vidu, posebna dokazna radnja prikrivenog islednika, dala je najviše rezultata. Prikriveni islednici pokazali su se kao veoma delotvorno rešenje za otkrivanje učinilaca krivičnog dela Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga. Zašto je to tako?! Organizovane kriminalne grupe su, kao što smo već naveli, dobro organizovane, u njima je podeljena struktura i hijerarhija. Obično nije teško infiltrirati se u one OKG koje imaju veoma strogu i podeljenu hijerarhiju. Prikriveni islednik je obično onaj koji drogu „nabavlja“ i pripadnici ne proveravaju mnogo pouzdanost, sve dok je „novac na tanjiru“. Problem je doći do „glavnih“. To je teško, ali ne i neizvodljivo. Samo što je za tako nešto potrebna dobra priprema i odlična obučenost. Stoga je potrebno i veoma pažljivo birati lica koja će biti prikriveni islednici i to za svaki konkretan slučaj u zavisnosti od njihovih crta ličnosti, obrazovanja, sklonosti i sposobnosti. To veoma često može biti presudno. Međutim, u praksi se javljaju problemi druge vrste. Nije moguće imati veliki broj prikrivenih islednika, a veoma je jasno da je teško zamisliti situaciju da jedan prikriveni islednik bude angažovan u više OKG, jer su po pravilu te grupe, iako najčešće neprijateljski nastrojene, zbog borbe za teritoriju, veoma dobro obaveštene o pripadnicima svih onih koje se bavi istim „poslom“. Takođe, veliki problem predstavlja i obezbeđivanje sredstava za „nabavljanje“ opojne droge, koja sredstva se moraju staviti na raspolaganje prikrivenom isledniku. Pri tome, moramo napomenuti, da uopšte nije lako „nabavljenu“ opojnu drogu proslediti ovlašćenim službenim licima radi njenog veštačenja, jer kao što smo rekli, prikriveni islednici, mogu biti, a vrlo često, kada prođu period kakve-takve provere i nastupi poverenje pripadnika OKG, budu u društvu istih, pa je nekada skoro nemoguće dostaviti „nabavljenu robu“ na veštačenje.

I pored svih navedenih problema u praksi, Tužilaštvo za organizovani kriminal je u mnogim predistražnim postupcima koristilo prikrivene islednike za predmetno krivično delo i to se pokazalo i te kako uspešnim.

Radi ilustracije rečenog, jedna slika oduzete opojne droge na osnovu angažovanja prikrivenog islednika:

Slika 1. Oduzimanje opojne droge – kanabis

U konkretnom slučaju bila su angažovana dva prikrivena islednika, OKG je bila sastavljena od pet lica, od kojih je četiri lišeno slobode, dok je jedno lice u bekstvu.

Ali da se sada malo pozabavimo i mogućim načinima otkrivanja učinilaca i krivičnog dela Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga sa elementima organizovanog kriminala, iz nekog malo drugačijeg ugla.

Mišljenja smo da je najlakše otkriti, tzv. „home made“ opojne droge, a u njih možemo svrstati razne vrste sintetičkih droga, kao što su na primer amfetamini, metamfetamini, pa i ekstazi, kao i marihuana.

Daćemo neke razloge za ovakvo mišljenje.

Najpre da se pozabavimo sintetičkim drogama. Ova vrsta opojnih droga, ako se pravi u kućnim uslovima, zahteva pravu sklameriju od aparature.

Slika 2. Deo aparature zatečen u kući u kojoj je pravljen amfetamin

Slika 3. Deo aparature zatečen u kući u kojoj je pravljen amfetamin

Slika 4. Deo aparature zatečen u kući u kojoj je pravljén amfetamin

Slika 5. Deo aparature zatečen u kući u kojoj je pravljén amfetamin

Slika 6. Deo aparature zatečen u kući u kojoj je pravljén amfetamin

Slika 7. Deo aparature zatečen u kući u kojoj je pravljén amfetamin

Slika 8. Deo aparature zatečen u kući u kojoj je pravljen amfetamin

Slika 9. Deo aparature zatečen u kući u kojoj je pravljen amfetamin

Slika 10. Deo aparature zatečen u kući u kojoj je pravljen amfetamin

Slika 11. Deo aparature zatečen u kući u kojoj je pravljen amfetamin

Slika 12. Deo aparature zatečen u kući u kojoj je pravljen amfetamin

Slika 13. Deo aparature zatečen u kući u kojoj je pravljen amfetamin

Slika 14. Deo aparature zatečen u kući u kojoj je pravljen amfetamin

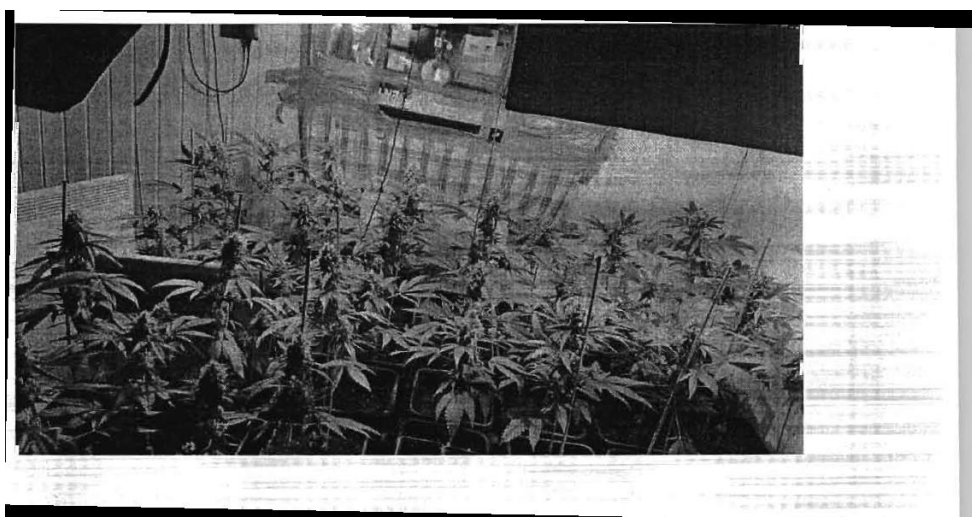
Kao što možete da primetite na Slikama 2-14 razni predmeti mogu se koristiti za spravljanje ove vrste opojne droge, uključujući i mašinu za mešanje betona (Slika 13), pri čemu nešto od te aparature možete naći veoma jednostavno, dok neke delove aparatura možete naći samo u specijalizovanim prodavnicama opreme. Na taj način, možemo doći do podataka, ko od lica je redovno kupovao određenu vrstu opreme ili je kupovao u većim ili velikim količinama, a nema na primer registrovano privredno društvo ili preduzetničku radnju, koja se bavi tom vrstom delatnosti. Ovo je pogotovo značajno kod povratnika za isto krivično delo, jer oni veoma često koriste iste obrasce za izvršenje krivičnih dela. Kod jednog od najpoznatijih izvršilaca ovog krivičnog dela u Republici Srbiji, u odnosu baš na ovu vrstu droga, bilo je veoma karakteristično što nikada nije želeo da se odrekne nekih svojih ljudi, koji su uvek bili u vrhu piramide OKG, a koji su imali značajne uloge u pripremanju ove opojne droge. Bili su „kuvari“, odnosno „hemičari“, čija je uloga ključna, kada želite da dobijete valjan proizvod, koji nameravate dalje da stavljate u promet i da od toga još i steknete znatnu imovinsku korist.

Drugi način na koji možete otkriti učinioce ovog krivičnog dela, kada je ova vrsta opojne droge u pitanju, jesu supstance koje koriste za spravljanje iste. Kada ovo kažemo, mislimo na prekursore. Prekursori su supstance, koje su neophodne da bi se napravila sintetička droga. Kao primer prekursora, koji ima široku primenu u farmaceutskoj industriji, uzećemo efedrin, koji se nalazi na spisku prekursora pod Kategorijom I, tačkom 7, koji je sastavni deo Pravilnika o utvrđivanju Spiska supstanci koje se koriste u nedozvoljenoj proizvodnji opojnih droga i psihotropnih supstanci, Službeni glasnik RS, br. 85/2018, a koji se redovno koristi kao sastojak kapi za nos, koje koristimo kako bismo isti otpuštali ili sprečili curenje iz njega, tokom kijavice ili sezonskog gripa. Imajući u vidu ovako široko polje primene, efedrin se nabavlja u velikim količinama od strane farmaceutskih kuća, kako bi mogli da spravljaju lekove, za koje oni imaju sve potrebne dozvole. I tu nema nikakvog problema. Međutim, naš problem se javlja kada taj legalno nabavljeni efedrin završi u rukama izvršilaca krivičnog dela Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga, koji će tu istu supstancu, koja je legalno nabavljena,

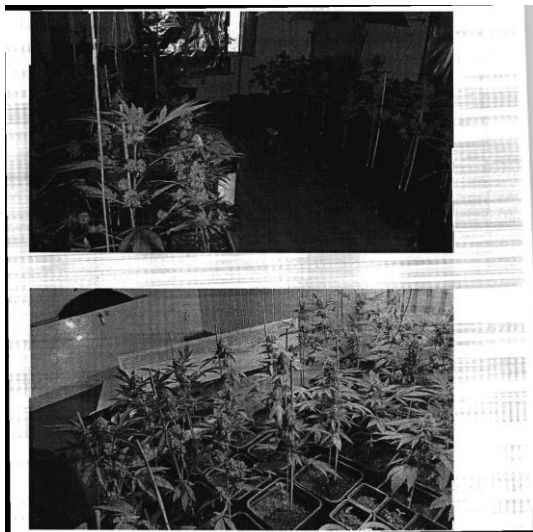
zloupotребiti kao prekursor za spravljanje opojne droge. Stoga, opsežnom kontrolom farmaceutskih kuća i drugih ovlašćenih zdravstvenih ustanova, koje su ovlašćene za nabavljanje ovih supstanci, koje se mogu zloupotребiti za proizvodnju opojne droge, možemo doći do podataka da se određene supstance, u vidu prekursora, zloupotребljavaju, te doći do podataka o licu, koje je te supstance neovlašćeno stavilo u promet, kao i licu, koje je takođe neovlašćeno te supstance kupilo.

Kada je u pitanju marihuana ili kanabis situacija je to još upadljivija. Laboratorije koje se prave takođe zahtevaju posebnu opremu, koja se kupuje u specijalizovanim prodavnicama, jer biljke zahtevaju određenu količinu svetlosti toplote, posebnu vrstu navodnjavanja i posebne tečnosti, koje se koriste za navodnjavanje, te se na taj način, praćenjem prometa, može doći do podataka o licima, koja su kupovala ovu vrstu opreme, kao i o licima koja su isti prodavala, a znala su za koje svrhe je namenjena.

Slika 15. Uzgajanje marihuane, slika sa plantaže

Slika 16. Uzgajanje Marihuane, slike sa plantaže

Ono što je zajedničko za obe ove vrste opojne droge, jeste činjenica da se za uzgajanje Marihuane, odnosno za aparature za proizvodnju sintetičke droge, troše izuzetno velike količine električne energije, pa se praćenjem potrošnje iste, može doći do podataka o lokacijama laboratorija, odnosno plantaža, a samim tim i do imena onih koji su plaćali tu električnu energiju.

Po pravilu, za ovakvu proizvodnju, odnosno uzgoj opojne droge, koriste se kuće, ne stanovi, koji se nalaze izdvojeno, zbog količine štetnih materija, koje se iz kuća, koje se za te namene koriste, emituju, tačnije mirisa, dima i slično, pa ih je nekada teško naći, a dešava se i da vlasnici kuća, imajući u vidu da su takve kuće najčešće iznajmljene, kada primete nešto sumnjivo, naročito miris biljaka, prijave Ministarstvu unutrašnjih poslova, koje počinje da prati zatim šta se tu događa. To se ne dešava često, ali se desi.

Veoma bitno je napomenuti da, kada govorimo o sintetičkim drogama, s obzirom da se za proizvodnju iste, koriste različite supstance, je potrebno da kada se sumnja u postojanje jedne takve ilegalne laboratorije, da se u nju ne ulazi tek tako, već da u nju uđu najpre ovlašćena službena lica, koja su osposobljena za ulazak u te prostorije. Naime, hemijski procesi, koje može izazvati samo jedan pogrešan korak, iziskuju posebnu stručnost i opremljenost u postupanju i rukovanju, kao i nošenje zaštitne opreme, budući da veoma lako može doći i do eksplozije.

Pri tome, ne smemo izgubiti iz vida da su pojmovi proizvodnje i stavljanja u promet definisani članom 22. Zakona o psihoaktivnim kontrolisanim supstancama, Službeni glasnik RS, br. 99/2010 i 57/2018, koji propisuje da je *proizvodnja*, u smislu navedenog Zakona, priprema, izolovanje, sinteza, prečišćavanje, modifikacija, prerada, mešanje, pakovanje i svaki drugi postupak, kojim se dobija ili se doprinosi dobijanju psihoaktivne kontrolisane supstance korišćenjem hemijskih, fizičkih i bioloških procesa, dok je *promet* izvoz, uvoz, tranzit, prevoz, skladištenje, distribucija, prodaja, kupovina, posredovanje pri kupovini i prodaji i slično. Sam pojam psihotropnih kontrolisanih supstanci definisan je članom 2 i 3 Zakona, a to su *opojne droge*, odnosno *narkotici*

(svaka supstanca biološkog, odnosno sintetičkog porekla, koja se nalazi na Spisku psihoaktivnih kontrolisanih supstanci, odnosno supstanca, koja deluje primarno na centralni nervni sistem, smanjujući osećaj bola, izazivajući pospanost ili budnost, halucinacije, smetnje u motornim funkcijama, kao i druge patološke ili funkcionalne promene centralnog nervnog sistema) *psihotropne supstance* (supstanca biološkog, odnosno sintetičkog porekla, koja se nalazi na Spisku psihoaktivnih kontrolisanih supstanci, odnosno supstanca, koja deluje primarno na centralni nervni sistem i menja možane funkcije, zbog čega se menja percepcija, raspoloženje, svest i ponašanje), *proizvodi biološkog porekla, koji imaju psihoaktivno dejstvo i druge psihoaktivne kontrolisane supstance*. Istim članom, stavom 1., tačkom 12. definisan je pojam *zloupotrebe psihoaktivnih kontrolisanih supstanci* kao upotreba psihoaktivnih kontrolisanih supstanci koje su zabranjene, kao i upotreba psihoaktivnih kontrolisanih supstanci na način, u količinama i za indikacije, za koje nisu propisane, dok je tačkom 13. definisan pojam *nedozvoljene proizvodnje i prometa psihoaktivnih kontrolisanih supstanci* i on podrazumeva gajenje biljke iz koje se može dobiti psihoaktivna kontrolisana supstanca, posedovanje sredstava za proizvodnju psihoaktivnih kontrolisanih supstanci, kao i proizvodnja i promet psihoaktivne kontrolisane supstance protivno odredbama navedenog Zakona.

Na ovom mestu bitno je napomenuti i činjenicu da se lista psihoaktivnih kontrolisanih supstanci, kao i spisak prekursora, stalno menja i dopunjava, a to je naročito bitno jer učinioci krivičnog dela Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga, u odnosu na sintetičke droge, veoma dobro znaju koje se supstance i prekursori nalaze na spiskovima i iznalaze načine da ono što naprave prikažu dozvoljenim, što naravno nije slučaj i rad na otkrivanju ne seže samo do završnog proizvoda, već je jako bitno da se bavimo i pojedinačnim supstancama, jer bez toga možete otkriti delo i učinioca, ali ako se supstanca ne nalazi na Spisku, ne možete dokazati neovlašćeno postupanje.

Rad na otkrivanju ostalih opojnih droga, dakle heroína i kokaina, u Republici Srbiji, uglavnom se svodi na neovlašćeno stavljanje u promet. U tom smislu, moramo reći da je EUROPOL u svom Izveštaju o tržištima opojnih droga za 2019. godinu³, naznačio Republiku Srbiju, kao zemlju koja je u Evropi, jedna od rastućih po broju organizovanih kriminalnih grupa, koje se bave, prometom opojne droge kokain, dok se u odnosu na heroin pominje „Balkanska ruta“, na kojoj se nalazi i Republika Srbija.

Ono što je bitno za ovaj rad, pri čemu delimo mišljenje sa tvorcima navedenog Izveštaja, jeste činjenica da se u njemu govori o nekoliko bitnih stavki za otkrivanje OKG, koje se bave proizvodnjom i stavljanjem u promet opojnih droga. U Izveštaju je to sve detaljno obrađeno, ali smatramo važnim, jer je to i ono što bismo mi naveli, da je za otkrivanje ovih krivičnih dela potrebno sledeće: rad na jačanju međuagencijske i međunarodne saradnje, uključujući formiranje udarnih grupa, zajedničkih istražnih timova, kao i zajedničkih mreža; rad na jačanju tehnologije koja bi služila za praćenje, pothranjivanje važnih podataka, u smislu baza podataka, koje bi bile dostupne ovlašćenim službenim licima na međunarodnom nivou i onih koje bi služile za analitiku već prikupljenih podataka i dokaza; rad na jačanju kontrole granica; rad na ključnim područjima u kojima se opojna droga proizvodi i putevima koji se koriste za transport iste, kao i rad na što većem stepenu otkrivanja nacionalnih proizvođača i distributera opojnih droga; ulaganje u forenzičku i kriminalističku opremu; te podizanje svesti o opojnim drogama i njenim štetnim posledicama po zdravlje ljudi i korupciju.

³ www.emcdda.europa.eu

Kod ovih vrsta opojnih droga, u Izveštaju je navedeno, a i praksa je potvrdila, dolazi se do inovativnih načina za transport opojne droge. Najčešće je to brodskim ili avio prevozom, manje količine najčešće u putničkim vozilima, u specijalno izgrađenim „bunkerima“, ali i sve češće poštom.

Slika 17. Zaplenjena opojna droga u jednoj poštanskoj pošiljci

Stoga je potrebno pooštriti kontrolu subjekata koji vrše isporuku pošiljaka na nacionalnom ali i internacionalnom nivou, jer se tako može doći do otkrivanja krivičnog dela i učinioca.

Takođe, još jedna od novina je i nudičenje na prodaju opojnih droga putem interneta, naročito tzv. Dark web-a, na kojem možete pronaći veliku ponudu raznoraznih nedozvoljenih stvari, pa i opojne droge. Za otkrivanje ovakve vrste distribucije potrebni su visoko kvalifikovani službenici, a ni tada tako nešto nije lako.

Dakle, kako bi otkrivanje neovlašćenog stavljanja u promet ove vrste opojne droge bilo što uspešnije, potrebna je povećana kontrola luka, aerodroma, graničnih prelaza, poštanskih i internet usluga.

Da se vratimo još jednom na posebne dokazne radnje i kažemo, da i kod ove vrste opojne droge, jedina delotvorna dokazna radnja mogla bi biti prikriveni islednik i ona daje rezultate i sada. Sve ono što je prethodno rečeno za ovu posebnu dokaznu radnju, odnosi se i na kokain i heroin. Smatramo, pak, da bi kod ovih vrsta droge mogla imati uspeha i posebna dokazna radnja kontrolisana isporuka, posebno imajući u vidu da se opojna droga, u današnje vreme, šalje i putem paketa preko pošte i dostavnih službi.

Smatramo da je u cilju postizanja svih navedenih napora, veoma bitna saradnja na međunarodnom nivou, pa ćemo samo reći da je tokom 2019. godine Tužilaštvo za organizovani kriminal imalo tri zajednička istražna tima, koja su se bavila otkrivanjem krivičnog dela Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga, sa elementima organizovanog kriminala, i to sa Finskom, Rumunijom, a jedan sa čak tri države: Austrijom, Češkom i Slovačkom. Sva tri zajednička istražna tima dala su značajne rezultate i produbila saradnju sa zemljama Evrope.

3. GONJENJE

*„You can run, but you can't hide“
Možeš da bežiš, ali se ne možeš sakriti*

Joe Louis, Američki bokser

Krivično delo Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga predviđeno je članom 246 KZ.

Stavom 1. propisano je da ko neovlašćeno proizvodi, prerađuje, prodaje ili nudi na prodaju ili ko radi prodaje drži ili prenosi ili ko posreduje u prodaji ili kupovini ili na drugi način neovlašćeno stavlja u promet supstance ili preparate koji su proglašeni za opojne droge, kazniće se zatvorom od tri do dvanaest godina.

Dakle stavom prvim propisan je osnovni oblik ovog krivičnog dela, u kojem je jasno određena radnja izvršenja krivičnog dela, i to sa više mogućih propisanih radnji izvršenja postavljenih alternativno. Krivično delo je izvršeno preduzimanjem bilo koje od propisanih alternativnih radnji izvršenja, ali se one mogu preuzeti i kumulativno, dakle, više radnji preduzetih od strane istog ili više lica. Pojmovi proizvodnje, prerade, neovlašćenog stavljanja u prodaju i opojne droge, preciznije su određeni Zakonom o psihoaktivnim kontrolisanim supstancama, i o tome je bilo više reči u prethodnom Poglavlju, te se na ovom mestu nećemo ponavljati.

Stavom 2. propisano je da ko neovlašćeno uzgaja opijumski mak ili psihoaktivnu konoplju ili duge biljke iz kojih se dobija opojna droga ili koje same sadrže opojnu drogu, kazniće se zatvorom od dve do osam godina. Ovo je poseban oblik ovog krivičnog dela i razlog za propisivanje ovog oblika izvršenja u posebnom stavu, trebalo bi tražiti u svojstvima opijumskog maka i psihoaktivne konoplje.

Stavom 3. propisan je kvalifikovani oblik ovog krivičnog dela, a kvalifikatorna okolnost se ogleda u činjenici da je izvršeno od strane grupe ili je učinilac organizovao mrežu preprodavaca ili posrednika, u kojim slučajevima će se kazniti kaznom zatvora od pet do petnaest godina.

Stavom 4. propisan je još jedan kvalifikovani oblik ovog krivičnog dela, odnosno da se opojna droga nudi na prodaju ili bez naknade radi daljeg stavljanja u promet daje maloletnom licu, duševno bolesnom licu, licu koje je privremeno duševno poremećeno, licu koje je duševno zaostalo ili licu koje se leči od zavisnosti od opojnih droga, ili kada učinilac opojnu drogu stavlja u promet pomešanu sa supstancom koja može dovesti do teškog narušavanja zdravlja ili ko osnovni oblik izvrši u ustanovi obrazovanja i vaspitanja ili u njenoj neposrednoj blizini ili ustanovi za izvršenje krivičnih sankcija ili u javnom lokalnu ili na javnoj priredbi, ili ako su dela iz stava 1. i 2. učinjena od strane službenog lica, lekara, socijalnog radnika, sveštenika ili lica zaposlenog u ustanovi obrazovanja i vaspitanja, iskorišćavanjem svog položaja ili ko za izvršenje dela koristi maloletno lice. U ovom stavu propisano je nekoliko kvalifikatornih okolnosti i one se mogu podeliti u zavisnosti na to da li se odnose na to određene kategorije lica, kojima se opojna droga nudi na prodaju ili radi daljeg stavljanja u promet daje, a to su posebno osetljiva lica, zbog svojih psihičkih, mentalnih ili starosnih granica, zbog kojih nisu sposobna da samostalno rasuđuju ili je njihova sposobnost rasuđivanja ograničena, u zavisnosti od

sastava opojne droge, odnosno u zavisnosti od mesta izvršenja krivičnog dela, te u zavisnosti od svojstava izvršioca krivičnog dela.

Stavom 5. predviđen je još jedan kvalifikovani oblik, a u ovom slučaju kvalifikatorna okolnost je da je krivično delo izvršeno od strane *organizovane kriminalne grupe*, u kom slučaju će se izvršilac kazniti kaznom od najmanje deset godina.

Ublažavanje kazne propisano je stavom 6 i taj stav predviđa da se učinilac bilo kojeg od navedenih oblika izvršenja dela u stavovima 1-5 može osloboditi od kazne, ukoliko otkrije od koga nabavlja opojnu drogu. Ovo ublažavanje kazne je svakako diskreciono pravo suda u svakom konkretnom slučaju, u zavisnosti od okolnosti slučaja.

Stavom 7. predviđeno je kažnjavanje zatvorskom kaznom u trajanju od dve do osam godina za onog ko neovlašćeno pravi, nabavlja, poseduje ili daje na upotrebu opremu, materijal ili supstance za koje zna da su namenjene za proizvodnju opojnih droga.

I konačno, stavom 8. je predviđena mera bezbednosti obaveznog oduzimanja opojne droge i sredstava za njihovu proizvodnju.

Krivično delo Udruživanje radi vršenja krivičnih dela predviđeno je odredbom člana 346 KZ.

Stavom 1. propisano je da će se zatvorskom kaznom od šest meseci do pet godina kazniti onaj ko organizuje grupu, koja ima za cilj vršenje krivičnih dela za koje se može izreći kaza zatvora od tri godine ili teža kazna, ako zakonom za takvo organizovanje nije predviđena teža kazna.

Stavom 2. određeno je da će se kaznom od jedne do osam godina kazniti onaj ko organizuje organizovanu kriminalnu grupu ako zakonom za takvo organizovanje nije predviđena teža kazna.

Stavom 3. inkriminisano je pripadništvo kriminalnoj grupi i predviđena kazna zatvora od tri meseca do tri godine, dok je stavom 4 inkriminisano pripadništvo organizovanoj kriminalnoj grupi i predviđena stroža kazna zatvora u trajanju od šest meseci do pet godina.

Stavom 5. propisano je da ako se krivično delo propisano u stavovima 1 i 2 ovog člana odnosi na grupu ili organizovanu kriminalnu grupu, koja ima za cilj vršenje krivičnih dela za koja se može izreći kazna zatvora od dvadeset godina ili doživotni zatvor, organizator grupe ili organizovane kriminalne grupe će se kazniti zatvorom od najmanje deset godina ili doživotnim zatvorom, a pripadnik grupe ili organizovane kriminalne grupe zatvorom od šest meseci do pet godina.

Stavom 6. predviđena je mogućnost ublažavanja ili oslobodjenja od kazne ukoliko organizator grupe ili organizovane kriminalne grupe otkrivanjem grupe ili organizovane kriminalne grupe ili na drugi način spreči izvršenje krivičnih dela radi čijeg vršenja je grupa ili organizovana grupa organizovana i u tom slučaju može se kazniti zatvorom do tri godine ili osloboditi od kazne, što je diskreciono pravo suda, u svakom konkretnom slučaju i zavisu od mnogo različitih okolnosti, dok je stavom 7. predviđena ista takva mogućnost za pripadnika grupe ili organizovane kriminalne grupe, ali mora otkriti grupu ili organizovanu kriminalnu grupu pre nego što je za nju učinio neko krivično delo predviđeno u stavovima 3. do 5. ovog člana, a zbog kojih je grupa ili organizovana kriminalna grupa i organizovana, u kom slučaju se može kazniti novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine, a može se i osloboditi od kazne. I u ovom potonjem slučaju, važe ista diskreciona prava suda.

U 2019. godine, tačnije do 1.12.2019. godine, kada je stupio na snagu Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika (Službeni glasnik RS, br. 35/2019) Tužilaštvu za organizovani kriminal podneto je 48 krivičnih prijava protiv isto toliko lica zbog krivičnog dela iz čl. 246. stav 4. Krivičnog zakonika (dakle za kvalifikovani oblik izvršen od strane organizovane kriminalne grupe), doneto je isto toliko Naredbi o sprovođenju istrage, a optuženo je 9 lica. U 30 predmeta, odnosno prema 30 lica, od navedenih 48, preduzimana je neka od posebnih dokaznih radnji. U svim slučajevima, krivične prijave, naredbe o sprovođenju istrage i optužnice, podnošene su, donošene i podizane i zbog krivičnog dela Udruživanje radi vršenja krivičnih dela.

Tužilaštvo za organizovani kriminal smatra da je potrebno da ova dva krivična dela budu kumulativno navedena. Zašto? Činjenica je, da u konkretnom slučaju, kada govorimo o krivičnom delu Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga iz stava 4, krivično delo jeste izvršeno od strane organizovane kriminalne grupe, ali to je samo kvalifikatorna (otežavajuća) okolnost, koja kao takva opravdava propisivanje strožeg kažnjavanja za taj oblik dela. Međutim, krivično delo Udruživanje radi vršenja krivičnih dela jeste krivično delo koje je svršeno onda kada su se organizator i pripadnici udružili, kako bi vršili određena krivična dela. Dakle, prema našem stavu, nije potrebno da se u okviru organizovane kriminalne grupe izvrši nijedno jedino krivično delo, osim Udruživanja radi vršenja krivičnih dela, u kom slučaju će oni koji su se udružili u organizovanu kriminalnu grupu odgovarati samo za to krivično delo. U suprotnom, neophodno je da lica odgovaraju i za Udruživanje radi vršenja krivičnih dela i za krivična dela koja su izvršili u svojstvu organizovane kriminalne grupe, imala ona kvalifikovani oblik koji smo naveli ili ne. Ne vidimo nijedan pravno-kriminološko-kriminalno-politički razlog da se okrivljenima „oprašta“ predviđena kazna za bilo koje krivično delo.

No, Posebna odeljenja Višeg i Apelacionog suda u Beogradu imaju drugačije mišljenje. Naime, u svojim presudama, koje manje-više imaju identična obrazloženja u istim slučajevima (optuženje i za krivično delo Udruživanje radi vršenja krivičnih dela i za krivično delo Nedorzvoljena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga iz stava 4.) ovi sudovi stali su na stanovište da krivično delo Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga iz čl. 246. stav 4. KZ ne može egzistirati sa krivičnim delom Udruživanje radi vršenja krivičnih dela iz čl. 346. stav 5. KZ, onako kako su opisana u optužnicama Tužilaštva za organizovani kriminal. Naime, stav suda je da, imajući u vidu da je kvalifikovanim oblikom krivičnog dela Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga predviđena situacija da je krivično delo izvršeno od strane organizovane kriminalne grupe, pa se, u konkretnom slučaju, radi o *privednom idealnom sticaju po osnovu konsumpcije*. Za ovakav stav nalaze obrazloženje u činjenici da su obeležja krivičnog dela Udruživanje radi vršenja krivičnih dela iz čl. 346. stav 5. KZ u potpunosti sadržana u elementima krivičnog dela Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga iz čl. 246 stav 4 KZ. Sud stoga zaključuje da se izvršenje krivičnog dela iz čl. 246 KZ od strane organizovane kriminalne grupe smatra kvalifikatornom okolnošću za postojanje težeg oblika krivičnog dela, zbog čega se radnje okrivljenih ne mogu smatrati obeležjima krivičnog dela iz čl. 346 KZ. Pri tome, sud nalazi da se opis radnji krivičnog dela iz čl. 346 KZ može smatrati opisom koji u potpunosti opredeljuje delovanje OKG u okviru odredbi koje važe za OK, a koje predstavljaju u konkretnom slučaju i bitna obeležja krivičnog dela iz čl. 246 stav 4 KZ, te se pripadanje kriminalnoj grupi ne može smatrati obeležjem drugog posebnog krivičnog dela i stoga se u radnjama okrivljenih stiču samo obeležja jednog krivičnog dela, i to onog iz čl. 246 stav 4 KZ. Sud dodaje i da nema potrebe oslobađati okrivljene za krivično delo iz čl. 346 KZ, imajući u vidu da je primenio odredbe o *privednom idealnom sticaju* i

da to nikako ne može biti osnov za tvrdnju da predmet optužbe nije u celosti rešen, već je samo navedeno delo izostavljeno iz dispozitiva presude. Posle izjavljene žalbe Tužioca za organizovani kriminal, Posebno odeljenje Apelacionog suda, ukinulo je navedenu presudu iz drugih razloga, te se nije bavio tumačenjem ovakvog stava suda u smislu povrede zakona. Nakon ukidanja presude i sprovedenog ponovnog postupka, sud je u novoj presudi naveo isto obrazloženje sa svim istim razlozima za zaključivanje na navedeni način, dok nova drugostepena presuda još uvek nije doneta.⁴ S iznetim u vezi nikako se ne može prihvatiti ni stav suda da se u konkretnom slučaju ne može doneti oslobađajuća presuda i da je time predmet optužbe rešen u celosti, jer iako se primene odredbe o prividnom idealnom sticaju, krivično delo Udruživanje radi vršenja krivičnog dela ostaje da „visi“ u dispozitivu presude, odnosno ono se nigde i ne pominje, iako se isto navodi u uvodu presude. Smatramo da takvo postupanje nije ničim potkrepljeno i da bi ga trebalo izmeniti.

U jednom drugom predmetu, sud takođe nalazi da su u radnjama okrivljenih stiču sva bitna obeležja dva dela i to onog iz čl. 346 st. 5 i onog iz čl. 246 st. 4 KZ, međutim nalazi da je kvalifikatorna okolnost da je krivično delo neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga izvršeno od strane organizovane kriminalne grupe dovoljno da isto konsumira krivično delo Udruživanje radi vršenja krivičnih dela, navodeći da to delo kao samostalno podrazumeva vršenje radnji koje se tiču organizovanja grupe ili pripadništva grupi koja vrši određena krivična dela, a što je istovremeno i radnja izvršenja kvalifikovanog oblika krivičnog dela Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga. Drugostepeni sud u potpunosti prihvata stanovište prvostepenog i daje iste razloge za ovakav stav.⁵

Naše mišljenje je da se ovakvo stanovište ne može prihvatiti jer, kako je i u drugom primeru presude navedeno, radnje izvršenja krivičnog dela Udruživanje radi vršenja krivičnih dela podrazumevaju radnje organizovanja i pripadanja organizovanoj kriminalnoj grupi sa voljom i namerom da se vrše određena krivična dela. Međutim, do vršenja krivičnih dela, zbog kojih je organizovana kriminalna grupa organizovana, ne mora doći, ali će i dalje postojati sva bitna obeležja krivičnog dela, a ukoliko do vršenja krivičnih dela dođe, ima se smatrati da postoje sva bitna obeležja i jednog i drugog krivičnog dela. Jer, u međuvremenu, od postizanja dogovora o organizovanju organizovane kriminalne grupe, može se desiti mnoštvo stvari. Na primer, može se promeniti plan OKG i doći do zajedničkog stava da se vrše druga krivična dela od onih prvobitno dogovorenih. Ali, to neće promeniti postojanje krivičnog dela Udruživanje radi vršenja krivičnih dela, zar ne? Može se desiti da se vrše krivična dela, koja nemaju kvalifikovani oblik krivičnog dela i šta ćemo onda sa međusobnim odnosom krivičnog dela Udruživanje radi vršenja krivičnih dela i ostalih oblika krivičnog dela Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga? Može postojati situacija da postoje istovremeno krivično delo Udruživanje radi vršenja krivičnih dela i krivičnog dela Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga iz čl. 246 KZ (osim stava 4 – sada 5), a ne može krivično delo Udruživanje radi vršenja krivičnih dela i krivičnog dela Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga izvršeno od strane OKG. Situacija je, smatramo, u takvom slučaju apsurdna, posebno u situaciji kada organizovana kriminalna grupa izvrši u sastavu te i takve grupe i krivična dela sa

⁴ Presude Posebnog odeljenja Višeg suda u Beogradu K-Po1 br. 249/10 od 13.7.2015. godine i K-Po1 br. 82/16 od 10.12.2018. godine, kao i presuda Posebnog odeljenja Apelacionog suda u Beogradu KŽ1 Po1 br. 9/16 od 25.5.2016. godine.

⁵ Presuda Posebnog odeljenja Višeg suda u Beogradu K-Po1 br. 287/10 od 12.3.2013. godine i presuda Posebnog suda Apelacionog suda u Beogradu KŽ1 Po1 br. 24/13 od 24.1.2014. godine.

kvalifikatornom okolnošću da je izvršeno od strane organizovane kriminalne grupe, kao i ona koja takvu kvalifikatornu okolnost nemaju. Navedeno važi za sve situacije kada je kao kvalifikatorna okolnost predviđeno da je krivično delo izvršeno od strane organizovane kriminalne grupe.

Pri tome, ne sme se smesti s uma nikako činjenica da se organizovane kriminalne grupe uglavnom udružuju radi vršenja različitih krivičnih dela, od kojih neka imaju kvalifikatornu okolnost u pomenutom smislu, a neka ne. U tom slučaju nikako ne može biti prihvaćen ovakav stav suda, posebno što se i „na terenu“ može desiti da se, iako je dogovor bio za izvršenje jednog dela, bude izvršeno i još nekoliko drugih, što se po pravilu i dešava.

Imajući sve navedeno u vidu, smatramo da, do donošenja novih zakonodavnih rešenja, nije moguće po osnovu konsumpcije „izbacivati“ krivično delo Udruživanje radi vršenja krivičnih dela i da se mora nešto uraditi po tom pitanju. Navedeni problem moguće je rešiti ili promenom dosadašnje sudske prakse ili promenom zakona. Do tada, zaista smo mišljenja da krivična dela Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga iz čl. 246 st. 4 (sada st. 5.) KZ i Udruživanje radi vršenja krivičnih dela iz čl. 346 st. 2 i 5 KZ nikako ne isključuju jedno drugo, već naprotiv da mogu egzistirati u postupcima za krivična dela sa elementima organizovanog kriminala samo zajedno.

LITERATURA

Propisi:

1. Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori, br. 6/2001.
2. Krivični Zakonik, Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016 i 35/2019.
3. Pravilnik o utvrđivanju spiska supstanci koje se koriste u nedozvoljenoj proizvodnji opojnih droga i psihotropnih supstanci, Službeni glasnik RS, br. 85/2018.
4. Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, terorizma i korupcije, Službeni glasnik RS, br. 94/2016 i 87/2018.
5. Zakon o policiji, Službeni glasnik RS, br. 6/2016, 24/2018 i 87/2018.
6. Zakona o psihoaktivnim kontrolisanim supstancama, Službeni glasnik RS, br. 99/2010 i 57/2018.
7. Zakonik o krivičnom postupku, Službeni glasnik RS, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 55/2014 i 35/2019.

Sudska praksa:

8. Presuda Posebnog odeljenja Apelacionog suda u Beogradu Kž1Po1 br. 9/16 od 25.5.2016. godine.
9. Presuda Posebnog odeljenja Višeg suda u Beogradu K-Po1 br. 249/10 od 13.7.2015. godine.
10. Presuda Posebnog odeljenja Višeg suda u Beogradu K-Po1 br. 287/10 od 12.3.2013. godine.
11. Presuda Posebnog suda Apelacionog suda u Beogradu Kž1 Po1 br. 24/13 od 24.1.2014. godine.
12. Presude Posebnog odeljenja Višeg suda u Beogradu K-Po1 br. 82/16 od 10.12.2018. godine.

Izvori sa interneta:

13. www.emcdda.europa.eu
14. www.gov.rs
15. www.mup.gov.rs

Mladen Nenadić

Prosecutor for Organized Crime, Prosecutor's Office for Organized Crime, Serbia

Milica Vujanić Đorđević

Senior Advisor, Prosecutor's Office for Organized Crime, Serbia

LEGAL AND CRIMINOLOGICAL PROBLEMS OF DETECTING AND PROSECUTING FOR CRIMINAL OFFENSE ILLEGAL PRODUCTION AND TRAFFICKING OF NARCOTICS ACCORDING TO ARTICLE 246 OF THE CRIMINAL CODE WITH ELEMENTS OF ORGANIZED CRIME

In this paper, there will be words about criminal offense Illegal Production and Trafficking of Narcotics from Article 246 of the Criminal Code with elements of organized crime. The subject of this paper is an analysis of legal and criminological problems during detection and prosecution for named criminal offenses. There will be an analysis of what problems Ministry of Interior and Prosecutor's Office for Organized Crime are encounter regarding detection of the named criminal offense, as well as the problems which Prosecutor's Office for Organized Crime and Special Department of the Higher Court in Belgrade encounter during prosecution for the criminal offense Illegal Production and Trafficking of Narcotics, and some examples from practice will be named. Also, some measurements for improving the existing condition and achieving better results in the future will be proposed. Interested readers could read in this paper about a different approach in detecting a different type of narcotics, as well as usage of different special investigative measures during detecting illegal production and trafficking of narcotics. They can see some interesting pictures from the crime scenes and they could see which kind of equipment is used. By all means, they will find out something new and therefore, this paper they could find interesting and instructive.

KEY WORDS: narcotics / detecting / prosecution / organized crime / public prosecutor / Prosecutor's Office for Organized Crime / Special Department of the Higher Court in Belgrade

MISUSE OF PSYCHOACTIVE SUBSTANCES AND CRIMINAL REACTIONS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Academic Miodrag SIMOVIĆ, PhD*

Mira SPREMO, PhD*

The paper analyses some aspects of psychoactive substance abuse, with particular reference to the criminal law response in Bosnia and Herzegovina. Particular attention is paid to the risk factors for crime, the types of a crime of drug addicts, and the effects of psychoactive substances. In the context of the criminal regulation of narcotic drugs, some issues from the criminal laws of Bosnia and Herzegovina and the Federation of Bosnia and Herzegovina, which by their principles and individual dilemmas, pose various challenges to theory and practice (actiones liberae in causa, protective supervision, security measure of mandatory treatment from addiction and special obligations with increased supervisory measures). It is noted that bringing a specific factual background under one or the other legal qualification under Article 195 of the Criminal Code of Bosnia and Herzegovina (Illicit Trafficking in Narcotic Drugs) and Article 239 of the Criminal Code of the Federation of Bosnia and Herzegovina (Possession and Facilitating the Enjoyment of Narcotic Drugs) directly affects the jurisdiction of the Prosecutor, which results in a number of other effects. In addition, the procedure for imposing a security measure of mandatory treatment from addiction generally does not raise excessive doubts in the actions of courts. The application of provisions relating to this procedure relies on criminal law, which substantially regulates this security measure. It is concluded that the strategy of drug abuse prevention must be implemented as part of the overall crime prevention and suppression strategy.

KEY WORDS: *psychoactive substances / drugs / criminal law / crime*

* Academic Prof. dr Miodrag N. Simović, Judge of the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina, Full Professor of the Faculty of Law of Banja Luka University, Full Member of the Academy of Sciences and Arts of Bosnia and Herzegovina, Full Member of European Academy of Sciences and Arts and Foreign Member of the Russian Academy of Natural Sciences. E-mail: vlado_s@blic.net

* Psychiatric Clinic of University Clinical Center of Banjaluka and Associate Professor of Medical Faculty of Banja Luka University.

INTRODUCTION

Health and well-being are the aspiration and need of all the people. They affect the present society and future generations. The World Health Organization defines health as “a state of complete physical, psychological and social well-being, not just the absence of illness or exhaustion”. The goal of the World Health Organization's “health for all” has a long history and tradition.¹ The most important determinants of health are related to living conditions, environmental factors, lifestyles and biological factors.²

Drugs³ and alcohol consumption⁴ cause enormous damage both individually and in society as a whole, and the consequences are a worldwide problem (UNODC, World Drug Report, 2011). The United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) estimates that between 3.3 and 6.1 per cent of the world's population between the ages of 15 and 64 have consumed one type of drug at least once in the last year (UNODC, World Drug Report, 2011). A recent epidemiological study in Brazil shows that the life rate of cocaine powder use among adults is four per cent, as well as 1.8 per cent for crack cocaine (Moura, 2014). Research shows that most arrests are caused by possession or distribution of drugs, mainly marijuana. In addition to health risks, consumption of alcohol and illicit drugs has numerous consequences, including social problems and their correlation with crime (Goldstein, 1985).

Studies show a multifactorial, diverse and complex relationship between drug use and addiction and subsequent aggression and other criminogenic acts, including socio-cultural factors and the effects of substances on individual's behaviour (Reith, 2004). Aggression is often mentioned, and the link between drug use and aggression is conditioned by other variables, among which cultural factors are important (Anderson, Bushman, 2002). Aggressiveness is growing in violent environments, involving family or school, and can contribute to a high level of violence in modern societies. People acquire aggressive behaviour by learning and interpreting others' responses to events in their surroundings (Moeller, Dougherty, 2001). Personality is conceived as a set of stable

¹ The right to health was first proclaimed in 1948 in the document “Constitution of the World Health Organization” adopted in 1948 in New York, and Article 25 of the Universal Declaration of Human Rights. The first European Health Strategy (the “European Strategy for Achieving Health for All”) was adopted in 1980 and the document “Global Strategy for Health up to 2000” by the General Assembly of the World Health Organization in 1981.

² The Banja Luka Charter was signed at the Third Ministerial Forum of Southeast European Countries held in Banja Luka on 14 October 2011, in which the signatory countries undertook the obligation to strengthen public health capacities and implement a “health in all policies” approach. This Charter and the draft documents “New European Health Policy – Health 2020” and the “European Action Plan for Strengthening Public Health Capacities and Services” were taken into account when drafting the Republika Srpska Population Health Promotion Policy until 2020, adopted by the Government of the Republic of Srpska in September 2012, in the spirit and practice of “health in all policies” and “whole government approach” applied in Republika Srpska.

³ Law on Pharmacy (“Official Gazette of the Republika Srpska”, Nos. 119/08, 1/12 and 33/14) and Rulebook on Conditions for Prescribing and Giving Medicines (“Official Gazette of the Republika Srpska”, Nos. 116/12 and 51/13) prescribes the manner a prescription for the drug is issued at a health institution, as well as giving of drugs at a health facility – pharmacy. The aforementioned Rulebook regulates, in order to prevent the abuse of drugs containing narcotic drugs, a special method of prescribing and giving of such drugs.

⁴ In the Republika Srpska, the area of prevention and control of alcohol abuse is regulated by the Law on Public Order and Peace (“Official Gazette of the Republika Srpska”, No. 11/15), the Decree Banning the Sale and Use of Alcoholic Beverages in Public Places to Persons under the age of 18 (“Official Gazette of the Republika Srpska”, No. 106/06) and the Decree on the Prohibition of the Sale, Use and Serving of Alcoholic Beverages to Persons Under the Age of 18 in Catering Facilities (“Official Gazette of the Republika Srpska”, No. 50/11).

knowledge structures that individuals use to interpret events in their social world and to guide their behaviour.

One of the most prominent risk factors and the immediate path to the use of problematic substances is delinquency. Delinquency can first lead to substance use and then to unacceptable drug-related behaviours, or it can lead directly to drug addiction. The literature also states that one of the main modes of action of this type of pathology is cognitive distortion or error in opinion (Helmond et al., 2015). A person has the inability to understand really the relationships that are going on around him or her which can lead to drug use, which can further lead to aggression. Further risk factors for consuming problematic drugs include other comorbid conditions,⁵ such as depression and behavioural disorders and antisocial personality disorders.

An antisocial personality disorder is emphasized very often by individual characteristics and can be considered as a major associated variable with crime (Gunter et al., 2008). The survey was conducted on 320 locked consumers of psychoactive substances in the United States and found that 35 per cent of examinees was diagnosed with an antisocial personality disorder. When antisocial personality disorder is linked to the consumption of alcohol and other drugs, the relationship with crime becomes more complex (Gunter et al., 2008). Thus, it can be concluded that an individual's personal characteristics may play a role in the criminogenic behaviour of drug consumers seeking treatment. Thus, criminogenic behaviour should not only be considered as a consequence of drug consumption.

1. RISK FACTORS FOR CRIME

The psychological factors that contribute to and characterize crime are numerous. They include manipulation, impulsiveness, low tolerance for frustration, tendency and need to look for danger or excitement, poor prediction of consequences of behaviour, poor creation of options for solving the problems, poor use of leisure time, belonging to criminal groups in terms of social identity, easy dissatisfaction or boredom with usual activity (i.e. the need for more thrill) and a history of drug consumption.

Other crime risk factors are alienation from society, identification with entire groups of people belonging to various criminogenic organizations (gangs), characteristics of anger appropriate to the victim, egocentrism, lack of empathy or remorse, blaming and externalization⁶ as a common way of handling life, attachment to criminal activities as self-determination form, poor family relationships, very bad or very conflicted spousal relationships, consistent conflict with authority or any form of control, numerous conflicts with peers, inability to maintain activity at any time, the need for constant excitement, poverty of social skills and inability to spot patterns of behaviour and results of applying of such patterns (Andrews, Bonta, 1998). Key criminogenic features include constant manipulation of the environment, attempts to change and dissatisfaction if done for more than three minutes. Namely, such an individual considers himself the centre of everything and does not feel remorse or sympathy for anyone and anything. He

⁵ Comorbid conditions are associated with psychopathological and (or) significant physical dysfunction. The presence of comorbidity is often associated with greater severity of the disorder, poorer response to therapy, and poorer prognosis (http://ipa-project.eu/wp-content/uploads/2018/12/serb/modulo2_2.pdf, 15.3.2020).

⁶ Externalization is the tendency for unrecognized own, internal processes to be perceived as external (<https://sr.wikipedia.org/sr-el/Екстернализација>, 18.3.2020).

is constantly outsourcing all the responsibility by making clear that he is a victim and that they have “done something to him”.

From the above stated we could conclude that substance dependency, personality and crime disorders in everyday clinical and forensic practice are so often met, united and highly connected that, from a purely statistical point of view, it is hardly possible to consider them at all as separate phenomena.

2. TYPES OF CRIME OF DRUG ADDICTS

Numerous studies have shown that this is generally a nonviolent type of crime that arises from the need for money created by drug addiction (Inciardi, 2001). Although addicts who need money can sometimes be involved in violent crime, research shows that this type of crime is quite rare.

While some of these crimes can be committed violently, e.g. bullying or armed robberies, violence can often result in a by-product of other factors in the social context in which the crime is committed (e.g. when the victim returns home or wakes up during the perpetrator's entry with the aim to alienate the property, if there is an unexpected resistance from the victim, etc.). Such unforeseen occurrences can lead to an escalation of aggression and committing a crime that could have been non-violent in other circumstances.

Although homicides and, more expressed, assaults and injuries are mainly alcohol-related, crimes such as theft, breaking and entering the possession showed a higher prevalence of drug consumption on the day of the crime. The crimes most commonly committed by individuals who have developed an intense drug addiction and do not have financial and social means to provide them are drug trafficking, prostitution, theft of property, burglaries and fraud. In general, user-favoured criminal offenses are those that do not require special expertise and for which there is little risk of prosecution. Thus, committed criminal offenses are mainly thefts within the family or at work, theft of cars and small objects (e.g. bicycles and things from inside the car). Most drug consumers engage in the sale of illicit drugs in exchange for money or drugs. Women are more likely to engage in prostitution than men are. The difference can be especially attributed to the fact that it is more difficult for women to commit other types of crime and the fact that they are economically dependent, as well as the traditional role of women as perceived by men (Faupel, 1991).

The results of some studies, which include the fact that a number of drug consumers, even those who are addicts for several years, have generally not committed criminal offenses, are largely overlooked and, on the other hand, many drug consumers have committed criminal offenses even before they started consuming drugs.

3. CONSEQUENCES OF PSYCHOACTIVE SUBSTANCES

Many authors have associated drugs with a crime, sometimes even with violent crime. This so-called a psychopharmacological link implies that people can commit crimes or sometimes violent crimes after using certain substances that are recognized as undermining a judgment and self-control, generating of paranoid ideas, and (or) distorting inhibitions and perceptions (Higgins et al., 2000). Although all drugs that affect the nervous system can cause these types of reactions, the scientific literature

suggests that some drugs are more strongly linked than others are to this kind of violence. These include alcohol, PCP (phencyclidine), cocaine, amphetamines and barbiturates. Contrary to this, heroin and cannabis are generally associated with a weaker desire to use violence to resolve disputes (Wright, Klee, 2001).

Although many studies suggest that some persons used illicit drugs on the day they committed the crime, there is little empirical evidence in the scientific literature that could establish a direct link between the crime, violence, and psychopharmacological effects of the drugs (Collins, 1990). In addition, psychoactive substances are often considered causes of violent injuries, sexual abuse and murder. Alcohol and a small amount of illicit drugs are present at offenders and victims of many violent events, and the prevalence of violence is higher among psychoactive substance abusers (Boles, Miotto, 2003).

Alcohol is one of the most commonly used psychoactive substances. At moderate doses, alcohol promotes subjective relaxation and a positive mood but is often significantly associated with aggressive behaviour and violent crimes (Hoaken, Stewart, 2003). In addition to alcohol, recreational use of psychoactive drugs is also common.

Likewise, new psychoactive substances have been increasingly discovered in recent years – often with unknown toxicological features. Such new high-potency substances, e.g. synthetic cannabinoids and cathinones (e.g. mephedrone), are more frequently detected now than in the past, causing new clinical images such as aggressive behaviour as one of the characteristics of clinical presentation. Data from Switzerland on the acute toxicity of psychoactive substances show that cocaine and cannabis are the psychoactive substances most commonly associated with emergency department visits (Liakoni et al., 2016).

The data linking cannabis to violence is more controversial. Some studies have found that frequent use of marijuana is associated with a higher likelihood of committing violent crimes, but these data are not reliable. The level of aggressiveness has been found to be significantly higher in examinees using cannabinoids compared to other substances such as stimulants and sedatives (Martinotti et al., 2017).

In a cross-sectional study among patients in addiction programs, alcohol and cocaine, but not cannabis, were found to be significantly associated with violence (MacDonald et al., 2008). Data on other psychoactive substances (e.g. 3,4-methylenedioxymethamphetamine⁷ – MDMA and “ecstasy”)⁸ are very limited, so it is not possible to make a definite conclusion (Sessa, Nutt, 2015). Moreover, for some of these substances, there is a clear difference between the expected association and clinical experience. Possible explanations for this difference may include individual differences, such as age, personal history of mental disorder or dose-related effects, etc.

⁷ “[FDA Substance Registration System](https://fdasis.nlm.nih.gov/srs/srs.jsp)”, United States National Library of Medicine (<https://fdasis.nlm.nih.gov/srs/srs.jsp>, 18.3.2020).

⁸ [Methylenedioxymethamphetamine \(MDMA or ‘Ecstasy’\) drug profile](http://www.emcdda.europa.eu/publications/drug-profiles/mdma) (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction), <http://www.emcdda.europa.eu/publications/drug-profiles/mdma>, 18.3.2020.

4. CRIMINAL ASPECTS OF DRUG ABUSE

The problem of narcotic drugs is one of the major issues of today and poses various challenges to theory and practice.⁹ Criminal law response to narcotic drugs behaviours is necessary and mandatory. The focus further in the paper is on the principle and practical issues related to the criminal regulation of narcotic drugs in BiH.

The meaning of the concept. According to Article 1 paragraph 29 of the Criminal Code of BiH (CCBiH),¹⁰ a narcotic drug is a medical drug or dangerous substance with addictive and psychotropic characteristics, or a substance that can easily be transformed into such a substance if it is subject to control under an international convention ratified by Bosnia and Herzegovina or a substance, which has been declared intoxicating by the competent institution of Bosnia and Herzegovina or the competent institution of Entities.¹¹ This provision, like other provisions of Article 1 (the meaning of the concept in this Law), is of an interpretative character by which the law itself interprets certain terms used in the provisions of a general or a separate section.

Accountability. An institution with a Latin name *actiones liberae in causa* covers those situations in which the offender was criminally responsible at the time of the commission of the criminal offense, if, by consuming alcohol, drugs or otherwise, he brought himself into such a condition, and before being brought into such a state the offense was covered by his intent or negligence in relation to the committed offense, and for such an offense the law prescribes guilt even if perpetrated out of negligence. The provision of paragraph 3 of Article 34 of the CCBiH explicitly states that the perpetrator who understated circumstances, committed the criminal offense, is guilty. This view is based on the fact that the perpetrator was an accountable state when decided to commit the offense, that is, when he was aware and could be aware that he could do such an offense in such a state. The specificity of the institution of *actiones liberae in causa* consists primarily in the component of the subjective side of such committed criminal offenses, that is, the culpability for such offenses and the manner in which they are determined. This institute is an exception to the general rule according to which the time of the commission of the criminal offense is relevant for determining criminal liability, that is, the unaccountability that existed at the time of the commission of the criminal offense excludes guilt. The moment in which the perpetrator's accountability is assessed is here shifted to the time of taking the previous actions by which he had brought himself into the state of unaccountability.

Content of protective guardianship. The legal provision referred to in Article 66 of the CCBiH sets out specific obligations that the court may impose on the perpetrator who has been served a suspended sentence with protective guardianship. Although its

⁹ According to the Republika Srpska Ministry of Interior, in the first five months of 2019, police officers discovered 406 cases of narcotics drugs abuse (102 felonies and 304 misdemeanours), in which marijuana (337,702.75 grams), hashish (4,262.41 grams), cocaine (78.73 grams), amphetamines – speed (1,194.66 grams) and ecstasy (94.8 pieces) were most seized. During 2018, police officers discovered within the territory of Republika Srpska 991 cases of narcotic drug abuse (269 criminal offences and 722 misdemeanours), in which marijuana (155,475.95 grams), heroin (498.01 grams), cocaine (3,174.24 grams), amphetamine – speed (1,782.61 grams), ecstasy (475 pieces, 6.3 grams and 131.31 millilitres) and 1,898 cannabis stems, were most seized. (<https://www.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=342123>, 18.3.2020).

¹⁰ “Official Gazette of Bosnia and Herzegovina”, Nos. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 8/10, 47/14, 22/15, 40/15 and 35/18.

¹¹ Ruling on the list of narcotic drugs (“Official Gazette of the SFRY”, Nos. 70/78, 14/81, 39/82, 28/85, 10/87, 53/88 and 2/89 and “Official Gazette of the RBiH”, Nos. 2/92 and 13/94).

name indicates that it determines the content of the protective guardianship, it does, in fact, contain a catalogue of obligations that can be imposed on the perpetrator, the fulfilment of which is subject to the supervision of the officials of the body responsible for the implementation of the protective guardianship and in respect of whose fulfilment the perpetrator, within its protective guardianship, is provided with some help and protection. The types and content of these obligations indicate that their pronouncement to the perpetrator, their implementation, as well as the supervision, assistance and protection provided to the perpetrator in their execution, aim to eliminate causes that could contribute to repeating the offense. Thus, the obligation set out in item b) ("refraining from the intake of alcoholic drinks or narcotic drugs"), can impose on the perpetrator by the court only if there are no requirements for imposing of a security measure of mandatory medical treatment of addiction (Article 72 of the CCBiH).

Mandatory medical treatment of addiction (Article 72 of the CCBiH). This security measure may only be imposed on a perpetrator who is addicted to alcohol or narcotic drugs. Therefore, the fact that the perpetrator was under the influence of alcohol or narcotic drugs at the time of committing the offense cannot constitute grounds for imposing this security measure, but it is necessary to establish that the perpetrator in question is addicted to alcohol or narcotics drugs. Subject to the fulfilment of the aforementioned requirement, the security measure of mandatory medical treatment of addiction may be imposed only on the perpetrator who perpetrates a criminal offense under the decisive influence of addiction of alcohol or narcotic drugs. The third requirement for imposing this security measure, which must be cumulatively fulfilled with the previous two, is that there is a risk that the perpetrator will continue committing criminal offenses in the future because of this addiction and that, therefore, in order to eliminate the addiction to alcohol or narcotic drugs that may influence the perpetrator to commit a criminal offense in the future, his treatment of addiction is necessary. This risk of repeating the criminal offense must be serious and probable and based on specific medical knowledge.

The security measure of mandatory medical treatment of addiction, under the aforementioned conditions, may be imposed along with the same criminal sanctions, for the same duration, and in the same manner as prescribed by this law for the security measure of mandatory psychiatric treatment. Under the conditions set forth in Article 71 (Mandatory Psychiatric Treatment) paragraph 2 of this Law, mandatory medical treatment of addiction may be continued outside the medical institution after the convicted person has been imposed a suspended sentence. If the convicted person does not continue treatment, a suspended sentence will be revoked. In addition, a perpetrator of a criminal offense who is not subjected to medical treatment of addiction during the probation period specified in the probation period may be treated in accordance with the provision of Article 63 (Revocation of Suspended Sentence caused by Failure to Fulfill Particular Obligation) of this Law.

Special obligations in conjunction with measures of intensified supervision (Article 89 of the CCBiH). Measures of intensified supervision include, for those who carry them out, an obligation to carry out intensified supervision of a minor, which includes, primarily, the care for the juvenile's education, his employment, separation from the environment which has a negative effect on him, treatment of the juvenile and, in general, taking care of the circumstances in which he lives. When imposing educational measures referred to in Article 86 (Intensified Supervision on the Part of Parents, Adoptive Parents or Guardian) and Article 87 (Intensified Supervision in Foster Home), the court may give the parents, adoptive parent or a guardian of the juvenile, i.e. the

family which the juvenile lives with, necessary instructions and order them certain duties with regard to the measures that need to be undertaken towards the education of the juvenile, towards his medical treatment and averting harmful influences upon him. Giving these instructions and ordering certain duties are intended to ensure that the purpose of the educational measures is achieved. Special obligations are not, therefore, an independent educational measure.

The law does not specify particular obligations. Pursuant to paragraph 2 of this Article, a court may also order to the juvenile an obligation to restrain from using liquor and intoxicating drugs, visit an appropriate health institution or counselling office, and not to associate with persons who have a bad influence on him. These obligations are aimed at eliminating and mitigating the factors that could contribute to the repetition of a criminal offense by a juvenile. Obligations ordered by the court may subsequently be suspended or modified.

Illicit Trafficking in Narcotic Drugs (Article 195 of the CCBiH). The basis of this incrimination is the 1988 UN Convention against Illicit Trafficking in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances.¹² It follows from its Preamble that this Convention was also adopted because of the need to reinforce and amend the measures prescribed in the 1961 Single Convention on Narcotics,¹³ amended by the Protocol of March 25th 1972 on Amendments to the Single Convention on Narcotic Drugs and the Convention on Psychotropic Substances of 1971.¹⁴

The provisions of Article 195 of the CCBiH criminalize certain forms of illicit drug trafficking with an international dimension, and the integrity of criminal protection against various forms of drug abuse is ensured by prescribing the criminal offenses of the illicit production and trafficking of narcotic drugs and possession and enabling the use of narcotic drugs in Criminal Codes of Entities¹⁵ and the Criminal Code of the Brčko District of BiH.¹⁶

The basic form of this criminal offense, prescribed in paragraph 1 of this Article, can be done with 13 alternatively determined acts of committing, with the last action being given in the form of the so-called general clause, that is to say, that the offense may, in addition to the explicitly stated acts, be done in any other way that constitutes unauthorized placing on the international market of substances or preparations which are by regulation proclaimed narcotic drugs. For any of the actions referred to in paragraph 1 of this Article to constitute a criminal offense of illicit trafficking in narcotic drugs, it is necessary that it represents unauthorized international trafficking in narcotic drugs, that is, it was undertaken for the purpose of unauthorized international

¹² The UN Convention against the Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances was adopted on 19 December 1988 and entered into force on 11 November 1990. The SFRY ratified this Convention in 1990 and the Convention was published in the Official Gazette of the SFRY No. 14/90. BiH is a party to this Convention on the basis of succession (Official Gazette of RBiH, No. 25/93).

¹³ SFRY ratified the SFRY's Single Narcotics Convention in 1964 which was published in the "Official Gazette of the SFRY" – Appendix, No. 2/64. BiH is a party to this Convention on the basis of succession ("Official Gazette of RBiH", No. 25/93).

¹⁴ The Convention on Psychotropic Substances was signed on 21 February 1971 in Vienna. It was ratified by the SFRY in 1973 and the Convention was published in the "Official Gazette of the SFRY" No. 40/73. BiH is a member of this Convention on the basis of succession ("Official Gazette of RBiH", No. 25/93).

¹⁵ Criminal Code of the Federation of BiH ("Official Gazette of the Federation of BiH", Nos. 36/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/16 and 75/17) and Criminal Code of the Republika Srpska („Official Gazette of the Republika Srpska“, No. 64/17).

¹⁶ Consolidated text – "Official Gazette of Brčko District of BiH", Nos. 33/13, 26/16, 13/17 and 50/18.

trafficking in narcotic drugs, i.e., trafficking in narcotic drugs that runs across the state border and crosses the borders of one state.

As the first form of committing an offense referred to in paragraph 1, the law specifies the sale of substances or preparations that are by regulation proclaimed narcotic drugs. The international transfer of narcotic drugs, as the second legally prescribed act of committing an offense in accordance with paragraph 1 of this Article, is an act by which the narcotic drug is moved from one place to another. Offering for sale of narcotic drugs is any action by which narcotic drugs are attempted to sell to one or more persons, it is any action by which one or more persons are informed of the possibility of selling a narcotic drug and by which they are called directly or indirectly to buy the drugs. The acts of committing the criminal offense referred to in paragraph 1 of this Article are also purchase, possession, transportation or transfer of narcotic drugs for sale. The law does not criminalize every procurement of narcotic drug for the purpose of sale, but only a purchase. The law specifies the transport of narcotic drugs for sale as a specific act of commission of this criminal offense. Mediation in the international sale or purchase of narcotic drugs is any action that establishes or maintains contact between a seller and a buyer of a narcotic drug. Sending and delivering a narcotic drug involves all actions that aim to reach a specific place or person. The import of narcotic drugs is entering of narcotic drugs from one country to another, and the export is taking narcotic drugs out of one country to another.

In order for any of the aforementioned acts of trafficking in narcotics drugs to constitute an act of committing this criminal offense, it must be done without authorization. Authorized trafficking in narcotic drugs is only the one, which is carried out in accordance with the law,¹⁷ i.e. the only one, which is carried out for medical, veterinary, teaching, laboratory and scientific purposes.

The offense can only be done with intent. The perpetrator must be aware that he or she is acting in an unauthorized manner, and in view of the circumstance that a substance or preparation that is the subject matter of traffic has been declared a narcotic drug by a regulation – possible intent is sufficient.

The offense referred to in paragraph 2 of this Article shall be committed by a person who organizes a group of people for the purpose of committing the criminal offense referred to in paragraph 1 of this Article or who becomes a member of such an organized group of people. This offense is a special form of the offense referred to in Article 249, paragraphs 1 and 2 of the CCBiH (Associating for the Purpose of Committing Criminal Offenses).

Paragraph 3 specifies the special form of the criminal offense of illicit trafficking in narcotic drugs, which is made by anyone who, in an international transaction, illegally manufactures, procures, mediates or makes available for use equipment, materials or

¹⁷ Pursuant to the Law on Prevention and Suppression of Narcotic Drug Abuse ("Official Gazette of BiH" No. 8/06) and the Protocol on Cooperation for the Implementation of the Law on Prevention and Suppression of Narcotic Drug Abuse – Records on Addicts and Occasional Drug Users, all health institutions taking care and providing aid to addicts are required to complete the Treated Addicts Form ("Official Gazette of BiH" No. 73/09). As of 31 December 2015, 455 treated addicts (412 men and 43 women) were registered in Republika Srpska. The average age of treated addicts is 35 years of age (36 years for men and 32 for women). Observing the trend of reporting of treated addicts according to the years when they first came to treatment, in 2015, 70 treated addicts (67 men and 3 women) were reported. The primary means of addiction for 89.9 per cent of treated addicts is heroin (338 treated addicts). The highest number among them are heroin addicts (32.5 per cent) who are in the age group of 30-34 years. In terms of frequency consumption of primary mean of addition, 44.3 per cent are heroin addicts who consume heroin daily.

substances knowing that they will be used for the production of narcotic drugs. The manufacture of narcotic drugs means any process by which narcotic drugs can be made: cultivation, fabrication and processing of narcotic drugs. This offense can only be done with the intent that must also include the awareness of the illegality of actions.

Narcotic drugs and the means for their production will necessarily be confiscated even when they are not the property of the perpetrator.

Possessing and Enabling Enjoyment of Narcotic Drugs (Article 239 of the Criminal Code of the Federation of BiH). This criminal offense has two basic forms, prescribed under paragraphs 1 and 3 of this Article, and the qualified form of the offense referred to in paragraph 1, which is prescribed in paragraph 2 of this Article.

The criminal offense referred to in paragraph 1 of this Article consists of enabling another person the enjoyment of narcotic drugs. The acts of committing this criminal offense are, alternatively, determined as inducing another to enjoy narcotic drugs, giving to another narcotic drug for his or the use of a third person, rendering available premises for the enjoyment of narcotic drug or otherwise enabling another to enjoy the narcotic drug. These actions, in their content, are actions of encouraging a person to assist another one in the enjoyment of narcotic drugs. The other person may be otherwise enabled enjoyment of narcotic drugs, for example, by giving equipment for the enjoyment of narcotic drugs or rendering certain premises, not having the character of premises, for the enjoyment of narcotic drugs. The offense can only be done with intent.

Paragraph 2 provides for the qualified form of the offense referred to in paragraph 1 of this Article. Qualifying circumstances are the age and number of persons being enabled enjoyment of narcotic drugs and causing particularly grave consequences. In case when the criminal offense was committed against a child, a minor or several persons, the perpetrator shall be responsible for the offense referred to in paragraph 2 of this Article if the qualifying circumstance was encompassed by his intent.

Paragraph 3 of this Article classifies criminal offense of unauthorized possession of narcotic drugs as a criminal offense. The basis of this incrimination lies in Article 3, paragraph 2, of the United Nations Convention against Illicit Trafficking in Narcotics and Psychotropic Substances. The offense can only be done with an intent that must encompass the awareness that it is a narcotic drug and that it is possessed without authorization.

Narcotic drugs will be mandatorily seized when they are not the property of the perpetrator.

5. PROCEEDINGS IN CASE OF MANDATORY MEDICAL TREATMENT OF ADDICTION

The measure of mandatory medical treatment of addiction may be imposed under the conditions set out in Article 72 of the CCBiH. The provision of Article 390 of the Criminal Procedure Code of BiH¹⁸ (Criminal Procedure Code) determines the procedure of imposing a measure itself so that the measure cannot be decided without the findings and opinion of an expert who needs to give the opinion on the possibilities for the treatment of the accused (Article 390 paragraph 1).

¹⁸ "Official Gazette of Bosnia and Herzegovina", Nos. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 29/07, 53/07, 58/08, 12/09, 16/09, 53/09, 93/09, 72/13 and 65/18.

As a rule, in the written finding and opinion, the expert psychiatrist should state whether there is an addiction to alcohol or narcotic drugs, as well as the need, possibilities and prognosis of treatment of the accused. In order for an expert's written findings and opinion to be accepted, the expert must be heard directly at the main trial (Article 270, paragraph 5 of the Criminal Procedure Code). The judge or the panel at the main trial shall decide on the security measure when deciding on the main issue. The law does not provide for the possibility of termination or suspension of this measure, but the parties and the defence counsel of the accused, as well as the institution or doctor conducting the treatment, could propose this – if the reasons for which the measure was pronounced ceased (Sijerčić-Čolić et al., 2005: 942). In both cases, the decision (termination or suspension of the measure of mandatory medical treatment of addiction) is made in the form of a ruling, and an appeal is allowed against the decision, which is decided by the Panel of the second instance court.

The provision of paragraph 2 of Article 390 of the Criminal Procedure Code regulates the situation when the security measure of mandatory medical treatment from addiction is imposed with a suspended sentence and a perpetrator receives the treatment as an outpatient. If the accused does not undergo treatment or abandons it voluntarily, the court may, *ex officio*, or at the proposal of the institution in which the perpetrator was treated or should have been treated, to revoke a suspended sentence or forceful enforcement of a security measure.¹⁹ Before it issues a decision, the court is also obliged to hear the prosecutor and the perpetrator, and, if necessary, it may obtain the opinion of a physician. It is not required to obtain the finding and opinion of an expert, but only to obtain the opinion of the physician of the institution where the perpetrator was treated, or in which he was to begin treatment. The revocation of the suspended sentence does not affect the imposed security measure since the basis for the application of the measure has been established earlier, so the imposed security measure of mandatory medical treatment from addiction remains in force (Sijerčić-Čolić et al., 2005: 942).

If a suspended sentence is revoked, the court may issue a verdict imposing a criminal sanction (imprisonment or a fine), which is decided by the judge or the panel, and the appeal is allowed against the verdict, which is decided by the panel of the second instance court. On the other hand, if it is established that the requirements for revocation of a suspended sentence or forceful enforcement of the mandatory medical treatment from addiction have not been met, the court shall terminate the proceedings by issuing a ruling (Article 400 paragraph 3 of the Criminal Procedure Code).

CONCLUSION

Substance abuse and antisocial behaviour have major consequences on society as a whole. In addition to medical treatment from substance addiction that involves the intensive and comprehensive treatment, it is desirable to promote prosocial behaviour.²⁰

¹⁹ In the process of revocation of probation, the time limits for revocation of probation referred to in Article 64, paragraph 2 of the CCBiH apply.

²⁰ The Strategy for the Supervision of Narcotic Drugs and Suppression of Narcotic Drugs Abuse in the Republika Srpska for the period from 2016 to 2021, which was adopted by the Decision of the National Assembly of the Republika Srpska ("Official Gazette of the Republika Srpska", No. 56/16), is a framework strategic document which presents guidelines for actions of all governmental institutions, public institutions, civil society organizations and individuals to combat narcotic drugs abuse, prevent addiction, and provide aid to addicts, occasional narcotic drug consumers and families in overcoming drug abuse problems. The overall objectives of

Research, as well as clinical experience, dictates that if treatment programs are successful, they must target not only drug addiction but also a number of other risk factors for crime. Most ways to treat these individuals are limited by “drug treatment” or simple drug rehab. They fail to treat criminal activities that have become popular with some as a drug itself. The treatments do not take into account the whole person, that is, they do not treat drug abuse and risk factors for crime, and in the end, treatment fails again because clients will continue to commit crimes.

Evidence has shown that the closest link between drug use and crime occurs with drug users who are addicted to expensive drugs but cannot afford to buy them. Even then, the relationship is not automatic, as crime is not an inevitable consequence of drug use, even to users who are addicted to drugs such as heroin and cocaine. Involvement in crime also varies depending on the economic, cultural and social context. In addition, some users simply choose to stop using drugs rather than committing crimes (with or without the support of organizations that help drug addicts).

In addition, the very fact that drug users commit the crime – is not enough to say that enjoyment of drugs causes crime or vice versa. Drug use is more likely to intensify and perpetuate criminal offenses. Drug consumption is just one of the factors in the set of variables that can constitute criminal behaviour; other variables include physiological, psychological, and behavioural factors, family, cultural, social, economic, and situational factors. Researches confirm that numerous links can be made between illicit drug use and crime, but that these links are not necessarily of causal nature.

LITERATURE

1. Anderson, C. A., & Bushman, B. J. (2002) Human aggression. *Annual Review of Psychology*, 53, 27-51.
2. Andrews, D. A., & Bonta, J. (2010) *The psychology of criminal conduct*. Routledge.
3. Boles, S. M., & Miotto, K. (2003) Substance abuse and violence: A review of the literature. *Aggression and violent behavior*, 8(2), 155-174.
4. Collins, J. J. (1990) Summary thoughts about drugs and violence. *NIDA research monograph Series, Drugs and Violence: Causes, Correlates and Consequences*, 103, 265-275.
5. Faupel, C. E. (1991) *Shooting dope: Career patterns of hard-core heroin users*. Gainesville: University of Florida Press.
6. Goldstein, P. J. (1985) The drugs/violence nexus: A tripartite conceptual framework. *Journal of drug issues*, 15(4), 493-506.
7. Gunter, T. D., Arndt, S., Wenman, G., Allen, J., Loveless, P., Sieleni, B., & Black, D. W. (2008) Frequency of mental and addictive disorders among 320 men and women entering the Iowa prison system: use of the MINI-Plus. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law Online*, 36(1), 27-34.
8. Helmond, P., Overbeek, G., Brugman, D., & Gibbs, J. C. (2015) A meta-analysis on cognitive distortions and externalizing problem behavior: Associations, moderators, and treatment effectiveness. *Criminal justice and behavior*, 42(3), 245-262.

the Strategy are to preserve and promote the health of the population and to prevent and reduce narcotic drugs abuse. The measures and activities undertaken should maintain a low rate of narcotic drugs abuse, within the limits of socially acceptable risk, in order not to impair the traditional values of society and endanger the safety of the population. The Strategy advocates systematic development of a network of institutions and civil society organizations, which will ensure the availability of treatment, medical treatment, rehabilitation and social reintegration of addicts, as well as the determined and consistent implementation and enforcement of legal measures against the production and sale of narcotic drugs.

9. Higgins, K., Cooper-Stanbury, M. & Williams, P. (2000) *Statistics on drug use in Australia 1998*. AIHW cat. no. PHE 16. Canberra: AIHW (Drug Statistics Series). Retrieved from <https://www.aihw.gov.au>
10. Hoaken, P. N., & Stewart, S. H. (2003) Drugs of abuse and the elicitation of human aggressive behavior. *Addictive behaviors*, 28(9), 1533-1554.
11. Inciardi, J. A. (1986) *The war on drugs: Heroin, cocaine, crime, and public policy* (Vol. 1). Palo Alto, CA: Mayfield Publishing Company.
12. Liakoni, E., Dolder, P. C., Rentsch, K. M., & Liechti, M. E. (2016) Presentations due to acute toxicity of psychoactive substances in an urban emergency department in Switzerland: a case series. *BMC Pharmacology and Toxicology*, 17(1), 25.
13. MacDonald, S., Erickson, P., Wells, S., Hathaway, A., & Pakula, B. (2008) Predicting violence among cocaine, cannabis, and alcohol treatment clients. *Addictive behaviors*, 33(1), 201-205.
14. Martinotti, G., Cinosi, E., Santacroce, R., Papanti, D., Pasquini, A., Mancini, V., ... & Verrocchio, M. C. (2017) Substance-related psychopathology and aggressiveness in a nightlife holiday resort: Results from a pilot study in a psychiatric inpatient unit in Ibiza. *Human Psychopharmacology: Clinical and Experimental*, 32(3), e2586.
15. Moeller, F. G., & Dougherty, D. M. (2001) Antisocial personality disorder, alcohol, and aggression. *Alcohol Research & Health*, 25(1), 5.
16. Moura, H. F., Benzano, D., Pechansky, F., & Kessler, F. H. P. (2014) Crack/cocaine users show more family problems than other substance users. *Clinics*, 69(7), 497-499.
17. Reith, G. (2004) Consumption and its discontents: Addiction, identity and the problems of freedom. *The British journal of sociology*, 55(2), 283-300.
18. Sessa, B., & Nutt, D. (2015) Making a medicine out of MDMA. *The British Journal of Psychiatry*, 206(1), 4-6.
19. Sijerčić-Čolić, H. et al. (2005) *Komentar zakona o krivičnom/kaznenom postupku u BiH*, Vijeće Evrope/Evropska komisija, Sarajevo.
20. UNODC. (2011) *World Drug Report 2011*. New York: United Nations Publications. Retrieved from <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/WDR-2011.html>
21. Wright, S., & Klee, H. (2001) Violent Crime, Aggression and Amphetamine: What Are the Implications for Drug Treatment Services?. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 8(1), 73-90.

Akademik prof. dr Miodrag N. Simović
Sudija Ustavnog suda Bosne i Hercegovine i redovni profesor Pravnog fakulteta
Univerziteta u Banjoj Luci, redovni član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i
Hercegovine, redovni član Evropske akademije nauka i umjetnosti i inostrani član
Ruske akademije prirodnih nauka

Prof. dr Mira Spremo
Psihijatrijska klinika Univerzitetskog kliničkog centra u Banjoj Luci i vanredni
profesor Medicinskog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci

ZLOUPOTREBA PSIHOAKTIVNIH SUPSTANCI I KRIVIČNOPRAVNA REAKCIJA U BOSNI I HERCEGOVINI

U radu se analiziraju neki aspekti zloupotrebe psihoaktivnih supstanci, sa posebnim osvrtom na krivičnopravnu reakciju u Bosni i Hercegovini. Posebna pozornost usmjerena je na faktore rizika za kriminalitet, tipove kriminaliteta zavisnika od droga i posljedice djelovanja psihoaktivnih supstanci. U kontekstu krivičnog prava regulisanja opojnih droga, predmet pažnje su određena pitanja iz krivičnih zakona BiH i Federacije BiH koja svojim načelnim i pojedinačnim dilemama postavljaju razne izazove pred teoriju i praksu (actiones liberae in causa, zaštitni nadzor, mjera bezbjednosti obaveznog liječenja od zavisnosti i posebne obaveze uz mjere pojačanog nadzora). Upozorava se da podvođenje konkretnog činjeničnog stanja pod jednu ili drugu pravnu kvalifikaciju iz člana 195 Krivičnog zakona BiH (Neovlašteni promet opojnim drogama) i člana 239 Krivičnog zakona Federacije BiH (Posjedovanje i omogućavanje uživanja opojnih droga) direktno utiče i na nadležnost tužioca iz čega proizlazi i niz drugih efekata. Uz to, postupak za izricanje mjere bezbjednosti obaveznog liječenja od zavisnosti uglavnom ne izaziva pretjerane nedoumice u postupanju sudova. Primjena odredaba koji se odnose na ovaj postupak oslanja se na krivični zakon koji materijalno pravno reguliše ovu mjeru bezbjednosti. Zaključuje se da se strategija sprječavanja zloupotrebe droga mora sprovoditi kao dio ukupne strategije sprječavanja i suzbijanja kriminaliteta.

KLJUČNE RIJEČI: psihoaktivne supstance / droge / krivični zakon / kriminalitet

AN OVERVIEW OF DRUGS AND DRUG ADDICTION IN SLOVENIA – LEGAL, CRIMINOLOGICAL, HEALTH AND SOCIAL ASPECTS

Gorazd MEŠKO, PhD*
Urška PIRNAT, B.A.*

This paper aims to present an overview of drugs and drug addiction in Slovenia from the legal, criminological, health and social perspective. It first provides a review of Slovenia's legislation on illicit drugs. Data from the 2018 National Survey on the Use of Tobacco, Alcohol and Other Drugs are then presented with the view of discussing the illicit drugs situation in Slovenia. Criminological and health aspects are complemented with the official Police statistics, as well as with data compiled by the National Institute of Public Health. The social perspective is presented by exploring the treatment of drug addicts, as well as public opinion of drug users. Furthermore, recent legislative changes regarding the use of cannabis in Slovenia are outlined. Finally, the use of legal drugs (alcohol and tobacco) is also explored. In conclusion, the authors discuss the main implications of the paper.

KEY WORDS: drugs / addiction / Slovenia / perspectives / consequences

1. ILLICIT DRUGS IN THE REPUBLIC OF SLOVENIA – LEGAL FRAMEWORK

The issue of illicit drugs in the Republic of Slovenia is covered by various resolutions and legal acts. In general, the topic of illicit drugs may be divided into two major fields: the first deals with reducing harm caused by the use of the illicit drug, while the second focuses on drug-related crime. The primary aim of the Resolution on the National Programme on Illicit Drugs 2014–2020 is to reduce and contain the harm caused by the use of illicit drugs to individuals, families, and society. The programme covers activities, development trends, and implementation mechanism in the field of illicit drugs. To achieve the primary goal of National Programme, the following goals must be met: 1) strengthen prevention activities, conduct early interventions and programmes aimed at reducing drug demand; 2) develop a network of programmes for harm reduction related

* Full professor, Faculty of Criminal Justice and Security of the University of Maribor, Slovenia. E-mail: gorazd.mesko@fvv.uni-mb.si

* Assistant and young researcher, Faculty of Criminal Justice and Security of the University of Maribor, Slovenia. E-mail: urska.pirnat@fvv.uni-mb.si

to drug use (HIV, hepatitis B and C, death due to overdose); 3) develop programmes for vulnerable groups (children, drug users), 4) provide higher quality programmes for the medical and social treatment of drug users; 5) accelerate the development of programmes providing psychosocial treatment to drug users, 6) upgrade information system for collecting, processing, and delivering drug-related data; 7) upgrade activities at the local level; 8) ensure the cooperation of the civil society and increase programmes carried out by NGOs; and 9) fight organised crime, illicit drug trade, and other drug-related crime (Resolucija o Nacionalnem programu na področju prepovedanih drog 2014–2020, 2014). Based on the aforementioned Resolution, the government of the Republic of Slovenia adopted an Action Plan in the Field of Illicit Drugs 2019–2020 (Ministry of Health, 2019a). The Action Plan includes a more detailed specification and operationalisation of objectives set forth in the Resolution. Drug users are covered in the Act on the Prevention of the Use of Illicit Drugs on the Treatment of Illicit Drug Users. The Act itself defines measures in the areas of education, employment, healthcare, and social security. Drug use prevention focuses on awareness-raising, education and other activities related to reducing drug use and harmful consequences of drug use. Drug user treatment revolves around health programmes in hospitals and clinics carried out by the Centres for Prevention and Treatment of Illicit Drug Use (Zakon o preprečevanju uporabe prepovedanih drog in o obravnavi uživalcev prepovedanih drog, 1999).

The second national strategic document dealing with illicit drugs is the Resolution on the National Programme for the Prevention and Suppression of Crime 2019–2023. The issue of illicit drugs is related to specific types of crime. The most widely covered is the issue of organised crime. Slovenia represents a transit country for international organised crime groups, which smuggle drugs from Balkan countries to Central and Western European (Union) countries. The main activities focus on cooperation with other European countries, Europol, and third countries in exchanging information about organised crime groups involved in illicit drugs. Moreover, the topic of illicit drugs is also addressed in relation to violence and juvenile delinquency, since those issues are closely related to drug use. In this respect, activities are focused on preventing drug abuse at schools and other institutions dealing with young people (Resolucija o nacionalnem programu preprečevanja in zatiranja kriminalitete za obdobje 2019–2023, 2019). The Criminal Code and the Production of and Trade in Illicit Drugs Act regulate the area of drug-related crime in Slovenia. The Criminal Code defines two types of drug-related crime: 1) Article 186 regulates the unlawful manufacture or trade of illicit drugs, illicit substances in sport, and precursors to manufacture illicit drugs; and 2) Article 187 stipulates rendering opportunity for consumption of illicit drugs or illicit substances in sport. A prison sentence is prescribed for both types of crime (Kazenski zakonik, 2012). Pursuant to Article 33 of the Production of and Trade in Illicit Drugs Act, possession of illicit drugs is defined as a criminal offence with a financial penalty (Zakon o proizvodnji in prometu s prepovedanimi drogami, 1999). The Decree on the Classification of Illicit Drugs further provides a detailed specification of illicit drugs in Slovenia. It classifies drugs into three categories based on the severity of health hazard resulting from drug abuse. Drugs in the first group are harmful to health. The second group of drugs cause harmful consequences to health but may be used for medical purposes. Drugs in the third group cause moderate harm to health (Uredba o razvrstitvi prepovedanih drog, 2019).

2. THE CURRENT SITUATION REGARDING ILLICIT DRUG USE IN THE REPUBLIC OF SLOVENIA

The data from the National Survey on the Use of Tobacco, Alcohol and Other Drugs conducted in 2018 were used to present the current situation regarding the illicit drug use in Slovenia. Table 1 shows the results of the survey. The most frequently used drug was cannabis, as 20.7% of respondents used it in the previous month. The consumption of other drugs did not exceed 3% of respondents, whereas the most commonly used drugs were ecstasy (2.9%) and cocaine (2.6%), while heroin was the least frequently used drug (0.5%). In general, drug consumption was more common in male respondents. A comparison of drug use between 2012 and 2018 shows that the prevalence of drug use has increased by 4.6%. This increase is mostly due to the use of cannabis. In terms of gender distribution, the use of illicit drugs increased in women, while with respect to age, the use of drugs increased in the 15–34 age group (National Institute of Public Health, 2014, 2018b).

Table 1. Prevalence of illicit drug use in Slovenia
(National Institute of Public Health, 2018b)

Illicit drug	Male (%)	Female (%)	Total (%)	Number of persons
Cannabis	24.7	16.5	20.7	280,700
Ecstasy	3.6	2.2	2.9	39,500
Cocaine	3.6	1.6	2.6	35,800
Amphetamines	3.2	1.4	2.3	31,200
LSD	2.9	1.4	2.2	29,200
Heroin	0.7	0.2	0.5	6,300

The use of the illicit drug has various consequences for individuals, their families, society, and government institutions. The issue of illicit drugs can be examined from multiple perspectives. Based on the available data, the following two paragraphs present the situation regarding the illicit drug use from the criminal justice and health perspectives.

2.1 Criminal justice perspective

The criminal justice perspective of illicit drug use refers to the official Police statistics on drug-related crime. Table 2 shows the quantities of seized illicit drugs in the period from 2014 to 2018. Cannabis, in various forms (plant, marijuana, extracts, and hashish), was the most frequently confiscated drug in the observed period. Furthermore, cocaine, heroin, and benzodiazepines represented commonly seized illicit drugs. In general, the highest increase in the seizure of all illicit drugs was detected with respect to cannabis (plant), benzodiazepines, and heroin. On the other hand, the seized quantities of other illicit drugs remained rather unchanged in the observed period.

Table 2. Total amounts of seized illicit drugs in the 2014–2018 period
(Ministry of the Interior, 2019)

Type of illicit drug	Unit	2014	2015	2016	2017	2018
Cannabis – plant	pcs	7,711	14,115	14,633	13,599	29,683
Cannabis – marihuana	kg	548.3	498.6	501.1	841.5	398.1
Cannabis – hashish	kg	1.5	2.4	0.9	19.7	0.8
Cannabis – extracts	kg	32.1	1.6	0.06	0.02	0.3
Cocaine	kg	181.9	2.8	104	12.3	14.2
Heroin	kg	4.9	6.4	46.7	10.7	41.5
Benzodiazepines	tablets	5,292	10,537	5,476	14,177	17,735
Amphetamine	kg	21.4	2.1	2.9	6.1	5.8
	tablets	746	95	158	312	58
Ecstasy	tablets	220	2,908	450	1,662	512
	kg	0.05	1.9	0.4	1.3	0.3
LSD	pcs	104	34	27	28	101
Methadone	l	1.6	0.5	2.3	1.5	2.3
Methamphetamine	kg	0.03	0.4	0.07	0.03	0.2
	tablets	54	324	81.5	177	82

Table 3 shows drug-related crime in Slovenia in the 2010–2018 period. As far as violations of the Production of and Trade in Illicit Drugs Act are concerned, 4,149 criminal offences were recorded in 2018. In comparison to 2010, the number of criminal offences increased by almost 600. In terms of the Criminal Code violations (Articles 186 and 187), the police recorded 1,497 drug-related crimes. A comparison of drug-related crimes in 2010 and 2018 shows that the number of recorded offences decreased by more than 200. By observing the proportion of drug-related crime and overall crime, it was found that drug-related crime represented 2.7% of the total recorded crime in 2018. Thus, the proportion of drug-related crime in the 2010–2018 period increased by almost 1%. The observed decrease in drug-related crime can be attributed to the decline in the overall recorded crime, since the proportion of drug-related crime had actually increased.

Table 3. Drug-related crime in Slovenia in the 2010–2018 period
(General police directorate, 2019; Ministry of the Interior, 2019)

Year	Number of criminal offences	Number of drug-related crime	Overall crime	The proportion of drug-related crime (%)
2010	3,565	1,726	89,937	1.92
2011	3,721	1,508	89,241	1.69
2012	3,441	1,749	92,528	1.89
2013	3,922	1,719	94,283	1.82
2014	3,815	1,657	87,689	1.89
2015	3,431	1,749	69,483	2.52
2016	3,413	1,368	55,951	2.44
2017	4,504	1,552	53,489	2.9
2018	4,149	1,497	55,509	2.7

2.2 Health perspective

The health perspective of illicit drug use concerns harmful health consequences suffered by drug users. Drug users can suffer from various acute emergencies caused by the effects of drugs. Moreover, drug addicts commonly have chronic and infectious diseases (Auer, 2001). As demonstrated in Table 4, the number of acute emergencies due to drug use at the Ljubljana University Medical Centre (the largest hospital in Slovenia)

increased four-fold in the period from 2010 to 2018. The most common acute emergencies were recorded due to the use of cannabis, cocaine, and heroin. In the observed period, the highest increase in acute emergencies was detected due to the use of cannabis, cocaine, amphetamine, and GHB. The types of acute emergencies caused by drug use are broad and vary from respiratory problems, cardiovascular disorders, and neurological disorders, to liver failure, muscle tissue damage, infections, coagulation disorders, and injuries (Cvitkovič & Herzog, 2010).

Table 4. Number of acute emergencies caused by drug use at the Ljubljana University Medical Centre in the 2010–2018 period (National Institute of Public Health, 2019b)

Illicit drug	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Total
Cannabis	6	16	23	27	53	64	59	59	57	364
Cocaine	12	10	12	14	34	45	54	49	65	295
Heroin	35	9	8	14	34	44	42	26	38	250
Amphetamine	3	17	12	15	13	17	27	22	34	160
GHB, GBL, BD	2	2	5	31	19	17	31	18	34	159
New psychoactive substances	3	1	0	2	10	5	10	11	4	46
Unknown	0	0	0	0	0	0	0	4	23	27
LSD	0	0	1	1	1	1	3	2	2	11
Total	61	55	61	104	164	193	226	191	257	

The number of fatalities due to drug use was reported by the National Institute of Public and Health in 2018, as shown in Table 5. Overall, 59 deaths occurred due to a drug overdose. In terms of gender, fatalities due to a drug overdose were more common among men (48 cases).

Table 5. Death by drug overdose according to the illicit drug and gender in 2018 (National Institute of Public Health, 2019b)

Illicit drug	Men	Women	Total
Other synthetic opioids	10	5	15
Cocaine	14	1	15
Heroin	10	1	11
Addiction	7	3	10
Methadone	7	1	8
Total	48	11	59

Addicted drug users (especially intravenous) are frequently exposed to infections due to poor hygiene, a higher probability of close contact with infected animals, insufficient medical care, and malnutrition. For instance, a study by Zupan, Poljak & Avšič-Zupanč (2003) reveals that the prevalence of infections¹ among intravenous drug users in Slovenia was higher than in a control group. In the period from 2014 to 2018, the National Institute of Public Health received medical data of 364 persons, who inject drugs and are involved in a treatment programme provided by the national network of Centres for the Prevention and Treatment of Illicit Drug Use. When it comes to HIV infections in drug users, only three persons tested positive in 2014, whereas no HIV infections were detected in the remaining period. Furthermore, data were also received from an unrelated anonymous HIV testing of small convenience samples of intravenous drug users. In the same period, 149 persons were tested, and none of them was HIV positive (National Institute of Public Health, 2019b).

Hepatitis C infection is an additional medical condition typical of drug users. According to estimates conducted in the past two decades, between 50% and 75% of all

¹ The study measured infections with Bartonella bacterial pathogen.

newly acquired Hepatitis C infections in Slovenia were recorded in patients, who became infected via drug injections (Matičič & Kastelic, 2009). In 2006, a survey among drug users involved in treatment programmes carried out by the national network of Centres for the Prevention and Treatment of Illicit Drug Use showed that 30% of all users had signs of a Hepatitis C infection, and 16.5% were infected (Baklan et al., 2006). The National Institute of Public Health gathered data on drug users infected with Hepatitis C, who were involved in the addiction treatment programmes in the period from 2014 to 2018, as presented in Table 6. The primary deficiency of the presented data stems from the fact that the test results of more than half of all persons involved in the treatment remain unknown. Based on the known test results, it is possible to claim that the number of infected drug users decreased in the observed period, but so did the number of persons in treatment. Therefore, one cannot conclude that the proportion of infected drug users decreased mainly due to the decrease of infections.

Table 6. The proportion of persons who tested positive for Hepatitis C (National Institute of Public Health, 2019b)

	2014	2015	2016	2017	2018
Positive Hepatitis C test result	40	35	39	26	12
Number of persons with a known Hepatitis C test result	111	89	81	61	33
Number of persons in treatment	263	189	187	157	125

3. TOLERANCE AND TREATMENT OF ADDICTED DRUG USERS IN SLOVENIA

Apart from numerous harmful health consequences, addicted drug users are also facing mental health issues (borderline personality disorder, antisocial disorders, depression, and paranoid personality disorder). Due to such physical and mental disorders, the public formed negative perceptions and stereotypes of addicted drug users. The public opinion in Slovenia shows that drug users are the least wanted persons whom respondents would wish to have as potential neighbours (Benedik, 2002). Furthermore, studies of security perceptions show that residents perceive drug use in public places as even more problematic than the crime itself (Meško et al., 2012, Pirnat & Meško, 2019). Since drug users often seek medical help due to injuries, diseases or addiction, medical staff are frequently in contact with them. During medical treatment, healthcare professionals often feel fear or have stereotypes towards addicted drug users, and do not know how to react to them (Loboda & Debevec-Švigelj, 2010). The findings of a survey conducted among nurses shows that the majority of nurses did not want to work in situations involving addicted drug users due to less effective treatment and longer recovery of such patients (Debevec-Švigelj, 2003).

The legislation in Slovenia prescribes comprehensive, continuous, and available treatment of addicted drug users. Currently, addicted users are included in three forms of treatment: 1) medical treatment, 2) social security treatment, and 3) treatment programmes provided by NGOs (Resolution on the National Programme on Illicit Drugs 2014–2020, 2014). With respect to medical treatment, the leading role is played by Centres for the Prevention and Treatment of Illicit Drug Use established in 1995. Currently, 18 centres are active across the country. The essential activities carried out by the centres include, in particular, the detoxication and opioid substitution treatment programmes. The aims of the substitution treatment are the following; 1) reduce deaths

due to overdose, 2) decrease Hepatitis C infections, 3) provide medical control of drug addicts, 4) provide psychosocial treatment of drug addicts, and 5) reduce drug-related crime. The available data in the period from 1999 to 2009 shows that the number of drug addicts treated in such centres increased to more than 4,000 registered by the centres and more than 3,000 registered users involved in the substitution treatment in 2009 (Kastelic & Kostnapfel, 2010).

The provision of social security to drug addicts is implemented through various programmes at State and local levels that include the following activities: 1) fieldwork for reaching out to drug addicts, 2) high-threshold programmes for counselling and psychotherapy, 3) therapeutic communities intended for individuals who want to quit drugs, 4) night shelters, 5) support groups, 6) centres for reintegration, and 7) employment programmes (Resolution on the National Programme on Illicit Drugs 2014–2020, 2014). The work of NGOs focuses on the reduction of harmful consequences caused by drug use. NGOs play a vital role in social security programmes. They offer help to drug addicts by raising awareness of drug addiction, fieldwork, counselling, psychotherapy, drug testing, and providing information on drug addiction treatment (Društvo Stigma, 2020).

4. LEGISLATIVE CHANGES REGARDING THE USE OF CANNABIS IN SLOVENIA

Slovenia has slowly been following the example set by some U. S. states and European countries regarding the legalisation of medical cannabis (Štrukelj et al., 2018). In the past two decades, two significant legislative amendments regarding the use of cannabis have been adopted. The first one is related to the change regarding the possession of drugs for personal use. The change refers to all types of drugs, including cannabis. The decriminalisation of drug users was implemented through the adoption of the Production of and Trade in Illicit Drugs Act in 1999. Since then, the possession of small quantities of drugs for personal use is no longer a crime, but rather a minor offence. The main weakness of the introduced decriminalisation stems from the unclear boundaries between drug possession for personal use on one hand and for drug for distribution on the other. The decision is left to the discretion of authorities. In practice, many inequalities exist – the same amount of possessed drug could be treated as a minor offence or as a criminal offence, depending on the discretion of the police and courts (Tavčar, 2019).

The second major change is more recent. The first noticeable intention to legalise cannabis was observed in 2013, when the proposal aimed at legalising cannabis was first drafted. The proposal included somewhat idealistic suggestions to legalise cannabis in all areas – it proposed to legalise cannabis for recreational and medical use, and it even predicted the economic benefits for the State that could arise from the regulated sale of cannabis (The proposal of an Act on cannabis, 2013). According to the 2014 Flash Eurobarometer survey, 53% of young people in Slovenia expressed a favourable opinion towards the legalisation of cannabis, similarly to other legalised drugs, such as tobacco and alcohol (Flash Eurobarometer, 2014). Due to its idealistic and overly liberal approach, the proposal was considered inappropriate to undergo a hearing in the Parliament. However, the proposal affected the use of cannabis for medical purposes. In 2014, the Government changed the status of cannabis in the Decree on the Classification of Illicit Drugs (2014) and moved it from the first to the second group of illicit drugs,

which meant that it could be used in medicine. This change referred only to synthetic cannabinoids. By 2017, other forms of cannabis (extracts and marijuana) were also moved to the second group of illicit drugs (Štrukelj et al., 2018).

Due to its many possible health benefits, cannabis became more widely used by patients with severe conditions (cancer, multiple sclerosis, epilepsy, etc.). Due to its relatively high price, many patients decided to grow their own cannabis plants and use it for medical purposes. However, growing cannabis – even for medical use – is still illegal in Slovenia. In the recent years, there were a few high-profile cases related to growing cannabis for medical purposes. The courts continued to consider growing cannabis for medical purposes as a criminal offence with a prison penalty (J. P., 2012). Even though the courts still interpreted the growing of cannabis for medical purposes as an illegal activity, one specific case stood out. The Supreme Court later acquitted a person, who was initially convicted of the illegal growing of cannabis. Moreover, the case reached the European Court of Human Rights, which ruled that Slovenia must pay compensation (Erjavec, 2020). While the issue of growing cannabis for medical purposes has become increasingly acknowledged in Slovenia, the Ministry of Health is considering reclassifying the offence of growing cannabis for medical purposes into a legal activity (Atelšek, 2020).

5. THE USE OF LEGAL DRUGS

Slovenia is also focusing on other substances, which are otherwise legal, but are causing addiction and harmful health consequences, by adopting national strategy documents in the field of alcohol and tobacco. An alcohol action plan is currently being drafted. However, the issue of alcohol (ab)use is included in the Resolution on the National Health Care Plan 2016–2025 and the Resolution on the National Programme on Mental Health 2018–2028. Both resolutions deal with measures aimed at decreasing alcohol consumption and thus reducing harmful health consequences (alcohol-related diseases, suicides, alcohol-related mental disorders) (Resolucija o nacionalnem planu zdravstvenega varstva 2016–2025, 2016; Resolucija o nacionalnem programu duševnega zdravja 2018–2028). In 2003, the Restrictions on the Use of Alcohol Act was adopted. It defined measures focusing on the decrease of alcohol consumption by restricting the sale of alcohol (Zakon o omejevanju porabe alkohola, 2003). Measures related to tobacco are included in the Resolution on the National Health Care Plan 2016–2025 and in the Strategy for Reducing Harmful Consequences of Tobacco Use – For Tobacco-Free Slovenia 2019–2030 (Resolucija o nacionalnem planu zdravstvenega varstva 2016–2025, Ministry of Health, 2019b). The Resolution on the National Health Care Plan 2016–2025 (2016) includes aims for decreasing the sale of tobacco (30% decrease in the sales of cigarettes, as well as 30% reduction in the sales of loose tobacco) and for smoking reduction (15% decrease in the prevalence of daily smoking). Moreover, tobacco control measures are set forth in two separate legal acts and a decree. The Decree Determining the Amount of Excise Duty on Tobacco Products raised the prices of tobacco in order to decrease sales (Uredba o določitvi zneska trošarine za tobačne izdelke, 2019). The Restriction on the Use of Tobacco Products and Related Products Act includes provisions from the new EU Directive along with additional tobacco control measures. In comparison with other European countries, Slovenia adopted the strictest control measures on tobacco (Zakon o omejevanju uporabe tobačnih in povezanih izdelkov, 2017).

Strict legislation in Slovenia is based on harmful health consequences and high costs related to alcohol consumption and tobacco use. The death rate related to alcohol consumption increased significantly in the period from 2000 to 2010, since in 2010, over 800 persons died directly of alcohol-related causes, and over 3,000 individuals were hospitalised due to alcohol-related causes (Lovrečič & Lovrečič, 2013). Apart from the harmful health consequences of alcohol consumption, drivers driving under the influence of alcohol also represent a burning issue with respect to traffic safety. Approximately one-third of traffic accidents in Slovenia are caused by drunk drivers, which results in around 900 fatalities per year. The annual medical costs related to alcohol consumption are estimated at an average of EUR 147 million, while this amount increases to EUR 228 million per year when other costs are also considered (National Institute of Public Health, 2019a). Health risks due to tobacco use are even higher than those arising from alcohol abuse. On average, 3,600 individuals in Slovenia die due to smoking-related illness; almost half of them refer to fatalities due to lung cancer (National Institute of Public Health, 2018a).

5.1 Alcohol consumption prevalence in Slovenia

Tolerance towards alcohol consumption in Slovenia is high due to wine-growing traditions, the availability of alcohol, and its relatively low prices. In comparison with other countries, Slovenia scores high on the scale of alcohol consumption (Lovrečič & Lovrečič, 2013). The latest statistical data shows that 43% of people in Slovenia in the 25–64 age group consume alcohol in a high-risk manner (National Institute of Public Health, 2019a). Table 7 shows data on the pure alcohol consumption per person older than 15 in Slovenia. The below figures clearly demonstrate that the annual pure alcohol consumption remained relatively stable in the period from 2008 to 2018, i.e. at approximately ten litres per person.

Table 7. Annual consumption of pure alcohol per person older than 15
(National Institute of Public Health, 2020)

Year	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Pure alcohol consumption (l)	10.95	10.52	10.31	10.59	10.95	9.53	10.92	11.49	10.51	10.12	9.99

Despite the relatively stable alcohol consumption in the observed period, some changes can still be detected. Table 8 presents a comparison of alcohol consumption by gender in 2007 and 2014. It is obvious that in the observed period, the proportion of women consuming alcohol at a weekly level increased from 10% to 20%, while the share of women consuming alcohol at a monthly level grew from 17% to 28%.

Table 8. Prevalence of alcohol consumption by gender
(National Institute of Public Health, 2020)

	Frequency of alcohol consumption	2007	2014
Total	Weekly	21%	35%
	Monthly	22%	26%
	Several times per year/never	58%	41%
Men	Weekly	33%	49%
	Monthly	27%	24%
	Several times per year/never	42%	28%
Women	Weekly	10%	20%
	Monthly	17%	28%
	Several times per year/never	73%	53%

The data in Table 9 show alcohol consumption in the youngest age group (15–24 years) and indicate that only one-fifth (22.1%) of youngsters never consumed alcohol in 2014. The majority (36.9%) consumed alcohol every month, followed by weekly alcohol consumption (21.7%).

Table 9. Prevalence of alcohol consumption in the 15–24 age group in 2014
(National Institute of Public Health, 2020)

Frequency of alcohol consumption	Prevalence (%)
Every day / almost every day	1.3
Every week	21.7
Every month	36.9
Less than once in a month	18.0
Never	22.1

5.2. Tobacco use prevalence in Slovenia

In contrast to the rate of alcohol consumption, the prevalence of smoking in Slovenia is relatively low, compared to other European countries (World Health Organization, 2019). The available data on the prevalence of smoking in Slovenia in 2007 and 2014 are presented in Table 10. It may be noted that the rate of regular, occasional and non-smokers remained similar in the observed years. In 2014, the most significant share of the population declared themselves as non-smokers (76%), followed by regular smokers (19%) and occasional smokers (5%).

Table 10. Prevalence of smoking in Slovenia in 2007 and 2014
(National Institute of Public Health, 2020)

Type of smokers	2007	2014
Regular smokers	19%	19%
Occasional smokers	6%	5%
Non-smokers	75%	76%

The data presented in Table 11 show the prevalence of smoking in the youngest age group (15–24 year) in 2014. Compared to the prevalence of smoking in the population as a whole, there was no difference in the prevalence of non-smokers (76% across the entire population and in the 15–24 age group). Fewer young people smoked on a regular basis (16.3%) and slightly more were occasional smokers (7.7%). After the implementation of the Restriction on the Use of Tobacco Products and Related Products Act, a study on the tobacco use showed that the prevalence of smoking among adolescents and young adults

decreased significantly in comparison to the period before the implementation of the new legislation (National Institute of Public Health, 2018c).

Table 11. Prevalence of smoking in the 15–24 age group in 2014
(National Institute of Public Health, 2020)

Type of smokers	Prevalence (%)
Regular smokers	16.3
Occasional smokers	7.7
Non-smokers	76

CONCLUSION

The present paper contains an overview of Slovenia’s policies on illicit drugs and drug addiction, and explores the issue of illicit drugs from legal, criminological, health and social aspects. As part of Slovenia’s legislative framework, the Resolution on the National Programme on Illicit Drugs 2014–2020 defines activities, development trends, and implementation mechanisms aimed at reducing and containing harm caused by the use of illicit drugs. Furthermore, the Act on the Prevention of the Use of Illicit Drugs and on the Treatment of Illicit Drug Users prescribes prevention measures and treatment options for addicted drug users. On the other hand, the Resolution on the National Programme for the Prevention and Suppression of Crime 2019–2023 defines illicit drugs as a threat to security, particularly in the field of organised crime, since Slovenia represents a transit country for international drug-smuggling organised crime groups. The Criminal Code and the Production of and Trade in Illicit Drugs Act define drug-related criminal offences.

Based on the results of the most recent National Survey on the Use of Tobacco, Alcohol, and Other Drugs, cannabis was the most frequently used drug in Slovenia in 2018, since one-fifth of all respondents used it in the previous month (National Institute of Public Health, 2019b). From a criminal justice perspective, the proportion of drug-related crime in Slovenia has been increasing. In 2018, it represented 2.7% of overall crime. Between 2014 and 2018, the police most frequently seized cannabis (in various forms, such as plant, marijuana, extracts, and hashish), followed by cocaine, heroin, and benzodiazepines (General Police Directorate, 2019; Ministry of the Interior, 2019). From a health perspective, the number of acute emergencies caused by drug use increased four-fold in the period from 2010 to 2018. In 2018, there were 59 fatalities due to overdose (National Institute of Public Health, 2019b). Addicted drug users (particularly intravenous) are frequently exposed to infections due to poor living conditions. The estimates based on the addicted drug users included in drug treatment show that 16.5% of them were infected with Hepatitis C (Baklan et al., 2006). Apart from health issues, addicted drug users commonly suffer from social exclusion, since negative stereotypes are still present (Benedik, 2002; Loboda & Debevec-Švigelj, 2010). Regarding drug addiction treatment, addicted users are offered three types of treatment: 1) medical treatment; 2) social security treatment; and 3) treatment programmes provided by NGOs (Resolucija o nacionalnem programu na področju prepovedanih drog 2014–2020, 2014).

Recently, Slovenia adopted new legislation regarding cannabis use. Following the example of some other European countries, the Government changed the status of

cannabis in the Decree on the Classification of Illicit Drugs. Cannabis was moved from the first to the second group of illicit drugs, which can be used for medical purposes. The debate about growing cannabis for medical use is still present in Slovenia, following a few high-profile cases of convicted individuals who were growing cannabis for medical purposes (Atelšek, 2020).

Apart from focusing on illegal drugs, Slovenia also pays attention to legal drugs causing harmful consequences. Death rates due to alcohol consumption and smoking are higher than the death rate due to illicit drug use (Lovrečič & Lovrečič, 2013; National Institute of Public Health, 2018a). The consumption of alcohol is above the European average, while, in contrast, the prevalence of smoking remains below the European average (Lovrečič & Lovrečič, 2013; World Health Organization, 2019). The fact that the prevalence of adolescents and young adults, who commonly consume alcohol and smoke, remains high, is of particular concern. With a view of decreasing alcohol consumption and smoking in young individuals, Slovenia adopted one of the strictest legislations restricting the use of alcohol and tobacco products. The first evaluation of the implemented legislative changes has already shown a decrease in smoking among young adults (National Institute of Public Health, 2018c). In the future, Slovenia should maintain the measures restricting alcohol consumption and the use of tobacco, and evaluate the effects of such restrictions. In terms of illicit drugs, the currently adopted strategies are appropriate for combating drug-related crime, reducing harmful consequences, and promoting the treatment of addicted drug users, which is why they should continue to be implemented in the future.

REFERENCES

1. Atelšek, R. (2020) Medicinsko konopljo bo tudi v Sloveniji mogoče zakoniti gojiti [Growing medical cannabis will be legalised in Slovenia]. *Siol.net*. Retrieved from <https://siol.net/novice/slovenija/medicinsko-konopljo-bo-tudi-v-sloveniji-mogoce-legalno-gojiti-516036>
2. Auer, V. (2001) *Droge in odvisnost* [Drugs and addiction]. Ormož, Maribor, Ljubljana, Portorož: Samozaložba Ibidem.
3. Baklan, Z., Poljak, M., Fras-Stefan, T., Pišec, A. & Krek, J. (2006) Prevalence of HIV, hepatitis B and C among intravenous drug users on methadone maintenance treatment in Slovenia. *Clinical Microbiology and Infection*, 12, Supplements 4, 2190.
4. Benedik, E. (2002) Osebnostne značilnosti uživalcev prepovedanih drog [Personality characteristics of illicit drug users]. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 53(3), 240-248.
5. Cvitkovič, D. & Herzog, M. (2010) Obravnava odvisnikov v ambulantni Splošne nujne medicinske pomoči. In B. Bregar & R. Sotler (eds.), *Delo z odvisnimi, povezovanje primarnega s sekundarnim zdravstvenim varstvom: zbornik prispevkov z recenzijo* (pp. 10-14). Ljubljana: Zbornica zdravstvene in babiške nege, Zveza strokovnih društev medicinskih sester, babic in zdravstvenih tehnikov Slovenije.
6. Debevec-Švigelj, M. (2003) *Informiranost in stališča medicinskih sester in zdravstvenih tehnikov o metadonskem programu in o odvisnih-uporabnikih programa* [Nurses and health technicians' awareness and views on the methadone program and on the addicted users of program]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
7. Društvo Stigma. (2020) O nas [About us]. Retrieved from <https://drustvo-stigma.si/o-nas-2/>

8. Erjavec, R. (2020) Janko Pirc po pravico na evropsko sodišče [Janko Pirc seeks justice at the European court of Justice]. *Dolenjskanews.com* Retrieved from <https://www.dolenjskanews.com/janko-pirc-po-pravico-na-evropsko-sodisce/>
9. Flash Eurobarometer. (2014) *Young people and drugs: Report*. European Commission. Retrieved from http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_401_en.pdf
10. General Police Directorate. (2019) *Kazniva dejanja 2010–2018* [Criminal offences 2010–2018]. Ljubljana: Generalna policijska uprava.
11. J. P. (2012) Božidar Radišič se je s priznanjem osvobodil kar sam [Božidar Radišič freed himself with a confession]. *Delo.si*. Retrieved from <https://www.delo.si/novice/kronika/bozidar-radisic-se-je-s-priznanjem-osvobodil-kar-sam.html>
12. Kastelic, A. & Kostnapfel, T. (2010) Substitucijski programi zdravljenja odvisnosti od opioidov v Sloveniji [Opioid substitution treatment programmes in Slovenia]. *Zdravniški vestnik*, 79, 575–581.
13. Kazenski zakonik [Criminal Code]. (2012) *Uradni list RS*, No.50/12.
14. Loboda, B. & Debevec-Švigelj, M. (2010) Predstavitev centrov za preprečevanje in zdravljenje odvisnih od prepovedanih drog in delo v njih [An introduction of centres for prevention and addiction treatment]. In B. Bregar & R. Sotler, (eds.), *Delo z odvisnimi: Povezovanje primarnega s sekundarnim zdravstvenim varstvom; Zbornik prispevkov z recenzijo* (pp. 6–9). Ljubljana: Zbornica zdravstvene in babiške nege, Zveza strokovnih društev medicinskih sester, babic in zdravstvenih tehnikov Slovenije.
15. Lovrečič, B. & Lovrečič, M. (2013) Tvegana in škodljiva raba alkohola predstavlja velik zdravstveni problem [Risky and harmful alcohol consumption represents a serious health problem]. In M. Zorko, T. Hočvar, A. Tančič Grum, V. Kerstin Petrič, S. Radoš Krnel, M. Lovrečič & B. Lovrečič (eds.), *Alkohol v Sloveniji* (pp. 34–47). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
16. Matičič, M. & Kastelic, A. (2009) Nacionalne usmeritve obvladovanja okužbe z virusom hepatitisa C pri uživalcih drog v Sloveniji [National guidelines for the control of hepatitis C virus in drug users in Slovenia]. *Zdravstveni vestnik*, 78, 529–539.
17. Meško, G., Sotlar, A., Lobnikar, B., Jere, M. & Tominc, B. (2012) *Občutek ogroženosti in vloga policije pri zagotavljanju varnosti na lokalni ravni: Poročilo ciljnega raziskovalnega projekta* [Feelings of insecurity and the role of police in security provision at local level: Report]. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
18. Ministry of Health. (2019a) Akcijski načrt na področju prepovedanih drog za obdobje 2019–2020 [Action Plan in the Field of Illicit Drugs 2019–2020.] Retrieved from <https://www.infodroga.si/wp-content/uploads/2019/09/AKCIJSKI-NA%C4%8CRT-NA-PODRO%C4%8CJU-PREPOVEDANIH-DROG-ZA-OBDOBJE-2019-2020.pdf>
19. Ministry of Health. (2019b) *Strategija za zmanjšanje posledic rabe tobaka Za Slovenijo brez tobaka 2019–2030* [Strategy for Reducing Harmful Consequences of the Use of Tobacco – For Tobacco-Free Slovenia 2019–2030]. Retrieved from <https://www.gov.si/drzavni-organi/ministrstva/ministrstvo-za-zdravje/zakonodaja-ministrstva-za-zdravje/darovanje-delov-cloveskega-telesa-organov-in-tkiv/>
20. Ministry of the Interior. (2019) *Letno poročilo o delu policije 2018* [Annual report on the work of the Police 2018]. Retrieved from <https://www.policija.si/images/stories/Statistika/LetnaPorocila/PDF/LetnoPoro%C4%8Dilo2018.pdf>
21. National Institute of Public Health. (2014) *National survey on the use of alcohol, tobacco and other drugs in Slovenia 2011–2012*. Retrieved from https://www.nijz.si/sites/www.nijz.si/files/uploaded/pub_atadd_uporaba_prepovedanih_drog_tobaka_alkohola_v2011-2012.pdf
22. National Institute of Public Health. (2018a) *Tobačni in povezani izdelki: Posledice, razširjenost uporabe in ukrepi* [Tobacco and related products: Consequences, prevalence of use and measures]. Retrieved from

- https://www.nijz.si/sites/www.nijz.si/files/publikacije-datoteke/tobacni_in_povezani_izdelki.pdf
23. National Institute of Public Health. (2018b) *National survey on the use of alcohol, tobacco and other drugs 2018*. Retrieved from <https://www.nijz.si/sl/publikacije/nacionalno-porocilo-o-stanju-na-podrocju-drog-2019-v-angleskem-jeziku>
 24. National Institute of Public Health. (2018c) *Prvi učinki Zakona o omejevanju uporabe tobačnih in povezanih izdelkov* [First effects of the Law on restricting the use of tobacco and related products]. Retrieved from https://www.nijz.si/sites/www.nijz.si/files/publikacije-datoteke/prvi_ucinki_zakona_o_omejevanju_tobacnih_jmr_2018_obl.pdf
 25. National Institute of Public Health. (2019a) *Alkoholna politika v Sloveniji* [Alcohol politics in Slovenia]. Retrieved from https://www.nijz.si/sites/www.nijz.si/files/publikacije-datoteke/190506_-_policy_brief.pdf
 26. National Institute of Public Health. (2019b) *Report on the drug situation 2019 of the Republic of Slovenia*. Ljubljana: National Institute of Public Health. Retrieved from <https://www.nijz.si/en/publikacije/report-on-drug-situation-2019-republic-slovenia-ds7->
 27. National Institute of Public Health. (2020) *NIJZ Podatkovni portal*. [NIJZ data portal]. Retrieved from [https://podatki.nijz.si/Menu.aspx?px_tableid=05SK1-EJ1.px&px_path=NIJZ%20podatkovni%20portal__2%20Determinante%20zdravja__4%20Tobak__1%20Kajenje%20toba%20c4%8dnih%20izdelkov%20\(EHIS_SK1\)&px_language=sl&px_db=NIJZ%20podatkovni%20portal&rxid=c46c67a3-8cd9-4a39-87f2-a58f6462a81b](https://podatki.nijz.si/Menu.aspx?px_tableid=05SK1-EJ1.px&px_path=NIJZ%20podatkovni%20portal__2%20Determinante%20zdravja__4%20Tobak__1%20Kajenje%20toba%20c4%8dnih%20izdelkov%20(EHIS_SK1)&px_language=sl&px_db=NIJZ%20podatkovni%20portal&rxid=c46c67a3-8cd9-4a39-87f2-a58f6462a81b)
 28. Pirnat, U. & Meško, G. (2019) Zaznava varnostnih problemov v lokalnih skupnostih – primerjava med regijami v Sloveniji [Perception of security issues in local communities – A comparison between regions in Slovenia]. In G. Meško, R. Hacin & K. Eman (eds.), *5. nacionalna konferenca o varnosti v lokalnih skupnostih* (pp. 87-96). Maribor: Univerzitetna založba Univerze.
 29. Resolucija o nacionalnem planu zdravstvenega varstva 2016-2025 [Resolution on the National Health Care Plan 2016-2025]. (2016) *Uradni list RS*, No. 25/16.
 30. Resolucija o nacionalnem programu duševnega zdravja 2018-2028 [Resolution on the National Mental Health Programme 2018-2028]. (2018) *Uradni list RS*, No. 24/18.
 31. Resolucija o nacionalnem programu na področju prepovedanih drog 2014-2020 [Resolution on the National Programme on Illicit Drugs 2014-2020]. (2014) *Uradni list RS*, No. 25/14.
 32. Resolucija o nacionalnem programu preprečevanja in zatiranja kriminalitete za obdobje 2019-2023 [Resolution on the National Programme for the Prevention and Suppression of Crime 2019-2023]. (2019) *Uradni list RS*, No. 43/19.
 33. Štrukelj, R., Erveš, V., Bolta, Ž., Nolimal, D., Perdija, Ž.,... & Bagar, T. (2018) Dileme in predlog razvrstitve cannabis sativa 1. v Sloveniji [Dilemmas and the proposal of the classification of cannabis sativa 1 in Slovenia]. *Dignitas*, 77-78, 189-217.
 34. Tavčar, B. (2019) Ponekod za gram leto dni zapora, drugod za 300 gramov le globa. *Delo.si*. Retrieved from <https://www.delo.si/novice/slovenija/ponekod-za-gram-leto-zapora-drugod-za-300-gramov-le-globa-248747.html>
 35. The proposal of an Act on cannabis. (2013) Komen: združenje umetnikov Paviljon. Ljubljana: NTD.
 36. Uredba o določitvi zneska trošarine za tobačne izdelke [Decree Determining the Amount of Excise Duty on Tobacco Products]. (2019) *Uradni list RS*, No. 26/19.
 37. Uredba o razvrstitvi prepovedanih drog [Decree on the Classification of Illicit Drugs]. (2017) *Uradni list RS*, No. 14/17.

38. Uredba o razvrstitvi prepovedanih drog [Decree on the Classification of Illicit Drugs]. (2019) *Uradni list RS*, No. 69/19.
39. Zakon o omejevanju porabe alkohola [Restrictions on the Use of Alcohol Act]. (2003) *Uradni list RS*, No. 15/03.
40. Zakon o omejevanju uporabe tobačnih izdelkov in povezanih izdelkov [Restriction on the Use of Tobacco Products and Related Products Act]. (2017) *Uradni list RS*, No. 9/17.
41. Zakon o preprečevanju uporabe prepovedanih drog in o obravnavi uživalcev prepovedanih drog [Act on the Prevention of the use of Illicit Drugs and on the Treatment of Illicit Drug Users] (1999) *Uradni list RS*, No. 98/99.
42. Zakon o proizvodnji in prometu s prepovedanimi drogami [Production of and Trade in Illicit Drugs Act]. (1999) *Uradni list RS*, No. 108/99.
43. Zupan, S., Poljak, M. & Avšič-Zupanč, T. (2003) Prevalence of Bartonella infections in Slovenian intravenous drug users. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 990, 414-418.
44. World Health Organization. (2019) *European tobacco use: Trends report 2019*. Retrieved from http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0009/402777/Tobacco-Trends-Report-ENG-WEB.pdf?ua=1

Prof. dr Gorazd Meško

Redovni profesor, Fakultet za bezbednosne nauke, Univerzitet u Mariboru, Slovenija

Urška Pirnat, MA

Asistent i istraživač, Fakultet za bezbednosne nauke, Univerzitet u Mariboru, Slovenija

OSVRT NA NARKOTIKE I ZAVISNOST OD NARKOTIKA U SLOVENIJI – PRAVNI, KRIMINOLOŠKI, ZDRAVSTVENI I SOCIJALNI ASPEKTI

Ovaj rad ima za cilj da ostvari uvid u temu narkotika i zavisnosti od narkotika u Sloveniji iz pravne, kriminološke, zdravstvene i socijalne perspektive. Najpre, dat je pregled zakonodavstva Slovenije o nezakonitoj upotrebi narkotika. Predstavljani su podaci iz Nacionalnog istraživanja o upotrebi duvana, alkohola i drugih droga iz 2018. godine sa ciljem da se razmotri situacija u vezi sa nezakonitom upotrebom narkotika u Sloveniji. Kriminološki i zdravstveni aspekti dopunjeni se statističkim podacima kojima raspolaže policija, kao sa podacima koje je prikupio Nacionalni institut za javno zdravlje. Socijalni kontekst je prikazan na osnovu sagledavanja tretmana lica koja su lečena od zavisnosti od droga, kao i predstavljanjem mišljenja javnog mnjenja o licima koja zloupotrebljavaju narkotike. Pored toga, ukazano je na nedavne zakonske izmene u vezi sa upotrebom kanabisa u Sloveniji. Konačno, istražena je i upotreba alkohola i duvana („legalnih droga“). Zaključcima je posvećen poslednji deo rada.

KLJUČNE REČI: droga / zavisnost / Slovenija / perspektive / posledice

DROGE U NAJNOVIJEM KRIVIČNOM ZAKONODAVSTVU REPUBLIKE SRPSKE

Prof. dr Ljubinko MITROVIĆ*

Prof. dr Veljko IKANOVIĆ*

Različiti oblici zloupotreba opojnih droga (koji se odnose prije svega na neovlaštenu proizvodnju i promet istih) i drugih psihoaktivnih supstanci prirodnog ili sintetičkog porijekla predstavljaju već dugi niz godina izuzetno negativnu, odnosno socijalnopatološku pojavu kojom se ne ugrožava samo zdravlje i život ljudi, već se ugrožava i porodica, uža i šira društvena zajednica, te svakako bezbjednost cijele jedne države. Uz to, često su sa zloupotrebom opojnih droga povezane i druge kriminalne pojave, odnosno vršenje drugih krivičnih djela u okviru jedne države (organizovani kriminal, pranje novca, trgovina ljudima, prostitucija), a danas sve više i tzv. prekogranični kriminal koji s vremenom dobija karakter organizovanog i transnacionalnog.

Savremena krivična zakonodavstva svih zemalja svijeta, posebno uzimajući u obzir međunarodnopravne akte univerzalnog i regionalnog karaktera i obaveze propisane njima, predviđaju jedno ili više krivičnih djela u oblasti zloupotrebe opojnih droga, kao i sistem krivičnih sankcija za njihove učinioce.

U ovom radu, upravo se razmatraju pozitivna krivičnopravna rješenja zloupotrebe opojnih droga u najnovijem krivičnom zakonodavstvu Republike Srpske. Naime, donošenjem Krivičnog zakonika Republike Srpske od 2017. godine sistem krivičnih djela koja se odnose na zloupotrebu opojnih droga nije se sadržajnije mijenjao (u odnosu na stanje iz Krivičnog zakona Republike Srpske od 2003. godine), te shodno tome, čine ga dva krivična djela, i to: 1) neovlaštena proizvodnja i promet opojnih droga, predviđeno u članu 207 zakonika i 2) omogućavanje uživanja opojnih droga, iz člana 208 ovog zakonika.

KLJUČNE RIJEČI: krivično pravo / zloupotreba opojnih droga / Republika Srpska

* Ombudsmen za ljudska prava BiH, redovni profesor Panevropskog univerziteta "Apeiron" u Banjoj Luci. E-mail: ljubinko58@gmail.com

* Sudija Vrhovnog suda Republike Srpske, vanredni profesor Panevropskog univerziteta "Apeiron" u Banjoj Luci. E-mail: veljisa@gmail.com

UVODNE NAPOMENE

Zloupotreba opojnih droga¹ predstavlja tešku socijalnopatološku i kriminološku pojavu (Jovašević, 1985: 37) kao i veliko društveno zlo² kojim se u značajnoj mjeri ugrožava bezbjednost, i to ne samo bezbjednost u međunarodnim razmjerama, već i bezbjednost jednog društva u cjelini, kao i bezbjednost svakog lica, odnosno pojedinca, pripadnika tog društva (Mitrović, Jovašević, 2012). To je svakako negativna društvena pojava koja se epidemijski, gotovo nezaustavljivo širi posljednjih decenija prodirući u sve pore društva uopšte. Opojne droge tako napadaju pojedinca, njegovo fizičko i psihičko zdravlje, njegovu porodicu, užu i širu okolinu, pa i cijelu društvenu zajednicu (Bisio, 1980: 34-39).

Zbog toga su zloupotreba opojnih droga i različite protivpravne, društveno opasne i nedozvoljene aktivnosti pojedinaca i kriminalnih grupa vezane za nedozvoljenu proizvodnju, preradu i stavljanje u promet opojnih droga (odnosno neovlaštena trgovina i drugi vidovi činjenja opojnih droga dostupnim širokom krugu potencijalnih uživalaca, odnosno konzumenata) našle svoje mjesto u sistemu krivičnopravne zaštite pojedinaca i društva u cjelini. Kako se radi o negativnoj pojavi koja ugrožava osnove postojanja i daljeg razvoja cijele društvene zajednice, to je ovom problemu posebnu pažnju posvetila i šira međunarodna zajednica³. U tom smislu su u okviru i pod okriljem Ujedinjenih nacija (SSUP, 1981: 352) donesene tri konvencije obavezujuće snage za države potpisnice koje su utvrdile sistem pravila ponašanja za pojedine države i fizička i pravna lica na njihovim teritorijama u vezi sa proizvodnjom, preradom i prometom opojnih droga i psihotropnih supstancija, ali su istovremeno utvrdile i sistem odgovornosti i kažnjivosti za kršenje ovih pravila ponašanja⁴. Dakle, shodno navedenom, od posebnog su značaja sljedeći međunarodnopravni akti, i to:

¹ Prema odredbi člana 3 Zakona o proizvodnji i prometu opojnih droga (Službeni glasnik Republike Srpske, broj 110/2003) pod opojnim drogama podrazumijevaju se supstance prirodnog ili sintetičkog porijekla, uključivši psihotropne supstance uvrštene u listu opojnih droga i psihotropnih supstanci.

² Jedan broj zemalja zapadne i jugozapadne Azije, kao i Bliskog i Srednjeg istoka, za izvršioci krivičnih djela iz ove oblasti, a posebno za organizatore zločinačkih udruženja koja se bave ovom djelatnošću, propisuje smrtnu kaznu. Smrtnu kaznu najčešće vezuju za količinu opojne droge. Smrtnu kaznu propisuju sljedeće države: Kina, Malezija, Singapur, Mjanmar, Filipini, Iran, Saudijska Arabija, Irak, itd. Vrijedi istaći i primjer Sjedinjenih Američkih Država u kojima je Zakonom iz 1984. godine uvedena kazna doživotne robije za glavne vlasnike velikih distributivnih centara droge, kao i primjer Malezije u kojoj je pored vremenske kazne zatvora i obligatorne smrtno kazne zadržana i starovjekovna kazna udarcima bičem (više u: Mitrović, 2008).

³ O istorijskom razvoju međunarodnopravnog regulisanja zloupotrebe opojnih droga i njihove nedozvoljene proizvodnje i trgovine vidi više: Radulović, 1999; Đurđić, Jovašević, 2003.

⁴ Sve tri pobrojane konvencije potpisala je i ratifikovala nekadašnja SFR Jugoslavija, te su one na taj način postale sastavnim dijelom unutrašnjeg pravnog sistema SFR Jugoslavije. Nadalje, na osnovu izričite odredbe iz Aneksa 2 Ustava Bosne i Hercegovine i odredbe člana 12 Ustavnog zakona za provođenje Ustava Republike Srpske, konvencije su i integralni dio pravnog sistema Republike Srpske i Bosne i Hercegovine (stupanjem na snagu Uredbe sa zakonskom snagom - Službeni list Republike BiH, broj 2/92, Bosna i Hercegovina je preuzela pravne norme bivše Jugoslavije, te tako postala potpisnica sve tri konvencije po osnovu sukcesije). Na temelju obaveza koje su preuzete ratifikacijom navedenih međunarodnopravnih izvora, donesen je i poseban Zakon o proizvodnji i prometu opojnih droga (Službeni list SFRJ, broj 13/91) koji je odredio organizacije i lica koja su na osnovu odgovarajućih odobrenja nadležnih državnih organa obavezna da po određenom postupku i na način određen zakonom obavljaju pravno dozvoljenu proizvodnju, preradu i stavljanje u promet opojnih droga. Isti zakon je utvrdio i sistem prekršaja (kao posebne vrste kažnjivih javnopravnih delikata za kršenje zakonskih obaveza).

1) Jedinstvena konvencija o opojnim drogama iz 1961. godine (donesena 20. marta 1961. godine u Njujorku)⁵,

2) Konvencija o psihotropnim supstancijama iz 1971. godine⁶ i

3) Konvencija Ujedinjenih nacija protiv nezakonitog prometa opojnih droga i psihotropnih supstancija od 19. decembra 1988. godine⁷.

Ovi međunarodni akti sadrže i listu zabranjenih opojnih droga i psihotropnih supstanci i njihovih preparata.

Kada je Bosna i Hercegovina u pitanju, treba istaći da je sistem krivičnih djela iz oblasti nedozvoljene proizvodnje, prerade i prometa opojnih droga i psihoaktivnih supstanci definisan krivičnim zakonodavstvom koje danas, shodno njenoj ustavnoj strukturi i raspodjeli nadležnosti čine četiri zasebna krivično-pravna sistema, i to: Bosne i Hercegovine, Republike Srpske, Federacije Bosne i Hercegovine i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine. Ovo svakako podrazumijeva i nesmetanu egzistenciju četiri krivična zakona (slično ovom, imamo i četiri zakona o krivičnom postupku ili četiri tzv. prekršajna zakona), i to: Krivičnog zakonika Republike Srpske⁸ koji je stupio na snagu 18. jula 2017. godine (treba napomenuti da je prethodni Krivični zakon Republike Srpske⁹ donesen maja 2003. godine, a stupio je na snagu 1. jula 2003. godine), Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine¹⁰ koji je stupio na snagu 1. avgusta 2003. godine, Krivičnog zakona Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine¹¹ koji je stupio na snagu 1. jula 2003. godine i Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine¹² koji je stupio na snagu 1. marta 2003. godine.

Tako, Krivični zakon Bosne i Hercegovine u glavi sedamnaestoj koja nosi naslov: Krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, u odredbi člana 195 predviđa krivično djelo pod nazivom "Neovlašteni promet opojnim drogama".¹³ Nadalje, u ostalim krivičnim zakonima u Bosni i Hercegovini (glava dvadeset prva u Krivičnom zakonu Federacije Bosne i Hercegovine, glava dvadeset prva Krivičnog zakona Brčko distrikta Bosne i Hercegovine i glava dvadeset osma Krivičnog zakonika Republike Srpske) su, u skladu sa obavezama koje su preuzete potpisivanjem navedenih međunarodnopravnih akata, predviđena dva krivična djela u vezi sa inkriminacijom različitih nedozvoljenih, protivpravnih i društveno opasnih djelatnosti u

⁵ Službeni list SFRJ, Međunarodni ugovori, broj 2/64.

⁶ Službeni list SFRJ, Međunarodni ugovori, broj 40/73.

⁷ Službeni list SFRJ, Međunarodni ugovori, broj 14/90.

⁸ Službeni glasnik Republike Srpske, br. 64/2017 i 104/2018 – odluka US.

⁹ Službeni glasnik Republike Srpske, br. 49/2003; 108/2004; 37/2006; 70/2006; 73/2010; 1/2012 i 67/2013.

¹⁰ Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br. 36/2003; 37/2003 – ispr.; 21/2004 – ispr.; 69/2004; 18/2005; 42/2010; 42/2011; 59/2014; 76/2014; 46/2016 i 75/2017.

¹¹ Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, broj 33/2013 – prečišćeni tekst; 47/2014 – ispr.; 26/2016; 13/2017 i 50/2018.

¹² Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 3/2003; 32/2003 – ispr.; 37/2003; 54/2004; 61/2004; 30/2005; 53/2006; 55/2006; 32/2007; 8/2010; 47/2014; 22/2015; 40/2015 i 35/2018.

¹³ Član 195 KZ BiH glasi: (1) Ko neovlašteno vrši međunarodnu prodaju ili prenos ili nudi na prodaju ili radi prodaje kupuje, drži, prevozi ili prenosi, ili posreduje u međunarodnoj prodaji ili kupovini, šalje, isporučuje, uvozi, izvozi ili na drugi način neovlašteno stavlja u međunarodni promet supstance ili preparate koji su propisom proglašeni opojnim drogama, kazniće se kaznom zatvora najmanje tri godine. (2) Ko organizuje grupu ljudi radi činjena krivičnog djela iz stava 1. ovog člana, ili ko postane članom takve organizovane grupe ljudi, kazniće se kaznom zatvora najmanje pet godina. (3) Ko u međunarodnoj transakciji neovlašteno pravi, nabavlja, posreduje ili daje na upotrebu opremu, materijal ili supstancu znajući da će biti upotrebljeni za proizvodnju opojnih droga, kazniće se kaznom zatvora od jedne do deset godina. (4) Opojne droge i sredstva za njihovo spravljanje oduzeće se.

vezi sa opojnim drogama i psihotropnim supstancijama, odnosno sa ilegalnom proizvodnjom, preradom (fabrikacijom) i trgovinom opojnim drogama, i to:

1) neovlaštena proizvodnja i (stavljenje u) promet opojnih droga - radi se o krivičnom djelu predviđenom u odredbi člana 238 Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine, člana 232 Krivičnog zakona Brčko distrikta Bosne i Hercegovine i člana 207 Krivičnog zakonika Republike Srpske i

2) (posjedovanje) i omogućavanje uživanja opojnih droga - ovo krivično djelo predviđeno je u odredbi člana 239 Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine, člana 233 Krivičnog zakona Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine i člana 208 Krivičnog zakonika Republike Srpske.

Kao posebno značajan pravni propis iz ove oblasti, u Republici Srpskoj treba istaći i Zakon o proizvodnji i prometu opojnih droga¹⁴ koji je donesen decembra 2003. godine. Ovim zakonom i Rješenjem o utvrđivanju lista opojnih droga i prekursora iz 2004. godine¹⁵ određeno je koje se supstance ili preparati smatraju opojnim drogama, a samim tim i koje sve supstance ili preparati mogu biti predmet krivičnog djela, odnosno prekršaja¹⁶ koji se odnose na zloupotrebu opojnih droga. Isto tako, ovim zakonom Republika Srpska je izvršila dio obaveza koje je Bosna i Hercegovina preuzela ratifikacijom međunarodnih konvencija i drugih međunarodnih akata iz oblasti proizvodnje i prometa opojnih droga. S druge strane, ovim zakonom je oblast proizvodnje i prometa opojnih droga u legalne, odnosno dozvoljene svrhe potpuno uređena tako što su njime uređena pitanja uslova za proizvodnju opojnih droga, posjedovanje i promet opojnih droga, proizvodnju, posjedovanje i promet supstanci koje se mogu upotrijebiti za izradu opojne droge, kao i evidencije iz oblasti proizvodnje i prometa opojnih droga. Ovim zakonom propisane su i mjere za suzbijanje zloupotrebe opojnih droga, postupak sa oduzetim opojnim drogama i kaznene odredbe za nepoštovanje zakonskih obaveza.

Kasnije je na nivou Bosne i Hercegovine ova oblast uređena jedinstveno za cijelu zemlju donošenjem Zakona o sprečavanju i suzbijanju zloupotrebe opojnih droga u čijem prilogu je i Lista opojnih droga¹⁷, kasnije dopunjena Odlukom o dopuni liste opojnih droga, psihotropnih supstanci, biljaka iz kojih se može dobiti opojna droga i prekursora.¹⁸

¹⁴ Službeni glasnik Republike Srpske, br. 110/2003 i 29/2004.

¹⁵ Službeni glasnik Republike Srpske, broj 37/2004.

¹⁶ Zakonom o javnom redu i miru (Službeni glasnik Republike Srpske, br. 11/2015 i 58/2019) propisan je prekršaj javnog reda i mira pod nazivom "*konzumiranje opojne droge*" ili druge psihoaktivne supstance na javnom mjestu (u prekršajno zakonodavstvo Republike Srpske ovaj prekršaj je prvi put uveden 2002. godine). Radnja izvršenja kod ovog prekršaja sastoji se u: a) konzumiranju opojne droge ili druge psihoaktivne supstance na javnom mjestu. Zaštitni objekt kod ovog prekršaja jeste javni mir, a za postojanje ovog prekršaja bitno je mjesto izvršenja prekršaja, odnosno uživanje opojne droge ili druge psihoaktivne supstance na javnom mjestu. Za ovaj prekršaj propisana je novčana kazna u iznosu od 700 do 1.700 KM.

¹⁷ Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, broj 8/2006.

¹⁸ Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, broj 51/2011.

1. ZLOUPOTREBA OPOJNIH DROGA U NAJNOVIJEM KRIVIČNOM ZAKONODAVSTVU REPUBLIKE SRPSKE

1.1. Neovlaštena proizvodnja i promet opojnih droga

Prvo krivično djelo kojim je inkriminisana zloupotreba opojnih droga, odnosno neovlaštena proizvodnja i njihova trgovina u Republici Srpskoj jeste krivično djelo iz člana 207 Krivičnog zakonika Republike Srpske pod nazivom “Neovlaštena proizvodnja i promet opojnih droga”.

Djelo se sastoji u neovlaštenoj proizvodnji, preradi, prodaji, nudi na prodaju ili u kupovini, držanju ili prenošenju radi prodaje, u posredovanju u prodaji ili kupovini ili u neovlaštenom stavljanju na drugi način u promet supstanci ili preparata koji su proglašeni za opojne droge (Jovašević, Mitrović, Ikanović, 2017: 119-122).

Sudska praksa:

“S tim u vezi neosnovani su prigovori iz obje žalbe kojima se ističe da je uzgoj i proizvodnja biljke “*Cannabis sativa L*” dozvoljeno, ako je procenat tetrahidrokanabinola ispod 0,2%. Naime, s jedne strane, u ispitivanim uzorcima utvrđen je sadržaj tetrahidrokanabinola u rasponu od 0,07 do 2,7%, a s druge strane odredba člana 19. stav 1. Zakona o sprečavanju i suzbijanju zloupotrebe opojnih droga (Službeni glasnik BiH, broj 8/2006), propisuje da je zabranjen uzgoj, proizvodnja, promet, posjedovanje i upotreba supstanci i biljaka razvrstanih u Tabelu I, te njihovih preparata, dok je u stavu 2. istog člana propisano da izuzetno od stava 1. tog člana, uzgoj konoplje i maka je dozvoljen, ali samo u svrhe i pod uslovima propisanim tim zakonom – Glava IV, gdje je u članu 25. stav 1. propisano da je konoplju, t.j. “*Cannabis sativa L*” dozvoljeno uzgajati samo radi proizvodnje vlakana, proizvodnje sjemena za prehranu životinja, daljnjeg razmnožavanja i prerade sjemena, što u konkretnom predmetu nije slučaj”. (Presuda Vrhovnog suda Republike Srpske, broj 12 O K 006331 18 KЖ od 09.04.2019. godine).

Objekt zaštite jeste zdravlje ljudi, a objekt napada jesu prirodne ili sintetičke supstance ili preparati koji su posebnim zakonom proglašeni za opojne droge, koji djeluju na centralni nervni sistem čovjeka, a poslije kraće ili duže upotrebe izazivaju stanje fizičke ili psihičke zavisnosti (adikcije) tako da usljed naglog prestanka sa unošenjem opojne droge u organizam nastupa apstinencijalna kriza (Jovašević, Mitrović, Ikanović, 2018: 399-404).

Radnja izvršenja se sastoji iz više alternativno predviđenih djelatnosti. To su: a) proizvodnja – djelatnost kojom se ostvaruje sađenje, gajenje i ubiranje biljaka ili uzimanje ekstrakta, supstanci iz njih. Radi se o aktivnosti kojom se iz određene materije može dobiti supstanca koja ima svojstvo opojne droge. U čemu se ta aktivnost sastoji, zavisi od prirode materije koja se prerađuje i iz koje se dobija supstanca. Proizvodnjom se smatra i neovlašteni uzgoj maka ili psihoaktivne konoplje ili drugih biljaka iz kojih se dobija opojna droga ili koje same sadrže opojnu drogu;

Sudska praksa:

“U činjeničnom opisu izreke presude utvrđeno da je optuženi proizvodio i držao opojnu drogu tako što je posijao sjeme iz koga je niklo devet

stabljika, a u kući držao radi prodaje opojnu drogu i metalnu drobilicu u kojoj se nalazila usitnjena biljna materija *Canabis sativa L.* Ovakav činjenični opis uzgoj psihoaktivne konoplje određuje samo kao jednu fazu u procesu proizvodnje, jer druga faza je poslije sušenja prerada u drobilici (sitnjenje) i držanje radi prodaje, kao jedan zaokružen proces. Ovo su radnje koje Zakon o sprečavanju i suzbijanju zloupotrebe opojnih droga u članu 3. stav 1. tačka 9. određuje kao proizvodnju pod kojom podrazumijeva pripremu, preradu, miješanje, prečišćavanje, izradu i svaku drugu radnju kojom se dobija ili kojom se doprinosi dobijanju opojne droge. Ovako prihvaćeno činjenično stanje u izreci pobijane presude radnje osuđenog, u objektivnom i subjektivnom smislu, određuje onako kako su pravno ocijenjene u pravnosnažnoj presudi". (*Presuda Vrhovnog suda Republike Srpske, broj 80 o K 076435 18 Kulz od 01.3.2018. godine*).

Prema činjeničnom opisu djela sadržanom u izreci pobijane presude, optuženi su u navedenom vremenskom periodu, pošto je optuženi Krstić prethodno nabavio sjeme biljke konoplje, koje je na parceli koju koristi, posijao i iz koga su iznikle 48 stabljike, koje su zajedno uzgajali tako što je iste i optužena Novka povremeno zalijevala i sa istih ubirali list koji su potom sušili, sitnili i pakovali u staklene tegle, na koji način su neovlašteno proizvodili supstance koje su proglašene za opojne droge, iako su znali da se radi o opojnoj drogi Marihuana - *Cannabis sativa L.*". (*Presuda Vrhovnog suda Republike Srpske, broj 80 o K 076435 18 Kulz od 01.3.2018. godine*).

b) prerada – djelatnost kojom se ostvaruje čišćenje, mljevenje ili ukrštanje biljke droge, odnosno vađenje njenih sastojaka hemijskim ili fizičkim putem i pravljenje proizvoda (prah, tečnost) za upotrebu i c) stavljanje u promet opojnih droga – prodajom, nuđenjem na prodaju, kupovinom, držanjem, prenošenjem radi prodaje, posredovanjem u prodaji ili kupovini ili na drugi način. Prodaja je zamjena opojnih droga za novac (domaći ili strani), a nuđenje na prodaju je pokušaj prodaje u vidu izlaganja i pokazivanja robe i traženja za nju određene cijene. Stavljanje u promet na drugi način je poklanjanje, davanje na probu, razmjena, itd. Omogućavanje (radnja pomaganja koja je dobila karakter samostalne radnje izvršenja) stavljanja u promet se čini prenošenjem ili posredovanjem u kupovini ili prodaji. Posredovanje u prodaji jeste traženje kupca za robu ili robe za kupca. Za postojanje djela je bitno da se radnja izvršenja preduzima neovlašćeno, suprotno propisima o proizvodnji i prometu opojnih droga. Posljedica djela je apstraktna opasnost po zdravlje ljudi. Djelo je svršeno preduzimanjem bilo koje zakonom određene djelatnosti.

Izvršilac djela može da bude svako lice, a u pogledu krivice potreban je umišljaj koji obuhvata svijest izvršioca djela o neovlaštenosti postupanja.

Za ovo je djelo propisana kazna zatvora od jedne do deset godina. Uz kaznu zatvora, učiniocu ovog djela obavezno se izriče i mjera bezbjednosti oduzimanja predmeta, i to supstanci ili preparata koji su proglašeni za opojne droge, biljaka iz kojih se dobija opojna droga, sredstava za njihovu proizvodnju ili preradu, sredstava prevoza koja su preuređena za njihovo skrivanje, kao i sredstava za njihovo trošenje.

Poseban oblik djela se sastoji u neovlašćenom pravljenju, nabavljanju, posjedovanju i davanju na upotrebu opreme, materijala ili supstanci za koje se zna da su namijenjene za

proizvodnju opojnih droga. Ovdje se kao objekt radnje javlja: oprema, materijal ili supstance koje su neophodne, odnosno namijenjene za proizvodnju opojnih droga. To su različita sredstva koja se mogu upotrijebiti za pripremu, proizvodnju, korištenje ili neposredno unošenje opojne droge u organizam. Ovaj oblik djela postoji kada učinilac: a) pravi, proizvodi, sklapa, montira ili prepravlja predmete izvršenja ovog djela, b) nabavlja predmete u smislu dolaženja u posjed na bilo koji način, c) posjeduje predmete u smislu neposredne ili posredne državine, faktičke vlasti, i d) davanje predmeta na upotrebu drugom licu – omogućavanje drugom licu da dođe u dodir, u državinu ovih predmeta radi upotrebe. Koji su to predmeti, oprema, materijal ili supstance koji su namijenjeni za proizvodnju opojnih droga stvar je ocjene suda u konkretnom slučaju. To može biti: oprema (aparati i laboratorijski pribor), materijal (špric, igle, lule, lampe) ili supstance (razne hemikalije) koje su inače namijenjene za proizvodnju opojnih droga, ali to ne mora biti slučaj. To mogu biti i svakodnevni predmeti koji se koriste u domaćinstvu ili industriji (hemijskoj ili farmaceutskoj) ili u školskim ili fabričkim laboratorijama za druge namjene, ali koji se mogu upotrijebiti i za ovu svrhu. Dovoljno je da je učinilac djela svjestan namjene ovih predmeta, bez obzira da li kod njega postoji i namjera upravljenosti na upotrebu ovih predmeta u cilju izvršenja ovog krivičnog djela. Za ovo je djelo propisana kazna zatvora od tri do pet godina.

Lakši oblik djela za koji se učinilac može u potpunosti osloboditi od kazne postoji kada učinilac bilo kog oblika djela: a) prijavi nadležnim organima od koga nabavlja opojnu drogu i b) dobrovoljno bitno doprinese otkrivanju učinjenog krivičnog djela u vezi sa zloupotrebom opojnih droga.

Djelo ima dva teža oblika ispoljavanja. Prvi teži oblik djela za koji je propisana kazna zatvora u trajanju od pet do petnaest godina postoji u sljedećim slučajevima, i to: 1) ako se radnja izvršenja sastoji u nudi, prodaji ili posredovanju u prodaji supstanci ili preparata koji su proglašeni za opojne droge: a) određenim licima, licima za posebnim svojstvom, što mora biti poznato učiniocu kao što su dijete i duševno poremećeno lice, b) na određenom mestu: u školi ili drugim vaspitno-obrazovnim, sportskim ili kulturnim ustanovama, kao i mjestu koje služi za obrazovanje, vaspitanje, sportsku ili drugu društvenu aktivnost djece ili mjestu koje se nalazi u njihovoj neposrednoj blizini, javnom lokalitetu ili na javnoj priredbi i c) koja se preduzima na određeni način – iskorištavanjem djeteta (lica uzrasta do osamnaest godina), 2) ako radnju izvršenja osnovnog djela preduzme: a) lice sa određenim svojstvom: službeno lice, nastavnik, vaspitač, socijalni ili zdravstveni radnik ili sveštenik i b) na određeni način – korištenjem svog položaja i 3) ako se radnja izvršenja: a) sastoji u organizovanju mreže preprodavaca ili posrednika. Radnja izvršenja jeste djelatnost pronalaženja, animiranja, pridobijanja, angažovanja i povezivanja više lica za prodaju opojnih droga koja se šalju na razna mjesta ili punktove. Ta lica se mogu, ali i ne moraju međusobno poznavati. Posrednici su lica koja održavaju vezu između preprodavaca i prodavaca, odnosno organizatora mreže i b) preduzima od strane dva ili više lica. Djelo čini više (najmanje dva) lica koja su se prethodno dogovorila da udruženo pristupe jednoj ili više, istih ili različitih, djelatnosti upravljenih na proizvodnju, preradu ili stavljanje u promet opojnih droga. Dogovorom se može posao i podijeliti, tako da neka lica proizvode, druga prenose, treća prerađuju i prodaju ili samo prodaju opojnu drogu.

Drugi teži oblik djela za koji je propisana kazna zatvora najmanje osam godina postoji ako je preduzetom radnjom izvršenja bilo kog oblika djela prouzrokovana teža posljedica iz nehata u obliku: a) znatnog oštećenja zdravlja većeg broja ljudi i b) smrti lica kome je prodana ili koje je posredovalo u prodaji supstanci ili preparata koji su proglašeni za opojne droge.

1.2. Omogućavanje uživanja opojnih droga

Drugo krivično djelo kojim je inkriminisana zloupotreba opojnih droga u Republici Srpskoj jeste krivično djelo predviđeno odredbama člana 208 Krivičnog zakonika Republike Srpske pod nazivom "Omogućavanje uživanja opojnih droga".

Djelo se sastoji u navođenju drugog na uživanje opojne droge, davanju drugom opojne droge da je uživa on ili drugo lice, u stavljanju na raspolaganje prostorija radi uživanja opojne droge ili u omogućavanju na drugi način drugom licu da uživa opojnu drogu.

Objekt zaštite jeste zdravlje ljudi, a objekt napada jesu prirodne ili sintetičke supstance ili preparati koji su proglašeni za opojne droge, koji djeluju na centralni nervni sistem, a poslije kraće ili duže upotrebe izazivaju stanje fizičke ili psihičke zavisnosti (adikcije), tako da usljed naglog prestanka sa unošenjem opojne droge u organizam nastupa apstinencijalna kriza (Jovašević, Mitrović, Ikanović, 2017: 122-124).

Kod ovog djela, radnje podstrekavanja ili pomaganja kojima se drugom licu omogućava ili olakšava uživanje opojnih droga predviđene su kao samostalno krivično djelo. Radnja izvršenja se sastoji iz više alternativno predviđenih djelatnosti. To su: a) navođenje drugog lica na uživanje opojne droge – podstrekavanje u smislu stvaranja nove ili učvršćivanja postojeće, ali kolebljive odluke kod drugog lica da započne ili nastavi da uživa opojnu drogu, b) davanje drugome opojne droge da je uživa on ili treće lice - djelatnost kojom se omogućava da drugo lice dođe u posjed, odnosno državinu opojne droge (poklanjanje ili ustupanje drugome da je koristi besplatno, za uslugu ili na zajam), c) stavljanje prostorija na raspolaganje drugom licu radi uživanja opojne droge - ustupanje jednom ili više lica, jednokratno ili u dužem vremenskom periodu, svojih prostorija da s ciljem korištenja za uživanje droga, uz naknadu ili bez nje, u prisustvu vlasnika ili držaoca prostorije ili ne (Jovašević, Mitrović, Ikanović, 2018: 404-405). Pod prostorijom se podrazumijeva stan, dio stana, posebna soba, podrum, tavan, kabina, šupa, vikendica, odnosno svaki drugi ograđen i zatvoren prostor koji nije dostupan drugim licima bez uklanjanja prepreka i d) omogućavanje uživanja opojne droge može se izvršiti i na drugi način kroz različite djelatnosti doprinošenja drugom licu da uzme opojnu drogu, i to: pozajmljivanje pribora, davanje savjeta za upotrebu, davanje obavještenja o licima ili mjestima gdje se droga može nabaviti i sl.

Izvršilac djela može da bude svako lice, a u pogledu krivice potreban je umišljaj.

Za ovo krivično djelo propisana je kazna zatvora u trajanju od jedne do osam godina. Uz kaznu zatvora, obavezno se izriče i mjera bezbjednosti oduzimanja predmeta, odnosno opojnih droga.

Lakši oblik ovog krivičnog djela postoji u onim situacijama kada učinilac djela otkrije krivično djelo (i njegove učinioce) nadležnim organima. U tom slučaju, učinilac djela može se osloboditi od kazne.

Djelo ima dva teža oblika ispoljavanja. Prvi teži oblik djela za koji je propisana kazna zatvora u trajanju od dvije do dvanaest godina postoji ako je radnja izvršenja preduzeta: a) prema određenom licu, odnosno licu sa određenim svojstvom, što svakako mora biti poznato učiniocu ovog djela, i to: djetetu, duševno poremećenom licu ili prema dva ili više lica, b) na određenom mjestu, odnosno u školi ili u drugim vaspitno-obrazovnim, sportskim ili kulturnim ustanovama ili na mjestu koje služi za obrazovanje, vaspitanje, sportsku ili drugu društvenu aktivnost ili mjestu u njihovoj neposrednoj blizini i c) od strane određenog lica, i to: službenog lica, zdravstvenog ili socijalnog radnika,

nastavnika, vaspitača ili trenera i svakako na određeni način – iskorištavanjem svog položaja.

Najteži oblik djela za koji je propisana kazna zatvora u trajanju od tri do petnaest godina postoji ako je preduzetom radnjom izvršenja prouzrokovana iz nehata smrt lica kome je data opojna droga.

2. KRIVIČNA DJELA I PREKRŠAJI U VEZI SA ZLOUPOTREBAMA OPOJNIH DROGA PREMA STATISTIČKIM PODACIMA MINISTARSTVA UNUTRAŠNJIH POSLOVA REPUBLIKE SRPSKE

2015. godina

U toku 2015. godine otkriveno je 201 krivično djelo neovlaštene proizvodnje i prometa opojnih droga i omogućavanja uživanja opojnih droga, što je za 4,7% više nego u 2014. godini. Zbog osnova sumnje da su počinili ova krivična djela nadležnim tužilaštvima je podneseno 176 izvještaja protiv 224 lica. Broj prijavljenih lica manji je za 14,8%, dok je broj podnesenih izvještaja veći za 10,0% u odnosu na 2014. godinu.

Tabela 1. Uporedni pregled KD neovlaštene proizvodnje i prometa opojnih droga
za period januar - decembar 2015/2014. godine

r.b.	KD neovlaštene proizvodnje i prometa opojnih droga	I-XII 2015	I-XII 2014	+ - %
1.	Broj krivičnih djela	201	192	4,7
2.	Broj izvještaja	176	160	10,0
3.	Broj prijavljenih lica	224	263	-14,8
3.a	- maloljetnika	7	9	-22,2
3.b	- povratnika	60	85	-29,4
4.	Prekršajne prijave	686	223	207,6
5.	Prijavljena lica	408	235	73,6
6.	Lišeno slobode lica	267	255	4,7

Tabela 2. Pregled KD neovlaštene proizvodnje i prometa opojnih droga po centrima javne
bezbjednosti za period januar - decembar 2015. godine

r.b.	KD neovlaštene proizvodnje i prometa opojnih droga po CJB	I -XII 2015					
		BL	PD	BN	DO	IS	TB
1.	Broj krivičnih djela	55	41	48	28	11	18
	Broj KD na 100.000 stanovnika po CJB	12,6	25,6	16,7	11,8	8,3	24,7
2.	Broj izvještaja	54	36	32	27	11	16
3.	Broj prijavljenih lica	57	42	43	36	17	29

Tabela 3. Uporedni pregled zaplijenjenih opojnih droga za period januar - decembar 2014/2015. Godine

vrsta droge	mjerne jedinice	2015	2014
Heroin	g	476,46	943,8286
	ml	5,2	-
Kokain	g	469,98	96,536
Marihuana	g	43301,31	262882,78
Hašiš	g	1187,007	3,7
	g	412,42	282,40334
Amfetamin	ml	-	2
	kom	9	-
kanabis stabljike	kom	1332	3467
kanabis sjemenke	kom	3591	6146
	g	95,1	3997,5
Ekstazi	kom	93	63
	g	1453	1,22
medicinske droge	kom	6393,5 i % tablete	6231,5
	g	9,6	524,2
	ml	-	5,2
Spajs	g	1,9	-
tečnost ulje kanabisa	g	4,9022	-
	ml	% od boce 250 ml.	-

2016. godina

U 2016. godini otkrivena su 663 slučaja (226 krivičnih djela i 437 prekršaja) zloupotrebe opojnih droga, što za 10,9% više u odnosu na 2015. godinu. Otkriveno je 226 krivičnih djela u vezi zloupotrebe opojnih droga, od kojih: 171 krivično djelo “Neovlaštena proizvodnja i promet opojnih droga” (KZ RS), 51 krivično djelo “Omogućavanje uživanja opojnih droga” (KZ RS), te četiri krivična djela “Neovlašteni promet opojnim drogama” (KZ BiH). Broj otkrivenih krivičnih djela u vezi zloupotrebe opojnih droga u 2016. godini je veći za 12,4% u odnosu na 2015. godinu. Policijski službenici su na licu mjesta izvršenja krivičnog djela u vezi sa zloupotrebama opojnih droga zatekli i lišili slobode 24 počinioca.

Zbog osnova sumnje da su počinili 226 krivičnih djela u vezi sa zloupotrebama opojnih droga, protiv 240 lica nadležnim tužilaštvima je podneseno 195 izvještaja. U odnosu na 2015. godinu povećan je broj prijavljenih lica za 7,1%, a podnesenih izvještaja za 10,8%.

Tabela 4. Uporedni pregled zloupotreba opojnih droga u 2016/2015. godini

r.b.	Zloupotreba opojnih droga	I-XII 2016.	I-XII 2015.	+ -%
1.	Broj krivičnih djela	226	201	12,4
	Vrsta krivičnih djela			
	- neovlaštena proizvodnja i promet opojnih droga (čl. 224 KZ RS) RSRS)	171	147	16,3
	- omogućavanje uživanja opojnih droga (čl. 225 KZ RS)	51	47	8,5
	- neovlašten promet opojnim drogama (195 KZ BiH)	4	7	-42,9
2.	Broj izvještaja za KD	195	176	10,8
3.	Broj prijavljenih lica za KD	240	224	7,1
3.a	- maloljetnika	5	7	-28,6
3.b	- povratnika	75	60	25,0
4.	Prekršajne prijave	437	397	10,1
5.	Prijavljena lica za prekršaje	446	408	9,3
6.	Broj evidentiranih slučajeva zloupotreba droga (KD i prekršaji)	663	598	10,9
7.	Broj prijavljenih lica (KD i prekršaji)	686	632	8,5
6.	Lišeno slobode lica	304	267	13,9

Tabela 5. Pregled evidentiranih KD u vezi zloupotreba opojnih droga po CJB u 2016. godini

r.b.	KD u vezi zloupotreba opojnih droga	I-XII 2016.						
		BL	PD	BN	ZV	DO	IS	TB
1.	Broj krivičnih djela	60	49	50	12	34	13	8
	<i>Broj KD na 100.000 stanovnika po CJB</i>	<i>15,3</i>	<i>35,8</i>	<i>37,4</i>	<i>10,2</i>	<i>16,4</i>	<i>11,0</i>	<i>12,2</i>
2.	Broj izvještaja	56	45	32	11	31	12	8
3.	Broj prijavljenih lica	70	48	37	13	38	19	15

Tabela 6. Uporedni pregled zaplijenjenih opojnih droga u 2016/2015. godini

Vrste opojnih droga	I-XII 2016.	I-XII 2015.
Heroin	308,8458 g	476,5 g i 5,2 ml
Kokain	105,555 g	469,9 g
Marihuana	52.679,071 g	43.301,3 g
Hašiš	56,326 g	1.187,0 g
Amfetamin	258,0201 g i 4 kom	412,4 g i 9 kom
Kanabis - stabljike	1.719 kom	1.332 kom
Kanabis - sjemenke	4.954 kom i 37,84 g	3.591 kom i 95,1 g
Ekstazi	188,59 kom	93 kom. i 1.453 g
Medicinske droge	4.835 kom	6.394,3 kom. i 9,6 g
Nepoznata materija	220,7 g	7,4195 g
Spajs	-	1,9 g

2017. godina

U toku 2017. godine otkriveno je 755 slučajeva (281 krivično djelo i 474 prekršaja) zloupotrebe opojnih droga, što je za 92 slučaja ili 13,9% više u odnosu na 2016. godinu.

Tabela 7. Uporedni pregled zloupotreba opojnih droga u 2017/2016. godini

rb	Zloupotreba opojnih droga	2017.	2016.	+ - %
1.	Broj krivičnih djela	281	226	24,3
	- neovlaštena proizvodnja i promet opojnih droga (čl.224 KZ RS)	230	171	34,5
	- omogućavanje uživanja opojnih droga (čl. 225 KZ RS)	49	51	-3,9
	- neovlašten promet opojnim drogama (čl. 195 KZ BiH)	2	4	-50,0
2.	Broj izvještaja za KD	247	195	26,7
3.	Broj prijavljenih lica za KD	350	240	45,8
3.a	- maloljetnika	8	5	60,0
3.b	- povratnika	118	75	57,3
4.	Prekršajne prijave	474	437	8,5
5.	Prijavljena lica za prekršaje	483	446	8,3
6.	Broj evidentiranih slučajeva zloupotreba droga (KD i prekršaji)	755	663	13,9
7.	Broj prijavljenih lica (KD i prekršaji)	833	686	21,4
8.	Lišeno slobode lica	453	304	49,0

Tabela 8. Pregled zaplijenjenih opojnih droga po PU u 2017/2016. godini

Vrsta droge	Mjerne jedinice	2017.	2016.
Heroin	g	2.013,5461	308,8458
Kokain	g	1.747,489	105,555
Marihuana	g	177.900,676	52.679,071
Hašiš	g	4,12	56,326
Amfetamin	g	1.940,405	258,0201
	kom	1	4
Kanabis - stabljike	kom	1.554	1.719
Kanabis	g	515,31	37,84
	kom	1.273	4.954
Ekstazi	kom	209	188,59
	g	247,3	-
Medicinske droge	g	0,30	-
	kom	6.621,25	4.835
	ml	178,5	-
Nepoznata materija	g	74	220,7

Policijski službenici su na licu mjesta izvršenja krivičnog djela u vezi sa zloupotrebama opojnih droga zatekli i lišili slobode 62 izvršioca.

U 2017. godini najveće količine oduzetih opojnih droga odnose se na opojnu drogu marihuanu (177.900,676 g).

2018. godina

U toku 2018. godine otkriven je 991 slučaj (269 krivičnih djela i 722 prekršaja) zloupotreba opojnih droga, što je za 236 slučajeva ili 31,3% više u odnosu na 2017. godinu. Policijski službenici su na licu mjesta izvršenja krivičnog djela u vezi sa zloupotrebama opojnih droga zatekli i lišili slobode 41 izvršioca.

Tabela 9. Uporedni pregled zloupotreba opojnih droga u 2018/2017. godini

rb	Zloupotreba opojnih droga	2018.	2017.	+ - %
1.	Broj krivičnih djela	269	281	-4,3
1.1.	- neovlaštena proizvodnja i promet opojnih droga (čl. 207 KZ RS)	204	230	-11,3
1.2.	- omogućavanje uživanja opojnih droga (čl. 208 KZ RS)	62	49	26,5
1.3.	- neovlašten promet opojnim drogama (čl. 195 KZ BiH)	2	1	100
1.4.	- organizovani kriminal u vezi droga (čl. 250 KZ BiH)	1	1	-
2.	Broj izvještaja za KD	234	247	-5,3
3.	Broj prijavljenih lica za KD	297	350	-15,1
	- maloljetnici	12	8	50,0
	- povratnici	84	118	-28,8
4.	Prekršajne prijave	722	474	52,3
5.	Prijavljena lica za prekršaje	731	483	51,3
6.	Br. evidentiranih slučajeva zloupotreba droga (KD i prekršaji)	991	755	31,3
7.	Broj prijavljenih lica (KD i prekršaji)	1.028	833	23,4
8.	Lišeno slobode lica	378	453	-16,6

Najznačajnije operativne akcije u 2018. godini, koje su realizovane s ciljem sprečavanja zloupotreba opojnih droga su akcije "Expert", "Venera" i "Kanader".

Tabela 10. Uporedni pregled zaplijenjenih opojnih droga u 2018/2017. godini

Zaplijenjena droga	Mjerne jedinice	2018.	2017.
Heroin	G	498,01	2.013,5461
Kokain	G	3.174,244	1.747,489
Marihuana	G	155.475,955	177.900,676
Hašiš	G	68,5683	4,12
Amfetamin	G	1.782,61	1.940,405
	Kom	-	1
Kanabis - stabljike	Kom	1.898	1.554
Kanabis - sjemenke	G	5,82	515,31
	Kom	5.679	1.273
	Kom	475,8	209
Ekstazi	G	6,3	247,3
	ml	131,31	-
	G	-	0,30
Medicinske droge	Kom	67.214,5	6.621,25
	ml	102,37	178,5
Nepoznata materija	G	120.242,112	74

U 2018. godini najveće količine oduzetih opojnih droga odnose se na opojnu drogu marihuanu (155.475,955 g).

ZAKLJUČAK

Zloupotreba opojnih droga, odnosno niz nedozvoljenih aktivnosti pojedinaca, ali i veoma često određenih, posebno tzv. kriminalnih grupa u vezi i povodom opojnih droga, predviđeni su kao različiti oblici i vidovi krivičnih djela (u pojedinim zemljama i prekršaja) u savremenim krivičnim, odnosno prekršajnim zakonodavstvima. Analogno tome, problem narkomanije, odnosno problem zloupotrebe opojnih droga definisan kao problem savremenog društva nije zaobišao niti Republiku Srpsku. Naime, pravni sistem Republike Srpske sadrži niz odredbi kojima se propisuje odgovornost (krivična i prekršajna) i kažnjavanje za nedozvoljene radnje i djelatnosti pojedinaca i grupa u vezi i povodom opojnih droga i psihoaktivnih supstanci.

I pored niza međunarodnopravnih dokumenata donesenih u posljednjih nekoliko decenija u svijetu, treba svakako istaći da je težište borbe protiv zloupotrebe opojnih droga na konkretnim državama i njihovim nacionalnim krivičnim, odnosno prekršajnim zakonodavstvima. Shodno tome, Republika Srpska u svom novom krivičnom zakonodavstvu od 2017. godine propisuje dva krivična djela iz ove oblasti, i to su: 1. Neovlaštena proizvodnja i promet opojnih droga (ovo krivično djelo je propisano i ostalim krivičnim zakonima u Bosni i Hercegovini) i 2. Omogućavanje uživanja opojnih droga (takođe krivično djelo propisano svim krivičnim zakonima u Bosni i Hercegovini), sa više oblika i vidova ispoljavanja za čije učinioce propisuje stroge krivične sankcije (kazne zatvora i mjere bezbjednosti).

LITERATURA:

1. Bisio, B. (1980) *Psiha i droga*. Beograd.
2. Đurđić, V., Jovašević, D. (2003) *Međunarodno krivično parvo*. Beograd: Nomos.
3. SSUP. (1981) *Borba protiv nosilaca ilegalne trgovine opojnim drogama na unutrašnjem i međunarodnom planu*. Beograd: SSUP.

4. Jovašević, D. (1985) *Narkomanija kao socijalno patološka pojava i njen kriminogeni značaj, (magistarski rad)*. Beograd: Pravni fakultet.
5. Jovašević, D., Mitrović, Lj., Ikanović, V. (2017) *Krivično pravo – posebni deo*. Banja Luka: Panevropski Univerzitet APEIRON.
6. Jovašević, D., Mitrović, Lj., Ikanović, V. (2018) *Komentar Krivičnog zakonika Republike Srpske*. Banja Luka: JU Službeni glasnik Republike Srpske.
7. Mitrović, Lj. (2008) Opojne droge u kaznenom zakonodavstvu Republike Srpske i Bosne i Hercegovine. *Defendologija*, 21-22, str. 43-53.
8. Mitrović, Lj., Jovašević, D. (2012) Zloupotreba opojnih droga u krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine. U: *Zbornik radova sa VI Naučnog skupa Društvena reakcija na savremene oblike ugrožavanja bezbjednosti, Dani bezbjednosti*, FBZ Banja Luka; 24-25. maj 2012. godine, str. 281-291.
9. Radulović, D. (1999) *Međunarodno krivično pravo*. Podgorica: Kulturno-prosvjetna zajednica.

Pravni propisi

10. Ustav Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 21/92 – prečišćeni tekst, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/2002, 26/2002, 30/2002, 31/2002, 69/2002, 31/2003, 98/2003, 115/2005, 117/2005 i 48/2011.
11. Krivični zakonik Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 64/2017 i 104/2018 – odluka Ustavnog suda Republike Srpske.
12. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br. 36/2003; 37/2003 – ispr.; 21/2004 – ispr.; 69/2004; 18/2005; 42/2010; 42/2011; 59/2014; 76/2014; 46/2016 i 75/2017.
13. Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, broj 33/2013 – prečišćeni tekst; 47/2014 – ispr.; 26/2016; 13/2017 i 50/2018.
14. Krivični zakon Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 3/2003; 32/2003 – ispr.; 37/2003; 54/2004; 61/2004; 30/2005; 53/2006; 55/2006; 32/2007; 8/2010; 47/2014; 22/2015; 40/2015 i 35/2018.
15. Zakon o prekršajima Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 63/2014, 36/2015 – odluka Ustavnog suda Republike Srpske, 110/2016 i 100/2017.
16. Zakon o javnom redu i miru, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 11/2015 i 58/2019.
17. Zakon o proizvodnji i prometu opojnih droga, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 110/2003 i 29/2004.
18. Zakon o proizvodnji i prometu opojnih droga, Službeni list SFRJ, broj 13/91.

Informacije

19. Informacije Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske o stanju bezbjednosti u Republici Srpskoj za 2015, 2016, 2017 i 2018. godinu.

Ljubinko Mitrović, PhD
Full Professor, Law Colledge, APEIRON University in Banja Luka and Human
Rights Ombudsman of Bosnia and Herzegovina

Veljko Ikanović, PhD
Judge of the Supreme Court of Republika Srpska, Associate Professor, Law Colledge,
APEIRON University in Banja Luka

DRUGS IN THE MOST RECENT CRIMINAL LEGISLATION OF REPUBLIKA SRPSKA

Various forms of abuse of intoxicating drugs (relating primarily to its unauthorized production and putting into circulation) and other psycho-active substances of natural or synthetic origin have been for many years an extremely negative, that is, socio-pathological phenomenon, which not only endangers the health and life of people, but also the family, the narrower and wider community, and undoubtedly the security of the whole nation. Additionally, drug abuse is often linked to other criminal offenses, that is, to the commitment of other crimes within a state (organized crime, money laundering, trafficking in human beings, prostitution), and nowadays increasingly to so-called cross-border crime, which, over time acquires characteristics of organized and transnational crime.

Contemporary criminal legislations of all countries of the world, especially taking into account the instruments of international law of universal and regional character and the obligations prescribed therein, provide for one or more offenses in the field of intoxicating drug abuse, as well as a system of criminal sanctions for the perpetrators of these offences.

In this paper the authors have analyzed the solutions envisaged in the most recent criminal legislation of Republika Srpska. Namely, the adoption of the Criminal Code of Republika Srpska in 2017 the system of criminal offences related to the abuse of intoxicating drugs has not changed in its contents (compared to the situation set out in 2003 Criminal Code of Republika Srpska), and it consists of two criminal offences: 1) Unauthorized Production and Sale of Intoxicating Drugs foreseen in Article 207 of the Code and 2) Enabling Another to Enjoy Narcotics covered by Article 208 of the Code.

KEY WORDS: *criminal law / abuse of intoxicating drugs / Republika Srpska*

NEOVLAŠĆENA PROIZVODNJA I PROMET OPOJNIH DROGA U SAVREMENOM KRIVIČNOM PRAVU (Nemačka, Švajcarska, Francuska, Rusija)

Prof. dr Dragan JOVAŠEVIĆ*

Na bazi međunarodnih standarda koji su usvojeni u okviru i pod okriljem Organizacije Ujedinjenih nacija sva nacionalna zakonodavstva poznaju više različitih oblika i vidova ispoljavanja krivičnih dela zloupotrebe opojnih droga. Radi se o različitim delatnostima neovlašćene proizvodnje, prometa i na drugi način podstrekavanja ili omogućavanja drugim licima da dođu u posed opojnih droga radi neposrednog unošenja u organizam čime se ozbiljno ugrožava njihovo zdravlje, pa i život. Zavisno od potreba svake pojedine države, razlikuju se i krivična dela za čije učinioce su propisane različite vrste i mere kazni i drugih krivičnih sankcija. Slična je situacija i sa savremenim krivičnom zakonodavstvom u Evropi. U radu ćemo analizirati sistem krivičnih dela neovlašćene proizvodnje i prometa opojnih droga u različitim oblicima i vidovima ispoljavanja u pravu Nemačke, Švajcarske, Francuske i Rusije za čije učinioce su propisane teške krivične sankcije.

KLJUČNE REČI: opojne droge / proizvodnja / promet / protivzakonitost / zakon / krivično delo

UVOD

Zloupotreba opojnih droga, a posebno njihova neovlašćena (protivpravna) proizvodnja, prerada i promet, predstavlja ozbiljan društveni, međunarodni i nacionalni pravni, kriminalistički i bezbednosni problem, ali i tešku socijalno patološku pojavu. S obzirom da se radi o pojavi koja ne poznaje granice između pojedinih država, pa ni između kontinenata, međunarodna zajednica je odavno uočila ovaj problem. Stoga je u okviru i pod okriljem Organizacije Ujedinjenih nacija doneto više međunarodnih dokumenata koji predstavljaju sistem međunarodnih standarda za efikasnu i kvalitetnu borbu sa ovim teškim društvenim zlom. To su: a) Jedinstvena konvencija o opojnim drogama iz 1961. godine, b) Konvencija o psihotropnim supstancama iz 1971. godine i c) Konvencija o suzbijanju nezakonitog prometa opojnim drogama iz 1988. godine.

Na bazi ovih međunarodnih univerzalnih dokumenata brojne države su u svom nacionalnom zakonodavstvu utvrdile sistem krivične odgovornosti i kažnjivosti za

* Redovni profesor, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu. E-mail: jovas@prafak.ni.ac.rs

različite oblike i vidove krivičnih dela neovlašćene proizvodnje, prerade i stavljanja u promet opojnih droga. Takva je situacija i u posmatranom zakonodavstvu SR Nemačke, Švajcarske, Francuske u Ruske federacije. Tako u Nemačkoj i Švajcarskoj ovu oblast ne uređuju krivični zakonic, već sporedno, dopunsko krivično zakonodavstvo.

1. NEMAČKA

Tako u Saveznoj Republici Nemačkoj Zakon o prometu opojnih droga (1994. godine) u šestom poglavlju pod nazivom: " Krivična dela i prekršaji" u čl. 29, 29-a, 30, 30-a, 30-b, 31. i 31-a. propisuje više krivičnih dela koja se sastoje u protivzakonitom postupanju sa opojnim drogama, kao i sistem krivičnih sankcija za njihove učinioce. Tako su ovde u sporednom (pomoćnom, dopunskom) krivičnom zakonodavstvu propisana "neimenovana" krivična dela koja imaju dvojaki objekt i to: a) objekt zaštite u vidu opšteg zdravlja ljudi i b) opojne droge, diamorfin i slični preparati kao objekt napada (Curtius, Keysers, 1955: 619-622).

Prvo krivično delo neovlašćenog posedovanja, proizvodnje, prerade i prometa je propisano članom 29. stav 1. Zakona o prometu opojnih droga. Bitno je za postojanje ovog dela da se radnja izvršenja preduzima: a) u odnosu na opojne droge i slične preparate i b) protivpravno, dakle, bez dozvole Saveznog zavoda za lekove i medicinska sredstva. Za ovo delo je predviđena alternativna kazna zatvora u trajanju do šest godina ili novčana kazna. Ovo delo čini lice koje: 1) proizvodi, prerađuje, nudi na prodaju, trguje, izvozi, uvozi, daje drugom, neovlašćeno stavlja u promet, stiće ili nabavlja opojne droge na bilo koji način, 2) poseduje opojne droge bez pismene dozvole nadležnog organa, 3) uvozi, izvozi ili prenosi opojne droge bez posedovanja dozvole za trgovinu opojnim drogama i odobrenja Saveznog zavoda za lekove i medicinska sredstva. Zakonom je izričito predviđeno da se transport i rukovanje opojnim drogama može vršiti samo pod kontrolom i nadzorom nadležnog organa uprave carina i uz njegovu pismenu saglasnost, 4) propisuje, izdaje na recept, upravlja ili ostavlja za neposrednu upotrebu opojne droge. Naime, Zakonom je izričito određeno da opojne droge mogu biti propisane samo od lekara, stomatologa ili veterinaru kao deo medicinskog, stomatološkog ili veterinarskog tretmana, uključujući odobreno medicinsko lečenje bolesti zavisnosti od opojnih droga ili neku drugu vrstu upotrebe na ljudskom ili životinjskom telu. Njihova primena ipak nije opravdana, ako se očekivani ishod može postići drugim metodama, 5) izdaje farmaceutske preparate u svojstvu lekara bez izdavanja recepta sa neopravdanim izgovorom da postoji neodložna potreba za korišćenjem opojnih droga u medicinske svrhe i 6) izdaje opojne droge apotekama ili veterinarskim apotekama ili daje diamorfin kao farmaceutski posrednik. Opojne droge se mogu izdati samo u skladu sa propisima rada apoteke i na osnovu priloženog recepta koji je izdat od lekara, veterinaru ili stomatologa. Diamorfin mogu izdati samo farmaceutske kompanije ili priznate ustanove na osnovu priloženog recepta.

Pored napred zakonom alternativno navedenih radnji izvršenja ovo krivično delo se može izvršiti i sa dve saučesničke delatnosti koje su u ovom slučaju dobile karakter samostalne radnje izvršenja.

Tako se kao samostalne radnje izvršenja navode sledeće radnje pomaganja: 1) davanje netačnih ili nepotpunih podataka sa ciljem pribavljanja prepisanog recepta za opojne droge za sebe, drugo lice ili životinju, 2) odobravanje drugom licu neovlašćene kupovine ili isporuke opojnih droga, 3) dopuštanje drugome da upotrebi opojne droge bez propisane dozvole za vođenje centara u kojima se koriste opojne droge, 4) nuđenje

drugome upotrebe opojne droge van centra (objekta) i 5) obezbeđenje materijalnih (finansijskih) sredstava drugom licu radi preduzimanja radnje izvršenja bilo kog oblika ovog krivičnog dela.

No, kažnjive su i radnje podstrekavanja u smislu radnje izvršenja i to: 1) navođenje drugog lica na korišćenje opojnih droga i 2) javno navođenje na skupu ili u pismenoj formi drugog lica na korišćenje opojnih droga koje nisu zakonom propisane.

No, ovo krivično delo čini i lice koje: 1) krši propise ili uredbu Savezne vlade kojima je zabranjen uvoz, izvoz ili tranzit određenih opojnih droga i ograničenih količina u ili kroz pojedine zemlje ili iz pojedinih zemalja i 2) krši vladine uredbe nepropisnim izdavanjem recepata, neevidentiranjem prometa opojnih droga i zaliha od strane lekara, stomatologa, veterinara, apoteka, veterinarskih ili apotekarskih stanica, bolnica, klinika, penzionerskih i staračkih domova, objekata specijalizovanog ambulantnog palijativnog zbrinjavanja, ustanova hitne službe i drugih ustanova u skladu sa ovim zakonom, što ukazuje da krivično delo u ovom obliku može da učini samo određeno lice – *delicta propria*.

Prema izričitoj zakonskoj odredbi i pokušaj ovog krivičnog dela je kažnjiv u granicama propisane kazne, s tim što se učinilac pokušanog dela može blaže kazniti.

Teži oblik ovog krivičnog dela (stav 3.) postoji ukoliko učinilac osnovnog oblika dela: 1) javno preduzima radnju izvršenja prema individualno neodređenom broju lica i 2) preduzimanjem radnje izvršenja narušava zdravstveno stanje više ljudi. Za teži oblik ovog dela propisana je kazna zatvora od najmanje jedne godine.

Lakši (privilegovani) oblik dela (stav 4.) postoji ukoliko je učinilac iz nepažnje (nehatno) preduzeo radnju izvršenja osnovnog oblika dela, u kom slučaju je propisana kazna zatvora do jedne godine ili novčana kazna. Iz kriminalno-političkih razloga Zakonom je propisana mogućnost oslobođenja od kazne učinioca ovog krivičnog dela: a) ako se radi o manjoj količini opojne droge. Kada postoji "manja" količina, faktičko je pitanje koje sudsko veće rešava u svakom konkretnom slučaju i b) ako je radnja preduzeta radi sopstvene upotrebe opojne droge.

Za drugo krivično delo iz člana 29–a. Zakona o prometu opojnih droga propisana je kazna zatvora najmanje godinu dana. Ovo delo čini lice: 1) koje je starije od dvadeset jedne godine, a protivzakonito daje (nudi) opojne droge maloletnim licima, odnosno licima mlađim od osamnaest godina i 2) koje bez zakonom propisane dozvole nedozvoljeno trguje, nudi ili poseduje opojne droge u većoj količini.

Blaže kažnjavanje je predviđeno za delo iz stava 2. Ono postoji ako je radnja izvršenja preduzeta u lakšim slučajevima. Kada postoje "lakši" slučajevi predstavlja faktičko pitanje koje sudsko veće rešava u svakom konkretnom slučaju na bazi objektivnih i subjektivnih okolnosti samog dela i ličnosti učinioca. Za ovo je delo propisana kazna zatvora od tri meseca do pet godina (Arzt, Weber, 2000: 449-451).

U članu 30. Zakona o prometu opojnih droga predviđeno je krivično delo za koje je zaprećena kazna zatvora od najmanje dve godine. Ovo delo čini lice koje: 1) neovlašćeno proizvodi, prerađuje, nudi na prodaju, trguje, izvozi, uvozi, daje, neovlašćeno stavlja u promet, stiće ili nabavlja opojnu drogu na bilo koji način ili kao pripadnik kriminalne grupe, 2) ima navršених dvadeset jednu godinu, a protivzakonito javno trguje ili daje (nudi) opojne droge maloletnim licima, odnosno licima mlađim od osamnaest godina, 3) nudi ili daje opojne droge drugim licima usled čega se nesmotreno (iz nehata) izazove smrt drugog lica i 4) nezakonito poseduje opojne droge u većim količinama.

Lakši oblik ovog krivičnog dela (stav 2.) za koji je zaprećena kazna zatvora u trajanju od tri meseca do pet godina postoji ako se radnja izvršenja osnovnog dela preduzme u "lakšim" slučajevima, pri čemu sam Zakon ne definiše taj pojam, već to prepušta sudskoj praksi (Ebert, 1993: 544-547).

Sledeće krivično delo iz člana 30–a. Zakona o prometu opojnih droga se sastoji u neovlašćenju proizvodi, preradi, nuđenju na prodaju, trgovini, izvozu, uvozu, davanju, stavljanju u promet, sticanju ili nabavljanju opojne droge u velikim količinama na bilo koji način ili u svojstvu pripadnika kriminalne grupe. Za ovo je delo propisana kazna zatvora najmanje pet godina. Drugi osnovni oblik ovog krivičnog dela za koji je propisana ista vrsta i mera kazne čini lice koje: 1) ima navršenih dvadeset jednu godinu, a protivzakonito navodi (podstrekava) maloletna lica, odnosno lica mlađa od osamnaest godina da nezakonito trguju opojnim drogama, daje im opojne droge radi prodaju ili im na drugi način pomaže u puštanju u promet ili unapređuje trgovinu opojnih droga i 2) nezakonito trguje, nabavlja ili na drugi način dobija opojne droge u većim količinama, a uz to nosi sa sobom vatreno oružje ili drugo sredstvo koje je po svojoj prirodi i svojstvima takvo da može da prouzrokuje ozbiljne povrede telesnog integriteta ili zdravlja drugog lica.

Lakši oblik ovog krivičnog dela (stav 3.) čini lice koje preduzme radnju izvršenja u "lakšim slučajevima" za šta je propisana kazna zatvora od šest meseci do deset godina.

Poslednje krivično delo iz člana 30–b. Zakona o prometu opojnih droga propisuje, zapravo, kažnjivost za saučesništvo u obliku zločinačnog (kriminalnog) udruženja. Prema ovoj zakonskoj odredbi primenjuje se opšti propis – član 129. Krivičnog zakonika. Delo se sastoji u stvaranju (organizovanju, formiranju) kriminalne organizacije čija je svrha ili osnovna delatnost usmerena na neovlašćeno distribuiranje (stavljanje u promet) opojnih droga, bez obzira na mesto izvršenja, čak i kada je neovlašćeno distribuiranje opojnih droga učinjeno u inostranstvu. Za ovo krivično delo je propisana alternativno kazna zatvora do pet godina ili novčana kazna.

Zakonodavac je u odredbi člana 31. Zakona o prometu opojnih droga propisao mogućnost ublažavanja kazne ako su ispunjena dva kumulativna uslova: a) kada postoje posebne olakšavajuće okolnosti predviđene u članu 49. stav 1. Krivičnog zakonika i b) kada se radi o krivičnom delu za koje je propisana kazna zatvora u dužem trajanju od tri godine. Takođe, sud može osloboditi od kazne učinioce nekog od navedenih krivičnih dela: a) koji dovoljno doprinese pravdi davanjem informacija o činjenicama koje se odnose na njegovo ili tuđa krivična dela i njihove učinioce i b) koji dobrovoljno i blagovremeno nadležnom državnom organu prijavi svoja saznanja o planiranom krivičnom delu.

2. ŠVAJCARSKA KONFEDERACIJA

Švajcarska konfederacija takođe krivična dela neovlašćene proizvodnje, prerade i prometa opojnih droga ne propisuje u Krivičnom zakoniku¹, već u Saveznom zakonu o opojnim drogama i psihotropnim supstancama (1951. godine). U četvrtoj glavi Zakona pod nazivom: „Kaznene odredbe“ predviđeno je više "neimenovanih" krivičnih dela i to u čl. 19-24. i članu 26².

¹ 2013 / Schweizerisches Strafgesetzbuch. StGB. 7.Auflage. Zurich: Libertis.

² 1951 / Bundesgesetz über die Beraubungsmittel und die psychotropen Stoffe (Beraubungsmittelgesetz BetmG) vom 1. October 1951.Bern.

Prvo krivično delo "zloupotrebe opojnih droga" je predviđeno u članu 19. Osnovni oblik dela postoji ako učinilac: 1) protivno odredbama Zakona proizvodi ili uzgaja opojna sredstva, 2) nedozvoljeno čuva, distribuira, uvozi ili izvozi opojna sredstva, 3) nedozvoljeno prepisuje ili daje drugom licu opojna sredstva ili ih stavlja u promet na drugi način i 4) nedozvoljeno poseduje, čuva ili na drugi način nabavlja opojna sredstva.

No, ovo krivično delo čini i lice koje finansira ili posreduje u finansiranju nedozvoljene prodaje opojnih sredstava (pomaganje), odnosno lice koje javno promovise uživanje opojnih sredstava i mogućnost njihove nabavke i uživanja (podstrekavanje). I konačno, ponovno izvršenje ovog istovrsnog krivičnog dela (u povratu) takođe predstavlja ovo krivično delo.

Za ovo delo je propisana alternativno kazna zatvora do tri godine ili novčana kazna.

Teži oblik ovog dela, za koji je kumulativno propisana kazna zatvora najmanje jednu godinu i novčana kazna, preduzima lice koje: 1) zna ili pretpostavlja da zloupotreba opojnih sredstava posredno ili neposredno može biti opasna za zdravlje većeg broja ljudi, 2) je u vezi sa grupom lica koja se bavi nedozvoljenom trgovinom opojnih sredstava, 3) smišljenom trgovinom pribavi velike zalihe opojnih sredstava ili znatnu materijalnu korist i 4) se bavi preprodajom opojnih sredstava u obrazovnim institucijama koje pohađaju mladi ili u njihovoj blizini.

Iz kriminalno-političkih razloga zakonodavac je predvideo mogućnost blažeg kažnjavanja učinioaca ovog dela ako su ispunjeni kumulativno određeni uslovi: a) ako je učinilac istovremeno i zavisnik od upotrebe opojnih sredstava i b) ako je radnja nedozvoljenog prometa opojnim sredstvima bila namenjena za ličnu upotrebu.

Ovo krivično delo u osnovnom ili kvalifikovanom obliku postoji i ako je radnja izvršenja preduzeta u inostranstvu ako se učinilac nalazi u Švajcarskoj, a nije izručen drugoj državi, pod uslovom da postoji identitet dvostruke kažnjivosti.

U situaciji kada je učinilac već prethodno osuđen za krivično delo ove vrste u inostranstvu (specijalni povratnik) gde je izrečena kazna samo delimično izvršena, sud u Švajcarskoj izdaje nalog da se preostali deo izrečene kazne izvrši u Švajcarskoj. Sud je ovlašćen da odluči da li će se učinilac krivičnog dela izručiti državi gde mu je već pravnosnažno presuđeno radi nastavka sa izvršenjem izrečene kazne ili će se takvom licu delimično izvršena kazna uračunati u kaznu koju treba da izdrži u Švajcarskoj (Серебrenикова, Кузнецова, 2000: 4).

Drugo krivično delo ove vrste je propisano u odredbi člana 19-bis. Saveznog zakona o opojnim drogama i psihotropnim supstancama. Ovo delo se sastoji u nuđenju, davanju ili na drugi način činjenju dostupnim opojnih sredstava licu koje je mlađe od osamnaest godina bez medicinskih indikacija. Ovde je radnja pomaganja predviđena kao samostalna radnja izvršenja, a ne kao oblik saučesništva. Za postojanje dela je bitno ispunjenje dva uslova: a) da se radnja izvršenja preduzima prema posebnoj vrsti pasivnog subjekta – maloletnom licu i b) da se radnja izvršenja preduzima protivno medicinskim propisima – bez medicinskih indikacija. I za ovo delo je propisana kazna zatvora do tri godine ili novčana kazna.

Članom 19-a. Saveznog zakona o opojnim drogama i psihotropnim supstancama propisana je novčana kazna za lice koje protivno postojećim propisima (dakle, bez medicinskih indikacija) svesno uživa opojna sredstva. Ovo je izuzetno zakonsko rešenje u uporednom krivičnom zakonodavstvu da je sama upotreba, uživanje opojnih sredstava

predviđeno kao krivično delo. Obično je krivična odgovornost predviđena za radnje kojima se drugom licu omogućava ili olakšava uživanje opojnih sredstava.

U lakim slučajevima (pri čemu sam Zakon ne govori kada postoje "laki" slučajevi, već to predstavlja faktičko pitanje koje sud rešava u svakom konkretnom slučaju) tužilac je ovlašćen da shodno načelu oportuniteta odustane od krivičnog gonjenja učinioca ovog dela ili se učiocu dela umesto propisane novčane kazne može izreći samo mera upozorenja. Na isti način tužilac, odnosno sud mogu da postupe i kada se učinilac dela – dakle uživatelj opojnih sredstava dobrovoljno podvrgne lekarskom nadzoru ili pomoći. Na isti način učinioca ovog dela koji je zavisnik od opojnih sredstava sud može uputiti na lečenje u instituciju za bolesti zavisnosti.

U članu 19–b. Zakona predviđena je mogućnost nekažnjavanja lica koje poseduje ili priprema manju količinu opojnih sredstava za sopstvene potrebe ili koje takva sredstva bez materijalne nadoknade daje licu starijem od osamnaest godina. U ovoj zakonskoj odredbi je, zapravo, predviđen poseban osnov isključenja kažnjivosti učinioca krivičnog dela zloupotrebe opojnih sredstava ako su ispunjeni sledeći uslovi: a) ako se radi o manjoj količini opojnih sredstava. Kada postoji "manja" količina ovih sredstava je faktičko pitanje koje se rešava u svakom konkretnom slučaju, b) ako se radi o sopstvenoj upotrebi opojnih sredstava i c) da se radi o nelukrativnoj pobudi učinioca, odnosno da se radnja izvršenja preduzima bez materijalne nadoknade.

U članu 19–c. Zakon propisuje novčanu kaznu za lice koje umišljajno navodi ili pokušava da navede drugoga na protivpravno uživanje opojnih sredstava. Ovde je, dakle, radnja podstrekavanja predviđena kao samostalno krivično delo, a ne kao oblik saučesništva.

Sledeće krivično delo predviđeno je u članu 20. Saveznog zakona o opojnim drogama i psihotropnim supstancama. Za ovo delo je propisana kazna zatvora do tri godine. Delo čini lice koje³: a) podnosi zahtev sa neistinitim podacima kako bi sebi ili drugome pribavio dozvolu za uvoz, izvoz ili tranzit opojnih droga i psihotropnih supstanci, b) ima švajcarsku dozvolu za izvoz opojnih droga i psihotropnih supstanci, a bez posedovanja druge dozvole preusmeri ova sredstva na drugo odredište u zemlji ili van nje, c) bez dozvole gaji, proizvodi, čuva ili upotrebljava opojna sredstva ili ih stavlja u promet, d) kao medicinski radnik upotrebljava ili daje opojna sredstva u suprotnosti sa Zakonom i e) kao lekar ili veterinar propisuje opojna sredstva u suprotnosti sa Zakonom.

Učiocu ovog krivičnog dela se može izreći i kazna zatvora najmanje jednu godinu i novčana kazna ako su ispunjeni sledeći uslovi: a) ako se učinilac organizovano bavi trgovinom opojnim drogama ili psihotropnim supstancama – kao oblik kolektivnog krivičnog dela, b) ako preduzetom radnjom izvršenja dođe u posed veće količine opojnih droga ili psihotropnih supstanci i c) ako preduzimanjem radnje izvršenja pribavi znatnu materijalnu dobit bez određivanja kada je ta korist u "znatnoj meri" što predstavlja faktičko pitanje koje sud rešava u svakom konkretnom slučaju.

Kazna zatvora do tri godine ili novčana kazna propisana je članom 21. Saveznog zakona o opojnim drogama i psihotropnim supstancama. Ovo delo čini lice koje svesno: a) ne podnese prijave shodno Zakonu i ne obezbedi propisanu dokumentaciju i formulare za kontrolu opojnih sredstava ili ko u njih unese netačne podatke ili ne unese potrebne podatke i b) zloupotrebljava propisanu dokumentaciju ili formulare za kontrolu opojnih sredstava koje sadrže netačne ili nepotpune podatke. Ako je radnja

³ 1951 / Bundesgesetz über die Betäubungsmittel und die psychotropen Stoffe (Betäubungsmittelgesetz BetmG) vom 1. October 1951.

izvršenja navedenog dela preduzeta nemarno i nesavesno (dakle, sa nehatom), tada se učinilac može kazniti samo novčanom kaznom. Radi se u tom slučaju o lakšem obliku krivičnog dela s obzirom na krivicu učinioca.

Novčana kazna je, u smislu člana 22. Saveznog zakona o opojnim drogama i psihotropnim supstancama, propisana za lice koje svesno ili iz nemara: a) kao odgovorno lice ne ispunjava predviđene obaveze u vezi sa prometom opojnih sredstava, b) prekrši odredbe u vezi sa reklamiranjem opojnih sredstava ili pruža nedozvoljene informacije u vezi sa njima, c) povredi pravila skladištenja i čuvanja opojnih sredstava i d) prekrši propise Saveznog saveta ili nadležne službe koi se odnose na postupanje sa opojnim drogama i psihotropnim supstancama.

Kvalifikatorna okolnost kod krivičnih dela iz čl. 19-22. Saveznog zakona o opojnim drogama i psihotropnim supstancama predviđena je članom 23, u kom slučaju je propisano pooštreno kažnjavanje. Ovo teže delo postoji ukoliko je radnju izvršenja preduzelo lice sa određenim svojstvom – službeno lice koje je ovlašćeno za primenu ovog Zakona, tada se propisana kazna može povećati. No, Zakon je izričito predvideo da službeno lice koje je ovlašćeno za borbu protiv zloupotrebe opojnih sredstava koje pribavi opojne droge ili psihotropne supstance u cilju dobijanja relevantnih podataka radi otkrivanja i dokazivanja učinjenog krivičnog dela i (ili) njegovih učinilaca, se ne kažnjava za ovo delo (prikriiveni istražitelj), čak i ako ne otkrije svoj identitet i funkciju koju obavlja.

Saglasno članu 24. Saveznog zakona o opojnim drogama i psihotropnim supstancama sva pribavljena materijalna korist koja je stečena na protivzakonit se obavezno oduzima (konfiskuje) u korist države, pod uslovom da se nalazi na teritoriji Švajcarske, čak i u slučaju kada su ova krivična dela učinjena u inostranstvu. Ukoliko ne postoji nadležna sudska instanca shodno članu 32. Zakonika o krivičnom postupku od 5. oktobra 2007. godine nadležnim organom će se smatrati kanton na čijoj teritoriji se nalazi protivzakonito stečena imovina. Od učinioca krivičnog dela se primenom mere bezbednosti oduzimanja predmeta oduzimaju i opojne droge i psihotropne supstance (kao objekt radnje izvršenja) koje se potom uništavaju.

3. FRANCUSKA

Republika Francuska je u Krivičnom zakoniku (1992. godine) u poglavlju četvrtom pod nazivom: "Trgovina drogom" predvidela sistem odgovornosti i primene krivičnih sankcija za krivična dela u čl. 222-34-222-43-1.⁴ Objekt zaštite je i kod ovih dela zdravlje ljudi (individualno neodređenog broja lica) dok objekt napada predstavljaju prirodne ili sintetičke supstance ili preparati koji su proglašeni za opojne droge (narkotična sredstva, psihotropne supstance ili njihovi prekursori). Postoji više vrsta opojnih droga koje nadležni organi svake države, pa tako i Republike Francuske (Ministarstvo zdravlja) proglašavaju u odgovarajućim pravnim aktima.

U članu 222-34, Krivični zakonik Francuske predviđa krivičnu odgovornost za planiranje ili organizovanje grupe koja ima za cilj proizvodnju, preradu, uvoz, izvoz, transport, posedovanje, nuđenje ili prodaju opojnih droga, ali i sticanje ili korišćenje profita od takvih delatnosti. Za ovo je delo kumulativno propisana kazna doživotnog zatvora i novčana kazna od 7.500.000 Eura (Bernardini, 2000:218-220).

⁴ 2013 / Code Penal France. Paris: Dalloz.

Drugo krivično delo ove vrste je predviđeno u odredbi člana 222-35. KZ. Ono se sastoji u proizvodnji ili preradi opojnih droga. Za ovo je delo propisana kazna zatvora od dvadeset godina i novčana kazna od 7.500.000 Eura. Pored osnovnog dela, Zakonik poznaje i kvalifikovano delo, za koje je propisana kazna zatvora od trideset godina i novčana kazna od 7.500.000 Eura, koje postoji ako je radnju izvršenja proizvodnje i prerade opojnih droga preduzela organizovana kriminalna grupa (banda) čije se karakteristike i oblici ispoljavanja definišu u skladu sa Konvencijom o organizovanom transnacionalnom kriminalu (tzv. Palermo konvencija iz 2000. godine).

U odredbi člana 222-36. KZ, inkriminisan je uvoz i izvoz opojnih droga, za šta je propisana kazna zatvora od deset godina i novčana kazna od 7.500.000 Eura. Teži oblik ovog dela postoji ako je radnja izvršenja osnovnog dela preduzeta od strane organizovane kriminalne grupe (bande). Za teži oblik dela je propisana kazna zatvora od trideset godina i novčana kazna od 7.500.000 Eura, pri čemu je izričito propisano kažnjavanje i za pokušaj osnovnog dela u smislu člana 222-40. KZ (Veron, 2002: 343).

Pored kumulativno propisanih kazni, fizičkom i pravnom licu kao učiniocu ovog dela u bilo kom obliku, sud može izreći i sporednu (dodatnu) kaznu - zabrana obavljanja poslova u sistemu obrazovanja u smislu člana 6313-1. Zakona o radu u periodu do pet godina.

U članu 222-37. KZ Francuske predviđeno je krivično delo koje čini: 1) transport, posedovanje, nudičenje, prodaja, kupovina ili korišćenje ilegalnih (zabranjenih) opojnih droga, 2) omogućavanje korišćenja drugom licu lekova i opojnih droga putem sačinjenih fiktivnih naloga i 3) nabavka opojne droge prezentacijom lažnih naloga (recepta). I pokušaj ovog dela je kažnjiv u smislu člana 222-40. KZ. Za ovo delo je propisana kazna zatvora preko deset godina i novčana kazna od 7.500.000 Eura.

U članu 222-39. KZ predviđeno je krivično delo čija se obeležja sastoje u prodaji ili predaji drugom licu opojne droge za ličnu upotrebu. Za ovo je delo propisana kazna zatvora od pet godina i novčana kazna od 75.000 Eura. Teži oblik ovog dela postoji ako je radnja izvršenja preduzeta: 1) prema određenom licu – maloletniku gde starost pasivnog subjekta predstavlja kvalifikatornu okolnost i 2) na određenom mestu – u obrazovno-vaspitnim ustanovama, ustanovama lokalne uprave, prilikom ulaska ili izlaska iz ovih ustanova i objekata ili na javnom mestu u blizini navedenih objekata. I pokušaj ovog dela je kažnjiv shodno odredbi člana 222-40. KZ.

Iz kriminalno-političkih razloga, Zakonik predviđa da se učiniocu (izvršiocu ili saučesniku) nekog od navedenih krivičnih dela može ublažiti propisana kazna zatvora za jednu polovinu ako je: a) obavestio sudske ili administrativne organe o izvršenom ili pokušanom krivičnom delu, b) pomogao u identifikaciji učinilaca krivičnih dela i c) prestao sa daljim vršenjem ovih krivičnih dela. Ako se pak radi o propisanoj kazni doživotnog zatvora, ona se može zameniti kaznom zatvora od dvadeset godina (Larguier, Larguier, 2002: 418-420).

Pored propisanih kazni, učiniocima krivičnih dela u vezi sa proizvodnjom i prometom opojnih droga se mogu izreći i dodatne (sporedne) kazne kao što su: a) zabrana obavljanja javne ili društvene funkcije ili obavljanje profesionalne delatnosti (član 131-27. KZ), b) zabrana obavljanja zanata ili profesije, direktnog ili indirektnog upravljanja ili kontrole u bilo kom svojstvu za svoj ili tuđi račun u poslovnim, industrijskim ili trgovinskim preduzećima (član 222-44-1. KZ), c) proterivanje stranca iz zemlje i d) zabrana ulaska i boravka u zemlji u periodu od pet ili više godina od dana napuštanja teritorije Republike Francuske.

Interesantno je rešenje francuskog zakonodavca po kome se, pored fizičkih lica, kao učinioci krivičnih dela u vezi sa proizvodnjom i prometom opojnih droga iz čl. 222-34. do 222-39. KZ, mogu javiti i sva pravna lica (osim države) shodno odredbi člana 121-2. KZ. Pravna lica su odgovorna ako je neko od navedenih krivičnih delo učinjeno od strane njihovih ovlašćenih lica (organa) ili predstavnika u njihovo ime. Od krivične odgovornosti su izuzeti organi lokalne vlasti i njihovi predstavnici za dela koja su učinjena u vršenju delatnosti javne službe (Rassat, 2001: 398-401).

Pravnom licu se može izreći (čl. 131-38. do 131-39.) novčana kazna u iznosu koji je propisan za fizičko lice do petostrukog iznosa zakonom propisane kazne, odnosno ako fizičkom licu nije propisana novčana kazna, tada se pravnom licu za učinjeno delo može izreći novčana kazna u iznosu do milion Eura (Conte, 2003: 287-289). Pored toga, pravnom licu se, u smislu člana 131-39. KZ, mogu izreći i sledeće krivične sankcije: a) prestanak rada pravnog lica (korporacije) koje se bavilo vrešnjem krivičnih dela za koje je fizičkom licu propisana kazna zatvora od tri ili više godina, b) trajna ili privremena zabrana obavljanja direktnih ili indirektnih profesionalnih ili društvenih delatnosti u trajanju do pet godina, c) pravni nadzor nad pravnim licem u periodu od najmanje pet godina, d) trajno ili privremeno zatvaranje ustanova ili objekata pravnog lica koji su upotrebljeni za vršenje krivičnih dela u periodu od pet ili više godina, e) trajno ili privremeno isključenje pravnog lica iz postupka javne nabavke u periodu od pet ili više godina, f) trajna ili privremena zabrana pravnom licu izdavanja javne ponude hartija od vrednosti ili trgovine hartijama od vrednosti na organizovanom tržištu u periodu od pet ili više godina, g) zabrana izdavanja čekova pravnog lica u periodu od pet ili više godina osim onih koji omogućavaju isplatu sredstava, izdavanje sertifikata ili korišćenje platnih kartica u cilju isplate potraživanja, h) konfiskacija (oduzimanje) imovine, i) javno objavljivanje sudske odluke u štampanim i elektronskim medijima, j) oduzimanje životinja koje su korišćene kao sredstvo za izvršenje krivičnih dela ili koje su bile žrtve krivičnih dela i k) trajna ili privremena zabrana za vreme od pet ili više godina držanja životinja.

4. RUSIJA

I konačno, Krivični zakonik Ruske federacije, za razliku od svih napred navedenih zakona, poznaje "imenovana" krivična dela vezana za proizvodnju, posedovanje, promet, prodaju ili krijumčarenje opojnih droga (Papor, 2008: 314-315). Tako ovaj Zakonik⁵ u glavi dvadeset petoj pod nazivom: "Krivična dela protiv zdravlja stanovništva i društvenog morala" predviđa više krivičnih dela ove vrste (Федосова, Скуратова, 2005: 168-169).

Prvo krivično delo je propisano u članu 228. To je: "Nezakonita izrada, nabavka, čuvanje, prevoz, slanje ili stavljanje u promet narkotičnih sredstava ili psihotropnih supstanci". Osnovni oblik delo čini lice koje protivzakonito nabavi, skladišti, transportuje, proizvodi i prerađuje narkotična sredstva, psihotropne supstance ili njihove zamene u značajnim količinama ili protivzakonito nabavi, skladišti ili transportuje biljke koje sadrže narkotična sredstva ili psihotropne supstance ili delove tih biljaka u značajnim količinama bez namere prodaje. Ovo delo ima dva vida ispoljavanja zavisno od objekta napada. To su: a) prvi vid – gde se radnja izvršenja preduzima u odnosu na narkotična sredstva, psihotropne supstance ili njihove zamene i b) drugi vid – gde se radnja izvršenja preduzima u odnosu na biljke koje sadrže

⁵ 2005 / Уголовний кодекс Российской Федерации. Москва: Норма.

narkotična sredstva ili psihotropne supstance ili delove tih biljaka (Papor, 2008:168-171).

Prvi vid ispoljavanja se može preduzeti sledećim radnjama izvršenja kao što su: a) nabavljanje – dolaženje u posed na bilo koji način, b) skladištenje – čuvanje, državinska, faktička vlast, neposredna ili posredna, v) transport – prenos ili prevoz bilo kojim sredstvima i na bilo koji način, g) proizvodnja – stvaranje nove do tada nepostojeće supstance ili preparata fizičkim ili hemijskim putem i d) prerada – stvaranje nove ili poboljšanje svojstava supstance ili preparata iz postojećeg narkotičnog sredstva ili psihotropne supstance. Za postojanje dela je potrebno da se radnja izvršenja preduzima: 1) na određeni način – protivzakonito, protivno postojećim medicinskim i farmakološkim propisima koji uređuju oblast proizvodnje, prerade i prometa narkotičnih sredstava i psihotropnih supstanci, odnosno njihovih zamena, što ukazuje na blanketni karakter dela, 2) u odnosu na određene predmete: narkotična sredstva, psihotropne supstance ili njihove zamene i 3) u odnosu na određeni obim i intenzitet predmeta radnje izvršenja koji se javlja u značajnim količinama. Kada postoji "značajna količina" ili "veliki obim" ovih supstanci i preparata predstavlja faktičko pitanje koje sudsko veće rešava u svakom konkretnom slučaju (Papor *et al.*, 2007: 370-374).

Drugi vid ispoljavanja ovog dela se može preduzeti sledećim radnjama izvršenja: a) nabavljanje, b) skladištenje i c) transport. Za postojanje ovog dela je bitno da se radnja izvršenja preduzima: 1) na određeni način – protivzakonito, 2) u odnosu na određeni predmet - biljke koje sadrže narkotična svojstva ili psihotropne supstance ili delove tih biljaka, 3) predmet radnje izvršenja se javlja u značajnim količinama i 4) na strani učinioa nema namere prodaje ovih biljaka ili njihovih delova u vreme preduzimanja radnje izvršenja.

Za učinioa osnovnog dela je alternativno propisana novčana kazna do 40.000 rubalja ili novčana kazna u iznosu plate ili drugog dohotka osuđenog lica za vreme do tri meseca ili kazna obaveznog rada u trajanju do 480 časova ili korektivni (popravni) rad u trajanju do dve godine ili ograničenje slobode do tri godine ili kazna zatvora do tri godine. U slučaju da učinilac dela: 1) dobrovoljno preda narkotična sredstva, psihotropne supstance ili njihove zamene, biljke koje sadrže narkotična sredstva ili psihotropne supstance ili njihove delove, 2) aktivno doprinese otkrivanju i suzbijanju krivičnih dela povezanih sa protivzakonitim radnjama u vezi ovih supstanci ili biljaka, te identifikovanju lica koja su ih učinila i 3) doprinese otkrivanju pokretne ili nepokretne imovine koja je pribavljena ovim krivičnim delom, prema izričitom slovu Zakonika, može se osloboditi od krivične odgovornosti (pa, dakle i kazne). Dakle, ovo je fakultativni osnov za oslobodjenje od odgovornosti za učinjeno delo (ali ovde nema dobrovoljnog odustanka).

Prvi teži oblik ovog krivičnog dela postoji kada je radnja izvršenja osnovnog dela u bilo kom vidu ispoljavanja preduzeta u odnosu na narkotična sredstva, psihotropne supstance ili njihove zamene, odnosno biljke sa narkotičnim sredstvima ili njihove delove "u velikim količinama". Odlukom Vlade Ruske federacije određuje se pojam "velika količina" i "naročito velika količina" ovih supstanci i preparata. Za učinioa ovog dela je alternativno propisana kazna zatvora od tri do deset godina ili novčana kazna do 500.000 rubalja ili novčana kazna u iznosu plate ili drugog dohotka osuđenog lica u periodu do tri godine ili ograničenje slobode u trajanju do jedne godine.

Najteži oblik krivičnog dela iz člana 228. stav 3. KZ postoji ako je radnja izvršenja preduzeta u odnosu na narkotična sredstva, psihotropne supstance ili njihove zamene, odnosno biljke sa narkotičnim sredstvima ili njihove delove u "naročito velikim

količinama". Učiniocu ovog dela se može izreći alternativno propisana kazna zatvora od deset do dvadeset godina ili novčana kazna do 500.000 rubalja ili novčana kazna u iznosu plate ili drugog dohotka osuđenog lica u periodu do tri godine ili ograničenje slobode u trajanju do jedne godine i šest meseci.

Drugo krivično delo je propisano u odredbi člana 228.1. pod nazivom: "Nezakonita proizvodnja, promet ili transport narkotičnih sredstava ili psihotropnih supstanci". Ovo delo se sastoji u nezakonitoj proizvodnji, prometu ili transportu narkotičnih sredstava, psihotropnih supstanci ili njihovih zamena, kao i u nezakonitom prometu ili transportu biljaka koje sadrže narkotična sredstva ili psihotropne supstance ili njihove delove. Zavisno od objekta radnje izvršenja, i ovde se razlikuju dva vida ispoljavanja ovog dela. To su: a) prvi vid - u odnosu na narkotična sredstva, psihotropne supstance ili njihove zamene i b) drugi vid - u odnosu na biljke koje sadrže narkotična sredstva ili psihotropne supstance ili delove tih biljaka. Radnja izvršenja je alternativno određena kao: a) proizvodnja – sađenje, gajenje ili ukrštanje prirodne ili fizičko-hemijskim procesima stvaranje sintetičke supstance, b) promet – teretno ili bezteretno raspolaganje i c) transport – prevoz ili prenos bilo kojim prevoznim sredstvom, neposredno ili posredno, pri čemu je potrebno da se one preduzimaju protivzakonito. Za učinioca ovog dela jer alternativno propisana kazna zatvora od dve do četiri godine ili ograničenje slobode u trajanju do jedne godine.

Zakonik Ruske federacije predviđa četiri teža, kvalifikovana oblika ovog dela.

Prvi teži oblik dela za koji je alternativno propisana kazna zatvora od pet do dvadeset godina ili novčana kazna u iznosu do 500.000 rubalja ili novčana kazna u iznosu plate ili drugog dohotka osuđenog lica za vreme do tri godine ili ograničenje slobode do jedne godine postoji ako se vrši prodaja (zamena robe za novac, domaći ili strani) narkotičnih sredstava, psihotropnih supstanci ili njihovih zamena: 1) na određenom mestu: a) u istražnom zatvoru, kazneno-popravnoj ustanovi, upravnoj zgradi, administrativnom objektu, obrazovnoj ustanovi, sportskom objektu, železničkom, vazdušnom, pomorskom ili rečnom saobraćaju, podzemnom javnom prevozu ili prostoru koji je namenjen za zabavu ili rekreaciju i 2) na određeni način - korišćenjem sredstava javnog informisanja, elektronskih, informacionih ili telekomunikacionih mreža (uključujući i internet).

Drugi teži oblik dela postoji kada je osnovno delo učinjeno: a) u grupi lica po prethodnom dogovoru (što prema članu 63. stav v. KZ predstavlja otežavajuću okolnost pri odmeravanju kazne) i b) u pogledu "značajnije količine" narkotičnih sredstava, psihotropnih supstanci ili njihovih zamena. Za ovo je delo propisana alternativno kazna zatvora od osam do petnaest godina ili novčana kazna u iznosu do 500.000 rubalja ili novčana kazna u iznosu plate ili drugog dohotka osuđenog lica u periodu do tri godine ili ograničenje slobode do dve godine.

Treći teži oblik dela postoji ako je radnja izvršenja osnovnog dela preduzeta: a) od strane organizovane kriminalne grupe, b) od lica koje zloupotrebljava svoj službeni položaj, c) od punoletnog lica prema maloletnom licu kao pasivnom subjektu i d) u odnosu na veliku količinu narkotičnih sredstava, psihotropnih supstanci ili njihovih zamena. Učiniocu ovog dela je zaprećena alternativno kazna zatvora od deset do dvadeset godina uz mogućnost oduzimanja prava na obavljanje određenih dužnosti ili određenih delatnosti u trajanju do dvadeset godina. Učiniocu se takođe može izreći i novčana kazna u iznosu do milion rubalja ili novčana kazna u iznosu plate ili drugog dohotka osuđenog lica za vreme do pet godina.

Najteži oblik ovog krivičnog dela za koji je propisana kazna zatvora od petnaest do dvadeset godina uz mogućnost oduzimanja prava na obavljanje određenih dužnosti ili

određenih delatnosti u trajanju do dvadeset godina ili novčana kazna u iznosu do milion rubalja ili novčana kazna u iznosu plate ili drugog dohotka osuđenog lica u trajanju do pet godina ili kazna doživotne robije postoji ako je radnja izvršenja osnovnog dela preduzeta u odnosu na "naročito velike količine" narkotičnih sredstava, psihotropnih supstanci ili njihovih zamena. Kada se radi o "naročito velikim količinama" određeno je odlukom Vlade Ruske federacije.

U članu 228.2. KZ predviđeno je krivično delo pod nazivom: "Kršenje pravila procesa proizvodnje narkotičnih sredstava ili psihotropnih supstanci". Delo čini lice koje je dužno da poštuje pravila procesa proizvodnje, pa njihovim kršenjem proizvodi, prerađuje, skladišti, evidentira, isporučuje, prodaje, distribuira, transportuje, kupuje, koristi, uvozi, izvozi ili uništava narkotična sredstva, psihotropne supstance ili njihove prekursore, kao i opremu koja se koristi za njihovu proizvodnju, kao i i lice koje krši pravila gajenja biljaka koje sadrže narkotična sredstva, psihotropne supstance ili njihove prekursore, a koje su namenjene za upotrebu u naučne i obrazovne svrhe ili radi obavljanja stručnih aktivnosti ili koje ove biljke ili njihove delove kršenjem pravila skladišti, evidentira, isporučuje, prodaje, distribuira, transportuje, kupuje, koristi, uvozi, izvozi ili uništava.

Osnovno delo se javlja u dva vida ispoljavanja. Prvi vid ispoljavanja se odnosi na narkotična sredstva, psihotropne supstance ili njihove prekursore, kao i opremu koja se koristi za njihovu proizvodnju. Radnja izvršenja je višestruko alternativno određena. Ona se može javiti u sledećim oblicima kao što su: a) proizvodnja, b) prerada, c) skladištenje, d) evidentiranje, e) isporuka, f) prodaja, g) distribucija, h) transport, i) kupovina, j) korišćenje, k) uvoz, l) izvoz i m) uništavanje. Za postojanje dela je bitno da se radnja izvršenja preduzima: a) na određeni način – kršenjem pravila procesa proizvodnje i b) od strane određenog lica – lica koje je ovlašćeno (dužno) da poštuje medicinska i farmakološka pravila u procesu proizvodnje ovih supstanci. Drugi vid ispoljavanja ovog krivičnog dela čine sledeći elementi bića: 1) radnja izvršenja se preduzima u odnosu na određeni predmet: a) biljke koje sadrže narkotična sredstva, b) psihotropne supstance ili c) njihove prekursore, a koje su namenjene za upotrebu u naučne i obrazovne svrhe ili radi obavljanja stručnih aktivnosti i g) delove ovih biljaka, 2) radnja izvršenja se preduzima na određeni način – kršenjem pravila gajenja biljaka koje sadrže narkotična sredstva, psihotropne supstance ili njihove prekursore i 3) radnja izvršenja je višestruko alternativno određena, pa se javlja kao: a) skladištenje, b) evidentiranje, c) isporuka, d) prodaja, e) distribucija, f) transport, g) kupovina, h) korišćenje, i) uvoz, j) izvoz ili k) uništavanje. Za učinioca krivičnog dela u bilo kom vidu je alternativno propisana novčana kazna u iznosu do 120.000 rubalja ili novčana kazna u iznosu plate ili drugog dohotka osuđenog lica u periodu do jedne godine ili kazna obaveznog rada u trajanju do 360 časova uz mogućnost oduzimanja prava na obavljanje određenih dužnosti ili određenih delatnosti u trajanju do tri godine.

Teži oblik ovog dela, za koji je propisana novčana kazna od 100.000 do 300.000 rubalja ili novčana kazna u iznosu plate ili drugog dohotka osuđenog lica za vreme od jedne do dve godine ili kazna obaveznog rada do 480 časova ili ograničenje slobode do tri godine ili kazna zatvora do tri godine uz oduzimanje prava na obavljanje određenih dužnosti ili određenih delatnosti za vreme do tri godine, postoji ako je radnja izvršenja preduzeta: a) iz koristoljublja kao posebne vrste pobude koja mora postojati kod učinioca u vreme preduzimanja radnje izvršenja, ali ona ne mora biti i ostvarena u svakom konkretnom slučaju, b) usled nemara (nehata) i c) na takav način da je nastupila šteta po ljudsko zdravlje ili druge teške posledice. Kada postoje teške posledice ili šteta po zdravlje ljudi predstavlja faktičko

pitanje koje se mora utvrditi u svakom konkretnom slučaju. Ove teže posledice moraju biti u uzročno-posledičnoj vezi sa preduzetom radnjom izvršenja osnovnog dela i u odnosu na njih učinilac dela mora da postupa sa nehatom.

"Protivzakonita nabavka, čuvanje ili prevoz prekursora narkotičnih sredstava ili psihotropnih supstanci" je krivično delo iz člana 228.3. KZ Ruske federacije. Osnovno delo se sastoji u protivzakonitom nabavljanju, čuvanju (skladištenju) ili prevozu u velikim količinama prekursora narkotičnih sredstava ili psihotropnih supstanci ili u protivzakonitom nabavljanju, čuvanju ili prevozu biljaka koje sadrže prekursore narkotičnih sredstava ili psihotropnih supstanci ili njihovih delova. Za ovo je delo koje se javlja u dva vida ispoljavanja zavisno od objekta radnje izvršenja: a) u odnosu na prekursore narkotičnih sredstava ili psihotropnih supstanci i b) u odnosu na biljke koje sadrže takve prekursore, propisana alternativno novčana kazna u iznosu od 200.000 do 300.000 rubalja ili novčana kazna u iznosu plate ili drugog dohotka osuđenog lica u periodu do devet meseci ili kazna obaveznog rada do 180 časova ili kazna korektivnog (popravnog) rada do godinu dana ili kazna ograničenja slobode u trajanju do godinu dana.

Radnja izvršenja je alternativno određena kao: a) nabavljanje – dolaženje u posed na bilo koji način, b) čuvanje (skladištenje) – državinska, faktička vlast, neposredna ili posredna i c) prevoz – prenos, transport bilo kojim prevoznim sredstvom, neposredno ili posredno. Bitno je za postojanje dela: 1) u prvom vidu - da se radnja izvršenja u bilo kom obliku preduzima: a) na određeni način – protivzakonito, protivno postojećim propisima, što ukazuje na blanketni karakter dela i b) u odnosu na određeni predmet - veliku količinu prekursora narkotičnih sredstava ili psihotropnih supstanci i 2) u drugom vidu – da se radnja izvršenja u bilo kom obliku preduzima: a) na određeni način – protivzakonito i b) u odnosu na određeni predmet - biljke koje sadrže prekursore narkotičnih sredstava ili psihotropnih supstanci ili njihove delove.

Teži oblik dela postoji ako je radnja izvršenja osnovnog dela preduzeta u odnosu na "naročito velike količine" prekursora narkotičnih sredstava ili psihotropnih supstanci ili njihovih zamena, odnosno biljaka ili njihovih delova koji sadrže ove supstance. Za učinioca ovog dela je propisana novčana kazna od 300. 000 do 500.000 rubalja ili novačana kazna u iznosu plate ili drugog dohotka osuđenog lica u periodu od devet meseci do godinu dana ili kazna obaveznog rada u trajanju od 180 do 240 časova ili kazna korektivnog rada u trajanju do dve godine ili kazna ograničenja slobode u trajanju do dve godine ili kazna zatvora u trajanju do dve godine.

"Protivzakonita proizvodnja, prodaja ili prenos prekursora narkotičnih sredstava ili psihotropnih supstanci" je krivično delo predviđeno u odredbi člana 228.4. KZ. Ovo delo se sastoji u protivzakonitoj proizvodnji, prodaji ili prenosu prekursora narkotičnih sredstava ili psihotropnih supstanci ili njihovih zamena u velikim količinama ili u prodaji ili prenosu biljaka koje sadrže prekursore ovih supstanci. Zavisno od objekta napada, ovo delo se javlja u dva vida ispoljavanja. To su: 1) proizvodnja, prodaja ili prenos koji moraju biti preduzeti: a) na određeni način - protivzakonito, b) u odnosu na određene predmete - prekursore narkotičnih sredstava ili psihotropnih supstanci ili njihovih zamena i c) predmet radnje izvršenja se mora javiti u "velikim količinama" što se utvrđuje odlukom Vlade Ruske federacije i 2) prodaja ili prenos biljaka koje sadrže prekursore narkotičnih supstanci. Za ovo delo je alternativno propisana kazna ograničenja slobode u trajanju do četiri godine ili kazna zatvora do pet godina ili novčana kazna u iznosu od 200.000 do 300.000 rubalja ili novčana kazna u iznosu plate ili drugog dohotka osuđenog lica u periodu do devet meseci.

Teži oblik ovog krivičnog dela postoji ako je radnja izvršenja osnovnog dela učinjena: a) od strane grupe lica po prethodnom dogovoru, b) od strane organizovane kriminalne grupe, c) od strane lica zloupotrebom svog službenog položaja i d) u odnosu na "naročito velike količine" prekursora narkotičnih sredstava, psihotropnih supstanci ili njihovih zamena. Za ovo je delo propisana kazna zatvora od četiri do deset godina ili novčana kazna u iznosu od 300.000 do 500.000 rubalja ili novčana kazna u iznosu plate ili drugog dohotka osuđenog lica u periodu od devet meseci do godinu dana ili ograničenje slobode do dve godine.

"Oduzimanje ili iznuda narkotičnih sredstava ili psihotropnih supstanci" je krivično delo predviđeno u članu 229. KZ. Delo čini lice koje izvrši krađu (oduzimanje od drugoga) ili iznuđivanje (upotrebu sile ili pretnje da mu drugo lice ustupi) narkotičnih sredstava ili psihotropnih supstanci ili biljaka koje sadrže narkotična sredstva ili psihotropne supstance ili delove tih biljaka. Radnja izvršenja je dvojako alternativno određena kao: a) krađa – oduzimanje tuđe pokretne stvari od drugoga iz njegovog pritežanja (detencije) i b) iznuda – upotreba sile ili pretnje neposrednom upotrebom sile kako bi se drugo lice navelo da samo preda stvar učiniocu dela. Bitno je da se radnja izvršenja u bilo kom obliku preduzima u odnosu na određene predmete kao što su: a) narkotična sredstva, b) psihotropne supstance i c) biljke koje sadrže narkotična sredstva ili psihotropne supstance ili delove tih biljaka. Za ovo je delo propisana kazna zatvora od tri do sedam godina uz mogućnost ograničenja slobode za vreme do jedne godine.

Delo ima tri teža, kvalifikovana oblika ispoljavanja.

Prvi teži oblik dela za koji je propisana kazna zatvora od šest do deset godina ili novčana kazna do 500.000 rubalja ili novčana kazna u iznosu plate ili drugog dohotka osuđenog lica u periodu do tri godine ili ograničenje slobode do jedne godine postoji ako je radnja izvršenja osnovnog dela (krađa ili iznuda) učinjena: a) u grupi po prethodnom dogovoru, b) od strane lica zloupotrebom svog službenog položaja, c) uz primenu nasilja ili pretnju primenom nasilja koje nije opasno po život i zdravlje ljudi i d) u pogledu "značajne količine" narkotičnih sredstava, psihotropnih supstanci ili biljaka i njihovih dela koje sadrže ove supstance.

Drugi teži oblik ovog dela postoji ako je osnovno delo učinjeno: a) od strane organizovane kriminalne grupe, b) u odnosu na "velike količine" narkotičnih sredstava, psihotropnih supstanci ili biljaka ili njihovih delova koje sadrže ove supstance i c) uz primenu nasilja ili pretnju nasiljem koje je opasno za život ili zdravlje ljudi. Za ovo je delo alternativno propisana kazna zatvora od osam do petnaest godina, novčana kazna do 500.000 rubalja, novčana kazna u iznosu plate ili drugog dohotka osuđenog lica u periodu do tri godine ili ograničenje slobode do dve godine.

Najteži oblik ovog krivičnog dela za koji je propisana kazna zatvora od petnaest do dvadeset godina ili novčana kazna u iznosu do milion rubalja ili novčana kazna u iznosu plate ili drugog dohotka osuđenog lica za vreme do pet godina ili ograničenje slobode do dve godine postoji ako je radnja izvršenja osnovnog dela preduzeta u odnosu na "naročito velike količine" narkotičnih sredstava, psihotropnih supstanci ili njihovih zamena, a što se utvrđuje odlukom Vlade Ruske federacije (Мамадович, 2010: 288-290).

U članu 229.1. KZ je propisano krivično delo: "Krijumčarenje narkotičnih sredstava, psihotropnih supstanci ili njihovih prekursora". Delo se sastoji u krijumčarenju narkotičnih sredstava, psihotropnih supstanci ili njihovih prekursora ili zamena ili biljaka ili njihovih delova koji sadrže narkotična sredstva ili psihotropne supstance ili njihove prekursore, kao i alata i opreme koji se nalaze pod posebnim nadzorom, a koji se

koriste za proizvodnju ovih supstanci preko granica Carinske unije u okviru evroazijske ekonomske zajednice ili državne granice Ruske federacije ili neke od država članica ove Carinske unije. Ovo krivično delo čine sledeći elementi bića: 1) radnja izvršenja se sastoji u krijumčarenju. To je iznošenje u inostranstvo, prenos (tranzit) preko teritorije ili unosenje u zemlju iz inostranstva određenih predmeta, 2) radnja izvršenja se preduzima u odnosu na određene predmete kao što su: a) narkotična sredstva, b) psihotropne supstance, c) njihovi prekursori ili zamene, d) biljke ili njihovi delovi koji sadrže narkotična sredstva ili psihotropne supstance ili njihove prekursore i e) alati i oprema koji se nalaze pod posebnim nadzorom, a koji se koriste za proizvodnju ovih supstanci i 3) radnja izvršenja se preduzima na određenom mestu - preko granica Carinske unije u okviru evroazijske ekonomske zajednice ili državne granice Ruske federacije ili neke od država članica ove Carinske unije. Za ovo delo je propisana kazna zatvora od tri do sedam godina ili novčana kazna do milion rubalja ili novčana kazna u iznosu plate ili drugog dohotka osuđenog lica u periodu do pet godina ili ograničenje slobode do jedne godine.

Delo ima tri teža, kvalifikovana oblika ispoljavanja.

Prvi teži oblik dela za koji je propisana kazna zatvora od pet do deset godina ili novčana kazna do milion rubalja ili novčana kazna u iznosu plate ili drugog dohotka osuđenog lica za vreme do pet godina ili kazna ograničenja slobode do godinu dana i šest meseci postoji ako je osnovno delo učinjeno: a) od strane grupe po prethodnom dogovoru, b) od strane funkcionera zloupotrebom službenog položaja i c) u odnosu na "značajnije količine" narkotičnih sredstava, psihotropnih supstanci, biljaka ili njihovih delova koji sadrže ove supstance.

Drugi teži oblik ovog dela postoji ako je radnja izvršenja osnovnog dela preduzeta u odnosu na "veliku količinu" narkotičnih sredstava, psihotropnih supstanci, njihovih prekursora ili zamena ili biljaka i njihovih delova koji sadrže ove supstance. Za učinioa ovog dela je propisana kazna zatvora od deset do dvadeset godina ili novčana kazna do milion rubalja ili novčana kazna u iznosu plate ili drugog dohotka osuđenog lica za vreme do pet godina ili ograničenje slobode do dve godine.

Najteži oblik ovog krivičnog dela za koji je propisana kazna zatvora od petnaest do dvadeset godina ili novčana kazna do milion rubalja ili novčana kazna u iznosu plate ili drugog dohotka osuđenog lica u periodu do pet godina ili ograničenje slobode do dve godine ili kazna doživotne robije postoji ako je radnja izvršenja osnovnog dela preduzeta: a) od strane organizovane kriminalne grupe, b) u odnosu na "naročito velike količine" narkotičnih sredstava, psihotropnih supstanci, prekursora ili njihovih zamena, odnosno biljaka ili njihovih delova koji sadrže ove supstance i c) upotrebom nasilja prema licima koja vrše carinski nadzor i kontrolu.

U članu 231. Krivičnog zakonika Ruske federacije je predviđeno krivično delo pod nazivom: "Nezakonito gajenje velike količine biljke koja sadrži narkotična sredstva ili psihotropne supstance ili njihove prekursore". Za ovo je delo propisana novčana kazna do 300.000 rubalja ili novčana kazna u iznosu plate ili drugog dohotka osuđenog lica u periodu do dve godine ili obavezni rad do 240 časova ili ograničenje slobode u trajanju do dve godine ili kazna zatvora do dve godine. Radnja izvršenja se sastoji u gajenju (sađenju, uzgajanju, ukrštanju) biljke koja sadrži narkotična sredstva ili psihotropne supstance ili njihove prekursore. Za postojanje dela je bitno da se radnja izvršenja preduzima: a) na određeni način – protivzakonito, protivno postojećim medicinskim i farmakološkim propisima, b) u odnosu na određeni predmet - biljke koja sadrži narkotična sredstva ili psihotropne supstance ili njihove prekursore i c) u odnosu na

"velike količine" navedenog predmeta. Teži oblik dela postoji ako je radnja izvršenja gajenja biljke koja sadrži narkotična sredstva ili psihotropne supstance ili prekursore preduzeta: a) od strane grupe lica po prethodnom dogovoru, b) od strane organizovane kriminalne grupe i c) u odnosu na "naročito velike količine" biljaka, za koje je propisana kazna zatvora do osam godina ili ograničenje slobode u trajanju do dve godine.

ZAKLJUČAK

Na bazi relevantnih univerzalnih međunarodnih standarda koji su doneti u okviru i pod okriljem Organizacije Ujedinjenih nacija, i novo krivično zakonodavstvo Nemačke, Švajcarske, Francuske i Rusije poznaje više krivičnih dela kojima se na adekvatan način – sistemom kazni – pokušava efikasno sprečavanje i suzbijanje različitih oblika i vidova protivpravnih delatnosti u vezi i povodom opojnih droga kao što su proizvodnja, promet, prevoz, držanje i prodaja.

Ova dela su u Nemačkoj i Švajcarskoj predviđena u medicinskom, zdravstvenom zakonodavstvu. Ali i ovde se prilikom odmeravanja propisane kazne učiniocu konkretnog krivičnog dela primenjuju odredbe Krivičnog zakonika. Takođe, Zakonik o krivičnom postupku predviđa mogućnost odustanka od krivičnog gonjenja učinioca ovih krivinih dela, ali pod uslovima koje Zakon o prometu opojnih droga odredi.

Pri tome je zakonodavac i različite oblike saučesništva kao što su podstrekavanje, pomaganje ili zločinačko (kriminalno) udruživanje predvideo kao samostalne radnje izvršenja i to kvalifikovanih oblika dela (Nemačka, Švajcarska, Rusija).

Za učinioce ovih dela pored kazni zatvora, najčešće alternativno propisuju i novčane kazne bez određivanja posebnog minimuma i maksimuma (Nemačka). U Švajcarskoj se za učinioce ovih dela pored kazni zatvora i drugih, alternativno ili kumulativno propisanih novčanih kazni, primenjuju i posebne mere: a) mere bezbednosti i b) mera oduzimanja protivpravno pribavljene imovinske koristi. Pored kazni zatvora i kumulativno propisane novčane kazne u velikim iznosima u Francuskoj se učiniocu ovih dela mogu izreći i sporedne, dodatne kazne. Ruski zakonodavac propisuje više različitih alternativno određenih kazni za učinioce ovih dela.

I pokušaj pojedinih krivičnih dela ove vrste je kažnjiv u svim posmatranim zakonodavstvima zbog visoko ispoljene društvene opanosti po život, telesni integritet i zdravlje ljudi.

Sve te inkriminacije, kao i kvalitetno, efikasno i zakonito primenjivanje svih propisa u vezi sa uzgojem, proizvodnjom, prodajom, uvozom ili izvozom, kao i samim posedovanjem opojnih droga treba da predstavljaju efikasan okvir kojim se navedene države pokušavaju suprotstaviti protivpravnim aktivostima u vezi sa zloupotrebom opojnih droga i na taj način smanjiti razorno dejstvo opojnih droga na ljudski organizam.

U Francuskoj i Rusiji su pak krivična dela proizvodnje, prerade i stavljanja u promet, odnosno posedovanja opojne droge predviđena u Krivičnom zakoniku, za razliku od prethodnih nemačkih i švajcarskih rešenja koja su ih predviđala u sporednom zakonodavstvu. Tako je ovde propisana kumulativna kazna zatvora i novčana kazna u visokim iznosima za proizvodnju, preradu, uvoz, izvoz, transport, posedovanje, nuđenje ili prodaju opojnih droga. Pri tome je propisana i krivična odgovornost za pranje novca, odnosno za "sticanje ili korišćenje profita od takvih delatnosti".

Teži oblici ovih dela, prema francuskom rešenju, su određeni zavisno od kvalifikatornih okolnosti kao što su: a) izvršenje dela od strane grupe ili organizovane kriminalne grupe, b) svojstvo pasivnog subjekta – maloletno lice, c) određeno mesto – u obrazovno-vaspitnim stanovama, ustanovama lokalne uprave, prilikom ulaska ili izlaska iz ovih ustanova i objekata ili na javnom mestu u blizini navedenih objekata, odnosno u Rusiji ako je delo izvršeno: a) nasiljem, b) zloupotrebom položaja, c) u odnosu na posebno opasne ili veliku količinu opojnih droga i d) prema većem broju lica.

Iz kriminalno-političkih razloga, francuski Zakonik predviđa da se učiniocu (izvršiocu ili saučesniku) navedenih krivičnih dela može ublažiti propisana kazna zatvora za jednu polovinu ako je: a) obavestio sudske ili administrativne organe o izvršenom ili pokušanom krivičnom delu, b) pomogao u identifikaciji učinilaca krivičnih dela i c) prestao sa daljim vršenjem ovih krivičnih dela. U ovim slučajevima se učinilac može i potpuno osloboditi od kazne.

Specifično je rešenje francuskog zakonodavca po kome se, pored fizičkih lica, kao učinioci krivičnih dela u vezi sa proizvodnjom i prometom opojnih droga mogu javiti i sva pravna lica (osim države) ako je delo učinjeno od strane njihovih ovlašćenih lica (organa) ili predstavnika u njihovo ime. Od krivične odgovornosti su izuzeti organi lokalne vlasti i njihovi predstavnici za dela koja su učinjena u vršenju delatnosti javne službe.

Neka od ovih dela se odnose na inkriminaciju protivzakonite proizvodnje, prerade, prodaje, skladištenja, izvoza, uvoza i drugih delatnosti koje su vezane za narkotična sredstva, psihotropne supstance, njihove zamene ili prekursore ili biljke koje sadrže ove supstance ili delove tih biljaka (Rusija).

LITERATURA

1. Arzt, G., Weber, U. (2000) *Strafrecht. Besonderer teil. Lehrbuch*. Bielefeld, Gieseking: AHA Buch.
2. Bernardini, R. (2000) *Droit penal special*. Paris: Dalloz.
3. Conte, P. (2003) *Droit penal special*. Paris: Dalloz.
4. Curtius, K., Keysers Curtius, H. (1955) *Rechtslexikon fur alle*. Heidelberg: C.H.Muller.
5. Ebert, U. (1993) *Strafrecht. Besonderer teil*. Heidelberg: C.H.Muller.
6. Larguier, J., Larguier, A.M. (2002) *Droit penal special*. Paris: Dalloz.
7. Rassat, M.L. (2001) *Droit penal special*. Paris: Elipses.
8. Veron, M. (2002) *Droit penal special*. Paris: Dalloz.
9. Мамадович, К.С. (2010) *Уголовное право. Общая и особенная часть*. Москва: Проспект.
10. Парог, А.И. (2008) *Уголовное право России. Общая часть*. Москва: Проспект.
11. Парог, А.И. (2008) *Уголовное право России. Особенная часть*. Москва: Проспект.
12. Парог, И. et al. (2007) *Уголовное право России. Части общая и особенная. Курс лекций*. Москва: ЕКСМО.
13. Серебrenикова, А.В., Кузнецова, Н.Ф. (2000) *Уголовный кодекс Швейцарии*. Москва: Зерцало.
14. Федосова, И., Скуратова, Т. (2005) *Уголовный кодекс Российской Федерации*. Москва: ЕКСМО.

Ostalo:

15. 1951 / Bundesgesetz uber die Betaubungsmittel und die psychotropen Stoffe (Betaubungsmittelgesetz BetmG) vom 1. October 1951. Bern.
16. 2005 / Уголовниј кодекс Россијској федерации. Москва: Норма.
17. 2013 / *Code Penal France*. Paris: Dalloz.
18. 2013 / *Schweizerisches Strafgesetzbuch*. StGB. 7. Auflage. Zurich: Libertis.

Dragan Jovašević, PhD

Full professor, Faculty of Law, University of Niš, Serbia

UNAUTHORIZED MANUFACTURING AND TRAFFICKING OF DRUGS IN MODERN CRIMINAL LAW (Germany, Switzerland, France, Russia)

Based on international standards adopted within and under the auspices of the United Nations, all national legislations are aware of a number of different forms and modes of drug abuse. These are various activities of unauthorized production, trafficking and otherwise stimulating or enabling other persons to take possession of narcotic drugs for direct introduction into the organism, which seriously endangers their health and even life. Depending on the needs of each country, there are different offenses whose perpetrators are prescribed different types and measures of penalties and other criminal sanctions. The situation is similar with contemporary criminal legislation in Europe. In this paper we will analyze the system of criminal offenses of unauthorized production and trafficking of narcotic drugs in different forms and manifestations in the law of Germany, Switzerland, France and Russia, for which the perpetrators are prescribed serious criminal sanctions.

KEY WORDS: *Narcotics / Production / Traffic / Illegal / Law / Criminal*

PRIMENA POLICIJSKO-OBAVEŠTAJNOG MODELA U SPREČAVANJU I SUZBIJANJU OPOJNIH DROGA U REPUBLICI SRBIJI

Ilija RACIĆ*

Cilj ovog istraživanja je da se primenom naučno-istraživačkih metoda naučno opiše primena policijsko-obaveštajnog modela, kao strategijskog načina upravljanja policijskim poslovima u sprečavanju i suzbijanju opojnih droga u Republici Srbiji. Istraživanje je realizovano kao teorijsko, gde su u njegovoj realizaciji kombinovano korišćene opštenaučne i logičke metode. Polazeći od činjenice da rad policije zasnovan na policijsko-obaveštajnom modelu nije ozbiljnije analiziran u domaćoj naučnoj i stručnoj literaturi, u radu su prezentovani rezultati istraživanja, koji su usmereni na filozofiju i efekte primene modela, ulogu upravljačkih grupa za rukovođenje i upravljanje u procesu odlučivanja, uključujući i značaj strateškog planiranja i kriminalističko-obaveštajnih informacija u sprečavanju i suzbijanju opojnih droga u Republici Srbiji. Rezultatima sprovedenog istraživanja došlo se do zaključka da je za razliku od tradicionalnih modela policijskog rada, primena policijsko-obaveštajnog modela u periodu od 2018. do 2019. godine doprinela efikasnijem, efektivnijem i ekonomičnijem sprečavanju i suzbijanju opojnih droga u Republici Srbiji.

KLJUČNE REČI: policijsko-obaveštajni model / opojne droge / policija / kriminalističko-obaveštajne informacije

UVOD

Krijumčarenje i ilegalna proizvodnja opojnih droga predstavlja visok nivo rizika po bezbednost i zdravlje građana u Republici Srbiji koji se sprovodi od strane najvećeg broja identifikovanih organizovanih kriminalnih grupa (u daljem tekstu: OKG). Profil OKG karakteriše stroga hijerarhija, pripadnost velikog broja članova, visok stepen organizovanosti, konspirativnosti, koruptivni uticaj, velika finansijska moć, primena nasilja i nasilničkog ponašanja, pranja novca i stalne težnje za sticanje profita (Раџић, Радовић, 2018: 365). Poslednjih nekoliko godina dodatni problem predstavlja upotreba različitih društvenih mreža (Viber, Whatsapp, Messenger) u komunikaciji između

* Specijalista kriminalista, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, i student doktorskih studija na Kriminalističko-policijskom univerzitetu u Beogradu. E-mail: ilija.racic5@gmail.com.

pripadnika OKG, kao i upotreba mobilnih telefona sa visokim stepenom zaštite (Iphone, Blackberry), što znatno otežava rad policijskih službenika na njihovoj identifikaciji (Раџић, Радовић, 2018).

Za Republiku Srbiju krijumčarenje i ilegalna proizvodnja opojnih droga je najzastupljeniji oblik organizovanog kriminalnog delovanja koji sa sobom nosi višestruke posledice (MUP, 2017). Opojne droge koje su predmet delovanja OKG su najčešće heroin, marihuana i sintetičke droge, mada nije retko i krijumčarenje kokaina, prekursora i pre-prekursora. OKG u ovoj oblasti kriminaliteta iskazuju izrazito visok stepen društvene opasnosti koja se ogleda u sukobu suprotstavljenih kriminalnih grupa za prevlast na ilegalnom narkot tržištu, što je najčešće praćeno likvidacijama i najtežim krivičnim delima, što rad policije na sprečavanju i suzbijanju krijumčarenja opojnih droga čini složenijim i zahtevnijim. S druge strane, posebnu težinu u delovanju ovih grupa daje to što njihova kriminalna delatnost ima za posledicu zloupotrebu i širenje narkomanije (Раџић, 2016).

Globalne promene u svetu početkom 21. veka koje prate savremeni razvoj informacionih tehnologija, uticale su na svetske i evropske policije da izvrše reformske promene, i da reaktivno postupanje zamene savremenim proaktivnim modelima rada, kao što je Intelligence-Led policing (u daljem tekstu: ILP) (Ratcliffe, 2003). U policiji Republike Srbije za termin ILP koristi se naziv policijsko – obaveštajni model (u daljem tekstu: POM) (Марковић, 2019). POM predstavlja unapređeni koncept u obavljanju operativnih, obaveštajnih i analitičkih poslova čiji se rad usmerava na prevenciju najtežih bezbednosnih problema, žarišne tačke, recidiviste i lica za koja postoji visok rizik da postanu žrtve krivičnih dela (Томашевић, Раџић, 2019: 84). Filozofija modela se bazira na činjenici, da je rad policije „korak ispred kriminaliteta“ i da dugoročna primena metoda 3 P (proaktivnost, prioriteti, prevencija) i 3 E (efikasnost, efektivnosti i ekonomičnost) doprinosi sprečavanju i suzbijanju opojnih droga u Republici Srbiji.

1. DEFINISANJE POM-A U REPUBLICI SRBIJI

Policija u Republici Srbiji je u procesu sveobuhvatne reforme sa ciljem stvaranja moderne, demokratske policijske organizacije, koja pruža visoko kvalitetan servis građanima i predstavlja pouzdanog partnera u međunarodnoj policijskoj saradnji (Racić, Nakić, 2018). Jedan od veoma važnih elemenata reforme policije i istovremeno prva preporuka Evropske komisije u procesu pridruživanja Republike Srbije Evropskoj uniji (u daljem tekstu EU), u okviru poglavlja 24, potpoglavlje borba protiv organizovanog kriminaliteta je uspostavljanje POM-a.¹

Za razliku od Velike Britanije koja je zemlja porekla nastanka POM-a, a čija je primena započeta 2004. godine (James, 2013), implementacija modela u policiji Srbije uspostavljena je donošenjem Zakona o policiji², gde je u članu 34 propisano: „Policija u obavljanju policijskih poslova primenjuje POM koji predstavlja način upravljanja policijskim poslovima zasnovan na kriminalističko-obaveštajnim informacijama. Kriminalističko-obaveštajna informacija jeste skup prikupljenih, procenjenih, obrađenih i analiziranih podataka koja predstavlja osnov za donošenje odluka o obavljanju policijskih poslova“. Svakako, primena POM-a mora biti usaglašena sa svim ostalim propisima koji uređuju određene oblasti rada policije. To je model i poslovna filozofija za

¹ Pogledati detljanije: Vlada Republike Srbije – Pregovaračka grupa za poglavlje 24 (2016). *Akcionni plan za poglavlje 24 - Pravda, sloboda, bezbednost*. Beograd: Vlada Republike Srbije, str.169.

² Službeni glasnik Republike Srbije, br.6/2016 i 24/2018.

obavljanje policijskih poslova i kao takva može da ima različit obim i pristup u načinu sprovođenja funkcija POM-a u zavisnosti od bezbednosne problematike koja se rešava (na primer: organizovani kriminalitet i narkomanija imaće jedan pristup u odnosu na javni red i mir ili bezbednost saobraćaja).

Ključni razlozi za implementaciju modela u policiji Srbije se nisu mnogo razlikovali u odnosu na policije u razvijenim državama i regionu i pretežno su bile uslovljene ne racionalnim korišćenjem finansijskih sredstava kroz kupovinu ne adekvatne opreme, obrazovanjem organizacionih jedinica slične nadležnosti kao postojeće, odsustva preventivnog rada i usmerenosti na konkretna kriminalna žarišta, uključujući i masovno zapošljavanje kadrova koja ne raspolažu znanjima i veštinama za obavljanje policijskih poslova (Tomašević, Racić, 2019: 93). U naučnim i akademskim krugovima postoji jako malo definicija POM-a. U domaćoj naučnoj literaturi, možemo izdvojiti definiciju Simonovića u kojoj navodi, da je POM: „Policijska (istražna) delatnost i nov pristup (filozofija) u radu policije, koja podrazumeva izgradnju sistema i stvaranje pravnih, organizacionih, kadrovskih i tehničkih mogućnosti i pretpostavki kojima će se osigurati standardizovano, kontinuirano (javno i potajno) prikupljanje bezbednosno interesantnih podataka, kao i njihovo vrednovanje, analiziranje i prosleđivanje s ciljem podrške procesu odlučivanja i delovanja u suzbijanju kriminaliteta na svim nivoima“ (Simonović, 2012: 25).

Primena modela se u svetu, kao i u policiji Srbije razvio kao kvalitativna nadgradnja postojećih proaktivnih modela policijskog rada, poput policije u lokalnoj zajednici i problemski orijentisanog rada (Đurđević, Racić, 2018). Uspostavljanjem ovog modela rada je pred policiju stavljen veliki izazov da još efektivnije (stepen ostvarenja definisanih ciljeva – strateških i operativnih) efikasnije (odnos angažovanih resursa (ljudskih, materijalnih, vremena) i dobijenih rezultata/učinka) i ekonomičnije (podrazumeva odnos uloženog u proces i dobijenog kao proizvod/rezultat, izražen kao ekvivalent u novcu) upravljaju policijskim poslovima. Postojeća praksa se unapređuje u funkcijama usmerenog prikupljanja, obrade i analize prikupljenih podataka, radi izrade kvalitetnih analitičkih proizvoda za potrebe donosioca odluka. Poseban značaj u POM-u se daje definisanim prioritetima rada, jasno postavljenim ciljevima koji se trebaju ostvariti i nosiocima odgovornosti za njihovo postizanje. Donošenje odluka je podržano kvalitetnim analitičkim proizvodima i donete odluke su konkretne, nedvosmislene i jasne za rad. I danas se donose odluke tokom obavljanja i usmeravanja policijskih poslova, ali je njihovo donošenje u POM-u zasnovano na objektivnoj slici i projekciji kretanja bezbednosnog problema o kome se odluka donosi (Carter, 2009).

Model se sprovodi kroz standardizovani kriminalističko-obaveštajni proces tzv “POM osmicu” koja se sastoji od tri ključna podprocesa koju čine: 1) rukovođenje i upravljanje sa funkcijama: planiranje, zahtev za izradu kriminalističko-obaveštajne informacije, odlučivanje i upravljanje kvalitetom; 2) kriminalističko-obaveštajni poslovi sa funkcijama: prikupljanje podataka, obrada, analiza i dostavljanje; i 3) planirani operativno-policijski poslovi sa funkcijama: taktičko planiranje, sprovođenje i praćenje. Funkcije procesa su međusobno povezane i uslovljene. Važna karakteristika procesa je njegovo standardizovanje (MUP, 2016). U cilju upravljanja kriminalističko-obaveštajnim procesom na centralnom nivou obrazovana je Strateška grupa za rukovođenje i upravljanje kojom rukovodi direktor policije, a čiji su članovi rukovodioci organizacionih jedinica u sedištu Direkcije policije i načelnici 27 područnih policijskih uprava (u daljem tekstu: PPU). Na regionalnom nivou obrazovane su operative grupe za rukovođenje i upravljanje u svih 27 PPU čiji su članovi načelnici odeljenja i načelnici PS u okviru mesne nadležnosti jedne PPU (Marković, 2019).

Slika 1. Kriminalističko-obaveštajni proces POM-a u policiji Srbije

Izvor: Racić, Nakić, 2018

Upravljačke grupe usmeravaju i koordiniraju kriminalističko-obaveštajnim i planiranim operativno-policijskim poslovima. Funkcije kriminalističko-obaveštajnih poslova su usmerene na postavljeni zahtev upravljačke grupe i teže da prikupe sve dostupne podatke i informacije, da bi se iste obradile i obezbedila potpuna i objektivna slika analiziranog problema, daju se preporuke za rešavanje problema, identifikuju nedostajući podaci i informacije za kvalitetno sagledavanje problema i identifikuju mere prevencije. Nakon što je upravljačkoj grupi dostavi analitički proizvod rukovodilac donosi odluku o daljem postupanju (vraćanjem na doradu za još potpunije sagledavanje ili nalažanjem preduzimanja konkretnih policijskih aktivnosti). Preduzimanje naloženih policijskih aktivnosti zahteva planski pristup, sprovođenje, praćenje sprovođenja i izveštavanje o preduzetim aktivnostima. Sve ovo prolazi kroz upravljačku grupu koja treba da isprati da li su postavljeni zahtevi i donete odluke ispoštovane i kako se odvija sam rad, te da preduzimaju neophodne korektivne mere (MUP, 2016). Redosled zlatnih pitanja kriminalistike (Ko, Šta, Kako, Gde, Zašto, Kad) je strukturiran na osnovu proaktivnog pristupa POM-a, u kome je prvo pitanje „Ko?“, što govori da je prioritet kriminalističko-obaveštajnog procesa usmeren proaktivno, od nosilaca kriminalnih aktivnosti prema planiranim i pripremanim krivičnim delima. Posebno je važno da se u analitičkoj funkciji, daju potpuni odgovori, na uzročno posledično pitanje „Zašto?“, kako bi se delovalo na uzroke koji dovode do nekog problema a ne (reaktivno) na posledice.

2. STRATEGIJSKO UPRAVLJANJE PRIMENOM POM-A U SPREČAVANJU I SUZBIJANJU OPOJNIH DROGA

Da bi se postigli efekti i rezultati primene POM-a u sprečavanju i suzbijanju opojnih droga nužan je planski pristup u svim podprocesima u kriminalističko-obaveštajnom procesu. Sama izrada i sačinjavanje plana nije svrha sama po sebi. Bilo koji plan gubi na značaju i vrednosti ukoliko se obavljanje policijskih poslova ne odvija u skladu sa njim. Cilj POM-u je da se u što većoj meri rad policije odvija u skladu sa planom (željeno postupanje) i da se uspostavi bolja koordinacija rada između organizacionih jedinica i bolje upravljanje promenama koje zahteva i nameće

svakodnevno obavljanje poslova. Strateško i operativno planiranje su funkcije Strateške grupe Direkcije policije i operativnih grupa za rukovođenje i upravljanje PPU. Ove grupe koordiniraju procesima izrade Strateške³, kao i operativnih procena javne bezbednosti⁴, koje su jedna od osnova za sačinjavanje Strateškog plana policije⁵ i operativnih planova PU⁶ (čl. 24 i 25 Zakona o policiji).

Kroz prikupljanje informacija koje se odnose na pojedince ili OKG koje krijumčare, proizvode ili prodaju opojne droge od nivoa policijskih stanica, viši nivoi dobijaju informaciju o stanju bezbednosti. Takvi podaci se analiziraju i prikazuju u operativnoj proceni javne bezbednosti koju donosi PPU. Nakon izrađenih operativnih procena, na strateškom nivou se izrađuje strateška procena javne bezbednosti, kojom se određuju strateški bezbednosni prioriteti u radu policije u narednih pet godina na sprečavanju i suzbijanju opojnih droga dajući značaj proaktivnom postupanju. Njeni krajnji ciljevi su razvoj i unapređenje bezbednosti građana. Ona je jedan od osnova, uz prioritete Vlade RS iz nadležnosti Ministarstva i drugih strateških dokumenta, za donošenje Strateškog plana policije kojim se određuju strateški ciljevi. Po donošenju Strateškog plana⁷, izrađuju se operativni planovi policijskih uprava u kojima se razrađuju strateški prioritet opojnih droga i ciljevi iz nadležnosti uprava i operativni prioriteti i ciljevi koji su karakteristični za datu upravu. Organizacije jedinice imaju obavezu da razviju taktičke planove za realizaciju postavljenih operativnih i taktičkih ciljeva. Na ovaj način su sve organizacije jedinice sa centralnog preko regionalnog do lokalnog nivoa uključeni u sprovođenje naloženih zadataka, svako u svom delu nadležnosti i delokrugu rada. Celokupnim procesom koordiniraju i upravljaju Grupe za rukovođenje koje kontinuirano prate sprovođenje aktivnosti na ostvarenju postavljenih ciljeva i staraju se da se policijski poslovi obavljaju u skladu sa postojećim planom.

Struktura učinioca koja ilegalno trguju opojnim drogama se može podeliti u dve grupe. Prvu grupu čine lica koja nabavljaju i krijumčarenje opojne droge; dok drugu grupu sačinjavaju lica koja se bave njihovom distribucijom na lokalnom nivou. Uglavnom se radi o licima muškog pola (preko 93% od ukupnog broja otkrivenih lica), a oko 70% ih je starosti od 21 do 40 godina. Maloletnici čine oko 7% lica koja su

³ Strateška procena javne bezbednosti Direkcije policije je zakonska obaveza propisana članom 24 tačka 1. Zakona o policiji, koja se izrađuje u cilju identifikacije ključnih bezbednosnih pretnji i rizika, kojom se određuju strateški bezbednosni prioriteti u radu policije u narednih pet godina, dajući značaj proaktivnom postupanju. Njeni krajnji ciljevi su razvoj i unapređenje bezbednosti građana. Predstavlja osnov za donošenje Strateškog plana policije i dr. planova policije. Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije je 2017. godine objavila prvu Stratešku procenu javne bezbednosti u kojem je identifikovano 8 bezbednosnih prioriteta rada. Više pogledati na www.mup.gov.rs.

⁴ Operativna procena javne bezbednosti Direkcije policije je zakonska obaveza propisana članom 25 tačka 2. Zakona o policiji, koja se izrađuje u cilju identifikacije ključnih bezbednosnih pretnji i rizika na području koje pokriva Područna policijska uprava, kojom se određuju operativni bezbednosni prioriteti u radu policije na period od godinu dana, dajući značaj proaktivnom postupanju. Njeni krajnji ciljevi su razvoj i unapređenje bezbednosti građana. Predstavlja osnov za donošenje operativnog plana policije i taktičkih planova policije. Više pogledati u priručniku „Policijsko – obaveštajni model“ dostupan na sajtu www.mup.gov.rs.

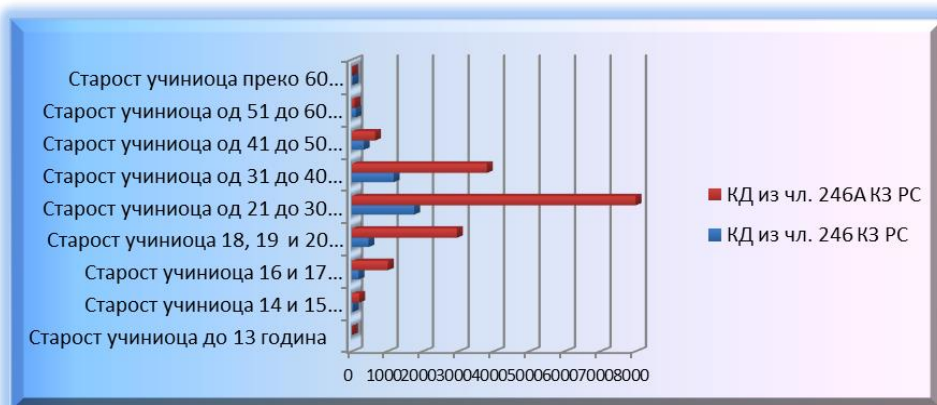
⁵ Strateški plan policije je zakonska obaveza predviđena članom 24 tačka 2. Zakona o policiji koja čini skup aktivnosti, kojima se, u skladu sa principima i standardima policijskog-obaveštajnog modela (POM, član 34 Zakona o policiji) na efikasan način usmerava rad policije u suprotstavljanju najtežim bezbednosnim problemima. Više pogledati na www.mup.gov.rs.

⁶ Operativni plan policije je zakonska obaveza predviđena članom 25 tačka 3. Zakona o policiji koja čini skup aktivnosti, kojima se, u skladu sa principima i standardima policijskog-obaveštajnog modela (POM, član 34 Zakona o policiji) na efikasan način usmerava rad policije u suprotstavljanju najtežim bezbednosnim problemima. Više pogledati u priručniku „Policijsko – obaveštajni model“ dostupan na sajtu www.mup.gov.rs.

⁷ U Strateškom planu policije je definisan prioritet pod nazivom: „Sprečavanje i suzbijanje droga, sa posebnim osvrtnom na marihuanu i sintetičke droge“. Dostupan na sajtu www.mup.gov.rs.

procesuirana za krivična dela u vezi sa opojnim drogama, dok mladi punoletnici, starosti od 18 do 20 godina čine oko 16%. Osnovna namera lica koja se bave krijumčarenjem i prodajom opojnih droga je sticanje protivpravne imovinske koristi, jer je ilegalna trgovina opojnih droga, a posebno heroína, izuzetno unosan "posao", jer je cena ove opojne droge, a samim tim i zarada znatno veća od prodaje marihuane, koja je najzastupljenija na našem tržištu. Kako bi obezbedili što veću zaradu, lica koja se bave prodajom opojnih droga imaju za cilj da što više prošire mrežu prodaje, odnosno prošire "svoju teritoriju" i povećaju broj korisnika, tako da je potražnja za opojnim drogama uvek prisutna. Prema podacima o licima kojima je omogućeno uživanje opojnih droga, zaključuje se da je preko 83% ovih lica starosti između 18 i 40 godina, od kojih polovina u starosnoj kategoriji od 21 do 30 godina, a alarmantno je da je oko 12% uživalaca maloletno. Ciljna grupa lica koja prodaju opojne droge su upravo mlade osobe, prvenstveno muškog pola (oko 93% uživalaca je muškog pola).

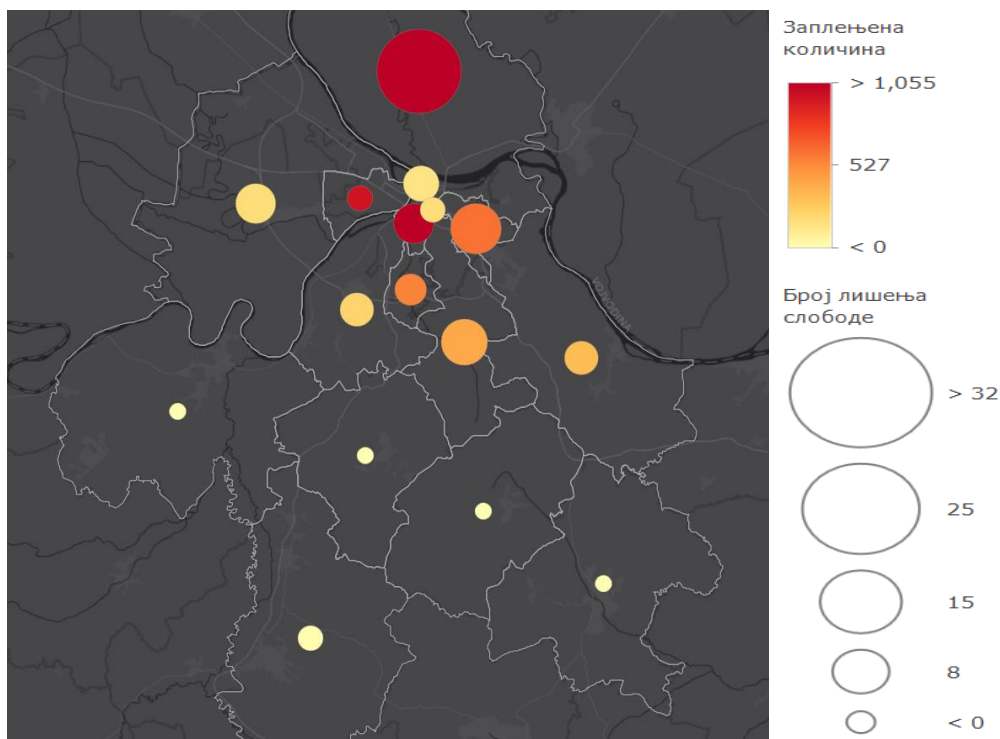
Grafikon 1. Struktura izvršilaca krivičnih dela iz čl.246 i čl.246A KZ RS za period od 01.01.2011.godine do 01.11.2018.godine

Kriminalne grupe zbog velike imovinske koristi koja se stiće prodajom opojnih droga naročito heroína, imaju obeležja izražene hijerarhije i jake kohezije. Dobro su organizovane, što se ogleda u velikom broju posrednika između organizatora grupe i krajnjih korisnika. Samim tim je mnogo teže procesuirati lica koja su bliže organizatoru grupe. Tome ide u prilog i činjenica da je cena, a samim tim i zarada od prodaje heroína znatno veća od prodaje marihuane. Pored toga, lica koja se bave prodajom heroína su pretežno povratnici koji su upoznati sa metodologijom rada policije, kao i svojim krivičnoprocesnim statusom, te unapred preduzimaju mere kako bi onemogućili svoje procesuiranje. Korišćenje maloletnika za preprodaju opojnih droga nije novost u Srbiji. Beogradski narko-klanovi uveli su ovu praksu još početkom XXI veka, pogotovo u beogradskom naselju Karaburma i od toga se do danas nije odustalo. Rizik od preprodaje opojnih droga u adolescentnom dobu povećava slaba roditeljska kontrola i neuspostavljen autoritet, uticaj problematičnog okruženja u kome se adolescent kreće ili živi, roditeljska upotreba opojnih droga i uticaj vršnjačke grupe.

U Beogradu, kao najvećem narko-tržištu problem narkomanije je zastupljen u svim delovima grada, kako u gradskim tako i u prigradskim opštinama. Kada je u pitanju heroin posebno žarište predstavlja teritorija opštine Palilula.

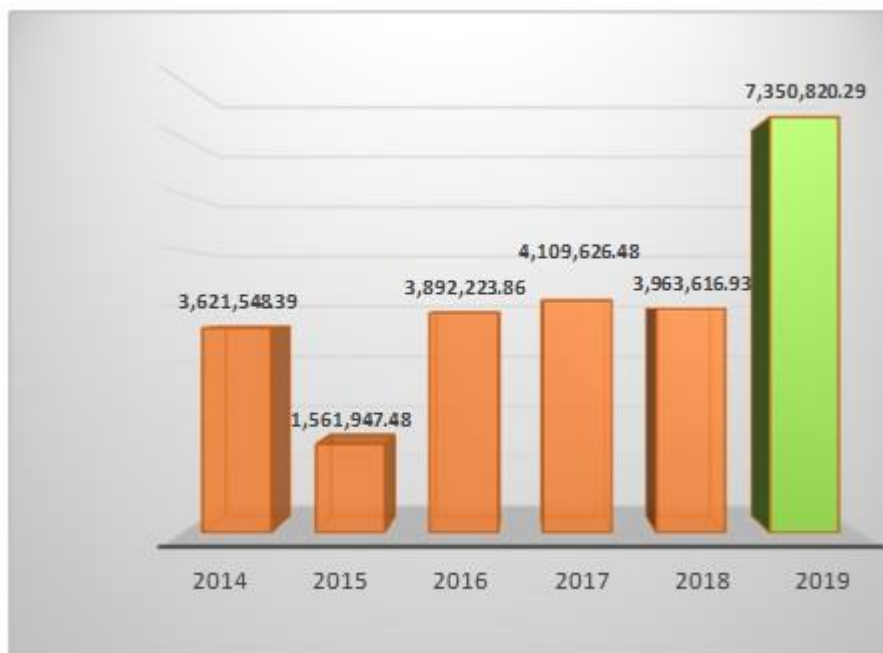
Slika 2. Geoprostorni prikaz lišenja slobode i zaplenjene opojne droge

4. EFEKTI PRIMENE POM-A U SPREČAVANJU I SUZBIJANJU OPOJNIH DROGA

Efikasnost i efektivnost primena POM-a uticala je na povećanu zaplenu svih vrsta opojnih droga čiji je broj u periodu 2017–2018. godini (21.595) veći za 35% u odnosu na isti period 2015–2016. godine (14230). U odnosu na ukupan broj krivičnih dela (čl. 246, 246A i 247 KZ) u periodu 2017–2018. godine (18604) evidentiran je veći broj podnetih krivičnih dela za 32%, u odnosu na na isti period 2015–2016. godine (12727).

Grafikon 2. Ukupna količina oduzetih opojnih droga (gr) za period 2014-2019. godine na teritoriji Republike Srbije

Broj zaplana opojnih droga u 2019. godini, veći je za 8,1% u odnosu 2018. godinu, a oduzeto je 1,9 puta više opojnih droga odnosno preko 7,4 tone narkotika (u 2018. godini preko 3,9 tona) i preko 771.200 komada opojnih droga (u 2018. godini preko 569.000 komada). Od ukupne količine zaplenjenih opojnih droga oduzeto je skoro 7,1 tona marihuane, 172 kg heroína, 71,3 kg amfetamina, preko 13,6 kg kokaina, preko 31 kg ekstazija, kao i 40,5 kg ostalih opojnih droga. Poboľjšani su rezultati u otkrivanju krivičnih dela u oblasti suzbijanja ilegalne trgovine i krijumčarenja opojnih droga. Broj otkrivenih krivičnih dela u ovoj oblasti je povećan i to sa 10.215 u 2018. godini na 11.134 krivična dela u 2019. godini (za 9%).

U dva navrata u 2019. godini, na GP Gradina realizovane su najveće zaplene opojnih droga na graničnim prelazima. Polovinom septembra na izlazu iz zemlje, pregledom teretnog vozila, pronađeno je ukupno 1.458 kg marihuane.

ZAKLJUČAK

Proizvodnja marihuane, sintetičkih droga i krijumčarenje heroína (u manjem obimu krijumčarenje kokaina) predstavljaće jedan od težih oblika kriminaliteta u Republici Srbiji. Kriminalna aktivnosti OKG, uključujući i pojedince (ulične dilere) biće usmerena na uličnu prodaju u većim gradskim sredinama, uključujući i lokalna i ruralna područja. Droge kao oblik kriminaliteta osim bezbednosnih, imaće uticaj na socijalnu i zdravstvenu politiku, kroz povećane troškove tretmana lečenja, kao i socijalnog zbrinjavanja zavisnika.

Razvojem tehnologije ovaj problem biće sve složeniji uz upotrebu alternativnih načina prenosa novčanih sredstava, što omogućava OKG i pojedincima da unaprede svoju latentnost i otežaju otkrivanje njihovog kriminalnog delovanja. Navedene trendove ne prati brzina unifikacije pravnog okvira što predstavlja veliku prepreku za saradnju i stepen efikasnosti policije i pravosudnih organa.

Primena POM-a izraz je privrženosti prilagođavanju savremenim standardima policijskog postupanja, snažan podsticaj za dalje jačanje reformskog procesa i daje značajan doprinos jačanju regionalne i šire međunarodne saradnje u suprotstavljanju opojnih droga, što je nerazdvojni deo strateške orijentacije policije u Srbiji. Jedan od ključnih strateških prioriteta Strateškom planu policije je: „*Sprečavanje i suzbijanje opojnih droga sa posebnim osvrtnom na krijumčarenje i proizvodnju marihuane u prirodnim i veštačkim uslovima*“, čiji su efekti najbolje prikazani kroz jednu od najvećih realizovanih zaplena opojnih droga u poslednjih deset godina u 2019. godini. Na prostoru privrednog subjekta "Jovanjica" u Belegišu, opština Stara Pazova, zaplenjeno je oko 1.776 kg marihuane. Uhapšeni su pripadnici devetočlane kriminalne grupe čiji su članovi uzgajali navedenu marihuanu. Pored ovoga, vlasnik firme „Jovanjica“ d.o.o. tereti se i za falsifikovanje isprave. Zar primena POM-a nije efikasna?

LITERATURA

1. Carter D. (2009) *Law Enforcement Intelligence: A Guide for State, Local, and Tribal Law Enforcement Agencies (Second Edition)*. Washington, D.C.: U. S. Department of Justice-Office of Community Oriented Policing Services.
2. James A. (2013) *Examining Intelligence-Led Policing - Developments in Research, Policy and Practice*. London: Palgrave Macmillan.
3. MUP R. Srbije. (2016) *Priručnik Policijsko – obaveštajni model*. Beograd: MUP R. Srbije.
4. MUP R. Srbije. (2017) *Strateška procena javne bezbednosti*. Beograd: MUP R. Srbije.
5. MUP R. Srbije. (2018) *Strateški plan policije – javna verzija*. Beograd: MUP R. Srbije.
6. Racić, I., Nakic, N. (2018) Strategic approach of the Ministry of interior of the Republic of Serbia to combating organized crime. In: *International scientific conference „Archibald Reiss days“*. Belgrade: Academy of Criminalistic and Police Studies, pp. 465 – 477.
7. Ratcliffe, J.H. (2003) *Intelligence – Led Policing, Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*. Canberra: Australian Institute of Criminology.
8. *Zakon o policiji* („Sl. glasnik RS“, broj 101/2005, 63/2009-odluka US i 92/2011, 6/2016, 24/2018 i 87/2018).
9. Marković, S. (2019) Strateško odlučivanje u policiji i primena policijsko – obaveštajnog modela. *Bezbednost*, 3, str. 160-178.
10. Racić I. (2016) *Kriminalističko – strateška procena učešća organizovanih kriminalnih grupa u krijumčarenju droga u Republici Srbiji, (specijalistički rad)*. Beograd: Kriminalističko – policijska akademija.
11. Racić, I., Radović, N. (2018) Krijumčarenje kokaina u Evropi od strane balkanskih organizovanih kriminalnih grupa. *Kultura polisa*, 36, str. 365-373.
12. Simonović, B. (2012) *Kriminalistika, treće izmenjeno i dopunjeno izdanje*. Kragujevac: Pravni fakultet.
13. Tomašević, K., Racić, I. (2019) Rad policije zasnovan na primeni policijsko – obaveštajnog modela u razvijenim zemljama sa posebnim osvrtnom na policiju Republike Srbije. *Bezbednost*, 3, str. 82-100.

Ilija Racić, MA

Crime specialist, Ministry of Internal Affairs of the Republic of Serbia,

and PhD candidate at the University of Criminal Investigation and Police Studies, Serbia

THE APPLICATION OF AN INTELLIGENCE-LED POLICING IN THE PREVENTION AND FIGHTING OF DRUG ADDICTION IN THE REPUBLIC OF SERBIA

The aim of this research is to scientifically describe the application of the Intelligence-Led policing, as a strategic way of managing police affairs in the prevention and suppression of drug addiction in the Republic of Serbia. The research is theoretical, wherein its realization of the general scientific and logical methods was combined. Starting from the fact that police work based on the Intelligence-Led policing has not been seriously analyzed in the domestic scientific and professional literature, the paper presents the results of the research. This research focused on the philosophy and effects of model application, the role of management groups for leadership and management in the decision-making process, including the importance of strategic planning and criminal intelligence in the prevention and suppression of drug addiction in the Republic of Serbia. The results of the conducted research indicate that, unlike traditional police work models, the application of the Intelligence-Led policing in the period from 2018 to 2019 contributed to the more effective, efficient, and economic prevention and suppression of drug addiction in the Republic of Serbia.

KEYWORDS: *Intelligence-Led policing / drug addiction / police / criminal intelligence.*

DETECTION AND EVIDENCE OF DRUG-RELATED CRIMINAL OFFENSES IN COURT PRACTICE – CERTAIN PROBLEMS

Dragan OBRADOVIĆ, PhD*

The ways for detecting and proving the existence of narcotics in jurisprudence are constantly changing. The reason for this is that the offenders in this crime category are constantly improving their methods of committing crimes to avoid the detection of these illegal activities. In this paper, we have provided basic data on related criminal offenses and based on the official data of the police and the Statistical Office of the Republic of Serbia, we have shown the representation of this criminal group in the Republic of Serbia according to the latest officially published data. We have pointed out, through case law and from the point of view of a judge, some problems in detecting and proving related criminal offenses – some old and new problems and how to overcome them.

KEY WORDS: *narcotics / evidence / criminal offenses / case law*

INTRODUCTION

Narcotics are not a problem only in the Republic of Serbia, or in a handful of countries. In fact, this is a global, worldwide problem. Not only today, not from recently but for many years now. Today there is a lot more to say about this global security, but at the same time, also a health problem. However, police from multiple countries and different continents acknowledge this problem through their increasingly frequent joint activities. The fight against drug-related crime is a worldwide phenomenon and thus, the social media and electronic and print media are focusing more attention on this issue.

In the Republic of Serbia, hardly a day goes by without a new perpetrator of any of the drug-related crimes being revealed, which is reported by the media. The Ministry of the Interior of the Republic of Serbia is also working with police authorities from other countries and from different continents to combat this type of organized crime, and in 2018, they had been collaborating with police forces and prosecutors from Australia and New Zealand. The Kingdom of Spain, Austria, and Italy have taken actions to prevent illicit trafficking of narcotic drugs and have arrested numerous foreign and domestic

* Judge, Higher Court in Valjevo, Serbia and Research Associate. E-mail: dr.gaga.obrad@gmail.com

nationals who have been involved in various activities related to the procurement of narcotic drugs.¹

The first to come in contact with drug offenders are police officers, by the very nature of their work. Subsequently, the authorized public prosecutors encounter this category of offenders, depending on which crime was committed – either in the jurisdiction of the basic or higher public prosecutor's offices in accordance with the applicable Law on the Organization of Courts.² Thereby, the authorized public prosecutors manage the pre-trial proceedings in accordance with the provisions of the applicable Criminal Procedure Code (hereinafter: CPC),³ and members of the police and other state bodies are obliged to act upon any request by an authorized public prosecutor.

At this stage of the proceedings, the role of any authorized court – basic or higher – in the part related to obtaining or securing evidence for the part of the procedure following the investigation is minimal, depending solely on the activities of the authorized public prosecutor and his or her proposal/s. This primarily applies to all proceedings against adult drug offenders.

When it comes to proceedings initiated and conducted against juvenile offenders in accordance with the Law on Juvenile Offenders and Criminal Justice Protection of Minors (hereinafter: JL),⁴ the juvenile judge of the authorized high court must undertake certain proceedings whereupon juveniles are arrested and brought before a juvenile judge of the relevant high court in specific types of juvenile proceedings. In such a case, the juvenile judge may, by issuing certain orders in the pre-trial proceedings against individual juveniles, in due time collect and provide evidence for the effective conduct of criminal proceedings against juveniles in conflict with the law.

In this paper of limited scope, we will try to point out, from the perspective of the judiciary – the judge (pre-trial judges – juvenile judges), the importance of (not) obtaining certain evidence in pre-trial proceedings against juvenile offenders by police officers or in other words, the inadequate conduct of pre-trial public prosecutors in the sense that they fail to obtain a large amount of possible evidence. These omissions lead to or may lead to problems during the proceedings before the competent court, from the inability to obtain or provide evidence subsequently, and consequently to an acquittal in court proceedings should the court subsequently obtain evidence, as well as a delay of the criminal proceedings and an increase in the costs.

In this paper, we have pointed out some new problems in view of the practice of the Higher Court in Valjevo, as well as some other courts from the territory of the Republic of Serbia. However, we have no doubt that there are many more problems, but due to limited space, this cannot be elaborated here. In order to point out some of the problems, we briefly outlined certain drug-related offenses in the Criminal Code of the Republic of Serbia (hereinafter: CC).⁵ Also, we have presented certain official data on the representation of these crimes in relation to other crimes, i.e. individual criminal groups, according to valid data.

¹ Ministry of the Interior's 2018 Public Safety and Performance Report, p. 123.

² Law on the Organization of Courts (Off. Gazette of the RS, no. 116/2008 ...88/2018) – Art. 22 and 23.

³ Criminal Procedure Code (Off. Gazette of the RS no. 72/2011, ...35/2019) – Art. 43 and 44.

⁴ Law on Juvenile Offenders and Criminal Justice Protection of Minors (Off. Gazette of the RS no. 85/2005, applied from January 1 2006).

⁵ The Criminal Code, (Off. Gazette of the Republic of Serbia, no. 85/2005 ... 35/2019).

1. DRUG-RELATED OFFENSES

The SFRY Criminal Code, which continued to be applied in the Federal Republic of Yugoslavia as the Basic Criminal Code after the events on the territory of the former Yugoslavia, provided for two offenses related to the abuse of narcotics in its provisions in Chapter XXII, in the group 'against other social values'.⁶ These are the following: the unauthorized manufacturing and sales of narcotic drugs and facilitation of drug use.

In the provisions of the CC, which entered into force on January 1, 2006, in Chapter XXIII, two criminal offenses related to substance abuse were foreseen in the group of crimes against human health. These are the following: unauthorized manufacturing, possession and sales of narcotic drugs and the facilitation of drug use. CC amendments in 2009 also introduced the aforementioned two criminal offenses and the criminal offense of Illicit Possession of Narcotic Drugs.⁷

Since then, there are three criminal offenses stipulated in the provisions of the CC, including the latest 2019 amendments to this Law.⁸

2. SOME STATISTICS

The decisions of the courts regarding drug-related offenses are examined on the basis of official data of the Statistical Office of the Republic of Serbia (hereinafter: SORS) which show that the number of reported adults in the group of crimes against human health, which include drug-related offenses, has been constantly growing in the period 2014–2018, and that according to the number of criminal charges filed in the total number of all crimes, it is ranked fourth by the number of offenders, and that according to the number of convicted persons, this group of crimes in the said period placed third, with a tendency of constant growth.⁹ The prevalence of these crimes is confirmed by SORS data on convicted adults during 2018 according to the offenses in this group, listed in the following table.¹⁰

⁶Basic Criminal Code (Off. Gazette of the SFRY, nos. 44/76, 36/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54/90, Off. Gazette of the SRY, nos. 35/92, 16/93, 31/93, 37/93, 24/94, 61/2001, Off. Gazette of the RS, no. 39/2003).

⁷Law on Amendments to the Criminal Code, Off. Gazette of the Republic of Serbia, no. 72/2009).

⁸Law on Amendments to the Criminal Code, Off. Gazette of the Republic of Serbia, no. 35/2019).

⁹ Statistical Office of the Republic of Serbia, Announcement 192, LXIX, July 16 2019. Justice statistics, Adult offenders, 2018, Tables 2, 3, 4.

¹⁰ Statistical Office of the Republic of Serbia, Announcement 192, LXIX, July 16 2019. Justice statistics, Adult offenders, 2018, Table 8.

Table 1. Convicted adult persons according to the criminal offense and the imposed criminal sanctions in 2018

	In total	Prison	A fine	Conditional sentence	House prison	Working in the public interest and revoking his driving license	Judicial admonition	Educational measure	Pleaded guilty and acquitted
Republic of Serbia	29750	7408	2628	16880	2205	275	252	56	46
Against human health	4127	1280	805	1781	177	48	1	25	10
Unauthorized production and marketing of narcotic drugs	1020	756	40	142	58	4	-	19	1
Illicit possession of narcotic drugs	3000	493	762	1584	101	44	1	6	9
Allowing drug use	63	23	-	24	16	-	-	-	-
Failure to comply with health regulations during the outbreak	1	-	-	1	-	-	-	-	-
Transmission of infectious disease	2	-	-	2	-	-	-	-	-
Unscrupulous medical assistance	7	2	2	1	2	-	-	-	-
Failure to provide medical assistance	1	1	-	-	-	-	-	-	-
Production and marketing of harmful products	33	5	1	27	-	-	-	-	-

When it comes to juvenile offenders, SORS data show that the number of reported juveniles in the group of crimes against human health, which include drug-related offenses, has been steadily increasing over the 2014–2018 period, and that according to the number of criminal charges filed in the total number of all crimes, it ranked fourth by the number of offenders, and that according to the number of convicted persons in 2018, this group of crimes in the said period ranked second, with a tendency of constant growth.¹¹

The prevalence of these crimes is confirmed in particular by SORS data on convicted juveniles during 2018 according to the offenses in this group, listed in the following table.¹²

¹¹ Statistical Office of the Republic of Serbia, Announcement 191, LXIX, July 16 2019. Justice statistics, Belgrade, Juvenile offenders, 2018, Tables 2, 3, 4.

¹² Statistical Office of the Republic of Serbia Republika, Announcement 191, LXIX, July 16 2019. Justice statistics, Belgrade, Juvenile offenders, 2018, Table 8.

Table 2. Juveniles by crime, sex, attempt and sentencing in 2018 – Republic of Serbia

Crimes	In total			Juvenile Prison Sentence	Educational measure				Security Measures	Previously convicted
	All	Women	Attempt		All	Warning and guidance	Measures of increased supervision	Institutional measures		
In total	1548	126	54	8	1540	717	756	67	176	254
Against human health	254	15	2	1	253	120	131	2	145	30
Unauthorized production and marketing of narcotic drugs	62	5	2	1	61	14	46	1	35	8
Illicit possession of narcotic drugs	180	8	-	-	180	97	82	1	110	22
Allowing drug use	7	1	-	-	7	4	3	-	-	-
Contamination of drinking water and foodstuffs	5	1	-	-	5	5	-	-	-	-

The relevance of the problem of narcotics is also shown in the official data from the 2018 Informator regarding the work of the Ministry of the Interior of the Republic of Serbia related to drug seizures, which states that nearly 4 tons of drugs and 569,000 narcotics were seized and that criminal detection related to the drug trade and trafficking has been increased.¹³ The results of the Ministry of the Interior in terms of drug seizures were even better during 2019 when 7.33 tons of all kinds of narcotics were seized.¹⁴

3. PREVIOUSLY IDENTIFIED PROBLEMS IN CASE LAW

There are numerous difficulties in detecting and proving drug-related offenses. The detection of these offenses requires, first and foremost, the continued work of the police, who, to that end, must coordinate their work with the authorized public prosecutor's office in order to take measures and activities and prove each individual offense. That is by no means a new problem that has just appeared recently.

At a time when narcotics were not yet as well known and available as today when marijuana was one of the most common drugs on the domestic market at the end of the 20th century, Serbia had a specific problem with proving offenses related to this narcotic. Namely, on the basis of expert's reports, it was established that not all marijuana types are an intoxicating drug, that is, all the detected samples of cannabis sativa – hemp plant material cannot be considered as narcotic drugs, but rather, two of three types of that plant substance are considered to be drugs, with a specific percentage of THC and with appropriate values of the relative ratio of cannabinoids (W) present – the so-called DRUG AND INTERMEDIATE plant type but not the fibrous plant type (Obradović, 1999: 70–71).

Numerous and complex problems of proving the offense of unauthorized manufacturing and sales of narcotics, both in terms of their importance in general and in

¹³ Ministry of the Interior's 2018 Public Safety and Performance Report, pp.123–124.

¹⁴ <https://www.telegraf.rs/vesti/srbija/3141667-srednjoskolci-u-srbiji-prvi-na-udaru-narkomanije-sinteticke-droge-su-im-lako-dostupne-i-jeftine>, accessed on March 21 2020.

each individual case, were pointed out by some authors from the ranks of judges at the time of the Criminal Code of Yugoslavia. The problem of verification is very often complex in the cases of purchasing, possession or trafficking for the purpose of sale, due to the defense of the offender that the narcotic drugs were intended for personal use (Gazivoda, 2000: 49–50).

Medical experts have pointed out some problems with drug-related offenses related to their area of expertise. Among other issues, these are problems regarding the types of psychoactive substances ingested by the offender, who usually states that he or she committed the offense in a drugged state in the aim of determining diminished responsibility – as some substances are relatively banal when it comes to acute intoxication, such as marijuana, while some are not, for example, LSD. In other words, this is an issue of the expert evaluation of persons who are not drug addicts but declare that they had ingested drugs (or “anxiety medication”) before committing an offense (Marić, Tiosavljević, 2000: 97–98).

4. NEW PROBLEMS IN CASE LAW

In recent years, case law has also identified some new problems that make it difficult to detect or prove certain drug-related offenses. Some of these problems are more recent and appear with the development of science and technology, and some problems may have been present in the earlier period, but objectively speaking, they did not occur as frequently in case law.

According to the stages of the proceedings, the issues can be divided into the following:

- problems arising during pre-trial proceedings or during the investigation, and
- problems in court proceedings which make it difficult to conduct them.

4.1. Problems in Pre-trial proceedings – Investigation

The problems that make it difficult to detect or prove certain offenses in this group are mainly related to pre-trial proceedings or the investigation, those parts of the procedure in which certain evidence should be provided in a timely and comprehensive manner that confirms the reasonable suspicion that a person has committed a specific drug-related offense.

We have noted the following problems with regards to pre-trial proceedings or the investigation:

- ingestion of narcotics by suspects upon detection by police and its evidencing;
- taking biological materials from suspects for the sake of toxicological expertise and determining the presence of certain types of narcotic drugs in the suspect's organism – issuing an order;
- search and how to perform the search;
- confiscation of mobile phones and orders for individual expert reports – mobile phones, itemized listings and base communication stations.

We will highlight the following issues in this paper:

- The ingestion of narcotic drugs by perpetrators of certain offenses in this group in order to destroy the evidence when it was spotted by police officers is one of the problems that are known but not so prevalent in the available domestic case law.

However, we are not referring to the pre-existing occurrence of drug ingestion as part of international, organized crime in terms of smuggling – most commonly, cocaine from certain South American countries to other countries, when paid couriers carry drug packages in their stomachs, which in a large number of cases are detected during controls at numerous airports around the world as these individuals pass through X-ray machines. Today, this form of drug smuggling is almost non-existent.

Thus, in one case, the police stopped a taxi with the suspect and a police officer opened the door, the suspect pulled out of his trouser pocket and put in his mouth a drug package that was presumed to be heroin but, at the request of the police officer, he did not spit it out but swallowed it instead. It did not occur to the police officer to take the suspect to a health care facility for the purpose of examining and discovering whether he had swallowed narcotics or not, or to inform the authorized public prosecutor accordingly. When questioned by the police in the presence of an ex officio lawyer the suspect admitted that he had swallowed a package of heroin of a certain weight, which he had previously bought from another suspect, while at the main trial he denied that he had swallowed any drugs and that he had not bought narcotics from the other suspect. In this case, there was a conviction, as the defendant's altered defense at the main trial was rejected and his admission at the pre-trial proceedings was accepted, as it had been obtained in accordance with the provisions of the CPC and confirmed by other evidence, primarily by the testimony of the witnesses.¹⁵

In another case, after a suspect removed from his sock a package of an unknown substance that was suspected of being cocaine and, despite the presence of a police inspector, he managed to swallow it, the suspect was then taken for a medical examination and an abdominal X-ray was requested. Given that the suspect refused to undergo a voluntary examination at the hospital, the attending physician refused to carry out the examination. During the course of the proceedings, the suspect denied that he had sold cocaine to some individuals, as well as to another suspect who had been arrested with a package suspected of being cocaine, which was further substantiated by physical and chemical expert examination. The case ended with a final conviction for the defendant who had swallowed the aforementioned package.¹⁶

In the third case, it was suspected that a minor had swallowed a bag of powder suspected of being heroin before the police entered the apartment, and since the police found traces of powder and a plastic bag in the toilet, the minor was taken for a medical examination at the behest of a juvenile judge – namely, for an X-ray to check if he had actually swallowed a drug, something which could only be determined by an X-ray.¹⁷

In all such situations and in the event of the suspect's refusal, an order can be issued by the authorized public prosecutor – juvenile judge for an investigation, which can be done without the suspect's consent if necessary to establish facts relevant to the proceedings.¹⁸ The only difference is that when a minor is involved in the investigation – an on-the-spot examination in case he or she accepts or refuses the medical examination – the legal representative of the minor must be present at the X-ray examination or in

¹⁵ Higher Court in Valjevo case K. No. 8/19, decided case – unpublished.

¹⁶ Higher Court in Valjevo case K. No. 23/17, decided case – unpublished.

¹⁷ Higher Court in Valjevo case Krm. No. 1/20, unpublished.

¹⁸ Art. 134 of the Criminal procedure code.

the case that their presence cannot be obtained quickly, there must be a representative of the authorized guardianship authority/a social worker according to the place of residence present, and exceptionally according to the place of residence or the location of undertaking certain evidentiary actions towards the minor in accordance with the provisions of the JL.¹⁹

- Taking biological materials from the suspect for the sake of a toxicological examination and determining the presence of certain types of narcotic drugs in the suspect's organism – issuing an order.

In practice, authorized public prosecutors – juvenile judges issuing an order that biological material – blood or urine – is taken from certain suspected juveniles suspected of having committed a drug-related offense or any other crime in order to determine the presence of certain types of narcotics in their body at the time the crime was committed is not so common. Moreover, these persons are usually registered as drug addicts, either on the basis of final convictions and pronounced security measures, or they have been ordered to receive treatment for drug addiction or there is evidence that they had committed these offenses under the influence of narcotics. This data may be relevant for the verification of the defense of those persons in criminal proceedings or in the pre-trial proceeding for juveniles, for the expert evaluation by medical experts in order to determine their accountability at the time of committing the criminal offenses, but also to determine the need for such persons to undergo appropriate treatment and the applicable conditions. If this is not undertaken at that stage of the proceedings, these omissions cannot be corrected during the main trial.

This is corroborated by some case law data where, when examining an incarcerated juvenile, it was revealed that he had ingested only one narcotic drug. Considering that, at the behest of the juvenile judge, biological material was taken for toxicological analysis and the results showed that the minor had three narcotic drugs in his body, the minor, when presented with this and upon re-examination, admitted that he had ingested all three intoxicants.²⁰ Without the order of the juvenile judge, there would have been solely the statement by the juvenile that he had consumed only one drug.

The results obtained by such expert witnesses are of particular importance for the compulsory treatment of drug addicts when making a decision on determining a safety measure.

- The search and how to perform the search.

Namely, only a search conducted in accordance with the provisions of the CPC can be used as evidence in court proceedings, otherwise, such a search record must be removed from the file.

Problems especially occur when the police conduct an investigation or search suspects in the presence of only one witness, as another witness cannot be provided. In that case, the record of the search of the defendant's apartment must state why the other witness failed to attend the search, as stipulated in Art. 156, paragraph 7 of the CPC, and that the search was conducted with the consent of the tenant. The Supreme Court of

¹⁹ Art. 45 and 54 of the Law on Juvenile Offenders and Criminal Justice Protection of Minors (Off. Gazette of the RS, no. 85/2005, applied from January 1 2006).

²⁰ Higher Court in Valjevo case Km. No. 7/20 – unpublished.

Cassation also clarifies when such evidence could be considered as lawfully obtained evidence.²¹

- Confiscation of mobile phones and directives for individual expertise – mobile phones, itemized listings and base communication stations.

One of the most important details in the handling of drug-related offenders by police officers is the confiscation of all mobile phones from the suspects found on their persons at the time of the arrest or in the search of the facilities where they were detained or in which the persons were found. This is due to the fact that a large number of suspects in criminal proceedings have several mobile phones with multiple SIM cards, so it is necessary to confiscate all devices in order to trace the communication and connect that material evidence to the crime.

Thus, in one case, the police had omitted to confiscate the mobile phone of one of the suspects, after he admitted to the police at the hearing that he had purchased a narcotic drug from another suspect, which he later denied at the main trial. However, by finding out certain numbers from the other suspect's mobile phone in contact with the suspect, an IT expert, by reading the SIM card, was able to recover the memory contents – their mutual telephone communication, the number of exchanged calls and SMS messages.²²

Accordingly, the authorized public prosecutor can issue an order to undertake certain evidentiary actions that can be carried out during the investigation – insight into moving objects and, if necessary, obtaining records through the police of the realized telephone communication using base stations from individual operators, as well as itemized listings with specific numbers known to them – the whereabouts of these persons in certain situations (communication locations), in the aim of checking the allegations of their defense. The reason for insisting on timeliness is that mobile telephony operators keep certain data only for a year, after which period it is not accessible.

In addition, authorized public prosecutors can also issue an order for the expert evaluation of mobile phones or their contents – of one or more mobile phones that have been temporarily confiscated and, in certain situations, even voluntarily submitted by individuals to IT experts. The order should not be limited to the content of the conversations and messages exchanged, but should also include the contents of Viber messages and all other forms of communication (profiles on social networks – Instagram, Facebook, etc.), as well as the dates of communications, whether there were deletions of data from memory and, in the case of deletion, an expert should recover that data, provided that it is possible.

Juvenile judges can also issue these orders in juvenile cases.

4.2. Problems in court proceedings

Case law has identified some problems after the confirmation of indictments when it comes to drug-related offenses. Namely, when there is insufficient evidence collected during pre-trial proceedings or the investigation that justifies the suspicion that the defendant/suspect had committed some of the drug-related offenses, there is a negative impact on the length of criminal proceedings and the possibility of a proper decision by a competent court in accordance with the law.

²¹ The legal position of the SCC on controversial issues that were not decided at the session held September 30 2016, Niš) – from the SCC Bulletin, No. 1/2017.

²² Higher Court in Valjevo case K. No. 8/19, decided – unpublished.

We will discuss these problems in the same order as in the previous section, from the point of view of the courts.

- Ingestion of narcotic drugs by suspects upon detection by police and its evidencing.

In the situation where the pre-trial proceedings failed to undertake an investigation of a suspect where there were grounds for suspecting that the person had swallowed a narcotic drug, the crime can most often be proven through witnesses, unless there is other material evidence – e.g. a video.

- Taking biological materials from suspects for the sake of toxicological expertise and determining the presence of certain types of narcotic drugs in the organism of the defendant or juvenile, as a rule, is not undertaken during the court proceedings, as its presence is practically impossible to determine at that stage.

This also has implications for the clear identification by medical experts when assessing whether a person is addicted to narcotics, as this information is most often missing, which is important for the expert's statement regarding the need to impose a security measure on the mandatory treatment of drug addicts under Art. 83 CC. Thus, in one case the expert stated: "that, in her opinion, she had provided only provisionally accurate information obtained from the defendant A.A. about using marijuana only a few times a month, but failed to claim that this was the absolute truth because the PS (psychoactive substances) intake data could only be relevant if the accused had been tested for opiates to confirm the presence of various PS in the body, which is the only way to be certain that she had been taking a certain PS."²³

- In the case of a search, that is, a search method, it is important that only a search conducted in accordance with CPC provisions can be used as evidence in court proceedings, otherwise such a search record must be removed from the records.

There are cases in case law when only one witness was present at the search of the defendant's apartment and there is no statement in the records indicating why another witness failed to attend, as expressly provided for in Art. 156, paragraph 7 of the CPC, and there is no statement in the said record that the search was conducted with the consent of the tenant, which is a condition according to Art. 158 paragraph 1 item 1 of the CPC, and that without the court's order and without the presence of a witness, the said evidentiary action was taken, and consequently, such evidence is illegal, and thus other evidence directly arising from the basic illegal evidence is also illegal. Therefore, such a report must be set aside as illegally obtained evidence, which results primarily in the annulment of the first decision, with the further consequences being a prolonging of the criminal proceedings and causes an increase in the costs of the criminal proceedings,²⁴ Such a view is in line with the aforementioned legal position of the Supreme Court of Cassation.

- Confiscation of mobile phones and orders for individual expertise – mobile phones, itemized listings and base communication stations.

Failure to confiscate mobile phones from individual suspects during pre-trial proceedings and to obtain an itemized listing and base communication stations during

²³ Higher Court in Valjevo case K. No. 24/19, decided – unpublished.

²⁴ Ruling of the Higher Court in Čačak KŽ. No. 41/18 dated June 13 2018.

the main trial may complicate the charges brought by the authorized public prosecutor, who is responsible for the charges brought against the suspect. In effect, these charges contribute to the verification of the defense, or the rejection of the defense, in particular, that the suspect had none or had sporadic contact with the person accused of the criminal offense of Illicit Possession of Narcotics.²⁵

Also, in a case where an indictment against two persons was filed on May 15, 2019, for certain drug-related offenses, after confirming the indictment and the preliminary hearing, it became evident at the first main trial that it was necessary to obtain itemized records of telephone calls by using base stations of individual operators in order to check their defenses. Due to the fact that this request was made at the main hearing on November 14 2019, it was not possible to obtain data for the entire requested period from the beginning of November 2018 until a certain date in January 2019, but rather for the period from November 14 2019 until the requested date.²⁶

4.3. The latest problem in regards to court proceedings

In 2019, recent case law has also highlighted a new problem regarding certain drug-related offenses. With the latest amendments to the Criminal Code,²⁷ the following new paragraph was introduced in the criminal offense of Illicit Possession of Narcotic Drugs under Article 246a CC:

“Whoever holds large quantities of a substance or ingredients that have been declared a narcotic drug shall be punished by imprisonment for a term between three and ten years.”

What this entails exactly – a large amount of a substance or ingredients that has been declared a narcotic drug – is unclear at this point in time. In this respect, the situation on the prosecution side – the authorized public prosecutors – is much more clear for now. Case law will in the coming period have to determine the specifics of each case, considering the fact that the implementation of these provisions has started from December 1 2019. Also, the Supreme Court of Cassation may take an appropriate view in this regard, if at all possible, after some time and more finalized cases.

CONCLUSION

The problem with narcotics is a global, security, health, family and ultimately a judicial issue. This is how we are experiencing it in Serbia.

In this paper, we have highlighted some of the most important issues encountered by the police and the judiciary (public prosecutors and judges) in drug-related criminal proceedings at certain stages of the procedure. Some of these problems are directly affected by the work of the police and public prosecutors since their failure to act or an untimely undertaking of certain evidentiary actions can fail to resolve some problems at the later stages of the proceedings – in other words, they cannot be resolved before the court or they can be resolved only partially, with additional costs and an extended duration of the criminal proceedings and with an uncertain final outcome, all of which impacts the final decision of the court.

²⁵ Ruling of the Higher Court in Valjevo K. No. 8/19, decided – unpublished.

²⁶ Ruling of the Higher Court in Valjevo K. No. 16/19, unpublished.

²⁷ Law on Amendments to the Criminal Code, (Off. Gazette of the Republic of Serbia, No. 35/2019).

These problems are certainly not the only ones, but they are increasingly present today, but with the development of science and technology, especially IT, they can be overcome successfully.

How some of these problems can be overcome in practice is shown here, from a judge's point of view.

We believe the above information can be useful for practitioners, contributing to improving their work in combating one of the most dangerous diseases of today – drug usage and those involved in the illicit manufacturing and selling of narcotics.

REFERENCES

1. Gazivoda, S. (2000) Problems of Proof of the Offense of Illicit Manufacturing and Marketing of Narcotic Drugs, Drug Addiction and Criminal Liability (Legal Medical Aspect), *Serbian Criminal Law Association*, Kopaonik, pp. 49–54. (in Serbian: Problemi dokazivanja kod krivičnog dela Neovlašćene proizvodnje i stavljanje u promet opojnih droga, Narkomanija i krivična odgovornost (Pravno medicinski aspekt), Srpsko udruženje za krivično pravo, Kopaonik).
2. Marić, J. & Tiosavljević, D. (2000) Some Problems of Forensic Psychiatric Expertise of Addiction, Drug Addiction and Criminal Liability (Legal Medical Aspect), *Serbian Criminal Law Association*, Kopaonik, pp. 95–98 (in Serbian: Neki problemi sudsko-psihijatrijskog veštačenja narkomanije, Narkomanija i krivična odgovornost (Pravno medicinski aspekt), Srpsko udruženje za krivično pravo, Kopaonik).
3. Obradović, D. (1999) Are Any Marijuana Drugs Criminal, *Bulletin of the Supreme Court of Serbia, Official Gazette, Belgrade*, 2, pp. 68–72 (in Serbian: Da li je svaka marihuana opojna droga u krivičnopravnom smislu, Bilten Vrhovnog suda Srbije, „Službeni glasnik“, Beograd, 2).
4. Statistical Office of the Republic of Serbia Communication No. 191, Vol. LXIX, 07/16/2019, Justice Statistics, Juvenile Offenders, 2018. (in Serbian: Republički zavod za statistiku Saopštenje broj 191. god. LXIX, 16.07.2019., Statistika pravosuđa, Maloletni učinioci krivičnih dela, 2018).
5. Statistical Office of the Republic of Serbia Communication No. 192, Vol. LXIX, 07/16/2019, Justice Statistics, Adult Offenders, 2018. (in Serbian: Republika Srbija Republički zavod za statistiku, Saopštenje 192, god. LXIX, 16.7.2019. Statistika pravosuđa, Beograd, Punoletni učinioci krivičnih dela, 2018)
6. Ministry of the Interior's 2018 Public Safety and Performance Report (in Serbian: Izveštaj o stanju javne bezbednosti i radu Ministarstva unutrašnjih poslova u 2018. godini)
7. <https://www.telegraf.rs/vesti/srbija/3141667-srednjoskolci-u-srbiji-prvi-na-udaru-narkomanije-sinteticke-droge-su-im-lako-dostupne-i-jeftine>, accessed on 21.3.2020.

Regulations:

8. Law on the Organization of Courts (Official Gazette of the RS, No. 116/2008 ... 88/2018) (in Serbian: (in Serbian: Zakon o uređenju sudova („Sl.glasnik RS“ br. 116/2008 ... 88/2018).
9. Criminal Code, Off. Gazette of the Republic of Serbia, nos. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/16, 35/19 (in Serbian: Krivični zakonik, Službeni glasnik RS, br.85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/16, 35/19).
10. Criminal Procedure Code, Off. Gazette of the Republic of Serbia, nos. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/19 (in Serbian: Zakonik o krivičnom

postupku, Službeni glasnik RS, br.72/2011,101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/19).

11. Law on juvenile criminal offenders and criminal protection of juveniles, Off. Gazette of the Republic of Serbia, no. 85/05 (*in Serbian*: Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivično pravnoj zaštiti maloletnih lica, Službeni glasnik RS br. 85/05).
12. Basic Criminal Code, "Official Gazette of the SFRY", Nos. 44/76, 36/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54 / 90, "Official Gazette of the FRY", No. 35/92, 16/93, 31/93, 37/93, 24/94, 61/2001, "Official Gazette of the RS", No. 39/2003 (*in Serbian*: Osnovni Krivični zakon, "Službeni list SFRJ", br. 44/76, 36/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54/90, "Službeni list SRJ", br. 35/92, 16/93, 31/93, 37/93, 24/94, 61/2001, "Službeni glasnik RS", br. 39/2003).
13. Law on Amendments to the Criminal Code, "Official Gazette of the Republic of Serbia", no. 72/2009 (*in Serbian*: Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika, "Sl. glasnik Republike Srbije", br. 72/2009).
14. Law on Amendments to the Criminal Code, "Official Gazette of the Republic of Serbia", no. 35/2019 (*in Serbian*: Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika, "Sl. glasnik Republike Srbije", br. 35/2019).

Court practice:

15. The SCC's legal position regarding controversial issues that were not reached at the sitting held on 30.09.2016. – Nis – From the Bulletin of the Supreme Court of Cassation, No. 1/2017 (*in Serbian*: Pravni stav VKS, povodom spornih pitanja oko kojih nije postignuta saglasnost na sednici održanoj 30.09.2016. – Niš – Iz Biltena Vrhovnog kasacionog suda, broj 1/2017)
16. Case of the High Court in Valjevo K. no. 8/19, finalized – unpublished
Case of the High Court in Valjevo K. No. 23/17, finalized – unpublished
Valjevo High Court Case No. 7/20, unpublished
Case of the High Court in Valjevo Krm. No. 1/20, unpublished
Case of the Valjevo High Court K. No. 24/19, closed – unpublished
Case of the High Court in Valjevo K. No. 16/19, closed – unpublished
Decision of the High Court in Čačak KŽ. No. 41/18 of 13.6.2018.

Dr Dragan Obradović
Sudija, Viši sud u Valjevu i naučni saradnik, Srbija

DETEKCIJA I DOKAZIVANJE KRIVIČNIH DELA VEZANIH ZA DROGU U SUDSKOJ PRAKSI – ODREĐENI PROBLEMI

Načini otkrivanja i dokazivanja postojanja narkotika u sudskoj praksi se stalno menjaju. Razlog za to je da počinioци ove kategorije kriminala neprestano unapređuju svoje metode izvršenja krivičnih dela kako bi izbegli otkrivanje ovih nezakonitih aktivnosti. U ovom radu smo dali osnovne podatke o povezanim krivičnim delima, a na osnovu zvaničnih podataka policije i Zavoda za statistiku Republike Srbije, odnosno prikazali smo zastupljenost ove grupe kriminala u Republici Srbiji prema poslednjim zvanično objavljenim podacima. Ukazali smo, kroz sudsku praksu i sa stanovišta sudije, neke probleme u otkrivanju i dokazivanju povezanih krivičnih dela – neke stare i nove probleme i kako ih prevazići.

KLJUČNE REČI: narkotici / dokazi / krivična dela / sudska praksa

COMPLEXITY OF DETECTION, INVESTIGATION AND PROVING OF CRIMINAL OFFENSES IN THE FIELD OF DRUG ABUSE

Sadmir KAROVIĆ, PhD*
Marina M. SIMOVIĆ, PhD*

In this paper, the authors have focused attention and interest on drug abuse as a modern times plague, respecting legal and social context, emphasizing above all the complexity of detecting, investigating and proving the criminal offenses in this field. The increasing prevalence and accessibility of different types of narcotic drugs, both in the illegal market of Bosnia and Herzegovina and in the illegal markets of countries from its immediate environment, and lowering of the age limit of consumers and/or addicts, indicates a real need for the more efficient functioning of institutional and non-institutional capacities and possibilities for detecting, investigating and proving of these criminal offenses. It is also evident that illicit drug trafficking exceeds national geographical boundaries, which obliges all law enforcement entities/agencies to cooperate and coordinate activities, both nationally and internationally, with the aim of timely, efficient, and lawful action. Detecting, investigating and proving a criminal offense is directly determined and conditioned by restrictive legal requirements of criminal (material and procedural) nature, primarily respecting the protection of the basic human rights and freedoms of the suspect or accused person in the context of the lawful application of criminal repression. Given the extremely negative and long-term consequences, the prevention and suppression of criminal offenses in the field of narcotic drug abuse is still a challenge for contemporary criminal law, despite the expressed commitment of all institutional and non-institutional (social) entities in the field of the effective and vigorous fight against crime incorporating abuse of narcotic drugs..

KEY WORDS: *drugs / criminal offense / detection / investigation / proving*

* Assistant Professor, Law Faculty, Tuzla University in Travnik, and employed in a State Agency for Investigation and Protection, Bosnia and Herzegovina.

* Secretary of the Ombudsman for Children of the Republika Srpska and Associate Professor at the Faculty of Law of University „Apeiron“ in Banja Luka

1. (AB)USE OF NARCOTIC DRUGS – MODERN TIMES PLAGUE

From the earliest times to the present, people have been finding different ways and possibilities to "escape" from reality and real-life problems by using or consuming certain psychoactive substances, or intoxicants, and thus finding a way out of a particular (difficult) life situation. The drug is a natural or synthetic chemical substance that influences changes in physiological and psychological functions and which significantly changes behaviour (Simic, 2018: 15). According to the World Health Organization definition, a drug is any substance which, when found in a living organism, modifies its functions and, after repeated use, leads to psychological and/or physical dependence. According to the Law on Prevention and Suppression of Narcotic Drug Abuse, a narcotic drug is any substance of natural or artificial origin that is included in the list of narcotic drugs in accordance with international conventions on narcotic drugs control or upon a decision of a competent authority in Bosnia and Herzegovina¹. From the earliest understanding that there are certain means that have a certain capacity to influence the psycho-physical state of man, we also find the efforts and attempts of man to diminish or decrease the psychological pressure and burden of daily life problems by using the aforementioned means (mostly for pleasure or conditionally to ease his daily life and real life problems). As far back as 5000 BC the Sumerians were taking opium, as evidenced by the written clues according to which they used to label the drug with the "Hul" ideogram, which meant "pleasure" or "satisfaction". More than 4,000 years ago, the people of Central Europe grew poppies from which they obtained oil (Kozary, 2011: 102). Addiction or abuse (the term "consumption" should be avoided) of narcotic drugs is excessive, regular drug use resulting in addiction (physical, psychological or both) (Ignjatović, 1996: 222).

In this regard, in order to gain a better understanding of this matter, a very important distinction needs to be made between use and abuse of substances, since certain substances are used for medical purposes (pain relief, disorders) under clearly prescribed restrictive conditions and medical control and supervision, as well as for legal use for veterinary and scientific-research purposes. This means that the use of certain substances in accordance with medical recommendations and under the supervision and control of physicians, solely for medical purposes, is not disputable. In that case, it is a justified and lawful use of the aforementioned substances. On the other hand, narcotic drug abuse implies the use of the aforementioned substances, which is not aimed at meeting the health needs, but rather directly against human health. Also, the situation is similar when it comes to possession, production or sale of narcotic drugs. On the one hand, there is authorized possession, production, sale of narcotic drugs by legally authorized entities, under restrictive legal conditions for medical, veterinary and scientific-research purposes, and on the other, unauthorized stated activities that are prescribed or legally formulated as criminal offense.

The frequency of use of various substances (drugs), especially among young people of different ages, is an alarm for crime prevention policies aimed at finding effective and proportionate preventive-repressive measures and actions related to the effective

¹ For more details see Article 3 of the Law on Prevention and Fight Against Narcotic Drugs Abuse („Official Gazette of Bosnia and Herzegovina“ No. 8/06). Narcotic drug term, as used in this Law involves psychotropic substances included in the list of psychotropic substances, if such psychotropic substances are not separately listed.

suppression of criminal offenses in this field. Certainly, the emphasis is on prevention, i.e. before the occurrence of the consequences, so it is necessary to provide a wide range of preventive activities at the operational level, primarily in the field of education and rising awareness of the harmful effects of narcotic drugs on the health of each individual. The frequency of substance abuse is an alarm that existing overall preventive activities, that is, measures and actions, are inadequate, and need to be critically reviewed and intervened. The widespread use, and therefore production and sale of drugs, given the degree of threat to human health and the overall effects on the community as a whole, requires, in addition to medical measures, and the obvious need for broad education, taking of repressive measures, the most severe of which are targeted towards the suppression of organized crime that controls the international flow of narcotic drugs (Tripalo, 2003: 553).

As to the aforementioned, illicit drug abuse activities increasingly incorporate an element of organization aimed at gaining enormous profits or incomes. While it is extremely difficult to quantify and empirically present data, it is commonly recognized that illicit drug abuse activities at the international level are among the most profitable illegal activities and are closely linked to the criminal offense of money laundering, where illegally gained money is sought to be legalized in a way to be "injected" into legal economic flows (e.g. real estate investments, etc.). Lowering the age limit for young people as users or consumers, including school children, when the first experiences with substance abuse (curiosity, loneliness, etc.) most often begin, additionally complicates the situation of combating substance abuse. Abuse of various substances in young people is inextricably linked to peer violence, criminal offenses in the field of property crime and other criminal offenses, and different social and pathological phenomena in society (prostitution, gambling).

Addiction as a sociopathological phenomenon has many causes and conditions of its origin and expansion, but it is also a phenomenon that causes criminal behaviour (Petrović, Meško, 2004: 159). Secondary crime, which in today's criminal practice is defined as a form of criminal activity of individuals and groups in drug abuse, for the purpose of procuring drugs, means for procuring drugs and under the influence of drugs, encompasses a large number of crimes and offenses, from theft to the most serious property offenses, such as murder (Klarić, 2008: 229).

Availability and diversity of substances in all the environments (urban and rural) enables all the citizens, especially young persons of different age, to simply get into possession, i.e. to buy certain substances. Lately, the possibility of legalization of marihuana in BiH is more and more actualized and considered (keeping it for personal use), so that it is possible to expect legalization of some drugs in the future, given the general tendency to legalize specific narcotic drugs in the world. Relatively weak social control system, that is, insufficient preventive influence, primarily by families, schools and other educational institutions, religious communities, sports collectives and other entities and individuals as authorities in a society, contribute to the increase in the prevalence and availability of various intoxicating substances. On the other hand, law enforcement entities/agencies themselves, without the involvement and participation of social (non-legal) capacities and possibilities, do not have adequate preventative, detection and investigative capabilities and capacities to act in a timely and lawful manner and respond to contemporary challenges.

One of the key or crucial requirements or conditions related to timely and effective preventive action, i.e. prevention and detection of criminal offenses in the

field of abuse of narcotic substances is the coordinated work of different law enforcement entities/agencies (police, prosecution, court, social welfare centres, etc.), but also the participation and proactive role of the non-governmental sector (various associations for the prevention of addiction, etc.) and citizens, in general (Karović, Simović, 2019: 66). Law enforcement entities/agencies respond after consequences have occurred, that is, upon finding out or being informed about the existence of a specific criminal offense in the field of narcotic drug abuse.²

Citizens who have a proactive and socially responsible attitude, especially in the investigative phase regarding the reporting of criminal offenses, play a leading role in the prevention and detection of these criminal offenses, when they can directly contribute to the detection of these crimes through their actions (by timely reporting the criminal offense) and thereby initiate beginning and conduction of an investigation by the prosecutor. Particularly worrying is the increasing availability of extremely harmful intoxicants for the health on the illegal market, the use of which leaves behind a long-term negative consequence and, in certain cases, death of users/addicts. The complexity of proving or establishing the existence of a particular criminal offense and individual criminal responsibility, respecting the restrictive legal requirements of criminal law (material and procedural) nature, directly or indirectly affects the frequency and presence of these criminal offenses within a specific geographical area. In addition, certain but negligible number of recidivists, that is, returnees in committing criminal offenses in the field of narcotic drugs abuse, is one of the reasons for the increasing frequency and presence of these criminal offenses, i.e. the prevalence and availability of various narcotic drugs in the illegal market.

Namely, a number of persons, after serving a sentence of imprisonment in an appropriate penal institution, resume their previous activities and commence illegal activities related to the illegal production, trafficking, (re)sale and other illegal activities related to the illegal trade in narcotic drugs in the broad sense. Today, it is practically impossible to find a larger neighbourhood or settlement, whether urban or rural, where there are no different intoxicants offered for sale and as such available to almost all citizens. In addition, certain trends or contemporary styles and models of behaviour of young people have a negative impact on this population, as they affirm and promote, among other things, the consumption of narcotic drugs, depending on the financial capabilities of individuals. In this context, young people out of curiosity, in certain private as well as public places and parties, in disco clubs and other places, try particular narcotic drugs since this is increasingly considered as a socially acceptable model of behaviour for young people, which is quite wrong. However, we should not neglect and ignore the fact that, when it comes to the use or enjoyment of legal means, citizens tend to use tranquilizers (apaurin, bromazepam, lexilium, etc.) for various psychological problems (anxiety, etc.).

² It is very important to emphasize the importance of preventive action of non-legal or non-institutional entities and citizens before the consequence (narcotic drug abuse, commission of criminal offense) related to timely recognition and identification of certain risky behaviors that can "turn" over time into a specific criminal offense, especially when dealing with young people, school-age children. Certainly, the family has a very important preventive role in the educational aspect, so the focus of preventive activities is on the family.

2. DETECTION OF CRIMINAL OFFENSES IN THE FIELD OF NARCOTIC DRUGS ABUSE

Collection of initial notifications on the existence of a specific criminal offense related to the narcotic drugs abuse (Unauthorized trafficking in narcotic drugs referred to in Article 195 of the Criminal Code of Bosnia and Herzegovina³ and other criminal offenses prescribed at the entity level – The Criminal Code of the Federation of Bosnia and Herzegovina⁴; Article 238 “Illicit Manufacturing and placing on the market of narcotic drugs” and Article 239 “Possession and Enabling the Use of Narcotic Drugs”; the Criminal Code of the Republika Srpska⁵; Article 224 “Illicit Production and Traffic of Narcotic Drugs” and Article 225 “Enabling the Use of Narcotic Drugs” and Brčko District - Criminal Code of Brčko District⁶; Article 232 “Illicit Manufacture and traffic of Narcotic Drugs” and Article 233 “Possession and Enabling the Use of Narcotic Drugs”) is an extremely complex detection activity, respecting the specific criminal nature of criminal offenses.

It is very important to emphasize the differentiation between the detection phase and the investigation, respecting the restrictive legal requirements as well as various activities on detecting and investigating of a particular criminal offense. At the very beginning of the practical application of the new criminal procedure laws in Bosnia and Herzegovina, starting in 2003, there were numerous uncertainties and dilemmas of a practical nature, especially in the segment relating to the relationship between the police and the prosecution, i.e. the distribution of duties and tasks between authorized officials and prosecutors, when it is necessary to inform the prosecutor about the existence of criminal offense and many other practical problems. However, with the passage of time, good practice has emerged, determined and conditioned by the criminal procedural provisions that make the procedural framework for action, and has substantially eliminated aforementioned ambiguities and dilemmas.

When it comes to seizure of illegal drugs in Europe, cannabis is the most commonly seized drug, with more than 70 percent of all seizures in Europe; cocaine comes second (nine percent), followed by amphetamines (five percent), heroin (five percent) and MDMA (two percent) (European Tracking Drugs and Drug Addiction Center, 2017: 20). Illegal profit-making is ultimately the primary goal of individuals or organized crime groups. It is practically impossible to more accurately quantify the illicit profits gained, that is, earned profits in the illicit drug market at the international level. Cannabis, heroin and synthetic drugs are still the most common narcotic drugs in BiH in terms of their smuggling and their use.⁷ This does not mean that other types of narcotic drugs are not present in Bosnia and Herzegovina, but mentioned narcotic drugs are the most widespread due to price and financial possibilities.

³ Criminal Code of Bosnia and Herzegovina („Official Gazette of Bosnia and Herzegovina“ No. 3/03, with amendments).

⁴ Criminal Code of the Federation of Bosnia and Herzegovina („official Gazette of the Federation of Bosnia and Herzegovina“, No. 36/03, with amendments).

⁵ Criminal Code of the Republika Srpska („Official Gazette of the Republika Srpska“, 64/17).

⁶ Criminal Code of Brčko District of Bosnia and Herzegovina („Official Gazette of Brčko District of Bosnia and Herzegovina“, No. 10/03, with amendments).

⁷ State control, prevention and suppression of narcotic drugs abuse strategy in Bosnia and Herzegovina for the period 2018-2023, pg. 4 available at: <http://www.msb.gov.ba/PDF/bosStrategija%20droge%20BiH%202018-2023.pdf>.

Since this is a so-called two-way interest, on the one hand, the interest of the person who illegally manufactures or markets a certain narcotic drug and, on the other, the interest of the consumer/user/addict, it is evident that there is complete discretion in the mentioned relationship, which directly complicates detection of the existence of criminal offense. Third parties are usually not able to access or objectively access certain information indicating that a criminal offense exists. This significantly complicates and makes a process of detecting the existence of a particular criminal offense and the perpetrator more difficult, i.e. the collection of initial information confirming the standard of suspicion as the lowest degree of probability required to initiate and conduct an investigation by a prosecutor. The situation in the neighbouring countries (Serbia, Croatia, Montenegro, North Macedonia, Slovenia) is identical with respect to the detection of the existence of these criminal offenses, taking into account the fact that the detection capabilities and capacities are identical to those in Bosnia and Herzegovina. As a rule, criminal offenses in the field of narcotic drug abuse lack a report of criminal offense, both oral or written, and disclosure is mainly based on the operational gathering of information about the criminal offense and perpetrators, i.e. in most cases, one first finds out about the perpetrator and then goes on to the criminal offense (Zimonja, 2014: 97).

Organized criminal groups cooperate with each other on the territory of BiH, but also outside the borders of BiH, especially with criminal groups operating within the territories of the countries created by the breakup of the former Yugoslavia.⁸ What is particularly worrying about the unlawful or social control of crime in the territory of the former Yugoslavia, as well as at the regional and international levels - is an underdeveloped and effective system of preventive action that involves all citizens and other collectives in the timely prevention and detection of criminal offenses. The contribution of the Prosecutor's Office of Bosnia and Herzegovina to the development of cooperation at the international and regional level is particularly reflected within the International Prosecutorial Advisory Group of South East Europe Countries – SEEPAG, Regional Cooperation Initiative of the South East Europe Countries – SECI, within the framework of the Regional Cooperation Project under the Memorandum on Cooperation of Prosecutors of Europe (CPGE), then through the European Union Judicial Cooperation Network EUROJUST.⁹ As is well known, the primary duty of the police is to prevent and detect criminal offenses, although this activity is not solely their responsibility (participation of citizens, through health services, etc.). In the detection phase, the ways of knowing about the existence of these criminal offenses are identical, as are the ways of knowing about the existence of other criminal offenses, but here the

⁸ *Ibid.*

⁹ Co-operation of the Prosecutor's Office of Bosnia and Herzegovina at the international, regional and national level, www.tuzilastvobih.gov.ba, accessed on 19 May 2019. For further details see the following documents related to cooperation: Protocol on Understanding of the State Attorney's Office of the Republic of Croatia and the Prosecutor's Office of Bosnia and Herzegovina; Memorandum of Understanding of the Republic Public Prosecutor's Office of the Republic of Serbia, the War Crimes Prosecutor's Office of the Republic of Serbia and the Prosecutor's Office of Bosnia and Herzegovina; Protocol on the consent of the Chief Prosecutor of the Republic of Montenegro and the Prosecutor's Office of Bosnia and Herzegovina; Memorandum of Understanding between the Public Prosecutor's Office of Ukraine and the Prosecutor's Office of Bosnia and Herzegovina; Protocol of the Prosecutor's Office of Bosnia and Herzegovina and the War Crimes Prosecutor's Office of the Republic of Serbia on cooperation in the prosecution of war criminals, crimes against humanity and genocide; Protocol between the State Attorney's Office of the Republic of Croatia and the Prosecutor's Office of Bosnia and Herzegovina on cooperation in prosecuting war criminals, crimes against humanity and genocide and Protocol between the State Attorney's Office of Montenegro and the Prosecutor's Office of Bosnia and Herzegovina on cooperation in prosecuting war criminals, crimes against humanity and genocide..

special collection of initial or start information on the existence of a particular criminal offense by the collaboration network must be emphasized.

Taking into account the nature and specificity of these criminal offenses, it is practically impossible to detect the existence of a specific criminal offense without operational basis in the field, i.e. collaborators, that is, an established collaboration network. This enables citizens to establish a formal cooperative collaboration relationship with a particular police agency. Namely, they are persons who are very close to criminogenic persons or organized crime group, and thus are able to have important messages, i.e. information and data on the existence of criminal offense, the perpetrator (modalities of commission, means of commission, data on vehicles, telephone numbers criminogenic persons use, locations where they meet and make arrangements, residence and movement of persons, etc.). The abovementioned collaboration relationship between authorized officials and collaborators is regulated and prescribed by bylaws (Instruction on the work with the informant, etc.) so that all activities are clearly defined and regulated (formal registration, records, contacts, instructive-control segment, reporting, etc.). In addition, gathering the necessary evidence pertaining to a specific criminal offense depends to a large extent on the established collaboration network.

The complexity of the detection of the criminal offense of illicit trafficking in narcotic drugs referred to in Article 195 of the Criminal Code of BiH, especially when it comes to organized crime (in conjunction with Article 250 of the Criminal Code of BiH), is also manifested in the fact that it is a criminal offense that goes beyond national geographical boundaries (contains "ino" element). In this particular case, it is an international illicit traffic in narcotic drugs between two or more countries, which directly affects the complexity of detecting the existence of a criminal offense. The dark figure in the field of narcotic drug trafficking and abuse is the highest in the criminal responsibility of the organizer (Nikolic, 2011: 86).

Detection of these organized crime offenses is undoubtedly the most complex activity on which the whole course and dynamics of further investigative and evidentiary activities depend directly or indirectly. It is evident that organizers, as the most responsible persons in terms of the existence of individual criminal responsibility, are most often out of the reach of detection and investigative-evidentiary possibilities and capacities of law enforcement entities/agencies. Detection activities are practically targeted at persons who are operationally active in the field regarding the operationalization of illegal activities related to the production, sale, transportation, distribution of drugs and other incriminating activities, so that persons at the top of the crime pyramid are most often inaccessible in the detection phase for law enforcement agencies.

3. COMPLEXITY OF INVESTIGATING AND PROVING

As is generally known, in accordance with the provisions of the Criminal Procedure Code at all levels in Bosnia and Herzegovina, the only statutory authority to initiate and conduct an investigation is a prosecutor who, on the basis of initial or introductory information collected, indicating the existence of a specific or a concrete criminal offense - evaluates and decides whether the statutory requirements are met (Karović, 2019: 65). In each individual case, satisfaction, that is, the existence of standards of reasonable doubt, is required as a minimal degree of probability that a particular criminal offense has been committed.

The prosecutorial concept of investigation, which was adopted and accepted in the criminal procedural legislation of Bosnia and Herzegovina by the last general reform in 2003, prescribed a very proactive role of the prosecutor in the investigation. However, by a comparative analysis of the criminal legislation of the neighbouring countries within the territory of the former Yugoslavia, the wave of criminal legislation reforms did not bypass other national legal systems (Serbia, Croatia, Montenegro, North Macedonia, Slovenia), where there were significant changes in the criminal procedural legislation (concept of investigations, introduction and application of new legal institutes, simplified procedures and so-called summary criminal proceedings, application of special investigative actions regarding the gathering of necessary evidence, etc.) (Jovanović, Petrović, 2014). The key question that arises is how to legally collect necessary evidence, that is, how to prove the existence of a particular criminal offense and individual criminal responsibility.

Namely, from the moment of notification or knowledge about the existence of a certain criminal offense, the proactive and managerial role of the prosecutor as the bearer of the entire investigative and evidentiary activities begins. In order to promptly, effectively and lawfully undertake all investigative - evidentiary activities aimed at gathering necessary evidence and information confirming the existence of characteristics of a particular criminal offense and criminal responsibility, the acting prosecutor entrusts certain investigative activities for realization to authorized officials. Managerial-supervisory role of the prosecutor in the investigation of authorized officials obliges the prosecutor that the entire investigative activities of the authorized officials, starting from the moment of knowing of the existence of a particular criminal offense, must be realized under the managerial and supervisory role of the acting prosecutor, who decides on the application of proportionally necessary criminal proceedings actions. However, authorized officials, by the nature of the tasks entrusted to them by the law, have the opportunity to propose to the acting prosecutor the use of certain (necessary and appropriate) investigative and special investigative actions in order to gather necessary evidence and information in relation to a specific criminal offense.

The investigation and gathering of necessary evidence regarding a specific criminal investigation, when it comes to criminal offenses in the field of illicit drug trafficking, is specific due to the fact that these are criminal offenses that, by their phenomenological aspects, increasingly require continued use of the collaborative network from the moment finding out about the existence of a specific criminal offense until the completion of the investigation, i.e. gathering of necessary evidence. Namely, in order to undertake investigative and evidentiary activities in a timely and effective manner, it is necessary to engage a collaborative network, i.e. associates, i.e. persons who are in a certain way close to criminals, in order for the authorized officials and acting prosecutor to have timely information and data of operational character regarding incriminating activities. Unless a collaborator is hired, it is practically very difficult to gather useful information regarding the commission of a specific criminal offense (place, time and means of execution, modalities of execution, persons involved in illegal activities, their hierarchical relationship, passenger or freight motor vehicles used, manner of communication, activity distribution, etc.). Therefore, timely, accurate and verified information and data are crucial when investigating and proving of these criminal offenses is in question, or gathering of necessary evidence in relation to a specific criminal offense. Also, the selection and implementation of proportionately required criminal and procedural actions, under a managerial and supervisory role in relation to authorized officials, depends primarily on specific activities and circumstances in the

field. In this regard, it is particularly complex and challenging to gather necessary evidence when it comes to an organized crime group, i.e. organized crime with international component, and the participation of a larger number of persons. In addition, the following shall be taken into account when investigating and proving organized crime referred to in Article 250 and in connection with the “Illicit Traffic in Narcotic Drugs”, under Article 195 of the Criminal Code of Bosnia and Herzegovina:

1. the mobility of a modern man, who enables the connection of individuals and organized crime groups at the international level, their cooperation, the exchange of information and data without any geographical or institutional obstacles;

2. regional and international connection of organized crime groups, their cooperation, exchange of information;

3. the possibility of different modalities of communication between individuals or members of an organized crime group, including communications that are not suitable for gathering of necessary evidence through specific investigative actions (e.g. communication via Viber, Whatsapp, Hangout, Instagram, Botim, etc.);

4. the degree of institutional cooperation established at the international level (international police and criminal cooperation) between law enforcement entities/agencies and their professional interest in cooperation and effective actions;

5. criminal procedure framework for the activities of law enforcement entities/agencies, especially when it comes to illegal activities within the territory of several countries (production, transportation, distribution, (re) sale, mediation in sale, etc.);

6. the real possibility of concealing and destroying evidence, that is, narcotic drugs, especially in the case of smaller quantities;

7. the connection of individuals and organized crime groups with the political structures of government, as well as individuals within law enforcement entities/agencies, which jeopardizes the protection of classified information directly related to investigative-evidentiary activities and impedes the effective conduct of investigation;

8. the existence of a number of etiological factors that directly or indirectly favour the emergence of these criminal offenses (unemployment, poverty, forced migration, economic crises, etc.);

9. different legal understandings and interpretations of the standards of proof between police agencies and the prosecutions, on the one hand, and the court, on the other, which result in a disproportion between the number of crime reports and the perpetrator, the indictments and, on the other hand, the convictions.

The investigation and proving of the aforementioned criminal offenses is directly linked to and conditioned by the application of special investigative actions in accordance with restrictive legal requirements of criminal nature which determine the application of these actions, since it is practically impossible to gather necessary evidence by classical or traditional investigative actions. Persons dealing with illicit drug trafficking are well organized, equipped with the latest means of transportation, means of communication, behaviourally trained, especially in public, very carefully and cautiously interacting with others, trying to socialize with political or public figures and so on (Simovic et al. 2016: 52). The direct initiation, that is, the suggestion and approval of the application of special investigative actions is in each concrete case directly

determined by the provisions of the criminal procedure law. Authorized officials have the opportunity, after exhausting all investigative possibilities through ordinary or classic investigative activities, to initiate or make an initial proposal for the application of a specific investigation action (respecting the nature of the criminal offense), which they submit to the competent prosecutor's office for examination and decision in terms of its legal justification and expediency. If acting prosecutor, after examining received initial proposal made by authorized officials of the competent police agency, finds that the restrictive legal requirements are met, he/she shall make a proposal for the application of a special investigative action, which shall be submitted to the judge for preliminary proceedings with the reasoning and related attachments, in order to decide and possibly issue an order to take specific action, if the legal requirements are met.

Undertaking of specific investigative actions directly or indirectly interferes with privacy and family life of an individual, so that the law on criminal procedure prescribes the requirements of application of such actions. Thus, the types of special investigative actions must be prescribed by legal provisions; they apply only in cases where the aim sought to be realized cannot be achieved otherwise (through standard investigative actions); they are undertaken after obtaining the prior consent of the court, or after obtaining a (written or oral) order from a pre-trial judge; a catalogue of criminal offenses for which specific investigative actions may be prescribed; the existence of a high degree of suspicion in commission of a criminal offense for which special investigative actions may be prescribed; the time duration (limit) of application of specific investigative actions in a particular case (Karović, 2012: 25). The choice of applying of one or more specific investigative actions in each case directly depends, primarily, on the nature of the criminal offense, its manifestation form, the manner of execution, as well as other relevant criminal law specifics, where it should be taken into account the element of proportionality when selecting a particular special investigative actions in relation to the criminal offense.

The situation is the same when it comes to the application of special investigative actions in the criminal procedural legislations of the former Yugoslav states, since prescribed restrictive legal requirements that practically prevent arbitrariness in acting or various forms of abuse by persons entrusted with powers in terms of direct implementation of these actions. In addition, investigation and proving of specific forms of organized crime related to illicit drug trafficking at the international level should be viewed through the prism of forming of joint or parallel investigative teams, given the phenomenological aspects of expression that go beyond geographical national boundaries.

The gathering of necessary evidence aimed at proving of criminal offenses in the field of narcotic drug abuse is ultimately directly realized through the implementation of comprehensive operational action by authorized officials under the managerial and supervisory role of acting prosecutor, consisting in the deprivation of liberty of suspects (perpetrators and accomplices) and their examination on the circumstances of the existence or commission of the criminal offense, search of persons and apartments, houses and auxiliary objects, vehicles used by the suspects for the purpose of finding a certain narcotic drug, as well as temporary seizure of found objects on the spot (narcotic drug, money, scales, etc.) and assets and other investigative-evidentiary activities. The aforementioned activities are performed after the legal procedure has been followed, that is, in accordance with the provisions of the law on criminal procedure (issuance of an order by preliminary procedure judge on a reasoned motion of acting prosecutor), when restrictive legal requirements are met.

It is extremely important to emphasize the lawful gathering of the necessary evidence in the investigation by authorized officials, who in each specific criminal case must satisfy legal requirements, thus preventing arbitrary actions and various forms of abuse. Illegal evidence is the one obtained through a material violation of the law on criminal procedure or violation of the rights and freedoms of citizens prescribed by the constitution and guaranteed by international treaties ratified by Bosnia and Herzegovina (Radovanovic, Begić, 2016: 8). The burden of proof is on the prosecutor (principle of accusation) who has to persuade the court of the existence or satisfaction of the standard of proof with respect to the specific criminal offense and the accused. The burden of proof is first and foremost the legal duty of a procedural subject to prove a fact or factual background (to propose a proof or evidence of a fact or factual background), in sense that the obligation to prove that fact (factual background) rests solely on that subject (Sarajlija, 2011: 120). The position of the prosecutor at the main hearing, that is, in the evidentiary proceedings, depends on the effectively conducted investigation, i.e. the collected evidence during investigation on which the concept of the indictment is based. The prosecutor is under an obligation to prove the guilt of the accused in the evidentiary proceedings. Given that this is a relationship between two equal parties in criminal proceedings (the prosecutor and the accused), the accused or the defence has the right to object to the charges in terms of contesting the allegations of the opposite party (the prosecutor).

CONCLUSION

Detecting, investigating and proving of criminal offenses in the field of narcotic drug abuse is an extremely complex process that is directly determined and conditioned by criminal (substantive and procedural) provisions, respecting in particular the protection of the fundamental human rights and freedoms of the suspect or accused. Given that Bosnia and Herzegovina, by signing and ratifying international legal documents, has also undertaken appropriate obligations regarding the adjustment of criminal legislation, in particular the European Convention for the Protection of Human Rights and Freedoms, which has primacy over the laws, it has the obligation of consistent application of legal provisions in practical sense. Detection of these criminal offenses, in addition to institutional capacities, available resources and possibilities, implies the obligation non-institutional (social) entities and citizens as individuals to initiate and act in the field of timely reporting of criminal offenses and undertaking lawful activities by law enforcement entities/agencies. In this regard, it is particularly important for the detection of these criminal offenses to collect initial information on the existence of a particular criminal offense through a collaborative network, that is, by hiring an associate. The administrative-supervisory (managerial) role of the acting prosecutor in relation to authorized officials, when investigating these criminal offenses, begins only from the moment of collection of initial information on the existence of a particular criminal offense and meeting the standards - grounds for suspicion. In this regard, the acting prosecutor entrusts significant investigative and evidentiary activities to authorized officials who have an extremely proactive executive role in the investigation regarding gathering of the necessary evidence.

However, various forms of narcotic drug abuse, especially illegal drug trafficking at the international level as an extremely profitable illegal activity that undeniably constitutes a legal and social reality, deserves a special attention from the scientific and professional public in order to find adequate, i.e. proportionate discovery, investigative

and evidentiary capacities and possibilities that will enable law enforcement entities/agencies to act more effectively in practical sense. Given that forms of crime in general, especially specific forms of organized crime related to drug trafficking at the international level, are constantly changing and adjusting to current/existing conditions and circumstances, it follows that repressive and preventive responses and solutions must also be adapted and harmonized in accordance with real needs. In addition, drug addiction, i.e. narcotic drugs abuse, is a legal and socio-pathological phenomenon and a reality of a multidisciplinary nature, which obliges a multidisciplinary approach in the study of criminal etiology and phenomenology aimed at creating effective and meaningful preventive solutions and responses. In this context, particular attention is paid to young people who represent a risk category, directly exposed to the daily risks associated with the increasing prevalence and availability of different types of drugs in the illegal market, whose effects on health are extremely destructive and dangerous. Legal regulations, in their content, purpose, justification and other characteristics, must be compatible with the real needs of modern society/man in terms of efficient and lawful fight and achievement of expected results, primarily in the field of prevention and then of criminal suppression.

REFERENCES

1. Europski centar za praćenje droga i ovisnosti o drogama. (2017) *Europsko izuješće o drogama, Trendovi i razvoj* [European Drug Report, Trends and development]. Lisabon: Europski centar za praćenje droga i ovisnosti o drogama.
2. Ignjatović, Đ. (1996) *Kriminologija, Treće izmijenjeno i dopunjeno izdanje*. Beograd: Nomos.
3. Jovanović, I., Petrović-Jovanović, A. (Ur.) (2014) *Tužilačka istaga - regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primjeni, Misija OEBS-a u Srbiji*. OEBS: Beograd.
4. Karović, S. Simović, M. (2019) Savremeno krivično pravo i mogućnosti politike suzbijanja kriminaliteta – trenutno stanje, perspektive i očekivanja (I dio), *Izbor sudske prakse*, 4.
5. Karović, S. (2012) Primjena posebnih istražnih radnji u krivičnom procesnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine, *Civitas*, 4, str. 22-34.
6. Karović, S. (2019) Krivičnoprocesna uloga i položaj tužioca u istrazi u Bosni i Hercegovini II dio. *Izbor sudske prakse*, 3, str. 65-69
7. Klarić, D. (2008) Današnji trendovi kriminala u vezi sa zlouporabom opojnih droga i važne karakteristike kriminalističko - metodičkog pristupa u suzbijanju. *Policija i sigurnost*, 17(3-4), str. 219-242.
8. Kozary, D. (2012) Programi za sprječavanje zlouporaba opojnih droga u svijetu i u Hrvatskoj. *Pravni vjesnik*, 1, str. 193-206.
9. Nikolić, D. (2011) Kvalifikovani oblici neovlašćene proizvodnje i stavljanja u promet opojne droge (član 246 KZ RS). *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 49(1), str. 81-118.
10. Petrović, B. Meško, G. (2004) *Kriminologija*. Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.
11. Radovanović, D. Begić, M. (2016) *Pribavljanje zakonitih dokaza u krivičnom postupku*. Sarajevo: Visoko sudsko i tužilačko vijeće.
12. Sarajlija, S. (2011) Položaj i uloga tužioca na glavnom pretresu. *Kriminalističke teme*, 3-4, , str. 117-142.
13. Simić, S. (2018) *Sve o narkomaniji*. Beograd: Laguna.
14. Simović, N. M., Bisić, A. Silajdžić, M. Bisić, M. Krezić, E. (2016) *Sprečavanje i suzbijanje zloupotrebe opojnih droga s osvrtom na krivičnopravni aspekt*. Sarajevo: Finex.

15. Tripalo, D. (2003) Kaznenopravni aspekti zlouporabe opojnih droga. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 10(2), str. 553-585.
16. Zimonja, O. (2014) Kriminalistički i krivičnopravni aspekt krivičnog djela neovlaštene proizvodnje i promete opojnih droga u krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine. *Kriminalistička teorija i praksa*, 1(1), str. 97-115.

Laws

17. Criminal Code of Bosnia and Herzegovina „Official Gazette of Bosnia and Herzegovina“ No. 3/03, with amendments.
18. Criminal Code of the Federation of Bosnia and Herzegovina „official Gazette of the Federation of Bosnia and Herzegovina“, No. 36/03, with amendments.
19. Criminal Code of the Republika Srpska „Official Gazette of the Republika Srpska“, No. 64/17.
20. Criminal Code of Brčko District of Bosnia and Herzegovina „Official Gazette of Brčko District of Bosnia and Herzegovina“, No. 10/03, with amendments.
21. The Law on Prevention and Suppression of Narcotic Drugs Abuse „Official Gazette of Bosnia and Herzegovina“ No. 8/06.

Internet

22. State control, prevention and suppression of narcotic drugs abuse strategy in Bosnia and Herzegovina for the period 2018-2023, available at: <http://www.msb.gov.ba/PDF/bosStrategija%20droge%20BiH%202018-2023.pdf>, accessed on 12 May 2019.
23. Cooperation of Prosecutor's Office of Bosnia and Herzegovina at international, regional and national level, available at: www.tuzilastvobih.gov.ba, accessed on 19 May 2019.

Doc. dr Sadmir Karović
Pravni fakultet, Univerzitet u Travniku i Državna agencija za istrage i zaštitu,
Bosna i Hercegovina.

Prof. dr Marina M. Simović
Sekretar u Ombudsmanu za djecu Republike Srpske i vanredni profesor na Fakultetu
pravnih nauka Panevropskog univerziteta „Apeiron“ u Banjoj Luci

KOMPLEKSNOST OTKRIVANJA, ISTRAŽIVANJA I DOKAZIVANJA KRIVIČNIH DJELA IZ OBLASTI ZLOUPOTREBE OPOJNIH DROGA

U ovom radu autori su usmjerili pažnju i interes na zloupotrebu opojnih droga kao pošasti savremenog doba, uvažavajući njihov pravni i društveni kontekst, naglašavajući prije svega kompleksnost otkrivanja, istraživanja i dokazivanja krivičnih djela iz ove oblasti. Sve veća rasprostranjenost i dostupnost različitih vrsta opojnih droga, kako na ilegalnom tržištu Bosne i Hercegovine, tako i na ilegalnim tržištima država iz neposrednog okruženja, te smanjenja starosne granice konzumenata, odnosno ovisnika, ukazuje na realnu potrebu efikasnijeg djelovanja institucionalnih i vaninstitucionalnih kapaciteta i mogućnosti na planu otkrivanja, istraživanja i dokazivanja ovih krivičnih djela. Takođe, evidentno je da neovlašten promet opojnom drogom prevazilazi nacionalne geografske granice što obavezuje sve subjekte/agencije za provođenje zakona na saradnju i koordinaciju aktivnosti, kako na nacionalnom, tako i na međunarodnom nivou u cilju blagovremenog, efikasnog i zakonitog djelovanja. Otkrivanje, istraživanje i dokazivanje krivičnog djela je neposredno determinirano i uslovljeno restriktivnim zakonskim uslovima krivičnogprave (materijalne i procesne) prirode, uvažavajući prevenstveno zaštitu osnovnih ljudskih prava i sloboda osumnjičenog, odnosno optuženog lica u kontekstu zakonite primjene krivičnogprave represije. S obzirom na izuzetno negativne i dugoročne posljedice, sprečavanje i suzbijanje krivičnih djela iz oblasti zloupotrebe opojnih droga i danas predstavlja izazov za savremeno krivično pravo, uprkos iskazanoj opredjeljenosti svih institucionalnih i vaninstitucionalnih (društvenih) subjekata na planu efikasne i energične borbe protiv kriminaliteta koji inkorporira zloupotrebu opojnih droga.

KLJUČNE RIJEČI: droga / krivično djelo / otkrivanje / istraživanje / dokazivanje

MALOLETNI UČINIOCI KRIVIČNIH DELA I DROGA – GDE SMO DANAS?

Prof. dr Slađana JOVANOVIĆ*
Vera SOFRENOVIĆ*
Ljubinka MARKOVIĆ*

Predmet rada je uočeni porast broja dela koja čine maloletnici u vezi sa drogom, kao i aktuelni odgovori na ovaj problem (u normativnoj sferi i u sudskoj praksi). U fokusu su statistički pokazatelji na nivou Republike Srbije i praksa Višeg suda u Beogradu (za period 2014–2019. god.), uz konsultovanje rezultata stranih istraživanja i iskustava, naročito u oblasti reakcije na problem. Autorke ističu da u sagledavanju ove pojave ne smeju biti samo dela poput neovlašćenog držanja opojne droge (koje je najfrekventnije kada su u pitanju maloletni učinioci krivičnih dela protiv zdravlja ljudi), već i druga dela koja maloletnici čine, ne samo pod dejstvom droge, već i u vezi sa njom: imovinski delikti, dela koja čine podstrekavani od strane punoletnih (a u vezi sa stavljanjem u promet opojne droge), ali i dela u vezi sa kojima se u toku postupka, „u pozadini“, utvrdi da je maloletnik konzument „lake“ droge. Cilj rada jeste skretanje pažnje na ovaj kompleksni problem i potrebu za njegovim sveobuhvatnim istraživanjem, insistiranjem na programima prevencije, a s čim u vezi su date i preporuke.

KLJUČNE REČI: maloletni učinioci / droga / neovlašćeno držanje opojne droge / vaspitne mere

UVOD

Kriminalitet maloletnika i veza sa opojnim drogama (neovlašćenim držanjem radi sopstvene upotrebe, vršenjem dela pod dejstvom droge, zbog njene nabavke, ali i u vezi sa njenom proizvodnjom i stavljanjem u promet) nije nova tema. Ono što bi moglo biti zabrinjavajuće, a što je i razlog nastanka ovog rada jeste to što je poslednjih godina u praksi Višeg suda u Beogradu uočen porast broja maloletnih učinilaca krivičnih dela vezanih za opojne droge (a što potvrđuju i podaci Republičkog zavoda za statistiku).

* Redovna profesorka Pravnog fakulteta Univerziteta Union u Beogradu. E-mail: sladjana.jovanovic@pravnofakultet.rs

* Sudija za maloletnike, predsednica Odeljenja za maloletnike Višeg suda u Beogradu. E-mail: vera.sofrenovic@bg.vi.sud.rs

* Psihološkinja, samostalna savetnica za pitanja maloletničke delinkvencije Višeg suda u Beogradu. E-mail: ljubinka.markovic@bg.vi.sud.rs.

O promeni strukture maloletničkog kriminaliteta i porasta udela krivičnih dela sa elementima nasilja i udela tzv. „narkomanskog kriminaliteta“ govore podaci i ranije sprovedenih istraživanja (Ignjatović, 2015: 23; Simeunović-Patić, 2009), a istraživanje maloletnih učinilaca prekršaja sa elementima nasilja takođe govori o značaju (zlo)upotrebe psihoaktivnih supstanci kod ove kategorije delinkvenata (Jovanović, Pašalić, 2015: 221).

I najnoviji strateški dokument od značaja za ovu oblast – Strategija o spečavanju zloupotrebe droga za period 2014-2021. godine¹ posebnu pažnju posvećuje mladima i sprečavanju zloupotrebe opojnih droga. Pozivajući se na nju, Vlada RS je 6. jula 2018. godine donela i Odluku o obrazovanju Komisije za borbu protiv narkomanije u školama² čiji je zadatak „priprema programa u cilju sprovođenja aktivnosti o štetnosti upotrebe narkotika“. Napomenimo da je donošenje ove odluke usledilo posle četiri smrtna slučaja tinejdžera koji su se dogodili jedan za drugim u roku od nedelju dana (juna 2018. godine). Ovi tragični događaji su potresli javnost i doveli do intenzivnih medijskih elaboracija tema vezanih za snižavanje starosne granice konzumenata opojne droge, ali i „diler“, laku dostupnost i raširenost droge u školama, pojavu novih, opasnih sintetičkih droga na tržištu, nedovoljnu informisanost o štetnim posledicama, porodičnu nekompetenciju itd (Bojović, 2018; Todorović, 2018, RTS, 2018). Istoga dana kada je doneta odluka o osnivanju Komisije, na sednici Vlade, obećana je i beskompromisna borba protiv onih koji prodaju ili nude deci drogu, a s tim u vezi usledile su i izmene krivičnog zakonodavstva. Komisija je nakon godinu dana rada objavila rezultate istraživanja (najnovijeg na tu temu, na uzorku od 11850 dece uzrasta od 13 do 17 godina) koje je pokazalo da svaki drugi ispitanik nije od roditelja niti u školi dobio informaciju o štetnosti upotrebe droge, niti da je 75% njih imao priliku da sa stručnjacima razgovara o svojim emocionalnim stanjima (Ministarstvo zdravlja RS, 2019).

Nažalost, novijih istraživanja u Srbiji o rasprostranjenosti droge u maloletničkoj populaciji nema (poslednje je iz 2011. godine i na njegove rezultate se poziva Strategija o sprečavanju zloupotrebe opojnih droga za period 2014-2021. godine), a još je u Strategiji razvoja zdravlja mladih u Republici Srbiji³ konstatovan trend porasta zloupotrebe psihoaktivnih supstanci i snižavanje uzrasne granice prvog uzimanja do uzrasta čak od 11-13 godina). Međutim, najnovije istraživanje UNODC (Kancelarije Ujedinjenih nacija za pitanja droge i kriminala) iz 2018. godine iznosi alarmantne podatke i zaključke, kao što su sledeći: tržište narkotika i njihova raznolikost se šire („kao nikada do sad“), ali i (zlo)upotreba lekova koji se mogu podići na lekarski recept – sedativa i analgetika; sintetičke droge su sve prisutnije i opasnije, a naročito su pogođeni mladi kod kojih se najčešće i najlakše ustaljuje štetna navika (a uzrasna granica se spušta čak na 12 godina) da bi dostigla vrhunac u uzrastu od 18-25 godina; najčešće korišćena droga je kanabis (koja je najčešće prethodnica za druge, „teže“ droge ili se uz nju koriste i druge psihoaktivne supstance); mnogi mladi su uključeni u proces proizvodnje i/ili stavljanja u promet opojnih droga i često regrutovani od strane punoletnih lica (UNODC, 2018: 6-7), a postaju i plen organizovanih kriminalnih grupa koje se bave proizvodnjom i stavljanjem u promet opojne droge (Bulatović, 2015: 383).

Istraživanja pokazuju i da maloletni zavisnici od droge češće od onih koji ne koriste drogu, nastavljaju sa vršenjem krivičnih dela i posle adolescencije, kao i da frekventnija upotreba droge i/ili upotreba „opasnih“ droga vodi i težim delima, kao i da neadekvatno i

¹ Službeni glasnik RS, br. 1/2015.

² Službeni glasnik RS, br. 52/2018 i 59/2018.

³ Službeni glasnik 104/2006, str. 250.

neblagovremeno reagovanje vodi visokim troškovima za krivičnopravni sistem, a veliki broj maloletnika (u SAD) ne dobija adekvatan tretman (Papp, et. al: 2016: 229; Chassin et. al; 2014: 1).

Navedimo i zaključak istraživanja koje je za predmet imalo (između ostalog) komparaciju situacije u Srbiji i drugim evropskim zemljama kada su u pitanju krivična dela vezana za droge čiji su učinoci maloletni (Ignjatović, 2013). Konstatovano je da nema velike razlike po pitanju učešća maloletnih lica (čak je niži udeo maloletnih sankcionisanih za ova krivična dela u odnosu na druge evropske zemlje), ali da je evidentna „već decenijama teško objašnjiva bolećivost prema ovoj kategoriji učinilaca“ kada su u pitanju dela u vezi sa drogama u odnosu na druge krivičnopravne sisteme (Ibid, 132 i 187).

Nesumnjivo je da je kriminalitet maloletnika u vezi sa drogama jedno kompleksno pitanje koje sve više dobija na značaju imajući u vidu svetske trendove i rezultate istraživanja, ali i pometu uočenu promenu u porastu broja ovih dela koja bi se mogla dovesti i u vezu sa neefikasnim dosadašnjim odgovorom na problem (naročito u domenu prevencije), a možda i sa pomenutom „bolećivošću“ domaćeg krivičnopravnog sistema prema maloletnicima.

1. KRIVIČNA DELA PROTIV ZDRAVLJA LJUDI (ČL. 246, 246A, 247. KZ): STATISTIČKI POKAZATELJI I PRAKSA VIŠEG SUDA U BEOGRADU

Podaci Republičkog zavoda za statistiku (RZS, 2019: 13) za petogodišnji period koji je uzet u razmatranje pokazuju da je i dalje najveći udeo imovinskih krivičnih dela maloletnika, s tim što se njihov broj u posmatranom periodu smanjuje (2014. godine je iznosio 58,18% u ukupnom broju prijavljenih, a 2018. godine – 46,97%), dok raste broj krivičnih dela protiv zdravlja ljudi koje čine maloletnici (s izuzetkom 2016. godine). Ova dela se svode zapravo na tri krivična dela u vezi sa drogama: neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga iz čl. 246. Krivičnog zakonika (dalje: KZ)⁴, neovlašćeno držanje opojnih droga iz čl. 246a KZ, koje je i najčešće krivično delo iz ove grupe i (najređe prisutno) krivično delo omogućavanje uživanja opojnih droga iz čl. 247. KZ (Tabela 1).

Tabela 1. Krivična dela protiv zdravlja ljudi po godinama i udeo ovih dela u ukupnom broju prijavljenih dela maloletnika

2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
132	181	145	198	223
4, 24%	5,39%	3,98%	5,7%	8,12%

Prema navedenim podacima, poslednja posmatrana godina pokazuje najveći udeo ovih dela u ukupno prijavljenim delima maloletnika. Međutim, ovaj podatak je tek vrh ledenog brega, jer se, prema metodološkim postupcima Republičkog zavoda za statistiku, računaju samo najteža dela (ako je bilo dela u sticaju) tako da nismo u prilici da bolje sagledamo kriminalnu aktivnost maloletnika u vezi sa drogama, niti među podacima koji se odnose na lične i porodične prilike maloletnika ima podatka o tome da li je maloletnik koristio drogu ili delo učinio pod dejstvom droge. Međutim i ovi podaci već nagoveštavaju potrebu za povećanom pažnjom koju treba posvetiti maloletnim

⁴ Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.

učiniocima dela u vezi sa drogama. Dodajmo i to da je 2009. godine učešće ovih dela u ukupnom broju prijavljenih bilo 2,9% (Ibid). Interesantno je i to da u poslednjoj godini za koju postoje podaci Republičkog zavoda za statistiku (2018. god.), ukupan broj prijavljenih maloletnika beleži pad u odnosu na prethodnu godinu za 21%, ali je, kao što je rečeno, evidentiran porast broja dela u vezi sa drogama, što je indikativno i zasluži pažnju.

Sličnu sliku pokazuju i podaci Višeg suda u Beogradu, sa metodološkim ograničenjem koje se odnosi na neregistrovanje podatka o delima u sticaju, činjenje dela pod dejstvom droge, a sistem ne beleži ni sankciju koja je izrečena za delo, što su propusti koje bi trebalo u perspektivi otkloniti (Tabela 2).

Tabela 2. Krivična dela protiv zdravlja ljudi po godinama - Viši sud u Beogradu

2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
104	92	59	94	111	156

Predstavljeni podaci pokazuju isti trend po pitanju porasta broja maloletnika – učinilaca krivičnog dela u vezi sa drogom (iz grupe krivičnih dela protiv zdravlja ljudi) s tim što je i u praksi Višeg suda u Beogradu dominantno delo iz čl. 246a KZ – neovlašćeno držanje opojnih droga, dok je najređe krivično delo omogućavanja uživanja opojnih droga iz čl. 247. KZ (ovog dela nema u periodu 2015-2017. god, dok ga je 2014. bilo u pet slučajeva, 2018. – u jednom, a 2019. godine – u tri slučaja). Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku u 2018. godini krivično delo neovlašćeno držanje opojnih droga je učestvovalo u ukupnom broju prijavljenih sa 72%, neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga sa 25%, a ostalo je omogućavanje uživanja opojnih droga - svega 3% (RZS, 2019: 14).

Kada je u pitanju krivično delo neovlašćeno držanje opojnih droga iz čl. 246a KZ, uglavnom su maloletni učinioci ovog dela muškog pola, dok je zastupljenost devojčica daleko manja, što pokazuju i podaci Republičkog zavoda za statistiku - u 2018. godini, među prijavljenima je bilo 12 devojčica, što je udeo od 5,38% (Ibid), što je duplo manje u odnosu na učešće devojčica u ukupnom prijavljenom kriminalitetu maloletnika - 10,79% (Ibid).

U pogledu vrste opojnih droga, praksa (a i istraživanja o kojima je bilo reči) pokazuje da maloletnici najčešće koriste marihuanu, s tim što se u poslednje vreme, u sudskoj praksi Višeg suda u Beogradu primećuje porast zastupljenosti “teških” droga, najčešće heroína. Ponovimo i to da istraživanja o kojima je bilo reči pokazuju da je korišćenje marihuane često uvod u konzumiranje heroína.

Brojnost ovih krivičnih dela ukazuje na laku dostupnost opojnih droga mladim ljudima u našem društvu i to kako na mestima na kojima se okupljaju radi druženja, tako i u blizini škola (setimo se bure koju je 2018. godine u javnosti izazvao profil na Instagramu „Droga Srbija“ sa slikama maloletnika koji koriste ili drže drogu u školskim učionicama, pored policijskih automobila itd (Dimitrijević, 2018) ili vesti o heroínu koji je pronađen u dvorištu Šeste beogradske gimnazije i u dvorištu vrtića na Zvezdari početkom ove godine, sa čime su povezana trojica maloletnika⁵).

Maloletnici uglavnom, nemaju potpun uvid i svest o pogrešnosti svog ponašanja i težini posledica. Navode da su dela učinili iz radoznalosti, da bi se dokazali u društvu ili

⁵ <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/hronika/aktuelno.291.html:843485-Decak-16-bio-odlikas-pa-posle-smrti-majke-poceo-da-diluje-heroin-Sta-se-krije-iza-pronalaska-droge-u-dvoristu-Seste-beogradske-gimnazije>, stranici pristupljeno 5. 6. 2020.

zbog problema vezanih za porodicu, školu, emotivnu vezu i slično, pa je od izuzetnog značaja i podatak koji je prezentovala Komisija za borbu protiv narkomanije u školama vezan za neinformisanost maloletnika o štetnosti (zlo)upotrebe droga i nerazrešavanju emotivnih i drugih problema na adekvatan način, putem obraćanja stručnjacima.

Kada je u pitanju socijalni milje maloletnih učinilaca, uočava se da potiču iz različitih sredina i ne uočava se vezanost ovog dela (neovlašćenog držanja opojnih droga) za neke specifične porodične i socijalne prilike. Kod većeg broja njih radi se o situacionim delima učinjenim iz radoznalosti i nepromišljenosti, kada se maloletnici prvi put pojavljuju u krivičnom postupku, kod kojih nema rizika ni na vaspitnom ni na obrazovnom planu i kod kojih se recidiv ne očekuje (isto i: Simeunović, 2009: 135). U takvim slučajevima se, po pravilu, izriču blaže vaspitne mere, najčešće mere upozorenja i usmeravanja (pre svega sudski ukor) s tim što se često i postupak obustavlja zbog necelishodnosti izricanja vaspitnih mera, naročito ako je maloletnik u vreme suđenja postao punoletan.

Sličnu sliku daju i podaci Republičkog zavoda za statistiku (RZS, 2019: 14-15): postupak nije pokrenut u 22% slučajeva, a kao razlozi dominiraju primena vaspitnog naloga (22 slučaja) i razlozi celishodnosti (15 slučajeva). Predlog za pokretanje krivičnog postupka je podnet u 78,47% slučajeva, a potom obustavljen u 17 slučajeva (što je u odnosu na broj prijavljenih dela 7,62%). Predlog za izricanje krivične sankcije je podnet u 158 slučajeva. Dakle, mogli bismo zaključiti da najmanje jedna trećina prijavljenih nije sankcionisana, odnosno da protiv njih postupak nije pokrenut ili je obustavljen.

Konstatovana je i uzlazna putanja u pogledu broja prijavljenih sa godinama starosti maloletnika. Tako je bilo prijavljenih 16 maloletnika starih 14 godina, a 105 onih sa 17 godina. (Ibid, 21). Pritvor je određen u pet slučajeva što odgovara broju određenih pritvora za dela sa elementima nasilja, što takođe nagoveštava opasnost ovih učinilaca imajući u vidu da se pritvor prema maloletniku određuje u izuzetnim slučajevima (Ibid, 23).

Kada je u pitanju uključenost u obrazovni proces – najveći broj njih jeste uključen u obrazovni proces – 157, dok je taj podatak nepoznat u 43 slučaja. Sa oba roditelja živi njih 100, a sa majkom 46 i ocem 13, dok za 57 prijavljenih maloletnika nema podataka (Ibid, 24). U 2018. godini je izrečena samo jedna mera bezbednosti (i to samostalno) za delo iz čl. 246a KZ; nema ni jedne izrečene zavodske mere, dok dominiraju mere pojačanog nadzora (53%) i mere upozoravanja i usmeravanja (46%). Izrečena je samo jedna kazna maloletničkog zatvora u trajanju od šest meseci do dve godine za krivično delo neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga (Ibid, 46-47).

Kada je u pitanju krivično delo neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga iz čl. 246. st.1. KZ, maloletnici su, uglavnom, vrbovani od strane punoletnih lica da vrše ovo krivično delo, zbog blažeg sankcionisanja u odnosu na punoletne izvršioce, a pri tom ih je i lako „regrutovati”. Pojedinci ili organizovane kriminalne grupe vrbuju maloletnike (ne retko i decu) za prenos i distribuciju narkotika. Termin „vrbovanje” je najprimereniji postupku uvođenja mlade osobe u ovu vrstu kriminala. Stepen dobrovoljnosti je prisutan i mlada osoba ovo doživljava kao svoj izbor. Ta procena sopstvene odgovornosti za sve što dalje sledi će im, ako postanu svesni štetnosti ovakvog ponašanja, otežati izlazak iz ovog neformalnog sistema. Maloletnici prihvataju da „diluju” drogu zbog naivnosti, dokazivanja u društvu, nekada iz straha, a pre svega jer u tome vide brz i lak način da dođu do veće količine novca.

U prvoj fazi kriminalnih aktivnosti, mlada osoba je materijalno nagrađena i socijalno gratifikovana od strane neformalne grupe. Mladi diler oseća da je uspešniji od roditelja i mnogih u svojoj sredini, okružuje se osobama koje se prema njemu

ophode s uvažavanjem, čini mu se da je uspostavio kontrolu nad svojim životom. Zanimaruje sve ostale životne sadržaje, školu, porodične odnose, ranija vršnjačka druženja, sport...

Druga faza nastupa kada maloletnik iz bilo kog razloga odluči da prestane sa navedenim aktivnostima ili uđe u „dužničko ropstvo”, što je očekivano. Bilo da im neko od konzumenata ne plati, da sami počnu sa zloupotrebom narkotika, da im narkotike otme pojedinac ili neformalna grupa, da policija zapleni drogu ili da su zbog krivičnog postupka imali branioca koga plaćaju „drugovi”, maloletnici su suočeni sa često neverovatno velikim „dugovima” prema onima za koje rade. U ovoj fazi izloženi su od strane neformalnog sistema ucenama, pretnjama samom maloletniku ili članovima njegove porodice, uz veoma česta fizička maltretiranja i povrede, uništavanje imovine, silovanje... Da bi otplatili dugove oni nastavljaju sa vršenjem krivičnog dela iz čl.246. st.1. KZ, a često vrše i druga krivična dela: krađe, teške krađe, razbojništva, iznude, pa čak i ubistva.

Maloletnici gotovo nikada nisu spremni da zatraže pomoć roditelja i policije, čak i kada su sami u postupku ne navode imena punoletnih lica koja su ih vrbovala i navela na vršenje krivičnog/ih dela neovlašćena proizvodnja i promet opojnih droga. Dešavalo se da zbog straha od odmazde mole da im se odredi pritvor, kao bi se skloni ili dobili na vremenu. Maloletni učinioci ovog krivičnog dela nikada ne otkrivaju identitet punoletnih lica za koje „rade”, iz straha za svoju bezbednost i bezbednost članova svoje porodice. Najčešće, pored marihuane preprodaju heroin. To otežava ne samo krivično gonjenje punoletnih lica, prekid kriminalnog angažovanja konkretnog maloletnika, već i prevenciju zloupotrebe drugih maloletnika na isti način.

Maloletni učinioci ovog krivičnog dela su takođe najčešće muškog pola, uglavnom potiču iz porodica lošeg materijalnog statusa i nefunkcionalnih porodica i često su van obrazovnog procesa, a najčešće zloupotrebljavaju PAS. Postoje i primeri gde nije bilo zloupotrebe, ali su oni kod maloletnika veoma retki. Međutim, visokorizičan način života ispunjen kumulativnim stresom i kontaminiran sadržajima vezanim za narkotike, a posebno dostupnost PAS, često i kod ovih mladih ljudi dovede do zloupotrebe ovih supstanci.

Imajući u vidu težinu ovog krivičnog dela i skoro uvek složene i višestruke probleme vezane za lične i porodične prilike, maloletnim učiniocima ovog krivičnog dela izriču se, po pravilu, najstrože vaspitne mere, pa i kazna maloletničkog zatvora. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku u 2018. godini, jedina kazna maloletničkog zatvora (za dela u vezi sa drogama) je izrečena upravo za ovo delo (u trajanju od šest meseci do dve godine) (RZS, 2019: 47).

Pored aktivnog učešća u vršenju krivičnih dela vezanih za drogu, nije redak slučaj da su maloletnici nagrađeni ili prisiljeni da preuzmu odgovornost za krivična dela koje su učinila punoletna lica. Državni organi i u tim slučajevima teško dobijaju realne informacije od maloletnika, iako se osnovano može sumnjati u njegovo priznanje krivičnog dela.

Od početne eufrije do očaja i nemogućnosti da se vidi izlaz, gubitka samopoštovanja, često pretučeni, svesni da svojoj porodici predstavljaju balast, da je dovode u opasnost, napuštaju porodicu i žive kod „drugova”, postaju zavisnici od droga, vrše nasilje u porodici ili druga krivična dela. O strahotama koje sami prolaze nisu u stanju da govore ni sa jednom osobom koja bi im mogla pomoći. Imaju osećaj da su sami odgovorni za stanje u kome se nalaze, ne veruju u mogućnost da ih neko može zaštititi. Sebe realno doživljavaju kao „kriminalce” i postaju surovi prema onima ispod sebe u lancu dilovanja.

Koliko je taj pritisak težak govori i činjenica da su na teritoriji Grada Beograda u poslednjoj deceniji, dva maloletnika lišila života narko-dilere koji su bili neposredno iznad njih u kriminalnoj mreži.

1.1. Studija slučaja

U praksi Višeg suda u Beogradu, u okviru praćenja vaspitne mere pojačanog nadzora organa starateljstva, čl. 17. Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica⁶ (dalje: ZM), izrečene zbog više krivičnih dela iz čl. 246. st. 1. KZ, od roditelja dvojice maloletnika dobijen podatak da su podigli kredit i otplatili dugove svojih sinova. Na suočavanje sa činjenicom da su njihovi maloletni sinovi navedeni na vršenje krivičnih dela i da su kao roditelji morali podneti krivičnu prijavu protiv lica, koja potražujući dugove, priznaju da su ih zloupotrebili, roditelji su istakli da to nikada ne bi uradili, jer je postojala pretnja po život njihovog deteta. A naveli su i da njihov maloletni sin priznaje svoju odgovornost za učešće u takvim „poslovima”. Na odluku nije uticala ni konfrontacija sa činjenicom da maloletnik zbog toga biva krivično sankcionisan, a punoletna lica ostaju nekažnjena, te da su oni, roditelji, svojevrsni „žiranti”, tj. garantuju krupnijim narko-dilerima da neće ostati bez zarade i da na taj način njihov sin i dalje ostaje potencijalno ugrožen.

Jedan od pomenutih maloletnika, star 17 godina, učenik 3. razreda srednje škole, iz kompletne i ekonomski situirane porodice, jedino dete svojih roditelja, prve probleme počeo je da ispoljava pri kraju prvog razreda srednje škole. Prema anamnezi nikada nije koristio narkotike. U periodu kada su oba roditelja (privremeno) ostala bez posla, prihvata ponudu novog školskog druga da suprotnoj smeni „dotura” marihuanu. Od marihuane je stigao do heroina i sintetičkih droga, od suprotne smene do drugih škola i privatnih žurki. Novi odevni predmeti i velika količina novca, promene u ponašanju, pad školskog uspeha, bili su signal roditeljima. Međutim, oni su se u novoj situaciji loše snašli - međusobno se optužuju ili samooptužuju, a maloletnik se sve više udaljava od porodice. Krivični postupak doživljavaju kao „spasonosan”.

Vaspitnu meru pojačan nadzor od strane organa starateljstva, kao i posebnu obavezu da se uključi u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu i da postupa po programima rada koji su za njega sačinjeni u tim ustanovama, prihvataju. Maloletnik je uključen u dnevni boravak IAN Telecentra, a napredak u ponašanju i funkcionisanju je bio vidan.

Nakon pet meseci stabilnog progressa, od strane savetnice pomenutog dnevnog boravka, sud je obavešten da je maloletnik propustio dva poslednja dolaska, da se ne javlja na telefon, a od roditelja je dobila podatak da se povukao, čuti, nije bio na nastavi, ne izlazi iz sobe... Na zakazanu kontrolu vaspitne mere (van sednice veća - kod psihologa suda) je uredno došao sa roditeljima. Saopštava da ne veruje u svoju promenu i da je ponovio krivično delo. Navodi da je pre desetak dana sedeo sam na klupi ispred svog ulaza, a dva mladića, za koje je ranije prodavao marihuanu i ekstazi, su naišla kolima. Ne izlazeći iz auta su ga pitali kako je, a potom u njegovom pravcu bacili „smotuljak”, uz komentar: „Dodeš nam 100 evra! Do nedelje! U ponedeljak je već 200!” Potom su odjurili. Očajan i u strahu da će zbog novih dugova opet biti zlostavljan, odlučio je da, nakon što drogu proda i da im novac, prestane da izlazi iz kuće.

⁶ Službeni glasnik RS, br. 85/2005.

Maloletnik i roditelji nisu bili spremni da prijave narkodilere. Uz sva upozorenja na zakonske posledice, oni su ispoljili ogroman (realno opravdan) strah od neformalnog sistema. Prihvatili su da daju (operativne) podatke Odeljenju za narkotike, bez podnošenja krivične prijave.

Policija je u domenu svojih ovlašćenja preduzela odgovarajuće mere, a podrška maloletniku i porodici je nastavljena kroz realizaciju vaspitne mere.

Maloletnik je nakon nekog vremena ponovo stekao stabilnost, završio srednju školu, upisao fakultet i paralelno s tim bio radno angažovan u firmi u kojoj je otac zaposlen.

2. OSVRT NA DRUGA KRIVIČNA DELA U VEZI SA DROGAMA

Ono što statistike koje su konsultovane ne mogu da pokažu jeste i to da određen broj krivičnih dela imovinskog karaktera (koja inače dominiraju u strukturi kriminaliteta maloletnika) i krivičnih dela sa elementima nasilja, posebno vršnjačkog nasilja i nasilja u porodici, maloletnici vrše ili sa ciljem nabavke opojne droge ili pod dejstvom opojnih droga. Rezultati istraživanja kriminaliteta maloletnika pokazuju da su maloletnici koji su vršili imovinska dela sa elementima nasilja češće imali već razvijenu zavisnost od opojnih droga (često heroína), češće su bili u recidivu, a recidivisti iz ove kategorije su znatno češće od ostalih sa vršenjem krivičnih dela počinjali i pre 14. godine (Simeunović-Patić, 2009: 103), što govori o njihovoj „opasnosti“ i potrebi da se na adekvatan način odgovori na njihove različite potrebe i rizike. Ne sme se ispustiti iz vida ni ustanovljeni značaj veze između recidivizma i razvijene zavisnosti od psihoaktivnih supstanci (Ibid, 120).

Važno je osvrnuti se i na nasilje u porodici koje je i te kako aktuelna tema, ali se u njenoj eksploraciji zaboravljaju maloletnici koji se pojavljuju kao učinioci ovog krivičnog dela, dok su žrtve najčešće oni koji se staraju o njima, na prvom mestu – majka. Analiza predmeta nasilja u porodici čiji su učinioci bili maloletnici (iz nadležnosti Višeg suda u Beogradu, za period 2006-2010. god.) pokazala je da je 45% učinilaca koristilo psihoaktivne supstance – kada je u pitanju droga - najčešće marihuanu ili alkohol i marihuanu (Jovanović, Sofrenović, 2016: 62). Od značaja je i jedan od zaključaka ovog istraživanja vezan za značaj uloge roditelja u rešavanju problema, pa i sa drogom. Naime, roditelji neretko sami priznaju da su nemoćni i da ne znaju šta da rade, ističu da im je neophodna pomoć, ali sudeći prema izveštajima oni često samo verbalizuju želju i volju da pomognu maloletniku, te je takva želja ocenjena kao neiskrena ili je konstatovano da roditelji nemaju kapaciteta da učestvuju u realizaciji pomoći, tako da maloletnik i dalje ostaje bez podrške lica koja su mu najbliža ili bi bar trebalo tako da bude, što se mora imati u vidu naročito kada je situacija komplikovana konzumiranjem opojne droge od strane maloletnika (Ibid, 67-68). Ne zaboravimo i to da su ove „komplikovane situacije“ koje uključuju zloupotrebu droge i vršenje nasilja često posledica viktimizacije maloletnika u porodici (Pavlović, 2016: 85-86).

Značajno je naglasiti i to (a opet u vezi sa roditeljima i njihovim kapacitetima) da se neretko tokom postupka i za neko drugo delo „usput“, „slučajno“ sazna za upotrebu droge od strane maloletnika. Naime, zloupotreba psihoaktivnih supstanci je često utvrđena tokom sudskog postupka (u različitim fazama postupka) i kod onih maloletnika kojima se ne stavlja na teret samo krivično delo neovlašćeno držanje opojnih droga, čl.246a KZ. Do ovog podatka sud dolazi kroz izveštaj nadležnog Centra za socijalni rad, izjavu roditelja ili samog maloletnika. Ne retko se utvrdi da se maloletnik već leči ili se lečio od bolesti zavisnosti.

Uočeni problem jeste i to što neretko sami roditelji umanjuju značaj situacije, odnosno ne pridaju dovoljno značaja tome, ističući čak da je to normalno, da sva deca probaju drogu i sl. što je prilično opasna teza, te bi se moglo očekivati eskaliranje problema zbog „normalizovanja“ eksperimetnisanja sa drogama, te nedovoljne brige i pravovremenog reagovanja ovako „tolerantnih“ roditelja.

I na kraju, podsetimo da tamna brojka kriminaliteta u ovoj oblasti beleži najviše skorove i da je veoma teško utvrditi obim zloupotrebe opojnih droga u vezi sa krivičnim delima učinjenim od strane maloletnika, tim pre što su opojne droge lako dostupne maloletnicima, kao i da su mnoga krivična dela ostala neotkrivena i neprijavljena.

3. POSTUPAK I SANKCIONISANJE MALOLETNIH UČINILACA

Praksa Višeg suda u Beogradu ukazuje na to da ne mali broj maloletnih učinilaca krivičnog dela iz čl. 246a KZ koristi opojne droge kontinuirano u dužem ili kraćem vremenskom periodu, neki od njih su i povratnici, kod nekih je razvijena zavisnost i indikovano izricanje mere bezbednosti obaveznog lečenja narkomana (što im se u tom slučaju i izriče i to uz neku od vaspitnih mera iz otvorene ili zatvorene zaštite). Maloletnicima kod kojih nije indikovano izricanje navedene mere bezbednosti, ali su prisutni brojni i složeni problemi vezani za korišćenje opojnih droga i to kako problemi u ponašanju tako i na obrazovnom planu, najčešće se u praksi izriče posebna obaveza da se uključe u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu i da postupaju po programima rada koji su za njih sačinjeni u tim ustanovama (čl. 14. st. 2. tač. 8. ZM) ili, ređe, posebna obaveza da se podvrgnu odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića ili opojnih droga iz čl. 14. st. 2. tač. 7. ZM. Ove posebne obaveze se izriču samostalno ili uz neku od vaspitnih mera, najčešće uz vaspitnu meru pojačanog nadzora od strane roditelja iz čl.15. ZM ili uz vaspitnu meru pojačanog nadzora od strane organa starateljstva iz čl.17. ZM.

Podatak da maloletni učinilac krivičnog/ih dela zloupotrebljava psihoaktivne supstance (PAS), ne samo da će značajno uticati na izbor krivične sankcije, već će od prvog trenutka spoznaje biti alarm svim učesnicima u postupku.

Policija će posebno voditi računa da se maloletniku obezbedi neophodna urgentna zdravstvena zaštita (pozivanjem ekipe Hitne pomoći) ukoliko ima podatak ili posumnja da maloletnik vrši krivično delo pod uticajem (psihostimulativnih) droga ili alkohola. Takvu pomoć će uključiti i kada je prilikom saslušanja ili uzimanja izjave kod maloletnika primećen neki od simptoma intoksikacije ili pak apstinencijalnog sindroma.

Sud će u suspektim slučajevima, samostalno ili na predlog tužilaštva, nalogati psihološko-psihijatrijsko vešaćenje, radi utvrđivanja stepena uticaja zloupotrebe PAS na okolnosti izvršenja krivičnog/ih dela, te ispoljenog problema zavisnosti od PAS.

Organ starateljstva će u svim slučajevima kada je maloletnik (kao i dete) u sukobu sa zakonom, kroz postupak procene ličnih kapaciteta i rizika mlade osobe, njegove porodice i socijalne sredine, proveriti da li postoji sumnja na zloupotrebu PAS. Već po prvim saznanjima preduzimaju se mere savetodavne pomoći i podrške maloletniku i roditeljima u cilju primarne motivacije za lečenje ili uključivanje u odgovarajuće savetovalište. Pored toga, organ satarateljstva će aktivirati mrežu svojih saradnika i usmeriti maloletnika i roditelje radi pravovremene i adekvatne pomoći. U zavisnosti od izraženosti problema zloupotrebe i drugih rizičnih statusa i ponašanja, maloletnik i

roditelji će biti usmeravani na lečenje u zdravstvene ustanove ili savetovališta, ali i dnevne boravke, savetovališta i organizacije za pomoć i podršku mladima koji u lokalnoj zajednici postoje, bilo da su one pri državnom ili civilnom sektoru. Dešava se da već po obavljenom razgovoru sa predstavnicima organa starateljstva, tj. centra za socijalni rad, mlada osoba bude uključena na lečenje ili savetodavni tretman. Svakako da će struktuiranost asocijalnog ponašanja, težina i broj krivičnih dela, recidivizam, složenost prisutnih problema na ličnom, porodičnom i socijalnom nivou, te sposobnost maloletnika da samostalno ili uz odgovarajuću pomoć prevaziđe prisutne disfunkcionalne obrasce ponašanja i uspostavi zdrav i socijalno prihvatljiv način života, opredeliti samu krivičnu sankciju. Step en zloupotrebe PAS, od faze probatorstva i eksperimentisanja pa do faze zavisnosti, dodatno će dopuniti opredeljenu krivičnu sankciju.

Kada je odgovarajućim veštačenjem utvrđena zavisnost od PAS, sud će izreći meru bezbednosti obaveznog lečenja narkomana. Mere bezbednosti u skladu sa čl. 39. ZM, mogu se izreći maloletnicima samo ako im je izrečena vaspitna mera ili kazna maloletničkog zatvora. Mera bezbednosti obaveznog lečenja alkoholičara i mera bezbednosti obaveznog lečenja narkomana se ne mogu izreći uz mere upozorenja i usmeravanja.

Ako je sud izrekao zavodsku vaspitnu meru upućivanje u vaspitno-popravni dom ili kaznu maloletničkog zatvora, mera bezbednosti će se realizovati u zatvorenoj zdravstvenoj ustanovi, tj. odgovarajućem odeljenju Specijalne zatvorske bolnice u Beogradu ili bolnicama/klinikama koje ukazom nadležnog ministra za zdravlje imaju zatvorena odeljenja za realizaciju sudskih mera. Nakon završenog obaveznog lečenja maloletnici se upućuju na izvršenje zavodske sankcije koja im je izrečena – u vaspitno-popravni dom ili malololetnički zatvor.

Ako je sud izrekao neku od vaspitnih mera pojačanog nadzora ili upućivanje u vaspitnu ustanovu (koja se realizuje u sistemu socijalne zaštite), mera bezbednosti će se realizovati sa slobode, tj. u specijalizovanim zdravstvenim ustanovama u kojima se leče zavisnici od PAS. Program realizacije ovih vaspitnih mera se usklađuje sa merom bezbednosti, tj. realizuju se paralelno i međusobno dopunjuju, a timovi zdravstvene i ustanove socijalne zaštite sarađuju. Mera bezbednosti obaveznog lečenja narkomana traje koliko i vaspitna mera (bez koje ne može egzistirati), tj. ne duže od dve godine.

Kada odgovarajućim veštačenjem nije utvrđena zavisnost od PAS ili na osnovu raspoloživih podataka sud nije ni imao potrebu da sumnja i nalaže ovo veštačenje, a prisutan je podatak da je maloletnik probao ili u ponekim situacijama koristio ili koristi PAS, sud će se opredeljavati, u skladu sa ostalim procenjenim kapacitetima i rizicima, za široku lepezu raspoloživih vaspitnih mera. Mišljenje nadležnog centra za socijalni rad i dostupnost pojedinih usluga u zajednici, u značajnoj meri će usmeriti izbor krivične sankcije.

Nisu retke situacije da se obustavi postupak pokrenut prema maloletniku za krivično delo neovlašćeno držanje opojnih droga (čl. 246a KZ), kada sud utvrdi da je maloletnik prvi put u postupku, da se radi o delu situacionog karaktera i o minimalnoj količini nedozvoljene supstance (npr. jedan „džoint” marihuane), kao i da ne postoji rizik po mladu osobu ukoliko se postupak okonča na ovaj način.

Radi ilustracije, dati su podaci Višeg suda u Beogradu, koliko je (ukupno i u procentima) predmeta vezanih za krivično delo neovlašćeno držanje opojnih droga (čl. 246a KZ) rešeno obustavom postupka (Tabela 3).

Tabela 3. Obustava postupka za krivično delo iz čl. 246a – Viši sud u Beogradu

Godina	Ukupan broj predmeta	Obustava postupka	Obustava postupka (%)
2014.	82	19	23,17%
2015.	69	17	24,64%
2016.	36	7	19,44%
2017.	68	10	14,71%
2018.	81	14	17,28%
2019.	118	25	21,19%
Ukupno	765	180	23,53%

Inače, najviše obustavljenih postupaka bilo je 2010. godine (34,67%), tj. više od trećine ukupnog broja, a 2017. godine obustavljeno je samo 14,71% postupaka. Prošle, 2019. godine, broj obustavljenih krivičnih postupaka za ovo krivično delo kod maloletnika je niži od decenijskog proseka od 23,53%, tj. iznosio je 21,19% (oko jedne petine od ukupnog broja).

Uočena tendencija može biti posledica strožeg (ili odgovornijeg) odnosa suda prema zloupotrebi droga kod mladih, ali i jednostavna činjenica da ovi podaci prate rasprostranjenost i ponudu narkotika mladima koji ne ispoljavaju kriminogeno ponašanje i do tada nisu imali kontakt sa drogom (npr. bolja kontrola policije na koncertima, muzičkim festivalima, ili sličnim događajima).

Iako kaznenu politiku nije bilo moguće jednostavno pratiti kroz sistem automatske obrade podataka suda, u kabinetu za realizaciju vaspitnih mera, putem uvida u predmete i ručni upisnik utvrđeni su neki podaci, koji se mogu analizirati uz uvažavanje ograničenja, jer se odnose samo na vaspitne mere bez sudskog ukora.

U 2019. godini, od strane Višeg suda u Beogradu, izrečeno je ukupno 194 vaspitne mere prema maloletnicima. Od toga, 83 vaspitne mere su izrečene za krivična dela u vezi sa drogom (42,73%). Broj maloletnika sa vaspitnom merom koji imaju problem zloupotrebe psihoaktivnih supstanci je daleko veći (Tabela 4).

Tabela 4. Maloletnici kojima su vaspitne mere izrečene u 2019. godini

Ukupno	194	100%
Vaspitne mere vezane za drogu	83	42,73%

Najveći broj vaspitnih mera (54) izrečen je za krivično delo iz čl. 246a KZ (65,06% svih vaspitnih mera vezanih za drogu), a 29 vaspitnih mera vezano je za proizvodnju i stavljanje u promet opojnih droga, čl. 246.st. 1. KZ (34,94%) (Tabela 5).

Tabela 5. Vaspitne mere izrečene za krivična dela u vezi sa drogom u 2019. godini

Vaspitne mere vezane za drogu	83	100%
Član 246a KZ	54	65,06%
Član 246. st.1. KZ	29	34,94%

Kada je u pitanju krivično delo neovlašćeno držanje opojnih droga (246a KZ), vaspitna mera je izrečena samo za to krivično delo prema 32 maloletnika. U ostalih 22 slučaja su maloletnici vršili, pored ovog i druga krivična dela: krađe, teške krađe, razbojništva, iznude, nasilje u porodici, neovlašćeno korišćenje tuđeg vozila.

Od 29 maloletnika kojima je izrečena vaspitna mera za krivično delo iz čl. 246. st.1. KZ, 19 maloletnika je učinilo samo ovo krivično delo. Količine i vrsta psihoaktivnih supstanci su bile različite. Desetoro maloletnika je činilo i druga krivična dela: krađe,

teške krađe, razbojništva, iznude, nasilje u porodici, teške telesne povrede, pa i krivično delo iz čl. 246a KZ (Tabela 6).

Tabela 6. Vaspitne mere izrečene za čl. 246a i 246. st. 1. KZ u 2019. godini

Krivično delo	Ukupno	Samostalno	Uz druga krivična dela
čl. 246a KZ	54	32	22
čl. 246. st.1. KZ	29	19	10

Od 54 vaspitne mere izrečene za krivično delo iz čl. 246a KZ, tri su bile izrečene devojka (5,55%), a od 29 vaspitnih mera izrečenih za krivično delo iz čl. 246 st.1. KZ - jedna.

Ipak, mali procenat devojaka koje vrše krivična dela vezana za opojne droge nije srazmeran problemima koje droga ostvaruje u toj populaciji. Zloupotreba maloletnica je izuzetno prisutna u svetu narkomanije. One su zlostavljane, podvođene i seksualno iskorišćavane, izložene polno prenosivim bolestima, često postaju žrtve trgovine ljudima. Viši sud u Beogradu se sa tim problemom sretao i u postupcima prema maloletnicama koje su vršile druga krivična dela (najčešće je krivično delo nasilje u porodici). U cilju zaštite ovih maloletnica uspostavljena je saradnja kabineta za izvršenje vaspitnih mera sa zdravstvenim službama (značajna za sve zavisnike od PAS), Centrom za zaštitu žrtava trgovine ljudima, Odeljenjem za trgovinu ljudima MUPa, NVO Atina i dr. I pored intenzivnog angažovanja svih, naročito predstavnika organa starateljstva, većina vaspitnih mera izrečena maloletnicama koje imaju problem sa zloupotrebom narkotika, retko daje stabilne pozitivne rezultate.

Slede podaci o vrsti vaspitnih mera izrečenim maloletnicima za krivično delo iz čl. 246a KZ (samostalno ili uz druga krivična dela) (Tabela 7).

Tabela 7. Vrste vaspitnih mera izrečenih za čl. 246a KZ u 2019. godini

Ukupno	Član 14. ZM	Član 15. ZM	Član 17. ZM	Član 17+14. ZM	Član 21. ZM
54	34 (24 x tač.8)	8	3	6	3
100 %	62,96 %	14,81 %	5,55 %	11,11 %	5,55 %

Maloletnim učiniocima krivičnog dela neovlašćeno držanje opojnih droga, kojima je Viši sud u Beogradu izrekao vaspitnu meru 2019. godine, najčešće (u 62,96%) izrečena je posebna obaveza da se uključe u pojedinačni ili grupni tretman u zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu, (čl. 14. st. 2. tač. 8. ZM).

U sledećoj tabeli dati su podaci o vrsti vaspitnih mera izrečenim maloletnicima za krivično delo iz čl. 246. st. 1. KZ (samostalno ili uz druga krivična dela) (Tabela 8).

Tabela 8. Vrste vaspitnih mera izrečenih za čl. 246. st. 1. KZ u 2019. godini

Ukupno	Član 14. ZM	Član 15. ZM	Član 15.+14. ZM	Član 17. ZM	Član 17.+14. ZM	Član 21. ZM
29	3	2	2	9	11 (9 x tač.8.)	2
100 %	10,34	6,90	6,90	31,03	37,93	6,90

Maloletni učinioci krivičnog dela neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga (čl. 246. st. 1. KZ), kojima je Viši sud u Beogradu izrekao vaspitnu meru 2019. godine, najčešće (u 37,93%) su sankcionisani izricanjem vaspitne mere pojačan nadzor od strane organa starateljstva (čl. 17. ZM) uz posebnu obavezu da se uključe u pojedinačni ili grupni tretman u zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu (čl. 14. st. 2. tač. 8. ZM).

U praksi realizacije vaspitnih mera izrečenih maloletnicima zbog krivičnih dela u vezi sa opojnim drogama, kao i maloletnicima koji zloupotrebljavaju PAS, izdvojili su se problemi koje možemo svrstati u individualne (komorbiditet, loši razvojni kapaciteti, patološke navike...) porodične (dete bez roditeljskog staranja, bolest roditelja, zavisnost roditelja ili nasilje u porodici, slabi kapaciteti roditelja) i socijalne (sistemske, nedostune usluge u zajednici, vršnjačko nasilje i dominantna moć neformalnog sistema).

I pored mnogih prepreka, najveći broj ovih maloletnika kroz sve aktivnosti vezane za krivični postupak i realizaciju vaspitnih mera ostvari uvid, adekvatnu motivaciju i resocijalizaciju. Otkrivanje i procesuiranje krivičnih dela vezanih za drogu, stvara mogućnost da se maloletniku i roditeljima pruži neophodna stručna pomoć u prevazilaženju prisutnih problema.

Kada je u pitanju mera bezbednosti obaveznog lečenja narkomana, tokom 2019. godine ova mera je izrečena samo jednoj maloletnici prema kojoj je vođen postupak za krivično delo nasilničko ponašanje (čl. 344. st. 2. KZ). Mera bezbednosti je izrečena uz vaspitnu meru pojačan nadzor od strane organa starateljstva (čl. 17. ZM).

Zanimljivo je da je psihološko-psihijatrijskim veštačenjem još kod dve maloletnice, pored osnovnog psihijatrijskog oboljenja (zbog kojeg su na višegodišnjem zdravstvenom tretmanu) utvrđena zavisnost od PAS. Prema obe maloletnice je postupak vođen za krivično delo nasilje u porodici (čl. 194. st. 1. KZ). Zbog komorbiditeta koji je primaran, izrečene su im mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja u zdravstvenoj ustanovi otvorenog tipa. Mera bezbednosti je u oba slučaja bila izrečena uz vaspitnu meru pojačan nadzor od strane roditelja (nasilje vršeno prema drugom roditelju, tj. drugom članu porodice). U oba slučaja su se mere bezbednosti realizovale veoma kompleksno i zavisno od faze koja dominira. Izvršavale su se u Institutu za mentalno zdravlje u Beogradu, ali su zbog akutnih simptoma maloletnice povremeno bile hospitalizovane u Klinici za psihijatrijske bolesti „Dr Laza Lazarević” i Specijalnoj bolnici za bolesti zavisnosti. Ponašajni problemi su i dalje bili prisutni, bežanje od kuće, boravak kod ranijih partnera koji su im pribavljali PAS, recidivi vezani za zloupotrebu PAS...

Poređenja radi, tokom 2019. godine, kabinetu za realizaciju vaspitnih mera iz redovnog krivičnog postupka (prema punoletnim licima) dostavljena su i četiri pravnosnažna rešenja kojima je mlađim punoletnim licima, muškog pola, izrečena vaspitna mera pojačanog nadzora od strane organa starateljstva uz meru bezbednosti obaveznog lečenja narkomana i to za krivična dela iz čl. 246. st. 1. KZ.

4. NOVA KRIVIČNOPRAVNA REŠENJA – DOPRINOS REŠENJU PROBLEMA?

Krivična dela iz grupe dela protiv zdravlja ljudi koja su predmet našeg interesovanja su često bila predmet zakonodavčevih intervencija (koje bi trebalo da unaprede odgovor na problem krivičnih dela protiv zdravlja ljudi koja su predmet imaju opojne droge) pooštavanjem zakonske kaznene politike (pa sledstveno tome i sudske) koje nisu naišle na pozitivan odgovor sudske prakse i stručnjaka (Delibašić, 2013; Dragičević-Dičić, 2015: 21-22). Pošto za maloletnike važi „poseban“ režim postupanja i sankcionisanja, nije od značaja ova diskusija, ali najnovije izmene u sferi ovih krivičnih dela moramo pomenuti, jer jesu (ili bi trebalo da budu) od značaja za maloletnike i dela u vezi sa drogama iz aspekta očekivanih preventivnih učinaka. Pomenimo i da je upravo Komisija za borbu protiv narkomanije u školama inicirala izmene koje bi trebalo da maloletnike sačuvaju od onih koji im nude ili prodaju drogu ili ih vrbuju za takva dela, čak i u školama ili školskim dvorištima.

Reč je o pojavi novog kvalifikovanog oblika dela u okvirima krivičnog dela neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga (čl. 246. st. 4. KZ) koji predviđa kažnjavanje kaznom zatvora od pet do 15 godina onoga „ko prodaje, nudi na prodaju ili bez naknade radi daljeg stavljanja u promet daje opojne droge maloletnom licu, duševno bolesnom licu, licu koje je privremeno duševno poremećeno, licu koje je teže duševno zaostalo ili licu koje se leči od zavisnosti od opojnih droga, ili ko stavlja u promet opojnu drogu pomešanu sa supstancom koja može dovesti do teškog narušavanja zdravlja, ili ko izvrši delo iz stava 1. ovog člana u ustanovi obrazovanja i vaspitanja ili u njenoj neposrednoj blizini ili ustanovi za izvršenje krivičnih sankcija ili u javnom lokalu ili na javnoj priredbi, ili ako delo iz st. 1. i 2. ovog člana učini službeno lice, lekar, socijalni radnik, sveštenik ili lice zaposleno u ustanovi obrazovanja i vaspitanja, iskorišćavanjem svog položaja ili ko za izvršenje tog dela koristi maloletno lice“.

Izmene su (sa istim rezonom) dotakle i čl. 247. KZ, te sada stav 2. glasi: „Ako je delo iz stava 1. ovog člana učinjeno prema maloletnom licu, duševno bolesnom licu, licu koje je privremeno duševno poremećeno, licu koje je teže duševno zaostalo ili licu koje se leči od zavisnosti od opojnih droga, ili prema više lica, ili ko to delo izvrši u ustanovi obrazovanja i vaspitanja ili u njenoj neposrednoj blizini ili ustanovi za izvršenje krivičnih sankcija ili u javnom lokalu ili na javnoj priredbi, ili ako to delo učini službeno lice, lekar, socijalni radnik, sveštenik ili lice zaposleno u ustanovi obrazovanja i vaspitanja, iskorišćavanjem svog položaja, učinilac će se kazniti zatvorom od dve do deset godina.“

Pomenute izmene bi trebalo da demotivisu (i strogo sankcionišu) one koji prodaju ili nude drogu maloletnim licima ili im na drugi način omogućavaju uživanje opojne droge i da tako deluju na smanjenje dostupnosti opojnih droga. Kvalifikatorne okolnosti su i mesto izvršenja dela – ustanova obrazovanja i vaspitanja i dr, kao i svojstvo učinioca – lice zaposleno u ustanovi obrazovanja i vaspitanja (ili drugo lice koje bi moglo doći u kontakt sa maloletnim, a koje bi iskoristilo svoj položaj). Takođe, zakonodavac je mislio i na situaciju kada se maloletno lice iskorišćava za izvršenje dela iz čl. 246. st. 1. i 2. KZ koji se odnose na neovlašćenu proizvodnju i stavljanje u promet opojne droge, odnosno neovlašćeno uzgajanje biljaka iz kojih se dobija opojna droga ili koje sadrže opojnu drogu.

Moglo bi se zaključiti da bi maloletnici, posle ovih izmena, trebalo da budu zaštićeniji u školama, na javnim priredbama, u ustanovama socijalne zaštite i od onih koji bi ih mogli zloupotrebiti za izvršenje određenih dela. Nije jasno zašto ova zloupotreba nije

predviđena i kod omogućavanja uživanja opojnih droga, jer je lako zamisliva situacija da se maloletno lice vrbuje da navede svoje vršnjake na (zlo)upotrebu opojne droge ili druge radnje (što su upravo slučajevi koji se pojavljuju u praksi kada je u pitanju ovo krivično delo). Ipak, ne možemo da ne razmišljamo o bojazni da se maloletna lica i više, posle ovih izmena, zloupotrebljavaju za ciljeve punoletnih u vezi sa drogom, upravo zbog toga što odredbe o predviđenom strožem kažnjavanju za njih (maloletnike) ne važe, a kako rezultati istraživanja pokazuju – maloletnici ne odaju one koji su ih naveli na izvršenje dela.

ZAVRŠNA RAZMATRANJA

Porast broja krivičnih dela u vezi sa drogom nije neočekivan. Razvoj tehnologija je (kao i u drugim oblastima) omogućio bržu i masovniju proizvodnju sintetičkih i ostalih droga, učinio ih po jeftinijim i dostupnijim, omogućio njihovo lakše predstavljanje i distribuiranje potencijalnim konzumentima (npr. putem interneta). Sve ovo otvorilo je put da takve ponude stignu i do mladih na veoma ranom uzrastu. Očekivani razvojni problemi vezani za pubertet i adolescenciju, te sve izraženiji problem socijalizacije usled negativnih opštih pojava u društvu, učinili su da mladi budu izuzetno pogodno tlo za zloupotrebu droga.

Drugi značajan razlog povećanja broja kivičnih dela vezanih za opojne droge, a koja vrše maloletnici je vezan za pooštrevanje kaznene politike za ova dela. Sledstveno tome, visoke (zatvorske) kazne prema punoletnima, te „blaži” krivični postupak i „blaže” sankcije prema maloletnicima, dodatno su maloletnike (pa čak i decu) izložili zloupotrebi od strane punoletnih lica za vršenje krivičnog dela neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga.

Širenje tržišta droga, pojava novih, sintetičkih droga, njihova laka dostupnost, te porast broja krivičnih dela maloletnika povezanih sa opojnim drogama i snižavanje starosne granice konzumiranja ove psihoaktivne supstance, razlog je za zabrinutost koja bi trebalo da otvori pitanja preventivnih programa i njihove efikasnosti na prvom mestu. S tim u vezi je i te kako zabrinjavajući podatak da deca u Srbiji najčešće nemaju prave informacije o drogama i njihovoj opasnosti, kao i da ne znaju kom stručnjaku da se obrate radi razrešenja emocionalnih problema. Zabrinjavajuća je i pojava, takođe sve prisutnija – zloupotreba maloletnika od strane punoletnih lica radi uključivanja u lanac dilera droge, u vezi sa čim takođe treba bolje informisati maloletnike. Ovo je značajno naročito kada se imaju u vidu nove izmene krivičnog zakonodavstva koje bi mogle povećati pritisak na maloletnike da se uključe u vršenje ovih dela i preuzmu odgovornost za punoletna lica koja ih vrbuju koristeći njihove teške prilike ili nezrelost, a praksa pokazuje da njihov identitet maloletnici ne odaju.

Kada se pogleda struktura dela koja vrše maloletnici u vezi s drogama i karakteristike njihove ličnosti i socijalnog okruženja, te udeo nepokrenutih i obustavljenih postupaka i sankcije koje su izrečene, može se zaključiti da se najčešće radi o lakšim delima (iako njihov broj kao što je rečeno raste) i primarnim maloletnim delinkventima, za koje bi bilo najbolje i da ne „uđu” u krivični postupak. To bi podrazumevalo pojačan i efikasniji preventivni rad i izmeštanje ovog problema u domen zdravstvene zaštite i socijalnog rada (a čuju se i preporuke da bi delo neovlašćeno držanje opojnih droga trebalo izmestiti u sferu prekršaja, što bi uticalo na rasterećenje krivičnogpravnog sistema, a omogućilo bi i brži i efikasniji postupak), kao i širu primenu vaspitnih naloga. Tako bi pravosudni angažman i teže sankcionisanje trebalo usmeriti na teža dela, na kompleksne

slučajeve, kao što su imovinska dela sa elementima nasilja kod čijih se učinilaca češće ustanovljava prisustvo zavisnosti od psihoaktivnih supstanci, te recidivizam.

U takvim, kompleksnim slučajevima, sa razvijenom zavisnošću od PAS, pokazalo se kao delotvornije akcentovanje terapijskog u odnosu na punitivni aspekt sankcionisanja, zbog čega se u svetu formiraju tzv. „sudovi za drogu“ (*drug courts*). Smatra se da adekvatan tretman zavisnika sprečava recidivizam i doprinosi uštedi troškova ponovnog angažovanja pravosudnog sistema (Papp et al, 2016: 229). Međutim, ne sme se izgubiti iz vida da u ovakvim, kompleksnim slučajevima, treba odgovoriti i na druge faktore rizika, jer i sama zloupotreba droge može biti indukovana lošom porodičnom situacijom, zanemarivanjem i nasiljem itd.

S ovim u vezi treba podsetiti i na potrebu za osnivanjem specijalizovanih ustanova za lečenje i osposobljavanje, imajući u vidu da praksa pokazuje potrebu za njima, jer bi upravo ovakve ustanove mogle da odgovore i na specifične potrebe maloletnih učinilaca koji imaju problem sa drogom u sticaju sa drugim problemima, medicinskim, porodičnim i dr. Podsetimo i da postojeće rešenje – smeštanje maloletnika koji imaju potrebu za medicinskim tretmanom u tzv. „sobu za maloletnike“ Specijalne zatvorske bolnice nije dobro rešenje (Jovanović, S., Sofrenović, V., 2019: 88).

LITERATURA

1. Bojović, A. (2018, 25. jun) Jeftina droga ubija mlade, sve više maloletnih dilera, Politika – dostupno na: <http://www.politika.rs/sr/clanak/406204/Hronika/Jeftina-droga-ubija-mlade-sve-vise-maloletnih-dilera>, stranici pristupljeno 20. 5. 2020.
2. Bulatović, A. (2015) Učešće maloletnika u aktivnostima organizovanih kriminalnih grupa. U: Stevanović, I (ur.) *Maloletnici kao učinioci i žrtve krivičnih dela i prekršaja*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 377-386.
3. Chassin, L., Mansion, A., Nichter, B., Losoya, S. (2014) *To Decrease Juvenile Offending, Make Effective Drug Treatment a Priority*. Chicago, IL: MacArthur Foundation. Dostupno na: <https://www.pathwaysstudy.pitt.edu/documents/MacArthur%20Brief%20Make%20Effective%20Drug%20Treatment%20a%20Priority.pdf>, (stranici pristupljeno 22. 5. 2020)
4. Delibašić, V. (2014) Pojedina sporna pitanja u vezi sa opojnim drogama u Krivičnom zakoniku, *Crimen*, 5 (1), str. 75-88.
5. Dimitrijević, U. (2018) Tužilaštvo traži saradnju sa Instagramom zbog profila Droga Srbija, dostupno na: <https://www.vice.com/rs/article/vbpeba/tuzilastvo-trazi-saradnju-s-instagramom-zbog-profila-droga-srbije>, stranici pristupljeno 1. 6. 2020.
6. Dragičević-Dičić, R. (2015) U susret izmenama Krivičnog zakonika. *Bilten Vrhovnog Kasacionog Suda Srbije*, br. 2, str. 11-32.
7. Ignjatović, Đ. (2013) *Komparacija kriminaliteta i kaznene reakcije: Srbija-Evropa*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
8. Ignjatović, Đ. (2015) Stara tema i nove dileme. U: Stevanović, I (ur.) *Maloletnici kao učinioci i žrtve krivičnih dela i prekršaja*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 19-37.
9. Jovanović, S., Pašalić, Z. (2015) Maloletni učinioci prekršaja sa elementima nasilja. U: Stevanović, I (ur.) *Maloletnici kao učinioci i žrtve krivičnih dela i prekršaja*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 217-226.
10. Jovanović, S., Sofrenović, V. (2016) Maloletni učinioci nasilja u porodici: žrtve disfunkcionalne porodice i nedovoljne brige društva. U: Gajin, S. (ur.) *Položaj deteta u krivičnom pravnom sistemu*. Beograd: Centar za unapređivanje pravnih studija, str. 57-82.

11. Jovanović, S., Sofrenović, V. (2019) *Primena mera bezbednosti medicinskog karaktera prema maloletnicima: problemi u praksi i moguća rešenja*. U: Stevanović, I., Vujičić, N. (ur.) *Kazneno pravo i medicina*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 79-90.
12. Ministarstvo zdravlja Republike Srbije, „Godinu dana rada Komisije za borbu protiv narkomanije u školama“, konferencija od 24. 7. 2019, dostupno na: <https://www.zdravlje.gov.rs/vest/339622/godinu-dana-rada-komisije-za-borbu-protiv-narkomanije-u-skolama.php>, stranici pristupljeno 29. 5. 2020.
13. Papp, J., Campbell, C., Onifade, E., Anderson, V., Davidson, W., Foster, D. (2016) Youth Drug Offenders: An Examination of Criminogenic Risk and Juvenile Recidivism. *Corrections. Policy, Practice and Research*, vol. 1, str. 229-245. Dostupno na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5410661/>, stranici pristupljeno 1. 6. 2020.
14. Pavlović, Z. (2019) *Viktimizacija kroz životne cikluse*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
15. Republički zavod za statistiku (2019) *Maloletni učinioi krivičnih dela u Republici Srbiji*. *Bilten*, br. 654.
16. RTS (2018, 10. novembar) *Kad droga otme najlepše godine*. Dostupno na: <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/3317658/kad-droga-otme-najlepse-godine.html>, stranici pristupljeno 20. 5. 2020.
17. Simeunović-Patić, B. (2009) *Kriminalitet maloletnika u Republici Srbiji i društvena reakcija*. Doktorska disertacija odbranjena na Pravnom fakultetu Univerziteta u Kragujevcu.
18. Todorović, S. (2018, 26. jun) *Dileri seju smrt među tinejdžerima. Kako da prepoznate dete koje koristi drogu*, Blic – dostupno na: <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/dileri-seju-smrt-medju-tinejdzerima-kako-da-prepoznate-dete-koje-koristi-drogu/61w6ben>, stranici pristupljeno 20. 5. 2020.
19. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) (2018) *Drugs and age. Drugs and associated issues among young people and older people. World Drug Report*, United Nations publication, Sales No. E.18.XI.9.

Strategije i propisi

20. Krivični zakonik, Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.
21. Odluka o obrazovanju Komisije za borbu protiv narkomanije u školama, Službeni glasnik RS, br. 52/2018 i 59/2018.
22. Strategija o spečavanju zloupotrebe droga za period 2014-2021. godine, Službeni glasnik RS, br. 1/2015.
23. Strategija razvoja zdravlja mladih u Republici Srbiji, Službeni glasnik 104/2006,
24. Zakon o maloletnim učinioima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, br. 85/2005.

Sladana Jovanović, PhD
Full Professor at the Union University Faculty of Law, Belgrade, Serbia

Vera Sofrenović
President of the Department for Juveniles at the Higher Court in Belgrade, Serbia

Ljubinka Marković
Independent Advisor of the Department for Juveniles at the Higher Court in
Belgrade, Serbia

JUVENILE OFFENDERS AND DRUGS – WHERE ARE WE NOW?

The paper deals with a significant increase in drug offenses perpetrated by juveniles, as well as with actual responses to this problem (in the normative sphere and judicial practice). The focus is on official statistical indicators and the Higher Court in Belgrade practice (during the 2014–2019 period). The results of relevant research studies have also been consulted, especially those related to problem solutions. The authors point out that different acts of juvenile offenders must be taken into consideration as „drug-related” (beside the unlawful possession of drugs which is the most frequent criminal offense related to drugs) such as crimes against property, family/peer violence, and other offenses related to („soft”) drug consumption. The authors want to draw more attention to the complex problem of juvenile drug-related criminal offenses, emphasizing prevention, and diversion from the criminal justice system.

KEY WORDS: juvenile offenders / drugs / unlawful possession of drugs / educational measures

DRUG PREVENTION PROGRAMS FOR ADOLESCENTS: WHAT DID WE LEARN IN THE LAST 20 YEARS?

Sonja PROTIĆ, PhD*

This review aims at giving an overview of empirical data obtained over the past twenty years on the efficacy, quality, and availability of adolescent substance abuse prevention and treatment. Since the growing amount of evidence showed that substance abuse should be treated as a top-priority public health problem instead of a criminal justice issue, establishing and delivering the evidence-based prevention and treatment programs came into focus. Findings of the recent meta-analyses nominated the ecological models of family-based therapy as treatments of choice, as well as any other approach that integrates family therapy with evidence-based techniques of cognitive-behavioral therapy and motivational interventions. Unfortunately, existing data still indicate the modest rankings of interventions quality, as well as significant limitations when it comes to prevention and treatment availability and delivery.

KEY WORDS: *substance abuse / prevention / adolescents*

INTRODUCTION

Substance abuse (SA) by accounting for 11% of the total burden of disease, proved to be one of the leading health risk factors (GBD 2013 Risk Factors Collaborators, 2015). Globally, there are approximately 35 alcohol use-related deaths and four illicit drug use-related deaths per 100 000 population; moreover, SA accounts for almost 13 disability-adjusted life years lost per 1000 population (WHO, 2010). Additionally, social and economic costs of drug use only in England and Wales in 2000 ranged from £10.1bn to £17.4bn (McDougall & Culyer, 2002). On the other hand, economic analysis of costs and consequences of the treatment of drug misuse provided evidence on its cost-effectiveness (Godfrey et al., 2004).

Adolescents (12–26 years) have been recognized as a particularly vulnerable group, especially those whose parents misuse drugs, young offenders, sex workers, looked-after children, young homeless, and school excludees/truants (Canning et al., 2004). According to the Substance Abuse and Mental Health Services Administration [SAMHSA] (2004a), approximately 8.9% of the total adolescent population (i.e., 2.2 million) in the USA in 2003 suffered from SA. Comparably, in the random sample of

* Research Fellow, Institute of the Criminological and Sociological Research. E-mail: sonja.milojevic@iksi.ac.rs.

4,023 early adolescents, the 12-month substance abuse and dependence prevalence was 8.2% for boys and 6.2% for girls (Kilpatrick et al., 2003).

There are many reasons for developing specialized preventive and treatment programs for adolescents only. Some of them are that adolescents have higher rates of dual diagnosis, different developmental needs, and higher rates of binge and opportunistic use in comparison with adults (Brannigan et al., 2004). Furthermore, it was shown that the earlier the use of drugs, the higher the risk for substance use disorders, and the higher their severity (Robins & Przybeck, 1985). Finally, sooner the treatment begins, the duration and impact of SA are minimized (Dennis et al., 2005).

1. EFFECTIVENESS OF SA PROGRAMS

Four levels of prevention are defined by the European Commission of Social Sciences (1998): 1) primary prevention aiming at preventing the onset of a substance-related problem; 2) secondary prevention applied in high-risk groups or when a problem exists but is not yet fully manifested; 3) Tertiary prevention (Type A) aimed at treating the fully manifested problem aiming at preventing future harm, and 4) Tertiary prevention (Type B) preventing relapse. Secondary and tertiary prevention is usually also called “treatment”. Concerning the therapeutic setting, one can differentiate hospital inpatient, outpatient therapy, and therapeutic community programs (e.g., school-based programs). Also, interventions could be distinguished based on: 1) their theoretical background (e.g., behavioral, cognitive-behavioral, family-oriented, etc.); 2) population (targeted or universal), and 3) whether sessions are individual or group; led by professional, peer or self-guided; intensive or brief; mediated or not by internet/computer, etc.

Around 20 years ago, the UK's Health Development Agency did a systematic review of the existing knowledge on adolescent SA prevention programs. Main conclusions could be summarized as follows: 1) programs were mainly focused on primary prevention and more often on tobacco, alcohol and marijuana misuse than on illicit drugs; 2) program's effects were small and more likely to decrease with time; 3) there was a lack of programs and studies in pre-adolescents and early adolescents, and 4) significant methodological limitations and problems were found (e.g., research biases, lack of programs for people in-high-risk, absence of long-term follow-ups, etc.) (Canning et al., 2004). Both school-based interventions and universal prevention programs were estimated as being more effective for lower-risk adolescents than those at higher risk or adolescents who already use the drugs. Some more specific findings and implications were also emphasized: 1) police-led information-based programs seem to be ineffective, 2) programs led by teacher show different results, mainly in raising awareness or changing attitude, 3) peer-led programs proved to be most beneficial for the child or young person delivering the program, 4) British parent-oriented programs have not been adequately evaluated, although there is an indication that such programs are poorly attended, especially by highrisk families (Canning et al., 2004).

How did we proceed since then? Weisz et al. (2006) compared evidence-based treatments (EBTs) with usual clinical care. They reported the small to medium effects at posttreatment, slightly increased at follow-up, in favor of EBTs. Different authors continued investigating the effectiveness of various (EB) interventions. For example, a meta-analysis on effects of outpatient treatments for adolescent SA done in the sample of 2,307 adolescents revealed several important conclusions: 1) Multidimensional Family Therapy (MDFT), Multi-Systemic Therapy (MST), Functional Family Therapy

(FFT), Cognitive Behavioural Therapy interventions (CBT-I and CBT-G) emerged as well-established models for SA treatment, 2) Brief Strategic Family Therapy (BSFT), Behavioural Family Therapy (BFT) were probably efficacious, 3) promising support was identified for the Minnesota 12-step approach, Transitional Family Therapy (TFT), and Strength Oriented Family Therapy (SOFT), 4) none of the treatment approaches were superior to any others (Waldron & Turner, 2008). Similarly, Behavioral Treatment, Teaching Family, and MDFT maintained significant reductions in cannabis use at 12 months posttreatment (Bender et al., 2011). Interestingly, the authors also reported similarly moderate effects for individual and FBT. In line with this are the conclusions made by Tripodi and Bender (2011) that FBTs and individual-based treatments had similar, small-to-moderate effects on alcohol or marijuana outcomes in samples of juvenile offenders. Finally, only ecological family therapy, individual/group CBT, and brief MI interventions (targeting motivation to reduce SA) proved their effectiveness in two or more methodologically stronger studies (Becker & Curry, 2008).

On the other hand, when it comes to the treatment-comparison, a meta-analysis suggested that family therapy (FFT, MFT, FSN, and MST) is the treatment with the most robust evidence of comparative effectiveness (Tanner-Smith et al., 2013). Similar findings were reported five years earlier (Liddle et al., 2008). Once more, FBTs had statistically significant but small effects as compared to treatment-as-usual and as compared to alternative therapies (Baldwin et al., 2012).

Comparable effects of programs aimed at treating co-occurring problems of SA, such as suicidality (Esposito-Smythers et al., 2011), delinquency (Baldwin et al., 2012), and depression (Kendall et al., 2004) were found. Also, the combined effects of CBT for SA and medications were investigated (Riggs et al., 2011; Riggs et al., 2007).

Further steps in investigating new approaches have been made. For instance, a meta-analysis of the effects of brief alcohol interventions showed small reductions in alcohol consumption and alcohol-related problems among adolescents and young adults (Tanner-Smith & Lipsey, 2015). These effects persisted for up to one year after the intervention, and no moderation effects of participant demographics, intervention length, or intervention format were found. In comparison with other brief interventions, MI was associated with the most substantial effects (Tanner-Smith & Lipsey, 2015). Furthermore, MI showed small effects on alcohol and drug use, and to some extent, a larger effect on tobacco use, although long-term maintenance of the effects remained unclear (Jensen et al., 2011).

Following the indications that interventions could be appropriately delivered via web-based video conferencing (WBVTC) (Hogue et al., 2014), researchers started investigating the usefulness of this medium in the SA field. A meta-analysis on the effectiveness of internet and computer interventions in reducing the frequency of cannabis use indicated significant small short-term effects and no moderation roles of gender, setting, age, individual vs. family dyad, etc. (Tait et al., 2013). Also, computer-delivered interventions seem to reduce the quantity and frequency of drinking among college students, and their effects were comparable to alternative alcohol-related comparison interventions (Carey et al., 2009).

Debate on how to prevent, reduce and control, potentially iatrogenic effects, such as the “deviancy training”, in group therapy, which is among the most usual forms of treatment, raised as well (Kaminer, 2005). For instance, it was found that group treatment intervention was beneficial for marijuana users with more severe use histories (Battjes et al., 2004). In contrast, adolescents who entered treatment with less severe use

histories reported greater marijuana use at follow-up. Thus, Knudsen (2009) suggested a division of high and low-intensity users into two treatment groups, as well as additional training for counselors in group facilitation to reduce potential iatrogenic effects.

Finally, Hogue et al. (2014) updated us with the analysis of 19 comparative studies done 2007-2013 and categorized corresponding treatments based on the level of empirical support designations (Chambless & Hollon, 1998). These were their conclusions: 1) ecological FBT, group and individual CBT were deemed Well Established; 2) behavioral FBT and MI were considered to be Probably Efficacious; 3) drug counseling was deemed to be Possibly Efficacious; and 4) four integrated treatment models were considered to be Well Established or Probably Efficacious (Hogue et al., 2014).

2. SA PROGRAMS' QUALITY

Cuijpers (2002) formulated EB quality criteria for school-based drug prevention programs, among which were interactive delivery methods, the “social influence model”, focus on norms, a commitment not to use and intentions not to use, adding community interventions, the use of peer leaders, and adding life skills to programs. Canning et al. (2004) added booster sessions and intensity. Studies, however, indicated that not all the elements are comparably relevant for each type of treatment. For example, a review of alcohol and tobacco computer interventions found no advantage for guided interventions (Rooke et al., 2010).

Still, both Canning et al. (2004) and Waldron and Turner (2008) stated that no study actually tested assumed mediators and mechanisms of change. The situation has slightly changed since then, although studies were conducted mainly from the same group of authors investigating MI. Some of the investigated mediators were motivation to change (Murphy et al., 2010; Magill et al., 2017), changes in protective behavioral strategies (Murphy et al., 2012), self-efficacy for change and intention to drink (Magill et al., 2017). Interestingly, Henderson et al. (2009) reported that MDFT, in comparison with CBT-G, was more connected to parental monitoring, which in turn increased the adolescents' abstinence.

2.1. Empirical evidence on SA programs quality

Nine proposed elements of effective treatment for adolescent SA were assessed in 144 programs and results were worrying: 1) mean rating was 23.8 out of 45; 2) top-quartile programs were not more likely to be accredited; 3) the majority of interventions only scored at least 4 on qualified staff, and 4) the elements with the poorest-quality performance were: assessment and treatment matching, engaging and retaining teens in treatment, gender and cultural competence, and treatment outcomes (Brannigan et al., 2004).

On the ground of this study, several groups of authors did their examinations in the following years. One of them was performed by Mark et al. (2006). They assessed, to some extent, different treatment components in USA facilities that had at least ten adolescent clients. Main results were not generally positive, but a bit more promising: 1) although programs provided comprehensive assessments of the SA needs of their clients, they rarely attended to other health needs that frequently co-occur with adolescent SA;

2) programs did not offer specific curricula to meet the developmental and cultural needs of clients, and 3) many facilities, however, did conduct discharge planning and provided aftercare (Mark et al. 2006).

Two years later, Becker and Curry (2008) reviewed 31 clinical trials and reported modest overall levels of quality-of-evidence across studies. Finally, Knudsen (2009) presented comparable results: 1) the data on nine domains of treatment quality revealed medium levels of quality and 2) none of the programs approached the maximum possible value of this scale, while the highest percentage of actual components reported by a program was about 79% of the possible components.

3. PROGRAMS' AVAILABILITY AND DELIVERY

Despite that providing effective adolescent intervention has become a public health priority already in the beginning of 21st century (Physician Leadership on National Drug Policy, 2002) and that there were 4291 registered adolescent specialty treatment programs in 2003 (Godley & White, 2005), only about one-third of SA facilities had adolescent specialty programs and only about 10% of adolescents with needing treatment entered treatment in 2006 (SAMHSA, 2007a). In line with this are the later findings of Knudsen (2009) that a substantial percentage of treatment organizations either excluded adolescents from admission or integrated them into programs serving adults.

World Health Organization (WHO, 2017) has recently published a comprehensive report on the worldwide situation when it comes to the SA treatments availability: 1) more than 80% of countries have less than 60% national school-based prevention coverage, whereas 35% of the low- and lower-middle-income countries reported having no national coverage, and 2) the main focus of drug use prevention where children and adolescents (78% of countries) while alcohol prevention targeted children and adolescents only in 38%. Concerning the quality of delivery, again results were not very positive: 1) no training programs for the treatment of substance use disorders was found in 52% of low-income countries and 16% of high-income countries; 2) 57% of low-income countries and 17% of high-income countries reported no professional development/education in substance use prevention; 3) more than one-third of countries (and 60% of low-income countries) reported no availability of postgraduate training programs for any of the workforces for the treatment of substance use disorders, while 40% have no postgraduate training programs for the workforce engaged in prevention, and finally, 4) the highest availability of postgraduate training was for psychiatrists (52% of countries) and other doctors (49%), and the lowest for counselors (23%) and community health workers (19%).

4. RECOMMENDATIONS FOR FUTURE

Based on the substantial (amount of) scientific and practical evidence, the 2016 United Nations General Assembly Special Session on drugs (UNGASS 2016) has released the Outcome Document stating that substance-related disorders are “complex multifactorial health disorders”, more specifically brain disorders, that are preventable and treatable, even in the most severe forms, and “not the result of moral failure or criminal behavior” (Volkow et al., 2017). These conclusions, as well as the stance that “criminal sanctions are ineffective at preventing or addressing these disorders” were

adopted unanimously by all the UN members. Moreover, the UNGASS 2016 Outcome Document provided some practical recommendations: 1) elimination of stigma and discrimination and promotion of a shift from exclusion and blame toward support and compassion; 2) addressing SA disorders as public health problems instead of criminal justice issues; 3) implementation of EB prevention programs, both universal and targeted to high-risk individuals, whereas the highest priority should be given to interventions targeting children and youth; 4) application of EB treatments followed by a chronic care model as used for other chronic conditions, which along with routine screening should be integrated into the general health care system and be affordable and accessible; 5) engagement of scientific experts in policymaking and evaluation; 6) engagement of the diverse stakeholders, within and between countries, in coordinated policymaking, and 7) supporting drug-related research (Volkow et al., 2017).

Some recommendations regarding specific interventions could also be derived based on the existing and still growing amount of evidence. Namely, concerning the decision on which intervention to adopt, Hogue et al. (2014) suggested the following: 1) any of the several well-established ecological models of FBT; 2) CBT integrated with Motivational Enhancement Therapy; 3) a combination of different EBTs; and 4) usage of WBVTC for boosting the accessibility, cost-effectiveness, and sustainability of SA outpatient programs. It seems that most of the existing treatments apply an eclectic and integrative strategy, using a mix of CBT, FBT, and MI (Knudsen et al., 2009). Also, participation in the 12-step mutual-help groups, Alcoholics Anonymous, and Narcotics Anonymous during the treatment are the usual continuing care resource at discharge (Knudsen et al., 2008). Finally, Ennett et al. (2003) emphasized that the use of EB prevention programs (e.g., Life skills training, Project ALERT) must be more widely promoted and that training is needed to ensure that the programs will be implemented as intended.

Cacciola and colleagues (2015) updated the list of crucial criteria for testing treatment quality. Revised key components of effective adolescent SA programs are assessment, attention to mental health, comprehensive, integrated treatment, family involvement, developmentally informed programs, engage and retain adolescents in treatment, staff qualification and training, culturally competent program, continuing care and recovery supports, and program evaluation.

Last but not least, the recommendations for future research in the area of adolescent SA prevention could be derived. There is an urgent need for randomized control studies on systematically chosen and theoretically justified moderators and mediators of program effectiveness. Furthermore, researchers should focus on the process of tailoring prevention and treatment modalities to different cultural contexts, as well as long-term follow-up effects, and the drop out rates. Finally, the social and public health impact of different drug policies and SA prevention strategies in different countries should be evaluated.

REFERENCES

1. Baldwin, S. A., Christian, S., Berkeljon, A., & Shadish, W. R. (2012). The effects of family therapies for adolescent delinquency and substance abuse: A meta-analysis. *Journal of marital and family therapy*, 38(1), 281-304.
2. Battjes, R. J., Gordon, M. S., O'Grady, K. E., Kinlock, T. W., Katz, E. C., & Sears, E. A. (2004). Evaluation of a group-based substance abuse treatment program for adolescents. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 27(2), 123-134.

3. Becker, S. J., & Curry, J. F. (2008). Outpatient interventions for adolescent substance abuse: a quality of evidence review. *Journal of consulting and clinical psychology*, 76(4), 531.
4. Bender, K., Tripodi, S. J., Sarteschi, C., & Vaughn, M. G. (2011). A meta-analysis of interventions to reduce adolescent cannabis use. *Research on Social Work Practice*, 21(2), 153-164.
5. Brannigan, R., Schackman, B. R., Falco, M., & Millman, R. B. (2004). The quality of highly regarded adolescent substance abuse treatment programs: Results of an in-depth national survey. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 158(9), 904-909.
6. Cacciola, J. S., Meyers, K., Ward, S., Rosenwasser, B., Arria, A., & McLellan, A. T. (2015). Assessing adolescent substance abuse programs with updated quality indicators: the development of a consumer guide for adolescent treatment. *Journal of child & adolescent substance abuse*, 24(3), 142-154.
7. Carey, K. B., Scott-Sheldon, L. A., Elliott, J. C., Bolles, J. R., & Carey, M. P. (2009). Computer-delivered interventions to reduce college student drinking: A meta-analysis. *Addiction*, 104(11), 1807-1819.
8. Chambless, D. L., & Hollon, S. (1998). Defining empirically supported therapies. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66, 7-18.
9. Cuijpers, P. (2002). Effective ingredients of school-based drug prevention programs: A systematic review. *Addictive behaviors*, 27(6), 1009-1023.
10. Dennis, M. L., Scott, C. K., Funk, R., & Foss, M. A. (2005). The duration and correlates of addiction and treatment careers. *Journal of substance abuse treatment*, 28(2), S51-S62.
11. Ennett, S. T., Ringwalt, C. L., Thorne, J., Rohrbach, L. A., Vincus, A., Simons-Rudolph, A., & Jones, S. (2003). A comparison of current practice in school-based substance use prevention programs with meta-analysis findings. *Prevention Science*, 4(1), 1-14.
12. Esposito-Smythers, C., Spirito, A., Kahler, C. W., Hunt, J., & Monti, P. (2011). Treatment of co-occurring substance abuse and suicidality among adolescents: a randomized trial. *Journal of consulting and clinical psychology*, 79(6), 728.
13. GBD 2013 Risk Factors Collaborators. (2015). Global, regional, and national comparative risk assessment of 79 behavioural, environmental and occupational, and metabolic risks or clusters of risks in 188 countries, 1990-2013: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2013. *Lancet (London, England)*, 386(10010), 2287.
14. Godfrey, C., Stewart, D., & Gossop, M. (2004). Economic analysis of costs and consequences of the treatment of drug misuse: 2-year outcome data from the National Treatment Outcome Research Study (NTORS). *Addiction*, 99(6), 697-707.
15. Henderson, C. E., Rowe, C. L., Dakof, G. A., Hawes, S. W., & Liddle, H. A. (2009). Parenting practices as mediators of treatment effects in an early-intervention trial of multidimensional family therapy. *The American journal of drug and alcohol abuse*, 35(4), 220-226.
16. Hogue, A., Henderson, C. E., Ozechowski, T. J., & Robbins, M. S. (2014). Evidence base on outpatient behavioral treatments for adolescent substance use: Updates and recommendations 2007-2013. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 43(5), 695-720.
17. Jensen, C. D., Cushing, C. C., Aylward, B. S., Craig, J. T., Sorell, D. M., & Steele, R. G. (2011). Effectiveness of motivational interviewing interventions for adolescent substance use behavior change: a meta-analytic review. *Journal of consulting and clinical psychology*, 79(4), 433.
18. Kaminer, Y. (2005). Challenges and opportunities of group therapy for adolescent substance abuse: A critical review. *Addictive behaviors*, 30(9), 1765-1774.
19. Kilpatrick, D. G., Ruggiero, K. J., Acierno, R., Saunders, B. E., Resnick, H. S., & Best, C. L. (2003). Violence and risk of PTSD, major depression, substance abuse/dependence, and comorbidity: results from the National Survey of Adolescents. *Journal of consulting and clinical psychology*, 71(4), 692-700. DOI: 10.1037/0022-006X.71.4.692

20. Knudsen HK, Abraham AJ, Johnson JA, Roman PM. (2009). Buprenorphine adoption in the National Drug Abuse Treatment Clinical Trials Network. *Journal of Substance Abuse Treatment*. 37:307–312.
21. Knudsen HK, Ducharme LJ, Roman PM. (2008). Clinical supervision, emotional exhaustion, and turnover intention: A study of substance abuse treatment counselors in the Clinical Trials Network of the National Institute on Drug Abuse. *Journal of Substance Abuse Treatment*. 35:387–395.
22. Knudsen, H. K. (2009). Adolescent-only substance abuse treatment: Availability and adoption of components of quality. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 36(2), 195-204.
23. Liddle, H. A., Dakof, G. A., Turner, R. M., Henderson, C. E., & Greenbaum, P. E. (2008). Treating adolescent drug abuse: A randomized trial comparing multidimensional family therapy and cognitive behavior therapy. *Addiction*, 103(10), 1660-1670.
24. Magill, M., Colby, S. M., Orchowski, L., Murphy, J. G., Hoadley, A., Brazil, L. A., & Barnett, N. P. (2017). How does brief motivational intervention change heavy drinking and harm among underage young adult drinkers?. *Journal of consulting and clinical psychology*, 85(5), 447.
25. Mark, T. L., Song, X., Vandivort, R., Duffy, S., Butler, J., Coffey, R., & Schabert, V. F. (2006). Characterizing substance abuse programs that treat adolescents. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 31(1), 59-65.
26. McDougall, C. G. G. E. C., & Culyer, A. (2002). The economic and social costs of Class A drug use in England and Wales, 2000. *Home Office Research, Development and Statistics Directorate*.
27. Murphy, J. G., Dennhardt, A. A., Skidmore, J. R., Borsari, B., Barnett, N. P., Colby, S. M., & Martens, M. P. (2012). A randomized controlled trial of a behavioral economic supplement to brief motivational interventions for college drinking. *Journal of consulting and clinical psychology*, 80(5), 876.
28. Murphy, J. G., Dennhardt, A. A., Skidmore, J. R., Martens, M. P., & McDevitt-Murphy, M. E. (2010). Computerized versus motivational interviewing alcohol interventions: Impact on discrepancy, motivation, and drinking. *Psychology of Addictive Behaviors*, 24(4), 628.
29. Riggs, P. D., Mikulich-Gilbertson, S. K., Davies, R. D., Lohman, M., Klein, C., & Stover, S. K. (2007). A randomized controlled trial of fluoxetine and cognitive behavioral therapy in adolescents with major depression, behavior problems, and substance use disorders. *Archives of Pediatric and Adolescent Medicine*, 161, 1026–1034.
30. Riggs, P. D., Winhusen, T., Davies, R. D., Leimberger, J. D., Mikulich-Gilbertson, S., Klein, C., ... Liu, D. (2011). Randomized controlled trial of osmotic-release methylphenidate with cognitivebehavioral therapy in adolescents with Attention-Deficit= Hyperactivity Disorder and Substance Use Disorders. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 50, 903–914.
31. Robins, L. N., & Przybeck, T. R. (1985). Age of onset of drug use as a factor in drug and other disorders. *NIDA Res Monogr*, 56(1), 178-192.
32. Rooke, S., Thorsteinsson, E., Karpin, A., Copeland, J., & Allsop, D. (2010). Computer-delivered interventions for alcohol and tobacco use: a meta-analysis. *Addiction*, 105(8), 1381-1390.
33. Stein, L. A., Colby, S. M., Barnett, N. P., Monti, P. M., Golembeske, C., Lebeau-Craven, R., & Miranda, R. (2006). Enhancing substance abuse treatment engagement in incarcerated adolescents. *Psychological Services*, 3(1), 25.
34. Tait, R. J., Spijkerman, R., & Riper, H. (2013). Internet and computer based interventions for cannabis use: a meta-analysis. *Drug and alcohol dependence*, 133(2), 295-304.
35. Tanner-Smith, E. E., & Lipsey, M. W. (2015). Brief alcohol interventions for adolescents and young adults: A systematic review and meta-analysis. *Journal of substance abuse treatment*, 51, 1-18.

36. Tanner-Smith, E. E., Wilson, S. J., & Lipsey, M. W. (2013). The comparative effectiveness of outpatient treatment for adolescent substance abuse: A meta-analysis. *Journal of substance abuse treatment*, 44(2), 145-158.
37. Tripodi, S. J., & Bender, K. (2011). Substance abuse treatment for juvenile offenders: A review of quasi-experimental and experimental research. *Journal of Criminal Justice*, 39(3), 246-252.
38. Volkow, N. D., Poznyak, V., Saxena, S., Gerra, G., & UNODC-WHO Informal International Scientific Network. (2017). Drug use disorders: impact of a public health rather than a criminal justice approach. *World Psychiatry*, 16(2), 213-214.
39. Waldron, H. B., & Turner, C. W. (2008). Evidence-based psychosocial treatments for adolescent substance abuse. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 37(1), 238-261.
40. Weisz, J. R., Jensen-Doss, A., & Hawley, K. M. (2006). Evidence-based youth psychotherapies versus usual clinical care: a meta-analysis of direct comparisons. *American Psychologist*, 61(7), 671.
41. World Health Organization. (2010). *Atlas on substance use (2010): resources for the prevention and treatment of substance use disorders*. Geneva: World Health Organization.
42. World Health Organization. (2017). *ATLAS on substance use 2017: Resources for the prevention and treatment of substance use disorders*.

Dr Sonja Protić

Naučni saradnik, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, Srbija

PROGRAMI PREVENCIJE UPOTREBE DROGE MEĐU ADOLESCENTIMA: ŠTA SMO NAUČILI U PROTEKLIH 20 GODINA?

Cilj ovog rada je da pruži pregled empirijskih podataka dobijenih u poslednjih dvadeset godina o efikasnosti, kvalitetu i dostupnosti prevencije i tretmana zloupotrebe supstanci među adolescentima. Budući da sve veći broj nalaza ukazuje da zloupotrebu supstanci treba tretirati kao prioritetni zdravstveni problem zajednice, umesto kao krivično delo, fokus je stavljen na razvoj i primenu proverenih preventivnih programa i tretmana. Nalazi skorašnjih meta-analiza izdvajaju ekološke modele porodične terapije kao tretmane izbora, a uz njih i pristupe koji integrišu porodičnu terapiju sa na dokazima utemeljenim tehnikama kognitivno-bihevioralne terapije i motivacionih intervencija. Nažalost, postojeći podaci ukazuju na skroman kvalitet postojećih programa, kao i na značajna ograničenja u dostupnosti i sprovođenju prevencije i tretmana.

KLJUČNE REČI: zloupotreba supstanci / prevencija / tretman / adolescenti

KRIVIČNA DELA MALOLETNIKA U VEZI SA DROGOM – PREVENCIJA I SUZBIJANJE

Dr Ivana STEVANOVIĆ*
Olivera ZEČEVIĆ*

Autorke su u radu ukazale da prevencija maloletničke delinkvencije predstavlja ključni deo prevencije kriminaliteta u društvu, kao i na složenost problema vršenja krivičnih dela od strane maloletnika u vezi sa drogom. Fokus analize je bio na prevenciji i suzbijanju krivičnih dela maloletnika u vezi sa drogom i mestu i ulozi policije imajući u vidu činjenicu da su ova krivična dela, kao i dela povezana sa drogom poslednjih godina u značajnom porastu.

KLJUČNE REČI: prevencija / suzbijanje / krivična dela povezana sa drogom / maloletnici

UVOD

Prevencija i suzbijanje delikata u vezi sa opojnim drogama predstavlja važan segment prevencije i suzbijanja maloletničkog prestupništva u svakom društvu. I najnoviji strateški dokument od značaja za ovu oblast u Republici Srbiji poput: "Strategije o spečavanju zloupotrebe droga za period 2014-2021. godine"¹ posebnu pažnju posvećuje mladima i sprečavanju zloupotrebe opojnih droga. Pozivajući se na nju, Vlada Republike Srbije je 6. jula 2018. godine donela i Odluku o obrazovanju Komisije za borbu protiv narkomanije u školama² čiji je zadatak "priprema programa u cilju sprovođenja aktivnosti o štetnosti upotrebe narkotika".

Imajući navedeno u vidu, uspeh u prevenciji i suzbijanju delikata mladih u vezi sa drogom, koji prema zvaničnim statističkim podacima i podacima Ministarstva unutrašnjih poslova poslednjih godina beleže značajan porast, moguć je samo ako država ima sveobuhvatan preventivni plan koji je zasnovan na detaljnoj anlizi problema uz jasno definisane odgovornosti ovlašćenih organa, kao i mehanizame koji omogućuju saradnju na nivou države u celosti, regionalnom i lokalnom nivou, uz uključivanje privatnog i civilnog sektora. Nažalost, u ovoj oblasti, i pored donetih brojnih strateških

* Viši naučni saradnik i direktorka Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja. E-mail: ivanacpd@gmail.com

* Pukovnik policije, šef Odseka za suzbijanje i prevenciju maloletničke delinkvencije UKP MUP RS. E-mail: olivera.zecevic@mup.gov.rs

¹ "Strategija o sprečavanju zloupotrebe opojnih droga", Službeni glasnik RS, br. 1/2015.

² "Odluku o obrazovanju Komisije za borbu protiv narkomanije u školama", Službeni glasnik RS, br. 52/2018 i 59/2018.

dokumenata, predstoje dalje aktivnosti koje moraju da budu kontinuirane i sinhronizovane, prevashodno na nivou lokalne zajednice, i da u potpunosti uvažavaju potrebe onih zbog kojih se i predviđaju. U ovom radu autori su se opredelili da prikažu pojedine preventivne programe koje realizuje Ministarstvo unutrašnjih poslova, a tiču se preventivnih aktivnosti ministarstva u odnosu na delikte mladih u vezi sa drogom, ukažu na uvećanje broja učinjenih krivičnih dela u vezi sa drogom od strane maloletnika i značaju hitnog reagovanja svih segmenata društva na ovu pojavu.

1. MALOLETNIČKI KRIMINALITET I KRIVIČNA DELA PROTIV ZDRAVLJA LJUDI UČINJENA OD STRANE MALOLETNIKA (ČL. 246, 246A, 247. KRIVIČNOG ZAKONIKA)

U javnosti, kako u laičkoj, stručnoj i naučnoj, u Srbiji, široko je rasprostranjeno uverenje o stalnom porastu i sve težim posledicama maloletničkog prestupništva. Ovakvo uverenje u velikoj meri je kreirano i pod uticajem medija koji ne retko iznose na dokazima neutemeljene podatke (Nikolić Ristanović, V. (2014): str. 239-240). Imajući navedeno u vidu, smatrali smo za neophodno da i u ovom radu ukažemo na zvanične statističke podatke Republičkog zavoda za statistiku (RZS) i Ministarstva unutrašnjih poslova, u osnovi potpuno svesni ograničenosti pravosudnih i policijskih statistika, ali smatrajući ih bitnim za praćenje rada pojedinih organa, odnosno koncipiranje mera društvenog reagovanja (represivnog, ali i preventivnog) i promovisanje nekih budućih rešenja u delu koje su prevashodno predmet analize ovog rada (Stevanović, I. (2012): str. 49-65).

Sredinom jula meseca 2019. godine, Republički zavod za statistiku objavio je podatke - Bilten o *maloletnim* učiniocima krivičnih dela (*u nastavku*: Bilten)³ kao i Bilten o *punoletnim* učiniocima krivičnih dela⁴, oba za 2018. godinu, u okviru kojih su, pored detaljne analize prijave, optuženja i osuda za navedenu godinu, dostupni i opšti podaci o kretanju kriminaliteta u periodu od 2009. do 2018. godine (desetogodišnji presek).

1.1. Prijavljena krivična dela maloletnika

U posmatranom desetogodišnjem periodu (od 2009. do 2018. godine), prosečno učešće maloletnika u ukupnoj strukturi prijavljenih krivičnih dela iznosi 3.74% (3.564 prijavljenih dela) pri čemu je u poslednje posmatranoj godini zabeleženo minimalno učešće od 2.87% (2.744 prijavljenih dela). Ukoliko se prijavljena krivična dela maloletnika posmatraju nezavisno od kriminaliteta punoletnih lica, najveći broj prijave je zabeležen u 2011. godini (4.323 prijavljenih dela), a najmanji broj u 2018. godini. Detaljan prikaz po godinama i procentualno učešće maloletnika u ukupnoj strukturi dela u periodu od 2009. do 2018. godine, dat je u Tabeli 1.

³ Republički zavod za statistiku (2019) *Bilten: maloletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2018 - prijave, optuženja i osude*. Beograd: Republički zavod za statistiku.

⁴ Republički zavod za statistiku (2019) *Bilten: punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2018 - prijave, optuženja i osude*. Beograd: Republički zavod za statistiku.

Tabela 1. Prijavljena krivična dela u periodu od 2009. do 2018. godine.

PRIJAVE				
Godina	Punoletni	Maloletni	Ukupno	Maloletni % učešće
2009	100026	3497	103523	3.38
2010	74279	3747	78026	4.80
2011	88207	4323	92530	4.67
2012	92879	3913	96792	4.04
2013	91411	3844	95255	4.04
2014	92600	3110	95710	3.25
2015	108759	3355	112114	2.99
2016	96237	3643	99880	3.65
2017	90348	3465	93813	3.69
2018	92874	2744	95618	2.87
PROSEK	92762	3564.1	96326.1	3.74

Na osnovu dostupnih podataka, a u odnosu na višegodišnji prosek (3.564) primetne su oscilacije u broju prijavljenih krivičnih dela koja vrše maloletna lica. Kao što se može videti na Tabeli 1, u periodu od 2010. zaključno sa 2013. godinom, taj broj je bio iznad prosečnih vrednosti, da bi od 2014. godine bio zabeležen pad, pri čemu se jedino u 2016. godini ponovo beleži blagi porast (3.643) da bi u 2017. a naročito u 2018. godini ta brojka bila znatno ispod proseka (primera radi, u 2018. godini je za 20.8% prijavljeno manje dela u odnosu na 2017. godinu, odnosno 23% manje u odnosu na desetogodišnji prosek).⁵

Ukoliko bi se sagladale stope što je i najrelevantnije, odnosno broj prijavljenih krivičnih dela maloletnika na 100.000 stanovnika, desetogodišnji prosek iznosi 51, dok je u poslednje posmatranoj - 2018. godini stopa iznosila 39 (sa druge strane, prosečna stopa prijavljenih dela punoletnih lica, u datom periodu iznosi 1.328). Na osnovu navedenog i prema ovoj vrsti pokazatelja, kriminalitet maloletnika nije u porastu, nego naprotiv beleži pad i u potpunom je nesaglaslju sa onim što objavljuju pojedini mediji o njegovom drastičnom povećanju.⁶

Inače u kriminologiji se jasno ukazuje da apsolutne brojke koje sadrže pravosudne statistike, same po sebi ne znače mnogo. Na osnovu apsolutnih pokazatelja, moguće je, njihovim dovođenjem u vezu sa drugim podacima, utvrditi njihove odnose (izražene relativnim brojevima). Iz tog razloga, kvota kriminaliteta (tzv. stope) daju nam mnogo značajnije podatke o određenoj kriminalnoj pojavi stavovi su brojnih teoretičara (Ignjatović, Đ. (2013): str. 83-88) i posebno treba na njima insistirati kada se navedeni statistički podaci predstavljaju u medijima, bilo od strane policije, bilo od strane pravosudnih organa i drugih predstavnika stručne i naučne javnosti.

Učešće maloletnica u ukupnom broju prijavljenih lica u posmatranom periodu iznosi 10.8%. Taj podatak je sličan i kod punoletnih lica, odnosno osobe ženskog pola sa 10.2% učestvuju u ukupnoj strukturi prijavljenog kriminaliteta. Rodna disproporcija u skladu je

⁵ Tako su npr. u javnosti početkom 2020. godine, izneti suprotni stavovi u dnevnom listu "Politika", da je "broj krivičnih dela koja čine maloletnici, drastično povećan pre nekoliko godina, a u poslednje tri, zadržan je isti visok nivo" (Izvor: <http://www.politika.rs/sr/clanak/446755/Zakon-ne-moze-nista-mladima-od-14-godina>, pristupljeno: 27.6.2020. godine), što nažalost pokazuje da u našim medijima i dalje zastupljen koncept koji kriminologija prepoznaje kao koncept "moralne panike".

⁶ Početkom 2020. godine, pojavili su se i napisi da je "broj krivičnih dela koja čine maloletnici, drastično povećan pre nekoliko godina, a u poslednje tri zadržan je isti visok nivo". Izvor: <http://www.politika.rs/sr/clanak/446755/Zakon-ne-moze-nista-mladima-od-14-godina>, pristupljeno: 26.6.2020. godine.

sa statistikama u drugim zemljama, a studije pokazuju da razlika u vrsti delikata između momaka i devojaka postaje izraženija u korist muške populacije za teže prestupe i prestupe sa elementima nasilja (Moffitt, T. E., & Caspi, A. (2001): str. 355-375). Neka istraživanja pokazuju i da se distribucija roda kreće u obrnutom smeru kada su u pitanju nenasilni prestupi poput prostitucije Gaarder, E., Belknap. J. (2002): str. 481–517) i bežanja od kuće (Chesney-Lind M, Shelden R. (1992).

Kada je reč o teritorijalnoj distribuciji, primetna je znatna razlika između maloletnih i punoletnih učinioca krivičnih dela. Prema sistematici koja je primenjena u *Biltenu*, distribucija prijavljenog kriminaliteta sagledava se kroz sledeću podelu: *sever* (obuhvata grad Beograd i Vojvodinu) i *jug* (sa jedne strane obuhvata Šumadiju i zapadnu Srbiju, a sa druge južnu i istočnu Srbiju). Posmatrajući ove kriterijume, u statističkoj jedinici sever, zabeleženo je učešće od 31.7% (u Beogradu 5.6%, a u Vojvodini 26.1%) dok je u statističkoj jedinici jug zabeleženo učešće od 68.3% (Šumadija i zapadna Srbija 28.5%, južna i istočna Srbija 39.8%) i buduća kriminološka istraživanja trebalo bi da objasne zašto je stopa prijavljenog kriminaliteta maloletnika znatno niža na severu u odnosu na jug (Ignjatović, Đ. (2015): str. 19-38). Sa druge strane, kod punoletnih lica, postoji relativna ujednačenost između dve osnovne statističke jedinice sever (52%) i jug (48%).

1.2. Vrste krivična dela i prijavljeni maloletnici

Struktura prijavljenih krivičnih dela maloletnika za 2018. godinu potvrđuje da oni u Srbiji najčešće budu prijavljeni za krivična dela protiv imovine (48%). Iako krivična dela protiv imovine i dalje imaju primat, primetno je da je u odnosu na neke ranije periode taj procenat ipak smanjen, što ne bi bio problem da ujedno nije uvećan broj prijavljenih krivičnih dela protiv života i tela (16.5%). Na trećem mestu u strukturi dela se nalaze krivična dela iz grupe krivičnih dela protiv javnog reda i mira i pravnog saobraćaja (12.8%), potom krivična dela protiv zdravlja ljudi (8.2%) i na petom mestu krivična dela protiv sloboda i prava čoveka i građanina (4.7%). Učešće krivičnih dela iz preostalih grupa krivičnih dela je neznatno Vujičić, N. (2020): str. 84).

Nažalost i ono što potvrđuje zvanična statistika, kao i rezultati pojedinih istraživanja, evidentiran je porast broja dela u vezi sa drogama, što je indikativno i zasluđuje pažnju (Jovanović, S., Sofrenović, V., Marković, Lj. (2020): str. 261-278). O promeni strukture maloletničkog kriminaliteta i porasta udela krivičnih dela sa elementima nasilja govore podaci i ranije sprovedenih istraživanja (Ignjatović, Đ. (2015): str. 23; Simeunović-Patić, B. (2009), a istraživanje maloletnih učinilaca prekršaja sa elementima nasilja takođe govori o značaju (zlo)upotrebe psihoaktivnih supstanci kod ove kategorije delinkvenata (Jovanović, Pašalić, 2015: 221). Tokom 2018. godine najveći broj podnetih krivičnih prijava, prema zvaničnim statističkim podacima, u odnosu na broj učinjenih krivičnih dela u vezi sa drogom, beležimo za krivično delo neovlašćeno držanje opojnih droga. Tačnije, podnešeno je 160 krivičnih prijava, a potom, po svojoj učestalosti, sledi krivično delo neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga sa 56 podnetih krivičnih prijava prema maloletnicima.

Prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije krivična dela u vezi sa opojnom drogom učinjena od strane maloletnika čine 4%, u ukupnom broju svih prijavljenih lica zbog krivičnog dela neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga, dok su oko 7% zastupljeni među prijavljenima za neovlašćeno držanje opojne droge. Broj prijavljenih krivičnih dela maloletnika u ovoj oblasti godinama se kretao oko 350, međutim od 2017. godine je u porastu, tako da je učešće ovih dela u maloletničkom kriminalu povećano sa 6% na 13%. U 2019. godini prema podacima

policije maloletnici su učinili 794 krivičnih dela u vezi sa drogom,⁷ gde se maloletnici najčešće zatiču sa manjom količinom droge za sopstvene potrebe - što čini oko 82% od ukupnog broja krivičnih dela u vezi sa opojnom drogom izvršenih od strane maloletnika (Videti Tabelu 2.). U pogledu vrste droge najčešće se radi o marihuani i to u preko 90% slučajeva.

Najveći broj krivičnih dela u vezi sa opojnom drogom gde su maloletnici identifikovani kao učinioci, registrovan je na području Beograda (47%), kao i Novog Sada (11%). Pored toga, može se izdvojiti Niš (sa 3,7% ovih dela), Kraljevo (3,6%) i Pančevo (3%). Inače, poslednjih godina, kao rezultat policijskog rada na suzbijanju ove vrste delikata, ali i konstantnog proširenja liste psihoaktivnih kontrolisanih supstanci (sa poslednjim dopunama iz 2019. godine - 429 psihoaktivnih kontrolisanih supstanci), evidentira se veći broj prijavljenih krivičnih dela i lica.

Tabela 2. Krivična dela maloletnika u vezi sa opojnim drogama (distribucija po godina)

	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Ukupan broj krivičnih dela maloletnika u vezi sa opojnom drogom	342	333	280	358	370	356	350	567	767	794

Takođe, prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova na teritoriji Republike Srbije u 2019. godini, evidentirano je ukupno 11.021 krivično delo u vezi sa opojnom drogom (čl. 246, čl. 246a i čl. 247. Krivičnog zakonika), od kojih su 794 krivična dela izvršena od strane maloletnika što iznosi 7,2 %. Zbog izvršenja krivičnog dela neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga u 2019. godini prijavljeno je 97 maloletnika, od čega je 90 (92,7%) muškog i sedam (7,3%) ženskog pola. Evidentirano je i 25 punoletnih lica u svojstvu saizvršioca koji su zajedno sa maloletnicima učestvovali u izvršenju ovog krivičnog dela (Videti podatke iz Tabele 3. i 4).

Tabela 3. Podaci prema broju prijavljenih maloletnika

	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Maloletnici prijavljeni za krivično delo Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga	89	69	52	62	52	43	53	79	97	93
Maloletnici prijavljeni za krivično delo Neovlašćeno držanje opojnih droga	227	237	216	275	298	295	283	455	620	643

Tabela 4. Ukupan broj prijavljenih lica

Ukupan broj prijavljenih lica	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Za krivično delo Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga	2.179	1.766	1.542	1.749	1.475	1.381	1.560	1.676	1.794	1.960
Za krivično delo Neovlašćeno držanje opojnih droga	3.354	3.202	3.111	3.798	4.660	4.225	5.289	6.513	8.106	8.789

Teritorijalno posmatrano, najveći broj ovog krivičnog dela izvršen je na području Policijske uprave za grad Beograd 38 ili (41%), Policijske uprave Novi Sad devet ili (10%), Policijske uprave Niš pet ili (5,5%) i Policijske uprave Leskovac, Policijske uprave

⁷ Inače ovakav trend porasta prisutan je i kod punoletnih izvršilaca ovog vida kriminaliteta.

Kruševac, Policijske uprave Zrenjanin i Policijske uprave Kraljevo po četiri ili (4,4%). Ostale policijske uprave učestvuju sa manje od po 3%.

Prema mestu izvršenja dela, utvrđeno je, da je prilikom pregleda maloletnih lica na ulici pronađena i oduzeta opojna droga u 63 ili (69,2%) slučaja, nakon pretresa stana i drugih prostorija u 19 ili (20,8%) slučajeva, u krugu škole sedam ili (7,7%) slučajeva i dva ili (2,2%) slučaja u automobilu.

U pogledu vrste droge koja je pronađena i privremeno oduzete najzastupljenija je bila „Marihuana“ - 74, zatim „Amfetamin“ - 13, „Ekstazi“ - 7, „Heroin“ - 4 i „Kokain“ - 3. Pored opojnih droga, prilikom pregleda i pretresa pronađeno je i oduzeto 10 vagica za precizno merenje, 3 noža, 1 pištolj i drobilica, kao i novac i mobilni telefoni.

U najvećem broju slučajeva maloletnici koji su evidentirani kao izvršioci krivičnog dela neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga u navedenoj godini nisu registrovani kao izvršioci drugih krivičnih dela, dok je manji broj njih, i u ranijem periodu najčešće vršio delikte u vezi sa drogom, imovinske delikte, krivična dela protiv braka i porodice, kao i protiv života i tela.

Ako posmatramo starosnu strukturu zapaža se da najveći broj krivičnih dela u vezi sa drogom čine stariji maloletnici, tako je njih 55 u 2009. godini evidentirano od strane policije što čini 55,6%, ali zabrinjava podatak da već na uzrastu od 15 do 16 godine oni počinju da se često pojavljuju kao učinioci ovog oblika kriminaliteta, o tome svedoče podaci iz Tabele 5.

Tabela 5. Maloletnici prema godištu i uzrastu prijavljeni zbog izvršenja krivičnog dela Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga

Godište/Uzrast	Broj maloletnika	% učešće
2003 (15-16 godina)	31	31,9%
2002 (16-17 godina)	30	30,9%
2001 (17-18 godina)	25	24,7%
2004 (14-15 godina)	9	9,3%
2005 (14 godina)	2	2,1%
Ukupno	29297	/

2. PREVENCIJA MALOLETNIČKOG PRESTUPNIŠTVA

Komitet za prava deteta, nadzorno telo za praćenje primene *Konvencije o pravima deteta*,⁸ želeći posebno da ohrabri države ugovornice da usvoje i sprovedu sveobuhvatnu politiku za sprečavanje i tretiranje maloletničkog prestupništva na bazi i u skladu sa *Konvencijom o pravima deteta* doneo je Opšti Komentar broj 10: "Prava dece u maloletničkom pravosuđu" (u daljem tekstu: Opšti komentar br. 10).⁹ Ciljevi donošenja Opšteg Komentara br. 10 ogledaju se u: davanju smernica i preporuka državama članicama u pogledu sadržaja sveobuhvatne politike u oblasti maloletničkog pravosuđa, sa posebnim naglaskom na prevenciju maloletničke delinkvencije, uvođenju alternativnih mera koje obezbeđuju da se pitanje maloletničke delinkvencije rešava bez primene sudskog postupka, kao i prilikom tumačenja i primene svih ostalih odredbi sadržanih u članovima 37 i 40 Konvencije o pravima deteta, i u podsticanju država da u

⁸ *Konvencija o pravima deteta*, "Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 15/90.

⁹ *Opšti Komentar br. 10*: „Prava dece u maloletničkom pravosuđu“, usvojen od Komiteta za prava deteta 25. aprila 2007. godine na 44 sednici (CRC/C/GC/10).

svoje nacionalne sisteme maloletničkog pravosuđa uključe novousvojene međunarodne standarde (Vučković Šahović, N. Doek, J. Zermatten, J. (2012): str. 303-309).

Imajući navedeno u vidu, Komitet za prava deteta u Opštem Komentaru br. 10 utvrđuje set osnovnih principa za postupanje koje treba prilagoditi deci¹⁰ u sukobu sa zakonom: "Postupanje na način koji uvažava osećanje dostojanstva i vrednosti deteta; Postupanje koje kod deteta jača poštovanje prava čoveka i sloboda drugih. U tom smislu u okviru sistema maloletničkog pravosuđa, postupanje sa decom i njihovo vaspitanje treba da bude usmereno na razvoj poštovanja ljudskih prava i sloboda, kao i Poštovanje i primenu garancija za pošteno suđenje o čemu govori član 40 (2) *Konvencije o pravima deteta*.¹¹

Imajući navedeno u vidu potpuno je logično da prevencija maloletničke delinkvencije mora imati ključnu ulogu u oblasti reakcije na društveno neprihvatljiva ponašanja dece i mladih i u tom smislu daleko je bolje razvijati sisteme koji podstiču zdrav razvoj dece čime se smanjuje broj one dece koja dođu u sukob sa zakonom. Ako prevenciju maloletničke delinkvencije posmatramo kao ključni deo prevencije kriminaliteta uopšte u svakom društvu, njeno uspešno sprečavanje zahteva napore čitavog društva i razvijene službe i programe za društveno reagovanje na maloletničko prestupništvo. Sveobuhvatni preventivni planovi treba da budu ustanovljeni na svim nivoima vlasti i važno je da sadrže:

- Detaljnu analizu problema i liste programa, službi, ustanova i raspoloživih sredstava;
- Jasno definisane odgovornosti ovlašćenih organa, institucija i predstavnika angažovanih na preventivnim funkcijama;
- Ustanovljene mehanizme za odgovarajuću koordinaciju preventivnih aktivnosti između državnih organa i civilnog sektora (udruženja građana);
- Mehanizme za interdisciplinarnu saradnju, između državnih, regionalnih i lokalnih vlasti, sa uključivanjem privatnog sektora;
- Uključivanje specijalizovanog osoblja na svim nivoima;
- Učešće mladih u programima za prevenciju maloletničke delinkvencije.¹²

Iskustva pojedinih država pokazuju da se uvažavanjem navedenih principa može efikasno smanjiti broj dece u sukobu sa zakonom, prevashodno na način što će se ojačati sistemi zaštite i kvalitet života dece od ranog detinjstva do adolescencije. Pomenuti sveobuhvatni planovi, koji uključuju porodicu, društvo, vršnjake, škole,

¹⁰ Prema članu 1. *Konvencije o pravima deteta* pod pojmom "dete" podrazumeva se osoba do navršene 18 godine, a u skladu sa: "...da je, dete ljudsko biće koje nije navršilo 18 godina života, ako se, na osnovu zakona koji se odnosi na dete, punoletstvo ne stiče ranije". Važeći Krivični zakonik Republike Srbije u članu 112. stav 8. navodi da se detetom smatra lice koje nije navršilo 14 godina. Pored toga, u članu 112. stav 9. istaknuto je da se maloletnikom smatra lice koje je navršilo 14 godina, a nije navršilo 18 godina, dok je u članu 112. stav 10. navedeno da se maloletnim licem smatra lice koje nije navršilo 18 godina. Dakle, pojam maloletnog lica iz člana 112. stav 10. Krivičnog zakonika praktično odgovara pojmu deteta iz člana 1. Konvencije o pravima deteta. Ali, položaj deteta i položaj maloletnog lica koje je navršilo 14 godina života u našem krivičnom pravu značajnu se razlikuju, budući da dete nije krivičnopravno odgovorno, dok lice koje je navršilo 14 godina života krivičnopravno i prekršajno može odgovarati za učinjena krivična dela i prekršaje.

¹¹ Paragraf 40-67. Opšti Komentar Komiteta za prava deteta, broj 10.

¹² Videti šire: *Smernice za prevenciju maloletničke delinkvencije (Rijadske smernice)* usvojene rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 45/112 od 14. decembra 1990. godine (A/Rezol/45/112, 14. decembar 1990)

stručnu obuku, moraju biti zasnovani na politiku prevencije koja omogućava uspešnu socijalizaciju i integraciju sve dece i mladih, posebno kroz porodicu, zajednicu, grupu vršnjaka, profesionalnu obuku, rad. Ali ono što je najbitnije deca i mladi moraju da budu prihvaćeni kao punopravni i jednaki partneri u procesima socijalizacije i integracije.

Prevencija delikata u vezi sa opojnim drogama predstavlja važan segment prevencije maloletničke delinkvencije svakog društva. I najnoviji strateški dokument od značaja za ovu oblast u Republici Srbiji poput: "Strategije o spečavanju zloupotrebe droga za period 2014-2021. godine" posebnu pažnju posvećuje mladima i sprečavanju zloupotrebe opojnih droga. Pozivajući se na nju, Vlada Republike Srbije je 6. jula 2018. godine donela i Odluku o obrazovanju Komisije za borbu protiv narkomanije u školama čiji je zadatak „priprema programa u cilju sprovođenja aktivnosti o štetnosti upotrebe narkotika“.

Nažalost, novijih istraživanja u Srbiji o rasprostranjenosti droge u maloletničkoj populaciji nema (Jovanović, S., Sofrenović, V., Marković, Lj. (2020). Poslednje je iz 2011. godine i na njegove rezultate se poziva "Strategija o sprečavanju zloupotrebe opojnih droga", a još je u "Strategiji razvoja zdravlja mladih u Republici Srbiji"¹³ konstatovan trend porasta zloupotrebe psihoaktivnih supstanci i snižavanje uzrasne granice prvog uzimanja do uzrasta čak od 11-13 godina.

Imajući navedeno u vidu, uspeh u prevenciji i suzbijanju delikata mladih u vezi sa drogom, moguć je samo ako država ima sveobuhvatan preventivni plan koji je zasnovan na detaljnoj anizi problema uz jasno definisane odgovornosti ovlašćenih organa, kao i mehanizame koji omogućuju saradnju na nivo države u celosti, regionalnom i lokalnom nivo, uz uključivanje privatnog i civilnog sektora. Nažalost, u ovoj oblasti, i pored donetih brojnih strateških dokumenata, predstoje dalje aktivnosti koje moraju da budu sinhronizovane, prevashodno na nivou lokalne zajednice, i da u potpunosti uvažavaju potrebe onih zbog kojih se i predviđaju. U ovom radu autori su se opredelili da prikažu pojedine preventivne programe koje realizuje Ministarstvo unutrašnjih poslova a tiču se preventivnih aktivnosti delikata mladih u vezi sa drogom.

2.1. Prevencija delikata u vezi sa opojnim drogama od strane policije

Prevencija delikata u vezi sa opojnim drogama predstavlja jedan od strateških prioriteta u radu Ministarstva unutrašnjih poslova. Poslednjih godina beleži se intenziviranje policijskih aktivnosti u ovoj oblasti kako na represivnom tako i preventivnom planu. Povećan je broj otkrivanja i prijavljivanja delikata u vezi sa opojnom drogom, a posebna pažnja posvećena je radu sa decom i mladima kroz brojne informativno-edukativne događaje u cilju podizanja svesti o štetnosti zloupotrebe droga, kao unapređivanja njihovih znanja radi prepoznavanja problema i zaštite.

Na preventivnom planu Ministarstvo unutrašnjih poslova samostalno i u saradnji sa školama i ostalim lokalnim partnerima sprovodi brojne informativno-edukativne aktivnosti namenjene podizanju nivoa svesti o problemu zloupotrebe droga i načinima bezbednosne zaštite dece i mladih. Od značajnijih aktivnosti na ovom planu izdvajaju se: program „Osnovi bezbednosti dece“, „Školski policajac“, „Matura“, kao i brojni lokalni projekti u okviru koncepta rada policije u zajednici. Takođe, značajno je istaći i učešće predstavnika policije u radu Komisije za borbu protiv narkomanije u školama, a čiji

¹³ „Strategiji razvoja zdravlja mladih u Republici Srbiji“, Službeni glasnik 104/2006, str. 250.

intersektorski timovi vrše edukaciju učenika, roditelja i nastavnika u svim školama u Republici Srbiji.

2.1.1. Program „Osnovi bezbednosti dece“

Program „Osnovi bezbednosti dece“, sprovodi se od 2017. godine na osnovu Protokola o saradnji potpisanog između Ministarstva unutrašnjih poslova i Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja u okviru koga aktivni i penzionisani policijski službenici i vatrogasci informišu učenike četvrtog i šestog razreda osnovnih škola o temama koje se odnose na ulogu policije u službi građana, bezbednosti dece u saobraćaju i vanrednim situacijama, kao i o prevenciji i zaštiti dece od svih vidova nasilja, trgovine ljudima i zloupotrebe droge i alkohola. Od školske 2018/2019. godine, programom su obuhvaćeni i učenici prvog razreda osnovnih škola, koji se tokom druženja sa policajcima i vatrogascima informišu o ulozi policije u zaštiti građana, prevenciji nasilja, bezbednom korišćenju interneta i zaštiti od požara, poplava i zemljotresa.

U okviru programa „Osnovi bezbednosti dece“, u svim osnovnim školama u Republici Srbiji u protekle dve školske godine (2017/2018 i 2018/2019), održano je 13.489 predavanja na temu: „Prevencija i zaštita dece od zloupotrebe opojnih droga i alkohola“ na kojima je u proseku prisustvovalo oko 55.000 učenika četvrtog i isto toliko šestog razreda.

2.1.2. Program „Školski policajac“

Ministarstvo unutrašnjih poslova u saradnji sa Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja od 2002. godine, sprovodi i program „školski policajac“ u određenom broju škola u Republici Srbiji za koje je procenjeno da im je potreban ovakav vid pomoći i podrške u unapređenju bezbednosti učenika, zaposlenih i škola. Ovaj program, pored ostalog izuzetno je važan za prevenciju i suzbijanje krivičnih dela u vezi sa opojnom drogom kada se ona vrše u neposrednoj blizini škola. Preventivno delovanje usmereno je na sprečavanje događaja koji mogu ugroziti bezbednost učenika i škola, a prepoznatljiva aktivnost je angažovanje uniformisanih policijskih službenika na pozorničkim rejonima, koji obuhvataju neposredno okruženje škole. Primarni zadatak „školskog policajaca“ jeste da svojim prisustvom u školskom okruženju utiče na potencijalne učinioce delikata, u smislu odvratanja od namere da se upuste u radnje koje imaju elemente prekršaja ili krivičnog dela. Takođe, oni su dužni da u slučaju vršenja prekršaja ili krivičnog dela intervenišu i spreče nastupanje štetnih posledica, kao i da uočavaju pojave na koje treba ukazati drugim nadležnim službama i organima, kako bi se preduzele mere iz njihove nadležnosti. Inače, na unapređenju bezbednosne zaštite učenika i škola na teritoriji Republike Srbije na godišnjem nivou prosečno je angažovano 350 „školskih policajaca“ u oko 680 osnovnih i srednjih škola.

Pored ovog programa, bezbednost učenika i škola ostvaruje se i kroz angažovanje policijskih službenika u policijskim patrolama, patrolama saobraćajne policije i kriminalističke policije, koji u sklopu svojih redovnih aktivnosti obavljaju bezbednosne zadatke na području škola i daju značajan doprinos u otkrivanju delikata u vezi sa opojnim drogama. Policijski službenici ostvaruju saradnju i sa fizičko-tehničkim obezbeđenjem u školama, u cilju efikasnijeg identifikovanja i rešavanja ove vrste bezbednosnog problema. Ostvarivanju efikasne zaštite i veće bezbednosti učenika i škola značajno doprinosi uvođenje sistema video nadzora. U školskoj 2019/2020. godini,

video nadzor funkcioniše u 1.206 škola na području Srbije (91 škola je povezana na monitoring centar u policijskim stanicama).

U cilju unapređenja znanja i postupanja policijskih službenika u oblasti prevencije delikata u vezi opojnih droga u školama u okviru projekta „Podrška preventivnom delovanju policije u školama u cilju zaštite učenika od psihoaktivnih supstanci“ koji realizuje Ministarstvo unutrašnjih poslova uz podršku Misiije OEBS u Srbiji, od marta do oktobra 2019. godine, održano je pet treninga za 126 policijskih službenika angažovanih na poslovima unapređenja bezbednosne zaštite učenika u srednjim školama na području grada Beograd. U nastavku projekta, planirana je obuka „školskih policajaca“ i njihovih rukovodilaca iz svih policijskih uprava.

2.1.3 Projekat „Matura“

Počevši od 2018. godine, Ministarstvo unutrašnjih poslova u saradnji sa Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Ministarstvom omladine i sporta, Ministarstvom zdravlja, Ministarstvom za državnu upravu i lokalnu samoupravu sprovodi, Agencijom za bezbednost saobraćaja i Kancelarijom za borbu protiv droge Vlade Republike Srbije, sprovodi projekat „Matura“ koji je namenjen podizanju nivoa svesti o bezbednosti i bezbednosnoj zaštiti učenika završnih razreda srednjih škola tokom matorskih manifestacija. U prethodne dve školske godine¹⁴, održana su ukupno 2.483 predavanja i radionice (jedna od tema odnosila se na prevenciju zloupotrebe droga na koju je u 2018. godini održano 311, a u 2019. godini 513 predavanja) na kojima je prisustvovalo prosečno oko 36.700 maturanata, a kao rezultat preventivnih kontrola u periodu matorskih proslava podneto je ukupno 39 krivičnih i 741 prekršajna prijava. Emitovana su dva spota za bezbednu proslavu mature, na nacionalnim i lokalnim televizijskim stanicama, kao i društvenim mrežama gde je registrovano preko 100.000 pregleda.

2.1.4. Projekti u okviru koncepta rada policije u zajednici

Na području Republike Srbije u toku 2019. godine realizovano je 45 preventivnih projekat¹⁵ sa ciljem unapređenja preventivnog delovanja u bezbednosnim oblastima koje su određene kao prioriteti u Strateškom planu policije i Operativnom planu policijske uprave, kao i u skladu sa aktuelnom bezbednosnom problematikom. Od ukupnog broja lokalnih projekata, devet policijskih uprava sprovelo je projekte na temu „Zloupotreba psihoaktivnih supstanci“, i to: Policijska uprava u Vranju, Policijska uprava u Zrenjaninu, Policijska uprava u Jagodini, Policijska uprava u Kruševcu, Policijska uprava u Kraljevu, Policijska uprava u Pančevu, Policijska uprava u Prokuplju, Policijska uprava u Somboru i Policijska uprava u Čačku.

ZAKLJUČAK

Najveći broj krivičnih dela u vezi sa opojnom drogom gde su maloletnici identifikovani kao učinioci, prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova, registrovan je na području Beograda (47%) i Novog Sada (11%). Pored ova dva grada,

¹⁴ U 2018. godini, održana su 934 predavanja za 34.765 učenika završnih razreda srednjih škola, a u 2019. godini, 1.549 predavanja i radionica za oko 38.688 učenika.

¹⁵ U skladu sa Bekarija standardima.

može se izdvojiti Niš (sa 3,7% ovih dela), Kraljevo (3,6%) i Pančevo (3%). Inače, poslednjih godina, kao rezultat policijskog rada na suzbijanju ove vrste delikata, ali i konstantnog proširenja liste psihoaktivnih kontrolisanih supstanci (sa poslednjim dopunama iz 2019. godine - 429 psihoaktivnih kontrolisanih supstanci), evidentira se veći broj prijavljenih krivičnih dela i lica. Širenje tržišta droga, pojava novih, sintetičkih droga, njihova laka dostupnost, te porast broja krivičnih dela maloletnika povezanih sa opojnim drogama i snižavanje starosne granice konzumiranja ove psihoaktivne supstance, razlog je za zabrinutost koja bi trebalo da otvori pitanja razvoja preventivnih programa i njihove efikasnosti na prvom mestu.

Zato i u ovom radu još jednom potenciramo da uspeh u prevenciji i suzbijanju delikata mladih u vezi sa drogom je moguć samo ako država ima sveobuhvatan preventivni plan koji je zasnovan na detaljnoj analizi problema uz jasno definisane odgovornosti ovlašćenih organa, kao i mehanizame koji omogućuju saradnju na nivou države u celosti, regionalnom i lokalnom nivou, uz uključivanje privatnog i civilnog sektora. Nažalost, u ovoj oblasti, i pored donetih brojnih strateških dokumenata, predstoje dalje aktivnosti koje moraju da budu kontinuirane i sinhronizovane, prevashodno na nivou lokalne zajednice, i da u potpunosti uvažavaju potrebe onih zbog kojih se i predviđaju i značaj hitnog reagovanja svih segmenata društva na ovu pojavu.

LITERATURA:

1. Chesney-Lind M, Shelden R. (1992) *Girls, Delinquency, and Juvenile Justice*, Pacific Grove, CA: Brooks/Cole.
2. Gaarder, E., Belknap. J. (2002) "Tenuous Borders: Girls Transferred to Adult Court", *Criminology*, 40, 481–517.
3. Ignjatović, Đ. (2013) *Komparacija kriminaliteta i kaznene reakcije: Srbija-Evropa*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
4. Ignjatović, Đ. (2015) Stara tema i nove dileme. U: Stevanović, I (ur.) *Maloletnici kao učinioci i žrtve krivičnih dela i prekršaja*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 19-37.
5. Jovanović, S., Pašalić, Z. (2015) Maloletni učinioci prekršaja sa elementima nasilja. u: Stevanović, I (ur.) *Maloletnici kao učinioci i žrtve krivičnih dela i prekršaja*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 217-226.
6. Jovanović, S., Sofrenović, V., Marković, Lj. (2020) "Maloletni učinioci krivičnih dela i droga – gde smo danas?", u: Milićević, M., Stevanović, I. (ur.) *Droga i narkomanija: pravni, kriminološki, sociološki i medicinski problemi*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 261-278.
7. Moffitt, T. E., & Caspi, A. (2001) "Childhood predictors differentiate life-course persistent and adolescence-limited antisocial pathways among males and females", *Development and psychopathology*, 13(02), 355-375.
8. Nikolić Ristanović, V. (2014) "Između ideologije i na dokazima zasnovanih društvenih odgovora na maloletničku delinkvenciju" u: Nikolić Ristanović, V. & Stevković, Lj. (ur.) *Maloletnička delinkvencija u svetu i Srbiji - trendovi i društveni odgovori*, Beograd: "Prometej" & Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu, str. 239-240.
9. Republički zavod za statistiku (2019) *Bilten: maloletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2018 - prijave, optuženja i osude*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
10. Republički zavod za statistiku (2019) *Bilten: punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2018 - prijave, optuženja i osude*. Beograd: Republički zavod za statistiku.

11. Simeunović-Patić, B. (2009) *Kriminalitet maloletnika u Republici Srbiji i društvena reakcija*. Doktorska disertacija odbranjena na Pravnom fakultetu Univerziteta u Kragujevcu.
12. Stevanović, I. (2012) "Koraci ka unapređenju sistema evidencije, prikupljanja i praćenje podataka od značaja za statistiku u okviru sistema maloletničkog pravosuđa u Republici Srbiji", *Temida*, br. 3., str. 49-65.
13. Vučković Šahović, N. Doek, J. Zermatten, J. (2012) *The Rights of the Child in International Law*, Berne: Stampfli Publications Ltd.
14. Vujičić, N. (2020) "Stanje i tendencije kriminaliteta maloletnika u Republici Srbiji", *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, Godina XXXIX, br. 1. str. 81-94.

Odabrani međunarodni i strateški instrumenti

15. *Konvencija o pravima deteta*, "Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 15/90.
16. *Krivični zakonik*, "Službeni glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.
17. *Odluka o obrazovanju Komisije za borbu protiv narkomanije u školama*, Službeni glasnik RS, br. 52/2018 i 59/2018.
18. *Opšti Komentar* br. 10: "Prava dece u maloletničkom pravosuđu", usvojen od Komiteta za prava deteta 25. aprila 2007. godine na 44 sednici (CRC/C/GC/10).
19. *Smernice za prevenciju maloletničke delinkvencije (Rijadske smernice)* usvojene rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 45/112 od 14. decembra 1990. godine (A/Rezol/45/112, 14. decembar 1990)
20. *Strategija o spečavanju zloupotrebe droga za period 2014-2021. godine*, "Službeni glasnik RS", br. 1/2015.
21. *Strategija razvoja zdravlja mladih u Republici Srbiji*, "Službeni glasnik RS", br. 104/2006

Ivana Stevanović, PhD

Senior research fellow, Director of the Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade

Olivera Zečević

The Chief of the Department for Prevention and Suppression of Juvenile Delinquency within the Criminal Police Directorate of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Serbia

DRUG-RELATED JUVENILE DELINQUENCY – PREVENTION AND SUPPRESSION

In the article authors pointed out that prevention of juvenile delinquency stands out as the critical element of crime prevention in the society, and that the problem of drug-related crimes of juvenile perpetrators are very complex. Having in mind that these offences and other drug-related crimes have been on the rise over the past years, the focus of the analysis is prevention and suppression of drug-related juvenile crimes, as well as the role of the police in this task.

KEY WORDS: prevention / suppression / drug-related crimes of juvenile

MACEDONIAN SOCIETY BETWEEN INTEGRATION AND SOCIAL EXCLUSION OF DRUG ADDICTS

Oliver BAČANOVIĆ, PhD*
Saše GERASIMOSKI, PhD*

The problem of drug addiction is primarily a social problem as it is conditioned by disrupted social relationships, but the very handling of it depends on the timely, appropriate, and comprehensive social response. Macedonian society today faces a very serious problem when it comes to dealing with drug addiction, as there is a contradictory social response of different segments of society when it comes to social integration on the one hand and social exclusion of drug addicts on the other. National and local authorities, the scientific community and part of society support the full social integration of drug addicts on the one hand, while part of society (especially the local communities where drug addicts should be re-socialized) opposes their social integration into local communities and thereby manifests social stigma, prejudice and a clear social exclusion of drug addicts. The problem is so serious that for the time being there is no way to reconcile these social contradictions in order to find a solution for the proper integration of drug addicts. The authors of the paper make an effort to perceive the current state of this problem in Macedonian society, to provide an explanation for this situation, and to suggest ways to overcome it. Theoretically, the paper will be based on some of the sociological and sociopathological theories that provide the best explanation for this phenomenon (primarily the interactionist theory of stigmatization), and from the methodological point of view, the authors will analyze several existing cases, in particular a few examples on the territory of the City of Skopje, which has been in the spotlight recently. Finally, the authors suggest possible solutions to overcome this serious social problem.

KEYWORDS: *drug addiction / social exclusion / integration / Macedonian society*

* Full Professor, Faculty of Security, Skopje, University "St. Kliment Ohridski", Bitola, North Macedonia. E-mail: oliverb@ukim.edu.mk

* Associate Professor, Faculty of Security, Skopje, University "St. Kliment Ohridski", Bitola, North Macedonia. E-mail: sasegerasimoski@gmail.com

INTRODUCTION

Drug addiction is not a new sociopathological phenomena, but surely, it's one of the most worrying in the last few decades. What is most disturbing is not only the very detrimental consequences both to drug addict and his societal environment, but, also the very societal reaction towards drug addiction. As a matter of fact, drug addiction is serious social pathology of our times, that generally leads to personal disorganization, as well as to wider social disorganization (Sheykhi, 2018: 3; Томовски, 1994: 7). Nowadays society has become more individualistic and preoccupied with materialist values, so, to a great extent it does not react at all or behaves indifferently. In worst case, it reacts negatively, casting out and marginalizes drug addicts. Honestly, the society never looked on drug addiction with approval. On the contrary, it manifested clear rejection, despise and aversion because it considered it as unwanted, detrimental and problematic societal phenomenon (Radulović, 2004: 51). But, when it comes to the process of societal integration, rehabilitation and resocialization, the attitude may vary between approval and rejection depending on the societal setting. One of the most difficult situations appear when we have so called ambivalent societal attitudes, so to say. This happens when part of the society provides full and unconditional support for societal integration of drug addicts, while, on the other hand, part of the society manifests indifference, or in worst case, objection towards their societal integration. This is pretty ambivalent situation in which a reasonable and sustainable solution is hard to find.

According to the latest figures from the World Health Organization, about 16 million people are injecting drugs (Стамболиева, 2017: 16). Since the 1990s, the number of drug abusers worldwide has increased exponentially. Twenty-five million people, around 0.6% of the world's total population aged between 15-65 suffer from drug addiction. An estimated 4.5 million people receive treatment at the cost of \$35 billion annually. Drug use is the sixth common reason for death among people aged 15-49 (Alsuwaidi, 2019: 3-4).

Data on the volume and prevalence of drugs in Macedonia in recent years and decades after independence are more than worrying and warning, especially given that most addicts are young people. Thus, according to the data of the Institute of Public Health, in Macedonia every 18 hours there is one new drug user or 500 per year. Officially, the number of addicts is between 10,300 and 10,900, but experts believe that unofficially that number is up to six times higher. The number of treated sick, drug addicts increased from 1155 in 2015 to 1644 in 2016 (by 42.3%) (Стамболиева, 2017: 18). According to available research, in our country, people between the ages of 20 and 34 are the biggest drug addicts, as many as 86% of addicts are men, 14% are women, 61% of addicts have secondary education and 37% have no education (Петрушевска, 2014: 15-16).

The numbers presented above only add to the fact of the gravity of drug addiction as sociopathological phenomenon. It immediately poses the question of timely, comprehensive and proper societal reaction, both in primary societal reaction, prevention and control, as well as, in secondary societal reaction, prevention and control. This paper deals mostly with secondary societal reaction, or more precisely, with the efforts of society to integrate drug addicts within it, in our case, within Macedonian society.

1. SOCIAL EXCLUSION VS. SOCIAL INTEGRATION OF DRUG ADDICTS IN CONTEMPORARY MACEDONIAN SOCIETY

At the beginning of the new millennium the humankind is still talking about some of the basic acquisitions of human civilization and culture, such as basic human rights, freedoms and the need of social inclusion of some socially excluded groups. In circumstances of unprecedented economic and societal progress, we are still dealing with questions such as social marginalization, stigma and social exclusion. Social exclusion of drug addicts can be both seen as result of drug use or as a cause of drug use. Within the symbolic dimension, the users often experience stigma and social condemnation (Brandová, Kajanová, 2015: 123, 125). In fact, being socially excluded nowadays usually means being excluded on the grounds of being drug addict. And this very fact makes the efforts of the societal community to overcome social exclusion and provide proper social inclusion of drug addicts so necessary and urgent.

As far as theory is concerned, the ambivalent societal reaction towards drug addicts could be most adequately explained by interactionist sociological and sociopathological theories, sometimes combined with certain postmodern theoretical approaches (Тамева, 1999: 350-360). Namely, the interactionist theories claim that interactions and their interpretations within immediate societal setting where drug addiction takes place, play crucial role in defining the drug addiction as deviant and sociopathological phenomenon. These theories stress the very process of defining the drug addict as deviant not primarily by being deviant per se, but through the complex meaning of the act of deviance that has been mediated and interpreted by the immediate societal setting, often in a very negative connotation. Thus, according to these theories, the society could develop very negative, even hostile stance towards the addict, followed by constant social exclusion, marginalization and stigma (Becker, 1980; Becker, 1963; Goffman, 1963; Јовановић, 2015). This makes the social reintegration of drug addicts extremely difficult. On the other hand, as a kind of reaction towards the interactionist approach of defining drug addicts as deviants per se, the post-modern theories point out to the fact that being drug addict is not a societal deviance per se, but a matter of social and cultural construction within the immediate societal settings of drug addicts. They even go to another extreme, claiming that drug addiction is not a deviance at all, but pure socio-cultural construct, as they recognize the extreme individualistic approach of postmodernism which treats all deviance, including drug addiction, as personal choice and kind of a lifestyle (Fine, 1977; Zembroski, 2011; Демири, 2018).

If we want to define the issue of social exclusion, then we could imply a state of deprivation of certain individual of social group to some legitimate resources or societal bonds. A social exclusion could also be understood as a broader process where individuals or social groups are being excluded from certain legitimate goals (resources or social bonds). They have been pushed towards the margins of society and deprived of full participation in the societal streams (Југовић, 2014: 20). According to Gordon Marshall, the social exclusion can have three meanings: exclusion from societal rights, exclusion as a state of societal and normative isolation in Durkheimian sense of the words anomie and social integration, as well as marginalization as an extreme form of societal exclusion in multicultural societies (Маршал, 2004: 182). In Macedonian language, the term social exclusion is being mostly used to denote the state of removal or deprivation of certain individual or social group from membership and participation in certain social group and from society in general (Мурпроски, 2005: 275). Thus, for a person or social groups who have been excluded, a social exclusion represents one of the

most severe forms of informal societal control, sanction and punishment, since there's nothing more frightening for the person and social groups to be deprived of the participation in the societal life. The most extreme forms of social exclusion encompass: societal marginalization, boycott, excommunication and ostracism.

On the other hand, social inclusion and social integration are entirely opposite notions from social exclusion. In sociological and sociopathological sense, the expression social integration comes from the functionalist sociological theory and it means a specific relation of individuals and social groups towards the societal system, acting in sense of providing its balance and preventing its disintegration (Маршал, 2004: 174). Social integration is in fact a process and state of including persons and social groups in the wider societal system, providing access to its resources, enabling active participation and maintaining societal bonds. Similarly, within the spirit of Macedonian language, the social integration is understood as an act or process of fitting and merging in certain societal environment (Мырочки, 2005: 269). Depending on the importance, period and contents of the social integration, we can speak about two basic forms of social integration: primary integration (socialization), secondary integration (resocialization). Considering the nexus between social rehabilitation and social reintegration (or resocialization as it's been referred oftentimes), the social rehabilitation implies activities for integration of drug addicts who are being treated through education, work and providing accommodation. While the social reintegration implies activities of multiple services within the society that provide work, education, employment support, accommodation support and improvement of social skills of drug users who have been exposed to high degree of societal exclusion. Although, traditionally, both social rehabilitation and social reintegration are being practiced after the medical treatment, newer practices accept that they have to start and be carried out parallel with the medical treatment (medical rehabilitation) (Тулевски, 2012: 335-336).

In order to understand better the current situation in Macedonian society that is been torn between social exclusion and social integration of drug addicts, we'll present two case studies. Both case studies are from the capital Skopje and they depict the ambivalent societal reaction towards drug addiction within Macedonian society.

The first case comes from Skopje municipality of Gazi Baba. Residents of Gazi Baba protested against the idea of an addiction treatment center in their neighbourhood. They also blocked the main Pero Nakov Street with banners demanding that the authorities withdraw from the idea of relocating the addict center from Kisela Voda to one of the premises of the former MZT factory in Madzari. According to locals, the center would be a danger to them and their children. "We are not against the construction of such a center, but they should do it in an isolated place, on a meadow, and not here, in the middle of a populated area where there are kindergartens and schools. There will be chaos here. We are afraid for ourselves and for the lives of our children", said a resident of Madzari.¹

The second case comes from Skopje municipality of Aerodrom. It is interesting that this reaction came after the authorities didn't succeed in the idea to build an addiction treatment center for drug addicts in Gazi Baba, so they tried to relocate the center in another Skopje municipality of Aerodrom. Therefore, residents of Skopje's Aerodrom neighbourhood protested after the initiative to relocate addicts from the Centre for Drug Addicts in Kisela Voda to the Jane Sandanski Polyclinic. As some participants said, the gathering was aimed at pointing out that the Jane Sandanski Polyclinic has no

¹ www.press24.mk, 25.05.2019

conditions to accommodate addicts. Protesters also called on Kisela Voda residents who said they found syringes scattered across the grass, so they asked, who could guarantee that won't happen in their municipality? According to one group of residents, the problem should be resolved by building buildings on the outskirts. They are not opposed to treating these people, but believe that they should be treated in institutions built at the proper location.²

2. OVERCOMING SOCIAL EXCLUSION AND PROVIDING SOCIAL INTEGRATION OF DRUG ADDICTS

No society should be indifferent to drug addiction. The social reaction depends on the social and economic conditions in the society, but basically, there are four models of reaction: moral-legalistic, medical, psychosocial and socio-cultural (Герасимоски, Бачановиќ, Аслимоски, 2019: 128; Спасески, Аслимоски, Бачановиќ, 2009: 109-110). Some authors also differentiate ecological and epidemiological models of reaction, which usually boil down to socio-cultural model or combination of medical and socio-cultural models of reaction to drug addiction (Николић, 2007: 315-316). It is a fact, however, that successful results in dealing with this social evil can only be expected if there is a combined application of all these models. Hence, in all countries of the world, including our, serious efforts are being made in that direction (Сулејманов, Стојаноски, 2002: 337).

In Macedonia, in 2014, the National Drug Strategy for the period 2014-2020 was adopted, which defines the general and strategic guidelines for combating this evil of today. This strategy outlines the situation, the main challenges and the strategic areas in which efforts should be made in the future to reduce or combat this sociopathological phenomenon. The main strategic areas in which to act are: reducing drug availability, improving the coordination of institutions involved in the prevention and suppression of drug abuse, improving the treatment of drug addicts, developing special prevention programs for drug addicts, etc. (Петрушевска, 2014).

Primary prevention is the most important since it is carried out through the long process of socialization. But, when it comes to the so-called secondary prevention, we must take into consideration the obstacles from the societal environment which disable or slow down the process of reintegration and resocialization of drug addicts. Secondary prevention of drug addiction is aimed at improving the health of addicts and overcoming the indifferent and negative attitude of the social environment towards addicts. This is especially important given that the societal environment has traditionally marginalized and discriminated against drug addicts, although it is known that their support in the family, work and environment has the character of social therapy that allows a person to return to normal life (Спасески, Аслимоски, Бачановиќ, 2009: 109-110).

Drug addicts are shunned by everyone, so community acceptance, help, and support are essential to getting rid of drug addiction. One positive example of integration of drug addicts in Macedonia that is worth mentioning, is the treatment of drug addicts in Strumica through cooperative work, where drug addicts are being engaged in carrying out every day agricultural activities (Арnaudовски, Велкова, 2017: 350-351). In this way, they are becoming not only productive persons for themselves, but at the same

²www.makfax.com.mk, 21.07.2019

time, they gain the appreciation and acceptance from the wider societal community and the process of reintegration is eased.

Rehabilitation and resocialization are closely related. While rehabilitation is understood as process of weaning from drug addiction and its impact, resocialization means returning back to the life that the drug addict had before drug addiction (Гелева, 2019: 41). When considering treatment and rehabilitation it must be recognised that many drug users have had such limited options in life, that they lack personal resources (confidence, social skills and life skills) and have limited positive life experiences to lean upon or return to. This client group need social integration not social re-integration, they need habilitation not re-habilitation – it seems that many have never really been able to get started in life in the first place (Buchanan, 2004: 394).

Hundreds of families want to solve the drug problem. The solution is healing, but even after successful medical treatment of addiction, the question remains of reintegrating the former users into society. The state is trying to decentralize the therapy, i.e. the Aid Centres, but to no avail, largely due to pressure from local communities, i.e. the people in their surroundings. "Social perception is stigmatizing, even in institutions that have to work with this problem," say some experts. A positive example is the addiction treatment centre located at the City Hospital September 8th - Military Hospital, located in Skopje's municipality of Karpoš, where no conflict or problematic situation of addicts with persons living in the immediate vicinity of the hospital has been reported so far.³

One of the most obvious flaws in the strategies, action plans and other documents that lingers for a long time in Macedonia, is the issue of the so-called campaigns for overcoming societal stigma, prejudice, stereotypes and marginalization of drug addicts (Координативно тело за дроги на град Скопје, 2015: 7). We strongly believe that the word campaign and its meaning should be cast out of dictionary and resocialization practice, since successful rehabilitation and resocialization of drug addicts presumes continuous, systematic, timely and comprehensive societal effort to bring the drug addicts back to normal and decent social life.

One, to our understanding, crucial point when discussing overcoming of social exclusion and providing social integration (reintegration) of drug addicts in Macedonian society, is the current state of mutual distrust between different segments of the society that actually works as strong force that disables the efforts to rehabilitate and reintegrate those persons in society. So, overcoming the social exclusion should start only with creating and sustaining of mutual trust. In our opinion, this could be done in numerous ways, such as organizing frequent meetings on which the problems could be soberly analysed and discussed; developing empathy towards the other's viewpoint; separating scientific and societal facts from biased and subjective attitudes; organizing joint events where local communities could better meet and understand the situation in which drug addicts are in and their need for natural (not isolated) human environment; developing consciousness among local communities that everyone is in risk of becoming drug addict etc.

Some possible ways of overcoming the social exclusion and providing social integration (reintegration) of drug addicts to society could include:

- Designing a comprehensive preventive policy that would stress the importance of social understanding, support and help to drug addicts;

³ www.prizma.mk, 13.06.2014

- Developing an empathy towards drug addicts by treating them as persons who have strayed and did wrong and who deserve their second chance in life;
- Working with local communities systematically on reduction or elimination of stigma, prejudices and marginalization of drug addicts;
- Designing and implementing concrete programs of secondary prevention (support groups, educational activities, counselling, media programs etc.);
- Providing financial help to families, NGO's and other institutions, such as church, that would support them in rehabilitation and social reintegration of drug addicts;
- Developing alternative forms of resocialization through participation in socially involving activities (both work and leisure activities), provided by local communities, NGO's, church, private enterprises etc.;
- Establishment of housing communities for drug addicts who after rehabilitation or imprisonment cannot return to their communities/homes;
- Creating and fostering a climate of mutual trust between different segments of society (especially local government authorities and local communities) in order to bring closer the opposing views and make them more relative.

CONCLUSION

Drug addiction as sociopathological phenomena divides contemporary Macedonian society concerning the dilemma of social exclusion and social integration (reintegration). This makes coping with drug addiction more difficult and uncertain. Marginalization of drug addicts could be most directly seen on the issues such as establishing addiction treatment centres which have been elaborated through two case studies within this paper. It seems that marginalization of drug addicts has some roots partly in the conservative values of the society, and partly in some objectively present and to some degree justifiable fears amongst the population considering bad experiences with drug addicts from the past and negative picture of them in general. We call on more objective, humanistic and socially grounded attitude towards the migrants. We believe that the efforts for social inclusion and integration (reintegration) of drug addicts could be reached through a long and painstaking process of overcoming the diametrically opposed attitudes of authorities, scientific and general public on one side with local communities on the other. This should surely include better mutual understanding and building trust and awareness that drug addicts need natural social setting in order to be fully and successfully included and integrated (reintegrated) to society. Therefore, we offer some possible solutions to this problem.

REFERENCES

1. Alsuwaidi, H. (2019) Understanding the Barriers to Integration to Society, Recovering Patient from Addiction Face: Qualitative Study in UAE, (Master's thesis). Cambridge, MA: Harvard Medical School.
2. Becker, H. (1963) Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance. New York: The Free Press.

3. Becker, H. (1980) The Social Bases of Drug-Induced Experiences In: Lettieri, D. J., Sayers M. P., Wallenstein Helen (Eds.) Theories on Drug Abuse: Selected Contemporary Perspectives. Rockville, MA: National Institute on Drug Abuse, pp: 180-190.
4. Brandová, N., Kajanová, A. (2015) Social Exclusion Among Problem Drug Users. Journal of Nursing, Social Studies, Public Health and Rehabilitation, 6(3-4), pp. 123-129.
5. Buchanan, J. (2004) Missing Links? Problem Drug Use and Social Exclusion. Probation Journal, 51(4), pp. 387-397.
6. Fine, B. (1977) Labelling Theory: An Investigation into the Sociological Critique of Deviance. Economy & Society, 6(2), pp. 166-193.
7. Goffman, E. (1963) Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity. NJ: Prentice Hall
8. Jugović, A. (2014) Zapisi iz anomalije. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
9. Radulović, D. (2004) Sociološki aspekti zloupotrebe psihoaktivnih supstanci. U: Zbornik radova Bolesti zavisnosti. Beograd: Evropski centar za mir i razvoj, str. 50-61.
10. Sheykhi, M. T. (2018) Social Pathology of Drug Abuse, Addiction and the Possible Problems Generated. Austin Journal of Drug Abuse and Addiction, 4, (1), pp. 1-4.
11. Zembroski, D. (2011) Sociological Theories of Crime and Deviance. Journal of Human Behavior in the Social Environment, 21, pp. 240-254.
12. Арнаудовски, Љ., Велкова, Т. (2017) Социјална патологија, Штип: 2-ри Август С.
13. Гелева, Д. (2019) Психосоцијална помош и поддршка на зависници од дрога, (магистерски труд). Скопје: Филозофски факултет.
14. Герасимоски С., Бачановиќ О., Аслимоски П. (2019) Социјална патологија. Скопје: Факултет за безбедност
15. Демири, М. (2018) „Апологија на ,наркоманијата“, ХОПС, 21.08.2018.
16. Jovanović, M. (2015) Teorija etiketiranja: Ka konceptualizaciji stigme. Kultura polisa, 28, str. 143-153.
17. Координативно тело за дроги на град Скопје (2015) Локална стратегија за дроги на град Скопје: превенција, лекување, рехабилитација и ресоцијализација, намалување на штети и градска безбедност 2015-2020. Скопје: Град Координативно тело за дроги на град Скопје.
18. Маршал, Г. (2004) Оксфордски речник по социологија. Скопје: МИ-АН.
19. Мургоски, З. (2005) Речник на македонскиот јазик. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
20. Nikolić, D. (2007) Bolesti zavisnosti: pušenje, alkoholizam i narkomanija. Beograd: Narodna knjiga Alfa.
21. Петрушевска, Т. (2014) Национална стратегија за дрога на Република Македонија 2014-2020. Скопје: Министерство за здравство
22. Спасески Ј., Аслимоски П., Бачановиќ О. (2009) Педагошка социопатологија. Битола: Педагошки факултет.
23. Стамболиева, В. (2017) Информација за состојбата со болестите на зависност во Република Македонија. Скопје: Институт за јавно здравје.
24. Сулејманов, З., Стојаноски, Н. (2002) Социјална патологија. Скопје: Југореклам.
25. Ташева, М. (1999) Социолошки теории. Скопје: Универзитет “Св. Кирил и Методиј”.
26. Томовски, Б. (1994) Дрога: болест на денешницата. Скопје: Миле.
27. Тулевски, И. Г. (2012) Дроги и употреба на дроги: англиско-македонски поимник на термини и акроними. Скопје: Матица Македонска.
28. www.press24.mk, „Граѓаните на Гази Баба на протест против центар за зависници“ 25.05.2019.
29. www.makfax.com.mk, “Жителите на Аеродром против центар за зависници, бараат тие да се лечат на периферијата”, 21.07.2019.
30. www.prizma.mk, „КОД: Како се справуваме со зависноста од дрога“, 13.06.2014.

Prof. dr Oliver Bačanović
Redovni profesor na Fakultetu bezbednosti, Skoplje,
Univerzitet "Sv. Kliment Ohridski", Bitolj, Severna Makedonija

Prof. dr Saše Gerasimoski
Vanredni profesor na Fakultetu bezbednosti, Skoplje,
Univerzitet "Sv. Kliment Ohridski", Bitolj, Severna Makedonija

MAKEDONSKO DRUŠTVO IZMEĐU INTEGRACIJE I SOCIJALNOG ISKLJUČIVANJA ZAVISNIKA OD DROGA

Problem zavisnosti od droga je pre svega društveni problem, pošto je uslovljen poremećajima društvenih odnosa, ali samo reagovanje na ovu pojavu zavisi od blagovremenog, odgovarajućeg i sveobuhvatnog društvenog odgovora. Makedonsko društvo se danas suočava sa vrlo ozbiljnim problemom kada je u pitanju suzbijanje narkomanije, jer postoji drugačija društvena reakcija različitih segmenata društva kada je u pitanju socijalna integracija, s jedne strane, i socijalno isključivanje zavisnika od droga sa druge strane. Nacionalne i lokalne vlasti, naučna zajednica i deo društva podržavaju potpunu društvenu integraciju narkomana sa jedne strane, dok se deo društva (posebno lokalne zajednice gde narkomane treba resocijalizovati) protivi njihovoj socijalnoj integraciji, reflektujući na taj način društvenu stigmatu, predrasude i očigledno socijalno isključivanje zavisnika od droga. Problem je toliko ozbiljan da za sada nema načina za pomirenje postojećih društvenih suprotnosti kako bi se pronašlo rešenje za odgovarajuću integraciju zavisnika od droga. Autori rada su sagledali trenutno stanje ovog problema u makedonskom društvu, dali objašnjenje za ovu situaciju i predložili načine za prevazilaženje problema. U teorijskom smislu, rad se zasniva na nekim sociološkim i sociopatološkim teorijama koje pružaju adekvatno objašnjenje za ovaj fenomen (pre svega interakcionistička teorija stigmatizacije), a sa metodološkog stanovišta autori su analizirali nekoliko postojećih slučajeva, vezanih za teritoriju grada Skoplja, koji su u poslednje vreme zadobili značajnu pažnju. Na kraju, autori predlažu moguća rešenja za prevazilaženje ovog ozbiljnog društvenog problema.

KLJUČNE REČI: zavisnost od droga / društveno isključivanje / integracija / makedonsko društvo

HOW THE CITIZENS OF SERBIA FIGHT DRUGS? AN ANALYSIS OF THE ONLINE DISCOURSE OF THE CIVIC ASSOCIATION ST. SAVA FROM LAZAREVAC

Milana LJUBIČIĆ, PhD*

Addiction diseases in our country are a sporadic subject of systemically designed social concern. The occasional moral panic surrounding the issue is most often triggered by the deaths of young people. In these and similar occasions or better predicaments, the creators of moral panic - most often in the media, send messages to citizens that society is on the verge of collapse and call for accountability and caution. However, as drug-related panic persists in our society for a relatively short period of time, more concrete and systematically designed actions to combat psychoactive substances are missing. In such environments where addiction is perceived as a significant problem, citizens' associations are formed, dedicated to the war on drug addiction. Citizens also taking actions of substance that border on taking justice into their own hands. The question we wanted to answer in this paper is whether such practices of drug addiction are behind certain discussions and what characterizes them. To determine this, we have undertaken a critical analysis of the text: the contents of news and visitors' comments on the Facebook page of the Association of Citizens of St. Sava from Lazarevac. We analyzed posts and comments posted between January 1st 2017, and January 31st 2019. We find that the practical actions of the Association are justified by retributive discourse. We can easily understand the meaning of this in context, placed in the milieu of the social situation in the community in which it emerges, characterized by the absence of adequate both criminal and preventive actions and a high level of distrust of citizens in formal social control bodies.

KEYWORDS: *drug addiction / analyses / discourse / citizen's association / taking justice in one's own hands*

INTRODUCTION

For quite some time addiction disease is considered a global threat (*The War on Drugs: Creating crime, enriching criminals*). The first step in creating a discourse on drugs as a threat to the health and well-being of humanity and proclaiming it as a serious

* Assistant Professor at Faculty of Philosophy, University of Belgrade. Email: milanaljubicic@yahoo.com

evil to fight was made by the United Nations in 1961 by adopting *The Single Convention on Narcotic Drugs*. This document is still the basis for the war on drugs today. As in the 1960s, the same tactics continue to be used in modern societies. Policies are aimed at regulating the behavior of individuals (Hawdon, 2001), and are essentially reduced to rehabilitation, and far more often to punitive actions. Thus, we find that responses to the abuse of psychoactive substances (hereinafter referred to as "PAS") are largely based on criminal justice, although this problem concerns (also) public health.

In addition, an analysis of the treatment of addicts to whom two models are applied: the medical and the criminal justice model (Hawdon, 2001), suggests that rehabilitation is nothing more than a sanction. Namely, the medical model goes hand in hand with ideas that justify the forced medical treatment of addicts. These include, for example, the thesis that: patients lack freedom of will, especially if they refuse to be treated or if treatment fails, that they are „special types of persons“, and that addiction is a highly contagious pandemic disease (Levy, 2018). Although involuntary treatment is a category of rehabilitation activity, it could be termed, in all conscience, punitive, especially if we have in mind the practices of individual countries. Levy (2018) thus introduces us to the Swedish experience of forced treatment of addicts, which is, in his view, based on the traditions of eugenics and social engineering¹, but also on xenophobic and racist ideas that migrants are the culprits of every danger associated with PAS. In some countries in Central and East Asia, drug users are sent to treatment and rehabilitation centers. Unfortunately, such treatments are not only involuntary by definition but most often resembles a prison.²

The second model - the criminal justice model, is based on the discourse of prohibition and abstinence (Buchanan, Young, 2000), an effort to reduce the supply of drugs and the consumption supporting it. The ultimate goal is to rid society of drugs. While praiseworthy, we must point out that both how these efforts are achieved and their scope are questionable. Namely, war implies that one is identified as an enemy, as well as that all available means can be used against them. Drug addicts and dealers are not only criminalized but at the same time the discourse on the dangers of drugs is used to pursue those goals that have little to do with the battle for the drug-free world.

Numerous examples support this thesis. Here are some. During the 1990s, President Bush regularly sent a message to Americans that drugs were America's plague and that everyone needed to gather under one flag to defend their children and their country's future from that threat. Also, Bush made an extra effort and exposed the main enemy. These were the drug cartels from Panama. Carried by this wave, the Americans gave their full support to Bush to invade Panama defending them from the drug monsters.

Besides, it seemed like these wars aren't just about drugs. For example, in Federal prisons in the United States, over half of the prisoners are convicted of drug offenses. Out of that number, as many as 62% of prisoners are African-American. It would not be striking if they did not make up only 12% of the population in this country (Coyne, Hall, 2017), which supports the thesis that the fight against drugs represents a particular track of both race and class war (Ignjatović, 2015). Peterson, Gubrium, and Fiddian-Green (2018) argue similarly. They point out that a significant turnaround of discourse on methamphetamine (hereafter meth) consumers' occurred when it became clear that they

¹ In support of this thesis is the initiative of *The Association for Drug-Free Society* to isolate addicts to the islands of this country so as not to contaminate others (Levy, 2018).

² For example, in China in 2005 there were 700 mandatory detox centers and 165 reeducation centers with about 350,000 clients (World Drug Report 2008).

were no longer the most Latino and African-Americans, but whites living in poor areas in rural America. The newly revealed truth about meth consumers - now called white trash - has been translated into key evidence of the decline of whites' social status. This has led to an increase in the cultural anxiety of members of this race, as well as to an upgrowth in racism.

Open and direct hostility towards consumers, and more often drug dealers, is present in the legislations of 32 countries where capital punishment is imposed on PAS offenses.³ On that base, about 1,000 people are executed annually (Rolles et al., 2012). A drastic, recent example comes from the Philippines. All means are allowed to be used in this country in the war on drugs, including the so-called parallel justice. Thanks to this, over 7,000 drug addicts and dealers were killed in the Philippines between July 2016 and May 2019, both by the police and by those who took justice into their own hands (They Just Kill, 2019).

Having all of the above in mind, we will agree that the war on drugs actually becomes the war on users (Buchanan, Young 2000: 410) and ordinary citizens because the cost outweighs the benefits. For example, it is estimated that about \$ 100 billion is spent each year to wage war. But these investments do not pay off: despite huge financial releases to reduce supply, the production of various drugs is steadily increasing (World Drug Report 2019) - this is the money that has been wasted.

Besides, many human lives have been lost. Coyne and Hall (2017) thus cite the fact that in the period between 1980 and 2008 overdose mortality rates in the US have steadily increased. In just one year (2013-2014), synthetic drug overdose mortality has doubled, and in the case of opiates, it has tripled (from 2000 to 2014). More recent data is even more tragic: in 2017, 47,000 people died from the effects of opiate overdoses, which represents an increase of 13% compared to 2016. The number of those infected with hepatitis B and C, as well as HIV, among users is on a constant increase. Needless is talking about stigmatization and marginalization of consumers. Describing the Swedish experience, Levy (2018) says that the prohibitionist strategy in this country achieved a moral and aesthetic purification of public spaces. This means that consumers and drug addicts were expelled from squares, streets, parks.⁴ Finally, drug warfare strategies are ineffective, as evidenced by the fact that globally, the number of PAS users is constantly growing⁵ (World Drug Report 2019). The number of people using various illegal drugs has increased by 30% in just ten years (from 2009 to 2019). New patterns of use have also emerged, as well as a number of newly designed drugs (Ljubičić, 2014) whose consumers are usually young people. Finally, the use of PAS has become so widespread among young people, that some authors suggest that drug consumption is a common feature of adolescence (see: Taylor, 2009), a normal social activity (Buchanan, Young, 2000).

With that in mind, it would be logical to ask why there is perseverance in this apparently futile battle? We can search for answers in different places. Some critically oriented authors point to the political benefits, other elites, and the media from raising the moral panic that precedes the war on drugs. Let's start with the latter. The media can also create and/or merely disseminate ideas that will foster moral panic. In this

³ International Law strictly forbids the death penalty for crimes related to drugs (Rolles et al., 2012).

⁴ The Hungarian experience testifies about the purification of public spaces. Namely, recently Hungarians have criminalized homelessness. The problem has been „solved” by making it less visible by placing the homeless into shelters or prisons.

⁵ In 2008 210 million people used drugs (World Drug Report 2008).

campaign, they rely on common discursive techniques and practices. They use a specific vocabulary where the terms *epidemic*, *danger*, *doom* are common. Through their sieves, they also let the available empirical data and invoke the opinions of only those experts and those sources that speak in support of their thesis⁶ (Rolles et al., 2012). Politicians engage in this story when it benefits them, using the chosen rhetorical means to alert us to the presence of danger, ultimately offering solutions to the problem (Hawdon, 2001: 440).

Citizens accept the solutions offered if their anxiety and fear for the future are sufficiently stimulated, even though such decisions are usually not in their favor. Let us only recall the experience of Americans who have consented to police militarization to address the drug problem in their local communities. At some point, the militarized police turned against their citizens. By right of the fight against drugs, they were allowed to suspect and conduct raids without as much as knocking on the door. It is estimated that over 80,000 actions are performed by Special Weapons and Tactics teams per year and that in 80% of cases the actions conducted were against Hispano and African Americans (Coyne, Hall, 2017).

Besides, attention should be drawn to another phenomenon that emerges as a product of failure in the war on drugs. It is about self-organizing citizens who take justice into their own hands⁷ because they believe that the state is not in a position to cope with this danger.

This alternative justice is based on the conviction of citizens that they have the right to defend their communities, property, and families from predators (Goldstein, 2003). For this purpose, they most often use reactive, ad hoc and violent methods of struggle (Baker, 2001). Therefore, we will not be wrong to say that those who take justice into their own hands act beyond the law (Philips, 2016). However, this does not in any way mean that their goals are antisocial or that they are necessarily opposed to the state and its system⁸. We could say that these groups are the political expression of autonomous citizens (Goldstein, 2003) who criticize an inefficient democratic state that cannot guarantee their property and life security (Philips, 2016). But it is no secret that in some countries, such groups are tolerated by the government and even openly supported in others (for example in the Philippines).

There are numerous examples of citizens' movements organized against drugs. Particularly illustrative ones come from Mexico (Philips, 2016). In researching this topic, Philips (2016) notes that in the early 2000s, in 13 out of the 32 districts, groups of citizens began to apply parallel justice to smugglers. When Mexico officially declared the war on drugs in 2006, the number of these groups increased. One among them, The Citizens' Front Against Corruption and Violence, accepting responsibility for the deaths of dealers and corrupt politicians (Cano, 2009, according to Philips, 2016). Similar methods are applied by *The People Against Gangsterism and Drugs*, a group formed in the mid-1990s in response to the high rates of violence and racism and police

⁶ Therefore, it is to no surprise that the literature reporting serious and empirically-based criticism of official reports such as the World Drug Report is placed into the so-called grey category. It means that such sources are considered to be unreliable, besides being relatively unavailable (see: Ljubičić, 2019).

⁷ Relatively little is known about the movement of citizens who take justice in their own hands. The reasons should be sought in missing national statistics, but also the understandable criterion for considering some activities as taking justice into ones' own hands and others not (Vander Ende, 2014: 2431).

⁸ However, it must be said that some of the citizen's movements have been created by the state itself or/and supported by the state. Sometimes it is difficult to distinguish the formal and conditionally speaking, parallel justice because – there is no difference (Vander Ende, 2014: 2431).

inefficiency in the fight against organized crime in Cape Town. Among the actions they took were marches and demonstrations, but also the killing of drug dealers (Baker, 2001).

The methods used by the *City Without Drugs* group in Russia in Yekaterinburg, a city where the number of addicts has jumped from 60 to 80,000 in just a few years, are a bit less radical. They are campaigning in public and taking a series of illegal actions to clear the streets of dealers and corrupt police officers (Tyler, 2000, 4th march).

When it comes to our country, one of the self-organized anti-drug groups (and sects) is The St. Sava from Lazarevac. This non-governmental organization (hereinafter referred to as the Association) was founded in 2013 on Sv. Sava saint day and its mission ("the fight against drugs and sects") is largely aimed at eradicating drug addicts and drug dealers.⁹ The Association fights drugs by publishes personally identifiable information about dealers from Lazarevac and its surroundings on social networks and in the so-called Black Books: photos, names, drug dealers' home addresses. They also carried out actions in which the citizens of Belgrade, and more often Lazarevac, were alerted to the presence of drug dealers in their communities by affixing posters containing the personal information of these people. In addition, they organize protest actions to draw the attention of the authorities to the drug problem in their community. All the actions of this Association are available to interested parties through their Facebook page, and this social network was the source of information for our critical analysis respectfully. About what their goal is, more is to follow in the coming chapters.

1. ON THE SUBJECT AND PURPOSE OF THE RESEARCH

The research question we tried to answer is which discourse / discourses support the activities of the Association Sv. Sava from Lazarevac? To determine this, we have undertaken a critical analysis of the posts and comments posted on the Association's Facebook page. We started from the assumption that the readers of the posts in their comments support the actions of the Association, and that discourse¹⁰ or the discourses behind their support can, not only be identified but also understood bearing in mind the social context (local environment) in which the practices are implemented and opinions created.

We conducted the analysis in three steps. In the first we dealt with the textual description of the discourse, in the second we tried to identify it, and in the third, we situated it in the context and interpreted it (Table 1.).

⁹ https://www.facebook.com/pg/udruzenjegradjanaSvetiSava/about/?ref=page_internal

¹⁰ Both written and verbal discourse - the first is of more interest to us, is at the same time socially constructed and replicate social structure and relations. Written discourse has several functions: 1. communication – written text is a form of communication between the writer and the reader; 2. it can be understood only within the context – discourse corresponds with the concrete situation in which is being created and/or reproduced (Lakić, 2014).

Table 1. The phases of critical discourse analyses

Sender of message/comment	I phase	II phase	III phase
St. Sava Association	Description of text message The subject of the message – what the message is about? Main message characters – subjects and objects: who influences whom?	Discourse identification One or multiple	Context understanding
Commentator	The subject of the message – what the message is about? Main message characters – subjects and objects: who influences whom?	One or more	

The analysis included those posts and comments related to the actions of the Association aimed at combating drug addiction. We excluded all other posts from the analysis because they did not directly address our topic. We have decided to take the text material published between January 1st, 2017, and March 15th, 2020. But as the analysis progressed, it became clearer that time as a sampling frame played no role. We have found that they are indistinguishable in terms of text message descriptions, as well as the discourses they form.

Here are the findings we came to.

1.1. Description of the text message

The description of a text message is based on two of its elements. These are: 1. the subject of the message, description of which should have allowed us to come up with an answer to the question: what is the topic of the message, or what is the main event? and 2. who are the (main) characters in the message or who bears the action?

When it comes to the main events, we found that the announcements of the Association can be divided into two categories. These are announcements regarding: 1. police actions - arrests of dealers, including those disclosed by the Association, and seizure of drugs; and (2) actions involving the disclosure and alerting of new dealers and new drug users.

Notices of police actions are relatively concise: e.g. "V.K. from the village of S. nearby Lazarevac was arrested today", or "To our knowledge, the drug dealer Z. I. was arrested last night." But all of them contain important detail, namely that the police operation is the result of the action of the Association. It placed the dealer on the "list" and/or organized the "protests and pressures" that resulted in the arrest.

The second group of notices relates to the specific actions by the Association. They release information about dealers and new drug users. These messages clearly point to quite specific persons. They inform us what the dealers look like, what their name is, where they live. For example, the public was informed that "B. I. from Lajkovac "sells heroin and cocaine in Lazarevac and Lajkovac, as well as that M.S., "a heroin seller from Lazarevac", who had recently been released from serving his "long-term prison sentence".

In addition, the discourse on dealers necessarily includes some other elements. We called them evidence. This evidence testifies to: 1. the drug-traffickers' unscrupulousness.

For example, one "Delivers drugs publicly in the street in broad daylight". Although "unemployed ... has an extremely expensive fleet, an Audi A4, a blue convertible, a Yamaha R6 engine, etc.". "Goods" (drug) of another caused "the death of numerous drug addicts, and another victim died a few days ago", a third sells narcotics to "his customers at primary school ", and the fourth "in the park full of children";

and 2. they justify doubts about the potential link between dealers and government representatives. For example, B. I. has not been arrested so far because "he works in collusion with certain police officers". The same is the case of "the third-ranking drug trafficker in Arandjelovac who has been in this business for a long time."

Finally, at the end of each notice, there is the call sent to the formal social control authorities: the police and the courts to "arrest drug dealers as soon as possible". The call is sometimes made in the form of an appeal and sometimes turned out to be a request containing a conviction for dealers. Thus, members of the Association demand "police and the judiciary to bring drug dealers to justice and imprison for decades", but also suspect that the authorities are "pushing everything under the rug" and urge the society to solve the drug problem because it threatens to "completely destroy our children."

When it comes to drug addicts, the announcements are similar: they publicly expose new heroin addicts, e.g. by the full name of A.T. and A.S. - "fresh drug addicts," and then send a warning message to parents "to pay attention to these two because they can seduce and draw to heroin their peers and youngsters."

1.2. And how do readers comment on what they read?

Several major topics will be reported in the comments. Post readers comment on: 1. dealers and drug addicts; 2. police, prosecutors and the state; 3. the actions of the Association. In addition 4. they make suggestions on how to deal with the problem of drug traffickers in Serbia.

When it comes to dealers, we distinguish between two narratives, one in which commentators refer to dealers in general and the other in which they refer to specific persons - those disclosed in the announcement. Interestingly, in both cases, they use typical epithets to describe them. Dealers in brief "...are not human beings, they are just evil". These are: "stench", "bastard", "garbage", "cattle", "shit", "scum", "people without honor, morality, shame, evil and shame of this country". They are: "killers of our children", "mass murderers", "destroy Serbia, poison Serbs, poison children, destroy families" and that is why "their seed should be eradicated".

Postings about addicts and those using PAS are far less common, and how these posts are commented is largely determined by whether the consumer falls into the category of the justified victim (e.g. from a good family) or not (they are addicted dealers). For the former, there is empathy. The following messages can be read: "evil does not choose", "fate can afflict every child"; "sad thing", "big trouble," and the comments about a girl who died as a consequence of taking drugs that "no one forced her to take ecstasy, she took it by herself, wanted to be cool" and that "the children at this age are to stay home", aroused condemnation from other commentators. "Shame it is, brother, what you write, she was 14," says one.

Towards the drug addicts who do not fall into the category of justified victims - they deserve what happened to them because they were selling drugs - commentators generally do not show empathy. They are said to be "drug-addicted scum" and "local rascals", and an attempt by two commentators to indicate that one of them is "not a bad boy" and that "a good boy he could have been" does not meet the sympathies of the others.

The comments referencing the formal social controls are not at all praiseworthy. The police and the prosecution are corrupt: "It's a public secret, and every pinhead knows it." Authorities are disinterested in getting drug dealers arrested because they get a "regular percentage from dealing", and even if they get caught they will be released "just pay 2-3,000 Euros". Half to the prosecutor, half to the judge." Because: "What else to think about when police don't arrest dealers, but work for them." With such a subtext in mind, it will not surprise us that a number of commentators are convinced that we are threatened with "doom ... institutions are the dead sea", "dealers run the wheel everywhere in Serbia" and "citizens publish names of drug dealers saying what kind of environment we live in." Only one commenter calls for being proactive: "Come on, parents, let's get together and go to The Assembly in Belgrade." However, her call appears to have been addressed to "deaf ears" - no one agreed to it.

The reason is probably that there are some other more acceptable solutions. Specifically, most comments contain suggestions on how to treat drug dealers. They would solve this problem by: 1. strict work therapy: "You give hoes and shovels to drug addicts ... get it done quickly"; and much more often: 2. by imposing harsh legal penalties:

„Shit" and "All scavengers should go to jail", "for 40 years" or "lifelong"... "The solitary confinement key should be thrown away". There are many who swear by the experiences of China, Tehran, and the Philippines, and regretfully say "Why we are not China, to publicly kill the shit".

But the most numerous are comments that suggest physical punishment to dealers. The goal of physical punishment is not just to inflict physical suffering and pain. It is much more important to exposed dealers to infamy - public shaming. Thus, several commentators, all of them male, believe that sexual violence is an appropriate punishment for dealers. The purpose of "banging up the ass, frantically," or "sticking needles in a bully" is to inflict humiliation by stripping hegemonic masculinity, and reducing dealers to women because raped can no longer have the status of "real man".¹¹ In short, it would prove the ultimate victory over the Enemy. The shaming should be also applied to two young people, in fact children, one of whom was buying and the other selling drugs. They should be "chained naked, and expelled outdoor four-footed through the city."

Others advocate corporal punishment. Dealers should have their "hands cut" after they are caught dealing. Some propose "Only the Russian system! Break the idiot's hands, feet, everything", while the rest - in fact, most, are far more radical. All are in favor of killing a dealer once uncovered. They differ only in the modalities of the death penalty. Some are pleading for firearms execution. Dealers have to be "outlawed and shot", "immediately, publicly", "shot in the middle of the forehead" because they "poison

¹¹ Their masculinity is subordinated: the violator is a dominant and homogenous male, a victim becomes feminized and subordinate. He is less of a man since the same as a woman accepts – is penetrated, with or without the consent (Javaid, 2018: 156).

our children". Others openly support the implementation of "the public hanging in the middle of the square" and some suggest that "the poisoners should be stoned ... publicly". They should be placed "under the sword" or "mauled at the head". The most radical among them believes that dealers should be punished "by breaking their spines and jaws and letting them die slowly."

Let's also add that only one commentator is critical of the proposed methods of dealing with drug dealers. He says: "I read the comments and I don't believe how sick you are!"

When it comes to the activities of the Association, two groups of comments can be distinguished. Some are supportive, while others criticize their work. The Association is addressed with "all praise", "all honor for the battle, a hat down for your hard work" they are "the best so far" and "they just need to keep going". Thanks to the Association that "constantly does someone else's business", "Lazarevac is coming on the list with fewer dealers and addicts." Finally, „no one else would have achieved what they have in the fight against drug dealers."

The critical tones in the comments are far less frequent. They express a suspicion that the Association publishes the names of only some dealers of "funny characters", "who have no urgency", while "many better known" and "party officials are not named" because they are "protected". That is the reason why "there is no point in bragging about humanity," says one of the critically-minded commentators.

From what has been said so far, it is clear that with a few exceptions, commentators agree on who drug dealers are and how they should be treated. They call for some unidentified "he", "association" or "parents" to take justice into their own hands. In this justified fight against dealers, commentators do not have their share - except to put forward a proposal. It should be noted that no formal social control bodies should participate in this war, and the reason lies in their corruption and incompetence. This is precisely the most important reason why commentators support how the Association dissects dealers - it takes justice into its own hands, and seeks to pressure the system, rarely questioning the actions.

Now the question of identifying discourse should be raised. Are one, two, or more of them promoted in the messages? Our answer to this question is that identical discourse is promoted in the messages of the authors of the posts and those left by the commentators. We could identify that discourse as retributive. It will be recalled that this discourse is hidden in the root of all drug wars, starting with the thesis about the doom that threatens society by drugs. Children and families are at risk, and a ruthless war must be fought against that monster. War rhetoric indicates who the enemies are (drug dealers) and what means are appropriate - in fact, all available, in the fight against drugs. Moreover, this kind of rhetoric imposes responsibility on the citizens for the outcomes of these battles and produces anxiety and uncertainty in them. As in the setting - the local environment to which the analysis refers, the systematic fight against drugs is not particularly successful, at least not from the perspective of citizens, the only way to calm their anxiety and deal with the position of powerlessness due to the danger that threatens their children and families, is to support those who take justice into their own hands.

In order to conclude, it is necessary to locate and understand the findings in the context they refer to. We have described the context using the following indicators: 1. involvement of the State in the fight against drugs; 2. the number of addicts, especially

bearing in mind the local setting - Lazarevac municipality; 3. citizens' confidence in the system on which the fight against drugs rests: the police and the judiciary.

When it comes to actions undertaken by the State, we consider them to be the most appropriate illustration of the practices undertaken by The Republic Office for Combating Drugs. Briefly, the Office's remit falls within the implementation of the *2014-2019 Drug Abuse Strategy*. In order to implement the *Strategy*, action plans have also been developed. In addition, the Office regularly reports on its activities, e.g. on cooperation with countries in the region and beyond, participation in various conferences, educational seminars, and forums dedicated to this topic.

Particularly interesting conclusions about the work of *The Office* can be obtained if we carefully analyze the contents of the *Activity Report of the Office for Combating Drugs* for the period from November 1st, 2015 until January 31st, 2016, and the already mentioned *Strategy*. From the first document, we will find out what was necessary for the *Office* to start working: for the Government of Serbia to adopt the *Decision on the maximum number of employees and job classification*, to obtain adequate technical means for its functioning, to provide office space, to contact foreign and domestic experts. For the following period - the report is not publicly available or - perhaps written, it is planned to work on a legal framework that would be of importance to people who need medical assistance due to their addiction, and to improve the program of rehabilitation and re-socialization of drug addicts (*Izveštaj o aktivnostima Kancelarije za borbu protiv droga za period od 01.11.2015. godine do 31.1.2016. godine*). When it comes to the second document, we find that the *Strategies* for combating drugs in Serbia are identical to those in the EU and that they are based on the reduction of harm and supply. It is actually an official discourse on which the war on drugs is based. The pillars of that struggle are: 1. (forced) prevention and 2. criminalization, which has not yielded positive results so far, especially if viewed in terms of material costs and costs measured in human lives (see: Ljubičić, Dragišić Labaš, in press).

The second indicator that we needed to describe the context was the number of PAS users and addicts in our country. Epidemiological studies show that about 8% of the population between the ages of 18 and 64 at least once consumed PAS during their lifetime and that such a practice is more common among young people (*Serbia country overview 2009*; Dragišić Labaš, 2013). In addition, our youth in 2011 were found to be less likely to use marijuana and other illicit drugs compared to peers from 20 other countries (*Strategija o sprečavanju zloupotrebe droga za period 2014-2021.godine*). It should also be reminded that estimates of the number of addicts from different PAS are calculated according to the number of people being treated for addiction, and that they are far from accurate.

What is the situation in local communities? We did not find official statistical data on the number of addicts in Lazarevac. This is why our main source of information was the media. Thus, based on the text published in *Blic* dated October 13th, 2008, we can conclude that out of all Belgrade municipalities, Lazarevac is "the most vulnerable when it comes to the number of drug addicts" (Mišković, 2008, 13 October). An identical claim that Lazarevac is the municipality with the largest number of newly registered drug addicts: 4.44 per 10,000, can be found in the text¹² of the same newspaper dated October 24, 2011, under the title "Addicted to heroin at the age of 14". We are left to take

¹² Unfortunately, not the source the journalist is calling upon.

the author's word for granted since official statistics on the subject were unavailable to us (Mišković, 2011, 24 October).

And what is the level of citizens' confidence in the institutions of the system that should fight against drug addiction: the police and the courts? Research shows - relatively low over a long period. Such a survey, conducted in 2019 on a sample of 1,030 adult citizens of Serbia (without Kosovo and Metohija), indicates that as many as 23% have a negative opinion of the police, and twice as many distrust the officials. Besides, they point out that the role of institutions such as the Protector of Citizens, the Anti-Corruption Agency, or the Commissioner for Information of Public Importance and Protection of Personal Data is exclusively advisory (*Stavovi građana o otvorenosti sektora bezbednosti u Srbiji 2019*). When it comes to trusting the police, a 2018 survey involving 1,008 Serbian citizens showed (Đorđević, Elek, 2018) that respondents believe that "deep corruption" exists in our country. The most corrupt are: health system, the judiciary, the police, and the media. It should be emphasized that as many as 2/3 of the respondents think that their security is endangered. Also, they rely more on themselves and their informal ties than on the institutions of the system to protect themselves. For example, only one in four respondents think the police would protect them. Six out of ten consider the police to be in the service of the government and political parties, not citizens. In addition, two out of three respondents are convinced that the prosecution and the judiciary are corrupt and that the state is not fighting corruption at all. Similar findings occurred in 2015. According to respondents (N = 600), the most corrupt were the medical doctors and police officers (*Stav građana Srbije prema korupciji. Istraživanje javnog mnjenja – decembar 2015. godine*).

All said so far points out that the social context in which the fight against drugs is taking place is at the very least burdened by citizens' distrust of the institutions of the system. When it comes to drugs, there is little data to confirm those formally based strategies and actions have produced any results. E.g. Based on data from the *Office for Drug's* website, it cannot be inferred how successful their actions were. Judging from the experience of other countries, we can assume that there are no significant changes. A similar conclusion can be drawn by reading our newspapers. The media from time to time warn the public that the problem of drug addiction is serious, especially in some settings (e.g. in Lazarevac). The moral panic rhetoric is used: the epidemic and the downfall that awaits society if it does nothing. But as the problem of addiction is only sporadically on the agenda of politicians who are little trusted, and as the media leaves us in the dark about whether something has changed in practice, the average citizen faces feelings of anxiety and powerlessness. Especially if the problem is - in this case, a drug addiction, identified as strongly present in a local environment. As citizens' expectations that the system will take care of the safety of their families and children have been betrayed, it only remains to take justice into their own hands. Commentators on the Facebook page of the Association of Sv. Sava does this indirectly: supporting the work of this organization and making suggestions on how to solve the problem of drug dealers in the local area. The radical solutions they propose also fit into the rhetoric of war fuelled by the media, empowering the formal social control bodies, who do not do much about it, but also in the official anti-drug discourse, which allows the use of all means to defeat this evil. In other words, retributivity is a key feature of both officially declared battles, which citizens are expected to support in the name of their own good, and the parallel justice advocated by some of them. In addition, there is another link between the official and unofficial anti-drug fronts. Neither raises the question of the

(social) etiology of drug addiction and crime. We believe that now obviously dominant discourse would be significantly different if this factor were also taken into account.

INSTEAD OF A CONCLUSION

In this paper, we sought to answer the question of what kind of discourse/discourses are standing behind the activities of citizens who take justice into their own hands. We found that retributive practice goes, hand in hand, with the same kind of discourse. And almost on a global scale. This finding could be easily understood if we situate it in the context of the local environment in which the problem of addiction grows into a serious problem, and to which the state - in the perception of the locals - does not respond adequately. Therefore, we could say that taking justice into their own hands is a logical and expected response to the threat they are entangled in.

Another question is whether citizens have the right to self-organize and fight against society without local drugs in this way? Does their mode of action undermine the human rights of those who are suspected of selling drugs? Instead of answering this question, we want to draw your attention once again to the fact that citizens take justice into their own hands when they feel that the system is powerless to help them. The viewpoint of a critical sociology perspective suggests that the "powerless system" benefits from this state of affairs (Taylor, 2009). Fearing the enemy, the citizens support the actions of the representatives of order and peace (see: Ljubičić, 2014). At the same time, they accept this actually imposed decision as a personal one (Mackey-Kallis, Hahm, 1994). Still, the issue is that the truth is hidden beneath the shroud: neither the citizens are free to choose nor to take their own lives in their own hands, as they might become the enemies themselves.

REFERENCES

1. Buchanan, J., Young, L. (2000) The War on Drugs – A War on Drug Users. *Drugs: Education. Prevention Policy*, 7(4), pp. 409-422.
2. Dragišić Labaš, S. (2013) *Čovek i alkohol u društvu: od podsticanja do odbacivanja*. Beograd: Čigoja, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
3. Goldstein M. D. (2003) "In Our Own Hands": Lynching, Justice, and the Law in Bolivia. *American Ethnologist*, 30(1), pp. 22-43.
4. Hawdon E. J. (2001) The role of presidential rhetoric in the creation of a moral panic: Reagan, Bush, and the war on drugs. *Deviant Behaviour: An Interdisciplinary Journal*, 22(5), pp. 419-445.
5. Ignjatović, Đ. (2015) *Kriminologija*. Beograd: Prvni fakultet Univerziteta u Beogradu, Dosije studio.
6. Javaid A. (2018) *Male Rape, Masculinities, and Sexualities. Understanding, Policing, and Overcoming Male Sexual Victimisation*. Switzerland: Palgrave Macmillan.
7. Lakić, I. (2014) Analiza pisanog diskursa. U: Perović, S. (ur.). *Analiza diskursa: teorije i metode*. Podgorica: Institut za strane jezike. Univerzitet Crne Gore, str. 57-76.
8. Levy J. (2018) *The War on People who Use Drugs. The Harms of Sweden's Aim for a Drug-free Society*. Abingdon: Routledge.
9. Ljubičić, M. (2014) Društveni faktori nastanka i širenja zavisnosti od psihoaktivne supstance krokodil na prostoru bivšeg Sovjetskog saveza. *Sociologija*, 56(3), str. 325- 342.
10. Ljubičić, M. (2019) Uloga politike u istraživanjima marginalizovanih grupa. Kriitička analiza dviju studija o položaju Srba u Hrvatskoj. *Sociološki pregled*, 53(4), str. 1709-1741.

11. Ljubičić, M., Dragišić Labaš, D. (u pripremi za štampu). *Analiza javnog diskursa o upotrebi droga u Srbiji: štampani mediji, stvaranje moralne panike i „jačanje” društvene kohezije.*
12. Mackey-Kallis, S., Hahn, D. (1994) Who's To Blame for America's Drug Problem?: The Search for Scapegoats in the "War on Drugs". *Communication Quarterly*, 42(1), pp. 1-2.
13. Peterson, C. J., Gubrium, A., Fiddian-Green, A. (2018) *Meth Mouth, White Trash, and the Pseudo-Racialization of Methamphetamine Use in the U.S. Health Communication. Health communication*, 34(10), 1173-1182. DOI: 10.1080/10410236.2018.1471333.
14. Taylor, J. (2009) Kriminalitet u kontekstu: kritička kriminologija u tržišnom društvu. U: Ignjatović, Đ. (ur.) *Teorije u kriminologiji*. Beograd: Pravni fakultet: Dosije studio, str. 363-367.
15. Vander Ende, J. (2014) Vigilantism. In. Albanese, S. J. (ed.). *The Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*, UK: Wiley Blackwell, pp. 2430-2433.

Internet resources

16. „They just kill”. Ongoing extrajudicial executions and other violations in the Philippines „War on Drugs” (2019). Amnesty International. Available at: <https://www.amnesty.org/download/Documents/ASA3505782019ENGLISH.PDF>. Retrieved: 27.03.2020.
17. Baker, B. (2001) Taking the law into their own hands: fighting crime in South Africa. Paper presented at the 29th Joint Sessions of Workshops, ECPR, Grenoble, April 6-11. Available at: <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/85e90949-feb8-47c1-a2c5-c368ce534c01.pdf>. Retrieved: 13.04.2020.
18. Coyne, J. C., Hall, R. A. (2017) Four Decades and Counting. The Continued Failure of the War on Drugs, April 12. 2017, Number 811. Available at: <https://www.cato.org/publications/policy-analysis/four-decades-counting-continued-failure-war-drugs>. Retrieved: 10.02.2020.
19. Đorđević, S., Elek, B. (2018) *Javnost Srbije o policiji. Rezultati istraživanja javnog mnjenja za 2018. godinu*. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku. Available at: http://www.bezbednost.org/upload/document/stavovi_građana_srbije_o_policiji_-_2018.pdf. Retrieved 11.04.2020.
20. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. (2009) *Serbia. Country overview 2009*. Luxembourg: European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Publications Office of the European Union. Available at: http://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/531/CO_Serbia_202235.pdf. Retrieved: 02.04.2020.
21. Izveštaj o aktivnostima Kancelarije za borbu protiv droga za period od 01.11.2015. goine do 31.1.2016. godine. Availible at: <http://www.kzbpd.gov.rs/test/wp-content/uploads/2019/04/IZVESTAJ-PEK1c.pdf>. Retrieved: 18.04.2020.
22. Mišković, I. (2008, 13. oktobar). *Lazarevac najugroženiji*. Blic. Available at: <https://www.blic.rs/vesti/beograd/lazarevac-najugrozeniji/jgpx68t>. Retrieved: 11.04.2020.
23. Mišković, I. (2011, 24. oktobar) *Zavisna od heroina sa 14 godina*, Blic. Available at: <https://www.blic.rs/vesti/beograd/zavisna-od-heroina-sa-14-godina/6842v1d>. Retrieved: 11.04.2020.
24. Philips J. B. (2016) Inequality and the Emergence of Vigilante Organizations: The Case of Mexican Autodefensas. *Comparative Political Studies*, 1-32. Available at: https://www.researchgate.net/publication/305917742_Inequality_and_the_Emergence_of_Vigilante_Organizations_The_Case_of_Mexican_Autodefensas. Retrieved: 08.04.2020

25. Phillips, J. B. (2016) Inequality and the Emergence of Vigilante Organizations. Comparative Political Studies. Available at: <http://repository.essex.ac.uk/23782/1/phillips%20vigilantes%20CPS%20accepted%20version.pdf>. Retrieved: 03.04.2020.
26. Rolles, S., Murkin, Powell, G. M., Kushlick, D., Slater J. (2012) *The Alternative world drug report. Counting the costs of the war on drugs*. United Kingdom: Danny Kushlick & Jane Slater. Available at: <https://www.opensocietyfoundations.org/uploads/640e45e3-1413-4f19-b18d-c12303bbe9fc/alternative-drug-report-20120626.pdf>. Retrieved: 11.04.2020.
27. Stavovi građana o korupciji 2018. Available at: https://www.protivkorupcije.rs/download/2018_Istrazivanje_Stavovi_o_korupciji_SR_Lat-1.pdf. Retrieved: 11.04.2020.
28. Stavovi građana o otvorenosti sektora bezbednosti u Srbiji 2019. Available at: http://www.bezbednost.org/upload/document/bcbp_javnost_podataka_2019.pdf. Retrieved: 11.04.2020.
29. Strategija o sprečavanju zloupotrebe droga za period 2014-2021. godine. Available at: <http://www.kzbp.gov.rs/test/wp-content/uploads/2019/04/Januar2015StrategijaDroge-1.pdf>. Retrieved: 11.04.2020.
30. The War on Drugs: Creating crime, enriching criminals. Available at: www.countthecosts.org. Retrieved: 22.02.2020.
31. Tyler, E. P. (2000, 4th march). Russian Vigilantes Fight Drug Dealers. The New York Times on the web. 4.3.2000. Available at: <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/library/world/europe/030400russia-drugs.html>. Retrieved: 02.04.2020.
32. Udruženje građana Sveti Sava. https://www.facebook.com/pg/udruzenjegradjanaSvetiSava/about/?ref=page_internal
33. UNDOC (2019) World Drug Report 2019. United Nations publication, Sales No. E.19.XI.8. Available at: <https://wdr.unodc.org/wdr2019/>. Retrieved: 01.04.2020.
34. UNDOC. (2008) World Drug Report 2008. UNDOC. Available at: http://www.undoc.org/documents/wdr/WDR_2008/. Retrieved: 20.03.2020.
35. UNDP. (2015) *Stav građana Srbije prema korupciji. Istraživanje javnog mnjenja – decembar 2015. godine*. Beograd: UNDP. Available at: https://www.undp.org/content/dam/serbia/Publications%20and%20reports/Serbian/DobraUprava/UNDP_SRB_CeSID_ciklus_X_CBS%20SRP.pdf. Retrieved: 11.04.2020.

Prof. dr Milana Ljubičić
Vanredna profesorka Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Srbija

KAKO SE GRAĐANI SRBIJE BORE PROTIV DROGA? ANALIZA ON LINE DISKURSA UDRUŽENJA GRAĐANA SV. SAVA IZ LAZAREVCA

Bolesti zavisnosti u našoj zemlji su sporadičan predmet sistemski osmišljene društvene brige. Oko ovog pitanja se povremeno dižu moralne panike, najčešće inicirane slučajevima smrti mladih ljudi. U tim i sličnim (ne)prilikama kreatori moralnih panika – najčešće su u pitanju mediji, upućuju poruke građanima da je društvo na rubu propasti i pozivaju ih na odgovornost i oprez. No, kako panike vezane za droge u našem društvu relativno kratko traju, to konkretnije i sistemski osmišljene akcije borbe protiv psihoaktivnih supstanci izostaju. U onim sredinama u kojima se zavisnost percipira kao značajan problem, formiraju se udruženja građana posvećena ratu protiv narkomanije. Građani preduzimaju i konkretne akcije koje graniče sa uzimanjem pravde u svoje ruke. Pitanje na koje smo htjeli da odgovorimo u ovom radu je da li iza takve prakse borbe protiv narkomanije stoje određeni diskursi i šta ih karakteriše. Da bismo to utvrdili, pristupili smo kritičkoj analizi teksta: sadržaja vijesti i komenatara posjetilaca Fejsbuk stranice udruženja građana Sv. Sava iz Lazarevca. Analizirali smo postove i komentare objavljene između 1.1.2017. i 31.1.2019. godine. Našli smo da praktične akcije udruženja opravdava retributivni diskurs. Značenje ovog diskursa lako možemo razumijeti ukoliko ga kontekstualizujemo: smjestimo u milje socijalne situacije u zajednici u kojoj nastaje, koju karakteriše odsustvo adekvatnih i krivičnih i preventivnih akcija, te visoko nepovjerenje građana u organe formalne socijalne kontrole.

KLJUČNE RIJEČI: „narkomanija“ / analiza / diskurs / udruženje građana / uzimanje pravde u svoje ruke

THE DRUG RELATED DOMESTIC VIOLENCE

Zoran S. PAVLOVIĆ, PhD*

The abuse of psychoactive controlled substances is a social problem globally, which leads to multiple negative consequences in the sociological, psychological and even in the criminal law sense. Drug abuse, as itself, is a serious crime that potentially leads to entering a criminal environment, and thus often to crimes of violence. Altered behaviours caused by taking or stopping taking narcotics - abstinence crisis of one of the family members lead to domestic violence. Is domestic violence visible as a consequence of drug abuse, and what are the preventive strategies in this area, are the questions not easy to be answered to. For answering those, it is necessary to have appropriate criminal legislation, which should meet the needs of today. Successful treatment in cases of domestic violence, with respect for criminal law and procedural specifics, cannot be possible if members of the judicial profession and other services do not have specific knowledge and skills, not only in the field of drug abuse, but also in correlation to domestic violence.

KEY WORDS: *psychoactive substances / domestic violence / preventive strategies / criminal law reaction*

INTRODUCTORY CONSIDERATIONS

Determining the ethiology of domestic violence, certainly including its gender dimension and the fact that women are in most cases victims of violence, was prompted by the requirement to find an effective social response to domestic violence. It encompasses the power and control of the perpetrator over the victim, still appears as a hidden family secret and is marked phenomenological as a dark number of crimes. Before setting the hypothesis about the possible coexistence of drug addiction and violence, we will briefly dwell on the explanation of this phenomenon, which includes crimes with seemingly different objects of protection, namely protection of human health and protection of marriage and family (Pavlović, 2018). Disturbed family relations and the conflicts that accompany them are temporarily frozen while the procedure against the perpetrator of the criminal offense related to drug abuse is being conducted, because this potentially committed criminal act - domestic violence in that

* Full Professor, University of Business Academy Novi Sad, Law Faculty, Head of the Criminal Law Department and Provincial Protector of Citizens Ombudsman, AP Vojvodina. Email: zoran.pav@hotmail.com

context is very rarely discussed at all. According to the work of the Misdemeanor Courts in Novi Sad, Subotica and Zrenjanin, since the beginning of the application of the Law on Prevention of Domestic Violence, for the period from January 1st 2018 to July 1st 2019 and using the random sample model, we reviewed 20 final decisions in relation to the emergency measures application in domestic violence, where there is no case that it was mentioned that it had been determined whether the perpetrator was under the influence of opiates or in an abstinence crisis.

If we were utopian and say that the imposition or execution of a sentence, itself, influenced the convict to be corrected, without the police, the prosecutor's office, the court, the administration for the execution of criminal sanctions and other competent bodies, checking the non-existence of the crime of domestic violence, it would be realistic to say that familial pathology is such that it often derogates social efforts. Upon the final conclusion of the court proceedings for the criminal offense of drug abuse, and if the issue of tort of violence against other family members were left aside and factually unresolved as if it were a private matter of an individual, we would make a mistake. A family member who has suffered violence due to drug abuse is never just a victim, but also a person whose dignity must be respected. That victim, who survived injustice or crime, deserves support, and not secondary victimization. And in any case, we must not forget the victimization of children in each of these cases of drug abuse in connection to domestic violence.

So let's start breaking down this phenomenon.

a) Drug abuse. The criminal law reaction to drug abuse in domestic criminal law has decades of practice. The criminal offense of Unauthorized Production and Distribution of Narcotic Drugs was incriminated by the Criminal Code of the SFRY (Article 245) at the end of the 1980s, and after that it was taken over into the Basic Criminal Code. Subsequently, the criminal code has been amended several times in relation to drug abuse, placing these prohibited behaviours in the chapter Crimes against human health, with modalities of changes that went from extending prohibited behaviours to certain benefits through exemption from punishment for perpetrators who procure narcotics for their own use to those who give names of whom they procured psychoactive substances.

In parallel to these changes, appropriate changes were made in the criminal procedure legislation, in order to facilitate the detection and proof of criminal offenses of unauthorized production and distribution of narcotics (Article 246 CC and further). The legislation provided for this type of criminal offenses the application of special investigative techniques.

Such a setting, in one part of the professional and layman public, from time to time provokes a discussion about the unnecessary existence of a criminal reaction to the possession itself and for self-use, as an inappropriate approach. In support of this, it is stated that this is not in accordance with the Vienna Convention on Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances from 1998¹, and that the decriminalization process has begun in EU countries, from Spain, Portugal, Italy, Germany, Austria and some other countries. In response to such objections, from the group of criminal offenses against values protected by international law, as regulated by the SFRY CC of 1977, these criminal offenses are today in the group of Crimes against human health. Today, the legislator incriminated drug abuse in three criminal offenses, namely

¹ Official Gazette of SFRY No. 14/90. - Law on Ratification of the United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances

Unauthorized production and distribution of narcotics (Article 246 of the Criminal Code), Unauthorized possession of narcotics (Article 246a of the Criminal Code) and the criminal offense of Enabling the use of narcotics (Article 247 of the Criminal Code). In that way, a good overview of legal provisions and harmonization with the requirement of EU minimum standards from the Framework Decision 2004/757 / JHA dated October 27th, 2004 was obtained. The process of change would be completed only if the decriminalization of drug possession without the intention of placing it on the market was transferred to the exclusive jurisdiction of the misdemeanor courts.

At this point, we will not further continue with the analysis of the characteristics of these stated crimes, because that would go beyond the given framework of the paper, but would connect them to the problem of drug abuse and crimes of violence, namely domestic violence.

b) Domestic violence. Unlike criminal offenses related to drug abuse, the criminal offense of domestic violence does not have such a long criminal law tradition, but it gained its full legitimacy of protecting marriage and family in the Republic of Serbia, by entering into force of the Law on Preventing Domestic Violence in 2017², and by domestic violence crime, which has established a legal obligation and practice that the offenses of domestic violence have zero social tolerance and ex officio response. Domestic violence is a social phenomenon that refers to the life of an individual, as well to the entire society. Research conducted so far by Jacom and Johnson, conducted in 1999, has not lost anything of its authority with the results they reached then, and family circumstances are cited as the most important risk factors when it comes to drug-related offenses. There are an increasing number of registered violent behaviours in families, where one of the members has a problem related to the consumption of psychoactive substances or an abstinence crisis. And although that does not have to directly indicate their connection, it tells us enough about criminological recurrence. Nevertheless, at this time, there is still no data that would show with certainty the true number of crimes of domestic violence, including other offenses of violence committed in correlation with drug abuse. In order to implement the preventive strategy that should be developed, this is one of the conditions so that it can give an appropriate result.

1. DRUG USE AND ABSTINENCE CRISIS AS A CAUSE OF DOMESTIC VIOLENCE

According to electronic and print media³ in early May this year, the judge for the previous procedure of the Third Basic Court in Belgrade, on the proposal of the Third Basic Public Prosecutor's Office, ordered D.J. from Surčin custody for the criminal offense of domestic violence under Article 194 of the Criminal Code. The suspect, D.J., is charged with inflicting severe bodily injuries on his wife with blows to the abdomen, due to a dispute over heroin, which would indicate the existence of an abstinence crisis.

Abuse of psychoactive controlled substances⁴ may include abuse of narcotic drugs or narcotics, psychotropic substances, products of biological origin that have a psychoactive effect and other psychoactive controlled substances, alcohol, drugs and others. The use of different substances depends on the environment in which they are used, on social,

² Official Gazette of RS No. 94/2016

³ <https://www.espreso.rs/vesti/hronika/553485/zbog-droge-poludeo-na-zenu-toliko-je-tukao-da-su-joj-izvadili-slezinu-jeziv-zlocin-u-surcinu> visited on June 1st, 2020

⁴ Law on Psychoactive Controlled Substances Official Gazette of RS No. 99/2010 and 57/2018

material, geographical and cultural characteristics and has a correlation with the offenses of violence.

Violence in the family or against a partner implies, in accordance with the legal definition, the use of violence, the threat of attacking life or body by insolent or reckless behaviour, which would endanger the peace, physical integrity or mental state of the victim. Here we emphasize that in conjunction with the criminal offense that regulates the abuse of narcotics, one should always examine not only domestic violence, but also violence towards members of the joint household and towards children.

In the particular case of criminal acts of drug abuse and domestic violence, it is not easy to determine the causal link. Direct connection is not always an obligatory element, because these are chronic phenomena. The use of the same substance has a different effect on each individual, which depends not only on the physiological characteristics of the individual, but also on his psychological, cultural and other predispositions. Psychosocial and biological factors are something that must be further determined.

Precisely while the perpetrator of possible domestic violence is under the influence of narcotics, or while he has an abstinence crisis (Petrović, 2003), it would be possible to determine the time of committing the crime of domestic violence, because through already established attitudes of science and profession occurrence of aggressive behaviour, i.e. altered behaviour and communication during social contacts (Miczek et al., 1989).

The idea, we are developing, aims to point to an increasing number of newly discovered criminal acts of drug abuse and family members, at least one of which is a victim of a perpetrator who either used narcotics or was in an abstinence crisis. In the specific case of the hypothesis, but also the described example, we point out that, according to Testo, drug abuse has a stronger connection with domestic violence in relation to alcoholic perpetrators (Testo, 2004), although it is sometimes difficult to separate, due to different psychosocial characteristics of the perpetrator. In determining the connection between drug abuse and domestic violence, we must note, following Pavlović's allegations that the existence of a statistically significant connection between alcohol abuse and narcotics with domestic violence has not been confirmed (Pavlović, 2019). Namely, according to the author, only 2.05% of respondents confirm that their partners consume drugs. In all cases, these behaviours were described as occasional and without elements of dependence. However, in the context of correlating drug abuse and domestic violence, we will take this research with a certain amount of reserve, having in mind the fact that it was about partner violence against young people, and that it was about marijuana consumption, without data on other opiates. Similar data on a relatively small number of immediate incidents are given by Simeunović Patić and Jovanović (2017). According to the data from the research conducted by Petrušić and associates (Petrušić et al., 2018), it is stated that these data should be interpreted very carefully, bearing in mind that in at least a quarter of the sample of final judgments from the area of the Court of Appeals in RS, it remained unknown whether the perpetrators of the crime of domestic violence were or were not under the influence of narcotic drugs *tempore criminis*.

Regardless of the number of crimes committed, drug abuse and domestic violence, primarily against a partner and children, are closely linked. Opinions on this correlation are not unique. Although there is an opinion that drug abuse and abstinence crisis increase the risk of domestic violence, it is not a direct cause of aggressive behaviour when using drugs or during a crisis in a period when drugs are not consumed (Racić,

2017), because, these are two different problems that have many causes and consequences.

What they have in common is the existence of the same victim with two crimes, with very rare encounters. In other words, two separate problems appear with a high incidence and in most cases, with a higher number of recurrences. According to the research of most NGOs, but also according to the authors Petrušić, Žunić, Vilić (2018), most of the victims are women. Following the articles in the electronic editions of 5 dailies/daily newspapers that were distributed in most parts of the Republic of Serbia in 2019 (*Dnevnik*, *Večernje novosti*, *Politika*, *Blic* and *Kurir*), we concluded that as a result of domestic violence, 27 femicides occurred, and that only two cases were in the context of drug abuse, without stating whether they were also about acquiring a criminal offense against human health. More reliable data are not available at this time, because the court files of final cases generally do not state facts and circumstances that would confirm or deny the existence of the effects of drug abuse or abstinence crisis in the committed crime of domestic violence or other crimes against family or household member.

We therefore conclude that these two problems, although with a high incidence, differ in relation to the environment, origin and personality-type. It is certain that drug abuse increases the risk of the crime of domestic violence, while in the case of, for example, economic violence, that is possible for opiate addicts, on this type of victimization have not been paid special attention.

Repressed personality traits are often released under the influence of opiates or in an abstinence crisis, which induces aggressive behaviours and leads to violent behaviours towards family members and their households, i.e. to committing criminal acts of domestic violence, but also other crimes with elements of violence. By monitoring these phenomena, i.e. the perpetrators of these crimes, the intensity of these crimes could be reduced, because preventive work would take place.

2. CHANGING THE APPROACH IN PREVENTIVE AND PENAL POLICY IN SERBIA IN RELATION TO CRIMINAL ACTS OF DOMESTIC VIOLENCE CAUSED BY DRUG ABUSE - THE STATE OF DE LEGE FERENDA

Studying European policies in the field of domestic violence in correlation with drug abuse, in the EU countries (Germany, France, Italy, Croatia, Austria, Hungary), we have registered a tendency to change, from repression to reducing the risk of drug abuse, in which context then we observe domestic violence as well. The second thing we note is that there is a connection between these crimes against human health in conjunction with the crime of domestic violence between the prevention system and penal policy. This is especially true, because the perpetrator, in addition to the usual punishment and security measures of an obligatory nature from Articles 246, 246a and 247 of the Criminal Code, that narcotics and means for their production and processing will be confiscated, as is the case in the Republic of Serbia, in EU countries there is a penalty and this mentioned confiscation and a security measure of obligatory treatment in a medical institution and a security measure of drug rehabilitation in a social protection institution for a three-month period, and up to three years.

Ways of prevention and treatment are increasingly program-oriented, and community work as an alternative to criminal sanctions is an increasingly important preventive measure.

What is being done is to apply the principle of treatment instead of punishment for perpetrators of crimes (including domestic violence) that are addicted to narcotics.

The implementation of these ideas began in different ways. Namely, special courts for narcotics are being established, mandatory uniform treatment is being introduced during the serving of a prison sentence, and so on. In Germany, it is impossible to meet so many different programs in institutions for the execution of criminal sanctions, regardless of the modest legislation they have in the field of execution of criminal sanctions (in relation to, for example, the Republic of Serbia).

The not insignificant rate of prevalence of the use of narcotics, against which criminal proceedings are being conducted, implies the use of measures of both preventive and treatment character, in the joint action of health and social protection services. Creating a system of prevention and treatment of perpetrators (and victims) of these crimes can show greater efficiency in preventing future criminal behaviour and preventing the occurrence of prohibited consequences. Narcotic drug abuse and addiction, when, according to Grossman, Chaloupka, and Shim (2002), are treated not only as a crime but also as a disease, can be more successfully treated, and prevented. According to the same authors, the influence of penal policy on the prevalence of drug abuse is shown to have a limited effect, i.e. it is proving insufficiently successful. Initiatives aimed at decriminalizing certain narcotics in our society at this time require a broad discussion, which should include the professional public and not just representatives of the legislature.

In Serbia, the suppression of drug abuse is one of the social priorities, bearing in mind that if we say that corruption and corruption related crimes directly erode the economic essence of our society, then we can say that drug addiction as a phenomenon and consequently crimes of violence, with special emphasis on violence in families are attacking the very essence of Serbian society. Therefore, the national goal of the first order can be to preserve the health of the nation, from diseases caused by drug abuse and to preserve the family and its members whose physical, emotional and mental, economic, cultural and any other integrity is significantly endangered through this form of crime. Without linking penal policy and prevention through an integrated approach by all social actors, this national goal cannot be realized well.

In the case of criminal acts of drug abuse, it is difficult to achieve a result without uniform programmes in all competent institutions, which would lead to a reduction in the demand and supply of narcotics and at the same time reduce domestic violence offenses to a minimum. This is especially true for children and young people who must be given special attention in the use and abuse of narcotics and other addictive substances, which is provided for by the assumed international obligations, the constitution and legal regulations. When it comes to victims of drug abuse in connection with domestic violence, it is unjustifiably neglected that drug addiction is a chronic and recurrent disease that requires long-term monitoring. We emphasize this because it implies their rehabilitation, but also the constant empowerment of victims. So far, the programs of re-socialization of victims have not been implemented.

In the criminal legislation of EU countries, there is a noticeable trend of reducing the penalties for perpetrators of crimes related to drug abuse, application of the principle of opportunity, but also the lack of preventive and advisory programmes that would be related to the sentence, and often insufficiently effective criminal proceedings delay the treatment. For now, there are still examples of the development of alternative measures in Sweden or the Netherlands at the project level, which are developed and last in

parallel or even before the execution of the sentence, e.g. prison. Evaluations of these programmes show that certain positive results exist, but also that it is necessary to wait to see if there is recidivism among those who were in these programs and to what extent this return is present.

The positive thing about the described programmes is that special education and training programmes are being done for the staff of the repressive system, but also for the services that support them, together with the holders of judicial power.

The situation in Serbia, according to the possibilities of procedural criminal law and substantive legislation, does not lag behind the described European standards. Namely, the application of the principle of opportunity and the rejection of criminal charges, with the imposition of certain obligations on the perpetrator of criminal acts, accelerates the procedures and gives certain effects. Because, prosecuting and / or imprisoning drug users can cause a counter-result. In the case of drug abuse and domestic violence, a penal policy with the sole aim of punishing perpetrators must be the community's last resort for prevention.

What worries the author is the fact that the actual care for the victim is still insufficient; both in the immediate case of domestic violence, especially the one caused by the consequent abuse of narcotics and the care for the victim - the child. Namely, only the application of emergency measures and the removal of the perpetrator from the house is not the solution. Empowering the victim for the moment when the defendant will serve the sentence, the treatment should be completed, should be a permanent process, under the indirect control of the court (at least specialized chambers if we still do not have enough strength to organize family courts or at least one day a week for family matters in each court in RS) which pronounces measures and determines the length and type of the treatment. Involving the victim in counselling treatments plays a significant role in prevention. In that sense, in addition to experts who would work with perpetrators of these crimes, it is necessary to work on creating experts who, when detecting perpetrators of crimes related to the abuse of psychoactive controlled substances, would be sufficiently qualified and sensitized to recognize victims of domestic violence as a consequence of drug abuse. There will be no quality progress without work on both sides.

The given framework on the relationship between criminal offenses of drug abuse and domestic violence would not be complete if we did not finally, but not least, mention in the chain of early detection, but also prevention of these crimes, and the role of educational institutions related to the family. Namely, there can be no quality preventive and educational programmes without the activities of schools and even preschool institutions. In the context of the structure and quality of work, often missing family interaction with the school, it is necessary to systematically monitor the quality of social care about the dimensions of family life, as well as the culture of education of children and youth. The possibilities of preventive action through the role of the school in that are great. Today, children and adolescents are at increased risk of consuming psychoactive substances, which leads to an increased risk of domestic violence of children and adolescents - towards parents, as victims. Current ad hoc programmes in the school should not be a matter of moment and periodic informing of children and youth, but continuous work with children, adolescents and employees in educational institutions.

INSTEAD OF A CONCLUSION

Observing the relationship between crimes against human health, i.e. the abuse of psychoactive controlled substances related to domestic violence, we notice that it is not necessarily a matter of acquiring these crimes, but that in any case we are talking about a single/unique victim. The legal solutions we have, regardless of the harmonization with the European standards in the field of criminal substantive and procedural law, require support through additional redefining of sanctions and legal regulations in the implementation of alternative sanctions. They would include the regulation of semi-compulsory treatment through the decisions of the competent prosecutor's office and court, even before the final decision on the criminal matter of drug abuse and domestic violence, but also the implementation of victim empowerment and support programs. Where such treatment would be carried out depends on many factors and possibilities of our health system, which already has appropriate professionals. Time spent on treatment should be included in the sentence, but the treatment process should not be interrupted but only its form, until the competent authorities determine that the convict is ready to return to life before entering the criminal milieu. At the same time, the procedure of working with the victim should be continuous.

Regardless of the degree of criminalization of drug abuse, the division into "light" and "heavy" drugs, the liberal or conservative approach in this policy, it is necessary to find an effective link between criminal law and the system for prevention and treatment of addiction on the one hand, and support victims on the other hand. This can only be achieved through a really strong connection between the competent institutions in the field of crime detection, the repressive system, the prosecutor's office and the courts, but also the health system, educational and social protection institutions.

This is a challenge for the whole system that we are creating because it means creating a network of services that do not always have common views on these crimes and the social problems that arise within them. Our penal policy can have a preventive significance only if it is implemented according to simple and fast procedures that are aimed at both perpetrators, victims, but also professionals who need to implement the established national strategy in this area.

By correcting social attitudes about the criminal acts of abuse of psychoactive controlled substances in connection with domestic violence and the intersectoral approach, it is possible to change attitudes and behaviour about this problem. On the one hand, by destigmatizing the perpetrators of these crimes, we are moving towards a model of treatment of addiction in relation to the favoured repressive approach towards them. This would develop and improve the secondary prevention of perpetrators of these crimes and the mitigation of their negative impact on other people. On the other hand, by asking such questions about working with the perpetrators of these crimes, the secondary victimization of victims of domestic violence crimes would be reduced, where not only spouses, but also children and parents appear as victims.

REFERENCES

1. Grossman, M., Chaloupka FK, Shim K. (2002) Illegal Drug Use And Public Policy. *Health Affairs*, 21(2), pp. 134-145.
2. Jacob, T., Johnson, S. L. (1999) Family Influences on Alcohol and Other Substance Use. In: P. J. Tarter, R. E., Ammerman (eds.) *Source book on Substance Abuse*. Boston: Allyn and Bacon, pp. 165-174
3. Miczek, K. A., Haney, M., Tidey, J., Vatne, T., Weerts, E., & DeBold, J. F. (1989). Temporal and sequential patterns of agonistic behavior: effects of alcohol, anxiolytics and psychomotor stimulants. *Psychopharmacology*, 97(2), 149-151.
4. Pavlović, Z. (2018) Marriage and the family as an object of protection in the criminal legislation of Serbia. *Pravna riječ: magazine for legal theory and practice*, 56/2018, pp. 69-85.
5. Pavlović, Z. (2019) *Victimization through life cycles*. Belgrade: ICSI and the Official Gazette of the Republic of Serbia.
6. Petrović, S. (2003) *Drugs and Human Behaviour*, 1st ed. Belgrade: Parthenon.
7. Petrušić, N., Žunić N. & Vilić, V. (2018) Krivično delo nasilja u porodici u sudskoj praksi – nove tendencije i izazovi. Beograd: Misija OEBS-a u Srbiji.
8. Racić, R. (2017) Domestic violence. *NČ urgent medic HALO* 194, 23(1), pp. 25-30.
9. Simeunovic-Patic, B., & Jovanovic, S. (2017). Intimate partner homicides in Serbia: phenomenological characteristics, risk factors and gender (a) symmetries. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 68(1), 31-42.
10. Testa, M. (2004). The role of substance use in male-to-female physical and sexual violence: A brief review and recommendations for future research. *Journal of interpersonal violence*, 19(12), 1494-1505.

Laws

11. Law on Preventing Domestic Violence, "Official Gazette of RS" No. 94/2016
12. Law on Psychoactive Controlled Substances, "Official Gazette of RS" No. 99/2010 and 57/2018
13. Law on Ratification of the United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances, "Official Gazette of SFRY" No. 14/90.

Prof. dr Zoran S. Pavlović

Redovni profesor, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe u Novom Sadu

i Pokrajinski zaštitnik građana – Ombudsman autonomna pokrajina Vojvodina, Srbija

NASILJE U PORODICI I ZLOUPOTREBA OPOJNIH DROGA

Zloupotreba psihoaktivnih kontrolisanih supstanci globalni je društveni problem, koji dovodi do višestrukih negativnih posledica u sociološkom, psihološkom, pa i krivičnom pravnom smislu. Sama po sebi težak kriminalitet, zloupotreba opojnih droga dovodi potencijalno i do ulaska u kriminalno okruženje, a samim tim često i do delikata nasilja. Izmenjena ponašanja uzrokovana uzimanjem ili prekidom uzimanja opojnih droga – apstinencijalnom krizom jednog od članova porodice dovode i do nasilja u porodici. Koliko je ono vidljivo kao posledica zloupotrebe opojnih droga, kakve su preventivne strategije u ovom području nije jednostavno da se odgovori. Za to je potrebno imati i odgovarajuće krivično zakonodavstvo, koje bi trebalo da odgovori potrebama današnjeg vremena. Uspešnog postupanja u slučajevima nasilja u porodici, sa poštovanjem krivičnih i procesnih specifičnosti ne može biti ukoliko pripadnici pravosudne profesije i drugih službi ne poseduju posebna znanja, ne samo u sferi zloupotrebe opojnih droga, već i u njihovoj korelaciji sa nasiljem u porodici.

KLJUČNE REČI: psihoaktivne supstance / nasilje u porodici / preventivne strategije / krivično pravna reakcija

DRUGS AND SECURITY: EU AND INTERNATIONAL LEGAL INSTRUMENTS AGAINST DRUG TRAFFICKING AND CONSUMPTION*

Valentina RANALDI, PhD*
Jelena KOSTIĆ, PhD*

The paper deals with the legal instruments put in place by the European Union and the United Nations in order to combat illicit drug trafficking and drug consumption. This international, but mainly EU drug control system tries to ensure greater cooperation between the States both in terms of exchange of information and good practices to deal with the problem of drug use - moving mainly in the context of the protection of the health and care of drug addicts - and in terms of customs and police cooperation, especially between the EU Member States, aimed at combating drug trafficking, intended as a threat to the safety of all European citizens, and at laying down minimum standards relating to the constituent elements of crime and the penalties applicable to illicit drug trafficking. The paper analyses how the burden of managing the drug problem lies essentially with the States, in terms of health care related to drug use as well as in terms of management of national security in relation to drug trafficking. That's why it's up to the States to sort out more effective and uniform tools to tackle the scourge of drugs, also from the cultural and educational point of view of the prevention of the use of drug by the new generations.

KEY WORDS: *European Union Law / International Law / Drug Trafficking / Drug Consumption / Security*

INTRODUCTION

Drug use and trafficking move about 30 billion euros in capital flows every year in Europe, which guarantee the power of those organized crime groups that manage such traffic. According to the 2019 Report of the European Monitoring Centre for Drugs and

* Paragraphs Introduction and 1 of this paper are written by Jelena Kostić and paragraphs 2 and Concluding Remarks by Valentina Ranaldi. This paper was created within the project: "Serbian and European Law: Comparison and harmonization", funded by The Ministry of Education and Science of the Republic of Serbia, project number 179031, and is implemented in the Institute of Comparative Law.

* Research Fellow, European Union Law at "Niccolò Cusano" University, Rome, Italy. E-mail: valentina.ranaldi@unicusano.it.

* Research Fellow, Institute of Comparative Law, Belgrade, Serbia. E-mail: j.kostic@iup.rs.

Drug Addiction and Europol, around two fifths of this total (39%) is spent on cannabis, 31% on cocaine, 25% on heroin and 5% in amphetamines. The drug market is in rapid and continuous evolution, characterized by a quantitative and qualitative increase (in terms of an increase in the potency and purity of drugs) in the production of illicit substances.¹ The consequent increase in the availability of these substances is confirmed by the record number of seizures in the European Union, to be considered also in relation to the confiscations of assets attributable to drug market associated criminality.²

Above mentioned represents a growing threat not only to the health of drug users, since the power resulting for organized crime from drug trafficking and a thriving and increasingly global illicit drug market increases the negative impact on cross-border security of all European citizens. For this reason, the European Union has tried to give answers by preparing a series of legal and operational tools that integrate the national ones on the matter, and which will be discussed below.

In addition to the national and EU level, however, it cannot fail to remember how, precisely because of the global scope of the phenomenon in question, even International Law has tried to deal with the phenomenon of international drug trafficking through some conventional legal instruments that we will now recall in their essential features.

1. THE RESPONSE OF INTERNATIONAL LAW TO ILLICIT DRUG TRAFFICKING AND ITS CONSUMPTION

The international system for combating illicit drug trafficking and consumption is outlined mainly by three Conventions drawn up within the United Nations. It is, in particular, the 1961 *Single Convention on Narcotic Drugs* (as amended by the 1972 *Protocol amending the Single Convention on Narcotic Drugs* of 1961), the 1971 *Convention on Psychotropic Substances* and the 1988 *United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances* (Chatwin, 2011: 29).

Together, the UN international drug control Conventions establish the legal framework for the licit trade in narcotic drugs and psychotropic substances (Wolfe, Malinowska-Sempruch, 2004: 20). At this regard, they require States parties to create administrative structures responsible for monitoring the production and manufacture of and trade in substances scheduled under the Conventions and by establishing an obligation for States parties to report to the *International Narcotics Control Board* (on which we will return later) on their expected licit requirements, actual consumption, international trade and seizures. Through that reporting mechanism, the Conventions foster the availability of controlled substances for medical, scientific or industrial use while preventing their diversion into illicit channels. Indeed, the premise of the drug control framework is that the limitation of the production, manufacture, export, import

¹ EU *Drug Markets Report* 2019, European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, Europol, Luxembourg, 2019, p. 24.

² On this point it is worth mentioning that, according to the data provided by the European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction and Europol (2019) in their *EU Drug Markets Report 2019* p. 211, since 2018 the EU Member States have applied a standardised concept and, jointly with Europol, selected a high number of high-value targets (HVTs) and established operational task forces. Most of these demanding investigations are still ongoing, but “initial results led to the arrest of more than 400 suspects, including HVTs and the seizure of a variety of assets worth more than EUR 60 million. The successfully targeted investigations proved to have a broad security impact well beyond specific crime areas”.

and distribution of, trade in and possession of drugs exclusively to medical and scientific purposes.

To that end, the Conventions contain the obligation for States parties to make certain drug-related behaviours punishable offences, and they provide a legal basis for certain investigative techniques such as controlled deliveries, for extradition and for mutual legal assistance between parties. The Conventions provide that criminal justice responses to suspected drug-related crime should be consistent with the principle of proportionality and, accordingly, that crimes of lesser gravity may be subject to lesser penalties and crimes committed by people who use drugs may be dealt with through alternative measures to conviction or punishment, including measures of treatment, education, aftercare, rehabilitation and social reintegration (Shiner, 2003: 772). States parties to the drug control conventions are also required to develop strategies aimed at prevention and frameworks for the treatment and rehabilitation of people affected by drug dependence.

Starting from recalling the essential characteristics of the first of the mentioned Conventions, the 1961 *Single Convention on Narcotic Drugs*, amended by the 1972 *Protocol amending the Single Convention on Narcotic Drugs of 1961*, it seems appropriate to underline that it first of all identifies the substances under control and sets general obligations for States Parties both in terms of co-operation with other States in the execution of the provisions of the Convention and of adoption of national measures aimed at limiting exclusively to medical and scientific purposes the production, manufacture, export, import, distribution of, trade in, use and possession of drugs.³

The 1961 *Convention* then identifies the international control organs (the *Commission on Narcotic Drugs of the Economic and Social Council*, and to the *International Narcotics Control Board*) and established its composition, functions and functioning.⁴

The *Convention* then focuses on specific types of drugs (opium, poppy straw, coca bush and coca leaves, cannabis) providing for the limitation of manufacture and importation, the limitation of production, also for international trade, their control, as well as the manufacture, trade and distribution in cases where this is legal (e.g. cannabis for medical uses).⁵

Finally, the Convention establishes rules on possession of drugs (art. 33), measures of supervision and inspection (art. 34), action against the illicit traffic (art. 35), penal provisions (art. 36), seizure and confiscation (art. 37), measures against the abuse of drugs (art. 38) and agreements on regional centres (art. 38 bis).

The subsequent 1971 *Convention on Psychotropic Substances* firstly sets out the scope of control of substances, and in particular of those substances of which the World Health Organization has found that have the capacity to produce «a state of dependence», and «central nervous system stimulation or depression, resulting in hallucinations or disturbances in motor function or thinking or behaviour or perception or mood, or similar abuse and similar ill effects».⁶

³ Art. 4 of the 1961 *Convention*.

⁴ Art. 6 and following of the 1961 *Convention*.

⁵ Artt. 21-32 of the 1961 *Convention*.

⁶ Art. 2, par. 4, lett. a), of the 1971 *Convention*.

They also fall under the control for the purposes of the Convention those substances for which there is sufficient evidence that they are being or are likely to be abused “so as to constitute a public health and social problem warranting the placing of the substance under international control, the World Health Organization shall communicate to the Commission an assessment of the substance, including the extent or likelihood of abuse, the degree of seriousness of the public health and social problem and the degree of usefulness of the substance in medical therapy, together with recommendations on control measures, if any, that would be appropriate in the light of its assessment”⁷.

Further provisions of the 1971 *Convention* concern the control of preparations and the scope of control (art. 3 and 4), the limitation of use to medical and scientific purposes (art. 5), licences (art. 8) and prescriptions (art. 9), warnings on packaging and advertising (art. 10) provisions relating to international trade (art. 12), prohibition of and restrictions on export and import (art. 13) and, lastly, special provisions concerning the carriage of psychotropic substances in first-aid kits of ships, aircraft or other forms of public transport engaged in international traffic (art. 14).

As for the 1988 *United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances*, we should recall that it aims at promoting co-operation among the Parties «so that they may address more effectively the various aspects of illicit traffic in narcotic drugs and psychotropic substances having an international dimension»⁸. In carrying out their obligations under the Convention, the Parties shall adopt such measures - including legislative and administrative measures - as may be necessary to establish as criminal offences under its domestic law, when committed intentionally a series of actions, such as the production, manufacture, extraction, the preparation, offering, offering for sale, distribution, sale, delivery, brokerage, dispatch, dispatch in transit, transport, importation or exportation of any narcotic drug or any psychotropic substance contrary to the provisions of the 1961 Convention (as amended) or the 1971 Convention.

Under art. 3 of the 1988 Convention the Parties must be considered as criminal offences also: the cultivation of opium poppy, coca bush or cannabis plant for the purpose of the production of narcotic drugs, the possession or purchase of any narcotic drug or psychotropic substance; the manufacture, transport or distribution of equipment, materials or of a variety of substances (listed in the Convention itself), knowing that they are to be used in or for the illicit cultivation, production or manufacture of narcotic drugs or psychotropic substances; the organization, management or financing of any of the offences enumerated.⁹

As for the jurisdiction, the 1988 Convention establishes a territorial criterion of jurisdiction by providing that each Party has jurisdiction if the offence is committed in its

⁷ *Idem*, let. b).

⁸ Art. 2, par. 1, of the 1988 *United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances* (hereinafter “1988 Convention”).

⁹ See art. 1, lett. a), of the 1988 *Convention*. Under lett. b) the Parties shall consider as criminal offences under its domestic law also “the conversion or transfer of property, knowing that such property is derived from any offence or offences established in accordance with subparagraph a) of this paragraph, or from an act of participation in such offence or offences, for the purpose of concealing or disguising the illicit origin of the property or of assisting any person who is involved in the commission of such an offence or offences to evade the legal consequences of his actions; the concealment or disguise of the true nature, source, location, disposition, movement, rights with respect to, or ownership of property, knowing that such property is derived from an offence or offences established in accordance with subparagraph a) of this paragraph or from an act of participation in such an offence or offences”.

territory or on board a vessel flying its flag or an aircraft which is registered under its laws at the time the offence is committed.¹⁰

An element of particular relevance is represented by the provision of the confiscation, since art. 5 establishes that the Parties shall adopt such measures as may be necessary to enable confiscation of “the proceeds derived from offences established in accordance with article 3 or property the value of which corresponds to that of such proceeds, as well as of the narcotic drugs and psychotropic substances, materials and equipment or other instrumentalities used in or intended for use in any manner in offences established in accordance with article 3”.¹¹

Furthermore, Each Party shall also adopt such measures as may be necessary to enable its competent authorities to identify, trace, and freeze or seize proceeds, property, instrumentalities or any other things mentioned above, for the purpose of eventual confiscation.¹²

Specific obligations of the States Parties in terms of cooperation between them are then provided for by the 1988 Convention in order to guarantee the application of the Convention itself. This concerns, in particular, the extradition procedures, the mutual legal assistance, the transfer of proceedings (“the parties shall give consideration to the possibility of transferring to one another proceedings for criminal prosecution of offences established in accordance with article 3, paragraph 1, in cases where such transfer is considered to be in the interests of a proper administration of justice»), as well as other forms of co-operation and training established by article 9 of the Convention.¹³

At this point it seems useful to remember that the implementation of the United Nations International Conventions for the control of drugs mentioned so far is guaranteed by an independent and almost jurisdictional monitoring body established by the 1961 *Convention* and whose functions are also defined in the subsequent *Conventions* of 1971 and 1988. It is, in particular, the *International Narcotics Control Board* (INCB), aimed at monitoring and supporting Government’s compliance with the international drug control Conventions.¹⁴

It is made up of 13 members who are elected for five years by the United Nations Economic and Social Council (ECOSOC): 3 members with medical, pharmacological or pharmaceutical experience are elected from a list of people appointed by the World Health Organization and 10 members are elected from a list of people nominated by Governments. They do not represent Governments but act on the basis of their personal capacity.

With regard to the functions of the Board, it deals in particular with: ensuring, as regards the illicit manufacture, trade and use of drugs, in cooperation with Governments, that adequate supplies of medicinal products for medical and scientific use are available and that the diversion of drugs from lawful sources to illicit channels

¹⁰ Art. 4, lett. a), of the 1988 *Convention*.

¹¹ Art. 4, lett. a), of the 1988 *Convention*.

¹² Art. 6 of the 1988 *Convention*.

¹³ Respectively, articles 6, 7, 8 and 9 of the 1988 *Convention*.

¹⁴ In particular, the 1961 Convention establishes at its art. 9 the composition and functions of the Board, at art. 10 the terms of office and remuneration of Member of the Board, at art. 11 the rules of procedure of the Board, while art. 12 deals with the administration of the estimate system and art. 13 with the administration of the statistical returns system. Art. 14 establishes the measures by the Board to ensure the execution of provisions of the Convention, art. 14 bis the technical and financial assistance. Lastly, art. 15 relates to the annual Reports of the Board.

does not occur; monitor Governments' control over chemicals used in illicit drug manufacturing and assist them in preventing diversion of these chemicals into illicit trafficking; identify weaknesses in national and international control systems and help correct these situations; evaluate the chemicals used in the illicit manufacture of drugs in order to determine whether they should be subjected to international control.

In the fulfilment of his responsibilities, he is responsible for: administering a system of estimates for drugs and a voluntary evaluation system for psychotropic substances and monitoring the lawful activities involving drugs through a system of statistical reports. This is to help Governments to achieve, *inter alia*, a balance between supply and demand; monitor and promote the measures taken by Governments to prevent the diversion of substances frequently used in the illicit manufacture of narcotic drugs and psychotropic substances and to evaluate these substances to determine whether changes are necessary in the context of Tables I and II of the 1988 *Convention*.

The Board also analyses the information provided by Governments, United Nations bodies, specialized Agencies or other competent international Organizations, in order to ensure that the provisions of the international drug Conventions are adequately carried out by Governments and to recommend corrective measures. To this end, the Board maintains a permanent dialogue with the Governments to help them meet their obligations under the aforementioned Conventions and, to this end, recommends, if necessary, the technical or financial assistance to be provided.

Based on these activities, the Board publishes an *Annual Report* which is submitted to ECOSOC through the Commission.¹⁵

2. EUROPEAN POLICIES ON TRAFFICKING AND DRUG USE

European drug policies have developed essentially in two complementary directions. On the one hand, in fact, efforts have been made to deal with the problem of drug use, mainly by moving towards the protection of health and care for drug addicts. This occurred mainly through the creation of systems and bodies that were able to guarantee stronger cooperation between the Member States of the European Union in terms of exchange of information and good practices (Strandring, 2012: 12, Chatwin, 2004: 437, Chatwin, 2003, 567).

Consider, for example, the initiatives aimed at creating a European network of health data on drug abuse,¹⁶ but above all the creation of the *European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction* (EMCDDA), based in Lisbon. This Centre, established with Regulation no. 302/1993 of the Council of 8 February 1993, is currently governed by the recast Regulation of the European Parliament and of the Council no. 1920/2006 of 12 December 2006, to which reference will be made herein as currently in force.¹⁷ In the awareness of the European Union legislator of how the drug phenomenon is to be read

¹⁵ As for the report for the year 2019, particularly focused on improving prevention and treatment services for young people, see: *Report of the International Narcotics Control Board for 2019*, International Narcotics Control Board, Vienna, 2020.

¹⁶ See the *Resolution of the Council and the Ministers for Health of the Member States meeting within the Council of 16 May 1989 concerning a European network of health data on drug abuse*, OJ C 185, 22.7.1989, p. 1.

¹⁷ It is, respectively, the *Council Regulation (EEC) No 302/93 of 8 February 1993 on the establishment of a European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction* (OJ L 036 of the 12/02/1993 pp. 1-8) and the *Regulation (EC) No 1920/2006 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on the European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (recast)* (OJ L 376 of the 27.12.2006, pp. 1-13).

and dealt with under many aspects closely connected and difficult to dissociate, the task entrusted to the Centre in this context is to guarantee an information system which helps to provide the EU and the Member States with an overview of the phenomenon of drugs and drug addiction, while respecting the “division of competences between the Union and the Member States as regards the legislative provisions relating to the supply or to the demand for drugs.”¹⁸

In particular, the Centre aims to provide, both to the institutions of the Union and to the Member States, «factual, objective, reliable and comparable information at European level» on the phenomenon of drugs and drug addiction, as well as on their consequences when, in the sectors of their respective competences, they take measures or define actions.

The information processed or produced by the Centre is mainly statistical, documentary and technical. The statistical component of this information is developed in collaboration with the competent statistical authorities, also making use of the EU statistical program with the aim of promoting synergies between the various authorities and avoiding duplications. With this in view of cooperation, the Observatory also takes into account the data of the World Health Organization and the United Nations Organization available worldwide.¹⁹

In its fields of activity, the Centre primarily performs a function of collection and analysis of existing data, providing for the collection, recording and analysis of information - including research data communicated by Member States and data from EU, national non-governmental sources and competent international organizations, including the European Police Office (Europol) – as well as providing information on best practices in the Member States and facilitating the exchange of such practices between them. The Centre carries out investigations, preparatory and feasibility studies, organizes expert meetings and *ad hoc* working groups, establishes and makes available open scientific documentation resources in order to encourage the promotion of information activities. The Centre also facilitates exchanges of information between managers, researchers, specialists and people who deal with drug-related problems in governmental and non-governmental organizations.²⁰

As for the dissemination of the data collected, the Centre makes the information it produces available to the EU, the Member States and the competent organizations, ensures the widespread dissemination of the work done and reliable, non-confidential information. To this end, it publishes every year, based on the data collected, a report on the evolution of the drug phenomenon including data on emerging trends.²¹ In general, where it identifies new developments and trend changes, art. 2 of *Regulation (EC) no. 1920/2006* provides for an obligation of information for the Centre, which is required to inform the competent authorities of the Member States of such developments.²²

As for the working method of the *European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction*, it should be remembered that, in the exercise of its activities, it coordinates with other existing institutions and bodies, and in particular with Europol and the *European information network on drugs and drug addiction* (Reitox). This network is

¹⁸ See recital n. 3 the *Regulation (EC) No 1920/2006*.

¹⁹ See art. 1, par. 1-3 of the *Regulation (EC) No 1920/2006*.

²⁰ See art. 2, lett. a), of the *Regulation (EC) No 1920/2006*.

²¹ *Idem*, lett. c).

²² *Idem*, lett. e).

made up of a focal point for each Member State and each country that has concluded an agreement, as well as a focal point for the European Commission. The designation of national focal points is part of the exclusive competence of the States concerned, and they constitute the interface between the participating States and the Centre.²³

Regulation (EC) no. 1920/2006, which has been discussed so far, was most recently amended by *Regulation (EU) 2017/2101* of the European Parliament and of the Council of 15 November 2017.²⁴

In particular, *Regulation (EU) 2017/2101* has amended the 2006 *Regulation* as regards the exchange of information, the early warning system and the risk assessment procedure in relation to new psychoactive substances. This in order to face what is recognized as a serious cross-border threat to health represented by the new psychoactive substances, given the high number of these substances, their diversity and the speed with which they emerge. In order to prepare responses to counter these threats, it was therefore deemed necessary to strengthen the monitoring and early warning system, as well as assess the health and social risks associated with these new psychoactive substances.²⁵

The Regulation in question, which is to be read in conjunction with *Directive (EU) 2017/2103* of the European Parliament and of the Council (being both acts aimed at replacing the mechanism established by *Decision 2005/387/JHA*, as will see below), has integrated *Regulation (EC) no. 1920/2006* by strengthening the provisions relating to the early warning of new psychoactive substances and making the procedures for drawing up the initial report and organizing the risk assessment more effective, as well as considerably shortening the deadlines for all phases of these procedures.²⁶

Returning to the general guidelines of the European Union approach to drugs (Cunningham, 2009), if on the one hand, as mentioned, the problem of drugs as a health problem was addressed, from the point of view of its consumption, on the other instead, the drug phenomenon was approached by framing illicit trafficking which allows it to spread as a threat to the safety of all European citizens. From this point of view, drugs were at the origin of actions aimed at establishing forms of customs and police cooperation between Member States aimed at combating illicit drug trafficking, as well as setting minimum standards relating to the constituent elements of crimes and penalties applicable to illicit drug trafficking. This has mainly occurred, obviously, in the framework of the “Justice and Home Affairs” sector, as designed by the Maastricht Treaty and then modified by the subsequent Amendment Treaties.

Consider, for example, what has been said, to the *Joint Action 96/698/JHA* of 29 November 1996 adopted by the Council on the basis of Article K.3 of the Treaty on European Union, on cooperation between customs authorities and business organizations in combating drug trafficking.²⁷

On this occasion, the Council, also on the basis of a previous report of the group of drugs experts approved by the Madrid European Council in 1995, recognizing that the structures and services of legitimate companies can be used surreptitiously by drug

²³ See art. 5, par. 2, of the *Regulation (EC) No 1920/2006*.

²⁴ *Regulation (EU) 2017/2101 of the European Parliament and of the Council of 15 November 2017 amending Regulation (EC) No 1920/2006 as regards information exchange on, and an early warning system and risk assessment procedure for, new psychoactive substances*, OJ L 305 of the 21.11.2017, pp. 1-7.

²⁵ See recital no. 1 of the *Regulation (EU) 2017/2101*.

²⁶ See in particular art. 5 quater of the *Regulation (EU) 2017/2101*.

²⁷ In OJ L 322 of the 12.12.1996, pp. 3-4.

traffickers and considering whereas a strong cooperation between customs services and businesses essential to combat drug trafficking, has provided for the adoption and development by the Member States of *Memorandum of Understanding* programs at national level according to orientations defined in the *Joint Action* in question. In particular, it is expected that these *Memorandum of Understanding* between customs administrations and companies may have as their object, even without being limited to them, provisions concerning, for example, the exchange of names of contacts in the customs service and in the signatory body, the advance communication to the customs services of cargo and passenger data by the petitioner, access by the customs service to the petitioner's IT systems, assessment of the petitioner's security systems by the customs service, processing and implementation plans to enhance this security, control over new hires by the petitioner, training of the petitioner staff by the customs services. Furthermore, the customs administrations involved are expected to be required to periodically review the functioning of the national *Memorandum of Understanding* programs, as well as to follow the implementation of individual *Memorandum of Understanding* and, in agreement with the signatories, to adapt them appropriately to ensure maximum effectiveness.²⁸ The possibility remains for Member States to extend the scope of the memoranda of understanding concluded to include, in addition to drug trafficking, other customs offenses under the jurisdiction of the customs authorities.²⁹

In this same field of European Union acts aimed at combating drug trafficking through forms of cooperation between customs administrations, as well as between the police forces of the Member States, there is also the Council *Resolution* of 29 November 1996 on measures to address the drug tourism problem within the European Union.³⁰

Based on the then art. K.1 of the Treaty on European Union, in particular, the *Resolution* aimed to increase the degree of cooperation between police forces, customs services and, where necessary, other bodies responsible for applying laws at national level in order to ensure greater effectiveness and efficiency in the fight against drug trafficking at EU level. To do this, the Council urged the Member States, subject to national legal or administrative provisions, to conclude formal agreements or other arrangements at national level which would take into account the general guidelines set out in the *Resolution*. This is in order to underline the need for close working relationships between police forces and customs services, to clarify their respective roles in the context of drug law enforcement activities, as well as to allow them to jointly operate in a more efficient and effective way.³¹

The possibility remains for Member States to extend agreements or understandings between the police and customs services in the field of the fight against drugs in order to include law enforcement bodies other than police and customs.³²

More recently, among the acts approved in the "Justice and Home Affairs" sector, it is worth mentioning the *Council Framework Decision 2004/757/JHA* of 25 October 2004 laying down minimum provisions on the constituent elements of criminal acts and penalties in the field of illicit drug trafficking and the *Council Decision 2005/387/JHA* of 10 May 2005 on the information exchange, risk-assessment and control of new

²⁸ See art. 2 and 3 of the *Joint Action 96/698/JHA*.

²⁹ See art. 5 of the *Joint Action 96/698/JHA*.

³⁰ Council *Resolution* of 29 November 1996 on measures to address the drug tourism problem within the European Union (96/C 375/01), OJ C 375 of the 12.12.1996, pp. 1–2.

³¹ See art. 1 of the *Resolution 96/C 375/01*.

³² See art. 3 of the *Resolution 96/C 375/01*.

psychoactive substances.³³ The two last-mentioned acts have been respectively amended (in order to «include new psychoactive substances in the definition of “drugs”) and repealed by *Directive (EU) 2017/2103* of the European Parliament and of the Council of 15 November 2017.³⁴

As for the *Framework Decision 2004/757/JHA*, in particular, it has laid down an obligation for each Member State to make every effort to punish, where unauthorized, conduct such as: the production, manufacture, extraction, preparation, offering, offering for sale, distribution, sale, delivery on any terms whatsoever, brokerage, dispatch, dispatch in transit, transport, importation or exportation of drugs; the cultivation of opium poppy, coca bush or cannabis plant; the possession or purchase of drugs with a view to conducting one of the activities listed; the manufacture, transport or distribution of precursors, knowing that they are to be used in or for the illicit production or manufacture of drugs.³⁵

Member States are also required to classify instigation, complicity or attempt to commit one of the offenses mentioned as an offense and to provide that such offenses are subject to effective, proportionate and dissuasive criminal penalties.³⁶

An element of innovation introduced by the *Framework Decision 2004/757/JHA* concerns the penalties applicable to legal persons, since Member States should ensure that the legal person held liable is punishable by effective, proportionate and dissuasive sanctions, which shall include criminal or non-criminal fines and may include other sanctions.³⁷

With particular regard to the jurisdiction and the exercise of the criminal action, the *Framework Decision* provides that each Member State must take the necessary measures to establish its jurisdiction over the offenses mentioned in the event that the offense is committed even only partially on its territory, the offender is one of its nationals or the offense is committed for the benefit of a legal person based in the territory of that Member State.³⁸

Turning to *Decision 2005/387/JHA*, no longer in force, it is necessary to remember how it established a mechanism for the rapid exchange of information on new psychoactive substances and provided for an assessment of the risks associated with these substances, aimed at making the national measures on drug control applicable also for new psychoactive substances.³⁹

As said, the *Decision 2005/387/JHA* was repealed by the *Directive (EU) 2017/2103* of the European Parliament and of the Council of 15 November 2017 amending Council *Framework Decision 2004/757/JHA* in order to include new psychoactive substances in the definition of ‘drug’. The *Directive (EU) 2017/2103*, in particular, aims to reduce the

³³ It is, respectively, the *Council Framework Decision 2004/757/JHA* of 25 October 2004 laying down minimum provisions on the constituent elements of criminal acts and penalties in the field of illicit drug trafficking, OJ L 335, 11.11.2004, pp. 8–11, and the *Council Decision 2005/387/JHA* of 10 May 2005 on the information exchange, risk-assessment and control of new psychoactive substances, OJ L 127, 20.5.2005, pp. 32–37.

³⁴ *Directive (EU) 2017/2103* of the European Parliament and of the Council of 15 November 2017 amending Council *Framework Decision 2004/757/JHA* in order to include new psychoactive substances in the definition of ‘drug’ and repealing Council *Decision 2005/387/JHA*, OJ L 305, 21.11.2017, pp. 12–18.

³⁵ See art. 2 of the *Framework Decision 2004/757/JHA*.

³⁶ See art. 3 and 4 of the *Framework Decision 2004/757/JHA*.

³⁷ See art. 7 of the *Framework Decision 2004/757/JHA*.

³⁸ See art. 8 of the *Framework Decision 2004/757/JHA*.

³⁹ See art. 1 of the *Decision 2005/387/JHA*.

availability of new psychoactive substances that present serious risks to public health and society and to discourage the trafficking of these substances in the Union and the related implication of criminal organizations. To this end, it establishes that these substances are included in the definition of “drugs” and that they fall within the scope of the EU criminal law provisions relating to illicit drug trafficking.⁴⁰

The Directive therefore provides the essential elements of the definition of “drugs”, as well as the procedure and criteria for the inclusion of new psychoactive substances in this definition. In addition, in order to include psychoactive substances already subject to control measures in the definition of “drugs”, it adds an *annex* to the *Framework Decision 2004/757/JHA* containing a list of these psychoactive substances.⁴¹

In addition to those mentioned so far, other European legal instruments have envisaged an overall approach to the drug problem, establishing priorities for the management of the phenomenon and the tools for its control over a given period of time. This is the case, for example, of the European Union Strategies and Action Plans in the fight against drugs which, since 1995, have followed one another up to the current *European Union Action Plan on drugs 2017-2020*⁴².

The *Action Plan* currently underway identifies a strategy aimed at reducing the supply and demand of drugs within the European Union, as well as reducing the risks and harms to health and society related to drugs. This through a strategic approach that supports and integrates national policies, provides a framework for coordinated and joint actions and constitutes the basis and the political framework for the European Union’s external cooperation in this sector, through an integrated and data-driven approach.

The strategic objectives identified by the Action Plan are, in particular: «to contribute to a measurable reduction of the demand for drugs, of drug dependence and of drug-related health and social risks and harms; to contribute to a disruption of the illicit drugs market and a measurable reduction of the availability of illicit drugs; to encourage coordination through active discourse and analysis of developments and challenges in the field of drugs at EU and international level; to further strengthen dialogue and cooperation between the EU and third countries, international organisations and *fora* on drug issues; to contribute to a better dissemination of monitoring, research and evaluation results and a better understanding of all aspects of the drugs phenomenon and of the impact of interventions in order to provide a sound and comprehensive evidence base for policies and actions.⁴³

The *European Union Action Plan on drugs 2017-2020* explicitly refers to the *European Union Drug Strategy*⁴⁴, adopted by the Council in 2012 and valid for the 2013-2020 period, which aimed to provide a comprehensive political framework and priorities with regard to European Union drug policy defined by Member States and EU institutions for the period in question (Chatwin, 2013: 251).

The framework, the aims and the objectives of the *Strategy* would have served as the basis for two consecutive four-year EU drug action plans. Thus, in line with the related

⁴⁰ See recital 4 and 5 of the *Directive (EU) 2017/2103*.

⁴¹ See recital 6 of the *Directive (EU) 2017/2103*.

⁴² *European Union Action Plan on drugs 2017-2020* (2017/C 215/02), OJ C 215 of 5.7.2017, pp. 21-58.

⁴³ See the *Introduction of the EU Action Plan*.

⁴⁴ *European Union Drug Strategy 2013-2020* (2012/C 402/01), OJ C 402 of 29.12.2012, pp. 1-10.

provisions of the *Strategy*, the first *Action Plan* for the implementation of the current *Drug Strategy* was adopted in 2013 and expired in 2016.⁴⁵

In 2016, therefore, once the implementation of the *Action Plan* for the period 2013-2016 was completed, an external evaluation of the European Union *Strategy* on drugs was carried out. The evaluation concluded that most of the actions foreseen in the 2013-2016 *Action Plan* were concluded or were in progress. The results of the evaluation also revealed the need to ensure that the second *Action Plan* completed the implementation of the *Strategy*. The *European Union Drug Action Plan 2017-2020* therefore takes into account the results of this evaluation, as well as the important changes in the drug situation and policies since the adoption of the latest *Drug Action Plan*.

Like the *Strategy*, the current *Action Plan* is also based on the fundamental principles of European Union Law and reaffirms the founding values of the Union, such as respect for human dignity, freedom, democracy, equality, solidarity, the rule of law and human rights. An important reference is contained in the *Action Plan* to the UN Conventions - mentioned above - which provide the international legal framework for dealing with the use of illicit drugs, as well as the *Universal Declaration of Human Rights*. On this basis, the actions undertaken in the framework of the *Action Plan* are expected to be aligned with the objectives of the *EU Drug Strategy 2013-2020*.

The *Action Plan* illustrates, in particular, the actions to be implemented to achieve the objectives of the *Strategy*; actions that fall within the two areas of intervention of the *Strategy*, namely the reduction of drug demand and the reduction of drug supply and in the three cross-cutting themes of the strategy: coordination, international cooperation and information, research, monitoring and evaluation. In the elaboration of the actions, the Union institutions believed that they should be based on data, scientifically sound, realistic, limited in time, available and quantifiable with a clear relevance and EU added value. Consequently, the *Action Plan* includes the calendar and specifies the responsible parties, as well as the indicators and mechanisms for collecting and evaluating data.⁴⁶

CONCLUDING REMARKS

From what has been said so far, it emerges how for a long time, both at European and international level, legal and operational instruments have been set up to counter an increasingly transnational and chameleonic illicit drug market, which adapts with extraordinary rapidity to a target of consumers which has changed over the decades from the first conventional measures adopted in the 1960s, and which sees the youngest ones increasingly involved today.

This international and European drug control system, certainly large and branched as we have seen in the course of the discussion, cannot however be sufficient to guarantee an effective fight against the consumption and trafficking of drugs, depending essentially this effectiveness on the States, on which, however, the greatest burdens fall both in terms of health and welfare for the management of drug addicts, and in terms of national security management in relation to the fight against illicit activities related to drug trafficking and dealing.

⁴⁵ *European Union Action Plan on drugs 2013-2016* (2013/C 351/01), OJ C 351 of 30.11.2013, pp. 1-23.

⁴⁶ As for the indicators, it is the same *Annex I* to the *Action Plan* that describes the general indicators that facilitate the quantification of the overall effectiveness of the *Action Plan* itself.

It therefore seems right to reiterate how the coordination systems provided, at international level, by the United Nations Conventions and operated through the Board, always see the Governments of the States Parties as central elements, which are required to adapt their national regulations in the sense of considering as illicit acts those identified by the Conventions themselves in relation to the illicit trafficking of narcotic drugs and psychotropic substances and to cooperate with each other essentially in terms of extradition procedures, mutual legal assistance, transfer of proceedings and other forms of co-operation and training.

At EU level too, as mentioned, efforts have been made to ensure greater cooperation between the Member States both in terms of exchange of information and good practices to deal with the problem of drug use - moving mainly in the context of the protection of the health and care of drug addicts - and in terms of customs and police cooperation between the Member States, aimed at combating drug trafficking, intended as a threat to the safety of all European citizens, and at laying down minimum standards relating to the constituent elements of crime and the penalties applicable to illicit drug trafficking.

At both levels examined - international and European - the burden of managing the drug problem therefore lies essentially, as mentioned, with the Member States, in terms of health care related to drug use as well as in terms of management of national security in relation to drugs trafficking. This is precisely why Member States should sort out more effective and uniform tools to tackle the scourge of drugs, and this not only from the two points of view mentioned above (which internationally the States do as obvious in a diversified measure also because of their economic and response capacities in terms of public health and safety), but also from the cultural and educational point of view of the prevention of the use of drug by the new generations. This even more so since, as evidenced by the aforementioned *Report 2019* of the International Narcotics Control Board, the physiological and psychological effects of psychoactive substance use on young people they are extremely serious. For this reason, it is particularly important to improve the implementation of evidence-based prevention and treatment services, and in particular those prevention strategies, based on that scientific evidence, that indicate the effective ways to work with families, schools and communities and to implement treatment approaches specifically designed for the needs of adolescent substance users. Those prevention strategies should ensure that children and young people, especially the most marginalized and poor, have opportunities to grow and stay healthy and safe into adulthood and old age and do not suffer the consequences of drug use. Too often, at the national level, the prevention of substance use and the treatment of substance use disorders are delivered by individuals or associations who, albeit meritoriously, are delivering interventions in an isolated manner. On the contrary, such interventions «should be based on the specific situation and should systematically employ and expand the use of evidence-based tools, supporting practitioners and policymakers in developing their knowledge, skills and competencies and building a critical mass of genuine prevention and treatment specialists capable of promoting the safe and healthy development of children, young people, families and communities through the effective prevention of substance use and treatment of substance use disorders.⁴⁷

⁴⁷ *Report of the International Narcotics Control Board for 2019*, International Narcotics Control Board, Vienna, 2020, p. 15.

REFERENCES

1. Chatwin, C. (2003). Drug policy developments within the European Union. The destabilizing effects of Dutch and Swedish Drug Policies, *British Journal of Criminology*, 43, 567-582.
2. Chatwin, C. (2004). The effects of new member states of the European Union on drug policy, *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 11, 437-448.
3. Chatwin C. (2011). Drug policy harmonization and the European Union. London: Palgrave Macmillan.
4. Chatwin C. (2013). A critical evaluation of the European drug strategy: Has it brought added value to drug policy making at the national level?. *International journal of drug policy*, 24, pp. 251- 256.
5. Convention on Psychotropic Substances, 1971 International Narcotics Control Board. https://www.incb.org/incb/en/psychotropics/1971_convention.html
6. Council Decision 2005/387/JHA of 10 May 2005 on the information exchange, risk-assessment and control of new psychoactive substances, OJ L 127, 20.5.2005, pp. 32-37.
7. Council Framework Decision 2004/757/JHA of 25 October 2004 laying down minimum provisions on the constituent elements of criminal acts and penalties in the field of illicit drug trafficking, OJ L 335, 11.11.2004, pp. 8-11.
8. Council Regulation (EEC) No 302/93 of 8 February 1993 on the establishment of a European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, OJ L 036 of the 12/02/1993 pp. 1-8.
9. Council Resolution of 29 November 1996 on measures to address the drug tourism problem within the European Union (96/C 375/01), OJ C 375 of the 12.12.1996, pp. 1-2.
10. Culley, D. M, Assessment of the Implementation of the EU Drugs Strategy and its Action Plans 2005/2012, RANDOM Europe, https://www.rand.org/pubs/technical_reports/TR1228.html
11. Cunningham, B. (2009). New drug guidelines are Europe's most liberal. The Prague Post, 23 December 2009.
12. Directive (EU) 2017/2103 of the European Parliament and of the Council of 15 November 2017 amending Council Framework Decision 2004/757/JHA in order to include new psychoactive substances in the definition of 'drug' and repealing Council Decision 2005/387/JHA, OJ L 305, 21.11.2017, pp. 12-18.
13. EU Drug Markets Report 2019. Luxembourg: Publications Office of the European Union, EMCDA and Europol, 2019.
14. European Union Action Plan on drugs 2013-2016 (2013/C 351/01), OJ C 351 of 30.11.2013, pp. 1-23.
15. European Union Action Plan on drugs 2017-2020 (2017/C 215/02), OJ C 215 of 5.7.2017, pp. 21-58.
16. European Union Drug Strategy 2013-2020 (2012/C 402/01), OJ C 402 of 29.12.2012, pp. 1-10.
17. Joint Action 96/698/JHA of 29 November 1996 on cooperation between customs authorities and business organizations in combating drug trafficking, OJ L 322 of the 12.12.1996, pp. 3-4.
18. Regulation (EC) No 1920/2006 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on the European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (recast), OJ L 376 of the 27.12.2006, pp. 1-13.
19. Regulation (EU) 2017/2101 of the European Parliament and of the Council of 15 November 2017 amending Regulation (EC) No 1920/2006 as regards information exchange on, and an early warning system and risk assessment procedure for, new psychoactive substances, OJ L 305 of the 21.11.2017, pp. 1-7.

20. *Report of the International Narcotics Control Board for 2019*, Vienna, 2020.
21. *Resolution of the Council and the Ministers for Health of the Member States meeting within the Council of 16 May 1989 concerning a European network of health data on drug abuse*, OJ C 185, 22.7.1989.
22. Single Convention on Narcotic Drugs (as amended by the 1972 *Protocol amending the Single Convention on Narcotic Drugs* of 1961), 1961 International Narcotics Control Board, https://www.incb.org/incb/en/narcotic-drugs/1961_Convention.html
23. Shiner, M. (2003). Out of harm's way? Illicit drug use, medicalisation and the law. *British Journal of Criminology*, 43, 772–776.
24. Standring, A. (2012). “An ever closer union?...?” towards the “soft” convergence of European drug policies. *Drugs and Alcohol Today*, 12(1), 12–20.
25. The Transatlantic Cocaine Market Research paper (2011), UNODC, United Nations Office on Drugs and Crime, https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Studies/Transatlantic_cocaine_market.pdf
26. United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances, 1988 International Narcotics Control Board, <https://www.incb.org/incb/en/precursors/1988-convention.html>
27. Wolfe, D., & Malinowska-Sempruch, K. (2004). *Illicit drug policies and the global HIV epidemic: Effects of UN and national government approaches*. New York: Open Society Institute, International Harm Reduction.

Dr Valentina Ranaldi
Naučni saradnik, Univerzitet „Niccolo Cusano“, Pravni Fakultet, Rim, Italija

Dr Jelena Kostić
Naučni saradnik, Institut za uporedno pravo, Beograd, Srbija

EU I MEĐUNARODNI INSTRUMENTI OD ZNAČAJA ZA SUZBIJANJE TRGOVINE I KORIŠĆENJA OPOJNIH DROGA

U radu se bavimo analizom međunarodne regulative donete na nivou Evropske unije i Ujedinjenih nacija u cilju suzbijanja nezakonite trgovine i konzumiranja opojnih droga. Tom regulativom uspostavljen je kako na međunarodnom, tako i na nivou Evropske unije sistem koji bi trebalo da doprinese unapređenju saradnje država članica kako u pogledu razmene informacija, tako i u pogledu razmene dobre prakse u cilju suzbijanja trgovine i konzumiranja opojnih droga. Takav sistem se pre svega odnosi na carinsku i policijsku saradnju država članica Evropske unije u oblasti prevencije trgovine narkoticima. On sadrži i obavezu za zemlje članice Evropske unije da uspostave minimalne krivičnopravne standarde radi zaštite zdravlja ljudi, a koji se pre svega sastoje u propisivanju adekvatnih sankcija u cilju suzbijanja nezakonite trgovine opojnim drogama. U tekstu se analizira način prevazilaženja navedenog problema, a koji u velikoj meri zavisi od samih država i predstavlja kako pitanje od značaja za zaštitu zdravlja ljudi na nacionalnom nivou, tako i pitanje zaštite nacionalne bezbednosti. Zbog toga bi države trebale da ujednače pristup suzbijanju trgovine i konzumiranja opojnih droga. Međutim, treba imati u vidu da se mehanizam za prevazilaženje navedenog problema sastoji ne samo od krivičnopravnih, već pre svega od vaspitno-obrazovnih mera. Upravo takve mere bi trebalo da preventivno da deluju na mlade generacije u vezi sa zloupotrebama opojnih droga.

KLJUČNE REČI: *Regulativa Evropske unije / Međunarodna regulativa / trgovina / konzumiranje opojnih droga / bezbednost*

HEROIN AND MARGINALISED GROUPS

Legal and sociological aspects

Ana BATRIĆEVIĆ, PhD*
Andrej KUBIČEK, MA*

Social demographics of heroin addicts have been extremely changed since this substance first appeared in Belgrade, from a costly middle and upper class to marginal narcotics. This process unfolded under the influence of three causes: price and purity of heroin available in the market; narcotic effects and social stigma shared by the narcotic, modes of consummation, and its users. The article will explore this point of intersection between the types of addiction which is fatalistically viewed as the part of the very nature of marginalized groups, especially Roma from informal settlements: immoral, irresponsible, and criminal. Furthermore, having in mind the close link between drug addiction and criminality, this issue is also analyzed from the aspect of crime prevention as well as in the context of the application of security measures including obligatory drug addiction treatment.

KEY WORDS: *drug addiction / heroin / marginal groups / crime prevention / informal settlements*

1. HEROIN ADDICTION AND MARGINALITY

Although in some social contexts, heroin consummation used to be considered as a desired status symbol (Golubović, 2005; Petrović, 2001: 25-33), the very opposite is true in most contemporary societies. Picture of opioid user as an utterly downgraded person, an outsider on the margin, is basically as old as the first narrative about it, *Confessions of an English Opium-Eater*, by Thomas De Quincey (1822), who described his own experiences as a homeless orphan wandering the streets of London. Heroin's more potent effects of short euphoria followed by slumber-like state stigmatised its addicts even further as escapists who are unable to contribute to society as well as outright dangerous persons who can't control their craving ("dope fiends"). Ever the looming risk of death from an overdose or from deteriorated health and the usage of syringes symbolically and literary tied to blood furthermore alienated addicts from broadly accepted social values (Metzger, 1998: 60-63).

* Senior Research Fellow, Institute of Criminological and Sociological Research. E-mail: a.batricevic@yahoo.com

* Research Assistant, Institute of Criminological and Sociological Research. E-mail: andrejkubichek@gmail.com

With all that in mind, it's logical to ask – why would someone risk his reputation and even bare life and *become* the heroin addict? As Philip Lalander shows (Lalander, 2004), the very process of *becoming* is the key to understand drug addicts' carriers, similarly as Howard Becker did in his classical work about cannabis users (Becker, 1963). All participants in Lalander's study were separated from mainstream society from their schooldays, forming their own subculture. Heroin wasn't a part of their lives early on, but it couldn't be said for all other kinds of narcotics, paired with alcohol, shoplifting and other dangerous activities (Lalander, 2004: 12-14). Constant breaching of externally imposed norms made strong social bounds between the members of this subculture, who also felt shared superiority over "ordinary people" (*op. cit.* 24-26). In such separated and closed groups, it is possible to form symbolic mechanisms which can relativize even the death threat. Namely, the method of consumption was inhaling heroin vapours in a highly ritualised manner during the weekends and all members of the group managed to maintain their *façade* of (relatively) non-stigmatised individuals during the rest of the week, thus persuading their close associates that "this isn't a serious addiction" (*op. cit.* 42-44). Belief that both social and biological rules are broken without any consequences led group members to experiment even further with heroin, which finally resulted in full addiction. Heroin started to be consumed on everyday basis up to the point when keeping the image of a successful individual becomes very difficult or even impossible (*op. cit.* 59-61).

2. HEROIN ADDICTION AND "RACE"

A careful observer will hardly miss to remark that similar denial of social status isn't exclusive only to random individuals who are pursuing carriers of heroin addicts from youth sub-cultural background. For the members of racialised groups, such as Roma people in Europe, the same forms of exclusion and narratives are imposed regardless of their individual actions or life carriers. Although ancestral homeland of both Roma people and opium is "in the East", "orientalist" discourses concerning them actually have nothing to do with exotic places – they are emerging from within very fabric of modern European societies. While in the past different groups of people were separated both spatially and symbolically, processes that unfolded during the formation of modern states connected individuals in very complex ways, thus affecting common sense of mutual dependence and sameness in life habits and status. Yet, certain groups of people were left aside from these networks of mutual interdependencies, and began to be considered as outsiders (Elias, Scotson, 1965). Racialisation is a special case of attributing quasi-biological traits to outsider groups (Kubiček, 2018), and as Stephen Snelders remarked, these "racial" attributes have a lot in common with portrayal of drug addicts (Snelders, 2013; Metzger, 1998). "From 1900 onwards, the image of the cocaine fiend develops, an image with strong racist overtones: the cocaine fiend in the South is often a black American sexually threatening white women" (Snelders, 2013: 3), while cannabis users were stereotypically portrayed as Latino Americans, both being lazy and unmotivated. Opium, and later heroin, was systematically depicted as „oriental in nature”: lacking control, diseased, degenerated, passive and self-destructive (*op. cit.* 4). While Snelders explicitly writes about connecting opium-narratives with colonial subjects (Egyptians, Indians and Chinese), same logic applies to Roma people even to this day. Reason for it again doesn't have anything with geography, but with logic of racism, in which supposed biological factors have lot to do with different aspects of mental qualities and morality, namely with addiction and criminal. Last two actually are

connected in reality, and it's crucial to understand true nature of their ties in order to avoid any ideologizations.

3. HEROIN ADDICTION AND CRIMINALITY

The links between drugs and crime have often been in the focus of numerous scientific researches and academic debates (Bean, 2014: 3). Although drug addiction itself is not incriminated as a criminal offence, it is closely related to various types of criminality (Nikolić-Ristanović, Konstantinović-Vilić, 2018: 379). A more or less explicit link between different types of substance abuse, criminality as well as psychopathy is considered substantial since these three phenomena so frequently emerge together in clinical and forensic practice (Radulović, 2013: 120, Kljajević, 2017: 230). Statistics confirm that increased drug intake can be detected among convicted persons, whereas drug addicts tend to be more prone to various types of criminal behaviour, but with significant variations depending on the kind of drugs they use (Lajić, 2016: 42). In comparison to the general population, offenders seem to have higher rates of drug use, whereas drug users are more commonly found to be offenders (Bacciardi *et al.*, 2012: 82). When it comes to heroin addicts, this correlation seems to be even more intense – a study (Kokkevi *et al.*, 1993) has shown that 79% of heroin-dependent individuals had been arrested and 60% had been convicted for a criminal offence (Bacciardi *et al.*, 2012: 82).

The relation between drug addiction and criminality can be either indirect or direct. The indirect connection between drug addiction and criminal behaviour is based on the circumstance that a significant number of drug addicts originate from criminogenic environments as well as on the fact that many of them have been prone to criminal behaviour prior to drug addiction (Nikolić-Ristanović, Konstantinović-Vilić, 2018: 379). On the other hand, the direct link between drug addiction and criminality is expressed through the criminal offences that are related to illegal production, possession, smuggling and selling of drugs as well as the criminal offences committed by drug addicts either under the influence of drugs or with the aim to obtain drugs (Nikolić-Ristanović, Konstantinović-Vilić, 2018: 380).

Drug intake itself does not seem to cause criminal behaviour, but merely releases what has already been kept within the psychological constitution of the personality and what would have been manifested under the influence of other suitable factors (Nikolić-Ristanović, Konstantinović-Vilić, 2018: 380). Therefore, the pharmacological effects of drugs should not be considered a direct source of criminal behaviour (Nikolić-Ristanović, Konstantinović-Vilić, 2018: 380). Instead, personal characteristics, social circumstances under which drugs are consumed, the need to obtain money in order to buy drugs, obtaining drugs in illegal manners and belonging to a subculture that imposes criminal behaviour represent the main reasons why drug addicts tend to commit criminal offences (Nikolić-Ristanović, Konstantinović-Vilić, 2018: 380). Also, it has been estimated that drug addicts are more prone to committing criminal offences as the result of their drug addiction than as the result of intoxication itself (Stojanović, 2018: 359).

Two most common groups of criminal offences committed by drug addicts include crimes against property on the one hand and violent crimes on the other (Radulović, 2013: 128, Kljajević, 2017: 231). The largest part of these offences includes crimes against property, which drug addicts frequently commit with the intention to obtain money to

buy drugs (Stojanović, 2018: 359). This also refers to heroin addicts. Nevertheless, despite of the fact that drug addicts have always been considered a violent social group and frequently reported as perpetrators of criminal offences, the criminality of heroin offenders in particular is commonly related to the fact that heroin is expensive (although it should be mentioned that the heroin consumed by the Roma population, analysed within this article is not as expensive as other drugs) and illegal (Bacciardi *et al.*, 2012: 82). Therefore, criminal offences committed by heroin offenders do not include only illegal drug trafficking but also crimes against property (such as shoplifting, burglary or robbery) on one side and violent assaults on the other (Bacciardi *et al.*, 2012: 82). Heroin addicts rarely commit homicide, but this type of drug addiction seems to be closely related to non-homicidal yet rather severe intimate partner violence (Bacciardi *et al.*, 2012: 83). In the only field research conducted in Roma settlements in 12 municipalities in Serbia, most of 120 participants have strongly underlined all the above-mentioned phenomena. When being asked "What frightens me the most concerning my personal and collective security", 31.9% answered *criminal and violence in the settlement*; 27.5% *juvenile delinquency* and 22% *number of drug users among children* (all other treats were far less common: prostitution, racketeering, usury, sexually transmitted diseases and presence of large quantities of weapons in settlement were under 5.5% each) (Balić, 2014: 40). In the same research, 25.8% of Roma also answered that police doesn't show any interest for their problems (*op. cit.* 37).

4. FIELD EXAMPLES: HOW DOES HEROIN ADDICTION LOOK LIKE IN ROMA SLUMS

Linking ethnicity with heroin use is problematic and impossible to determine in an exact quantitative manner, because official institutions (police and hospitals) don't have mandate to produce any kind of statistics which would ethnically or "racially" label individuals. Insights from field research experiences, consultations with Roma activists and leaders and media reports can qualitatively describe drug addiction in Roma slums as very apparent and as a serious problem. In the interview one Roma leader has claimed: "It has been the biggest problem for some 8 years now. Every second house has at least one addict. Some families have more than one member dying from drugs. There are even few houses which are empty now, because all inhabitants died". Data from the field dispels many stereotypes, as always. While it is true that some of the poorest slum inhabitants are intravenous heroin users, other substances are also present. Better-off younger generation smokes cannabis and uses synthetic drugs; while some of inhabitants who seasonally live and work aboard are using cocaine. Still, later cases aren't examples of marginalisation – although destructive, such behaviour is mimicking patterns which are dominant in surrounding society.

On the other hand, intravenous heroin usage is completely deviant praxis which follows before mentioned logic of drugs addicts' exclusion and racialisation. Philip Lalander's adaptation of Zygmund Bauman's remark on Durkheimian concept of anomic suicide (Lalander, 2004: 56) is certainly even more relevant for heroin addicts from marginal social backgrounds, like the Roma living in the slums. Heroin injection enables one to cancel his ties with society and make unbearable living conditions distant for at least short time. Experiencing altered states of reality becomes primary driving force to live focused on present moments, without regards about future. Individuals who are marginalised – excluded from their social surrounding while being unable to form stable identity on their own – may tend to seek their sense of belonging in any existing stable

social role. As Flore Singer Aaslid recorded words of one Norwegian heroin addict on methadone therapy: "It's better to have an identity as a junky than no identity at all" (Aaslid, 2012: 29).

From conversation with mentioned Roma leader it is clear that other slum inhabitants are very concerned and frightened from individuals in pursuit of such experiences and identities, although they lack any information about the true nature of dependency – for them „droga” (drugs) is an obscure concept. Because their social ties are exclusive to local community it is almost impossible for them to find any help. At the same time, this means that household member's addiction brings shame and stigma in settlement, thus their families risk to lose only source of social security they have. Field informant gave an example about one family in which parents have kept their son locked in house, while father worked hard to earn money in order to buy him heroin regularly.

Although pure heroin content is less than 10%, substance available in slums is relatively low comparing with other psychoactive substances (even with alcohol)¹. Still, for users who live in extreme poverty, even "cheap heroin" means large expense on their small and unsecure budget. While some manage to fund their addiction from collecting scrap paper and metal or with help from cousins working abroad, it is no secret that others "get by", meaning that they commit petty thefts and other crimes² including prostitution and procuring³. Another way to earn money is distribution of heroin in the settlement by those who have an access to the substance from their criminal connections outside the community.

5. STATE REACTION TO DRUG RELATED CRIMINALITY

5.1. General observations

Depending on the circumstances, i.e. the type of link between drug abuse and criminal behaviour (direct or indirect) and the state reaction to drug related criminality can be expressed in several ways, including: the application of security measure of compulsory drug addiction treatment for the perpetrators who have committed criminal offences due to their addiction, the application of drug addiction treatment within the prison system regardless of the type of criminal offence for which drug addict has been convicted and the incrimination of certain activities related to drug selling, dealing, making, processing, offering etc.

¹ Prljavi heroin ubija obespravljene Rome u Srbiji, *Vice*, 17. November, 2015., available at: <https://www.vice.com/rs/article/qk8q5q/prljavi-heroin-ubija-obespravljene-rome-u-srbiji>, accessed 03.5.2020.

² Epidemija narkomanije među Romima, *Medijski istraživački centar*, 06. November 2012., available at: <http://www.radiocity.rs/vesti/drustvo/1556/epidemija-narkomanije-medju-romima.html?print=true>, accessed 03.5.2020.

³ Prljavi heroin ubija obespravljene Rome u Srbiji, *Vice*, 17. November, 2015., available at: <https://www.vice.com/rs/article/qk8q5q/prljavi-heroin-ubija-obespravljene-rome-u-srbiji>, accessed 03.5.2020.

5.2. Security measure of compulsory drug addiction treatment

Criminal Code of the Republic of Serbia⁴ (hereinafter: CCRS) is familiar with eleven security measures (Article 79, CCRS), including those of medical character (for further reference on medical security measures see: Bejatović, 2017: 315-339; Batričević, 2014: 89-114). A specific medical security measure – compulsory treatment of drug addicts (Article 83, CCRS) is designed for the perpetrators who have committed a criminal offence due to drug addiction (Stojanović, 2018: 358). Namely, according to Article 83 of CCRS *“The court shall impose compulsory treatment on the perpetrator who has committed a criminal offence due to drug addiction if it has been estimated that there is a serious risk that he or she will continue committing criminal offences due to this addiction”* (Article 83, Paragraph 1, CCRS).

It should be highlighted that for this measure to be applied it is not required that the perpetrator has been under the influence of drug in the time when he or she committed the criminal offence (Stojanović, 2018: 358). Furthermore, this security measure cannot be applied if the perpetrator committed the offence in the state of mental incompetence caused by drug abuse (Stojanović, 2018: 358). Instead, in such cases the application of other security measures such as, for example *compulsory psychiatric treatment and confinement in a medical institution* (Article 81, CCRS) and *compulsory psychiatric treatment at liberty* (Article 82, CCRS) can be considered if other relevant conditions are met (Stojanović, 2018: 359).

Compulsory drug addiction treatment can be imposed only if the perpetrator has committed the offence as the result of his or her drug addiction, i.e. only if there is a causal link between the committed offence and drug addiction (Stojanović, 2018: 359). Besides, it has to be estimated that there is a serious risk of reoffending and further commission of criminal offences by this person as the result of his or her drug addiction (Stojanović, 2018: 359).

Compulsory drug addiction treatment can be imposed either along with imprisonment or with a fine, conditional sentence, judicial admonition or liberation from punishment (Article 83, Paragraphs 3 and 5, CCRS; Stojanović, 2018: 359). According to Article 83, Paragraph 2 of CCRS, the execution of security measure of compulsory drug addiction treatment is conducted either in the penitentiary institution (if the measure is imposed together with prison sentence) or in a suitable medical or other specialised institution and lasts as long as there is the need for treatment, but it cannot exceed a three years' period. If this measure is ordered together with a term of imprisonment, duration thereof may exceed the pronounced sentence but its overall duration cannot exceed three years (Article 83, Paragraph 3, CCRS). The time spent in the institution for medical treatment is credited to the prison sentence (Article 83, Paragraph 4, CCRS). If this measure is pronounced together with a fine, a suspended sentence, judicial caution or remittance of punishment, it is carried out at liberty and may not exceed three years (Article 83, Paragraph 5, CCRS). If the offender fails to undertake treatment at liberty or abandons treatment at his own volition without justifiable reasons, the court shall order coercive enforcement of such measure in an appropriate medical or other specialised institution (Article 83, Paragraph 6, CCRS).

⁴ Criminal Code of the Republic of Serbia, Official Gazette of the Republic of Serbia, No. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 and 35/2019.

5.3. Treatment of drug addicts inside penitentiary institutions

Drug abuse inside penitentiary institutions has been recognised as a serious issue since statistics confirm that the percentage of convicted persons who are addicted to various types of narcotic drugs varies between 1/5 and 2/3 of the entire prison population (Kljajević, 2017: 224). The patterns of drug abuse inside the prison walls do not differ significantly from those at liberty, causing numerous problems such as: the escalation of violence due to disinhibitory effects of drugs and potential conflicts between drug dealers and buyers, the deterioration of prisoners' mental and physical health in the form of anxiety, depression and spread of infectious diseases and the increase of prison administration's expenses because of the demolition of prison's property and need for increased security (Kljajević, 2017: 233). Drug abuse in prisons also increases the degree of mortality due to overdose as well as the risk of suicide (Kljajević, 2017: 233). Moreover, this risk may continue even after a drug addict has served his or her prison sentence and left the institution. For example, a study which included more than 30,000 Washington State inmates has confirmed that the risk of death among former prisoners was more than 12 times higher during the first 2 weeks after release than the one among other residents, with drug overdose as the predominant cause (Binswanger et al. 2007). That is the reason why effective treatment of drug addicts serving prison sentences (regardless of the type of criminal offence they committed) is of essential importance for further prevention and suppression of drug abuse among this marginalised and vulnerable population.

Apart from reducing drug abuse in prisons and the minimisation of demand for drugs among prison population, effective treatment can be beneficial in the context of general crime suppression, increased safety of the entire community and minimisation of budget expenses (Kljajević, 2017: 238). At the individual level, the treatment is important since it minimises the risk of overdose after leaving the penitentiary institution on the one hand and increasing former addicts' chances for employment on the other (Kljajević, 2017: 238). However, it should be taken into consideration that the results of the treatment do not depend only on the available program and services, but also on the individual himself and the support that he or she receives from the community (National Institute on Drug Abuse, 2014: 16). It is of essential importance that drug addict changes his or her attitudes, beliefs as well as behaviours that encourage the abuse of drugs and this process may also include medications to assist in preventing recidivism (National Institute on Drug Abuse, 2014: 16). Furthermore, community-based drug abuse treatment programs also seem to be a successful means in drug addiction suppression, since some longitudinal studies have confirmed that those who chose to participate in this type of treatment tend to commit fewer criminal offences than those who did not (Prendergast *et al.* 2002; Butzin *et al.* 2006; and Kinlock *et al.* 2009).

5.4. Drug related criminal offences

As it has already been emphasized, drug addicts predominantly commit criminal offences with the intention to obtain financial resources that they need to buy more drugs, which most commonly include crimes against property. However, there are some other criminal offences that are not necessarily committed by drug addicts, but that facilitate the production, distribution, selling of drugs etc. and in such manner contribute to the expansion of this phenomenon. They are incriminated in Chapter 23 of

CCRS dedicated to criminal offences against human health. These include: 1) Illegal Production and Circulation of Narcotic Drugs (Article 246, CCRS), 2) Illegal Keeping of Narcotic Drugs (Article 246a, CCRS), 3) Facilitating the Consumption of Narcotic Drugs (Article 247, CCRS). The incrimination of illegal production and circulation of drugs, as it is prescribed in the abovementioned Articles of CCRS represents the completion of Serbia's obligations in accordance with the United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances adopted in 1988⁵ and ratified by the Republic of Serbia in 1990⁶, according to which the States Parties to the Convention are obliged to prescribe certain drug related activities as criminal offences (Stojanović, 2018: 810).

Illegal Production and Circulation of Narcotic Drugs (Article 246, CCRS) is committed if a person illegally produces, processes, sells or offers for selling, participates in selling or buying as a dealer or in other manner illegally trades in substances or mixtures of ingredients that have been declared as narcotic drugs (Article 246, Paragraph 1). A more serious form of this criminal offence is committed if these activities have been conducted by a group or if the perpetrator has organised a network of resellers or dealers (Article 246, Paragraph 3).

A more severe form of this criminal offence is also committed if a person sells, offers for selling or for free but for the purpose of selling or gives narcotic drugs to a minor, to a person with permanent or temporary mental health issues, to a drug addict on rehabilitation etc. (Article 246, Paragraph 4). Moreover, the same criminal offence in its more severe form is committed by selling narcotic drugs that are mixed with the substances that can cause serious health problems, in the cases when its basic form is committed in or near an educational institution, within a penitentiary institution, in a public venue or at a public event, if the perpetrator is an official, a doctor, a social welfare centre worker, a priest or a person who works in an educational institution abusing her or her position as well as if the perpetrator uses a minor for the commission of the offence (Article 246, Paragraph 4). The most serious form of criminal offence of *Illegal Production and Circulation of Narcotic Drugs* exists if its basic form from Paragraph 1 is committed by an organised criminal group (Article 246, Paragraph 5).

A less severe form of this criminal offence exists if a person illegally grows opium poppy or cannabis or other plants from which narcotic drugs can be derived or which contain narcotic drugs (Article 246, Paragraph 2). The activities related to the preparation of the commission of the basic form of this criminal offence are also incriminated (as a less severe form of this offence), including illegal making, obtaining, dealing or facilitating the use of equipment, materials or substances for which he or she knows that are designed for the production of drug narcotics (Article 246, Paragraph 7).

Punishment of imprisonment is imposed for all the aforementioned forms of criminal offence of *Illegal Production and Circulation of Narcotic Drugs*. In the case of its basic form from Paragraph 1, imprisonment between 3 and 12 years is prescribed, in the cases of its more severe form (Paragraphs 3 and 4), imprisonment between 3 and 15 years can be imposed, whereas its less severe forms (Paragraphs 2 and 7) are punishable

⁵ UN Economic and Social Council (ECOSOC), United Nations Convention Against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances, 19 December 1988, available at: <https://www.refworld.org/docid/49997af90.html>, accessed 07.04.2020.

⁶ Law on the Ratification of United Nations Convention Against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances, Official Gazette of the Republic of Serbia – International Agreements, No. 14/1990.

by imprisonment between 2 and 8 years. Finally, for the most serious form of this criminal offence (Paragraph 5) prison sentence of at least 10 years can be imposed.

Illegal Keeping of Narcotic Drugs (Article 246a, CCRS) is committed if a person illegally keeps a small amount of substances that are considered narcotic drugs for personal use. For his criminal offence a fine or imprisonment up to 3 years can be imposed, but the perpetrator may also be deliberated from punishment, depending on the circumstances (Article 246a, Paragraph 1). A more serious form of this criminal offence is committed if a person illegally keeps a larger quantity of substances that are considered narcotic drugs and imprisonment between 3 and 10 years can be imposed in such cases.

Facilitating the Consumption of Narcotic Drugs (Article 247, CCRS) is committed by a person who encourages another person to consume narcotic drugs or gives him or her narcotic drugs for the purpose of consumption, or allows to other persons access to premises where they can consume narcotic drugs or in other way facilitates other persons to consume narcotic drugs. For this criminal offence imprisonment between 6 months and 5 years is prescribed (Article 247, Paragraph 1).

However, a more serious form of this criminal offence is committed if the aforementioned activities have been conducted with a minor, a person with mental health issues, several persons or drug addict on rehabilitation, or within an educational institution, penitentiary institution, public venue or even or if the perpetrator is an official, a doctor, a social welfare centre worker, a priest or a person employed in an educational institution who abuses his or her position (Article 347, Paragraph 2). For this more serious form, imprisonment between 2 and 10 years can be imposed (Article 247, Paragraph 2). Another more severe form of this criminal offence exists if a person dies as the result of the commission of its basic form from Paragraph 1, and in such cases the perpetrator can be punished by imprisonment between 3 and 15 years (Article 247, Paragraph 3).

Finally, it should be mentioned that in the cases of commission of all the aforementioned criminal offences related to drugs, the drugs and other items that have been used for their production, processing, consumption etc. are to be confiscated. This provision is contained in each of the cited Articles of CCRS incriminating criminal offences related to drugs.

CONCLUSION

Social exclusion is deeply connected with heroin addiction and a wide range of criminal activities, which is evident both conceptually and empirically. Still, while most opioid users have risk of becoming outsiders at one point of their carrier, for those coming from marginal groups this is a starting point. For them heroin isn't a primary cause of exclusion – it is only one of many factors which together form their social reality.

Unlike other drug addicts, those living in slums are deprived even from police surveillance, which makes these ghettoized surroundings and their inhabitants particularly vulnerable and exposed to the negative impacts not only of the drugs themselves but of the entire narco-criminal surrounding and all its hazards and threats. This becomes especially alarming after considering the fact that the majority of potential and actual drug abusers in these highly isolated settlements are very young and hence

even more susceptible to both – the negative influences of other drug users, but also to the effects of criminogenic surrounding, which often leads them to the path of drug addiction and criminality. The same could be concluded when it comes to the lack of appropriate supportive measures that should be applied in the favour of actual and former drug addicts. Namely, the difficulties and obstacles derived from severe social exclusion and, as it can be seen from the results of the field research, actual physical isolation of Roma settlements make the application of any supportive measures on the location, such as for example psycho-social support or supervision, literally impossible. Finally, the lack of community support – both, within the settlement as well as outside of it, makes any attempt of quitting or rehabilitation extremely difficult. At the same time, leaving the vicious circle of drug addiction and crimes committed in order to be able to buy more drugs appears to be almost impossible under such conditions.

REFERENCES

1. Aaslid, F. S. (2012) Marginal groups, marginal minds: Reflections on ethnographic drug research and other traumatic experiences, *Medische antropologie*, 24 (1) pp. 23-39.
2. Bacciardi, S. *et al.* (2012) Aggressive behaviour and Heroin Addiction. *Heroin Addiction and Related Clinical Problems*, 14(4), 81-94.
3. Balić, O. ed. (2014) *Bezbednost Roma: Smernice iprakse za praćenje i izveštavanje o pojavama diskriminatorne prakse i bezbednosnih rizika*, Niš: YUROM Centar.
4. Batrićević, A. (2014) Obavezno psihijatrijsko lečenje prestupnika u Srbiji, zakonski okviri, trenutno stanje i preporuke. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 33(2), pp. 89-114.
5. Bean, P. (2014) *Drugs and Crime*. London: Routledge.
6. Becker, H. S. (1963) *Outsiders, Studies in the Sociology of Deviance*. New York: The free Press.
7. Bejatović, S. (2017) Mere bezbednosti medicinskog karaktera (krivičnopravni aspekt). *Crimen*, 3, pp. 315-339.
8. Binswanger, I.A., Stern, M.F., Deyo, R.A., Heagerty, P.J., Cheadle, A., Elmore, J.G., and Koepsell, T.D. Release from prison—a high risk of death for former inmates. *The New England Journal of Medicine*, 356(2), pp.157–165.
9. Butzin, C.A. *et al.* (2006) Effect of drug treatment during work release on new arrests and incarcerations. *Journal of Criminal Justice*, 34(5), pp. 557– 565.
10. Criminal Code of the Republic of Serbia, Official Gazette of the Republic of Serbia, No. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 and 35/2019.
11. Daly, M (2015) Prljavi Heroin ubija obespravljene Rome u Srbiji, *Vice*, available at: <https://www.vice.com/rs/article/qk8q5q/prljavi-heroin-ubija-obespravljene-rome-u-srbiji>, accessed 03.5.2020.
12. De Quincey, T. (1822) *Confessions of an English Opium-Eater: Being an Extract From the Life of a Scholar*. London: London Magazine.
13. Elias, N., Scotson, J. L. (1965) *The Established and the Outsiders*. London: Sage.
14. Golubović, S. (2005) *Droga – istine i zablude*. Niš: Zograf.
15. Kljajević, S. (2017) Istraživanja zloupotrebe droga i tretman zavisnosti u penitensijernim ustanovama. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 16(2), pp. 223-252.
16. Kinlock, T.W. *et al.* (2009) A randomized clinical trial of methadone maintenance for prisoners: Results at 12 months post release. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 37(3), pp. 277–285.

17. Kokkevi A. *et al.* (1993). Criminality in a sample of drug abusers in Greece. *Drug Alcohol Depend.* 31(2), pp. 111-121.
18. Kubiček, A. (2018). Foreigners from the neighbourhood - violence and inter-ethnic relations in the village of Jabuka in 2010. *Journal of the Institute of Criminological and Sociological Research*, 3/2018, pp. 27-40.
19. Lajić, Oliver. (2016) Percepcija narkomanije i narko-kriminala u opštoj populaciji i populaciji studenata KPA. *Nauka, bezbednost, policija*, 21, 39-60.
20. Lalander, P. (2004) *Hooked on Heroin: Drugs and Drifters in a Globalized World*. Oxford/New York: Berg.
21. Law on the Ratification of United Nations Convention Against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances, Official Gazette of the Republic of Serbia – International Agreements, No. 14/1990.
22. Metzger, T. (1998) *The Birth of Heroin and the Demonization of the Dope Fiend*. Port Townsend: Loompanics Unlimited.
23. Miladinović, Z. (2012) Epidemija narkomanije među Romima, *Medijski istraživački centar*, available at: <http://www.radiocity.rs/vesti/drustvo/1556/epidemija-narkomanije-medju-romima.html?print=true>, accessed 03.5.2020.
24. National Institute on Drug Abuse (2014) *Principles of Drug Abuse Treatment for Criminal Justice Populations: A Research-Based Guide*. National Institutes of Health, U.S. Department of Health and Human Services, available at: https://d14rmgtrwzf5a.cloudfront.net/sites/default/files/txcriminaljustice_o.pdf, accessed 08.04.2020.
25. Nikolić-Ristanović, V., Konstantinović-Vilić, S. (2018) *Kriminologija*. Beograd: Prometej.
26. Petrović, S. (2001) *Droga i ljudsko ponašanje*. Beograd: Parteon.
27. Prendergast, M.L. *et al.* (2002) The effectiveness of drug abuse treatment: A meta-analysis of comparison group studies. *Drug and Alcohol Dependence*, 67(1), pp. 53–72.
28. Radulović, D. (2013) Poremećaji zavisnosti, psihopatija i kriminal u svetlu nalaza empirijskih studija. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 12(1), 119-139.
29. Snelders, S. (2013) *The Oriental Framing of Drug Abuse and the Fear of 'going Native': drug Addicts and Leprosy Sufferers in the Age of Imperialism – a Comparative Perspective*, Paper Conference 'under Control – Alcohol and Drug Regulation, Past and Present', London.
30. Stojanović, Z. (2018) *Komentar Krivičnog zakonika*. Beograd: Službeni glasnik.
31. UN Economic and Social Council (ECOSOC), United Nations Convention Against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances, 19 December 1988, available at: <https://www.refworld.org/docid/49997af90.html>, accessed 07.04.2020.

Dr Ana Batrićević

Viši naučni saradnik, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, Srbija

Andrej Kubiček, MA

Istraživač pripravnik, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, Srbija

HEROIN I MARGINALIZOVANE GRUPE Pravni i sociološki aspekti

Društvena demografija heroinskih zavisnika se drastično promenila nakon prve pojave ovog narkotika u Beogradu, od srednjih i viših klasa ka marginalnim. Ovaj proces se odvijao pod dejstvom tri uzročnika: cene i čistoće heroina dostupnog na tržištu; delovanja narkotika i društvene stigme koju dele sam narkotik, način konzumacije i njegovi korisnici. Članak istražuje ovu tačku preseka između tipa zavisnosti i društvene grupe, koja se posmatra kao njihova zajednička sudbinska osobina, posebno u slučaju Roma u neformalnim naseljima i koje stereotipno karakterišu nemoral, neodgovornost i kriminal. Osim toga, imajući u vidu tesnu povezanost između zavisnosti od droga i kriminala, ovaj problem će takođe biti analiziran i iz aspekta prevencije kriminala kao i u kontekstu primene mera bezbednosti koje nalaže tretman zavisnika od droga.

*KLJUČNE REČI: zavisnost od droga / heroin / marginalne grupe /
prevencija kriminala / neformalna naselja*

ONLINE DRUG CULTURE

Olivera PAVIĆEVIĆ, PhD*

Illicit drug use frequently occurs in a context of a drug subculture characterized by social ties with other drug users, feelings of excitement and effectiveness deriving from illicit activities, and alienation from mainstream society. This paper argues that drug consumption has been regarded as a social and cultural phenomenon that creates its own cultural field. This field is defined as a drug culture and the studies of the drug culture endeavour to understand the interplay between mainstream culture, youth culture, and drug culture. Knowledge about that interaction is important for therapy programs and rehabilitation as well as for prevention. Accordingly, the paper will analyse the on-line drug culture with the aim of exploring a relatively new cultural space into which the drug culture is accommodated.

KEY WORDS: drug / drug culture / on-line communication / youth / social networks

INTRODUCTION

Despite the fact that the knowledge on drugs has increased during the past few decades, understanding of the drug phenomenon is still patchy (Hunt, Milhet, Bergeron, 2011). Data provided from the socio-demographic statistics, epidemiological data or clinical studies are unable to explain the meaning and interaction between drug users and cultural environment. The lack of research on the socio-cultural determinants of drug use is disproportionate to the impact and interaction that exists between culture and behaviours associated with the use and abuse¹ of psychoactive substances. Absence of research in this area derives from the subtlety and complexity of the interplay between social factors and individual behaviours, difficulties of measuring cultural influences,

* Research Fellow, Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Serbia.
E-mail: oliverapavicevic4@gmail.com

¹ The researcher employs terms involving the word 'use' in order to minimize stigma and judgement. According to Wills (1997), the term drug use is nondescript, does not allow for separation of the medicinal agent from the recreational drug. However, the term 'drug abuse' is deemed inappropriate as it can reflect negatively on the user and be considered judgmental. Drug misuse tends to imply that a drug has an appropriate use and is being used for an incorrect reason. For many illicit substances, including those synthetically manufactured, there is no other or appropriate use – the singular use is as a psychoactive drug (Wills, 1997). The World Health Organization (1981) maintains that both 'abuse' and 'misuse' are unsatisfactory terms as they tend to invoke value judgments (O'Donnell, 2015: 5).

with their intangible, subjective, even „invisible“ qualities. Given these limitations, the evidence is often indirect, and the arguments are to some extent theoretical and speculative, intended to stimulate greater research interest in the topic (Eckersley, 2005: 157). The complexity of culture is multifold, it implies the uniqueness and diversity of cultural meanings that are constantly being established and challenged under the influence of processes inside and outside of culture. Narrowing down the broad field of subcultural research into drug use to youth culture research and drug use among young people cannot avoid the insight into socio-cultural changes that have certainly been reflected in the subcultural and cultural practices surrounding drug use. In the wake of profound social and cultural change, drug use and drug use status are gaining new cultural meanings, interpretations and approvals, as well as new cultural spaces.

By the late 1990s, research on youth drug use began to develop as a more independent research field by utilizing the latest sociological and cultural studies (Cyclic, Pollock, 2002; Furlong, Carmel, 1997; Hayward, Hobbs; Kolind, Demant, Hunt, 2013). The study of young people's drug use has been radically transformed by the development of a sociological framework for understanding young people's routine engagement with, and accommodation of, 'recreational' drugs (Pilkington, 2007). The current 'customization' of drug use has several theoretical explanations, with the differences being associated with particular types of drugs. The 'normalisation thesis' (Measham, Newcombe, Parker, 1994) suggests that, by the 1990s, the trend towards the gradual 'desubculturalization' of drug use in society meant that recreational drug use had become 'normalized' within mainstream youth culture (Parker, Aldridge, Measham, 1998: 153-7). Although the drug subculture seems to have influenced the mainstream culture² and expanded its place in it, the processes that have taken place in the main culture have actually led to a 'normalization thesis' that has quickly come under sharp criticism.³ In the first case, it is argued, the theoretical focus of the 'normalization thesis' - on how individuals make choices about 'risks' in the context of information-rich environments - obscures more fundamental, structural determinants of drug use (MacDonald, Marsh, 2002; Shildrick, 2002). These determinants include the relative availability and cost of different types of drugs (Gossop, 2000: 38; Pearson, 1987; Parker, Bakx, Newcombe, 1988; Johnston et al., 2000; MacDonald, Marsh, 2002) as well as traditional patterns of inequality (Shildrick, 2002: 45). The conclusion that both MacDonald & Marsh and Shildrick draw is that the notion of the 'normalisation' of drug use should be recast as 'differentiated normalisation' (Shildrick, 2002: 36; MacDonald, Marsh, 2002: 29) to capture the empirical observation that different types of drugs and

² However, culture's role is perhaps more important in explaining health differences between populations, or changes in a population's health over time. Culture's role in providing meaning and the qualities that contribute to it - autonomy, competence, purpose, direction, balance, identity and belongings particularly important to young people because these attributes are the destinations of the developmental journeys they are undertaking. And it is among the young that the rise in psychosocial problems, including drug abuse, has been marked over recent decades (Eckersley, 2004; 2005).

³ Critiques of the 'normalization thesis' on the grounds of its insufficient sensitivity to the cultural context of drug use have pointed to the dangers, in particular, of extrapolating a cultural predisposition - 'normalization' - from behavioural data. These data, it is suggested, are themselves crudely determined from 'life-time reported use' indicators that exaggerate the prevalence of drug use since they fail to distinguish between experimentation and occasional or regular use (Shiner, Newburn, 1997: 515-9). There has also been criticism of the failure to recognize the slippage between 'recreational' and other drug use in certain local contexts (MacDonald, Marsh, 2002; Shildrick, 2002; Pilkington, 2006a). Finally, it has been suggested that theories of individualization of risk foster a too limited understanding of young people's drug decisions as individual consumer choices; this, it is argued (Pilkington, 2006b), underestimates the hermeneutic dimension of reflexivity reflected in the friendship group context of young people's drug decisions and use (Pilkington, 2007).

different modes of their use may become 'normalised' for different groups of young people depending upon the opportunities and constraints placed upon them by their structural location (Pilkington, 2007).

More generally, researchers have identified changes occurring in a post-modern or post-industrial society, in which transformations in the labour market have led young people today to 'negotiate a set of risks...largely unknown to their parents' (Furlong, Cartmel, 1997: 1). Researchers also point to the increased commodification of youth culture (Brain, 2000), with manufacturers deliberately marketing commodities to young people and manipulating 'youthful liminal drives'. Researchers have also argued that young people today are experiencing the paradox existing in the post-industrial consumer society where they feel, at the same time, both ontologically insecure and over-controlled (Garland, 2001; Hayward, Hobbs, 2007). This research has focused on developments in societal tendencies regarding youth identity formation. As part of such identity work, youth engage in 'edgework' (Lyng, 1990) and risk behaviour (Plant, Plant, 1992), in which extensive alcohol and drug intoxication play an important role (Kolind, Demant, Hunt, 2013).

Market orientated culture of consumerism and individualism plays a significant role in weakening social bonds and group identity. This creation of a 'separate self' could be a major dynamic in modern life, impacting on everything from citizenship and social trust, cohesion and engagement, to the intimacy of friendships and the quality of family life (Eckersley, 2005). It is no coincidence that the most popular drugs today are those-such as alcohol and party drugs such as ecstasy-that dissolve the boundaries of the self and induce a sense of belonging, a merging with others, which eases the pain of isolation (Eckersley, 2005). At CRF (Centre for Alcohol and Drug Research in Denmark), surveys of young people with problematic drug use have been conducted since 2008, partly as a way of introducing a monitoring system for in-patient youth drug treatment services in Denmark (Kolind, Demant & Hunt, 2013). These young drug users exhibit characteristics similar to the mainstream adults mentioned above, and a social network theory has been employed in order to show that problematic youthful drug use is most often a symptom of a sparse or weak engagement of young people in key social networks such as the family, school, or work (Pedersen, 2010; see also, Vind, 2010 according to Kolind, Demant & Hunt, 2013).

This paper argues that drug consumption has been regarded as a social and cultural phenomenon that creates its own cultural field. This field is defined as a *drug culture* and the studies of the drug culture endeavour to understand the interplay between mainstream culture, youth culture and drug culture. Knowledge about that interaction is important for therapy programs and rehabilitation as well as for prevention. Accordingly, the paper will analyse the on-line drug culture with the aim of exploring a relatively new cultural space into which the drug culture is accommodated.

1. DRUG CULTURE

Illicit drug use frequently occurs in a context of a drug subculture characterized by social ties with other drug users, feelings of excitement and effectiveness deriving from illicit activities, and alienation from the mainstream society. Identification with this subculture is recognized anecdotally as a barrier to recovery, but clear quantification of individual differences in perceived belongingness to the drug subculture has been absent from the literature (Moshier et al., 2012).

Post-industrial societies have continued to experience a general increase in leisure prompting Jock Young to argue that late modern sensibilities have been profoundly shaped by a culture of individualism, which stresses immediacy, hedonism and self-actualization. As a result, the 'Keynesian balance between hard work and hard play' has become 'tipped towards the subterranean world of leisure' (Young, 1999: 10).⁴ The elevation of leisure is particularly evident in the development of the night-time economy, which some commentators have argued has been significantly boosted by the post-industrial transformation (Shiner, 2014: 162).

Deindustrialisation has created a void in many Western cities, which governments and entrepreneurs have sought to fill by establishing sites of consumption and leisure to replace the nineteenth-century centres of production (Hobbs et al., 2003). Lying at the heart of this process, repeated city centre regeneration initiatives have resulted in a massively expanding night-time economy, which is geared towards young people, 'experiential consumption' and the weekend ritual. A place of 'dangerous adventure', offering release from 'the slate grey glare of daylight', the nighttime economy is replete with the suggestions for the illicit and has come to provide 'the amphitheatre of drug, alcohol and sexual experimentation' (Hobbs et al., 2003: 46).

Consideration on how cultural aspects of substance use reinforce substance use, substance use disorders, and relapses invoke the concept of drug cultures – the relationship between drug cultures and mainstream culture, the values and rituals of drug cultures, and how and why people value their participation in drug cultures. Drug culture has its own history (pertaining to drug use) that is usually orally transmitted. It has certain shared values, beliefs, customs, and traditions, and it has its own rituals and behaviours that evolve over time (SAMSHA, 2014). Members of a drug culture often share similar ways of dressing, socialization patterns, language, and style of communication. Drug users respond to this ideology by forming their own subculture that involves adopting alternative norms and values that condone drug use and protect its continuation. Whilst immersed in a drug-using subculture, individuals take on a drug user identity that supports their drug-using lifestyle (O'Donnell, 2015). Some even develop a social hierarchy that gives different status to different members of the culture based on their roles within that culture (Jenkot, 2008). On the other hand, drug culture is not homogenous, differences derive from different substances use, different cultural attitudes related to the use of substances, different locales and other socio-cultural specificities. Improving cultural competence demands knowledge about drug cultures represented within the client population. Drug cultures can change rapidly and vary across racial and ethnic groups, geographic areas, socioeconomic levels, and generations, so staying informed is challenging. Besides needing an understanding of current drug cultures (to help prevent infiltration of related behaviours and attitudes within the

⁴ The connection between deindustrialisation and drug use is well-established; in the UK, studies of new heroin outbreaks have pointed to high unemployment (Pearson, 1987: 74), social deprivation, poor educational experiences (Parker, Bakx, Newcombe, 1988: 22) and high levels of social exclusion (MacDonald, Marsh, 2002) as key factors, alongside local drugs markets, in explaining why, in some localities, young people 'cross the rubicon' from recreational to addictive drug use. In Vorkuta, the painful nature of massive deindustrialisation and depopulation is tangible and vividly reflected in young people's cultural practices. As people leave the city, their abandoned flats, cellars and garages are turned by young people into spaces for their own leisure. These spaces compensate for the complete lack of cultural infrastructure especially in the outlying mining settlements and provide warm, secluded spaces for cultural practices including the use of illicit substances. While in and of itself poor cultural infrastructure is not unique to Vorkuta – respondents in all fieldwork sites complained about constraints on leisure activities – its residents articulate a real sense of isolation and abandonment (Pilkington, 2007: 13).

treatment environment), counsellors also need to help clients understand how such cultures support the use and pose dynamic relapse risks (SAMSHA, 2014).

Destructive forms of substance abuse have escalated under urbanization, industrialization and incorporation in the global market economy (Courtwright, 2001). The human anguish and self-destructive forms of addiction are politically structured; the land of immigration, opportunity, and economic abundance is behind the ‘individual moral falling’ (Gusterson, Besteman, 2010).⁵ Membership of a drug-using subculture offsets the adverse consequences of societal stigma, marginalisation and social exclusion (O’Donnell, 2015). The element of control within this discourse facilitates the view that the drug user is unclean, self-destructive and somewhat inhuman (Burroughs, 1992). Social stigma⁶ also aids in the formation of oppositional values and beliefs that can promote unity among members of the drug (sub)culture. The criminalisation and vilification of drugs have the opposite effect and force drug users underground (Becker, 1963). When people who abuse substances are marginalized, they tend not to seek access to mainstream institutions that typically provide sociocultural support (Myers et al., 2009). This can result in even stronger bonding with the drug culture (SAMSHA, 2014). The drug culture enables its members to view substance use disorders as normal or even as status symbols. The disorder becomes a source of pride, and people may celebrate their drug-related identity with other members of the drug culture. Stigma creates a ‘self-fulfilling prophesy’ due to identification with and adoption of the label which may increase the likelihood of criminal behaviour (O’Mahony, 2002).

To understand what an individual gains from participating in drug culture, it is important first to examine some of the factors involved in substance use and the development of substance use disorders. As an initiating force, the culture provides a way for people new to drug use to learn what to expect and how to appreciate the experience of getting high (SAMSHA, 2014). In applying an expectancy theory to substance use, it is assumed that drug-taking behaviour is motivated by the desire to attain particular outcomes associated with drug consumption (Leventhal, Schmitz, 2006: 2042). Expectations can be important among people who use drugs; those who have greater expectancies of pleasure typically have a more intense and pleasurable experience. These expectancies may play a part in the development of substance use disorders (Leventhal, Schmitz, 2006). Activities such as rituals of use, which make up part of the drug culture, provide a focus for those who use drugs when the drugs themselves are unavailable and help them shift attention away from problems they might otherwise need to face (Lende, 2005). Drug cultures serve as an initiating force as well as a sustaining force for substance use and abuse (White, 1996). As noted, the drug culture teaches the new user “how to recognize and enjoy drug effects” White (1996: 46). There are also practical matters involved in using substances (e.g., how much to take, how to ingest the substance for the effect) that people new to drug use may not know when they first begin to experiment with drugs. The skills needed to use some drugs can

⁵ Culture can impact on health at several levels. Within populations, it could influence the levels of inequality—for example, through the part individualism plays in market-orientated political doctrines that are associated with greater inequality. It could also interact with the socioeconomic status to moderate or amplify its health effects—for example, materialism and individualism might accentuate the costs of being poor or of low social status by making money more important to social position and weakening social bonds and group identity (Eckersley, 2005: 158).

⁶ Popular anti-drug strategies present the drug user as deviating from the norm, using drugs that are unacceptable to society, potentially acting like a foreigner, deviating from mental or physical health and from the morals of the majority. Therefore, the stigma attached to drug addiction causes problems for both the drug user and society (O’Donnell, 2015: 55).

be quite complicated, and hence the drug culture has an appeal on its own that promotes initiation into drug use (SAMSHA, 2014). In addition to helping initiate drug use, drug cultures serve as sustaining forces. They support the continued use and reinforce denial that a problem with alcohol or drugs exists (SAMSHA, 2014). The importance of the drug culture to the person using drugs often increases with time the person's association with it deepens (Moshier et al., 2012). White notes that as a person progresses from experimentation to abuse and/or dependence, he or she develops a more intense need to "seek for supports to sustain the drug relationship" (White, 1996: 9). In addition to gaining the social sanction for their substance use, participants in the drug culture learn many skills that can help them avoid the pitfalls of the substance-abusing lifestyle and thus continue their use. They learn how to avoid an arrest, how to get money to support their habit, and how to find a new supplier when necessary.

The drug culture has an appeal on its own that promotes initiation into drug use. Stephens uses examples from a number of ethnographic studies to show how people can be as taken by the excitement of the drug culture as they are by the drug itself (Stephens, 1991). Media portrayals, along with singer or music group autobiographies, that glamorize the drug lifestyle may increase its lure (Manning, 2007; Oksanen, 2012). In buying (and perhaps selling) drugs, individuals can find the excitement that is missing in their lives. They can likewise find a sense of purpose they otherwise lack in the daily need to seek out and acquire drugs (SAMSHA, 2014). In successfully navigating the difficulties of living as a person who uses drugs, they can gain approval from peers who use drugs and a feeling that they are successful at something (Pearson, Bourgois, 1995; White, 1996).

A relationship between the drug culture, counterculture and main culture is changeable, multidirectional and very complex, and as such, intrinsically linked. How does the drug culture lead to belonging? Liberation, self-relief, getting rid of the habit of repression, freedom of access to psychological pleasure and enjoyment or new social and political values, rebellion movement and promise for a new creative world.

In some communities, participation in the drug trade – an aspect of drug culture – is simply one of the few economic opportunities available and is a means of gaining the admiration and respect of peers (Bourgois, 2003; Simon, Burns, 1997). However, drug dealing as a source of status is not limited to economically deprived communities. In studying drug dealing among relatively affluent college students at a private college, Mohamed and Fritsvold (2006) found that the most important motives for dealing were ego gratification, status, and the desire to assume an outlaw image (SAMSHA, 2014).

Drug culture reinforces users' discovery that drug using is not bad, evil or harmful as professed by adults, religious, teachers, policymakers and law enforcement. Drug using peers inform new users without the parental, church, school, legal or media warnings of the negative effect (Zinberg, 1984). Drug users are crucially influenced by peers and their environment. They relate to companionship and approval of peers (Peele, 1990). People refocus their values as their using progresses, often into criminality, stealing, sex work, even murder, which can be acceptable depending on the rules within that group. The peer group influences an individual's initiation into and maintenance of drug using and the attitudes held by this group are predictive of future use (O'Donnell, 2015: 71). Group cohesion is crucial to survival. Their harsh reality invokes repetitive and routine performance of rituals to ensure survival. Survival depends on mutual support.

2. ONLINE DRUG CULTURE

Over the last two decades, the use of information technology, connection to the Internet, and the adoption of computer-mediated communication have increasingly become a normal or routine part of everyday life, especially for teenagers and young adults (Wellman, 2004). One major change that has occurred in drug cultures in recent years is the development of Internet communities organized around drug use (Gatson, 2007; Murguía et al., 2007) and drug use facilitation, including information on use, production, and sales (Bowker, 2011; *U.S. Department of Justice*, 2002). Such communities develop around Web sites or discussion boards where individuals can describe their drug-related experiences, find information on acquiring and using drugs, and discuss related issues ranging from musical interests to legal problems (SAMSHA, 2014). Even as parents, teachers and government officials urge adolescents to say no to drugs, the Internet is burgeoning as an alluring bazaar where anyone with a computer can find out how to get high on LSD, eavesdrop on what it is like to snort heroin or cocaine, check the going price for marijuana or copy the chemical formula for methamphetamine, the stimulant better known as speed (Wren, 1997).

The drug culture on the Internet has proliferated in several ways. One is in the tolerance or outright endorsement of illegal drugs, especially marijuana, in on-line forums and chat groups. Another is in explicit instructions for growing, processing and consuming drugs. On-line testimonials make recreational drugs sound like fun. Tripping out on LSD, a high school student reported, "was one of the coolest things I've ever done." A frequent snorter of cocaine said, "I always enjoy the first toot, "adding:" I can place a phone call and within an hour get it delivered. It is as routine as coffee in the morning. And just about as necessary. "There has even been a chat group for people "thinking of trying heroin." That kind of talk would be nothing new to a high school or college bull session, but face-to-face contact can help adolescents evaluate a speaker's credibility. The anonymity of on-line discussion, in contrast, tends to make even outlandish statements seem credible to impressionable young eavesdroppers (Wren, 1997). Nevertheless, while the Internet might be a contested space of communication, there is evidence that the Internet is being used as a tool of resistance by drug users in the face of dominant drug discourses. 'Innovative drug users', who learnt drug practices through websites, applied new knowledge then disseminated it through online networks (Boyer et al., 2007), offer an example of resistance against dominant drug discourses produced through on-line communication (Barratt, Allen, Lenton, 2013).

In a public online discussion about the drug ketamine, group members debated the validity and the meaning of both the drug experiences of other members and the published research about ketamine risk. These drug users developed their own 'layperson' evaluations of the risks and benefits of ketamine use, with internet forums providing the means or setting for this to take place (Tackett-Gibson, 2008). Studies indicate that, through these discussions, on-line environments and associated communication technologies can help produce resistance or alternatives to dominant discourse (Boyer et al., 2007; Tackett-Gibson, 2008). These peer-reviewed studies are supported by much of the research included in the NIDA-funded book *Real drugs in a virtual world* (Murguía, Tackett-Gibson, Lessem, 2007). This body of work found that drug-using peers exchanged information and experiences in public on-line forums, and consumed and produced information in a collaborative fashion, not unlike the on-line collaborators of Wikipedia. In these cases, the Internet appeared to function as an

alternative public space-effectively serving as a counter public-where a different mix of drug-user subject positions were produced, a capacity emphasized in Walsh's recent commentary (Walsh, 2011 in Barratt, Allen, & Lenton, 2013).

Ideas on how the Internet may operate as a site of resistance to the dominant drug paradigm with its emphasis on prohibition control and the construction of users as subjects in need of regulation realize Internet as technology for democratization (Walsh, 2011). However, the claim about on-line tolerance of drugs and generally free nature of on-line community that rejects prohibitionist mentality and challenges any assumption that drug use is wrong has its critics. They do not accept that the Internet is inherently democratizing (Barratt, Allen, & Lenton, 2013). On-line communication can also serve to legitimate dominant discourses by systemically silencing minority and alternative voices, positioning them as outside of mainstream opinion even though they may still be permitted to participate in public spheres.⁷ Indeed, governments use the Internet as much as other media forms to promote and control the discussion about drug use (e.g., Ecstasy. Face Facts, Australian Department of Health and Ageing, 2012). Leaning cautions that the Internet can be a radical media only if "it affords true anti-systemic action, the articulation of contrary identities and the production of media content outside the normal spheres of action" (Leaning, 2009: 106).

On-line and of-line drug culture is a broad field with different cultural discourses on drug use, ranging from marketing sites, through user exchanges, to dominant (pathologizing) and counter-public (alternative drug-user subjectivities) views on drug use. Many of the Web sites where these on-line communities develop are originally created to lessen the negative consequences of substance use by informing people about various related legal and medical issues (Murguia et al., 2007). As in other drug cultures, users of these Web sites and discussion boards develop their own language and values relating to drug use. Club drugs and hallucinogenic are the most often-discussed types of drugs, but on-line communities involve the discussion of all types of licit and illicit substances, including stimulants and opioids (Murguia et al., 2007; Tackett-Gibson 2007).

That mixture of different inputs is well illustrated in case studies of on-line Internet communication, which indicated some new combination of normative and alternative approaches to drug, use. That a mish-mash of different drug use discourses, which can be found on the Internet, indicates some kind of a neoliberal harm-reduction approach connected with drug users' on-line communication praxis. Studies online interactions in public Internet forums show the new type of a cultural pattern in the digital social media landscape. They reveal that these forums follow the same cultural logic embedded in the analysed communication between drug users found in the e-mail, and used forum spread the message that ecstasy users needed to understand the risk of PMA and the need to test their pills to help them avoid harm. The employed discourse constructed them as responsible drug-using subjects. In the framing of the problem, a girl called Lily assumed that the risks involved in taking drugs could and should be successfully managed and minimized: people who use drugs have a responsibility to themselves and

⁷ Not all on-line drug information is pro-drug. Join Together uses the Internet to help isolated community groups around the country trade experiences in fighting drug and alcohol abuse. Its Web site downloads for subscribers more than 300,000 documents a month about alcohol, tobacco and drugs. "We're finding it a very powerful medium for disseminating information much more rapidly and in a user-friendly way," said Mr. Rosenbloom, Join Together's president. Ethan A. Nadelmann, the director of the Lindesmith Center in New York, which advocates for liberalizing drug policies, said the internet allowed an unfettered discussion that government had foreclosed in a more structured public debate (New York Times, 1997).

others to look after themselves and their friends by taking precautions and making their drug use activities as safe as possible. The Bluelight e-mail and Lily's introduction and distribution of it illustrate how harm reduction discourses are embedded within wider neoliberal discourses around individual self-responsibility. Within harm-reduction discourses, drug-using subjects are generally constructed as able to make their own decisions about drug use through a utilitarian cost-benefit analysis (Barratt, Allen, Lenton, 2013). This construction, however, produces a dilemma for drug users in that it simultaneously inscribes them as empowered individuals, while also failing to adequately acknowledge the constraints of the socio-cultural context within which they are embedded (Fraser, 2004; Moore, Fraser, 2006). Some scholars (Mayock, 2005; Miller et al., 2001; Moore, Fraser, 2006) argue that this construction can result in drug users being more easily blamed for 'causing their own problems', while the social and structural determinants of health which lie outside their control are largely ignored (Barratt, Allen, Lenton, 2013). We do not mean to suggest that all versions of harm reduction draw solely upon neoliberalism or focus only upon individual behaviours to the detriment of social and societal factors. What these critics have argued is that harm reduction discourses can be and are often used in a way that privileges neoliberal subjectivity: people are urged to change their behaviour to reduce risk to themselves and others (Barratt, Allen, Lenton, 2013).

Furthermore, while harm-reduction models generally claim to be 'value-free' (see Hathaway, 2001), Lupton argues that these models are not value-free because they work under the assumption that all citizens should strive towards good health above all other concerns (the 'health imperative') (Lupton, 1995). As such, it has been argued that in many harm-reduction models, the (assumed) cost-benefit analysis is in favour of non-use, despite acknowledging but largely ignoring the importance of benefits and pleasures of drug use (Hathaway, 2001) and elevating the importance of caring for one's health by being risk-averse (Miller et al., 2001). These tensions can be seen within the on-line interactions that resulted from Lil's posting (Barratt, Allen, Lenton, 2013).

CONCLUSION

Social networks have been identified as an important influence on young people's relationship with illicit drugs. It is well established that drug use provides a basis for peer clustering, with users and non-users tending to form distinct networks, but there is some disagreement over the precise interpretation of this pattern. Online communities establish a forum where drug users are free to produce different subject positions (Barratt et al., 2014). As the parties in drug discussions on Internet sites do not know each other, they need to make their own positions visible. Indeed, participants in an online community assess each other's level of experience and knowledge on the grounds of self-presentations performed primarily through text (Rosino, Linders, 2015). Moreover, in a virtual community, one needs to reproduce one's position(s) continuously due to the situational nature of the interaction.

Conversations within on-line communities of some drug users were analysed through the social learning theory outlined by Becker, and the authors propose a supplementary stage to Becker's model (Rosino, Linders, 2015). This additional stage, "learning to communicate and comprehend knowledge and interpretation", relates to the distinctive aspects of on-line settings by emphasizing written communication, modes of articulation, technological proficiency, and community norms and argot (Rosino, Linders, 2015: 730-732). As Halbert and Kotarba (2007) also demonstrate, drug

subcultures – described by Becker as occurring in a physical environment and in face-to-face encounters – can now also operate in virtual environments (Davey et al., 2012; Rosino, Linders, 2015; Soussan, Kjellgren, 2014 according to Kataja, Törrönen, Hakkarainen, 2018). The Internet has become a space for disseminating drug information knowledge, practices and new innovations in drug use. On-line drug culture has become a virtual part of the drug culture and further research should be aimed to identify their influence and significance and inform the practice of treating drug use problems.

REFERENCES

1. Australian Department of Health and Ageing. (2012) *Face Facts T-shirt Design Competition*. Retrieved from <http://www.drugs.health.gov.au/internet/drugs/publishing.nsf/Content/news-15feb12-facefacts> and archived at <http://www.webcitation.org/6Emjis5Ih>
2. Barratt, M. J., Ferris, J. A. & Winstock, A. R. (2014) *Use of Silk Road, the online drug marketplace, in the United Kingdom, Australia and the United States*. Victoria: National Drug Research Institute, Curtin University, Fitzroy; Brisbane, Queensland: Institute for Social Science Research, University of Queensland; London: South London and Maudsley NHS Trust/Kings College London; London: UK3 and Global Drug Survey, UK4.doi:10.1111/add.12470
3. Barratt, M. J., Lenton, S. & Allen, M. (2013) Internet content regulation, public drug websites and the growth in hidden Internet services. *Drugs: Education Prevention and Policy*, 20(3), pp. 195–202.
4. Becker, H. (1963) *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. New York, NY: The Free Press.
5. Bourgois, P. (2001) *In Search of Respect: Selling Crack in El Barrio*. New York: Cambridge University Press.
6. Bowker, A. (2011) *The 21st Century substance abuser: Cyberspace intersecting with the drug culture*. Scituate, MA: Corrections Connection.
7. Boyer, E. W., Lapen, P. T., Macalino, G., & Hibberd, P. L. (2007) Dissemination of psychoactive substance information by innovative drug users. *Cyber psychology Behavior*, 10(1), pp. 1-6.
8. Brain, K. (2000) *Youth, Alcohol, and the emergence of the postmodern alcohol order. Occasional paper No. 1*. London: Institute of Alcohol Studies.
9. Burroughs, W. (1992) *Naked Lunch*. NY: Grove Press
10. Cieslik, M. & Pollock, G. (2002) Introduction: Studying young people in late modernity. In: Cieslik, M. & Pollock, G. (Eds.), *Young people in risk society. The restructuring of youth identities and transitions in late modernity* (pp. 1–22). Hampshire: Ashgate. Available from: https://www.researchgate.net/publication/262320480_
11. Courtwright, D. (2001) *Forces of Habit: Drugs and the Making of the Modern World*. Cambridge: Harvard University Press.
12. Eckersley, R. (2005) ‘Cultural fraud’: the role of culture in drug abuse. *Drug and Alcohol Review*, 24(2): 157-163.
13. Fraser, S. (2004) ‘It’s your life!’ Injecting drug users, individual responsibility and hepatitis C prevention. *Health*, 8(2), pp. 199-221.
14. Furlong, A., & Cartmel, F. (1997) Young people and social change: *Individualization and risk in late modernity*. Buckingham: Open University Press. Available from: <https://www.researchgate.net/publication/>
15. 262320480Studies_in_youth_drug_and_alcohol_consumption_at_Centre_for_Alcohol_and_Drug_Research (accessed March 2020).

16. Garland, D. (2001) *The culture of control: Crime and social order in contemporary society*. Chicago: The University of Chicago Press.
17. Gatson, S. N. (2007) Assessing the likelihood of internet information-seeking leading to offline drug use by youth. In: Murguaia, E., Tackett-Gibson, M & Lessem, A. (Eds.). *Real Drugs in a Virtual World: Drug Discourse and Community Online*. Lanham, MD: Lexington Books; pp. 99-120.
18. Gossop, M. (2000) *Living with drugs*. Aldershot: Ashgate.
19. Gusterson, H., Besteman, C. (2010) *The Insecure American: How We Got Here and What We Should Do About It*. Berkeley: University of California Press.
20. Halbert, S., Kotarba, J. A. (2007). Using popular music to interpret the drug experience. In Murguía, E., Tackett-Gibson, M., Lessem, A. (Eds.), *Real drugs in a virtual world: Drug discourse and community online* (pp. 197–213). Lanham, MD: Lexington Books.
21. Hathaway, A. D. (2001) Shortcomings of harm reduction: Toward a morally invested drug reform strategy. *International Journal of Drug Policy*, 12(2), pp. 125-137.
22. Hayward, K., Hobbs, D. (2007) Beyond the binge in "Booze Britain": Market-led liminalization and the spectacle of binge drinking. *British Journal of Sociology*, 58(3): 437-456
23. Hobbs, D., Hadfield, P., Lister, S. & Winlow, S. (2003) *Bouncers: Violence and governance in the night-time economy*. Oxford: Oxford University Press.
24. Hunt, G., Milhet, M., & Bergeron, H. (Eds.) (2011) *Drugs and Culture: Knowledge, Consumption and Policy*. London: Ashgate.
25. Jenkot, R. (2008) Cooks are like gods: Hierarchies in methamphetamine-producing groups. *Deviant Behavior*, 29(8): 667–689.
26. Johnston, L., MacDonald, R., Mason, P., Ridley, L. & Webster, C. (2000) *Snakes and ladders: Young people, transitions and social exclusion*. Bristol: Policy Press.
27. Kataja, K., Törrönen, J. & Hakkarainen, P. (2018) A virtual academy of polydrug use: Masters, novices and the art of combinations. *Nordic Studies of Alcohol and Drugs*. <https://doi.org/10.1177/1455072518770351>
28. Kolind, T., Demant, J. & Hunt, G. (2013) Studies in youth, drug and alcohol consumption at Centre for Alcohol and Drug Research. *Drugs. Education Prevention and Policy*, 20(6). 457-464.
29. Leaning, M. (2009) *The Internet, power and society: Rethinking the power of the Internet to change lives*. Oxford, England: Woodhead Publishing Ltd.
30. Lende, D. H. (2005) Wanting and drug use: A biocultural approach to the analysis of addiction. *ETHOS*, 33(1), 100–124.
31. Leventhal, A., & Schmitz, J. (2006) The role of drug use outcome expectancies in substance abuse risk: An interactional–transformational model. *Addictive Behaviors*, 31(11), pp. 2038 – 2062.
32. Lupton, D. (1995) *The imperative of health: Public health and the regulated body*. London: Sage.
33. Lyng, S. (1990) Edgework. A social psychological analysis of voluntary risk taking. *American Journal of Sociology*, 95(4), pp. 851–886.
34. MacDonald, R. & Marsh, J. (2002) Crossing the Rubicon: Youth Transitions, Poverty, Drugs and Social Exclusion. *International Journal of Drug Policy*, 13(1), pp. 27-38
35. Manning, P. (2007) *Drugs and Popular Culture: Drugs, Media and Identity in Contemporary Society*. Devon, United Kingdom: Willan Publishing.
36. Mayock, P. (2005) 'Scripting' risk: Young people and the construction of drug journeys. *Drugs: education, prevention and policy*, 12(5): 349–368
37. Measham, F., Newcombe, R. & Parker, H. (1994) The Normalization of Recreational Drug Use amongst Young People in North-West England. *British Journal of Sociology*, 45(2), pp. 287-312.

38. Miller, N., Sheppard, L., Colenda, C. & Magen, J. (2001) Why physicians are unprepared to treat patients who have alcohol- and drug-related disorders. *Acad. Med.* 76(5): 410–418.
39. Moore, D. & Fraser, S. (2006) Putting at risk what we know: Reflecting on the drug-using subject in harm reduction and its political implications. *Social Science and Medicine*, 62(12), pp. 3035–3047.
40. Moshier, S. J., McHugh, R. K., Calkins, A.W., Hearon, B. A., Rosellini, A. J., Weitzman, M. L. & Otto, M.W. (2012) The role of perceived belongingness to a drug subculture among opioid-dependent patients. *Psychology of Addictive Behaviors*, 6(4), pp. 812–820.
41. Murguia, E., Tackett-Gibson, M. & Willard, R. (2007) Club drugs, online communities, and harm reduction websites on the internet. In: Murguía, E., Tackett-Gibson, M., & Lessem, A. (Eds.) *Real Drugs in a Virtual World: Drug Discourse and Community Online*. Lanham, MD: Lexington Books, pp. 5–22.
42. Myers B, Fakier N, Louw J. (2009) Stigma, treatment beliefs, and substance abuse treatment use in historically disadvantaged communities. *African Journal of Psychiatry*. 12(3):218–222
43. O'Donnell. S. (2015) *'That was then, this is now' Exploration of identity construction and reconstruction during drug-using careers, and the factors that influence identity transformation (Doctoral Thesis)*. Dublin: School of Social Work and Social Policy Faculty of Social and Human Sciences, University of Dublin Trinity College.
44. Oksanen, A. (2012) To hell and back: Excessive drug use, addiction, and the process of recovery in mainstream rock autobiographies. *Substance Use & Misuse*, 47(2), 143–154.
45. O'Mahony, P. (2002) *Criminal justice in Ireland* Dublin: Institute of Public Administration.
46. Parker, H., Bakx, K., & Newcombe, R. (1988) *Living with heroin: The impact of a drugs 'epidemic' on an English community*. Milton Keynes: Open University Press.
47. Parker, H., Williams, L. & Aldridge, J. (2002) The normalization of 'sensible' recreational drug use: Further evidence from the North West England longitudinal study. *Sociology*, 36(43), pp. 941–964.
48. Pearson, C. & Bourgois, P. (1995) Hope to die a dope fiend. *Cultural Anthropology*, 10(4), pp. 587–593
49. Pearson, G. (1987) *The new heroin users*. Oxford: Basil Blackwell.
50. Peele, S. (1990) Does addiction excuse thieves and killers from criminal responsibility? *International Journal of Law and Psychiatry*, 13, pp. 95–101
51. Pilkington, H. (2006a) "For us it is normal": Exploring the "recreational" use of heroin in Russian youth cultural practice. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 22(1), pp. 24–53.
52. Pilkington, H. (2007) Beyond 'peer pressure': Rethinking drug use and 'youth culture'. *International Journal of Drug Policy*, 18 (3), pp. 213–224.
53. Plant, M., & Plant, M. (1992) *Risk-takers: Alcohol, drugs, sex and youth*. London: Routledge.
54. Rosino, M., & Linders, A. (2015) Howard Becker in Hyperspace: Social Learning in an On-Line Drug Community. *Deviant Behavior*, 36(9), pp. 725–739
55. SAMSHA (2014) TIP 59 Substance Abuse and Mental Health Services Administration Center for Substance Abuse Treatment. U.S. Department of Health and Human Services. HHS Publication No. (SMA) 14-4849
56. Shildrick, T. (2002) Young People, Illicit Drug Use and the Question of Normalization. *Journal of Youth Studies*, 5(1), pp. 35–48.
57. Shiner, M. (2014) *Drug Use and Social Change*. Secondary Analysis of the British Crime Survey (1994–8) and Youth Lifestyles Survey (1998/9). London School of Economics and Political Science Thesis submitted for the degree of PhD in Social Policy
58. Shiner, M., & Newburn, T. (1997) Definitely, maybe not? The Normalization of recreational drug use amongst young people, *Sociology*, 31(3), pp. 511–29.

59. Simon, D. & Burns, E. (1997) *The Corner: A Year in the Life of an Inner-City Neighborhood*. New York: Broadway Books.
60. Stephens, R. C. (1991) *The Street Addict Role: A Theory of Heroin Addiction*. Albany, NY: State University of New York Press.
61. Tackett-Gibson, M. (2008) Constructions of risk and harm in online discussions of ketamine use. *Addiction Research and Theory*, 16(3), pp. 245–257.
62. U.S. Department of Justice (2002) *Information Bulletin: Drugs, Youth and the Internet*. Johnston, PA: National Drug Intelligence Center.
63. Walsh, C. (2011) Drugs, the Internet and change. *Journal of Psychoactive Drugs*, 43(1), pp. 55–63.
64. Wellman, B. (2004) The three ages of internet studies: ten, five and zero years ago. *New Media and Society*, 6(1), pp. 123–120.
65. White, W. L. (1996) *Pathways: From the Culture of Addiction to the Culture of Recovery. A Travel Guide for Addiction Professionals*. 2nd ed. Center City, MN: Hazelden.
66. Willis, P. (1977) *Learning to Labor*, London: Saxon House.
67. Wren, C. (1997) A Seductive Drug Culture Flourishes on the Internet. *The New York Times*, June, 20.1997.
68. Young, J. (1999) *The Exclusive Society: Social Exclusion, Crime and Difference in Late Modernity*. London: SAGE.
69. Zinberg, N. E. (1984) *Drug, Set, and Setting: The Basis for Controlled Intoxicant Use*. New Haven, Connecticut: Yale University Press.

Dr Olivera Pavićević

Naučna saradnica, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, Srbija

ON LINE KULTURA DROGA

Nedozvoljena upotreba droga se često pojavljuje u kontekstu podkulture droga koju karakterišu socijalne veze sa drugim korisnicima droga, osećanja uzbuđenja i efikasnosti koja potiču od nedozvoljenih aktivnosti i otuđenosti od društva. U ovom radu se tvrdi da se konzumiranje droge može smatrati socijalnim i kulturnim fenomenom koji kreira sopstveno kulturno polje. To polje je definisano kao kultura droge i studije kulture droge nastoje da razumeju povezanost između glavne kulture, kulture mladih i kulture droge. Saznanja o toj interakciji su važna, kako za terapijske programe i rehabilitaciju, tako i za prevenciju. Shodno tome, u radu će se analizirati on-lajn kultura droge sa ciljem da se istraži relativno novi kulturni prostor u kome se akomodirala kultura droge.

KLJUČNE REČI: droga / kultura droge / on-lajn komunikacija / mladi / socijalne mreže

LEGALIZATION AND DECRIMINALIZATION OF MARIJUANA: EFFECTS ON ORGANIZED CRIME AND CRIMINAL JUSTICE

Marina MATIĆ BOŠKOVIĆ, PhD*

Drug abuse is worldwide challenge and mitigation measures are implemented both at the national and international level. Marijuana is the mostly spread drug with 188 million people who reported use of the marijuana. National policies differ from strict enforcement of prohibition to decriminalization and legalization of marijuana. Over the last decade shift towards changing of policy and legalization of marijuana have been noticed in USA and Europe. Promoters of marijuana legalization among other things highlight that prohibition of marijuana produces significant costs for the budget through engagement of law enforcement, judiciary and prison administration and generates high profits for organized crime groups that are responding on demand of the market. After few decades of strict prohibition, especially in the USA we could notice that proclaimed goals were not achieved and that use of marijuana increased over time. Serbia opted for strict drug policy and criminalization of marijuana, however there are no evidence that this policy led to decrease of use or suppression of black market. In the article we are assessing effects of marijuana legalization in US and several European countries on organized crime and its potential relevance for Serbian decision makers.

KEY WORDS: *marijuana / organized crime / legalization / decriminalization*

1. LEGAL STATUS OF MARIJUANA IN EUROPE AND USA

Marijuana is the most widely used drug world-wide and is produced in every country on the planet. The 2019 World Drug Report estimated that it is used by 188 million people around the world or 3.8 percent of the global population aged 15 to 64 (UNODC, 2019: 7). The average global prevalence of marijuana use increased over the last decade. The increase was most noticeable in the United States where annual marijuana use increased from 10.1 percent in 2007 to 15.9 percent in 2018.¹ The trend in Europe has

* Research Fellow, Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Serbia. E-mail: maticmarina77@yahoo.com

¹ National Survey on Drug Use and Health 2018, US Department of Health and Human Services, Substance Abuse and Mental Health Service Administration, Table 7.2B – Types of Illicit Drug, Tobacco Product and Alcohol Use in Past Year among Persons Aged 12 or Older: Percentages, 2002-2018. Data available at:

been different and marijuana use in Europe was stable with 6-7 percent of the population 15-64 age have used marijuana (UNODC, 2019: 23). In contrast to the production of other plant-based drugs, which is concentrated in a limited number of countries, marijuana is produced in almost all countries across the world. Marijuana plant cultivation was reported to UNODC by 159 countries, covering 97 percent of the world's total population (Ibidem: 10).

The illicit drug market constitutes significant source of revenue for organized crime, but also it represents a cost for state authorities, including law enforcement and public health system (Nedelmann, 2004: 1). To address these problems, the international and national measures were taken to prohibit marijuana production, distribution and possession.

The international drug control system has evolved since early XX century. Marijuana was first internationally regulated by the Second Opium Convention of 1925 adopted within League of Nation.² The 1925 Convention banned the export of marijuana resin to countries that prohibited its use (article 11(a)). Following II World War, three United Nation conventions regulates marijuana, 1961 Single Convention on Narcotic Drugs and 1972 Protocol amending 1961 Convention, 1971 Convention on Psychotropic Substances and 1988 UN Convention against Illicit Trafficking in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances. The 1961 UN convention provides that the use of all drugs, including marijuana, must be limited to medical and scientific research, including clinical trials (article 2, para 5(b) of 1961 Convention). The Convention specify that production, manufacture, export and import of, trade in, possession or use of drugs should be prohibited and punished in signatory countries. While in the 1961 and 1971 Conventions it was not clearly stated, the UN Convention of 1988 specifically requested countries to establish as a criminal offence the possession, purchase or cultivation of drugs for personal consumption. The 1988 Convention does not specify that marijuana use should be a punishable offence, although countries could decide to include such an offence in its legal system. Given that Conventions left possibility for states to adjust their legal solutions with Constitution and legal framework, there has been wide variety in responses across the world.

The legal status of marijuana in the states has been changing and evolving for years. Marijuana has been unofficially prohibited substance in the United States since the Federal Government passed Marijuana Tax Act of 1937 (Newton, 2013: 158).³ While the Federal Government maintains marijuana as a controlled substance, states have established a range of laws and policies regarding its medical and recreational use. In recent decades, the trend is changing from prohibition to regulating a legal marijuana market. Some states decriminalized the use of marijuana in the 1970s. In the USA possessing small amounts of marijuana was declassified to a misdemeanor during 1970s (Auriol, Mesnard, Perrault, 2019: 4).⁴ In 2001 some states began legalizing the medical use of marijuana. However, the number of marijuana arrests in the USA has been increased over the last few decades and in 2007 there were 872,700 marijuana arrests

<https://www.samhsa.gov/data/sites/default/files/cbhsq-reports/NSDUHDetailedTabs2018R2/NSDUHDetTabsSect7pe2018.htm> 24.04.2020

² In article 1, marijuana was referred to as "Indian hemp".

³ The Marijuana Tax Act imposed a strict regulation requiring a high-cost transfer tax stamp on marijuana sales, and these stamps were rarely issued by the federal government. Shortly after passage of the Act, all states made the possession of marijuana illegal.

⁴ In California, Colorado, Maine, Minnesota, Mississippi, Nebraska, New York, North Carolina, Ohio, Oregon and Washington.

comparing with 455,600 arrests in 1982.⁵ In 2007 nearly 88 percent of total drug arrests were for simple possession. Number of total drug arrest remain relatively stable in period 2008-2018 with the total increase of 7.6 percent (FBI, 2018). Although it is illegal on federal level, since 2012 eleven states in USA and the District of Columbia⁶ have legalized the recreational use of marijuana for adult citizens over the age of 21 (Berke, Gould, 2020) and more states are likely to follow soon.⁷ The level of implementation of the legislation permitting the non-medical use of cannabis varies across state jurisdictions and may even include different approaches within the same jurisdiction.⁸

Same as in the USA, marijuana is the mostly spread drug in Europe. According to the European Drug Report marijuana has the largest share in value of Europe's illicit drug market, with 20 percent of those in the 15-64 age group reporting having used marijuana in the last year (EMCDDA, 2019: 16), and the retail market for marijuana was estimated to be worth at least 11.6 billion EUR in 2017 (EUROPOL, 2019: 15).

EU does not have common approach to legal regulation of marijuana production, possession, distribution and consumption (see EMCDDA, 2018), including the approach towards use of marijuana for medicinal purposes. In the European Union, a system of limited distribution has evolved in the Netherlands since the 1970s, and this has seen further developments in the last few years. The Netherlands is only example in the EU that legalize marijuana sale through coffeeshops. Some EU countries, like Portugal (van het Loo, van Beusekom, Kahan, 2002), Croatia and Slovenia decriminalize use of marijuana and regulations mostly refers to personal possession or use, while some countries have decided to depenalization through the introduction of possibility or policy of closing criminal case without punishment like in Austria and Poland (Wade, 2009).

After German Parliament signed a law allowing the medical use of marijuana in March 2017⁹, Europe has seen a tremendous shift regarding legalization, cultivation and trade of medical marijuana.¹⁰ The shift in approach influenced on the European Parliament which adopted in February 2019 Resolution on use of cannabis for medical purposes (2018/2775(RSP) and asked European Commission to harmonize the regulatory and legal framework regarding cannabis products in the EU.

Contrary to European and USA trends and shift regarding drug criminal policy in Serbia we could notice trend of stricter prohibition of all drugs, including marijuana. Possession of drug was envisaged as crime from 2003 (article 246 para 3 of the Criminal Code) and from 2009 special incrimination was introduced for possession of drug for personal use (article 246a of the Criminal Code). There were initiatives for decriminalization and legalization of marijuana, however Serbian Parliament reject to discuss draft law proposed by Green party in 2017 and again in 2019.

⁵ Marijuana arrests were 44 percent of total drug arrests. Data are available at Bureau of Justice Statistics, Drug and Crime facts: <https://www.bjs.gov/content/dcf/tables/drugtype.cfm> and <https://www.bjs.gov/content/dcf/enforce.cfm> 27.04.2020

⁶ In 1996 California was the first state to legalize marijuana for medical purposes, followed by 28 additional states and District of Columbia. Over the last few years, marijuana consumption has also been allowed for recreational purposes: Colorado and Washington in 2012, Alaska, Oregon and DC in 2014, California, Nevada, Maine and Massachusetts in 2016, Vermont in 2017, Michigan in 2018, Illinois in 2019.

⁷ According to opinion polls, voters' support for recreational cannabis is widespread and increasing in the US: 61% think that marijuana should be legal, up from 40% in 2011 and 27% in 1979 (De Pinto et al., 2017).

⁸ Some states that have legalized the non-medical use of marijuana allow city administrations to formulate their own marijuana regulations and give options to cities to not permit the sale of marijuana.

⁹ See: <https://www.bfarm.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/DE/2017/pm7-2017.html?nId=866420428.04.2020>.

¹⁰ Poland, Malta, Denmark introduced amendments to their legislation.

Following changes, the World Health Organization recommended to the UN Secretary General on January 24, 2019 that 1961 Convention should be changed to allow rescheduling of cannabis from “particularly dangerous properties” to “controlled substances”.

Law enforcement agencies, policymakers, and researchers are interested in understanding the impact these legal changes have and may have on a wide range of issues, including criminal behavior and criminal justice resources. Understanding and examining these complex and multifaceted issues requires comprehensive data over period of several years.

2. DECISION MAKERS DILEMMAS

The legalization and decriminalization movement is raising concerns about the crime impact of a tolerant drug policy. Authors advocating legalization of marijuana usually argue it will lead to limitation of illicit market, influence organized crime and release police resources to deal with other type of crimes (Carrieri, Madio, Principe, 2019: 1). Promoters of prohibition of marijuana highlighted that social acceptance will increase consumption of marijuana and have negative impact on social welfare (Jacobi, Sovinsky, 2016: 2043).

Discussion on liberalization of marijuana drug policy includes both legalization and decriminalization. However, legalization and decriminalization differ in several aspects. Under decriminalization it is necessary to seek out supplier, while legalization means that purchasing of marijuana would be as simple as purchasing of alcohol. When it comes to legal consequence for users the decriminalization means removal of sanctions and penalties, while using drug is still illegal. However, marijuana dealers will face with same costs as the marijuana is not decriminalized and could be arrested and sanctioned (Jacobi, Sovinsky, 2016: 2010).

Deciding on state approach towards marijuana depends on several factors. State authorities always have in mind that drug market represents a major source of income for organized crime groups. The hidden nature of illicit drug market prevents proper assessment of the income that drug market generates, so all figures are based on estimates and presumptions. Global Financial Integrity estimated in 2017 the value of the global market of illicit drugs between 426 billion USD and 625 billion, from which cannabis market share is estimated between 183 billion USD and 287 billion (Channing, 2017: 3). Europol estimated in 2017 that the drug market worth about 30 billion euro, from which marijuana market presents two fifths (EUROPOL, 2019: 24).

To prevent the high income for organized crime groups from illegal drug market the governments have substantial expenditures that otherwise would be available for other purposes. In addition, less economically developed countries and regions are more vulnerable for corruption which is coming from organized crime groups. The organized crime groups are targeting law enforcement and judicial officials, as well as politicians to facilitate the operation of illegal drug market. Corruption further undermines economic development of the countries and leaves them vulnerable for organized crime groups.

Additional challenge for state authorities and decision makers and arguments against prohibition of marijuana present poor success rate in identifying and seizing illegal funds generated by organized crime groups in drug market. Despite robust legislation and anti-money laundering framework, the Europol estimates that authorities in the EU

confiscate as little as 1 percent of all criminal proceeds (EUROPOL, 2019: 50). One of the reasons for poor results is lack of comprehensive approach and organization of criminal investigations in parallel with financial investigations. These results usually open discussion of value for money, highlighting the high expenditures to fight against organized crime groups at illegal drug market and modest amount of seized funds (Nadelmann, 2004: 2).

Europol identified illegal drug market has significant impact on legitimate business. Some discussions point out the high electricity consumption of marijuana grow operations (Dagdari, 2018: 55). The indoor cultivation of marijuana requires large amounts of electricity, which might be stolen and causing reduction of revenues for electricity providers and decrease of tax payments. In the UK in 2016 and 2017 there had been 31 percent of electricity thefts cases investigated by police that were related to the cultivation of illicit drugs (Ibidem). Similar results are in the Netherlands, where Dutch electricity provider estimated that around 1 billion kilowatt hours of electricity was stolen each year in the indoor cultivation of marijuana.

Having in mind all these data some authors are strongly advocate legalization of marijuana (Becker, 2014). Economic approach to crime and legalization of marijuana lead some authors to advocate legalization. Becker and Murphy (Becker, Murphy, 2013) claimed that the largest cost of a prohibitionist approach to buying and selling drugs in the USA are the cost of the crime associated with drug trafficking, while legalizing this market would reduce the role of criminals in producing and selling drugs. Experience with prohibition of alcohol from 1920s in USA showed that gangsters were driven out of the alcohol market after the end of prohibition, since there was no economic interest for them.

Advocates of marijuana legalization have been arguing that a regulated marijuana market can benefit the public by eliminating the illicit trade of marijuana and generating substantial tax revenue (Cohen, McGowan, 2012: 4; Gettman, Kennedy, 2014).

Contrary to the arguments for legalization of marijuana, promoters of prohibition put in front expected results of suppression of its use. According to their assessment it is expected that prohibition will disrupt the marijuana market, reduce its availability and deter potential users and reduce the harm of marijuana consumption.¹¹

At the center of debate pro and cons decriminalization and legalization of marijuana, there are two issues. First issue relates to the question whether marijuana prohibition reduces marijuana use and involvement of organized crime, while second relates to the costs of marijuana prohibition and resources need for law enforcement. Legalization of marijuana in several countries in USA and Europe provided data for the analysis of effects, both on number of users, number of crimes and crime rates, and fiscal impact (both income through the taxes and reduction of law enforcement resources engaged in marijuana illegal drug market).

3. RESULTS OF LEGALIZATION IN EU AND USA

Several studies and researches had in their focus effects of legalization of marijuana. Each study took different approach and analyzed specific area of legalization impact. Few authors, like Brinkman and Mok-Lamme (2017), Gavrilova, Kamada and Zoutman

¹¹ National Drug Control Strategy. 2005, White House, Available at: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ondcp/208669.pdf> 01.05.2020

(2014) and Dragone and associates (2017), assessed marijuana legalization impact on crime, while other authors like Jacobi and Sovinsky (2016) analyzed impact on consumption.

Italy involuntarily liberalized marijuana market in December 2016, through adoption of law on regulation and incentivization of production and commercialization of industrial hemp. The 2016 Law had legal gap and did not intervene on the production of flowers of hemp.¹² This was recognized as profitable opportunity and some businesses started with selling marijuana flowers with the low level of THC. Organized crime in Italy generates annual around 14.2. billion euro from drug consumption, while marijuana share is more than 90 percent of total drug market (Carrieri, Madio, Principe, 2018: 4). First effects and estimates showed that introduction of legal market for only low-level THC marijuana decreased the income for organized crime groups in the amount ranged from 159 to 273 million euro per year (Carrieri, Madio, Principe, 2018: 10). Although numbers are modest, we should have in mind limitations coming from unintended legalization. Legalization in Italy over the first 18 months was consequence of the legal gap, which probably prevent businesses to enter freely and in the higher number to the market. Since it was not planned there were no any marketing and public promotion of legalization which influenced both on businesses as potential providers and on potential users. Research was conducted relatively soon after less than two years from adoption of legislation that liberalized marijuana market in Italy. Research should be repeated once when situation in Italy stabilize to see whether there has been any progress in the amount of decreased income of marijuana illegal market.

The USA experience showed that increase in marijuana arrest and prohibition of marijuana did not achieved proclaimed goals of reduced profitability of drug trade for organized crime and increased costs for consumers. Despite arrests which reached 829,625 in 2006, the price of marijuana has dropped over time and availability of marijuana increased, in addition to increased marijuana use rate (Beckett, Herbert, 2008: 17). On the top costs of enforcing marijuana prohibition are greater than presumed benefits and are estimated at 10-15 billion US dollars in direct costs (Nedelmann, 2004: 1).¹³ Compared to annual costs for enforcing prohibition the seized assets are significantly lower. Private assets and goods seized during 1990s were worth more than 5 billion US dollars (Maguire, Pastore, 2002, table 4.43), which is twice lower than the annual costs.

Although there were efforts in the USA to assess economic impact of marijuana liberalization on organized crime groups there are lot of uncertainty. The former National Drug Intelligence Center estimated that the sale of illicit drugs in the USA generates between 18 and 39 billion USA for Mexican and Columbian drugs trafficking organizations (US Department of Justice, 2008: 49). However, there is no consensus on the share of marijuana market and it range from 60 percent assessed by Office of National Drug Control Policy in 2006 to 20 percent (Kilmer et al., 2010: 31). Organization of American States evaluated fiscal impact from 2012 Washington and Colorado legalization of marijuana on Mexican drug trafficking organizations and

¹² In May 2018, the Italian government formally regulated the market for marijuana flowers with low level of THC.

¹³ Main part of the estimated costs is federal drug control budget. As the number of marijuana arrests grew, so too did the domestic law enforcement component of the federal drug control budget, from \$4.6 billion in 1991 to \$9.5 billion in 2002. On the top of law enforcement cost, the total costs of enforcement of marijuana prohibition includes costs of processing hundreds of thousands of marijuana cases through court system (Austin, 2005: 4).

estimated that they could lose between 20 to 25 percent of their drug income (Organization of American States, 2013: 41).

There are more indirect data on effects on legalization of marijuana in USA. Adoption of laws on medical marijuana led to reduction of violent crime rates by 15 to 25 percent in US states bordering Mexico (Dragone et al., 2017: 12). Some authors are interpreting decrease in violent crime cases as evidence of reduced demand for marijuana smuggling from Mexico and thereby reduced activities of Mexican drug trafficking organizations (Gavrilova, Kamada, Zoutman, 2017: 381). A 2017 study identified the significant decrease of crime rates in the neighborhood of dispensaries in Denver, Colorado following the legalization of recreational marijuana (Brinkman, Mok-Lamme, 2017: 41). The legalization of marijuana for recreational use in Colorado and Washington led to improvement of police clearance rate relating to violent crimes (Makin, et al., 2018: 37) which confirms that releasing of police resources from enforcing marijuana prohibition legislation enables the prioritization of other crimes.

It must be emphasized that black market of marijuana has not disappeared with legalization of marijuana. In Colorado and Washington state which are first two US states that legalize marijuana people are still being arrested for violation of marijuana legislation. There are multiple reasons for persistence of black market (Song, 2019: 54). The intensive regulation influence on small producers because it is too demanding to follow all regulations, so they are either closing business or remain on the black market. On the demanding side, high taxes influence on the consumers decision to look for cheaper products.

While it is still early to assessed impact of legalization of marijuana in some USA and EU states, some early trends could be identified when it comes to the existence of illegal marijuana market and effects on organized crime. One of the aims for legalization of marijuana was to prevent organized crime groups to generate profit from marijuana market. However, the USA data showed that black market still exists in many of states (UNODC, 2019: 25), although the violent crime rate in connection to drugs trafficking organizations decreased. Also, USA experience showed that commercial companies are replacing small producers of marijuana that lead to trend that some of small business continue to operate at the black market.

4. SERBIAN LEGISLATION AND PRACTICE

According to the Research on lifestyles conducted by Institute for Public Health of Republic of Serbia Dr Milan Jovanovic Batut, marijuana is the most often used drug with 7.7 percent of population age between 18 and 64 that reported used of it.¹⁴ Prevalence of use of marijuana in Serbia is in line with European average presented in the 2019 World Drug Report.

When it comes to the resources that Serbian authorities are invested in enforcement of drug prohibition legislation, we could identify that drug crimes present significant share of prosecution service work in Serbia, after property crime, traffic crime and family violence (Republic Prosecutor Office, 2018). From the total number of indicted persons in 2019 only unauthorized possession of drugs (article 246a Criminal Code) presents 10 percent of all indictments. Comparing with the experience from other countries these

¹⁴ Research is available at: <http://www.batut.org.rs/download/publikacije/20140626IstrazivanjeStiloviZivotaS.pdf> 30.04.2020.

resources could be freed up with legalization of marijuana to focus on more serious crimes. Although Serbia introduced first Law on seizure of assets in 2008 and in 2013 new Law, results are modest.¹⁵ The Republic Prosecutor Office Annual Report does not make distinction between origin of seized assets, so we cannot identify whether some of the seized assets are from drug crimes. In addition, according to Republic Statistical Office in 2018 total number of prison sanctions for drug crimes were 1,272 which represents 17.2 percent of all imposed prisons sanctions in 2018.¹⁶ Such high proportion of prison sanctions for drug crimes showed that drug crimes presents burden and cost for the prison system in Serbia, which is already struggling with overcrowd.¹⁷

Definition of crime from 2003 envisaged sanctions for possession, while possession for personal use was facultative condition for acquittal. However, amendments of legislation from 2009 and introduction of article 246a showed that state authorities decided to incriminate possession for personal use (Bajović, 2017: 532). However, person that possessed a drug without intention to use it cannot be accountable and responsible for the crime from article 246a. Reasons for introduction of this additional incrimination was to enable prosecution and conviction of small dealers, who do not possess huge amounts of drugs but it was difficult to provide evidence that they were distributing drug (Škulić, 2015: 283).

Authors are criticizing incrimination of possession of drug from article 246a, since there is no justification for sanctioning and comparative criminal legislation is taking opposite direction towards the liberalization of possession of drugs, especially marijuana (Stojanović, 2013: 131). The arguments against wording of this article and incrimination are related to introduction of sanctioning for drug use, although use of drug *stricto sensu* is not criminal act (Banović, 2016: 158).

Harsh penal policy did not result in decreased number of convictions for drug crimes. Contrary, over the last few years there is steady increase in number of convicted persons for drug crimes, from 2,938 in 2015 to 4,083 convicted persons in 2018 (Republic Statistical Office, 2015: 60; 2019: 8). Based on numbers and current effects authorities should rethink and revised criminal policy towards drug crime, especially marijuana.

When it comes to drug market, Serbia is state of origin, transit and destination, however, only in cooperation with international partners and within international investigations we could notice results in high amounts of seized drugs and damage caused to organized crime groups. Marijuana is smuggled through Serbia and some of it remains in the domestic market, while domestic production of marijuana is reported in recent years (EMCDDA, 2017: 8).

CONCLUSIONS

The hard data evidence confirms that strict drug policy and prohibition of marijuana require significant resources, both financial and human, which creates burden for the state budget. Although both USA and EU created specialized bodies for fight against smuggling of drugs and introduced anti-money laundering legislation there are only modest results in comparison with allocated resources. Number of people who used

¹⁵ In 2018 temporary and permanently seized assets for all crimes included 347 immovability, around 300.000 euro in cash or bank accounts, shares, cars, etc.

¹⁶ Communication from 16 July 2019 on Adult criminal offenders in 2018, Republic Statistical Office, pp. 8. <https://publikacije.stat.gov.rs/G2019/Pdf/G20191192.pdf> 01.05.2020

¹⁷ Strategy for Decrease of Overcrowd in Prisons till 2020, Official Journal RS, No. 43/2017.

marijuana is increasing significantly over the time, so drug policy did not achieve proclaimed goals. Organized crime groups entered into drug market, including marijuana market to fill the gap and satisfy existing demand. Drug market creates high profit for organized crime groups which are estimated for billions of euro. All abovementioned issues incentivize states to change their policy towards use of marijuana and drug strategies.

Trends of decriminalization and legalization of marijuana that is ongoing in USA and European states showed that there is no increase in number of users of marijuana, since legalization. Police statistics from USA indicated that crime rates are decreasing in the states where marijuana was legalized due to withdrawal of organized crime groups from those territories and decrease in number of their clashes. Legalization of marijuana took over portion of organized crime group profits and transferred them to state budget through taxes. Furthermore, police resources are freed up to deal with other types of crime and improved clearance rates. However, black market continues to exist in parallel with legalization of marijuana due to complex legislation and high taxes.

Since Serbia is also having challenges due to increase number of convicted persons for drug crimes for 30 percent over four-year period, penal policy should be reconsidered. Public dialogue should be organized to discuss options for improvement including legalization and decriminalization of marijuana. Although, legalization and decriminalization are not perfect solutions, positive outcomes are noticed in countries that introduced them. Options should be carefully thought to maximize positive effects and minimize risk of persistence of black market, i.e. high taxes, complicate legislation and conditions that limits small business. If policy makers decide to change drug policy mechanism for monitoring implementation should be established to ensure revision if there are any negative trends.

REFERENCES

1. Auriol, E., Mesnard, A., Perrault, T., (2019) Defeating Crime? An Economic Analysis of Cannabis Legalization Policies Discussion Paper No. DP13814. London: CEPR.
2. Austin, J., (2005) Rethinking the Consequences of Decriminalizing Marijuana. Washington D.C.: National Organization for the Reform of Marijuana Laws http://www.norml.org/pdf_files/NORML_Rethinking_Decriminalizing_Marijuana.pdf
3. Bajović, V., (2017) Zloupotreba opojnih droga i legitimnost krivičnopravne zaštite. Crimen, 3, pp. 517-538
4. Banović, J., (2016) Teorijski i praktični aspekti krivičnopravnog regulisanja opojnih droga. Crimen, 2, pp. 156-177
5. Becker, G., (2014) Why marijuana should be decriminalized. The Becker-Posner Blog, available at: <https://www.becker-posner-blog.com/2014/02/why-marijuana-should-be-decriminalized-becker.html>
6. Becker, G., Murphy, K., (2013) Have we lost the war on drugs?. The Wall Street Journal, January 4
7. Beckett, K., Herbert, S., (2008) The Consequences and Costs of Marijuana Prohibition. Washington D.C.: ACLU, University of Washington
8. Berke, J., Gould, S. (2019) Legal marijuana just went for sale in Illinois —here are all the states where cannabis is legal, Business Insider <https://www.businessinsider.com/legal-marijuana-states-2018-1>

9. Brinkman, J., Mok-Lamme, D., (2017) Not in my backyard? not so fast. the effect of marijuana legalization on neighborhood crime, Working Papers 17-19. Philadelphia: Federal Reserve Bank of Philadelphia.
10. Carrieri, V., Madio, L., Principe, F., (2018) Light Cannabis and Organized Crime: Evidence from (Unintended) Liberalization in Italy, WP 18/15. York: University of York, Health Econometrics and Data Group.
11. Carrieri, V., Madio, L., Principe, F., (2019) Light Cannabis and Organized Crime: Evidence from (Unintended) Liberalization in Italy, *European Economic Review*, 113, pp. 63-76
12. Cohen, E., McGowan, R., (2012) Grass is always greener when it's legal: Policies for state regulated marijuana. *The Economists' Voice*, 9(1), pp. 1-6.
13. Dadgari, R., (2018), Powering Mary Jane: marijuana and electric public utilities. *Golden Gate University Environmental Law Journal*, 10(1), pp. 55-85.
14. De Pinto, J., Backus, F., Khanna, K., and Salvanto, A., (2017) Marijuana legalization support at all-time high. CBS NEWS April 20, available at: <https://www.cbsnews.com/news/support-for-marijuana-legalization-at-all-time-high/> Accessed on 01.05.2020.
15. Dragone, D., Prarolo, G., Vanin, P., Zanella, G., (2017) Crime and Legalization of Recreational Marijuana. Bonn: Institute of Labor Economics.
16. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. (2017) Serbia, National Drug Report 2017. Lisbon: European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction.
17. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. (2018) Cannabis legislation in Europe – An overview. Lisbon: European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction.
18. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. (2019) European Drug Report – Trend and Developments. Lisbon: European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction.
19. EUROPOL. (2019) EU Drug Markets Report. The Hague: EUROPOL.
20. Federal Bureau of Investigation. (2018) Crime in the United States report, Available at: <https://ucr.fbi.gov/crime-in-the-u.s/2018/crime-in-the-u.s.-2018/topic-pages/tables/table-32> Accessed on 27.04.2020.
21. Gavrilova, E., Kamada, T., Zoutman, F., (2017) Is Legal Pot Crippling Mexican Drug Trafficking Organisations? The Effect of Medical Marijuana Laws on US Crime. *The Economic Journal*, 129(617), pp. 375–407,
22. Gettman, J., Kennedy, M. (2014) Let it grow—the open market solution to marijuana control. *Harm reduction journal*, 11(1), 32. Available at: <https://harmreductionjournal.biomedcentral.com/articles/10.1186/1477-7517-11-32#citeas>
23. Jacobi, L., Sovinsky, M. (2016) Marijuana on main street? Estimating demand in markets with limited access. *American Economic Review*, 106(8), pp. 2009-2045.
24. Kilmer, B., Caulkins, J. P., Bond, B. M., Reuter, P. H., (2010) Reducing Drug Trafficking Revenues and Violence in Mexico: Would Legalizing Marijuana in California Help?. Santa Monica, CA: RAND International Programs and Drug Policy Research Center
25. Maguire, K. Pastore, A.L., (eds.) (2002) Sourcebook of Criminal Justice Statistics 2001. Washington D.C.: US Bureau of Justice.
26. Makin, D., et al., (2018) Marijuana Legalization and Crime Clearance Rates: Testing Proponent Assertions in Colorado and Washington State. *Police Quarterly*, 22 (1), pp. 31-55.
27. Nadelmann, E., (2004) An End to Marijuana Prohibition. *National Review*, July 12, 2004. Available at: https://www.drugpolicy.org/sites/default/files/nadelmann_marijuana_article.pdf

28. Newton, D. E. (2013) *Marijuana: A Reference Handbook*. Santa Barbara: ABC-CLIO, LLC.
29. Organization of American States. (2013) *The Drug Problem in the Americas: Studies: The Economics of Drug Trafficking*. Washington DC: Organization of American States.
30. Republic Prosecutor Office. (2019) *Annual report 2018*. Belgrade: Republic Prosecutor Office.
31. Republic Statistical Office. (2015) *Adult criminal offenders in 2014 in Republic of Serbia*. Belgrade: Republic Statistical Office.
32. Song, S., (2019) *Effects of Regulation Intensity on Marijuana Black Market After Legalization*. Portland: Portland State University.
33. Stojanović, Z., (2013) Da li je Srbiji potrebna reforma krivičnog zakonodavstva. *Crimen*, 2, pp. 119-143.
34. Škulić, M., (2015) *Organizovani kriminalitet – pojam, pojavni oblici, krivična dela i krivični postupak*. Beograd: Službeni glasnik.
35. UNODC. (2019) *World Drug Report, Booklet 1 Executive summary Conclusions and Policy Implications*. Available at: https://wdr.unodc.org/wdr2019/prelaunch/WDR19_Booklet_1_EXECUTIVE_SUMMARY.pdf Accessed on 24.04.2020
36. U.S. Department of Justice. (2008) *National Drug Threat Assessment 2009*. Washington D.C.: U.S. Department of Justice, National Drug Intelligence Center.
37. van het Loo, M., van Beusekom, I., Kahan., J. P., (2002) Decriminalization of Drug Use in Portugal: The Development of a Policy. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 582 (1), pp. 49-63
38. Wade, M., (2009) *Prosecutors and Drugs Policy: A Tale of Six European Systems*. *Utah Law Review*, 2009(1), pp. 153-174.

Dr Marina Matić Bošković

Naučna saradnica, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, Srbija

LEGALIZACIJA I DEKRIMINALIZACIJA MARIHUANE: UTICAJ NA ORGANIZOVANI KRIMINAL I KRIVIČNO PRAVOSUĐE

Zloupotreba opojnih droga predstavlja globalni izazov i mere za sprečavanje se primenjuju kako na nacionalnom tako i na međunarodnom nivou. Marihuana je opojna droga koja je u najširoj primeni sa 188 miliona ljudi koji su prijavili da su je koristili. Nacionalne politike se razlikuju od stroge primene zabrane opojnih droga do dekriminalizacije i legalizacije marihuane. U poslednjoj dekadi primećuje se promena politike i legalizacija marihuane u pojedinim državama SAD i Evrope. Zagovornici legalizacije marihuane između ostalog ističu da zabrana marihuane ima za posledicu značajne rashode u budžetu namenjene za policiju, pravosuđe i upravu za izvršenje zavodskih sankcija, dok sa druge strane proizvodi veliki profit za organizovane kriminalne grupe koje odgovaraju na potrebe tržišta. Nakon nekoliko dekada stroge zabrane, naročito u SAD može se primetiti da proklamovani ciljevi nisu ostvareni i da upotreba opojnih droga nije smanjena. Srbija se odlučila za oštru politiku u pogledu opojnih droga i kriminalizaciju marihuane, međutim nema dokaza da je to dovelo do smanjenja upotrebe marihuane ili potiskivanje crnog tržišta. U radu su analizirani efekti legalizacije marihuane u SAD i nekoliko evropskih država na organizovani kriminal i mogući značaj ovih rezultata za donosiocje odluka u Srbiji.

KLJUČNE REČI: marihuana / organizovani kriminal / legalizacija / dekriminalizacija

MEDIA PORTRAIT OF DRUG LORDS IN SERBIA*

Milica KOLAKOVIĆ-BOJOVIĆ, PhD*
Ana PARAUŠIĆ, MA*

Triggered by growing influence of media, whose role transformed from “those who transmit an info on reality” to “those who create reality(ies)”, this paper tried to explore how media in Serbia report on persons who have been publicly labelled as drug lords by representatives of relevant institutions or other prominent government officials, and how their media portraits framed by journalists’ work differ from those created by users of social networks. In an effort to identify the main contours of media portrait of drug lords in Serbia, the authors based their research on the analysis of media portraits of three persons publicly labelled as drug lords by the high-level state officials. The research included the content analysis of news published on the portals of the most circulated daily newspapers in Serbia, as well as the posts on the social network Twitter over a five-year period, focusing on the rule of law and the social context in order to explore the public discourse on this phenomenon, traditionally perceived as an “evil against people/society”. The research has shown surprising order in terms of issue prioritization, which challenges the stereotypes on drug lords as a not only legal, but social “evil against people/society” phenomenon. Furthermore, the results have shown the significant difference between on how drug lords have been portrayed in the newspapers compared with the approach of Twitter users.

KEY WORDS: drug lords / media portrait / social networks / media and crime

* This paper has been drafted as a part of the ongoing Research Project “Public Discourse on drug lords in Serbia” started in January 2020.

* Research Fellow, Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Serbia.
E-mail: kolakius@gmail.com

* Research Assistant, Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Serbia.
E-mail: parausicana@gmail.com

1. BACKGROUND

1.1. Reality in media or media reality

In only a few decades, a media turned their role from “those who transfer an info on reality” to “those who create reality(ies).” Affected by this, the world's population has crossed the path from uninformed, through informed to misinformed. A rapid development of social media has blurred the borders between the real life and the illusion created online, enabling everyone to be undisturbed and at the same time, both in the role of the one who creates information and the one who transmits or consumes it. By watering these borders, in parallel with the digitalization of print media and publishing their content on social networks, it has been created a phenomenon which, although dating back to ancient times and oral transfer of information, nowadays actually results in the same way: countless times transmitted and freely interpreted information, (as in the game of deaf phones), gets grotesque interpretations and transforms into disinformation. This process is far more pronounced in situations in which (unfortunately often today) the initial information lacks quality and content, due to the unprofessionalism of journalists, but also due to various inappropriate influences under which the information is created. Unlike ancient times, when the process of turning information into misinformation took days, weeks, and even months, into “just a click” epoch, this is happening at a flywheel speed.

Aware of the described mechanism, influential actors on the public scene try to put the process of creating and transmitting information under their own influence.¹ In line with the Agenda-Setting theory of the media, which explains the power of mass media to raise the significance of an event or issue in the public's mind, through editorial emphasis and sustained coverage of such an event (Cohen 1963; Severin, Tankard 2001; Watson 2003; McCombs 2004; Kioussis, Wu 2008), fitting any novelty into an appropriate political or business context and obtaining an interpretation that brings political points or economic gain has become an imperative that armies of professionals are working to achieve. The “media machine” with equal dedication “grinds” and processes information about the latest celebrity outfit and the pandemic across the world. Watering of the boundary between entertainment and what is the core of social values by filtrating everything through the same filters of politicization and monetization, has resulted in the ultimate recipients of information being no longer able to properly prioritize and consume the news that reaches them. Media prioritize and deprioritize issues and construct heroes and antiheroes (enemies). Finally, media are frequently accused of deliberately lying to the public (Haller, Holt 2018: 1669).

1.2. Drug related issues in media

Over the past decades reporting on drug related issues in print and other media has been marked by exaggeration, distortion, inaccuracy, sensationalism (Coomber et al., 2000: 217), bias and narrow framing (Hughes, Lancaster, Spicer, 2011).

Academia was greatly interested into the representation of drugs, drug use and drug production and trafficking. Attention was primarily dedicated to drug users and their

¹ Because a control might be an over-ambitious goal even for those in whose hands lies huge financial or political capital.

stereotypical media depiction. These notions go as far back as the early 1960s, when Becker (1963) showed how marijuana users were labelled as ‘outsiders’ and drew appropriate attention to the media for their role in this process. Young (1971) indicated that the mass media created ‘fantasy notions’ around drug takers and the consequence of deviancy amplification that was aided by this. Downes (2017[1977]) asserted that the media portray the drug addict as a ‘folk-devil’, whilst Critcher (2003) has highlighted the way in which Rave culture and Ecstasy use was responded to and the media’s influence on this process in the creation of a possibly unique (or even hybrid) ‘moral panic’.²

On the other side of the media spectrum are drug dealers, who are depicted as personification of evil preying on the weak and naive in society. Drug traffickers are constructed as dangerous, out of control, and a threat to the nation, the family (Boyd, 2002: 397). When the media report on the drug war, they do so in a predictably breathless, over-hyped, sensationalist manner (Schack, 2011: 150), which promotes worst case scenarios as the norm and distorts drug issues in the media (Reinarman, Duskin, 1999).

Media reporting on drug related issues is frequently seen as one of the key factors for defining public opinion and setting policies regarding drugs (Noto et al., 2006: 1263). Several academic studies (see Chiricos, 1996; Fan, 1996; Levine, Reinarman, 1988; Orcutt, Turner, 1993; Reinarman, Levine, 1997) have highlighted how the more the print media publish stories linking the words ‘drugs’ and ‘crisis’ the more public opinion would regard drugs as one of the country’s major problems.

In relation to crime and drug use, research has shown that public concern is often directly proportional to the amount of media emphasis placed on the issue, and not the magnitude of the problem in broader society (Beckett, 1994; Lancaster et al., 2011).³ Studies suggest that drug related issues will tend to emerge on the media agenda in relation to crime, deviance and retribution. Framings emphasize drug use as an issue of “crime and deviance”, an act committed by “rebellious people”, “gangs” or by people that deserve punishment (Bell, 1985; Blood & McCallum, 2005; Teece & Makkai, 2000; Watts, 2003). The media focus predominantly on the criminal aspects of drugs and drug use – research into the media coverage of illicit drugs has shown that roughly 50% of the overall coverage is represented by criminal stories about illicit drug production, trafficking and sales, or secondary crime (Acevedo, 2007; Noto, Pinsky, Mastroianni, 2006). O’Connell (1999) noted that media influence the perception of crime (as well as drug-related crime) by presenting it in four ways: a) by more frequently reporting extreme or atypical crimes; b) by giving a lot of space to extreme crimes; c) by choosing mostly crimes involving vulnerable victims and invulnerable offenders; d) by being pessimistic about the justice system.

² In his seminal work on the subject, Cohen (2002[1972]) defined moral panic as: “A condition, episode, person or group of persons [that] emerges to become defined as a threat to societal values and interests; its nature is presented in a stylized and stereotypical fashion by the mass media; the moral barricades are manned by editors, bishops, politicians and other right-thinking people; socially accredited experts pronounce their diagnoses and solutions; ways of coping are evolved or (more often) resorted to.” (2002: 1)

³ Except for agenda setting and defining public interest, which is the most pervasive, Lancaster and associates enlist additional mechanisms through which media could influence audience: framing issues through selection and salience; indirectly shaping individual and community attitudes toward risks; feeding into political debate and decision making (2011: 398).

1.3. Media discourse on drug lords in Serbia

In the recent years some authors speculate that media representation on drug related issues tends to be disproportionately engineered towards specific groups and that this trend has considerable ramifications within both criminal justice and wider socio-political landscapes (Taylor, 2008). Bearing this in mind, the overall objective of this article is to explore how media in Serbia report on persons who have been publicly labelled as drug lords by representatives of relevant institutions or other prominent government officials, and how their media portraits framed by journalists' work differ from those created by users of social networks. The research included the content analysis of news published on the portals of the most circulated daily newspapers in Serbia, as well as posts on the social network Twitter over a five-year period, focusing on the rule of law and the social context.

2. METHODOLOGY

As earlier mentioned, results presented in this paper represent just a part of findings obtained as a result of the comprehensive Research Project on media discourse on drug lords in Serbia which has started in early 2020. In addition to the abovementioned goals, this wider research also is exploring linkages between the legal status/conviction and the public portraits of drug lords and public perception of drug lords between various social groups. This wider approach has also influenced the sampling process and selection of the research methods.

2.1. Sampling

2.1.1. The "drug lords"

Considering an earlier mentioned power of media to prioritize and deprioritize issues and construct heroes, antiheroes and enemies and create reality itself, but also in an effort to determine the difference in media treatment of drug lords whose guilty has been proven in the criminal proceedings and persons publicly labelled as drug lords, but charges against them have been dismissed or they have been acquitted, the authors based their research on the analysis of media portraits of three persons publicly labelled as drug lords in Serbia over the past five years, where criminal proceedings against them ended in the three different ways mentioned above. Having this in mind, we focused on the three persons, Darko Šarić, Dragoslav Kosmajac and Filip Korać, the most media exposed persons publicly labelled as drug lords by the high ranked state officials, analysing their media and social media appearance within the five years period January 2015-March 2020.⁴

Darko Šarić, drug lord from Pljevlja, Montenegro, caught the eye of the public for the first time in October 2009, when media reported that 2.8 tons of cocaine was seized by Uruguayan police forces on the yacht near Montevideo. Two people were arrested and the trace led to Šarić. The drug load was intercepted as part of the "Balkan Warrior",

⁴ In March 2020 it has been publicly announced that Dragoslav Kosmajac had been infected by COVID 19. Initially, the authors intended only to make brake in the analyses during the state of emergency caused by COVID19, but only a few weeks later, the media reported that Dragoslav Kosmajac died due to health problems caused by COVID19. Having this in mind, the research included news/posts published before March 15, 2020.

action conducted by the US DEA, Serbian BIA and the Uruguay police. At the same time, Belgrade police arrested members of Šarić's criminal group. Two months later, an international arrest warrant was issued for Darko Šarić.

In 2010 Prosecutor's Office for Organized Crime filed an indictment against Šarić's criminal group for cocaine smuggling, as well as for laundering 20 million of euros from drug trafficking. Despite numerous speculations and after four years of hiding, Šarić surrendered to the Serbian authorities on March 18, 2014. Thereafter, the public quickly declared the process against Šarić a trial of the century. He was sentenced in a repeated trial for cocaine smuggling to 15 years in prison, while a 20 million laundering proceeding has been ongoing for 10 years.

In June 2014, Dragoslav Kosmajac was named by Aleksandar Vučić- the Serbian Prime Minister in that time, as the most dangerous drug lord in Serbia. According to the Ministry of Interior, he was linked to international narcotics smugglers in South America, from where he had allegedly organized transport of large amounts of cocaine to Europe. Despite assumptions and speculations, "Serbian Al Capone", "Serbian Escobar" and "the biggest narco-boss", "the one whose name nobody except the Prime Minister may not to say" as he was labelled in the media, the court proceedings against him have never resulted in conviction for the drug smuggling. However, by the end of 2014 he was arrested and accused of money laundering, abuse of office, forgery and land fraud. State officials compared the investigation conducted against him to one conducted by FBI agents against Al Capone. Finally, four years later, all the criminal charges against Kosmajac had been rejected and the only offence proven resulted in tax misdemeanour fine.

According to media and some public statements of several state officials, Filip Korać took over the leadership of the one of the strongest local/regional criminal organizations after his previous boss, Luka Bojović, had been arrested in Spain. Together with the drug smuggling business, he became involved in a fierce clash between the two crime clans "škaljarski" and "kavački"⁵, which claimed many lives in Serbia and Montenegro. In addition to public allegations of criminal activities, Korać became present in public due to his alleged relations with bloody riots at the football game, derby between Red Star and Partizan in 2017. In addition to this, Korać was alleged for his connection with some criminal liquidation, but the prosecution found there was not sufficient evidence against him and suspended the investigation. Provoked by such a decision, President of the Republic of Serbia, Aleksandar Vučić, publicly labelled Korać "a major drug supplier in Serbia" and a scariest man in Belgrade.

2.1.2. Media content analysed for the Research

In the scope of the research we analysed two sorts of media content- the newspaper articles and the social media content.

When it comes to the newspaper articles, three media outlets Blic, Kurir and Politika, have been included in our sample, whose internet portals are:

- the most visited in Serbia;
- reach a wide audience in Serbia and,

⁵ "Škaljarci" and "Kavčani" as two well-known Montenegro clans got their names by the two villages Škaljari and Kavač, near to Kotor-Montenegro. Allegedly, until 2014 when their conflict appeared, Škaljarci and Kavčani used to act together.

- have printed issues within the period March 2014-March 2020.

The query for the search were the surnames of the beforementioned “drug lords”: Šarić, Kosmajac and Korać. From initial bulk consisting of 1443 media reports, after reviewing and eliminating duplicates, the final sample consisted of 1215 newspaper articles.

In the scope of the social media component of the research, we opted for Twitter posts, taking into account the fact that Twitter, compared with other social networks, leaves an important space for the discussion on important political and social issues, compared with the Facebook, Instagram, etc. that are mostly based on visual content and entertainment.

Considering this, we analyzed 517 Twitter posts in total, posted within the period January 2015- March 2020. Only posts in Serbian were included. The criteria for the inclusion of the post in the sample was mentioning of the names/surnames of the earlier mentioned three persons publicly labelled as “drug lords” by Serbian high officials: Dragoslav Kosmajac, Filip Korać and Darko Šarić. Having in mind that our goal was, inter alia, to analyse differences between drug lords’ media portraits in traditional and social media, we excluded posts made by media portals to avoid contamination of the sample.

2.2. Thematic scope

Starting from the presumption that drug lords are traditionally considered as great enemies of the vital rule of law and social components of the society, we put our focus on the two thematic groups of issues:

Thematic category I: Drug lords as a rule of law issue

Thematic category II: Drug lords as a social phenomenon

In terms of the thematic scope, through our analysis, in the initial step, we tried to identify whether the drug lords are publicly perceived predominantly as a “rule of law issue” or a “social issue”. More precisely, we focused on the public perception of the persons publicly labelled as drug lords, exploring whether journalists and citizens who are Twitter users are more interested in their connections, interaction and influence on judiciary, police, public prosecution, politicians and other actors from the security, justice and political sector or they predominantly see drug lords as a “evil against people/society”- namely, as a negative phenomenon with a strong influence on youngsters, sport, public health, culture and other essential parts of the society, beyond the rule of law.

Considering this, within both thematic categories, we explored the main topics per category. Namely, in Thematic category I, we analysed following topics:

1. Chronicle of the trial and accusation
2. Criminal background
3. Investigation and arrest
4. Synergy of a politics and crime
5. Synergy of drug lords and economy
6. Portrait of drug lords as a part of populist narratives

7. Judicial independence in criminal proceeding against drug lords
8. Judicial efficiency in criminal proceeding against drug lords

In parallel, in Thematic category II- Drug lords as a social phenomenon, we analysed the five following topics:

1. Drug lords as heroes
2. Drug lords as antiheroes
3. Drug lords and their influence public health and culture
4. Drug lords and their influence on sport
5. Other social issues

2.2.1. Research methods

In order to analyse the news and Twitter posts included in our sample, content analysis was used as the main research method and the unit of analysis was single text/tweet with all visual and content related parts. Each news/tweet item was examined to identify the main topics, the actors involved, the activities they perform, and how they are characterized.

After that, in the second step, all of the above listed clusters (and news/posts placed in them) were analysed in detailed in order to identify the main subtopics addressed, the tone of the posts, an argumentation given in favour of or against news and posts addressing the drug lords in Serbia.

In the final step, statistical method was used to proceed and present findings.

3. FINDINGS

3.1. Drug lords as a “rule of law issue”

In terms of the thematic scope of the analysed content, in the initial step, we tried to identify whether the drug lords are publicly perceived predominantly as a “rule of law issue” or a “social issue”. More precisely, we focused on the public perception of the persons publicly labelled as drug lords, exploring whether journalists and citizens who are Twitter users are more interested in their connections, interaction and influence on judiciary, police, public prosecution, politicians and other actors from the security, justice and political sector or they predominantly see drug lords as a “evil against people/society”- namely, as a negative phenomenon with a strong influence on youngsters, sport, public health, culture and other essential parts of the society, beyond the rule of law.

In this regard, our finding has shown that, in general, media narrative on drug lords in Serbia is largely shaped by the topics related to the rule of law. The category of news is represented in approx. 95% of analysed cases.

In terms of the predominant topics that occupied attention of the journalists in the scope of this category, the topic concerning the trial and accusation chronicle is represented with 30% mentions in the media reports. This finding could be explained by

the fact that the majority of the articles related to Darko Šarić, and abundance of media reports on the trial and events in the courtroom. Criminal past, investigation and arrest, judicial efficiency, as well as drug lords and their relation to politics were topics relatively uniformly represented in the media discourse on the drug lords in Serbia (18.9, 17.2, 14.7, 13.3). In a lesser extent media addressed the topic of portrait of drug lords as a part of populist narrative. Relatively few mentions concerned connections between drug lords and business, as well as judicial independence. These results could be explained by the fact that media have more informative tone, daily investigating actual topics.

Table 1. Drug lords as a rule of law issue

No.	Topic	Number of mentions	% of posts within the rule of law category	% of the total number of analysed posts
1.	Synergy of a politics and crime	325	13.3	12.5
2.	Synergy of drug lords and economy	15	0.6	0.5
3.	Portrait of drug lords as a part of populist narratives	128	5.2	5
4.	Judicial independence	16	0.6	0.6
5.	Judicial efficiency	361	14.7	14
6.	Chronicle of the trial and accusation	723	29.5	28
7.	Investigation and arrest	421	17.2	16.3
8.	Criminal background	464	18.9	17.9
Total		2453	100	94.8

Within the analyses of the Twitter posts that addressed the drug lords within the rule of law thematic scope, we found that 369 of 517 posts (71.4%) addressed the topics belongs to the Thematic category I, while 148 posts addressed the Thematic category II. This shows that, despite differences in comparison with newspaper articles, the drug lords are still mostly perceived as a rule of issue, more than a “social issue” (represented by 28.6% share).

However, beyond the representation of the rule of law thematic category, when it comes to the analyses of the Twitter posts that addressed the drug lords within the rule of law thematic scope, our results significantly defer from those we’ve got through the newspapers’ analyses.

The first difference is related to the number of thematic categories appearing in the Twitter posts compared with the newspapers articles. Namely, in accordance with a very nature of social networks, Twitter users have not shown their interest for simple transmission/sharing of information related to “Chronicle of the trial and accusation” (topic 6), “Criminal background” (topic 7) and “Investigation and arrest” (topic 8) as matter of simple publishing/transmitting facts. Of course, it doesn’t mean that facts belonging to those categories have not appeared in the analysed Twitter posts as all, but differently from the newspaper article, but rather as a simple fractographic part of the thematic comment or discussion related to one of other five topic, then as the subject of post itself.

When it comes to the second difference between thematic scope of the Twitter posts compared to the newspaper articles, it is connected to the share of the individual topics within the “Rule of Law issue” category. Therefore, the most represented topics were “Judicial efficiency in criminal proceeding against drug lords”, with 28.9% share in total number of posts in Thematic category I, followed by posts that portraited the drug lords as a part of populist narratives of political leaders, with 27.1% share. 22% of posts within this thematic category addressed the synergy of politics and crime in the context of

various deals made between political leaders and drug lords. 17.1% of posts tackled judicial independences in criminal proceeding against drug lords. The minor percentage of posts addressed a connection between drug lords and economy in Serbia.

Table 2. Drug lords as a rule of law issue

No.	Topic	Number of posts	% of posts within the rule of law category	% of the total number of analysed posts
1.	Synergy of a politics and crime	81	22	15.7
2.	Synergy of drug lords and economy	18	4.9	3.5
3.	Portrait of drug lords as a part of populist narratives	100	27.1	19.3
4.	Judicial independence	63	17.1	12.2
5.	Judicial efficiency	107	28.9	20.7
Total		369	100	71.4

So, if we exclude from our list the first three categories- typical for the newspaper articles, the top three order is more or less the same in both component of the research. The most concerns of Twitter users, just like an interest of journalists are related to the judicial efficiency in relation of prosecution of drug lords. In parallel, they are both provoked by potential connection between the drug lords and political actors. However, their perception of the drug lords as a part of populist narratives, situation is quite different in the two components of the research. While the minor percentage of articles describes the public statements about drug lords in Serbia as a part of their populist narratives, the Twitter users widely discuss this issue, which raised an attention of more than 27% of them who posted in analysed period.

This might signalize that journalists are not ready to go deeper in transmitting information and prefer a copy-paste model, where original news drafted by several big news agencies have just been republished under the similar title, mostly without any, or followed by minor changes. Analytical and critical approach are rare to find. In addition to this “routine issue” this also might relate to a (self)censorship. Finally, a lack of knowledge and competence in political theory and democracy should be recognized as one of possible reasons for the lack of “in depth reading” of political narratives.

On the other side, Twitter users are free to say whatever they think/want (usually without consequences) especially if their identity is protected. In addition to this, a lot of intellectuals use this social platform which makes this network a more than simple playground of laicism. Finally, contrary to journalists whose task is mostly just to transmit the message and rarely to analyse it, Twitter users tend to share their attitudes, rather than information itself.

3.2. Drug lords as a “social issue”

Drug, drug traffickers and drug lords are followed by the sign “evil against people/society” for the decades (and even centuries). Considering this, it is expected that media portrait of drug lords strongly relates to their extremely negative role in the society. However, our findings have shown that this “evil against people and society” character of drug lords has been strongly marginalized in the media discussion comparing with their influence on the rule of law.

When it comes to the newspaper analysis, this second thematic category was represented in just approx. 5% of total number of analysed articles.

In terms of the thematic scope, as kind of paradox, we found that there were no newspaper articles published describing or analysing the role of drug lords as antiheroes of society. Contrary to this, in 5 mentions in articles (3.7%) the drug lords included in our sample were presented as heroes. More precisely, they are described as ordinary people, full of understanding and ready to help to those who needed a help.

The significant share of mentions in articles (17.2%) addressed an issue of the connections between drug lords and sport, mostly in the context of the influence they allegedly have on the football fan groups.

Only 11 mention in articles (of 1,500 units in total) note a negative influence that drug lords have on public health and culture, representing significant danger to the health and wellbeing of the youth.

Considering other social issues (composing 3.7% of total mentions and 70.9% in the social issue thematic category), media in Serbia were particularly interested in the question of personal and travel documentation, which in relation to persons labelled as drug lords, was postulated as problematic. Connections of the `drug lords` with the Serbian jet set was also occasionally mentioned topic, together with appearance after the arrest and courtroom behaviour.

Table 3. Drug lords as a “social issue”

No.	Topic	Number of mentions	% of mentions within the “social issue” category	% of the total number of analysed mentions
1.	Drug lords as heroes	5	3.7	0.2
2.	Drug lords as antiheroes	0	0	0
3.	Drug lords and their influence public health and culture	11	8.2	0.4
4.	Drug lords and their influence on sport	23	17.2	0.9
5.	Other	95	70.9	3.7
Total		134	100	5

When it comes to the media portrait of drug lords as a “social issue” according to the Twitter users, results of the research significantly differ from those from the newspaper analysis. Namely, the most represented category was “Other” (44.6%) were, unexcitedly, the most of posts placed in that category, mentioned drug lords in humoristic context. More precisely, triggered by the several public statements of the President Vučić (earlier the Prime Minister) where Dragoslav Kosmajac was labelled as „the main drug smuggler in the Balkans“ and “one whose name no one may say”. Somehow, his name become kind of paradigm or symbol of a political and judicial failure to deal with serious crime and a subject of numerous jokes of Twitter users. Consequently, they frequently use the surname Kosmajac in contexts that are not related to drug lords at all, to describe someone who is (for real or imaginary) extremely powerful and/or untouchable.

Differently from the results of the newspaper analysis, portraying of drug lords as heroes and antiheroes were highly represented in the Twitter posts. 35% of posts described drug lords as a kind of modern heroes. In addition to arguments used by journalist, Twitter users also see the drug lords as modern knights who fight against state authorities (mostly police or ruling party) who presses people.

On the other side, remarkable share of Twitter posts (31%) commented drug lords as a people who had negative influence on kids and young people, their health

and education, providing a wrong model of behaviour, especially when the authorities of the State have no capacities “to put them in a jail.”

Similarly to the previously explained results of the newspaper analysis, connections with sport fan clubs was a bit lower represented thematic issue (8.2%).

Table 4. Drug lords as a “social issue”

No.	Topic	Number of posts	% of posts within the “social issue” category	% of the total number of analysed posts
1.	Drug lords as heroes	35	23.6	6.8
2.	Drug lords as antiheroes	31	20.9	5.9
3.	Drug lords and their influence public health and culture	1	0.68	0.2
4.	Drug lords and their influence on sport	15	8.2	2.9
5.	Other	66	44.6	12.8
Total		148	100	28.6

CONCLUSIONS

The main findings of the research have shown that the way the media portraits a certain person as a drug lord does not correspond to the traditional “evil against people/society”. Predominantly focused on the rule of law, rather than a social issues triggered and/or influenced by persons who are publicly labelled as drug lords, both kind of explored media (the newspapers and Twitter) portray drug lords through their connections, interaction and influence on judiciary, police, public prosecution, politicians and other actors from the security, justice and political sector. Their traditional portrait as a “evil against people/society” as a negative phenomenon with a strong influence on youngsters, sport, public health, culture and other essential parts of the society, beyond the rule of law is extremely marginalized in both kind of media.

Furthermore, the research showed the significant difference on how drug lords have been portrayed in the newspapers compared with the approach of Twitter users. The both portraits are largely marked by concerns related to connection between drug lords and politicians, judicial efficiency and independence in conducting criminal proceedings against drug lords as well as by connections between economy and drug lords.

In parallel, the Twitter portraits of drug lords has shown a strong concern of citizens that the portraits of drug lords circulated in public discourse consisted of traditional media have been artificially created as a part of populist narrative. Guided by this attitude, the Twitter users have develop kind of a new approach to drug lords, transforming their traditional “evil against people/society” media profile to the paradigm of incompetence and/or an unsuccessful fight against crime, whether the judiciary or ruling party is responsible for that failure.

In addition to this, even in this small share of news/posts that address their social role, there is an emerging appearance of portraying drug lords as a heroes who take the “Robin Hood role”, provide a help and support to those who need it and fight (and win) the authorities of the State. Their (in fact) extremely negative influence on some of the vital parts of the society, as a public health, young people or culture, has somehow disappeared from the newspaper media portraits, while rarely appears in Twitter portraying of drug lords in Serbia.

REFERENCES

1. Acevedo, B. (2007) Creating the cannabis user: A poststructuralist analysis of the re-classification of cannabis in the United Kingdom (2004–2005). *International Journal of Drug Policy*, 18(3), pp. 177–186
2. Becker, H. (1963) *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. New York: The Free Press.
3. Beckett, K. (1994) Setting the public agenda: “Street crime” and drug use in American politics. *Social problems*, 41(3), pp. 425–447.
4. Bell, P. (1985) Drugs and the media. *Australian Alcohol/Drug Review*, 4(2), pp. 235–242
5. Blood, R. W., & McCallum, K. (2005) *Key principles for the reporting of drug issues: Final report*. Canberra: Australian National Council on Drugs
6. Boyd, S. (2002) Media constructions of illegal drugs, users, and sellers: a closer look at Traffic. *International Journal of Drug Policy*, 13(5), pp. 397–407.
7. Chiricos, T. (1996) Moral Panics as Ideology: Drugs, Violence, Race and Punishment in America. In: M.J. Lynch & E. Britt Patterson (eds.) *Race with Prejudice: Race and Justice in America*. New York: Harrow & Heston, pp. 19–48.
8. Cohen, BC. (1963) *The Press, the Public and Foreign Policy*. Princeton, NJ: Princeton University Press
9. Cohen, S. (2002[1972]) *Folk Devils and Moral Panics*. London: Routledge.
10. Coomber, R., Morris, C. & Dunn, L. (2000) How the Media Do Drugs: Quality Control and the Reporting of Drug Issues in the UK Print Media. *International Journal of Drug Policy* 11(3), pp. 217–25.
11. Critcher, C. (2003) *Moral Panics and the Media*. Buckingham: Open University Press.
12. Downes, D. (2017[1977]) The Drug Addict as Folk Devil. In: P. Rock (ed.) *Drugs and Politics*. London: Routledge, pp. 89–97.
13. Fan, D. (1996) News Media Framing Sets Public Opinion that Drugs is the Country’s Most Important Problem. *Substance Use and Misuse*, 31(10), pp. 1413–21.
14. Haller A., Holt K. (2018). Paradoxical Populism: How PEGIDA Relates to Mainstream and Alternative Media. „Information, Communication & Society”, 22:12, 1665–1680.
15. Hughes, C. E., Lancaster, K., & Spicer, B. (2011) How do Australian news media depict illicit drug issues? An analysis of print media reporting across and between illicit drugs, 2003–2008. *International Journal of Drug Policy*, 22(4), pp. 285–291.
16. Kiouisis, S., & Wu, X. (2008) International agenda-building and agenda-setting: Exploring the influence of public relations counsel on US news media and public perceptions of foreign nations. *International Communication Gazette*, 70(1), pp. 58–75.
17. Lancaster, K., Hughes, C. E., Spicer, B., Matthew-Simmons, F. & Dillon, P. (2011) Illicit drugs and the media: Models of media effects for use in drug policy research. *Drug and Alcohol Review*, 30(4), pp. 397–402.
18. Levine, H. & Reinerman, C. (1988) The Politics of America’s Latest Drug Scare. In: R. Curry (Ed.) *Freedom at Risk: Secrecy, Censorship and Repression in the 1980s*. Philadelphia, PA: Temple University Press, pp. 251–258.
19. McCombs, M.E. (2004) *Setting the Agenda: Mass Media and Public Opinion*. Malden, MA: Polity Press.
20. Noto, A. R., Pinsky, I., & Mastroianni, F. D. C. (2006) Drugs in the Brazilian print media: An exploratory survey of newspaper and magazine stories in the year 2000. *Substance use & misuse*, 41(9), pp. 1263–1276.
21. O’Connell, M. (1999) Is Irish public opinion towards crime distorted by media bias?. *European Journal of Communication*, 14(2), pp. 191–212.
22. Orcutt, J. & Turner, J. (1993) Shocking Numbers and Graphic Accounts: Quantified Images of Drug Problems in the Print Media. *Social Problems*, 40(2), pp. 190–206.

23. Reinerman, C. & Duskin, C. (1999) Dominant Ideology and Drugs in the Media. In: J. Ferrell & N. Websdale (eds.) *Making Trouble: Cultural Constructions of Crime, Deviance, and Control*. New York: Aldine de Gruyter, pp. 73–87.
24. Reinerman, C. & Levine, H. (eds.) (1997) *Crack in America: Demon Drug and Social Justice*. Berkeley, CA: University of California Press.
25. Schack, T. (2011) Twenty-first-century drug warriors: the press, privateers and the for-profit waging of the war on drugs. *Media, War & Conflict*, 4(2), pp. 142–161.
26. Severin, WJ., Tankard, JW. (Jr.) (2001) *Communication Theories: Origins, Methods, and Uses in the Mass Media*. New York: Addison Wesley Longman, Inc.
27. Taylor, S. (2008) Outside the outsiders: Media representations of drug use. *Probation Journal*, 55(4), pp. 369–387.
28. Teece, M., & Makkai, T. (2000) *Print media reporting on drugs and crime, 1995–1998 (Trends and Issues in Crime and Criminal Justice No. 158)*. Canberra: Australian Institute of Criminology.
29. Watson, J. (2003) *Mass Communication: An Introduction to Theory and Process (2nd edition)*. New York: Palgrave Macmillan.
30. Watts, R. (2003) ‘Headlining heroin’: Policy change and reporting the heroin problem. *Media International Australia incorporating Culture and Policy*, 108(1), pp. 67–81.
31. Young, J. (1971) The Role of the Police as Amplifiers of Deviancy, Negotiators of Reality and Translators of Fantasy: Some Consequences of our Present Day System of Drug Control as Seen in Notting Hill. In: S. Cohen (ed.) *Images of Deviance*. Middlesex: Pelican, pp. 27–61.

Milica Kolaković-Bojović

Naučni saradnik, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, Srbija

Ana Paraušić

Istraživač pripravnik, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, Srbija

MEDIJSKI PORTRET VOĐA NARKO KLANOVA U SRBIJI

Motivisan promenjenom ulogom medija iz „onih koji prenose informacije o realnosti“ u „one koji kreiraju realnost(i)“, ovaj rad pokušava da istraži kako mediji u Srbiji izveštavaju o optuženima koje su, predstavnici relevantnih institucija ili drugi istaknuti zvaničnici, javno označili kao vođe narko klanova, kao i kako se njihovi medijski portreti koji su rezultat novinarskog izveštavanja razlikuju od onih koje su kreirali korisnici društvenih mreža. U nastojanju da utvrde razliku u medijskom tretmanu vođa narko klanova, čija je krivica dokazana u krivičnom postupku i osoba koje su javno označene kao vođe narko klanova, ali su optužbe protiv njih odbačene ili su pravosnažno oslobođeni optužbe, autori su zasnovali svoje istraživanje na analiza medijskih portreta tri medijski najeksponiranije osobe koje su u poslednjih pet godina u Srbiji javno označene kao vođe narko klanova, gde je krivični postupak protiv njih završen na tri gore navedena načina. Istraživanje je obuhvatilo analizu sadržaja vesti objavljenih na portalima najtiražnijih dnevnih novina u Srbiji, kao i objave na društvenoj mreži Twitter tokom petogodišnjeg perioda, sa fokusom na oblast vladavine prava i socijalni kontekst uloge vođa narko klanova. Rezultati istraživanja su pokazali iznenađujući redosled u smislu prioriternih pitanja u vezi sa vođama narko klanova, koji dovodi u pitanje stereotipe o vođama narko klanova kao fenomenu, ne samo iz oblasti vladavine prava, već i društvenom „iskonskom zlu protiv ljudi i društva“ Istraživanje je pokazalo značajnu razliku u načinu na koji su vođe narko klanova prikazane u štampi u poređenju sa pristupom korisnika Twitter-a.

KLJUČNE REČI: vođe narko klanova / medijski portret / društvene mreže / mediji i kriminal

CHARACTERISTICS OF THE POPULATION OF PERSONS WITH COMPULSORY DRUG ADDICTION TREATMENT AS A SECURITY MEASURE IN SERBIA – A REGIONAL OVERVIEW*

Ljeposava ILIJIĆ, PhD*
Milena MILIĆEVIĆ, PhD*
Nikola VUJIČIĆ, MA*

In Serbia, there is a paucity of research on characteristics of the population of imprisoned persons with compulsory drug addiction treatment imposed as a security measure. This study was aimed to analyze and report the characteristics of the population of persons with this security measure imposed in different regions of Serbia, and a population of 1,638 offenders (91.5% males, mean age 36.6 years) was included. The most important similarities were in the prison sentence length and recidivism rate. Among differences, those related to gender, marital status, prison or other sentences, previous convictions, and the age of offenders at the time of study and when the sentence began, and the type of criminal offence were confirmed. The identification of the sociodemographic profile of offenders with compulsory drug addiction treatment in different regions of the Republic of Serbia could allow the target population detection, and development and implementation of appropriate preventive measures.

KEY WORDS: drug abuse / addiction treatment in prisons / medical security measures / offenders / prisons in Serbia

INTRODUCTION

Drug addiction is characterised by compulsive drug seeking and using, loss of control in limiting intake, and progressive modification of behaviour, including the

* This work resulted from the project "Assessment of the Application of Medical Security Measures in the Criminal Justice System of the Republic of Serbia" funded by the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE Serbia) and conducted in cooperation with the Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Serbia. All authors declare no conflicts of interest.

* Research Fellow, Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Serbia. E-mail: lelalela_bgd@yahoo.com

* Research Fellow, Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Serbia. E-mail: mileninaadresa@gmail.com

* Research Associate, Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Serbia. E-mail: nikola.vujicic.law@gmail.com

emergence of a negative emotional state when access to the drug is prevented (Miguel-Arias et al., 2017). Additionally, it is considered a chronically relapsing and a complex neuropsychiatric disorder (Belin-Rauscent et al., 2016; Koob & Volkow, 2016). As presented in the DSM-5, the term drug addiction is included by the term substance use disorders (American Psychiatric Association, 2013).

Due to its illegal production, distribution and use, drug addiction is often associated with offending and/or criminal behaviours, such as robbery, thievery, stealing, assaults, abuse, etc, including criminal recidivism (Werb et al., 2016). The fact is that a substantial proportion of the imprisoned population are drug users (Miguel-Arias et al., 2017). More than 40% of male prisoners and 50% of female ones were estimated in the year before arrest as being drug addicts, while more than 1,000 of them begin treatment each week in England (Muscat, 2010). Furthermore, 60% of the prison population has a problematic use of alcohol and/or drugs in Norway (Muscat, 2010).

Substance abuse has secondary effects, and they include, among others, and criminal behaviour (Radulović, 2013). Although it is difficult to establish a causal relationship between drug use and criminal behaviours, the criminological and social science literature has acknowledged a high number of drug addicts in the population of the convicts. Besides, it is recognised that drug use leads to or sustains criminal behaviour and that imprisoned drug users often identify illegal substance misuse as a cause of their criminal involvement, as well (Chandler et al., 2009; Elison et al., 2016; Riordan, 2017).

According to the results from the national general population survey conducted in 2014 in Serbia, around 8% of the population aged 18–64 years had used an illicit substance during their lifetime (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, 2017). Also, there were 5642 drug-related criminal acts carried out by 5616 persons within 4928 crime reports in Serbia in 2013 (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, 2014).

The association between substance abuse and criminal behaviour further emphasizes the importance of treating drug-involved offenders in prison (Chandler et al., 2009). Even though Protagoras and Plato have come up with ideas on which security measures are theoretically based, their introduction into the criminal justice systems has been a long time coming. Security measures, as criminal sanctions, in the European criminal legislation at the beginning of the XX Century (Drakić, 2015). Namely, the first country to recognize the importance of security measures as a special form of criminal sanctions was Norway (Criminal Code of 1902). Worldwide, justice systems have been developing in response to the increase in the population of drug-related offenders (Somers et al., 2012). In our region, security measures were first introduced into the criminal sanctions system in 1929, with the adoption of the Criminal Code of the Kingdom of Yugoslavia (Drakić, 2015: 97, 112). In a comparative study on the existence and types of law on compulsory commitment to care in 38 European countries, compulsory commitment to care is placed under criminal law in 17 (45%) of the explored countries, including Serbia. According to the main intention, compulsory commitment to care is characterized as civil rehabilitative, a subtype confirmed in eight (21%) European countries (Israelsson, 2011).

In today's criminal legislation of the Republic of Serbia within the general-purpose of criminal sanctions, the purpose of security measures is to eliminate circumstances or conditions that may influence an offender to commit criminal

offences in future.¹ Compulsory Drug Addiction Treatment (Art. 83 Serbian Criminal Code, *hereinafter*: SCC) is one of four types of medical security measures that exist in SCC, in addition to the following security measures: Compulsory Psychiatric Treatment and Confinement in a Medical Institution (Art. 81 SCC), Compulsory Psychiatric Treatment at Liberty (Art. 82 SCC) and Compulsory Alcohol Addiction Treatment (Art. 84 SCC).

The drug treatment system is under the responsibility of the Ministry of Health of Serbia and financed through the national Health Insurance Fund. In general, state healthcare facilities and some private health institutions provide this kind of treatment. Prison health units are included, as well. However, specialised drug treatment is available only in the Special Prison Hospital in Belgrade. Provision of drug treatment is regulated by the Law on Psychoactive Controlled Substances, the Law on Health Protection, the Law on Protection of Persons with Mental Disabilities, the Law on the Rights of Patients and the Law on Drugs and Medical Devices (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, 2017).

The court shall order Compulsory Drug Addiction Treatment to an offender who has committed a criminal offence due to addiction to narcotics and if there is a serious danger that he may continue committing criminal offences due to this addiction (Art. 83, Para. 1 SCC). Since it is an offender who committed the crime in an objective–subjective sense (existence of guilt), this measure shall be carried out in a penitentiary institution or an appropriate medical or other specialised institution and shall last as long as there is a need for treatment, but not more than three years. When the measure referred to in Art. 83, Para. 1 SCC is ordered together with a term of imprisonment, duration thereof may exceed the pronounced sentence but its overall duration shall not exceed three years. The time spent in the institution for medical treatment shall be credited to the prison sentence. If the Compulsory Drug Addiction Treatment is pronounced together with a fine, a suspended sentence, judicial caution or remittance of punishment, it shall be carried out at liberty and may not exceed three years. Also, if an offender without justifiable reasons fails to undertake treatment at liberty or abandons treatment at his own volition, the court shall order coercive enforcement of such measure in an appropriate medical or other specialised institution (Milićević et al., 2019: 164–165).

In Serbia, there is a paucity of research on characteristics of the population of imprisoned persons with compulsory drug addiction treatment imposed as a security measure. Knowing prevailing patterns of characteristics of offenders with compulsory drug addiction treatment could be potentially very useful for policymakers in preparing new protocols or treatment regimens. To our knowledge, the current study will be the first one reporting this kind of data concerning different regions of Serbia. The paper aims to analyze the similarities and the differences of characteristics of the population of persons with compulsory drug addiction treatment as a security measure between different regions of Serbia.

¹ Art. 78 Serbian Criminal Code, *Official Gazette of the Republic of Serbia*, No. 85/2005, 88/2005-corr., 107/2005-corr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016 and 35/2019.

1. METHOD

1.1. Design and procedure

Within the project “Assessment of the Application of Medical Security Measures in the Criminal Justice System of the Republic of Serbia” conducted by the Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE Serbia) and the Institute of Criminological and Sociological Research, all relevant data on realized medical security measures were collected (Međedović et al., 2019). The following medical security measures were included in the research project: compulsory psychiatric treatment and confinement in a medical institution, compulsory psychiatric treatment at liberty, compulsory drug addiction treatment, and compulsory alcohol addiction treatment. The survey was conducted in 2018 in the following institutions: the Special Prison Hospital in Belgrade, Special Hospital for Psychiatric Diseases „Dr Slavoljub Bakalović“ in Vršac, Special Hospital for Psychiatric Diseases „Sveti Vračevi“ in Novi Kneževac and Special Hospital for Psychiatric Diseases in Gornja Toponica. The data collected in the research project related to the measures imposed on a total of 3,745 persons between 2013 and 2017 in Serbia. There were 1,652 (44.1%) compulsory drug addiction treatment, 1,431 (38.2%) compulsory alcohol addiction treatment and 662 (17.7%) compulsory psychiatric treatment and confinement in a medical institution imposed as medical security measures. For the purposes of this study, only data on compulsory drug addiction treatment were selected.

1.2. Variables

From the databases available in the four aforementioned institutions, the following data on persons with imposed compulsory drug addiction treatment as medical security measures were selected for analysis purposes:

- type of security measures imposed in the period from 2013 to 2017;
- basic sociodemographic data: gender, age (years), year of birth, municipality of residence, citizenship, marital status;
- data on recidivism and previous convictions;
- information on the offence for which the security measure was imposed: criminal offence, the presence of elements of violence in crime, prison sentence length (years), other sanctions;
- data on the current measure: starting date of the application of security measures.

Based on the municipality of residence data, the region was determined. Age at time of sentence was calculated based on year of birth data.

1.3. Statistical analyses

This study is a comprehensive secondary analysis of data partially published elsewhere (Međedović et al., 2019). Analyses were performed using the SPSS for Windows software program, version 23, using a 0.05 level of significance. Descriptive statistics were used to characterize the sample and the outcomes. Continuous variables

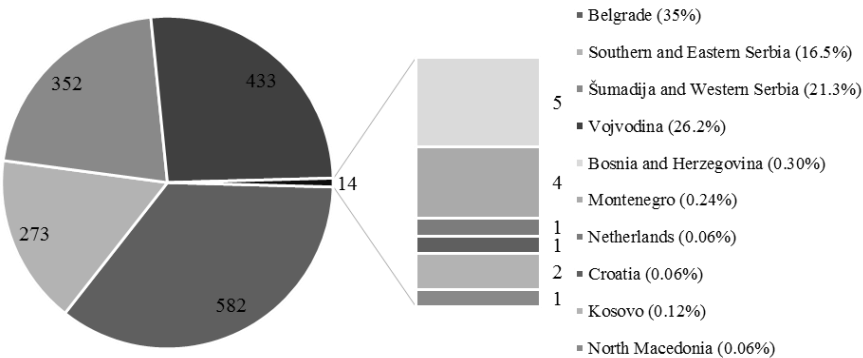
were compared by one-way ANOVA (with the Tukey HSD test for post-hoc comparisons) and the Kruskal-Wallis test as a non-parametric alternative, while categorical responses were compared by χ^2 test. The effect size was reported as Cramer's V or η^2 .

1.4. The sample

The study included a population of 1,652 offenders with compulsory drug addiction treatment imposed, of whom 14 (0.8%) were foreign nationals. To analyze the specificity of the population of offenders with compulsory drug addiction treatment in certain regions of the Republic of Serbia, only citizens of the Republic of Serbia have been singled out. Therefore, the final sample included 1,638 persons (Figure 1).

In percentages, the majority of offenders with compulsory drug addiction treatment had permanent residence in the Belgrade region (35%, $n = 580$). A total of 26% of offenders resided on the territory of the Vojvodina region ($n = 273$), while 22% came from the territory of Šumadija and Western Serbia ($n = 352$). Offenders from the region of South and East Serbia were represented in the smallest percentage in the final research sample (17%, $n = 433$).

Figure 1. Population of offenders with compulsory drug addiction treatment imposed in Serbia ($n = 1,652$)

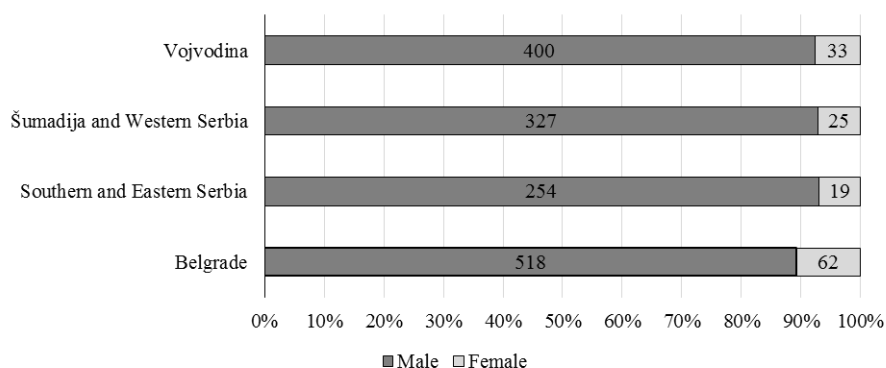
2. RESULTS AND DISCUSSION

2.1. Gender distribution

Concerning gender, there were 1499 (91.5%) male and 139 (8.5%) female offenders with compulsory drug addiction treatment, giving a male/female ratio of 10.8:1. The Southern and Eastern Serbia region and the Šumadija and Western Serbia region have the highest male/female ratio, 13.4:1 and 13.1:1, respectively. In other words, there are more than 13 male offenders with compulsory drug addiction treatment for each female. However, in the Belgrade region, a male/female ratio was the lowest with more than eight male offenders for each female offender (8.4:1). Finally, a male/female ratio in the Vojvodina region was 12.1:1.

It is noteworthy that no statistically significant difference was found in the distribution of male and female offenders among different regions of Serbia [$\chi^2(3) = 5.73, p = 0.125, V = 0.06$]. The majority of offenders with compulsory drug addiction treatment are male, and their percentage ranges from 89.3% in the Belgrade region to 93.0% in the Southern and Eastern Serbia region. Also, there were 92.9% of male offenders in the Šumadija and Western Serbia region, similar to 92.4% in the Vojvodina region (Figure 2).

Figure 2. Gender distribution of offenders with compulsory drug addiction treatment imposed in Serbia

Overall, 4244 medical security measures were imposed in Serbia in the period from 2013 to 2017 (Statistical Office of the Republic of Serbia, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017). The largest number of all four medical security measures were imposed on male persons, 4012 (94.5%), whereas 232 (5.5%) were imposed on female ones.

When it comes to the compulsory drug addiction treatment in the period from 2013 to 2017, it was imposed on 1560 person, of whom 1420 (91.0%) were male and 140 (9.0%) were female. It is noteworthy that more than half of the female persons have been referred to compulsory drug addiction treatment, that is 140 (60.3%) persons. The described distribution is comparable to the data presented here.

Moreover, a similar distribution was found in an imprisoned population of 63403 individuals in Galicia (Spain) throughout the 2001–2010 study period, of whom 5041 (8%) were women (Miguel-Arias et al., 2017). A possible explanation is that male drug users are more likely to have been previously been in inpatient treatment at some time and that they serve longer sentences in comparison to females, as found in prospective, Norwegian research (Ravndal & Amundsen, 2010). In Hungary throughout the 2002–2006 period, 89% of those in treatment as an alternative to criminal proceedings were males (Muscat, 2010).

Regarding gender representation in the institutions specialized in inpatient treatment of drug users in Belgrade, the male gender was more prevalent than female in 3:1 ratio, which may be explained by the fact that female drug addicts are more likely to go to treatment (Kovačević, 2013). Gender differences are noted in both drug use and outpatient drug treatment attending, ranging from 9:1 in Cyprus to 1.6:1 in Hungary, with high ratios in Italy (6.5:1) and Spain (5.3:1). Regardless of the country variations in

the gender ratio in the European Union, male drug users outnumber female drug users in drug treatment services (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, 2005)

However, the situation is different in prisons. It is estimated that around 90% of men enter treatment in prison, in contrast to 80% in community settings (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, 2012). In a national study on the influence of legal coercion on dropout from substance abuse treatment, around 70% of clients in short-term residential treatment and outpatient treatment were male, in contrast to 44% in long-term residential treatment (Perron & Bright, 2008). According to some estimations, 5% of the general population in prisons in Europe are women (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, 2012).

2.2. Age-related comparisons

The average age of offenders with compulsory drug addiction treatment is 36 years and six months ($SD = 6.54$ years), ranging from 16 to 66 years (Table 1). Among the regions of Serbia, the youngest offenders were those coming from the Šumadija and Western Serbia region ($M = 35.72$ years, $SD = 6.25$), while the oldest ones came from the Belgrade region ($M = 37.21$ years, $SD = 6.67$).

According to the results of the one-way ANOVA, there was a statistically significant difference at the $p < 0.01$ level in the age of offenders with permanent residence in different regions of Serbia [$F(3, 1634) = 5.519$, $p = 0.001$]. Despite reaching statistical significance, the actual difference in mean age at the time of study between regions was quite small. The effect size, calculated using eta squared, was $\eta^2 = 0.01$.

Table 1. Age of offenders with compulsory drug addiction treatment: descriptive statistics

Age of offenders (years)		at the time of study				at the time the sentence began			
		<i>M</i>	<i>SD</i>	Min	Max	<i>M</i>	<i>SD</i>	Min	Max
Region	Belgrade	37.21	6.67	21	66	33.62	6.63	19	61
	Southern and Eastern Serbia	37.09	6.45	24	61	33.65	6.48	21	60
	Šumadija and Western Serbia	35.72	6.25	21	64	32.18	6.26	19	61
	Vojvodina	36.02	6.53	16	62	32.19	6.47	15	58
Total		36.55	6.54	16	66	32.94	6.50	15	61

Post-hoc comparisons using the Tukey HSD test indicated that the mean age of the offenders at the time of study for the Šumadija and Western Serbia region ($M = 35.72$) was significantly lower compared to offenders from both the Belgrade region ($M = 37.21$, $p < 0.01$) and the Southern and Eastern Serbia region ($M = 35.72$, $p < 0.05$), yet with no significant difference in relation to the Vojvodina region ($M = 36.02$, $p = 0.918$). In other words, those offenders with compulsory drug addiction treatment who came from the Šumadija and Western Serbia region were on average younger from those coming from the Belgrade and the Southern and Eastern Serbia regions for 1.5 and 1.4 years, respectively.

The difference in the age of offenders with compulsory drug addiction treatment at the time the sentence began was explored next. In all four regions, the majority of offenders were between 26 and 35 years old, with a notable proportion of those aged 35–

45. There were no offenders with compulsory drug addiction treatment over 65 years of age (Table 2).

Table 2. Distribution of offenders with compulsory drug addiction treatment in Serbia by age

Region	Age at the time the sentence began (years), n (%)					
	< 18	18–25	26–35	36–45	46–55	56–65
Belgrade	0 (0.0)	61 (10.5)	322 (55.5)	176 (30.3)	17 (2.9)	4 (0.7)
Southern and Eastern Serbia	0 (0.0)	23 (8.4)	156 (57.1)	81 (29.7)	11 (4.0)	2 (0.7)
Šumadija and Western Serbia	0 (0.0)	40 (11.4)	224 (63.6)	79 (22.4)	5 (1.4)	4 (1.1)
Vojvodina	2 (0.5)	55 (12.7)	264 (61.0)	97 (22.4)	13 (3.0)	2 (0.5)
Total	2 (0.1)	179 (10.9)	966 (59.0)	433 (26.4)	46 (2.8)	12 (0.7)

The average age of offenders with compulsory drug addiction treatment at the time the sentence began was approximately 33 years ($SD = 6.50$ years), ranging from 15 to 61 years (Table 1). Among the regions of Serbia, the youngest offenders at the time the sentence began were those coming from the Šumadija and Western Serbia region ($M = 32.18$ years, $SD = 6.26$) and the Vojvodina region ($M = 32.19$ years, $SD = 6.47$), while the oldest ones came from the Southern and Eastern Serbia region ($M = 33.65$ years, $SD = 6.48$) and the Belgrade region ($M = 33.62$ years, $SD = 6.63$). The sample of the surveyed population also contains two older juveniles, according to whom a security measure was applied following Art. 23 of the Law on Juvenile Criminal Offenders and Criminal Protection Law².

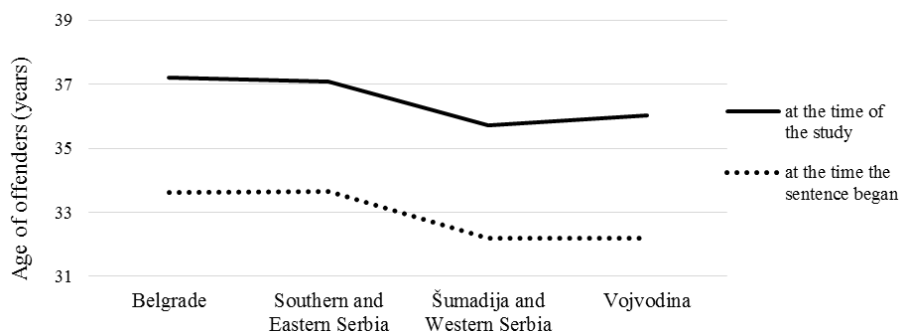
According to the results of the one-way ANOVA, there was a statistically significant difference at the $p < 0.001$ level in the age of offenders at the time the sentence began among different regions of Serbia [$F(3, 1634) = 6.760$, $p < 0.001$]. Despite reaching statistical significance, the actual difference in their mean age at the time the sentence began between these four groups was small ($\eta^2 = 0.01$).

Post-hoc comparisons using the Tukey HSD test indicated that the mean age of the offenders at the time the sentence began was significantly higher in the Southern and Eastern Serbia and the Belgrade regions, on one hand than in the Šumadija and Western Serbia and the Vojvodina regions, on the other hand, at the $p < 0.01$ and $p < 0.05$ levels. In other words, those offenders with compulsory drug addiction treatment who came from the Vojvodina and the Šumadija and Western Serbia regions were on average younger at the time the sentence began from those coming from the Belgrade and the Southern and Eastern Serbia regions for approximately 1.4 years.

Figure 3 shows the given age-related comparisons, one related to the age of offenders with compulsory drug addiction treatment in Serbia at the time of data collection and the other related to the age of offenders at the time the sentence began.

² Law on Juvenile Criminal Offenders and Criminal Protection Law, Official Gazette of the Republic of Serbia, no. 85/05.

Figure 3. Comparative overview of the age of offenders with compulsory drug addiction treatment from different regions of Serbia

The official data on the general population, as given in the 2011 Census of population, households and dwellings, the average age in both the Belgrade and the Vojvodina region is 41.8 years. The average age of the general population in the Šumadija and Western Serbia and the Southern and Eastern Serbia regions is higher, 42.3 and 43.3 years, respectively (Statistical Office of the Republic of Serbia, 2018). It can be noted that the population of offenders with compulsory drug addiction treatment is descriptively younger than the general population in all four regions of Serbia. This should be highlighted because the age was confirmed as an influential factor when it comes to the perception of treatment-related coercion, especially in youth with substance misuse issues, with a further effect on motivation and readiness to change (Bath et al., 2019). Moreover, the early onset of criminal behaviour in drug addicts is a strong indication of future intravenous drug use and more serious criminal activities (Gjeruldsen et al., 2004).

For comparison, the average age of opiate addicts, treated at the Specialized hospital for substance abuse in Belgrade, is 23 years (Kovačević, 2013). In most European countries, the age of drug addicts on treatment ranges from 25 to 29 years (Muscat, 2010). According to the data from 2010 from eight EU countries, the average age of men entering treatment in prisons is 29 years, whereas the average age of those entering treatment in community settings is 30 years (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, 2012). One study conducted in the United States of America has reported that the average age of male patients entering drug abuse treatment programs was 37 years, whereas the average age of females was 34 years, with comparable proportions of those aged 26–35 and 36–45 years (Hser et al., 2003). Other have reported that drug-addicted patients judicially mandated to treatment in California are on average 42 years old (Kelly et al., 2005). In research that included samples from several countries (Australia, England, South Africa and the United States of America), the 21–25 age group was the largest one, except in the United States where 36 years of age or older was the largest group (Taylor et al., 2003). Furthermore, when characteristics of criminal justice and noncriminal justice clients receiving treatment for substance abuse were compared, it was found that those in the mandated treatment group were the youngest, on average (Marshall & Hser, 2002). The data obtained

require some verification in further studies, with one of the possible indicators being the duration of court proceedings.

2.3. Marital status of offenders

Concerning marital status, the majority of offenders with compulsory drug addiction treatment from all four regions were married or cohabiting, as their percentage ranges from 67.8% noted for the Southern and Eastern Serbia region to 77.0% found for the Vojvodina region. Therefore, no statistically significant difference was found in the marital status of offenders with permanent residence in different regions of Serbia [$\chi^2(3) = 6.83, p = 0.077, V = 0.07$].

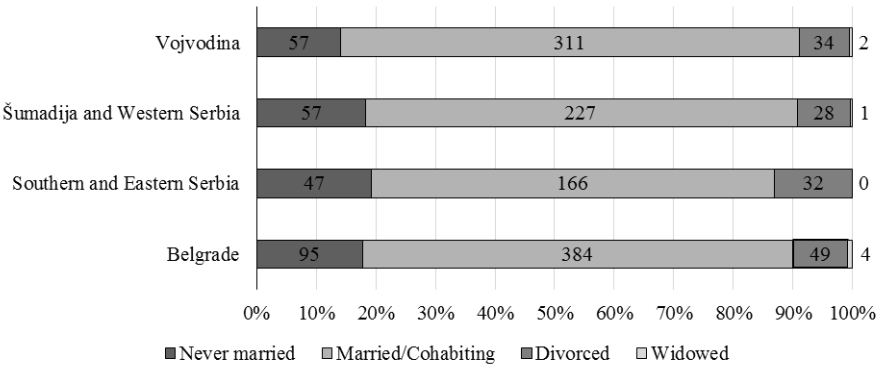
Table 3. Distribution of offenders with compulsory drug addiction treatment in Serbia by their marital status

Region	Marital status, n (%)		Total
	Single	Married/Cohabiting	
Belgrade	148 (27.8)	384 (72.2)	532
Southern and Eastern Serbia	79 (32.2)	166 (67.8)	245
Šumadija and Western Serbia	86 (27.5)	227 (72.5)	313
Vojvodina	93 (23.0)	311 (77.0)	404
Total	406 (27.2)	1088 (72.8)	1494

Note: The category *Single* includes *Never married* ($n = 256$), *Divorced* ($n = 143$) and *Widowed* ($n = 7$) categories.
Missing data, $n (%) = 144 (8.8)$.

Different demographic characteristics regarding marital status were found in a sample of outpatients at community clinics in the United States of America, one-third of whom were users with criminal justice referral (DeFulio et al., 2013; Petry et al., 2005), as well as in the research on substance use disorder patients who are mandated to treatment (Kelly et al., 2005). The demographic composition of four country samples (Australia, England, South Africa and the United States) revealed that the small proportion of arrestees were married or living as married (Taylor et al., 2003). Similar was found in a study on prison-based therapeutic community treatment that included 8,550 inmates (Messina et al., 2006).

Figure 4. Marital status of offenders with compulsory drug addiction treatment from different regions of Serbia

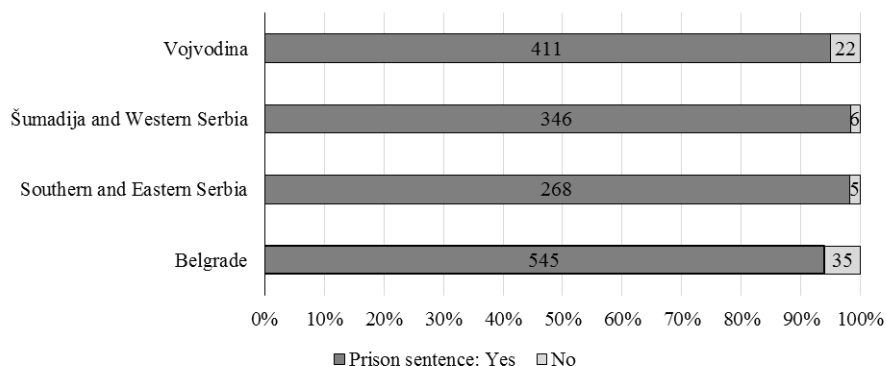

In our sample, more participants were married or cohabiting (66.4%, $n = 1088$) than being never married (15.6%, $n = 256$), divorced (8.7%, $n = 143$) or widowed (0.4%, $n = 7$), as presented in Figure 4. This result is in line with the official data from the 2011 Census (Statistical Office of the Republic of Serbia, 2018). As stated in that report, more than half of the population aged 15 and over was married, with the percentages ranging from 52% in the Belgrade region to 58% in the Šumadija and Western Serbia region. In a study of the prevalence of substance use in prisons, Khalooei and colleagues have cited similar results in terms of marital status, whereby married and widowed people had the highest and the lowest frequency, respectively (Khalooei et al., 2016). These data are important because there are indications that families and marital status play an important role in both the aetiology of addiction and its recovery (Baharudin et al., 2014; Gruber & Taylor, 2006). In relapse prevention, success in setting a social support network raises the chances of long-term treatment success (Baharudin et al., 2014; Ghani et al., 2008).

2.4. Criminological and penological characteristics of offenders

Next, there was a statistically significant difference between offenders with compulsory drug addiction treatment residing in different regions related to whether or not they were sentenced to prison [$\chi^2(3) = 15.10$, $p = 0.002$, $V = 0.10$]. In the regions of Belgrade and Vojvodina, 94.0% and 94.9% of offenders were sentenced to prison, in addition to the compulsory drug addiction treatment imposed. On the other hand, there were 98.2% and 98.3% of offenders sentenced to prison in the regions of South and East Serbia and Šumadija and Western Serbia, respectively (Figure 5).

Figure 5. Distribution of offenders with compulsory drug addiction treatment in Serbia in relation to the prison sentence

The length of a prison sentence in the subsample of offenders sentenced to prison, with the imposed compulsory drug addiction treatment, is analyzed next (95.8%, $n = 1570$).

Table 4. Length of a prison sentence in a subsample of offenders with compulsory drug addiction treatment sentenced to prison: descriptive statistics

Prison sentence length (years)		<i>n</i> (%)	<i>M</i>	<i>SD</i>	Min	Max
Region	Belgrade	545 (34.7)	2.37	2.12	0.16	20
	Southern and Eastern Serbia	268 (17.1)	2.72	2.66	0.16	18
	Šumadija and Western Serbia	346 (22.0)	2.36	2.47	0.08	30
	Vojvodina	411 (26.2)	2.78	2.66	0.16	20
Total		1570 (100.0)	2.54	2.45	0.08	30

Note: Only offenders with prison sentence were selected for this analysis.

Due to a skewed distribution, the Kruskal-Wallis test was used to examine differences between the length of the prison sentence of offenders with compulsory drug addiction treatment from all four regions. As presented in Table 4, the length of the prison sentence ranged from 2.36 years (Šumadija and Western Serbia) to 2.78 years (Vojvodina). According to the results, no statistically significant difference was found in the length of the prison sentence of those offenders with permanent residence in different regions of Serbia [$\chi^2(3) = 4.56, p = 0.207$].

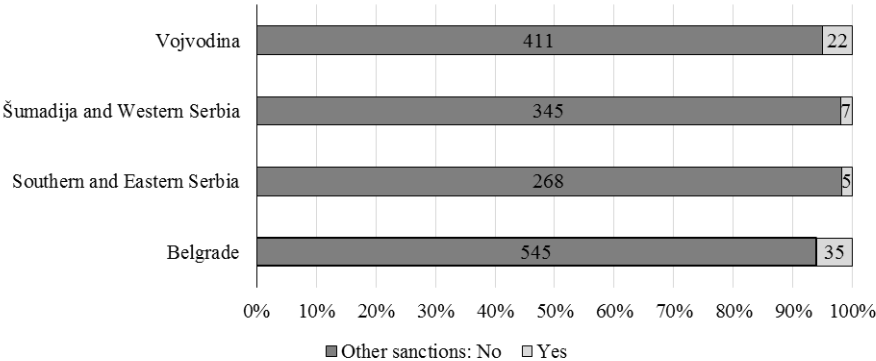
This outcome is expected. Namely, determination of sentence depends on several factors, as defined by the Criminal Code of the Republic of Serbia³ (Art. 54). These are the following: degree of culpability, the motives for committing the offence, the degree of endangering or damaging protected goods, the circumstances under which the offence was committed, the past life of the offender, his personal situation, his behaviour after the commission of the criminal offence and particularly his attitude towards the victim of the criminal offence, and other circumstances related to the personality of the offender.

³ Criminal Code of the Republic of Serbia, *Official Gazette of the Republic of Serbia*, No. 85/2005, 88/2005-corr., 107/2005-corr., 72/2009, 12/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 and 35/2019.

The following questions were raised: were there any differences related to other sanctions imposed in addition to the aforementioned, and were there any differences related to previous convictions and recidivism?

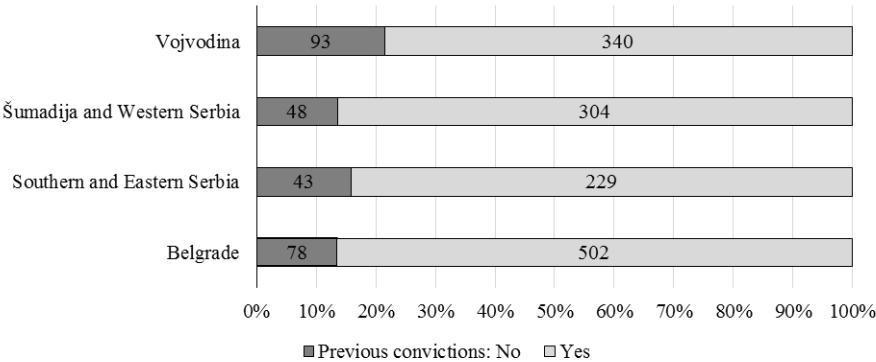
When it comes to other sanctions, the majority of offenders with compulsory drug addiction treatment from all four regions had none, as their percentage ranges from 94.0% noted for the Belgrade region to 98.2% found in the Southern and Eastern Serbia region (Figure 6). However, statistically significant difference at the $p < 0.01$ level was confirmed among the offenders with permanent residence in different regions of Serbia in relation to other sanctions [$\chi^2(3) = 13.73, p = 0.003, V = 0.10$].

Figure 6. Distribution of offenders with compulsory drug addiction treatment in Serbia in relation to other sanctions imposed

The majority of offenders with compulsory drug addiction treatment from all four regions had previous convictions, as their percentage ranges from 78.5% noted for the Vojvodina region to 86.6% found for the Belgrade region (Figure 7). Thus, a statistically significant difference at the $p < 0.01$ level was confirmed among the offenders with permanent residence in different regions of Serbia in relation to previous convictions [$\chi^2(3) = 13.95, p = 0.003, V = 0.10$].

Figure 7. Distribution of offenders with compulsory drug addiction treatment in Serbia in relation to previous convictions

Consequently, the recidivism is examined in the subsample of those offenders with the imposed compulsory drug addiction treatment who had previous convictions. This subsample included 1252 participants (76.4%), due to missing data (7.2%, $n = 118$).

Table 5. Recidivism in a subsample of offenders with compulsory drug addiction treatment who had previous convictions: descriptive statistics

Recidivism		<i>n</i> (%)	<i>M</i>	<i>SD</i>	Min	Max
Region	Belgrade	459	4.23	2.91	1	17
	Southern and Eastern Serbia	211	4.23	3.26	1	15
	Šumadija and Western Serbia	284	5.00	3.96	1	26
	Vojvodina	298	3.94	2.83	1	17
Total		1252	4.35	3.24	1	26

Note: Only offenders with previous convictions were selected for this analysis ($n = 1252$). Missing data, n (%) = 118 (7.2).

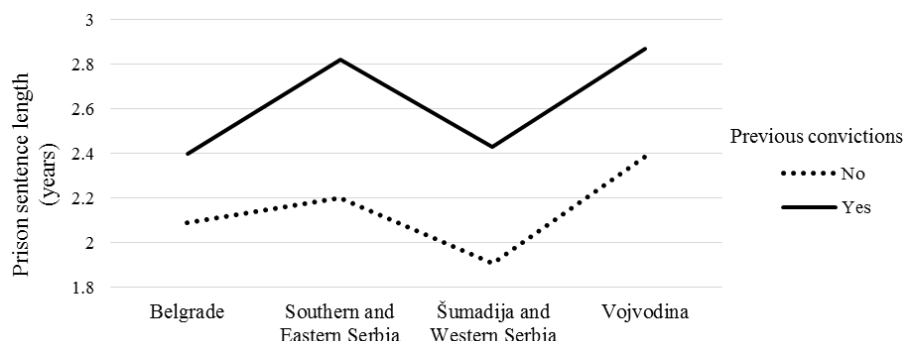
Because a data distribution was skewed, the Kruskal-Wallis test was used to examine differences between the recidivism of offenders with compulsory drug addiction treatment from all four regions (Table 5). The highest frequency of recidivism was noted in the Šumadija and Western Serbia region ($M = 5.00$), while the lowest one was found in the Vojvodina region ($M = 3.94$). According to the outcome of the comparison [$\chi^2(3) = 7.60, p = 0.05$], the difference can be described as marginally significant.

One-quarter of recidivism within three years is caused by substance abuse or positive testing for drug use (Chandler et al., 2009). A total number of arrests and number of times incarcerated are confirmed as higher in male than in female patients entering drug abuse treatment programs (Hser et al., 2003). The reduced post-release recidivism rate was noted after the treatment in the in-prison therapeutic community, especially when followed by the residential phase of community-based aftercare (Hiller et al., 1999). Moreover, legal coercion significantly reduces the risk of dropout in substance abuse treatment, with the greatest effect observed among persons in short-term residential treatment, and the smallest effect in outpatient treatment (Perron & Bright, 2008).

Differences in the frequency of recidivism concerning the offender's region of permanent residence found in our research may have different explanations. First, the improvement of public safety is considered as one of the primary goals of treatment of drug-related offenders (Somers et al., 2012). On the other hand, it should be noted that there is limited evidence on the effectiveness of compulsory drug addiction treatment in the reduction of drug use and criminal recidivism (Werb et al., 2016). Therefore, one possible explanation is the lack of continuity in high-quality programs and services after leaving prison (from the institution to the community) (Hiller et al., 1999).

The sample was divided into two subgroups according to whether the offenders with compulsory drug addiction treatment had previous convictions or not (Figure 8). In the subgroup of those offenders without previous convictions, the length of the prison sentence ranged from 1.91 years (Šumadija and Western Serbia) to 2.39 (Vojvodina). In the subgroup of those offenders who had previous convictions, the lowest length of the prison sentence was 2.40 years (Belgrade), while the highest was 2.87 (Vojvodina). However, no statistically significant difference was found in the length of the prison sentence of offenders with permanent residence in different regions of Serbia, wheather they had previous convictions [$\chi^2(3) = 5.02, p = 0.170$] or not [$\chi^2(3) = 1.13, p = 0.769$].

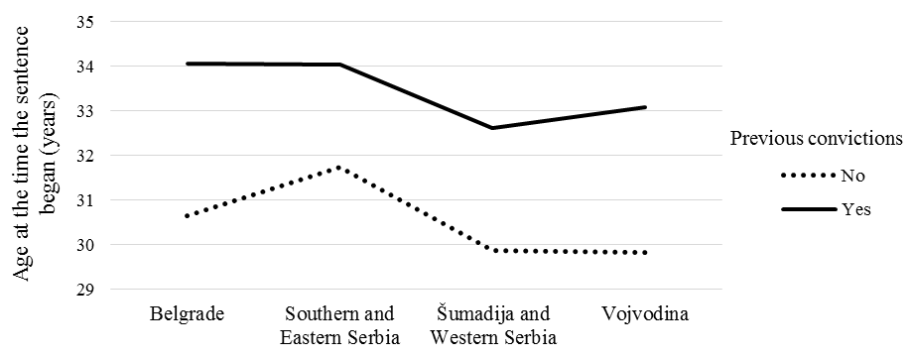
Figure 8. Comparative overview of the length of a prison sentence imposed on offenders with compulsory drug addiction treatment from different regions of Serbia in relation to previous convictions

This result was expected if the provisions of the SCC concerning the manner of sentencing were considered. Besides, the fact that the previous convictions can be taken into account as an aggravating circumstance, following the provisions of Art. 55 of the SCC (for the period before the last changes of the SCC in 2019). Taking into account the recent changes in the SCC (Art. 55 and Art. 55a SCC), it can be expected that this trend will continue in the future.

Next, the age of offenders with compulsory drug addiction treatment at the time the sentence began was compared between the regions in both subgroups, in those who had previous convictions and in those who had not (Figure 9). First, in the subgroup of those offenders without previous convictions, their age at the time the sentence began ranged from 29.83 years (Vojvodina) to 31.74 (Southern and Eastern Serbia), yet with no significant difference [$\chi^2(3) = 3.14$, $p = 0.371$]. Secondly, in the subgroup of those offenders who had previous convictions, their age at the time the sentence began ranged from 32.62 years (Šumadija and Western Serbia) to 34.07 (Belgrade). Here, a statistically significant difference was confirmed at the 0.01 level [$\chi^2(3) = 17.46$, $p = 0.001$].

Figure 9. Comparative overview of the age of offenders at the time the sentence began from different regions of Serbia in relation to previous convictions

When it comes to the type of crime, the highest percentage of offenders with compulsory drug addiction treatment was noted in the category of crimes against property (48.3%), followed by the offences against human health (41.7%). It is

noteworthy that no sexual offences were found in this sample (Table 6). Analysis of the distribution of type of crime by region of permanent residence showed that more than a half of offenders from the Belgrade and the Šumadija and Western Serbia regions was committed for the property crimes (52.5% and 52.4%, respectively). On the other hand, the highest percentage of offenders from the Southern and Eastern Serbia region was committed for offences against human health (47.1%). Thus, statistically significant difference at the $p < 0.001$ level was confirmed among the offenders with permanent residence in different regions of Serbia in relation to the type of crime [$\chi^2(12) = 38.95$, $p < 0.001$, $V = 0.10$].

Table 6. Distribution of offenders with compulsory drug addiction treatment in Serbia by the type of criminal offence

Type of criminal offence	Region									
	Belgrade ^a		Southern and Eastern Serbia		Šumadija and Western Serbia ^a		Vojvodina		Total	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Crimes against life and body	2	0.3	7	2.6	10	2.8	6	1.4	25	1.5
Property crimes	304	52.5	103	37.9	184	52.4	198	45.7	789	48.3
Sexual offences	0	0.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0
Offences against human health	232	40.1	128	47.1	130	37.0	192	44.3	682	41.7
Domestic crimes	21	3.6	26	9.6	17	4.8	23	5.3	87	5.3
Other crimes	20	3.5	8	2.9	10	2.8	14	3.2	52	3.2
Total	579	100.0	272	100.0	351	100.0	433	100.0	1635	100.0

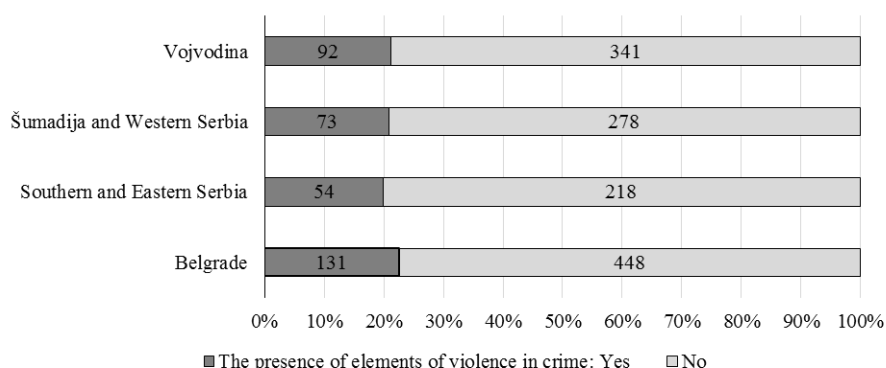
^a Missing data: $n = 1$.

Except for the Southern and Eastern Serbia region, profit-related crimes dominate, but there were also high numbers of offences against human health. The perpetrators of crimes against property (38.8%) and public health (27.6%), which are considered related to the drug use, accounted for a significant percentage of the imprisoned population in Galicia (Spain) in the period from 2001 to 2010 (Miguel-Arias et al., 2017). In a follow-up 25-year study conducted in Norway on criminality in drug addicts, the most frequent were drug offence (medicines act) and theft, robbery, or burglary, followed by fraud, forgery, or receiving stolen good (Gjeruldsen et al., 2004).

When the use of illicit drugs was analyzed in four countries (Australia, England, South Africa and the United States), property offences and offences involving damage to property, alcohol offences, and public disorder offences were the most common. However, an exception was noted in the United States of America because drug-related offences (drug supply, possession, production, importation, exportation and cultivation) were the most frequent (Taylor et al., 2003).

When it comes to the presence of elements of violence in crime, the majority of offenders from all four regions were convicted of offences without elements of violence, with the percentage ranging from 77.4% in the Belgrade region to 80.1% in the Southern and Eastern Serbia region. Therefore, no statistically significant difference was confirmed among the offenders with permanent residence in different regions of Serbia in relation the presence of elements of violence in crime [$\chi^2(3) = 0.99$, $p = 0.805$, $V = 0.03$].

Figure 10. Distribution of offenders with compulsory drug addiction treatment in Serbia in relation to the presence of elements of violence in crime

Higher rates of criminal behaviour that included violent crimes were previously found in criminal records of drug users (Gjeruldsen et al., 2004). Some findings suggest that nearly 50% of violent offences and property offences are committed after drugs or alcohol have been consumed (Haque & Cumming, 2003). This could be explained by the disinhibitory effect of substances that makes the otherwise elevated aggressive and poorly controlled psychopaths more violent and dangerous, mostly among poly-drug users (Radulović, 2013).

2.5. Strengths, limitations and recommendations for future research

The current study is notable for several strengths. First, this study is one of few to address characteristics of offenders with compulsory drug addiction treatment, and the first one which assesses the similarities and the differences between these characteristics between different regions of Serbia. Second, the large sample based on population is rare in research, and potentially increases generalization of the current study's findings. Lastly, excluding data on marital status and recidivism, there are almost no missing data.

Despite these strengths, the current study also possesses several limitations. Differences in the socio-economic, health and demographic factors, cultural characteristics of our society and the structure of personality are not considered in this study. Different demographic and contextual variables related to engagement in criminal behaviours, as well as to engagement in illegal substance misuse are not included. Future studies should also include wide-ranging needs concerning substance use, mental health, attitudes to criminality, motivations for treatment of offenders and territorial jurisdiction of the courts, as well.

CONCLUSION

Information on the characteristics of persons with compulsory drug addiction treatment is insufficient, both in the scientific literature and from conventional data. This study was aimed to analyze and report the characteristics of the population of

persons with this security measure imposed in different regions of Serbia. The obtained results have confirmed that there are similarities and differences between the characteristics of the population of persons with compulsory drug addiction treatment with permanent residence in different regions of Serbia.

The most important similarities are in the prison sentence length and recidivism rate. Similarities were also found in comparisons of the prison sentence length and the age of offenders at the time the sentence began concerning whether they had previous convictions or not.

The differences were confirmed in the gender and marital status distributions, concerning whether offenders were sentenced to prison in addition to the compulsory drug addiction treatment imposed and whether they had other sentences or previous convictions. Also, there were differences in the age of offenders at the time of study and at the time the sentence began.

Regarding the type of criminal offence, more than a half of offenders from the regions of Belgrade and Šumadija and Western Serbia was committed for the property crimes, whereas the highest percentage of offenders from the Southern and Eastern Serbia region was committed for offences against human health.

The identification of the sociodemographic profile of offenders with compulsory drug addiction treatment in different regions of the Republic of Serbia could allow the detection of the target population, as well as the development and implementation of appropriate preventive measures intended for this risk population. Prevention in the field of substance abuse is a set of psychological, social, legal and health activities aimed at preventing damage to health and the occurrence of diseases that cause risky behaviours or use of psychoactive substances. At the same time, prevention campaigns in different regions of the Republic of Serbia need to target the population at risk, intending to eliminate or/and reduce risk factors that increase the likelihood of drugs re-consuming, while strengthening protective factors and promoting healthy lifestyles.

REFERENCES

1. American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5®)*. Washington, DC: American Psychiatric Publishing.
2. Bath, K., Hawke, L. D., Skilling, T., Chaim, G., & Henderson, J. (2019). The service-seeking profiles of youth reporting a legal mandate or perceived coercion for substance use treatment. *Addictive Behaviors*, 90(2018), 27–34.
3. Baharudin, D. F., Mohd Hussin, A. H., Sumari, M., Mohamed, S., Zakaria, M. Z., & Sawai, R. P. (2014). Family intervention for the treatment and rehabilitation of drug addiction: An exploratory study. *Journal of Substance Use*, 19(4), 301–306.
4. Belin-Rauscent, A., Fouyssac, M., Bonci, A., & Belin, D. (2016). How preclinical models evolved to resemble the diagnostic criteria of drug addiction. *Biological Psychiatry*, 79(1), 39–46.
5. Chandler, R. K., Fletcher, B. W., & Volkow, N. D. (2009). Treating drug abuse and addiction in the criminal justice system: Improving public health and safety. *JAMA – Journal of the American Medical Association*, 301(2), 183–190.
6. DeFulio, A., Stitzer, M., Roll, J., Petry, N., Nuzzo, P., Schwartz, R. P., & Stabile, P. (2013). Criminal justice referral and incentives in outpatient substance abuse treatment. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 45(1), 70–75.
7. Drakić, D. (2015). O nastanku mera bezbednosti kao krivičnih sankcija. *Anali Pravnog Fakulteta u Beogradu*, LXIII(1), 97–115.

8. Elison, S., Davies, G., Ward, J., Weston, S., Dugdale, S., & Weekes, J. (2016). Using the “recovery” and “rehabilitation” paradigms to support desistance of substance-involved offenders: exploration of dual and multi-focus interventions. *Journal of Criminological Research, Policy and Practice*, 2(4), 274–290.
9. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. (2005). *Differences in patterns of drug use between women and men*. European Monitoring Center for Drugs and Drug Addiction.
10. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. (2012). *Prisons and drugs in Europe: The problem and responses*. Luxembourg, Publications Office of the European Union: European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction.
11. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. (2014). *National report – Serbia*. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction.
12. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. (2017). *National Drug Report – Serbia*. European Monitoring Center for Drugs and Drug Addiction.
13. Ghani, S. A., Zamani, Z. A., Rahman, R. M. A., Zainal, A. H., & Sulaiman, W. S. W. (2008). Family functioning and its relation with self-esteem among drug addicts. *Jurnal Antidadah Malaysia*, 3(4), 91–106.
14. Gjeruldsen, S. R., Myrvang, B., & Opjordsmoen, S. (2004). Criminality in drug addicts: A follow-up study over 25 years. *European Addiction Research*, 10(2), 49–55.
15. Gruber, K. J., & Taylor, M. F. (2006). A family perspective for substance abuse: Implications from the literature. *Journal of Social Work Practice in the Addictions*, 6(1–2), 1–29.
16. Haque, Q., & Cumming, I. (2003). Intoxication and legal defences. *Advances in Psychiatric Treatment*, 9(2), 144–151.
17. Hiller, M. L., Knight, K., & Simpson, D. D. (1999). Prison-based substance abuse treatment, residential aftercare and recidivism. *Addiction*, 94(6), 833–842.
18. Hser, Y. I., Huang, D., Teruya, C., & Anglin, M. D. (2003). Gender comparisons of drug abuse treatment outcomes and predictors. *Drug and Alcohol Dependence*, 72(3), 255–264.
19. Israelsson, M. (2011). Welfare, temperance and compulsory commitment to care for persons with substance misuse problems: A comparative study of 38 European countries. *European Addiction Research*, 17(6), 329–341.
20. Khalooei, A., Mashayekhi-Dowlatabad, M., Rajabalipour, M. R., & Iranpour, A. (2016). Pattern of substance use and related factors in male prisoners. *Addiction & health*, 8(4), 227.
21. Kelly, J. F., Finney, J. W., & Moos, R. (2005). Substance use disorder patients who are mandated to treatment: Characteristics, treatment process, and 1- and 5-year outcomes. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 28(3), 213–223.
22. Koob, G. F., & Volkow, N. D. (2016). Neurobiology of addiction: a neurocircuitry analysis. *The Lancet Psychiatry*, 3(8), 760–773.
23. Kovačević, M. (2013). Ličnost zavisnika od droga i alkohola – sličnosti i razlike. *Engrami*, 35(3–4), 19–36.
24. Marshall, G. N., & Hser, Y. I. (2002). Characteristics of criminal justice and noncriminal justice clients receiving treatment for substance abuse. *Addictive Behaviors*, 27(2), 179–192.
25. Međedović, J., Petrović, B., & Vujičić, N. (2019). *Assessment of the Application of Medical Security Measures in the Criminal Justice System of the Republic of Serbia*. Beograd, Srbija.
26. Messina, N., Burdon, W., Hagopian, G., & Prendergast, M. (2006). Predictors of prison-based treatment outcomes: A comparison of men and women participants. *American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 32(1), 7–28.
27. Miguel-Arias, D., Pereiro-Gómez, C., Bermejo-Barrera, A. M., Vázquez-Ventoso, C., & Rodríguez-Barca, T. (2017). Deaths from acute drug reactions in Galician (Spain) Prisons (2001–2010). *Revista Espanola de Sanidad Penitenciaria*, 19(2), 49–56.
28. Milićević, M., Ilijić, Lj. & Vujičić, N. (2019) Medical security measures: criminal law framework and problems in practice [on Serbian]. In: Stevanović, I. & Vujičić, N. (eds.)

Penal Law and Medicine. Belgrade: Institute of Criminological and Sociological Research, pp. 161–180.

29. Muscat, R. (2010). *Treatment systems overview*. Council of Europe.
30. Perron, B. E., & Bright, C. L. (2008). The influence of legal coercion on dropout from substance abuse treatment: Results from a national survey. *Drug and Alcohol Dependence*, 92(1–3), 123–131.
31. Petry, N. M., Peirce, J. M., Stitzer, M. L., Blaine, J., Roll, J. M., Cohen, A., ... Li, R. (2005). Effect of prize-based incentives on outcomes in stimulant abusers in outpatient psychosocial treatment programs: A national drug abuse treatment clinical trials network study. *Archives of General Psychiatry*, 62(10), 1148–1156.
32. Radulović, D. (2013). Addiction disorders, psychopathy and crime in the light of empirical studies results. *Specijalna Edukacija i Rehabilitacija*, 12(1), 119–139.
33. Ravndal, E., & Amundsen, E. J. (2010). Mortality among drug users after discharge from inpatient treatment: An 8-year prospective study. *Drug and Alcohol Dependence*, 108(1–2), 65–69.
34. Riordan, K. (2017). *The connection between drug use and crime in Western Australia*. Edith Cowan University, Perth, Western Australia.
35. Somers, J. M., Currie, L., Moniruzzaman, A., Eiboff, F., & Patterson, M. (2012). Drug treatment court of Vancouver: An empirical evaluation of recidivism. *International Journal of Drug Policy*, 23(5), 393–400.
36. Statistical Office of the Republic of Serbia. (2013). *Bulletin: Adult offenders*. Belgrade, Serbia.
37. Statistical Office of the Republic of Serbia. (2014). *Bulletin: Adult offenders*. Belgrade, Serbia.
38. Statistical Office of the Republic of Serbia. (2015). *Bulletin: Adult offenders*. Belgrade, Serbia.
39. Statistical Office of the Republic of Serbia. (2016). *Bulletin: Adult offenders*. Belgrade, Serbia.
40. Statistical Office of the Republic of Serbia. (2017). *Bulletin: Adult offenders*. Belgrade, Serbia.
41. Statistical Office of the Republic of Serbia. (2018). *Municipalities and regions of the Republic of Serbia*. (D. Gavrilović, Ed.). Belgrade, Serbia: Statistical Office of the Republic of Serbia. Retrieved from <http://publikacije.stat.gov.rs/G2018/PdfE/G201813045.pdf>
42. Taylor, B., Brownstein, H. H., Parry, C., Plüddemann, A., Plüddemann, P., Makkai, T., ... Holloway, K. (2003). Monitoring the Use of Illicit Drugs in Four Countries Through the International Arrestee Drug Abuse Monitoring (I-Adam) Program. *Criminal Justice*, 3(3), 269–286.
43. Werb, D., Kamarulzaman, A., Meacham, M. C., Rafful, C., Fischer, B., Strathdee, S. A., & Wood, E. (2016). The effectiveness of compulsory drug treatment: A systematic review. *International Journal of Drug Policy*, 28, 1–9.

Dr Ljeposava Ilić
Naučni saradnik, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, Srbija

Dr Milena Milićević
Naučni saradnik, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, Srbija

Nikola Vujičić, MA
Istraživač saradnik, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, Srbija

KARAKTERISTIKE POPULACIJE LICA KOJIMA JE IZREČENA MERA BEZBEDNOSTI OBAVEZNOG LEČENJA NARKOMANA U SRBIJI – REGIONALNI PRIKAZ

U Srbiji, postoji mali broj istraživanja o karakteristikama populacije lica kojima je izrečena mera bezbednosti obaveznog lečenja narkomana. Ovo istraživanje je imalo za cilj da analizira i prikaže karakteristike populacije lica kojima je izrečena ova mera bezbednosti medicinskog karaktera u odnosu na različite regione Srbije, a obuhvaćena je populacija od 1.638 osuđenih lica (91,5% muškog pola, prosečne starosti 36,6 godina). Najvažnije sličnosti su uočene u dužini trajanja kazne zatvora i u stopi recidivizma. Od razlika, potvrđene su one koje su se odnosile na pol, bračni status, izrečenost kazni zatvora ili drugih kazni pored mere, u odnosu na prethodne presude i starost osuđenika u vreme sprovođenja istraživanja i u vreme početka kazne, kao i u odnosu na tip krivičnog dela. Utvrđivanje sociodemografskog profila lica kojima je izrečena mera bezbednosti obaveznog lečenja narkomana u različitim regionima Republike Srbije bi moglo da omogući detektovanje ciljane populacije, kao i razvoj i implementaciju odgovarajućih preventivnih mera.

KLJUČNE REČI: zloupotreba droga / lečenje zavisnosti u zatvorima / mere bezbednosti medicinskog karaktera / osuđena lica / zatvori u Srbiji

DRUG TRAFFICKING AND THE UPPERWORLD: CRIMINOLOGICAL AND NORMATIVE REFLECTIONS

Aleksandar STEVANOVIĆ*

This author deals with the problems of defining and analyzing upperworld crime in the context of drug trafficking and attitudes toward that criminal activity in society. The paper aims at facilitating such analysis by focusing on the interface of legal and illegal actors. In order to consider the role of drug trafficking activities in upperworld crime, the author determines the main meeting points of legal and illegal actors, giving a broader social context of their cooperation. Furthermore, insight into the notion of upperworld crime was given taking into account its key criminological and normative determinants. Finally, as organised crime, as well as its activities, especially drug trafficking, are in significant part a consequence of the social constructing of the image, the sociological aspect of upperworld crime was considered.

KEY WORDS: *drug trafficking / organised crime / upperworld crime / economic crime*

INTRODUCTION

Organised crime has been a significant part of the popular discourse, political, criminological, sociological, legal, media etc. Regardless of the phenomenological conception of organized crime, drug-related activities are today considered a commonplace when it comes to the organised crime. In the accepted relevant discourse organised crime is generally applied to denote a group of people who act together on a continuous basis to commit crimes for a gain using the threat of violence (Levi, 2002: 880).¹ However, the term was applied not only to describe the involved actors, but also to mark the set of criminal activities. Although the nature of organised crime remains deeply contested domain (Levi, 2002: 885), it seems that the doctrine accepts the binary division of organised crime in relation to the most frequently undertaken (criminal) activities. In this regard, distinction between organised crime of the traditional, mafia

* Research Assistant, Institute of Criminological and Sociological Research, Belgrade, Serbia. E-mail: aleksandar.stevanovic993@gmail.com.

¹ According to Article 2 of the UN Transnational Organized Crime Convention "Organized criminal group" shall mean a structured group of three or more persons, existing for a period of time and acting in concert with the aim of committing one or more serious crimes or offences established in accordance with this Convention, in order to obtain, directly or indirectly, a financial or other material benefit.

type and organised crime that seeks to benefit on abusing conventional activities should be made. The main criterion for making this distinction lies in the core business from which the group makes a profit. If it is *per se* illegal, as it is the case with drug trafficking, racketeering etc., it could be reasonably inferred that it is about an organised criminal group of the mafia type. This premonition becomes a fact if it is a group based on a stable hierarchical structure and if it often resorts to violence. In light of this, the drug trafficking upperworld will be further on discussed taking the mafia type organised crime into account. Drug trafficking activities are traditionally associated with the organised criminal groups for a quite logical reason. As it is stated in the literature, the drug business industry is divided on "import, wholesale and retail" (Ignjatović & Škulić, 2012: 50) with the required high degree of organization and coordination between all actors involved.

Drug trafficking is nowadays considered one of the most lucrative businesses reserved for criminal groups and one gets the impression that this has always been the fact. However, this has not always been the case. Historical data indicates that different types of opiates were used by the Sumerians, Babylonians, Greeks, Arabs, as well as the peoples who inhabited the areas of Central and South America, before those areas were conquered by the conquistadors in the Middle Ages mostly for the medical purposes (Bajović, 2017: 518). The opium trading was not specifically prohibited, nor did public policy makers pay special attention to this type of activity. Moreover, opium has in many cases been prescribed to patients for medical treatment (Bajović, 2017: 521). After the opium war that took place in the second half of the 19th century, the awareness of the harmfulness of this substance came to the fore. Afterwards, the first international convention that treated the control of opium, morphine, cocaine and heroin was passed - the Hague Convention of 1912. A decade later, the Geneva Convention was adopted, establishing the first ban on trade in these substances.

It is believed that opium came to Europe from the Middle East in the 13th century, however, the beginning of mass use of narcotics in Europe is recorded in the 19th century (Petrović, 2003: 10). Following the trends from the beginning of the 20th century, drug availability and consequently the activity of official organs were minimal compared to the current situation. However, by the late 1950s a drug sub-culture seemed to be emerging and establishing (Tyler, 1995: 170) and the period of the late 1970s was known for new sources of heroin that were "opened", leading to a increasing availability of "new social evil". So far, the trend of drug consumption is constantly increasing, creating high demand and organised criminal groups traditionally misuse the lucrative nature of drug-related activities.

In order to tackle the upperworld crime issue in the context of drug trafficking, the first step that need to be conducted is to define upperworld crime in functional criminological sense. As we previously referred to a binary distinction between organised crime of the traditional, mafia type and other organised crime groups and activities, it could be said that such definition should be made around that fact. Although there is no a completely unanimous and homogeneous academic position on the nature of the acts that are considered the acts of organized crime, drug trafficking is included in the activities of the underworld that are traditionally prohibited regardless of the social, economic and political framework.

The starting premise is that violent members of organised criminal groups are involved in drug trafficking, who intensively and extensively use various types of violence to protect their business, ie those who are stigmatized as criminals, without formal social

legitimacy. In addition, drug cartels are generally considered to be homogeneous group with a stable hierarchical structure and rules of conduct within the group. The dominant narrative from the media content dealing with these issues also contributes to that conclusions. Nevertheless, according to data from the end of the last century, earnings from drug trafficking amounted to over \$ 670.00 per week based only on the dealership at the one New York street (Beirne & Messerschmidt, 1995: 68). Recent data show that the revenue from drug trafficking is estimated in more than \$ 20 billion a year only in Europe.

The previously stated statement on extremely lucrative nature of drug-related activities raises at least two crucial questions. Basically, both are related to the legitimization and legalization of "dirty money". In the first case, we could examine how criminal groups redirect such money into legal flows, while in the second case we can consider the ways in which criminals try to spend and use the acquired wealth far from the edge of criminal prosecution. This is the first point of overlapping of the two worlds, the underworld and the upperworld.

The second point that will be discussed is the issue of cooperation between legal and illegal actors. One should take into account different types of business arrangements of underworld criminals whose basic profit activity is illegal with different legitimate business entities and the state authorities as well.

Finally, the mechanism of the criminal law reaction directed against the so-called members of the underworld, and the legal actors who commit various crimes, on the other hand, need to be examined. The effort of trying to explain the points of interfering of the two worlds should take into account the important socio-economic factors that affect crime in general, with reference to the nature of organized crime.

1. THE NATURE OF ORGANISED CRIME AND TRENDS IN DRUG TRAFFICKING

Reflecting on the conditionality of the emergence of organised criminal groups and their ability to carry out inherent activities, Jay Albanese posed the question: Do criminal groups organize each other around a criminal opportunities embodied in a number of socio-economic circumstances or do they create them themselves (Albanese, 2000: 414)? The answer should not opt for one of the possibilities offered, but should underline the complex causality that leads to the commission of organised crime.

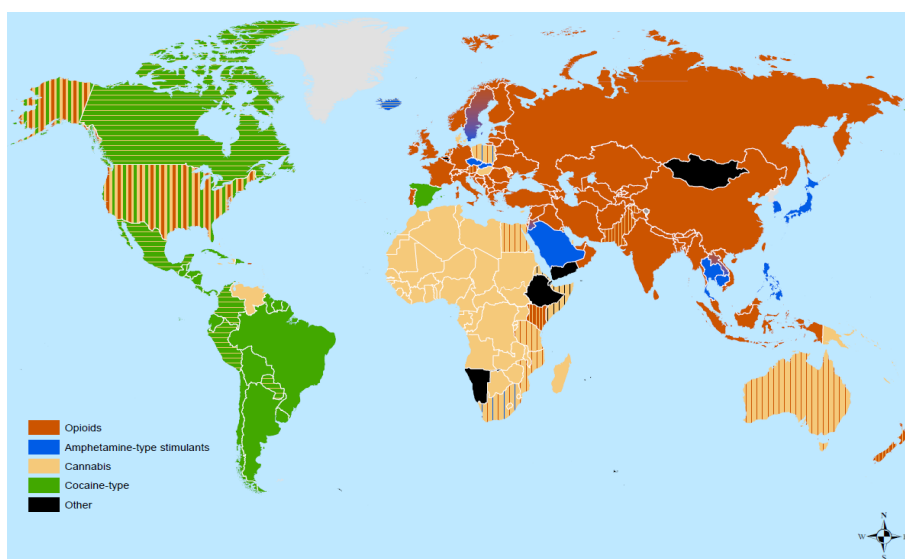
It is generally accepted academic position that organised crime did not originate out of the society or as Edaward Kleemans stated, did not originate in the "social vacuum", but emerged from the social environment that have to be well understood and researched (Ignjatović & Škulić, 2012: 69). Having in mind Hegel's claim that the basis of all violence is the desire to own objects, the importance of economic or material conditionality for the occurrence of crime is obvious, especially when it comes to the organised crime which is in the doctrine classified as a property rather than violent crime since its goal is to make illegal profits (Stevanović, 2019: 114). This is indicated by the fact that in over 80% of the different definitions of organised crime, there is consensus that the acquisition of material gain as a goal of organised crime is one of the essential characteristics of that phenomenon (Albanese, 2000: 3).

The basic hypothesis of all the authors who explain crime by economic factors is that crimes are committed due to economic deprivation of individuals and the collective,

what is usually considered as a consequence of poor economic conditions and high unemployment in a society, as systemic generators of property crimes. Leaving aside the conditions for the emergence and development of organised crime, we will further look at the market orientation of drug trafficking and the criminal groups dealing with it. Drug-related activities as a market-based crimes are most often associated with organised crime and organised crime groups (McIntosh, 1975: 22). Thus, it could be reasonable concluded that establishing a monopoly position is one of the main strategic goals of organised criminal groups dealing with drug trafficking. Market and urbanization processes, which are considered to be the most important socio-economic conditions for the emergence of organized crime, have contributed to the expansion of “business” relating to the criminal structures (Howell & Moore, 2010: 23).

The above-mentioned processes went hand in hand with other political and socio-economic processes. The most significant among them are certainly the general globalization of society, both cultural and economic, as well as the rapid technological development that are moving criminal activities increasingly to the Internet. (Wall, 2015: 80). Processes of globalization have multiplied cross-border links and intensified interconnectedness in the economic, political and cultural spheres. Geopolitical equilibration of suppliers and receivers of illicit goods was establishing situation in which suppliers of criminal flows are not anymore mostly from developing world and countries in transition. On the other hand, receivers are not only from North America and West/Central Europe, Asia etc.

Picture 1. The demand on the market of narcotics and other opiates (Source: *UNDOC, Annual Report questionnaire and other Government Report*)

Criminal enterprises have also become global and became adapted to the circumstances (Passas, 2002: 11). Analyzing the main actors in the cigarette smuggling chain, Klaus von Lampe concludes that they are mostly small entrepreneurs with a simple structure and flexible organization as well as individual “entrepreneurs” (Von Lampe, 2003: 59). Letizia Paoli shares this view based on the results of her own research on the drug smuggling and drug market (Paoli, 2003: 20). The dominant form

of criminal organization today is a "team" of a temporary character, which consists of a small number of members and whose hierarchical structure is loose (Bulatović, 2016: 74). When it comes to the structure and organization of organized criminal groups, the formation of structural networks around specific projects and short-term plans, which in business terminology could be compared to joint venture association are now prevailing model.

2. INFILTRATING IN LEGAL FLOWS - A STEP TOWARDS UPPERWORLD CRIME

Positivist and stereotypical conceptions drew clear lines dividing the law-abiding and conventional society from 'the underworld' (Passas, 2002: 12). Nevertheless, over the time, this state of affairs has completely changed due to the sophistication of both criminal groups and their activities, ie due to the aspiration of legal business entities to beat their business competitors by relying on underground services.

When it comes to the so-called 'upperworld crime' one can read almost anything into it likewise the Rorschach blot. However, it is important to take into consideration that criminal activities that fall under this term have two defining specifics. The first one refers to the perpetrators of these acts, and the second to the nature of their activities. The perpetrators of the upperworld crimes are people who have a certain reputation in their community, ie who are not stigmatized as criminal on a private and professional level. On the other hand, their basic business activities are conducted on the legal basis.

The term 'upperworld crime' as a concept and criminological-legal category still represents a point of academic dispute that has caused the existence of many different views on the concept itself and its most important characteristics. Hence, we can argue the non-existence of a single definition, as well as a theoretical concept that would to some extent frame and systematize the understanding of the term and contribute to its more adequate understanding. It can often be the case that many corporations and the goods they produce negatively impact our society without breaking any laws² by establishing various cartel agreements which legal nature is fluidly determined or when illegal actors doing "dirty work" for legal actors including here a whole range of different activities such as threats, intimidation, abuse etc.

To enter a criminal market, organised criminal groups need significant financial resources including but not restricted to it, credit facilities. Therefore, money from the legal sector is often needed by criminal groups to carry out illegal activities. *Vice versa*, money derived from the illegal activities is equally needed by legal actors who use it in order to be as competitive as possible in their legal market.

On the other hand, the huge amounts of money that criminal groups earn by trafficking drugs and engaging in illegal activities in general, must be infiltrated into legal flows. Otherwise, the motive for committing profit-driven crimes is lost. As we mentioned previously, this is the first and the most significant point where the legal and illegal sectors meet each other.

Money laundering therefore appears as a kind of entrance door from the underworld to the upperworld. However, this is where the potential mistakes of the involved actors occur, which we could label here as the principle of illogicality that could be useful to

² Nikos Passas and Neva Goodwin used to say that such *activities are legal but ain't right*. It is also the title of their book, which we warmly recommend to interested readers.

detect the origin of money, involved actors and main sectors that serve to redirect illegal money into legal flows. What exactly does this principle mean? Individuals who strive to present themselves as successful businessmen are becoming enormously rich "overnight", while the origin of that wealth remains under a veil of secrecy. They establish numerous companies with large capital whose activities are not entirely clear even to the corporate experts. It can also be indicative that such companies, registered within the competent authority a few days ago with only a few employees, receive capital and million-dollar jobs on the state tenders. This state of affairs almost unmistakably indicates that, as Klaus von Lampe says, criminals are not alone and that organised crime can count on the help of certain legal business actors and state structures.

When it comes to the criminological theory, terms such as economic, financial, corporate or white-collar crime are increasingly used to describe what we previously marked as upperworld crime. Basically, all of them are reflection of reliance on different elements in the analysis of economic crime and the different starting hypotheses and premises of the authors who write about it (Stevanović & Cvetković).

According to the relevant literature, *Corporate crime* is distinguished by the fact that the benefit obtained by a prohibited act belongs to the company (Lukić, 2017: 1). Đorđe Ignjatović, on the other hand, underlines that it is difficult to distinguish between personal and company benefits, since the latter one, as a rule, leads to personal (at least indirectly) (career advancement, monetary reward, etc.). *White-collar crime* puts the "social capital" of the perpetrators in the foreground, emphasizing their high social status and social reputation. Previous practice and empirical indicators confirm that the perpetrators of economic crimes are mostly situated individuals, often with a significant social reputation, but it cannot be reasonably claimed that only individuals who possess the above social characteristics, conduct economic crime. *Financial crime* includes criminal activities in the financial market (Friedrichs, 2009: 169), which is an important part of any economy, but it leaves aside many behaviors whose harmful consequences have an immeasurable impact on the economic system. Therefore, the notion of economic crime should be understood as a genus notion for all legally prohibited behaviors (not only criminal ones) that threaten the economic system and society's trust in it.

The fact that today is increasingly difficult to draw a clear line between legal and illegal business, has its repercussions on criminal prosecution and the realization of criminal justice. It is a characteristic of the crime of the upperworld that it is sometimes difficult to find the criminal act in the respectable person in one and the same figure. A basic problem is clearly identified by the Assistant U.S Attorney: "It is not like a bank robbery where you have eyewitnesses that didn't take part in crime, but merely saw it happen. You don't have it on official corruption..." (Hagan & Bernstein, 1979: 472) and the same is when establishing linkages between legal and illegal actors. It is a complex criminological and legal phenomenon that emerged in modern society with the development of the economy and the market, and which is characterized by a diffusion of responsibility and victimization, poor visibility for the bodies of formal and informal social control, ie. significant difficulties in identifying the perpetrators and acts which, according to the valid criminal law regulations, are classified as criminal acts against the economy (Walklate, 2007: 102). Hence, it could be said that criminals dealing with the drug trafficking enter the upperworld in order to avoid criminal law.

On the other hand, on the example of criminal law and criminal practice of the Republic of Serbia, it is noticeable that prison sentences for acts of unauthorized

production and distribution of narcotics are most common in criminal statistics, with as much as 41% (Stevanović et. al, 2018: 18). However, an insight into the database conducted by the Institute for Criminological and Sociological Research during the research on recidivism in Serbia in 2018, leads to the conclusion that convicted persons are mostly members of lower social scales with weak social capital.

2.1. State and the drug trafficking

There is probably no better example of the use of the specific discourse of powerful elites in relation to state crime and the routineization of crime by the state than in the selective war against "narcotics." This continuous war actually encourages the spread of violence in Latin America what is fruitful for the interests of legal and illegal actors that are in constant search of new resources and markets. The "logic of the war on drugs, which is still firmly embraced in both Washington and much of Europe," dates back to a period when cocaine powder or other cosmopolitan drug were using intensively and decades ago "creates a vicious circle of murders and other incidents that unite arms manufacturers in the United States, drug traffickers from South America, while creating a kind of habit of cocaine consumption by the middle class, from Berlin to Los Angeles" (Barak, 2017).

State-routinized crime (SRC) takes place in real time, relying on the integration of historical recurrences. The SRC also implies, as political scientists say when analyzing a complex financial system, the "capture of regulators", ie the situation when regulatory agencies are strongly influenced by those sectors of the economy, whose work they should supervise (Barak, 2017).

The position that the state government as a whole takes towards organised crime and drug trafficking, speaks of the state's strategy towards organised crime and the profiling of ties with the "underground" that are individually established by representatives of the state government and members of the political elite. These relations could be classified as follows:

- Tolerance
- Encouragement and active participation
- Selective control

Tolerance in the context of this issue could be described as an established practice of the existence of a "non-aggression agreement" between the state and the mafia, which is usually a consequence of the mutual benefits that result from such an "agreement".

When it comes to encouraging and actively participating in organised crime by the state, in addition to non-aggression as an accepted model of behavior, there is a greater degree of will on both sides to create a "criminal symbiosis" that often makes the state with the underworld partners. In that sense, the allegations of the European and American police services indicated that Guinea-Bissau characterized as the world's first "drug state" put its state mechanism completely at the disposal of organised crime.

Conducting "dirty" or other important tasks for the state is a common form of connection between illegal actors and state which does not necessarily have a purely criminal motive, but the consequences are mostly harmful for the society, undermining its system at all levels. It is most applicable model of connection during wars, other armed conflicts or in situations of diplomatic tensions when the state uses subversive

activities for which it usually engages its underworld members in order to receive protection over its illegal activities or the possibility of infiltrating legal business. This type of connection between the state and crime was especially actual during the 1970s in the American public, and have provoked strong reactions from the general and professional public. Because of strong public pressure the director of the FBI was ordered by the public prosecutor to investigate the connections between the mafia and state authorities. However, the results of that investigation were never presented to the public (Ignjatović & Škulić, 2012: 57).

3. SOCIAL IMAGE OF UNDERWORLD/UPPERWORLD MEMBERS AND CRIMES

Organised crime, at least the one that is referred to in the literature as syndicated, could not even exist if there was no need in society for the goods and services it provides on the black market. Diego Gambetta basically treats organised crime as an element that is able to provide citizens with everything that state bodies and institutions are not, in a faster and more efficient way. In that sense, it can be concluded that organised crime implies a very specific interest that is able to provide a cooperative individual making him able to neglect abstract and general interests such as the rule of law, democratic society, free market, free competition and similar values that are severely endangered by organised crime. This statement can be represented in the most adequate way with the well-known maxim "I know it's bad, but I have individual benefit from it."

It could be pointed out that organised crime could not exist and develop its activities if a formal and informal form of social control showed a zero degree of tolerance towards it. This is also indicated by the aspiration of all criminal organizations to create positive image of themselves and present themselves as saviors, fighters against the corrupted system, patrons or successful entrepreneurs, businessmen or investors and most importantly, as people of reputation and honor. Such cases should be treated as attempts to gain some social legitimacy. Hence, it is not unknown situation that criminals and mobsters were the founders of schools and universities, foundations of a "humanitarian" character etc. The most illustrative example of this was Pablo Escobar, able to flirt with the people in an exceptional way by distributing food, clothes, building houses, and even helping a local football club what is especially appreciated in Latin American countries (Ignjatović & Škulić, 2012: 108).

In addition, by using the money earned in the drug business, the actors from the underworld try to enter the upperworld carrying their illegally earned money with them. One should agree with the claim that members of the underworld are increasingly seeking to take control of legitimate and legal entrepreneurship. Moreover, they tend to infiltrate the most important socio-economic flows of society to such an extent that it would even be inappropriate to sanction them in accordance with the law, viewed from the social need perspective. Thus, large economic legal entities which do not operate with high income, do not employ a large number of people and which activities are not vital for the functioning of a society are far more exposed to the sanctions for violating the regulations. In other words, frequent and harsh sanctioning of "economic giants" would jeopardize their business and consequently the existence of a large number of employees in such systems, leading to a higher unemployment rates and the opening up of a range of socio-economic issues and making great pressure on every state government. Hence, it should be concluded that the important economic systems in the

aforementioned sense have some kind of "factual immunity" as a benefit when it comes to the responsibility for breaking the law (Stevanović, 2015: 305).

The attitude of society towards organised crime needs to be considered in the light of the currently prevailing social model shaped by globalism, capitalism and neoliberalism processes. The acquisition of profit is one of the main goal and measure of social success. Hence, especially among young people, the mafialike model of behavior is accepted and recognized as successful. The members of the underworld are defined as capable individuals, who have achieved what is perceived as success beyond "boring" social channels such as education, expertise and work, which requires great effort, dedication and time.

Finally, one should not ignore the significant influence of the mass media on the creating the image of organised crime and the fact that free media with the possibility of uncensored reporting are a real rarity. Organised criminal groups and their activities are the subject of artistic expression in the form of books, movies, television series that are able to shape public perceptions of that phenomenon. The mafia is mostly portrayed in the light of mysticism and fairytale manner permeated with intrigue and glamor.

CONCLUSION

Drug and crime relation could be analyzed from several points of view. In addition to criminal law, (material and procedural) and criminological aspect, psychological, sociological, cultural and economic prisms are also important for a comprehensive understanding of this important socio-economic issue. It can be concluded that the clear and sharp boundaries between good and bad guys are becoming less and less clear and noticeable. The wide range of socio-economic events influenced the change in the nature of crime in general. When it comes to organised crime and its traditional underworld activities, it is obvious that these changes went in the direction of increasing and intensive reliance on the legal and legitimate business sector, ie the state and its bodies, while on the other hand these legal actors equally used the services of the underworld.

Drug-related businesses are considered the most lucrative criminal business. Therefore, it is very important for criminals to be able to use that money without fear of criminal prosecution. The first step towards that is certainly the transfer of dirty money into legal flows by actions that the comparative criminal legislation criminalizes as money laundering. Within that process, many members of the underworld as well as legal actors who cooperate with them, leave criminal traces, which embodies the principle of illogicality. This principle basically implies the incompatibility of the lifestyle with the legal affiliations of the individual. Such phenomena should be the first signal that something is going wrong and that the criminal reaction of the state should direct its edge there.

REFERENCES

1. Albanese, J. (2000) The Causes of Organized Crime – Do Criminals Organize Around Opportunities for Crime or Do Criminal Opportunities Create New Offenders? *Journal of Contemporary Justice*, 16(4), pp. 409-423.
2. Bajović, V. (2017) Zloupotreba opojnih droga i legitimnost krivičnopravne zaštite. *Crimen, Revija za kriminologiju i krivično pravo i Crimen*, 55(2-3), pp. 517-539.

3. Barak, G. (2017) *Unchecked corporate power: Why the crimes of multinational corporations are routinized away and what we can do about it*. Routledge.
4. Beirne, M., Messerschmidt, J. (1995) *Criminology*. Fort Worth.
5. Bulatović, A. (2016) *Ljudska prava u savremenoj politici borbe protiv transnacionalnog organizovanog kriminala*. Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
6. Friedrichs, D. (2009) *Trusted Criminals: White Collar Crime In Contemporary Society*. Belmont: Cengage Learning.
7. Hagan, J., Bernstein, N. (1979) The Sentence Bargaining of Upperworld and Underworld Crime in Ten Federal District Courts. *Law & Society Review*, 13(2), pp. 467-478.
8. Howell J., Moore J. (2010) History of Street Gangs in the United States. *National Gang Center Bulletin*.
9. Ignjatović Đ., Škulić M. (2012) *Organizovani kriminalitet – drugo izdanje*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
10. Lukić, N. (2017) *Kriminalitet kompanija*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
11. McIntosh, M. (1973) The Growth of Recketeering. *Economy and Society*, 3.
12. Paoli, L. (2003) The invisible hand of the market: the illegal drugs trade in Germany, Italy and Russia. U: van Duyne P., von Lampe K., Newell J. (ur.) *Criminal Finances and Organising Crime in Europe*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
13. Passas, N. (2002) Cross-border crime and the interface between legal and illegal actors. In: van Duyne, P., von Lampe, K., Passas, N. (eds.) *Upperworld and Underworld in Cross-border Crime*, pp. 11-43.
14. Petrović, S. (2003) *Droga i ljudsko ponašanje*. Beograd: Partenon.
15. Stevanović, A. (2015) Ekološki kriminalitet. In: Ignjatović Đ. (ed.) *Kaznena reakcija u Srbiji V deo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, pp. 301-312.
16. Stevanović, A. (2019) Uticaj ekonomskih faktora na nastanka i razvoj organizovanog kriminaliteta. *Zbornik radova Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 38(1), pp. 113-125.
17. Stevanović, A., Cvetković, D. (2019) Pojam i karakteristike privrednog kriminaliteta. *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 57(1), pp. 45-62.
18. Tyler, A. (1995) *Street Drugs*. London: Holder and Stoughton.
19. von Lampe, K. (2003) Organising the nicotine racket. Patterns of criminal cooperations in the cigarette black market in Germany. In: van Duyne P., von Lampe K., Newell J. (eds.) *Criminal Finances and Organising Crime in Europe*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
20. Walklate, S. (2007) *Criminology: the basics*. London: Routledge.
21. Wall, D. (2015) Dis-organised crime – towards a distributed model of the organization of cybercrime. *European Journal of Organised Crime*, 2.

Aleksandar Stevanović

Istraživač pripravnik, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, Srbija

KRIJUMČARENJE DROGE I KRIMINALITET BELOG OKOVRATNIKA: KRIMINOLOŠKA I NORMATIVNA PERSPEKTIVA

Krijumčarenje droge tradicionalno se smatra aktivnošću koja se vezuje za organizovane kriminalne grupe. Ujedno su ti poslovi među najlukrativnijim poslovima koje obavljaju kriminalne grupe. Ogromne količine novca koje se slivaju u „džepove“ pripadnika podzemlja, se prema prirodi stvari peru i infiltriraju u legalne tokove kako bi se mogle trošiti na miru i bez straha od krivičnog proгона. To je ujedno i prva tačka susreta legalnih i ilegalnih aktera koji usled aktuelnih društveno-ekonomskih okolnosti, sve više uspostavljaju svojevrsne „simbioze“. Sa druge strane, ne samo da privredni subjekti koji posluju na legalnoj osnovi, koriste usluge podzemlja, već to čini i država, iz različitih motiva.

Kada je reč o kriminalitetu belog okovratnika u koji ubrajamo dela suprotna mala in se inkriminacijama koje se tradicionalno vezuju za mafijaške organizacije, ukazujemo na to da se radi o složenom kriminološkom i pravnom fenomenu koji je nastao u savremenom društvu sa razvojem privrede i tržišta, a koji se odlikuje izraženom difuznošću odgovornosti i viktimizacije, slabom uočljivošću za organe formalne i neformalne socijalne kontrole, tj. značajnim poteškoćama u otkrivanju učinioaca i dela koja se prema važećim krivičnim propisima svrstavaju u krivična dela protiv privrede.

KLJUČNE REČI: krijumčarenje droge / organizovani kriminalitet / kriminalitet belog okovratnika / privredni kriminalitet

PRIMENA PSIHO SOCIJALNOG TRETMANA ZAVISNIKA U KAZNENO-POPRAVNOM ZAVODU U SREMSKOJ MITROVICI

Dragana NEDELJKOVIĆ*

Predmet ovog rada bio je prikaz primene psihosocijalnog tretmana zavisnika u Kazneno-popravnom zavodu u Sremskoj Mitrovici (u daljem tekstu: KP). Osnovni cilj rada ticao se prikaza strukture specijalizovanih programa, kao i statističkog pregleda učesnika programa i statističkog pregleda broja osuđenih lica koja su imala iskustva u konzumaciji droga pre dolaska na izvršenje kazne zatvora. Pored osnovnog cilja, postoji i poseban cilj koji se ticao prikaza istaknutih specifičnosti grupnog tretmana u KP zavodu u Sremskoj Mitrovici u odnosu na grupni tretman u vanzavatskom okruženju. Specijalizovani programi usmereni na rad sa osuđenim licima koja su imala iskustva u konzumaciji droga se sprovodi od 2011. godine do danas. U KP zavodu se sprovode dva specijalizovana programa pod nazivima Podrška održavanju apstinencije i Socioterapijski rad sa zavisnicima. Statistički pregled osuđenih lica koja su imala iskustva u konzumaciji droga pre dolaska na izvršenje kazne u KP zavodu Sremska Mitrovica je utvrđen na uzorku od 727 lica koja su stupili na izvršenje kazne zatvora tokom 2019. godine.

KLJUČNE REČI: osuđena lica / konzumacija droga / specijalizovan penalni tretman

UVOD

Danas nema jedinstvene definicije zavisnosti od psihoaktivnih supstanci, nego postoje dijagnostički kriterijumi, koji treba da se ispune da bi se neko stanje dijagnostikovalo kao bolest zavisnosti. S tim u vezi, termin narkomanija je neprikladan, jer većina psihoaktivnih supstanci koje se danas upotrebljavaju nemaju narkotična svojstva. Dijagnostički kriterijumi su jedinstveni za zavisnost od svih psihoaktivnih supstanci.

Psihoaktivne supstance su supstance prirodnog ili sintetičkog porekla, koje svojim dejstvom dovode do smetnji svesti, percepcije, raspoloženja, kognicije i ponašanja.

* Specijalni pedagog - realizator tretmana, trener asertivne komunikacije, voditelj psihološke podrške programa „Rad osuđenih lica u interakciji sa psima“, Kazneno-popravni zavod u Sremskoj Mitrovici, Srbija. E-mail: dragananeljkovic1992@gmail.com

Zavisnost karakteriše snažna želja i potreba za nabavljanjem i uzimanjem psihoaktivne supstance, tendencija povećanja uzete psihoaktivne supstance. Prema Međunarodnoj klasifikaciji bolesti (MKB – 10) postoje četiri patološka oblika, tipa uzimanja psihoaktivnih supstanci: akutna intoksikacija; problemsko (rizično) uzimanje droge (narkofil); štetna upotreba droge i zavisnost od droge.

Slika koja preovlađuje o narkomanu jeste ona gde se on opisuje kao bespomoćna i u sebe zatvorena osoba, koja obitava u svom nerealnom svetu. Mada, takva slika nije potpuno tačna, jer kao što sugerišu određena istraživanja, a i neposredna iskustva, narkoman može biti i nasilnička osoba koja vrši kriminalne radnje povezane sa nasiljem.

Sprovedena su mnoga istraživanja kako bi objasnila povezanost upotrebe narkotika sa kriminalitetom, što govori da je relacija između kriminaliteta u upotrebe droga dosta proučavan fenomen. Čak i posle izvršenih istraživanja rezultati su bili protivrečni. Kako odnos narkomanije i kriminaliteta predstavlja začarani krug, nije se još uvek došlo do tačnih uzroka ove pojave. Sve u svemu, istraživači se slažu da su potrebna dodatna istraživanja da bi se uspostavila veza između specifičnih droga i vrste kriminaliteta.

Ustanove za izvršenje krivičnih sankcija imaju prvenstveni zadatak da se bave prevaspitanjem osuđenih lica, odnosno, njihovom resocijalizacijom. Sve kazneno-popravne ustanove imaju formalnu (zakonom određenu) organizaciju ili sistem da bi ostvarile funkciju za koju su osnovane. Osnovna svrha svake izrečene kazne jeste resocijalizacija prestupnika. Resocijalizacija se odnosi na lica koja pre nisu bila pravilno socijalizovana, koja nisu uspela da izgrade pozitivna shvatanja o vrednostima, pozitivne stavove, navike i druge lične kvalitete, koja nisu mogla stvaralački da koriste svoja i tuđa iskustva, pa su stoga zagazila u inkriminisano ponašanje (Milutinović, 1977 prema Macanović, Nadarević, 2014). Izvršenje kazne zatvora ne bi trebalo učvrstiti emocionalne poteškoće, antisocijalne stavove i agresivna ponašanja ili sprečiti razvoj veština za samostalni život van institucije.

Kao deo resocijalizacije osuđenih lica u Kazneno-popravnom zavodu u Sremskoj Mitrovici, sprovode se mnogobrojni specijalizovani programi, među kojima su Podrška održavanju apstinencije i Socioterapijski rad za zavisnicima, a koji predstavljaju vid tretmana (pored na primer radnog tretmana, obrazovnog tretmana, okupacionog tretmana i slično). Ako se u radnom tretmanu razvijaju radne navike i radne veštine, u obrazovnom tretmanu završava škola ili stiču radne veštine, u okupacionom tretmanu razvijaju neke umetničke ili kreativne sklonosti, u specijalizovanom programu se usvajaju određena znanja i veštine za koje je procenjeno da mogu biti od koristi u daljem životu osuđenim licima, a posebno u tome da više ne uzimaju supstancu i ne čine krivična dela.

1. NASTANAK I ISTORIJSKI RAZVOJ ZAVISNOSTI OD DROGA

Istorijski gledano, pouzdano se može tvrditi da su psihoaktivne supstance zajedno sa alkoholom poznate Homo sapiensu od same njegove pojave na našoj planeti. Može se tvrditi da su sve do druge polovine XX veka psihoaktivne supstance ili droge, posebno prirodne – prirodne, primarno imale upotrebnu (uzusnu) vrednost. Poznato je da su ljudi u drevnim civilizacijama spravljali napitke od trava i pijući ih doživljavali skupne vizije. Indusi milenijumima u svojoj supkulturnoj tradiciji koriste kanabinole iz Cannabis sativa - e (marihuani) u sedam oblika, počevši od soka stabljike, preko lista i semena, a posebno kao afrodizijak. To bi analogno odgovaralo supkulturnoj upotrebi štrudle makovnjače u Vojvodini (svakako da u semenu maka ima opijuma) (Nenadović, 2004).

Droga se veoma rano upotrebljavala i u medicinske svrhe. Tako se već u Antičkoj Grčkoj u delima Homera upotreba morfijuma više puta pominje. Takođe, pominje se primer Zevsove ćerke Helene, koja je vojnicima u vino stavljala sokove od kojih su postajali hrabriji i zaboravljali strah i bolest. U Ilijadi i Odiseji žena kralja Menelaja, lepa Jelena, daje Odisejevom sinu piće da zaboravi bolest i nesreću i time podstakne njegovu borbenu spremnost. Arapi su, takođe, koristili opijum u određene medicinske svrhe kao vrstu analgetika da bi ranjenicima ublažili bol (Milosavljević, 2003). Frojd, rodonačelnik psihoanalize, uzimao je kokain u trenucima depresije. Međutim, kada je jedan njegov prijatelj dobio psihozu izazvanu kokainom Frojd se uplašio i prekinuo sa njegovom primenom (Preradović, 2005).

Kod nas je droga uvezena sredinom šezdesetih godina. I ranije je bilo pojedinačnih slučajeva uzimanja droge, ali to nije imalo širi društveni značaj. To je jedan od razloga što se tada na narkomaniju gledalo isključivo kao na problem ličnosti, dok su socijalne komponente bile zanemarivane. Druga greška, sa još većim posledicama, bila je što se na narkomaniju gledalo sa ideoloških pozicija budući da se u masovnim razmerama prvo pojavila na Zapadu. Pri tom su zanemareni neki univerzalni psihološki motivi, koji ne priznaju državne granice i ideologije, a koji su značajni za nastanak potrebe uzimanja psihoaktivnih supstanci (Preradović, 2005).

Na samom početku XXI veka kritičnim pogledom unazad odgovorno bi se moglo tvrditi da je pojava hipi-pokreta "dece cveća" pedesetih godina XX veka bila pravi okidač za nastanak i rasprostranjenje narkomanije koja je danas narasla u nevidenu pošast u subpopulaciji mladih u čitavom svetu — pankontine pankontinentalno (Nenadović, 2004). Karakteristično je i to da su u svim krajevima sveta dostupne sve droge, bez obzira gde se one proizvode. Sve više se koriste sintetizovane droge, čije je dejstvo jače, a time i opasnije od dejstva prirodnih droga.¹

Pre nekoliko decenija izučavana je narkomanija u okviru psihijatrije, ali i brojnih socioloških disciplina kao posebnost i bolest sa etiološkim činiocima i zdravstvenim posledicama. Narkomanija je dobila status bolesti i smeštena je u opus savremene psihijatrije kao poseban nozološki entitet. Klasična narkomanija kao psihijatrijski entitet i psihijatrijska bolest podrazumeva zavisnost od opijata, odnosno heroinomaniju kojoj je prethodilo izučavanje i znanje o tretmanu morfinomana (Nenadović, 2004).

2. ETIOLOGIJA ZAVISNOSTI

Pri razmatranju uzroka uzimanja psihoaktivnih supstanci, mora se uzeti u obzir da je psihički život dinamički povezana celina podložna stalnim promenama. On ima svoju biološku, psihološku i socijalnu dimenziju. Sve su one u neprekidnoj interakciji i uzajamnoj zavisnosti (Preradović, 2005).

Kod osoba koje su zavisne od supstanci nije problem da prestanu da koriste supstance, nego je problem da ostanu u apstinenciji, problem im je da ne počnu ponovo da uzimaju. Što bolje razumeju razloge konzumacije supstanci, bolje će odolevati iskušenju ponovnog uzimanja.

¹ <http://www.teslabg.edu.rs/upload/Narkomanija.pdf> pristupljeno 04.04.2020. godine

2.1. Biološki činioci

Kada se analizira ličnost narkomana uvek se polazi od uticaja koje nasleđe, konstitucija, tzv. biološki faktori, uopšteno imaju na razvoj ličnosti, a takođe se proučavaju i uticaji koji dolaze iz porodice ili okruženja.²

Poslednjih godina klinička istraživanja povezana sa laboratorijskim istraživanjima uz pomoć tehnika molekularne biologije, molekularne genetike, kao i drugih bazičnih naučnih disciplina su, između ostalog, omogućila bolje razumevanje potrebe za uzimanjem psihoaktivnih supstanci i svesnim menjanjem stanja svesti (Preradović, 2005).

Važnost genetskog uticaja varira u zavisnosti od supstance, i kod sedativa, marihuane, psihostimulanasa i heroína je značajnija od ostalih faktora (Jaffe JH, 2000 prema Ratković, 2017). Ono što je sasvim sigurno jeste da su sve hemijske reakcije i anatomija mozga određene zapisom u DNK. Zatim se kroz životna iskustva modifikuju i anatomija (međusobne neuronske veze) i hemija (neurotransmiteri i njihovi receptori) mozga (Ratković, 2017).

2.2. Sredinski faktori

Sociološke teorije smatraju da uticaj sredine na formiranje ličnosti i pojavu bolesti zavisnosti nije zanemarljiv. Ne treba zaboraviti koliko su neka društva i kulture tolerantne prema uzimanju alkohola, pa čak i prema uzimanju droga. Dostupnost droge je negde toliko velika i uzimanje droga tako rašireno da to u određenim sredinama postaje uobičajeni način ponašanja i "olakšava" ulazak mladih u svet droge.³

Nova istraživanja o odnosima zavisnosti i porodice pokazuju zabrinjavajuće rezultate. Većina roditelja ozbiljno potcenjuje prisustvo droge u životu svoje dece, većina njih je sigurna da njihova deca nikada ne bi probala drogu. Isto tako je poznato da roditelji nikada neće pomisliti da će im deca postati zavisnici (Lazić, 2014).

Zavisnost predstavlja simptom da u porodici postoji duboki disfunkcionalni obrasci ponašanja. Da bi rešio krizu identiteta, autoriteta i seksualnosti, podršku lako dobija od onih vršnjaka koji odbacuju isti takav zahtev od svojih porodica. Ova vršnjačka grupa predstavlja osnovu za zloupotrebe psihoaktivnih supstanci i stvaranje zavisničkog ponašanja, koje u osnovi asocijalno i antisocijalno (Beamon, 2009 prema Borković, 2015).

Porodica predstavlja model po kojem će se dete kasnije odlučivati da li će imati iskustva sa psihoaktivnim supstancama. Ona je bitna iz nekoliko razloga:

- ako je u porodici neko od roditelja zavisnik, dete će ga vremenom pratiti kao svoj model razvoja;
- ako u porodici nema zavisnika, ali je razvijen pozitivan stav da se povremeno i u određenim prilikama konzumira psihoaktivnu supstancu, dete će tokom puberteta nastojati da se dokaže da je odrastao što će u društvu najpe probati takvu supstancu;

² <https://www.drajzerova.org.rs/saveti/%C5%A1ta-treba-znati-o-drogama> pristupljeno 04.04.2020.

³ <https://www.drajzerova.org.rs/saveti/%C5%A1ta-treba-znati-o-drogama> pristupljeno 04.04.2020.

- u zavisnosti od životnih ciklusa i karakteristika razvoja detetove ličnosti u okviru porodičnog okruženja, dete može razviti one osobine koje nepovoljno utiču na zrelost (Borković, 2015).

Zbog prethodno navedenog je važno da se u porodici razvija stepen bliskosti među svim članovima porodice. Bliskost ovih veza utiče na ponovni razvoj bliskosti sa vršnjacima i drugim osobama koje se pojavljuju tokom faza razvoja životnog ciklusa. U onim porodicama, gde su odnosi grubo, hladni i emocionalno udaljeni, gde se javlja fizičko kažnjavanje i odbacivanje, razvijaju se vrlo agresivna deca koja i najčešće posežu ka psihoaktivnim supstancama (Borković, 2015).

Kod narkomanije mladih, veliki značaj imaju narkomanske grupe, dok kod klasičnih narkomana postoji individualno korišćenje droge. Narkomanska grupa ima veliki značaj iz najmanje dva razloga, najpre, zato što je ona vezana za sam promet droge i, potom za bitno obeležje narkomanije mladih koje čini narkomanska potkultura. Formiranju narkomanske potkulture znatno je doprineo pokret mladih, pogotovo hipi pokret koji je šezdesetih godina 20. veka okupio buntovnu generaciju mladih nezadovoljnu dominirajućim potrošačkim društvenih vrednostima građanskog društva, nekolonijalnim ratovima i sopstvenim društvenim statusom (Milosavljević, 2003).

Pripadnost narkomanskoj potkulturi za uživaoca droge ima višestruki značaj i ulogu:

- grupa omogućava ilegalnu nabavku droge, odnosno, lakše dolaženje do droge putem stvaranja veza sa kanalima distribucije, koji su strogo kontrolisani i, naravno, ilegalni;
- grupa pruža moralnu podršku i razumevanje potpomažući zavisnika u osećanju odbačenosti i zanemarivanja od strane društva i okruženja, koje zavisnika realno brzo etiketira, socijalno izoluje i odbacuje;
- u grupi se lakše izbegavaju sankcije i smanjuje pritisak zahteva i odnosa šireg društva i okruženja;
- grupa omogućuje zavisniku da problem svoje egzistencije, koji ne može da reši sam, rešava u društvu drugih narkomana sa sličnim problemima, čime se stiče osećanje pripadnosti jednom drugom svetu;
- grupa ima značajnu ulogu i u procesu sticanja znanja i veština uzimanja droga, odnosno kao sredina u kojoj se stiču i prenose nova iskustva (korišćenje droga) (Milosavljević, 2003).

2.3. Ličnost zavisnika

Iako nema pouzdanih istraživanja koja ukazuju na postojanje specifične psihičke strukture ličnosti ipak se među zavisnicima češće susreću osobe sa izraženim pojedinim osobinama ličnosti: povučенost, pasivnost, agresivnost. Identitet jeste jezgro ličnosti, ali je i potencijalna sila razvoja ličnosti i ključni je putokaz u praćenju i razumevanju puta kojim se mladi čovek kreće.⁴

Stare formulacije zastupaju duboki poremećaj ličnosti. Po Lombrozu postoji „rođeni morfinoman“, kao što postoji rođeni kriminalac. Prema Dipreu i Logru sledeće karakterne crte obeležavaju ovu sklonost:

⁴ <http://druga-sansa.okaleks.org.rs/onarkomaniji.html> pristupljeno 02.04.2020.godine

- u sferi inteligencije – nezdrava radoznalost, sklonost ka neuobičajenim iskustvima;
- u sferi emocionalnosti – fragilnost, preterana osetljivost;
- u sferi volje – gubitak volje, impulsivnost, nesposobnost da se podnesu bol i uživanje, mlitavost, lenjost, nemarnost, i na kraju jedna vrsta prepuštanja – dafetističkog fatalizma, koji, odustajući unapred od borbe, uzvišene i daleke ciljeve žrtvuje u korist trenutnog i degradirajućeg uživanja;
- u sferi nagona – želja za nenormalnim nadražujućim sredstvima, koja se veoma rano javlja, „ljubav na prvi pogled“ prema drogi i brzo stanje potčinjenosti u jednoj strastvenoj vezi (Stanković, 2008).

Savremene formulacije ističu nejednak u prijemljivost pojedinca u odnosu na droge. Važnu ulogu ima struktura ličnosti, tj. individualna predispozicija. Sledeće kategorije su posebno ugrožene:

- Mentalni psihotični bolesnici, posebno shizofreničari u potrazi za sredstvom koje bi poboljšalo funkcionisanje njihove psihe mogu naleteti na droge;
- Poremećaji ličnosti se radije predstavljaju kao protagonisti jednog određenog tipa života, nego kao bolesnici. Njihovim ponašanjem dominiraju impulsivnost, eksplozivnost i težnja da se „sa reči pređe na dela“. Drugog definišu kao prepreku, stvarnost definišu zavisno od svojih želja, a da pri tom ne postoje poremećaji svesti. (Stanković, 2008)

U anamnezama zavisnika od supstanci zapažaju se i sledeće karakteristike: smrt i rani gubici bliskih osoba; disfunkcionalne porodice; teškoće u prihvatanju principa realnosti; neadekvatne, uglavnom eksternalizujuće abreakcije; visok nivo agresije i loša kontrola impulsa; visoka narcistična vulnerabilnost; slabi kapaciteti za neutralizaciju (Stanković, 2008).

3. POSLEDICE KONZUMACIJE DROGA

Veoma je složena uloga raznih droga u nastanku neuroloških i psihijatrijskih komplikacija kod konzumacije droga (Petrović, 2006). Različite psihoaktivne supstance na različite načine deluju na mozak i proizvode različite efekte. Vežu se za različite tipove receptora i mogu povećati ili umanjiti aktivnost neurona pomoću nekoliko različitih mehanizama. Prema tome i imaju različite bihevioralne efekte, različite stepene tolerancije, različite apstinencijalne sindrome i različite kratkotrajne i dugotrajne efekte (Lazić, 2009).

3.1. Neurološke posledice

Polineuropatije se vrlo često sreću kod heroinomasa dugim narkomanskim stažom. Mehanizam oštećenja nerava je čest i produžen spazam krvnih sudova, nedovoljna prokrvljenost i neishranjenost pojedinih nerava ili čitave grupe nervnih vlakana. Tetanus je dosta redak, ali može pratiti nesterilnu manipulaciju aplikacije droga. Organski psihodrom nastaje usled slučajnih ili namernih intoksikacija; kod naglog lišavanja određenih droga; septičkog manipulisanja kontaminiranim priborom ili drogama; kod sepse ili akutnog zapaljenja mozga. Demencija koja može nastati usled kome i respiratorne depresije, a koja mogu nastati usled predoziranja bilo kojom drogom.

Epileptički fenomeni koje može dati raznovrsne epileptičke fenomene počev od blagih izmena na EEG-u do jasno ispoljenih spoljnih manifestacija u vidu epileptičkih napada (Petrović, 2006).

3.2. Psihijatrijske komplikacije

Postavljanje dijagnoze kod duševnog poremećaja kod narkomana zahteva detaljnu analizu, jer se često dešava da se ne uspe da se otkriju ovi pacijenti sve dotle dok sama bolest ne postane manifestna. Neki narkomani zloupotrebljavaju droge pokušavajući na taj način da se odbrane od neprijatnih simptoma, kao što su usamljenost, depresija, anksioznost ili da bi "kontrolisali" suicidalne impulse ili agresiju. I obrnuto, permanentna zloupotreba određenih droga može da dovede do psihotičnih reagovanja koja ranije nisu bila evidentna (Petrović, 2006).

Toksična psihoza ili psihotična reakcija podseća na shizofreniju, bez gensih opterećenja ličnosti. Simptomi obuhvataju promene u ličnosti, povlačenje, poremećaj mišljenja, tupost ili ispoljavanje afekta na neodgovarajući način, halucinacije i slično (Petrović, 2006).

Shizofrenija – veza koja postoji između narkomanije i shizofrenije je složena i nije dovoljno jasna. Situacija postaje jasnija tek u institucijama za lečenje (bolnice, zatvori ili raznovrsni programi), kada treba da preuzmu vođenje određenih poslova koje nisu u stanju da obave zbog pogrešne procene realnosti (Petrović, 2006).

Poremećaji afekta – depresivno stanje je uobičajeni pratilac narkomanije. Depresivna stanja se ispoljavaju i u toku apstinencije od određenih droga, kao što su opijati, alkohol i stimulansi (Petrović, 2006).

Suicid je najopasniji aspekt teškog duševnog poremećaja. Samodestruktivno ponašanje je sastavni aspekt narkomanije i podseća veoma mnogo na suicidalno ponašanje osoba koje nisu narkomani (Petrović, 2006).

3.3. Sociološke posledice

Sociološki pristup narkomaniji podrazumeva naglašavanje društvenih aspekata ove pojave, odnosno delovanja različitih društvenih činilaca u njenom nastajanju. Najčešće su u slučaju narkomanije u pitanju isti oni faktori kojima se objašnjavaju i ostale devijantne i/ili patološke pojave: društvena anomija, raspad tradicionalnih sistema vrednosti, individualizacija, slabljenje uticaja porodice i škole a pojačavanje uticaja medija i masovne kulture u socijalizaciji pojedinca, odnos radnog i slobodnog vremena, kao i načini njegovog provođenja (Baćanović, 2008).

Postoje i socijalne posledice narkomanije koje se „manifestuju u pojavama poremećaja socijalnih relacija: u aktivnostima vezanim za produktivnu radnu aktivnost, u stanju izolacije, otežanoj komunikaciji, socijalnoj neprilagodljivosti i nezainteresovanosti, zatim u asocijalnim postupcima – sklonosti nepridržavanju društvenih normi; i socijalnim devijacijama i delinkvenciji“ (Bošković, 2001 prema Baćanović, 2008).

Životni stil možemo posmatrati i kao životni scenario.. Ako ga posmatramo tako, životni stil možemo podeliti u tri vrste:

- Pobednički. Ima ga neko ko ostvaruje svoj nameravani cilj, s tim da je "nameravana svrha" ostvarena na prijatan, srećan i funkcionalan način. Kao

posledica takvog životnog stila činimo da svet postane bolje mesto. “Hoću da budem veliki vođa, postanem uspešan i ostvaren general ili političar koji uživa javni ugled.” “Hoću da budem milioner, postanem srećan i prijatan milioner.” “Hoću da budem siromašan pustinjač, postanem pustinjač koji srećno živi u svojoj pećini.”

- Gubitnički. Onaj ko ne ostvari svoj cilj. Ili onaj ko ostvari svoj cilj bez sreće i prijatnosti ili sa negativnim posledicama. Gubitnički stil prvog stepena: neuspesi i gubici dovoljno blagi da se o njima može razgovarati u društvenom klubu “gubitnika”. Gubitnički stil drugog stepena: postoje neprijatne posledice koje su dovoljno ozbiljne da često ne mogu da budu tema razgovora sa drugima. Gubitnički stil trećeg stepena: završava neprirodnom smrću, ozbiljnom povredom ili bolešću ili zatvorom. “Hoću da budem veliki vođa, stupim u vojsku I na kraju me sramno otpuste. Ili se moj politički život sramno završi skandalom.” “Hoću da budem milioner, postanem milioner, ali se onda osećam jadno zbog toga što sam dobio čir i što sam pod stresom zbog posla.” “Hoću da budem siromašan pustinjač, na kraju dobijem svoju pećinu i živim tamo neprestano žaleći se na siromaštvo, vlagu i usamljenost.”
- Učesnički. Osoba se drži “sredine puta”. Ona se vuče iz dana u dan, ne ostavlja nikakve pobede, ali nema ni velike gubitke; ona jednostavno ne preuzima rizike. Na poslu neće postati šef, ali neće biti ni otpušten. Umesto toga, verovatno će odraditi svoj radni vek, dobiti zlatan sat i tiho otići u penziju. Posle će verovatno sedeti u svojoj stolici za ljučenje i razmišljati: “Mogao sam biti šef, samo da sam bio na pravom mestu u pravo vreme. Ali na kraju krajeva, nisam ni prošao tako loše.”(In.& Ven, 2011)

4. DRUŠTVENA REAKCIJA NA ZAVISNOST OD DROGA

U našem društvu se izdvajaju uglavnom dva načina društvenog reagovanja na zavisnost od droga:

- lečenje zavisnika od droga, koje je dobrovoljno i odvija se u psihijatrijskim ustanovama primenom određenog tipa medicinsko-psihološko-socijalne metodologije lečenja i rehabilitacije. Lečenje narkomana može biti i prinudno nakon izrečene mere bezbednosti obaveznog lečenja zavisnika (Milosavljević, 2003). Ova mera se može izreći učiniocu koji je krivično delo učinio usled zavisnosti od stalne upotrebe alkohola ili opojnih droga i kod koga postoji opasnost da će usled ove zavisnosti i dalje da vrši krivična dela. Mera se može izdržavati u ustanovi za izvršenje kazne ili u zdravstvenoj ili drugoj specijalizovanoj ustanovi (Atanacković, 1988).
- kažnjavanje zavisnika od droge za mnoge radnje u vezi sa opojnim drogama i psihotropnim supstancama, osim samog uzimanja droge (Milosavljević, 2003).

U Krivičnom zakonodavstvu Srbije inkriminisana su dela vezana za opojne droge kao tri krivična dela u okviru glave XXIII Zakonika (Krivična dela protiv zdravlja ljudi):

1. Neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga (čl. 246 KZ),
2. Neovlašćeno držanje opojnih droga (čl. 246a KZ),

3. Omogućavanje uživanja opojnih droga (čl.247 KZ).

Kod suda je pri odmeravanju kazne značajno i da li je izvršilac krivičnog dela narkoman ili ne, tj. da li se radi o osobi koja je zavisna od stalne upotrebe opojnih droga ili ne. U prvom slučaju se zavisnicima, zbog njihove bolesti, prvenstveno izriče mera bezbednosti obaveznog lečenja narkomana, a zbog kriminalne delatnosti kazna zatvora koja se izvršava u Specijalnoj zatvorskoj bolnici u Beogradu. Kaznena politika je usmerena ina izvršioce koji nisu zavisnici. To su međunarodni krijumčari, ali i domaći rasturači, koji koristeći veliku potražnju opojnih droga na ilegalnom tržištu, rasturanjem droga dolaze do znatne imovinske koristi, obzirom na visoku cenu droga na ilegalnom tržištu.

5. PSIHOSOCIJALNI PROGRAMA ZAVISNIKA U KP ZAVODU

Specijalizovan program je jedan vid tretmana (pored npr. radnog tretmana, obrazovnog tretmana, okupacionog tretmana i slično). Ako se u radnom tretmanu razvijaju radne navike i radne veštine, u obrazovnom tretmanu završava škola ili stiču radne veštine, u okupacionom tretmanu razvijate neke umetničke ili kreativne sklonosti, u specijalizovanom tretmanu se usvajaju određena znanja i veštine za koje je procenjeno da mogu biti od koristi u daljem životu osuđenim licima, a posebno u tome da više ne uzimaju supstancu i ne čine krivična dela.

Specijalizovan tretman podrazumeva grupni način rada sa drugim osuđenima i voditeljem programa. Što se zaštite privatnosti tiče uolikoj je meri zaštićena privatnost osuđenih, učesnika programa, ukoliko osuđeni to odrede. Nakon drugog ili trećeg meseca rada (nakon prve oblasti) predviđeno je predstavljanje ličnih profila celoj grupi. Lični profil je rezime oblasti koji se odnosi na osuđenog lično i oni se rade nakon prve, druge, treće, pete i sedme oblasti. U slučaju da se utvrdi da postoje smetnje za to ili su osuđena lica izričito protiv toga, onda ona nisu primoravana na to.

6. STATISTIČKI PREGLED KONZUMENATA DROGE IZ ODSEKA ZA ISPITIVANJE LIČNOSTI

Psihopatološke karakteristike - konzumiranje narkotika su utvrđene na uzorku od 727 lica koja su stupila na izvršenje kazne zatvora tokom 2019. godine.

Tabela 1. Korišćenje droga (na uzorku od 727 lica)

Oblik upotrebe supstance	Broj osuđenih	Procenat %
Problemsko uzimanje	61	8,4
Zloupotreba	161	22,1
Zavisnost	140	19,3
<i>Ukupno</i>	362	49,8

Na osnovu Tabele 1. vidimo da je oko 41 % osuđenih lica (zloupotreba i zavisnost) u periodu pre dolaska na izdržavanje kazne zatvora imalo iskustva sa uzimanjem droga koje zahtevaju neku vrstu tretmana, a da je oko 50% osuđenih lica tokom života imalo problematična iskustva sa uzimanjem droga. Kod skoro 20% osuđenih lica glavni cilj u tretmanu je tretman zavisnosti. Na istom uzorku sa Mere bezbednosti obaveznog lečenja narkomana u Specijalnoj zatvorskoj bolnici došlo je 31 osuđeno lice (4,3 %), i to su

osuđeni koji su već prošli tretman zavisnosti u koliko su pristali na njega. Iz ovog zaključujemo da oko 36% osuđenih lica, koji dođu na izvršenje kazne zatvora obavezno treba da bude uključeno i u tretman zavisnosti. *(ovo su podaci dobijeni od osuđenih lica i trenutno dostupne sudske i/ili medicinske dokumentacije; može se pretpostaviti da u određenom broju slučajeva lica NE saopštavaju o svom korišćenju droga, a da nisu dostupni drugi izvori podataka, te je realan procenat veći).*

7. PODRŠKA ODRŽAVANJU APSTINENCIJE

Program Podrška održavanju apstinencije je program tercijarne prevencije recidiva od psihoaktivnih supstanci, pre svega droga. Ovo nije klasičan program za osobe zavisne od droga. Namenjen je osobama, koje su zloupotrebljavale droge ili su bile zavisne, a sada su u stabilnoj apstinenciji i motivisani su da više ne uzimaju supstance. U Program može biti uključen i osuđeni, koji ima dileme da ponovo nekad uzme supstancu pod uslovom da je spreman da radi na razrešenju svoje dileme i poseduje kapacitet za to.

Poželjno je da osuđeni pre uključivanja u Program stabilno apstinira u nekontrolisanim ili kontrolisanim uslovima bar 6 meseci. Ukoliko koristi psihijatrijsku farmakoterapiju važno je da nema dokaza da je zloupotrebljava. U Program se mogu uključiti osuđeni koji koriste supstitucionu terapiju ili blokatore ukoliko nema dokaza o zloupotrebi supstitucione terapije.

Pored voditelja programa, u rad je uključeno od 8 osuđenih do 10 osuđenih lica, učesnika programa. Program se održava jednom nedeljno u trajanju od 1 sat i 30 minuta do 2 sata. Ukupno trajanje programa je jedna godina.

Ostali kriterijumi za uključivanje u program:

- da su pismeni na srpskom jeziku;
- da procenjujete da su intelektualno sposobni da prate specijalizovan program;
- da procenjujete da su psihički sposobni da prate specijalizovan program;
- da su fizički sposobni da prate specijalizovan program (mogu da se kreću, nisu slepi ili gluvi, mogu da pišu i sl.).

Motivaciju za učestvovanjem u programu možemo podeliti u:

1. Primarnu (autenčinu) – učesnik program vidi kao priliku, mogućnost koja će mu pomoći da napravi promenu u životu, tj. da više ne koristi drogu. Želi da uči.
2. Sekundarnu (instrumentalnu) – učesnik dolazi u program, jer je uslovljen ili ima neku drugu konkretnu dobit (npr. dobijanje proširenog prava, prelazak u bolji režim izvršenja kazne zatvora i slično).

Primarna motivacija je mnogo poželjnija, ali mnogo ređa. U program mogu ući osuđeni, koji imaju primarnu ili sekundarnu motivaciju, ali mora biti prisutna ili primarna ili sekundarna motivacija.

Oblasti u Programu:

Prva oblast. Koji su uzroci ljudskog ponašanja, pa i uzimanja psihoaktivnih supstanci:

Kao rezultat rada u ovoj oblasti, očekuje se da osuđena lica budu sposobnija da razmišljaju o svojim postupcima i da osveste uzroke uzimanja supstance.

Druga oblast. Uticaj supstanci na telo, psihu i društveni život:

Kao rezultat rada u ovoj oblasti se očekuje da se steknu naučna znanja o uticaju supstanci na čoveka i da se prepoznaju uticaji koje je supstanca izvršila nad njima? Ovde treba da se nauče i da se zna šta je zavisnost, kako ona zapravo nastaje i šta je kriza i kako ona tačno nastaje. Ako znamo šta nam se dešava bolje ćemo upravljati sobom.

Treća oblast. Motivacija za promenom:

Kao rezultat rada u ovoj oblasti očekuje se prvo da razumeju kada ljudi počinju da budu motivisani da prave promene u bilo kojoj oblasti svog života, a zašto nekada istrajavaju u nekim po njih štetnim aktivnostima ili ponašanjima. Očekuje se da osveste životne želje, kao i da naprave analizu svoje motivacije za postizanje tih želja. Očekuje se i da naprave analizu njihovih motivacija za prestankom uzimanja psihoaktivnih supstanci.

Četvrta oblast. Istine i zablude u vezi sa supstancama i uzimanjem supstanci:

Cilj ove oblasti je razmotri brojna pitanja u vezi supstanci. Cilj nije da se lažemo, nego da saznamo istinu o ljudskoj prirodi i odnosu čoveka prema supstanci. Cilj nije da se lažemo, nego da saznamo istinu o ljudskoj prirodi i odnosu čoveka prema supstancama, a kako bi racionalnije mogli da donesemo odluku šta svako od nas pojedinačno želi.

Peta oblast. Rizici i strategije zaštite:

Rad u ovoj oblasti je jedan od važnijih. Svrha je da osveste koje opasnosti ih čekaju, kako da ih prepoznaju i kako da odreaguju. Kao rezultat rada u ovoj oblasti svako će napraviti sopstveni plan rizika i plan zaštite.

Šesta oblast. Važne životne veštine (realizacija oblasti po dogovoru):

Cilj da steknu određene veštine veoma važne za prosocijalni životni stil.

Sedma oblast. Šta dalje:

Cilj ove oblasti jeste da ispituju život osim supstanci, šta sve postoji i šta sve odgovara njima u tome? Kao rezultat rada u ovoj oblasti očekuje se da budu sposobni da postavljaju konkretne ciljeve i naprave plan. Očekuje se da izrade sopstveni plan za postizanje realnih ciljeva.

7.1. Statistički pregled

Program se sprovodi od 2016. godine. Do sada je program počelo da pohađa ukupno 41 osuđeni. Ceo program je prošao 31 učesnik (75 %). Razlozi zašto nisu završili

program: odustali – 4; prekinuto zbog premeštaja – 1; prekinuto zbog promene smeštaja usled disciplinskih prestupa koji nije povezan sa uzimanjem psihoaktivnih supstanci – 3; prekinuto zbog naknadnog razvrstavanja u poluotvoreni deo Zavoda - 1; prekinuto zbog promene smeštaja zbog korišćenja psihoaktivnih supstanci -2; prekinuto zbog isteka kazne -1.

Procenjeno da je Program uspešno završilo 22 učesnika (53% od svih koji su počeli da pohađaju Program, tj. 71% od učesnika koji su odslušali ceo program). Uspešno završen Program podrazumeva da su osuđeni poštovali disciplinu rada i ispunili obaveze, koje su imali u Programu (uglavnom vezano za primenu tema na lično iskustvo kroz domaće zadatke ili lični rad na samom sastanku grupe), da poseduje značajan nivo znanja o temama, koje su obrađivane u Programu, da su ta znanja primenili na analizu sopstvenog ponašanja i da su nakognitivnom nivou promenili stavove o korišćenju psihoaktivnih supstanci.

Evaluacija Programa nije završena. Ona se vrši metodom pre test – post test sa 3 grupe (eksperimentalna – POA grupa, kontrolna 1 – neki drugi program koji nije specijalizovan za tretman zavisnika, kontrolna 2 – radni tretman, nisu bili, niti su uključeni u bilo koji specijalizovan program). Prati se promena stavova prema psihoaktivnim supstancama i uzimanju psihoaktivnih supstanci, kao i promena u stadijumima promene prema transteorijskom modelu. U Program se uključuju se osuđeni, koji su minimalno u fazi kontemplacije i većina njih jeste u fazi kontemplacije, pa tek zatim u fazi pripreme.

O evaluaciji: stav je da evaluacija na način ko je ponovo uzeo psihoaktivne supstance, a ko ne neopravdana. Glavni razlog tome je što ne znamo da li je ponovno uzimanje supstance greška ili recidiv i dok je neko u zatvoru to ne možemo ni znati, jer se on sankcioniše na način da mu je mnogo teže da ponovo zloupotrebi psihoaktivne supstance (uključujući i lekove). Poznato je da verovatnoća greške (ponovnog uzimanja) u tretmanu zavisnih velika. Zbog toga je opravdanija evaluacija kroz evaluaciju promene stavova, jer znamo da stavovi utiču na ponašanje i kriz evaluaciju promene stadijumima promene. Mana evaluacije Programa jeste što se beleži promena nakon samog tretmana, ali ne i koliko je promena trajna, npr. nakon svakih godinu dana.

8. SOCIOTERAPIJSKI PROGRAM ZA ZAVISNIKE

Specijalizovan program pod nazivom Socioterapijski program za zavisnike u KP zavodu u Sremskoj Mitrovici se realizovao u kontinuiranom periodu od jula 2011. godine do jula 2015. godine kroz tri faze, koje će biti u daljem tekstu detaljnije prikazane. Potom je od septembra 2017. godine nastavljeno sa realizacijom istog programa, ali kroz samo jednu fazu – motivacionu, koja će, takođe, biti detaljnije prikazana.

Socioterapijski program za zavisnike obuhvata socioterapijski rad sa licima zavisnim od psihoaktivnih supstanci - droga, koja se nalaze na izvršenju kazne zatvora. Program se obavlja za osuđena lica, koja su koristila psihoaktivne supstance - droge i imaju uspostavljenu psiho-fizičku zavisnost. U Odseku za ispitivanje ličnosti Zavoda se predlaže individualni cilj osuđenim licima da se uključe u Socioterapijski program za zavisnike na osnovu procene i izveštaja stručnog tima (specijalni pedagog, psiholog, socijalni radnik). U program za zavisnike se mogu uključiti i lica koja su u tretmanu, a kojima to u programu postupanja nije određeno. Osuđena lica počinju sa programom po dobijanju odluke da im je određen individualni cilj da se uključe u Socioterapijski program za zavisnike.

Grupa može imati najmanje 5, a najviše 12 osuđenih lica. Grupe se odvijaju 2 puta nedeljno u okviru stambenog paviljona, gde su smeštena osuđena lica. O osuđenim licima uključenim u grupu se vode evidencije o prisutnosti i zalaganju na grupi. Osuđena lica, koja iz određenih razloga ne mogu biti uključena u grupni oblik rada, a pokazuju zainteresovanost za učešće u Programu, se obraćaju na individualne razgovore. Program obuhvata grupne i individualne razgovore, kao i održavanje kreativnih radionica, koje se sprovode jednom mesečno u okviru svakog stambenog paviljona.

Pre nego što krenu sa učešćem u Program, osuđena lica potpisuju ugovor, kojim se obavezuju da će redovno dolaziti na grupni oblik rada, biti testirana prilikom dolaska na grupe i u slučaju izostanaka sa grupe, biće isključena od strane voditelja programa. Sva pravila o načinu funkcionisanja na grupi i obavezama na grupi ispisana su u ugovoru.

Tri faze programa:

1. Motivaciona faza traje šest meseci i podrazumeva 2 grupe nedeljno u trajanju od 1 sat i 30 minuta. U ovu fazu se uključuju osuđena lica, koja su na izvršenje kazne zatvora došla pod dejstvom psihoaktivnih supstanci i koja su tokom izvršenja kazne zatvora bila pozitivna na testu psihoaktivnih supstanci. Cilj ove faze je da se osuđena lica motivišu da uspostave apstinenciju.
2. Rehabilitaciona faza se sprovodi po završetku motivacione faze u zavisnosti od ispunjenih ciljeva prethodne, motivacione faze. Osuđena lica se u ovu fazu uključuju na osnovu procene voditelja programa i ukoliko nisu bili pozitivni na testu psihoaktivnih supstanci, što podrazumeva da su pokazali dovoljno motivisanosti da rade na sebi. Ova faza traje 8 meseci i podrazumeva 1 grupu tokom 2 nedelje u trajanju od 1 sat i 30 minuta. Cilj je da se po uspostavljenoj motivaciji osuđeni postepeno uključuju u aktivnosti koje su zapostavili tokom konzumiranja psihoaktivnih supstanci u skladu sa mogućnostima u KP zavodu. To na prvom mestu podrazumeva da se uvode u radne aktivnosti (dobijaju posao ili se uključuju u sekcije u okviru KP zavoda). Po dobijanju proširenog prava iz člana 129 stav 1 tačka 3 Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (prošireno pravo na krug lica koja ih mogu posetiti u Zavodu, dalji srodnici prijatelji i drugi), koje dalje podrazumeva da u kanton za posete upišu nekog od prijatelja i članova porodice, kako bi postepeno obnavljali kontakte koje su zanemarili. Ukoliko su narušeni porodični odnosi se postepeno uspostavlja komunikacija, ostvaruju posete.
3. Reintegraciona faza nastupa nakon uspešno završene druge, rehabilitacione faze. U reintegracionu fazu se uključuju osuđena lica koja su pred istekom kazne. U ovoj fazi se podrazumeva da je većina osuđenih lica napravila pomak u smislu da su radno angažovani ili da su napredovali na ličnom planu. Voditelj programa jedan put u toku nedelje obilazi osuđena lica i obavlja individualni razgovor sa istim. Razgovori su koncizni i direktni, kako ne bi ometali njihove dnevne obaveze. Ova faza traje najduže 10 meseci i uglavnom je zasnovana na individualnim razgovorima, a jednom mesečno se održava grupni rad. Kod ove faze je važno prilagoditi razgovore osuđenim licima u skladu sa preostalim delom kazne, jer su isteci kazne osuđenih različiti. Cilj ove faze je da se osuđena lica postepeno pripremaju za izlazak u vanpenalnu sredinu i vraćanje svakodnevnom životu i obavezama. Naglasak je na tome da apstinencija, koju su uspostavili u penalnoj sredini, je u tzv. prinudnim uslovima i da ih po izlasku iz Zavoda čeka suočavanje sa realnošću i održavanje uspostavljene apstinencije.

Po završetku svake od faza Programa, a u zavisnosti od visine izrečene kazne zatvora, sa osuđenim licima se nastavljaju individualni razgovori (u zavisnosti od potrebe

osuđenog), pišu se tzv. ček liste za osuđena lica da bi se utvrdilo da li učestvuju u realizaciji postavljenog individualnog cilja (Održavanje apstinencije od psihoaktivnih supstanci ili Učešće u Specijalizovanom programu – Socioterapijski program za zavisnike).

Grupe su otvorenog tipa i u odnosu na timsku procenu moguće je zadržavanje osuđenog lica u jednoj grupi, fazi, ukoliko voditelj programa proceni da osuđeni nije spreman za prelazak u sledeću fazu. Početne grupe vezane su za predstavljanje i upoznavanje osuđenog lica sa grupom i voditeljom programa. Svrha početnih grupa je da se osuđena lica što bolje upoznaju, a i sa voditeljom i da zajednički rešavaju određene probleme vezane za zavisnost, steknu odgovarajuća znanja i olakšaju sam boravak u Zavodu. Sa svakim osuđenim se obavlja individualni razgovor, gde se uzimaju osnovni anamnestički podaci.

Ciljevi Programa:

1. Da osuđena lica steknu uvid i znanje o sopstvenom problemu zavisnosti;
2. Da se osuđena lica tokom izdržavanja kazne oslobode od inhibicije i različitih pritisaka, odnosno, njihovo osposobljavanje da sami otkrivaju i nalaze bolja rešenja za sopstvene probleme i teškoće;
3. Da se u radu sa osuđenima doprinese promeni njihovih očekivanja i ponašanja;
4. Da osuđena lica steknu znanje o mehanizmima odbrane i načinima kako da se po izlasku sa izvršenja kazne suočavaju sa sopstvenim problemima i problemom zavisnosti.

Od septembra 2017. godine Socioterapijski program za zavisnike se sprovodi na način, koji podrazumeva samo jednu fazu – MOTIVACIONU, koja traje 6 meseci, i u nju se uključuju lica, koja su tokom izvršenja kazne bila pozitivna na testu psihoaktivnih supstanci ili su na izvršenje kazne došli pod dejstvom psihoaktivnih supstanci – droga.

U okviru MOTIVACIONE faze obrađuju se 24 edukativne radionice. Nakon završenih radionica, osuđena lica rade test znanja, na osnovu kojeg se procenjuje koliko su stekli i usvojili znanja tokom dolaska na grupe. Grupe se odvijaju u okviru paviljona i traju 1 sat i 30 minuta.

Po okončanju programa, pišu se izveštaji za svako osuđeno lice i dostavljaju nadležnom voditelju programa. Lica koja su uspešno završila program dobijaju sertifikat o učešću u programu.

8.1. Statistički pregled

Kao što je već pomenuto, Socioterapijski program za zavisnike u KPZ Sremska Mitrovica je sa radom počeo u julu mesecu 2011. godine i sprovodio se u kontinuitetu od jula 2015. godine. U tom vremenskom periodu kroz Program je prošao veliki broj osuđenih lica.

2011. godine u Program je bilo uključeno između 60-75 osuđenih lica. Prema statistici za 2011. godine najveći broj osuđenih lica, koja su bila uključena u grupu, a koja su bila pozitivna na testu psihoaktivnih supstanci u Zavodu, su od psihoaktivnih supstanci konzumirali marihuanu, heroin i benzodiazepine.

2012. godine u Program je bilo uključeno između 63-78 osuđenih lica. Prema statistici za 2012. godine, najveći broj osuđenih lica koja su bila uključena u grupu, a koja su bila pozitivna na testu psihoaktivnih supstanci u Zavodu su od psihoaktivnih supstanci konzumirali marihuanu, heroin i amfetamine.

2013. godine u Program je bilo uključeno između 62-105 osuđenih lica. Prema statistici za 2013. godine najveći broj osuđenih lica, koja su bila uključena u grupu, a koja su bila pozitivna na testu psihoaktivnih supstanci u Zavodu, su od psihoaktivnih supstanci konzumirali marihuanu, heroin i amfetamine.

2014. godine u Program je bilo uključeno između 109-157 osuđenih lica. Prema statistici za 2014. godinu, najveći broj osuđenih lica koja su bila uključena u grupu, a koja su bila pozitivna na testu psihoaktivnih supstanci u Zavodu, su od psihoaktivnih supstanci konzumirali buprenorfin, heroin, marihuanu i benzodiazepine.

2015. godine u Program je bilo uključeno 140-151 osuđeno lice. Prema statistici za 2015. godinu, najveći broj osuđenih lica, koja su bila uključena u Program, a koja su bila pozitivna na testu psihoaktivnih supstanci u Zavodu, su od psihoaktivnih supstanci konzumirali buprenorfin.

Tokom svih ovih godina razlozi zbog kojih osuđena lica nisu završila Program je na prvom mestu to što su bili pozitivni na testu psihoaktivnih supstanci, potom isključenje od strane voditelja programa, samoinicijativno napuštanje programa, premeštaj u drugu ustanovu, odlazak na meru obaveznog lečenja zavisnika, napredovanje u tretmanu u smislu naknadnog razvrstavanja u poluotvoreni deo Zavoda, promene smeštaja u druge paviljone u okviru Zavodu i redovan istek kazne.

Uspešno završen Program, obzirom da je bio podeljen u 3 faze, podrazumeva da su osuđena lica završila sve tri ili dve faze Programa, da su poštovala određena pravila rada grupe, redovan dolazak na grupe, ispunjavanje domaćih zadataka i da poseduju odgovarajući nivo znanja neophodan za prelazak iz jedne faze u drugu i završetak Programa.

Po okončanju svake faze, osuđena lica rade test znanja na osnovu koga se procenjuje da li su stekli odgovarajući nivo znanja za prelazak u drugu fazu. Kao motivacija da istraju u Programu i rade na sebi posle svake faze, osuđena lica dobijaju diplomu. Tokom svake od faza prati se kod osuđenih lica motivacija za promenom, uspostavljanje i održavanje apstinencije, promena celokupnog zavisničkog obrasca ponašanja, koji podrazumeva promenu načina izražavanja, ponašanja, stava prema daljem konzumiranju supstanci, ranijim zavisničkim navikama, organizaciji slobodnog vremena, posvećenosti obavezama, porodici, pronalasku zaposlenja u Zavodu i po izlasku iz penalne sredine i druženju sa ljudima, koji nisu iz sveta zavisnosti.

Od 2018. godine Socioterapijski program za zavisnike obuhvata samo Motivacionu fazu. Sa sprovođenjem programa je započeto u mesecu junu 2018. godine. Od 30 lica, koja su uključena u Program, isti je uspešno završilo 16 osuđenih lica.

U 2019. godini Program se sprovodio u periodu od jula 2019. godine i trajao je od februara 2020. godine. Broj lica, koji se uključio u rad Programa je 34, a Program je završilo 19 osuđenih lica.

Osuđena lica su nakon završenih radionica radila završni test znanja. Po završenom testu, osuđena lica koja su zadovoljila odgovarajući kriterijum, a koji je bio neophodan za završetak programa, su dobila sertifikate.

U Program su osuđena lica uključena na predlog nadležnog vaspitača u cilju realizacije prethodno određenog individualnog cilja Održavanje apstinencije od psihoaktivnih supstanci.

9. SPECIFIČNOSTI PENALNOG TRETMANA LICA ZAVISNIH OD DROGA

1. U program Podrška održavanju apstinencije mogu se uključiti osuđeni na supstitucionoj terapiji. Ono što stoji u osnovi takve odluke jeste teza da ako se farmakoterapija (pa i supstituciona) koristi na propisan na način, onda nema efekta drogiranja. U osnovi je teza da supstitucionu terapiju neko može da koristi za lečenje, a neko za drogiranje. Međutim, nijedan korisnik supstitucione terapije nije počeo da pohađa program, iako im je bilo ponuđeno.

2. Ne postoji mogućnost uključivanja porodice, tj. saradnika u lečenje. Uključivanje saradnika bi bilo veoma važno, jer bi se mogao pripremiti teren za izlazak osuđenog u socijalnu sredinu. Takođe, bi saradnik imao važnu ulogu u procesu tretmana osuđenog, jer bi mogao da pomogne da se lakše identifikuje iracionalna uverenja osuđenog i da se radi na njima. Saradnik je simbolično uključen tako što se osuđenima kaže da izaberu saradnika i da ga upoznaju sa materijalom u vezi uloge saradnika (da mu to pošalju).

3. Obzirom na to da osuđeni u zatvoru nisu u mogućnosti da budu u mnogim situacijama u kojima bi se pojavili okidači za njih, pa uglavnom nemaju mogućnosti da se suoče sa psihičkom krizom i nemaju mogućnosti da vežbaju strategije zaštite. Zanimljivo je da osuđeni izveštavaju da neke pojave koje bi na slobodi izazvale psihičku krizu (npr. dosada, kada vide nekog pod uticajem supstance...) ne izazivaju uvek kod njih psihičku krizu.

4. Kod učesnika programa dominantna je sekundarna motivacija za učešće u Programu i to pre svega da bi napredovali u tretmanu, najčešće da bi išli u poluotvoreno odeljenje ili da bi smanjili broj bodova i stepena rizika. Ovo dovodi do toga da se fokusiraju na intelektualno savladavanje Programa (da nauče, da „tačno“ urade zadatak čak i kad se on odnosi na primenu teme na njihovo sopstveno iskustvo). Zbog toga se mora ulagati veliki napor od strane voditelja da se prevaziđe nivo „intelektualno tačnih i socijalno prihvatljivih zadataka“. Što se program više odmiče, to su osuđeni skloniji da budu autentični u samoanalizi.

5. Veliki problem je nemogućnost izgrađivanja novih, prosocijalnih, životnih aktivnosti. Osuđeni se podstiču da se u zatvoru uključe u radno angažovanje, obrazovanje, ako je potrebno, sportske aktivnosti što imitira prosocijalni životni stil na slobodi.

6. Velika mana tretmana zavisnih u zatvoru jeste što se uključuje kompletno iz tretmana u slučaju da ponovo uzmu drogu. To se radi čak iako nije u pitanju recidiv, nego greška, a ne postoji ni analiza da li se radi o grešci ili recidivu.

ZAKLJUČAK

Izlečenje od zavisnosti nije samo prestanak uzimanja droge, već i odustajanje od narkomanskih igara i promena načina življenja (promena životnog scenarija) (Milivojević, 2008). Svako od nas se barem jednom u životu susretne sa preprekama i

razočarenjima. Skoro niko nije iz prvog pokušaja dobio ono što priželjkuje. Tu su i neočekivani izazovi s kojima se suočavamo tokom života. Zbog svih tih okolnosti se osećamo loše i želimo da se povučemo u sebe, ali to ne mora uvek da bude tako. Veoma brzo se možemo oporaviti od svih neuspeha i problema sa kojima se susrećemo, tako što zahvaljujući njima postajemo snažnije ličnosti i uvek nešto naučimo (Jiang, 2011).

Kada je u pitanju lečenje zavisnosti od droge, veoma je važno da se logika zavisnosti promeni, da osoba koja više nije zavisna shvati da je kriza podnošljiva, da osim droge postoje drugi načini da se kriza bezbolno prebrodi, da se ne umire od krize, nego od droge, da kriza ne može biti nikakvo opravdanje za emocionalnu ili fizički okrutnost prema drugima, itd. (Milivojević, 2008).

Život zasnovan na znanju i razumu, posvećen poduhvatu da se snagom razuma i razmišljanja najbolje postiže zadovoljavajuća emocionalna egzistencija. Nesreće i fizičke tegobe se zaista dešavaju. Spoljne okolnosti ponekad donose velike frustracije. Ljudski duh jednom oslobođen neznanja i licemerja, poseduje zavidnu elastičnost. Bez obzira koliko ponekad bio slomljen ili savijen, on ipak može odbaciti stegu nepromišljenosti i konvencionalizma i uzdići se iznad nekih od najtežih ograničenja i teškoća (Ellis, Itarper, 1975).

LITERATURA

1. Atanacković, D. (1988). *Penologija*. Beograd: Naučna knjiga.
2. Baćanović, V. (2008). Ispitivanje socijalnih aspekata lečenja narkomanije – religija kao činilac integracije. *Religija i tolerancija*, Vol. VI (No 10), str. 129-142.
3. Borković, S. (2015). *Socijalna izolacija i dezintegracijapoporodice opijatskih zavisnika*. Doktorski rad. Beograd: Fakultet političkih nauka.
4. Elis, A., Itarper A. (1975). *Vodič u razuman život*. Beograd:RET centar.
5. ICD-10 (1192) *Međunarodna klasifikacija mentalnih poremećaja i poremećaja ponašanja*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva;1992.
6. In, S. & Ven, Dž. (2011). *Savremena transakciona analiza*. Novi Sad: Psihopolis.
7. Jiang, R. (2011). *Samopouzdanje*. Beograd: Vulkan.
8. Krivični zakonik. Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 64/2016 I 35/2019.
9. Lazić, B. (2009). To može biti i vaše dete. *Časopis za prevenciju i lečenje bolesti zavisnost*.
10. Lazić, B. (2014). *To može biti i vaše dete*. Beograd: Novosti.
11. Macanović, N., Nadarević, D. (2014). *Penološka andragogija*. Banja Luka: EDC.
12. Milivojević, Z. (2008) *Igre koje igraju narkomani*. Novi Sad: psihopolis institut.
13. Milosavljević, M. (2003) *Devijacije i društvo*. Beograd: Draganić.
14. MKB-10. (1996) *Međunarodna klasifikacija bolesti*. Beograd: Savezni zavod za zaštitu i unapređenje zdravlja; 1996.
15. Nenadović, M. (2004) *Propodevtika psihijatrije*. Beograd: SPIK.
16. Petrović, Z. (2006) *Alkoholizam i narkomanija*. Podgorica: Unireks.
17. Preradović, M. et al. (2005). *Bolesti zavisnosti*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
18. Ratković, D. (2017). *Uticaj temperamenta na nastanak i razvoj zavisnosti od opijata*. Doktorski rad. Univerzitet u Novom Sadu: Medicinski fakultet.
19. Stanković, M. (2008). *Droga i kriminal*. Petrovaradin: Simbol
20. Vajt, T. (2014). *Alkohol i droge*. Novi Sad: Psihopolis.
21. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija. Službenik glasnik RS, br. 2019. 55/2014 i 35/2019.

Internet stranice:

22. <http://druga-sansa.okaleks.org.rs/onarkomaniji.html> pristupljeno 02.04.2020.godine.
23. <http://fedorabg.bg.ac.rs/fedora/get/o:18560/bdef:Content/get> pristupljeno 04.04.2020. godine.
24. <http://www.drajerova.org.rs/saveti/%C5%A1ta-treba-znati-o-drogama> pristupljeno 04.04.2020.godine.
25. <http://www.teslabg.edu.rs/upload/Narkomanija.pdf> pristupljeno 04.04.2020. godine.

Dragana Nedeljković, MSc
Correctional Facility in Sremska Mitrovica, Serbia

APPLICATION PSYCHOSOCIAL TREATMENT OF SUBSTITUTE IN THE DEPARTMENT OF CRIMINAL JUSTICE IN SREMSKA MITROVICA

The topic of this research was the presentation of psychosocial treatment of addicts from the department of criminal justice in Sremska Mitrovica (hereinafter KP). The main objective of the research was to present the structure of specialized programs, as well as a statistical survey of program participants and a statistical survey of the number of prisoners who had experience with drug use before coming to prison. In addition to the primary objective, there is a specific objective relating to the presentation of the prominent specificities of group treatment at the KP department of criminal justice in Sremska Mitrovica in relation to group treatment in prison. Specialized programs aimed at working with prisoners who have had experience in drug use have been implemented from 2011 to the present. There are two specialized programs under the auspices of the KP department of criminal justice under the name Support for maintenance of abstinence and Sociotherapy work with addicts. The statistical survey of prisoners who had experience in drug use prior to their arrival at the Sremska Mitrovica KP department of criminal justice was determined on the sample of 727 persons who entered the prison sentence during 2019.

KEY WORDS: prisoners / specialized penalty treatment / drug consumption

МЕЂУНАРОДНИ научни тематски скуп Дрога и наркоманија: правни, криминолошки, социолошки и медицински проблеми (32 ; 2020 ; Палић)

Tematski zbornik radova međunarodnog značaja = Thematic conference proceedings of international significance / Međunarodni naučni tematski skup Droga i narkomanija: pravni, kriminološki, sociološki i medicinski problemi , Palić, 02-03. septembar 2020. = International Scientific Thematic Conference Drugs and Drug Addiction : Legal, Criminological, Sociological and Medical Issues, Palic, 02-03 September 2020. ; [organizuje] Institut za kriminološka i sociološka istraživanja = [organized by] Institute of Criminological and Sociological Research ; [urednici, editors Milena Milićević, Ivana Stevanović]. - Beograd : Institut za kriminološka i sociološka istraživanja = Belgrade : Institute of Criminological and Sociological Research, 2020 (Beograd : Pekograf). - 456 str. ; 25 cm

Radovi na srp. i engl. jeziku. - "Droga i narkomanija ... tema XXXII Međunarodne naučne konferencije ..." --> Predgovor. - Tiraž 300. - Str. 13-21: Predgovor / Milena Milićević, Ivana Stevanović. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad. - Rezimeji na srp. ili engl. jeziku uz svaki rad.

ISBN 978-86-80756-33-2

a) Дроге -- Кривичноправни аспект -- Зборници б) Наркоманија -- Социолошки аспект -
- Зборници в) Наркоманија -- Спречавање -- Зборници
343.575(082)
316.624:613.83-056.83 (082)
616-056.8:613.83(082)

COBISS.SR-ID 18402569